

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ

Уређује

А. БЕЛИЋ

уз сарадњу

д-ра *Алексића Радомира* (Београд), д-ра *Бошковића Радосава* (Београд),
д-ра *Вуковића Јована* (Сарајево), *Конеског Б.* (Скопље), д-ра *Нахшигала*
Рајка (Љубљана), д-ра *Раковића Франа* (Љубљана), д-ра *Скока Петра*
(Загреб), д-ра *Шевановића Михаила* (Београд), д-ра *Томаговића Васе*
(Скопље), д-ра *Хрстић Маџа* (Загреб)

XVIII КЊ. 1—4

БЕОГРАД
1949—1950

**PRESERVATION
COPY ADDED
ORIGINAL TO BE
RETAINED**

JUN 28 1994

PG 1
J8
v. 18
MAIN

САДРЖАЈ XVIII КЊИГЕ

Расправе и чланци	Страна
1. А. Белић: О лингвистици проф. А. Белића	1— 87
2. N. van Wijk: Les groupes њг, њг, њл, њл en slave commun et en russe	89— 47
3. Rajko Nahtigal: О задњем poskusu razlage imena češkega naroda	49— 54
4. М. Стевановић: Попридевливање глаголског прилога на -ћи	55— 85
5. А. Белић: „Депрефиксација“ у словенским језицима	87—101
6. Н. Ван-Вејк: По поводу местоимения кам	103—105
7. Г. Ј. Елезовић: Знатније разлике између две групе говора у арбанашком језику: гегиске и тоскиске	107—122
8. Ђорђе Костић: О јачини нагласка двосложних речи под (*) и (') акцентом	123—131
9. Г. Ј. Елезовић: Један оглед нашег говора из Ораховца у Подрими код Призрена	133—140
10. Павле Ивић: О говорима Баната	141—156
11. Никола Радојчић: Из историје проучавања порекла назива меропах	157—171
12. Кирил Тарановски: О тонској метрици проф. Кошутића	173—196
13. Ђорђе Сп. Радојичић: Ко је писац и када је састављена служба архиепископу Никодиму	197—204

Хроника

1. Игрутин Стевовић: Прослава Вука Ст. Караџића 205—228
2. Бран. Милановић: Јубилеј професора А. Белића 223—242
3. Др. Б. Магарашевић: Свечани састанак Југославенске академије поводом 125-годишњице Даничићева рођења 243—244

Критика

1. А. Белић: *Fran Ramovš, Kratka zgodovina slovenskega jezika I. V Ljubljani, pri Akademski Založbi, 1936. 246 мања 8^о* 245—252
2. Р. Шкоп: *Petrovici Emil: Graiul Caraşovenilor („govor Kraşovana“). Studiu de dialectologie slavă meridională. Bucureşti, 1935, str. XII — 258 (sa opširnom sadržinom u francuskom jeziku pod naslovom *Le parler de kraşovani*, str. 259—270)* 253—259
3. М. Стевановић: *А. Белић: Вук и Даничић, Просвета — Београд 1947, стр. 214* 260—269

- 3а. С. Куљбакин: *Weingart Miloš*: Hláholské Listy Videňské. K dějinám staroslověnského Missalu, v Praze, 1928 269—276
4. А. Белић: Uvod u slovansko filologiju, napisal univ. prof. dr. *Rajko Nahtigal*, г. član Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani, 1949 (изашло у серији издања под називом Univerza v Ljubljani, Humanistički oddelek Filozofske fakultete), 119, мала 8^о 276—279
5. С. т. Куљбакин: Светитѣ брата, Кирилѣ и Методий, материали изъ ржкописитѣ на синодалния църковенѣ музей въ София отъ проф. протонерей *Ив. Гошевѣ*. София 1938 279—281
6. М. Будимир: *H. Barić*, Ilirske jezičke studije. Poseban otisak iz 272 knjige Rada Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Odjel za jezik i književnost, knjiga I (str. 1—56), Zagreb, 1948 . 281—291
7. С. К.: *Йорд. Трифоновѣ*, Две съчинения на Константина Философа (св. Кирила) за мощитѣ на св. Климента Римски. Спис. на бълг. акад. на наукитѣ, книга XLVIII 292—293
8. А. Белић: Slovanské studie. Sbirka statí, věnovaných prelátu univ. prof. dr. Josefu Vajsovi. K učení jeho životního díla. Uspořádal Josef Kurz, Matyáš Murko, Josef Vašica. Nakladatelství Věšhrad v Praze, 1948, 266 стр. вел. 8^о 293—297
9. С. т. Куљбакин: *Рад. М. Грујић*, Једно јеванђеље босанског типа XIV—XV века. Зборник лингвистичких и филолошких расправа А. Белићу 1937 г. 262—277 297—298
10. М. Стевановић: *А. Белић*, Вукова борба за народни и књижевни језик. Просвета — Београд, 279 299—309
11. С. Куљбакин: *Vajs Josef*, Kanon charvatskohlaholského Vatikánského misalu, Illir. 4, v Praze, 1939 309—311
12. А. Белић: *Vatroslav Jagić*, Izabrani kraći spisi. Uredio i članke sa stranih jezika preveo Mihovil Kombol. Matica hrvatska. 1948, 639 вел. 8^о. Zagreb 311—313
13. С. Куљбакин: *Младеновѣ Ш.*, Бележки върху новонайдения надгробенѣ надписъ на Видинската болярка Станислава. Списание на Българската академия на наукитѣ. Книга XLVIII София — 1934 313—314
14. А. Белић: *Fran Ramovš* in *Milko Kos*, Brižinski Spomeniki. Uvod, paleografski in fonetični prepis, prevod v knjižno slovenščino. Faksimile pergamentov. V Ljubljani. Pri Akad. Založbi MCMXXXVII 4^о. 31 315—317
15. С. К.: *Karl H. Meyer*, Altkirchenslavische Studien. I Fehlübersetzungen im Codex suprasliensis 1939 317
16. П. Ивић: а) *Emil Petrovici*, Graiul Carașovenilor, studiu de dialectologie slavă meridională (Universitatea Regele Ferdinand I din Cluj, Biblioteca Dacoromaniei. Nr. 8), București 1935. 8^о, 270. б) *Matecki M.*: Gwary słowiańskie w Banacie rumuńskim (Les dialectes slaves dans le Banat roumain), Extrait du Bulletin de l'Académie Polonaise des Sciences et des Lettres. Cracovie 1939, 3—16 318—322
17. И. Грицкат: Глагол „пањкати“ у вези са проблемом депревербације 322—324
18. И. Грицкат: *Arne Gallis*: Études sur la comparaison slave. — Oslo. 1946. — Стр. 7—173 324—328

	Страна
19. Иван Поповић: <i>Petrovici E.</i> , Daco-slava, „Dacoromania“ X, partea II, Sibiu 1943, стр. 233—277	328—330
20. И. Поповић: <i>Petrovici E.</i> , приказ: István Kniezsa, Ungarns Völkerschaften im XI Jahrhundert. (Mit einer Kartenbeilage). Budapest 1938, 172, p. (Ostmitteleuropäische Bibliothek, Nr. 16) — „Dacoromania“ X, 1943, стр. 517—547 (на румунском језику)	330—331
21. И. П.: <i>Petrovici Emile</i> , La population de la Transylvanie au XI-e siècle, extrait de la Revue de Transylvanie (Tome X), стр. 32	331—332
22. И. П. <i>Petrovici Emile</i> , Les slaves en Grèce et en Dacie, Balcania VII, 2. Bucarest 1944, стр. 465—473	332—333
23. Милка Ивић: <i>André Vaillant</i> — La dépréverbation (Revue des études slaves 19, p. 5—45, Paris 1946)	333—335
24. И. Грицкат: Квештионар из нормативне граматике руског језика	335—336
25. П. Ивић: <i>Д-р Миленко С. Филиповић</i> , Галипољски Срби, са 8 слика у тексту, Београд, 1946, 124	336—338
26. Милка Ивић: The aspects of the verb in serbo-croatian by <i>Rajko Hariton Ružić</i> , (University of California publications in modern philology, Volume 25) Berkeley and Los Angeles 1943, 8 ^o стр. 150	338—340

Библиографија

Скраћенице	341
I Филозофија и језик	343
II О словенској језичкој заједници и словенским језицима	347
III Етимологије, историја речи, тумачење речи, збирке речи	363
IV Несловенски језици	371
V Балканологија	375
VI Старословенски језик	378
VII Српскохрватски језик	
а) Фонетика (експериментална, физиолошка, фонолошка)	380
б) Граматика и граматичка питања	381
в) Савремени књижевни језик	394
г) Дијалекти	404
д) Текстови стари и нови, издања; њихова критика, по- рекло итд.	409
ђ) Историја српскохрватског језика	423
е) Метрика	429
ж) Стил	430
з) Методика наставе књижевног језика	432
и) Терминологија	441
ј) Народне умотворине (текстови, тумачења итд.)	442
VIII Речници стари и нови српскохрватског језика (српскохрв. и ког страног језика)	447
IX Биографије, аутобиографије и сл. грађа	448
X Библиографија	461
XI О становништву	462

	Страна
XII Различно	469
XIII Македонски језик	471
XIV Словеначки језик	477

In memoriam

1. Р. Б.: Никола ван Вејк	501—504
2. А. Б.: Степан Михајлович Куљбакин	504—506
3. А. Б.: Милан Решетар	506—508
4. Р. Б.: Олжих Хујер	508—512
5. К. Т.: Радован Кошутин	512—517
6. Ср. Живковић: Ђуро Грубор	517—519
7. А. Б.: Франце Кидрич	519—521

Регистар

1. Предметни регистар	523
2. Регистар речи	529
3. Регистар писаца	536

СВОЈИМ САРАДНИЦИМА И ЧИТАОЦИМА

Цео културни и научни рад у нашој земљи био је грубо прекунут насилничком окупацијом наше земље и grubим злочинима који су њоме завладали. Тако је и Јужнословенски филолог престао да излази 1941 год.

Он се сада поново јавља под новим приликама, али после корените реформе наше земље која се јавила као резултат друштвено-економске револуције извршене одмах после ослобођења. По себи се разуме да ће ново време обележити и нову епоху у нашем раду, иако ће Јужнословенски филолог и даље излазити под старим називом.

Јужнословенски филолог излазиће убудуће као гласило Института за српски језик Српске академије наука. Тако ће његово излажење бити потпуно обезбеђено, а научни радови биће награђивани по нормама С. А. Н. за њене часописе.

Његова садржина кретаће се и убудуће у области јужнословенске и опште словенске филологије и лингвистике. Зато Јужнословенски филолог отвара своје ступце стручњацима Југославије из поменутих области, а тако исто и стручњацима те врсте словенских и несловенских земаља. Чланци могу бити писани на свима словенским језицима, али ће нарочито бити радо поздрављени на југословенским језицима и руском језику, јер те језике југословенски, или боље јужнословенски, читаоци најбоље разумеју. Остале чланке, писане модерним несловенским језицима (француским, енглеским, талијанским, немачким), редакција Јужнословенског филолога узима на себе да их, према жељи њихових писаца, саопшти на једном од поменутих језика (без икаквог одбитка од хонорара) или остави на оригиналном језику.

Једна од главних дужности овог часописа биће да саопштава потпуну библиографију свега што се објављује из области јужнословенских језика у горњем правцу, а тако исто да критички прати цео научни рад на поменутих пољима. Из опште словенске или опште филологије и лингвистике наш ће часопис, са нарочи-

тим старањем, пратити све оно што може бити корисно за јужно-словенску филологију и лингвистику.

Библиографија Јужнословенског филолога пратиће све оно што се у области јужнословенске филологије и лингвистике појављује и код нас, тј. у југословенским земљама, и на страни. У овом броју ЈФ објавиће се само оно што је изашло (од 1939 до 1949) на југословенским језицима или на територији југословенских република. У даљим бројевима даћемо и оно што је изашло на страни. Особиту пажњу он ће поклонити и балканологији која се подједнако тиче и наше науке.

Часопис ће излазити најмање једанпут годишње у књигама од 20 до 40 штампаних табака.

Рукописе и све остало ваља слати Администрацији листа, Институт за српски језик Српске академије наука (Кнез-Михаилова 35), на адресу „Јужнословенски филолог“.

Јужнословенски филолог излазиће и у својој новој серији под руководством А. Белића, а под непосредном сарадњом чланова ширег уређивачког одбора: д-ра Алексића Радомира (Београд), д-ра Бошковића Радосава (Београд), д-ра Вуковића Јована (Сарајево), Конеског Б. (Скопље), д-ра Нахтигала Рајка (Љубљана), д-ра Рамовша Фр. (Љубљана), д-ра Скока Петра (Загреб), д-ра Стевановића Мих. (Београд), д-ра Томановића Вас. (Скопље) и д-ра Храсте Мата (Загреб).

Уредништво ЈФ

О ЛИНГВИСТИЦИ ПРОФ. А. БЕЛИЋА

Наша редакција сматрала је да је најумесније да отпочне нову серију Јужнословенског филолога излагањем о главним тачкама лингвистике проф. А. Белића. Не само зато што је она једна од значајних појава наше науке о језику за последњих десет и више година него и зато што је у њој проф. Белић дао у многим правцима нов поглед на језик који се знатно одваја, и по материјалу и по методу на основу којих је он до њега дошао, од других сличних погледа. Како је најбоље да научни свет добије обавештење о томе из прве руке, то је редакција замолила проф. А. Белића да то он сам и учини. Проф. Белић се љубазно том предлогу редакције одазвао.

Редакција

1.

Опште напомене

1. Ја ћу гледати да укратко дам и критички пропратим погледе који су изнесени у мојој књизи о језичкој природи и језичком развоју (Београд, 1941, Посебна издања Српске акад. наука, књ. 35, стр. XII 655).

На књизи стоји да је изишла 1941 г. То није сасвим тачно. Тада је, уствари, само њено састављање и штампање завршено. Она се појавила тек после ослобођења, 1945, кад је њено повезивање завршено. Датум 1941 год. остављен је због тога да се утврди којем времену развоја наше науке припадају погледи који су у њој изнесени; међутим она тада није пуштена у свет зато што су те године, баш у време када је она завршавана, непријатељи сурово заузели нашу земљу и у њој зауставили сваки културни рад. Тако је заустављено излагање ове књиге које се могло остварити тек 1945 год.

2. О предмету моје књиге говорено је у њену предговору и у уводу. Мене није задовољавало познавање језика схваћено у

смислу традиционалне историске граматике које је давало само развитак формалних особина у језику, дакле, формалистичко, јер је тако познавање могло дати, по мом мишљењу, објашњење само малом броју језичких особина; међутим за мене су били главно: унутрашњи живот и природа језика „које има сваки језик и који су у свима језицима, у извесном правцу, исти“ (V стр).

Наравно, ја нисам могао обухватити сва питања која се тичу горње проблематике. Ја сам узео само она за која сам сматрао да су од нарочита значаја. Али то не значи да сам ја и њих могао исцрпсти докраја (V стр.). Зато ја своје дело и нисам назвао „лингвистиком“, већ само „лингвистичким“ испитивањима.

3. Ја сам се, у предговору своје књиге, задржао само на најглавнијим моментима који су је изазвали. Међутим њихова историја је врло дуга, управо она иде од оног времена када сам се у универзитетима почео бавити науком о језику. Ја сам још у Београду (на Великој школи) и у Одеси (на Новоросиском универзитету) проучио Паула, фон дер Габеленца и друге ауторе у то време нарочито цењених лингвистика. Али ме оне већ и тада нису задовољавале, иако у тим књигама, а нарочито у Пауловој, има изванредно тачних и оштроумних погледа: у њима је, на жалост, остајало у тами баш питање о стварним особинама језика, његову животу узетом у целокупности и његовој природи. Када сам из Новоросиског универзитета отишао у Московски, први ми је посао био да, у вези са почетком својих студија код проф. Ф. Ф. Фортунатова, ставим тада прослављеном лингвисти она питања која су ме мучила. Али, у духу целе младограматичарске школе, он ми је одговорио да су то глотогониска питања која не улазе у круг његова научног интересовања. Тешко ми је било да се помирим са таквим одговором, јер ми је изгледало да је цела зграда лингвистичке науке без тога некако у безваздушном простору, да је све што се у језику дешава оцепљено од живота и стварности. Ја сам своју мисао носио са собом и када ми је време допуштало, ја сам гледао да ма с које стране у та у то време од званичне науке одбачена питања проникнем. Ни студирање код Бругмана, Лескина, Зиверса и Виндиша у Лајпцигу (од 1899—1900) није ми много помогло. Бругман, као и Фортунатов, није хтео да чује за глотогониске студије, које су му изгледале као нешто нереално, јер нису могле бити, због самог предмета, доказане строгим традиционалним историско-упоредним методом, а Лескин и Виндиш били су више филолози неголи лингвисте. Остајао је једини В. Вунт, који је у то време читао свој курс о језику из области народне психологије. Бругман је био одушевљен

Вунтом и мислио је, ако се само поправе омашке у Вунтову делу, да ће моћи послужити као корисна теориска основица за све језике. Ја, лично, нисам делио то мишљење. Сматрао сам, пре свега, да је код Вунта чисто језичка страна помешана са психолошком, тако да се каткада методи и закључци једне преносе на другу; а, друго, да се Вунтов психологизам, који не истиче из реалних језичких факата и језичког живота као таквог, не може преносити на језик (напр. његова теорија о реченици и сл.). Када се 1916. год. појавила књига де-Сосирова (*Cours de linguistique générale*), по белешкама његових ученика, као одговор и критика на искључиву владу историског правца младограматичарске школе у науци о језику — осетило се олакшање у први мах. Књига његова и његов правац постали су врло популарни и онај ко није делио опште одушевљење није сматран за напредна испитивача. И поред тога што је код де-Сосира било много тачних опажања и врло даровито написаних појединих места у књизи, ја сам осећао да његова књига још далеко није дата у дефинитивној редакцији. Моје је уверење било увек, и поред велике репутације које је добило његово учење, да у овом облику своју књигу де-Сосир не би издао. И његова динамичност и статизам у језику у вези са тврђењем, у исто време, да се стално у језику све мења, и његово раздвајање *langue* и *parole* и многа друга тврђења — нису ме задовољавала. Тако исто нисам нашао да су потпуно одговорили на горња питања ни други истакнути испитивачи тога времена (Вандриес, Јесперсен, Сепир и други).

Сви ми ти лингвисти, у чијим делима има и несумњиво тачних посматрања, нарочито код Вандриеса, нису давали могућности да разумем језик као целину, језик као стварност. Зато сам покушао да му сам приђем са друге стране. То је било између оба светска рата, а нарочито између 1930 и 1940 год. Пут којим сам ишао оставио је трагова у мојим предавањима из опште лингвистике, држаним у то време на Универзитету у Београду и другде, а тако исто у различним студијама, чланцима и јавним предавањима која сам за то време држао и објавио. Закључци до којих сам долазио постепено су извирали из студија које сам тада вршио.

4. У време кад је рађена моја књига развијали су се различни покушаји да се језик као систем извесних значењских категорија доведе у везу са различним правцима филозофије, почевши од филозофије Платона и Аристотела све до најновијих правца идеалистичке филозофије. Моја књига претставља извесну опозицију свему томе. Ако је потребно да у лингвистици има филозофије или психологије, социологије или логике, то је могла бити само

она филозофија, психологија, социологија или логика које су истичале из самог језика или услова у којима се он развија, тако се у њој говорило. Из тога се види већ њена чињеничка, предметска или стварна основица. Лингвистика, ако се може тако рећи, треба да је лингвистичка, то је основни поглед моје књиге. Овај поглед не треба погрешно разумети. То не значи да се лингвистика или, боље да речем, језик одваја од свега и проучава као нешто засебно што се не налази ни у људима ни на земљи. Већ то значи да језик мора бити испитиван у оним приликама, под оним условима и у оној средини у којој се ствара; само све чиме се језик одликује и одређује мора пролазити кроз језик, ту добити и своју природу и све своје особине. Лингвистичка лингвистика значи да ће језик бити искључива призма кроз коју се пролама све што се врши у души човековој, а што се у њој одазива под утицајем спољашњег света. Ништа страна и ништа насилно не сме се ту уносити; јер ће се тиме слика о језику померити вештачким начином. Мишљење преко језика, тј. све што се у свести човековој врши, а што се напаја посматрањем стварног света и природе добијајући свој израз језичким изражајним средствима, у друштву, у раду и најразличнијим срединама, — све то чини основицу језичког стварања. Језик је његова крајња инстанција. Зато је наше проучавање језика пре свега лингвистичко. Тако исто лингвистика не може бити ни само функционална, ни структурална, ни структурално-семантичка, ни формалистичка нити икаква друкчија у којој би се природа језика непотребно сужавала. То је досада и чинило немогућним да се схвати целокупност језичких особина.

„Трудио сам се да све потиче из *непосредног посматрања* факата и да се, што је могуће више, утврде природне категорије“ (10). Радећи тако ја сам налазио да у језику треба разликовати стваралачке моменте од градилачких, тј. оне који зависе од природе језика као израза мишљења (стваралачке категорије) и оне који зависе од језика као системе изражајних средстава (градилачке категорије). Прве припадају стварним језичким категоријама, а друге обично формалистичким. У основици су језичке природе, наравно, оне прве.

Иако се језику не може порећи духовни карактер, ипак је у његовој *основици* претстава предмета (исп. ниже).

Језик је израз или знак (исп. ниже) оних духовних вредности које се предају од једног претставника друштвеног — другоме. Језик нити је слика оних процеса којима се до тих вредности долази нити је оно биће у које се излива све оно што се поводом

њих у нашој свести врши, већ се њиме предаје као средством околноме свету онолико од духовног живота колико то траже од својих претставника извесне друштвене потребе и потребе њих самих. Наш задатак и јесте да дођемо до разумевања оног необично гипкога средства нашег мишљења које се зове језиком. Њиме се, тим мишљењем, условљавају особине изражајних средстава језичких, управо онога што чини целокупност садржине сваког језика као таквог.

5. „Главну грађу (за ова испитивања) пружали су ми индоевропски језици, словенски језици и мој матерњи језик, српски или српскохрватски, на првом месту. Ти су језици несумњиво најсложенији за оваква посматрања, јер су њихова факта покривена тако силно формалним елементима да је најтеже било доћи ту до основног зрна“. Када сам га ту налазио, ја сам га поредио са језицима сасвим других система и када сам налазио да се они слажу, сматрао сам тек да су чињенице исправно утврђене. Био сам уверен да свако „језичко испитивање ове врсте мора бити екстензивно и интензивно“. Екстензивно проучавање мора се простирати на све језике света да се сазна која се средства у њима употребљавају за исказивање мисли ради споразумевања међу људима; а интензивно — води нас у дубине или тајне језичког „организма“ као таквог, тј. показује начин на који се та средства у језику примењују. То се испитивање може с успехом вршити на једном језику или једној групи језика, и оно што се добија као резултат таквог испитивања мора се поредити даље“ (6).

Наравно, у једној књизи као што је моја — то се не може постићи у потпуности. Смисао мојих речи и није у томе да се такви резултати морају проверити на свима језичким системима света, јер би то било немогуће; већ да се не можемо задржати у испитивању језика једне групе језика само на њиховој природи или само на њиховим особинама, већ да морамо са добивеним резултатима поредити и сасвим друге језичке системе који не стоје ни у каквој историској ни генетичкој вези са њима. Тек после таквог испитивања и поређења може се доћи до стварних резултата.

6. Ето, то је основица мога испитивања. Радећи тако ја сам се нашао на истом земљишту, и по методу и по предмету, са совјетском лингвистиком новог времена, заснованом од акад. Н. Ј. Мара, а коју, са успехом, продужавају даље И. И. Мешчанинов и други последници ове школе. Истина, не може се рећи да се код мене све износи онако како је код њих и да се обрађују исти проблеми; али је несумњиво да је целокупна

основица моје лингвистике стварна, материјалистичка. Њен значај и јесте у томе што је она рађена између 1920 и 1940 године када историски материјализам није још у великој мери примењиван у лингвистици, а ако је и примењиван у Совјетском Савезу, то до нас још није долазило у довољној мери; међутим је најзначајније да је сва та књига доказ да се изнесеним језичким испитивањем долази заиста до историског материјализма као њене основице, а до дијалектичког метода као начина објашњавања њених чињеница, ма се о њима као таквим и не говорило. То ће бити нарочито јасно и из даљег разлагања, и када се главне тачке Марове лингвистике и основна тврђења која истичу из књига И. И. Мешчанинова: Новое учение о языке (Москва, 1936), Общее языкознание (Ленинград, 1940) и Члены предложения и части речи (Москва, Ленинград, 1945) продискутују у вези са основним погледима изнесеним у мојој књизи.

Наравно, не може се тражити да се у мојој књизи говори баш о оним проблемима које је истицала совјетска лингвистика, нарочито у последње време. Томе се не треба чудити. Језичка проблематика тако је опширна да се све не може ни у један мах ни у више махова обухватити. Али главно је, ја мислим, да се у мојој књизи не налази ништа што би се у принципу противило најглавнијим њеним поставкама и, уколико се о појединим питањима говори која су расправљана и у совјетској лингвистици, говори се мање или више у истом правцу. Уосталом у овако опширној материји могла су се појавити и размимоилажења која ће се тек, после врло брижљивог испитивања, моћи коначно расправити.

7. Ја идем у својој књизи оним аналитичким редом којим су и вршена моја испитивања. Ја сам задржао тај ред, иако сам могао узети и краћи, синтетички, да би читаоци могли што лакше пратити моје излагање. Тако је први део о категоријама (врстама) речи, други — о језички организованим групама речи, тј. о реченици, синтагми, њиховим заменицима и њиховим системима; трећи део је о гласовима, а четврти — о општим питањима језика. Овде се нећу држати тога реда, пошто се о свему о чему ја овде говорим може наћи пространије у мојој књизи. Ја ћу узети синтетички најзнатнија питања и њихова решења из којих ће се познати и основи мојих погледа на језик и методи помоћу којих сам до њих долазио.

2.

О условима језичког стварања

8. Запазио сам једну противност у основној природи свих језика. Без обзира каква је језичка система ма кога језика на свету, њиме се може исказати и све што се може исказати, наравно, у основним цртама, и у другим језицима света. Напр. иако у кинеском језику имамо свега две велике категорије речи, пуне речи или именице и празне речи или помоћне речи (предлоге, свезице, речце и сл.), њиме се може исказати и придев, и глагол, и прилог и сл. речи када се пуне речи употребе у функцијама тих речи; или ако узмемо хотентотски језик који има такође само именице од главних категорија речи; и у њему се може исказати и придевска особина, и глаголска, и прилошка и сл. Шта то значи? За мене је то значило да човек у различитим крајевима света у свести има особину не само да ствара именице као збир особина предмета повезаних у целину, него, кад му устреба, да из тога збира особина у речима издваја појединачне особине и помоћу њих исказује и придевске, и глаголске и друге особине занемарујући све друго у оним основним речима. То је онда када речи претстављају претставе предмета (исп. код нас *Он је ваџра*, тј. жустар, брз на послу и сл.; *Има одлично око*, тј. добро види, оштро види и сл.); а када речи претстављају претставе радње, какве особине или сличног (на пр. *белина*, *певање*, *пливање*, *доброша* и сл.), онда у системима тих језика те именице, које су биле првобитно глаголи или придеви, претстављају као именице само језичку систему. Наравно да се такве именице лако употребљавају и као придеви или глаголи чим добију њихову функцију. За то може као пример послужити данас енглески језик у којем готово свака именица може послужити као глагол, не мењајући свога облика, а добијајући функцију предиката и, обрнуто, исто онако као што многа именица може послужити и као придев добијајући, без икакве друге промене, функцију атрибута. То исто вреди и за придеве према категорији именица, глагола и сл. Наш језик за таква поређења није тако згодан, јер код њега напореда са функцијом иде и њено обележавање засебним наставцима.

Из овога је следовало да сви претставници свих данашњих језика на свету имају ове претходне услове који чине да су *принципски* сви језици једнаки:

1) претставе предмета као збир њихових особина сједињених у целину;

2) особину, стечену, наравно, у току времена, издвајања посебних особина из збира особина поменутих претстава;

3) особину (наравно, задобивену у току времена) везивања и једног и другог за артикулисане гласове или њихове комплексе.

9. Те три групе општих услова за језичко стварање које морамо претпоставити данас за све претставнике свих језика на свету, — ја сам у своме делу назвао језичким константама. Данас ја сматрам да је тај назив незгодан са више разлога. Пре свега, ја у својој књизи стално износим да у језику нема ничега константног, сталног, да је само промена стална; зато када је све у језику променљиво, није најзгодније ту сталну променљивост објашњавати њиховом генетичком везом са условима који су названи вечитим или сталним. То је незгодно утолико више што ми не можемо ни за шта у организму или међу духовним особинама тврдити да је стално или непроменљиво. Како се, по законима органске природе, све мења, мења се и човек и они општи услови језичког стварања вреде за оно време докле се данашњи човек у основици своје природе од које зависе горњи услови не измени. Зато је много исправније место назива језичких констаната ставити назив *општи услови језичког стварања*.

10. Из трију група општих услова језичког стварања види се да је ту основица језичког посматрања скроз предметна: претстава предмета онако како они постоје, са свима њиховим особинама које су опет у њима или на њима, и у миру, и у покрету и свима ситуацијама у којима се они могу налазити, а које човек посматра у њима и уноси их у своју претставу о њима, а затим их из те претставе, са тако материјалном основицом, издваја, да би се помоћу тих појмова послужио за изношење својих мисли другима.

Одавде се види колико су претставе предмета људи способне у обема тачкама за богат развитак. Пре свега, уколико се разликују предмети исте врсте, зависећи од најразличнијих околности спољашњег света, уколико човек открива у њима нове особине, уколико се човек служи тим претставама, остварујући их у сталном општењу са људима и доводећи их у везу са различним другим појмовима у говору, — утолико се мења код човека и сама претстава предмета која добија све већи и друкчији збир особина; а према промени самог збира особина језичке претставе јавља се и већа могућност издвајања појединачних особина из тога збира.

Приметио бих да ово што је овде изнесено не значи ни у ком случају, а то се на више места у мојој књизи помиње и

изреком (напр. 578 и даље), да су претставе предмета, као што мисли Вунт, морале послужити увек за издвајање придевских и глаголских особина; већ, напротив, да су глаголске особине или придевске могле бити издвојене и непосредно из посматрања предмета ако се јавила могућност да се оне вежу са каквим гласом-ускликом, праћени гестом или сличним пратилачким моментима (мимичким, пантомимским) или групом гласова. Главно је у моме претстављању да су се у таквим случајевима могли јавити називи или за целокупност предмета или какву њихову особину (наравно, опет преко саме претставе предмета или посматрања предмета) искључиво према посматрању природе и појава у њој.

11. Из оваквог претстављања услова језичког стварања које се огледа у савременим језицима света или њиховом унутрашњем уређењу — истиче више непосредних закључака. Пре свега, постаје непотребно стављање питања о постанку језика, како је то обично било, као о хијерархији врста речи (да ли су постале прво именице као претставе предмета или њене особине као оно што се једино износило у једночлавној реченици), јер су општи услови језика допуштали да се граде и речи-именице и речи-особине (придеви и глаголи). Зависи само од тога, како, откуда се полазило у стварном посматрању природе и њених појава; међутим се могло полазити са различних страна.

За то су општи услови давали довољно могућности. Ово значи да су и именице у извесним случајевима могле дати придевске и глаголске особине, исто онако као што су глаголске речи могле давати, при извесним условима, придевске или именичке речи, придеви именичке и глаголске речи.

Али, у исто време, овим се одговара на питање о моногенези или полигенези језика (исп. и ниже). Претпостављати моногезу, тј. полазити од тврђења да су сви језици постали од једног заједничког језика, као што је то чинио међу последњим Alfredo Trombetti (у својој књизи *Elementi di glottologia*, Болоња, 1923), што је немогуће чињенички доказати, или полигенезу, тј. да је језик могао постати свугде где се јављао човек са поменутиим својим особинама, јасно је да се из горњег може добити као једини одговор — ово друго. Излази још нешто друго на основу горњих трију група општих услова за језичко стварање: јединство свих језика света, и поред многобројности и разноликости језичких група или језичких система. Јединство излази из јединства општих услова за језичко стварање, а многостручност излази из великог броја могућности остварења онога што поменуте три групе услова у себи крију (исп. ниже т. 12).

12. Трећа група услова — везивање гласа или гласовне групе било за претставе предмета било за њихове особине претставља засебно и врло важно поглавље у језичкој проблематици. Ја му нисам, можда, посветио довољно места и довољно пажње у својој књизи. Данас се много више о томе говори. Код мене је само сумарно поменут значај пратилачког покрета који је пратио првобитни глас или првобитни усклик. О различним периодима развитка човечије културе са економске, социјалне и општекултурне стране код мене се у књизи такође мало говори, иако се таква еволуција претпоставља. Али код мене није ни у ком случају занемарен значај узајамних веза међу људима као један од знатних елемената језичког стварања и језичког развитка. У исто време у моме је излагању јасно обележена пуна *законитост* језичког знака у првој фази везивања гласа или гласовне групе за претставу предмета или какву особину (код мене 565 и даље). Тако важан догађај у развитку људске културе као што је јављање извесног гласа или гласовне групе за обележавање претставе предмета и засебних особина које су се у њој садржавале — није могло бити ни произвољно ни случајно.

Ја сам претпоставио два момента у томе везивању: први, када се дотичан глас или гласовна група јавила при посматрању каквог предмета, остварене радње или учествовања у каквом послу, заједничком раду или сл., као реакција на утисак који она чини на човека (прва етапа) или из буди каквог разлога (као заједнички или појединачни усклик у раду) и, друга етапа, када се тај усклик, глас или комплекс гласова, праћен гестом или мимиком или сл. пратилачким моментима, употребљавао да се њиме изазове у сећању или уопште обележи каква претстава предмета или његова особина. У првој етапи тај је усклик, глас или комплекс гласова увек на извештан начин мотивисан (тј. одговара, у извесној транспозицији, условима који су га изазвали), али у другој етапи, било да се везује за претставу предмета, неког његова дела или особину, он губи везу са некадашњим извором мотивисаности и служи као знак или израз за поменуто претставу или њену особину.

Ја нећу овде улазити у саму природу мотивисаности, јер она може бити врло различне врсте — и о њој се у мојој књизи недовољно говори, иако се наговештавају њене различне могућности. У сваком случају, глас у првобитној фази својој, као језичка грађа, несумњиво је изазван оправданим разлозима којима се он одређује (мотивима); али он се у другом моменту свога везивања за предмете или особине, добијајући на тај начин нову функцију, од свог извора одваја, чувајући, наравно, своје „законско“ порекло.

На ту, другу фазу развитка језичкога знака односе се многа моја тврђења која су расејана по целој књизи и која треба овако разумети. Претстава предмета или особине чврсто је везана са својим звуком или групом гласова добивених на горњи начин. Те претставе чине саставни део нашег мишљења и уколико се то мишљење даље развија у вези са помињатим претставама, уколико се мења и значење обележено поменутиим, обавезним за цео колектив, гласовним знаком или групом гласова. Али и сами знаци језички улазе у своју систему знакова и могу се мењати, под утицајем измене гласова, или под утицајем саме системе знакова (системе различних падежних и других облика и сл.), без икаква утицаја на сама значења која она обележавају све докле не би постали, на извештан начин, непотребни или неразумљиви. Веза претставе или појма и његова знака необично је чврста.

Зато се гласовним знаком лако изазива претставе одређеног предмета или особине, а њиме се тако исто лако обележава и предмет чија се стварна претстава, у главним цртама, слаже са претставом предмета коју дани знак обележава. И ту ће своју функцију знак вршити успешно све дотле докле се њиме у склопу реченице или синтагме довољно јасно одваја један појам од другог или докле га какав други знак за исту претставу у томе склопу не потисне.

Из овога излази да се законитост употребе језичког израза или језичкога знака јавља у обема етапама његова развитка; у првој као језичке грађе, поникле из услова који су сарађивали при посматрању саме природе, а у другој као готов језички израз причвршћен за језик појединаца социјалном обавезношћу као изразом потребе узајамног споразумевања.

3.

Главне категорије језичких изражајних средстава

13. Ако пођемо од поменутих трију категорија услова и ако узмемо језике који су и остварили засебним речима оно што су оне обухватале, добићемо, прво, три врсте речи: именицу, придев и глагол, наравно, при претпоставци да су и особине добиле непосредно свој израз напореда са претставом предмета. Уствари, све речи сем именица, које претстављају засебне, самосталне предмете и којима се могу сличне претставе предмета изазивати и код других, — употребљавају се у реченици као несамосталне речи, одређујући ближе, на извештан начин, самосталне или пред-

метне речи. Отуда и долази да неки језици имају само самосталне речи или именице потпуно развијене.

Све особине предмета налазе се у самим предметима, па било да се оне, као што је речено, издвајају из претстава предмета као таквих (занемаривањем свих других особина сем дотичне) или издвајањем из посматрања предмета, којим се бави наше мишљење, какве његове особине. Те особине могу бити издвојене (апстраховане) као сталне особине предмета (придевске) или пролазне особине њихове (глаголске). Те се особине у мишљењу и његову изразу реченици (исп. ниже), према својој природи, могу употребити или као придевске (сталне, атрибушке) или као глаголске (радње, пролазне, привремене, тј. такве које смењују једна другу). То је оно што непосредно истиче из природе тих особина, али, као што ћемо ниже видети, те функције нису једино што их дели; оне су њихове најглавније функције које се, нарочито јасно, јављају у реченици и у синтагми.

Нарочиту категорију речи чине обележавања усклицима каквог места на које се упућује и гестовима који их прате; оне се могу назвати упућивачким (деиктичним) партикулама. Оне имају функцију прилога којим се обично обележава ближе радња по месту на којем се врши.

Те четири категорије речи: именице, придеви, глаголи и деиктичне партикуле у својим различним комбинацијама у реченици и дају све врсте речи које могу бити и формално обележене у различним језицима, али које се могу одређивати и само функцијама. Зато се морамо задржати, пре свега, на реченици и синтагми да бисмо показали однос делова реченице према врстама речи као издвојеним категоријама у језику.

14. У питању реченице ја се не могу сложити ни са Вунтом ни са Шахматовом. Сасвим је магловито и не може се потврдити ниједним језиком света да реченица претставља рашчлањавање заједничке или једне аперцепције на њене делове. Ја налазим у реченици увек оно што Шахматов налази само у неким случајевима, а то је: да је реченица везивање двају појмова, обично претставе предмета и претставе особине, да би се за дани тренутак однос претстава предмета према особини ближе одредио. Шахматов такву реченицу назива комуникацијом која је претходни ступањ реченице у мишљењу нашем психолошки јасно одређен. Ја мислим да се реченица мора одређивати према ономе што је у самом исказу, а не према идеалном облику њену који претставља претходни ступањ у мишљењу о којем нам језик и његов стварни израз ништа не саопштава.

Пре свега, реченица у којој претстава предмета претставља ону главну реч која се претставом особине пролазно (тј. временски) одређује, — *сасвим је обичан начин образовања реченица* које одговарају нашем мишљењу; а што има и *дружничких реченица* које се са овим налазе у извесној супротности, то је само зато што тога има и у мишљењу. Према томе, никакве подвојености нити има нити може бити између мишљења и његова израза-језика. Може се десити да се у језику нешто искаже једном речју што претставља везу двају појмова, дакле што има очигледно двојство у мишљењу; али то је само зато што се језичким знаком и његовим односима према говорном лицу и самом времену говора може једним знаком обележити веза двају појмова (на пр. *грми*) у значењу *грмљавина је* (у тренутку када се говори, тј. у садашњости).

15. Чим је дошло до исказивања прве реченице, дошло је до јасног сазнања њених делова, тј. до функција и главне претставе (субјекта, подмета) и до функције другог појма, који први ближе и по значењу и временски одређује (предиката, прирока). Тиме је створена схема реченице. Све што чини главну, средишну, самосталну реч у реченици — подмет је, а све што чини несамосталну реч која се главној за дано време приписује прирок је. То су главни жрвњи реченице и њен калуп. Све што улази у функцију подмета добија или самосталност или функцију самосталности, а све што улази у прирок добија функцију несамосталности, извесног детерминатива којим се за извесно време ближе одређује оно што је у подмету. По себи се разуме да је именица најприроднији подмет, али то може бити и свака друга реч о којој се може мислити као о засебном предмету; исто тако најприроднији је прирок глагол, јер се он увек, по природи својој, јавља у временском облику, али тако исто прирок може бити и сваки други појам о којем се може мислити, у вези са подметом, у временском односу. Да ли ће у том случају посредовати глаголска спона или што друго — то није од значаја. Главно је да он има прирочку функцију.

16. Те је функције наше мишљење извело из стварних односа у реченици. Зато се оне јављају у различним формама примењене у свим језицима света.

Предмети или појмови исте врсте често се и знатно између себе разликују. Те њихове разлике показују код именица придеви, код глагола прилози или њихове допуне (на пр. *камена кућа, дрвена кућа, велика многоспратна кућа, мала, приземна кућа* и сл.; *он пише лепо, она пише ситно, они пишу неразговорно, ви пишете*

брзо и сл.; ја пишем писмо, он пише чланак за новине, њак пише задатак, књижевник пише песму, причу, оцену и сл.). У свима овим случајевима, тј. односа придева и именица, прилога и глагола или глагола и њихових допуна, имамо јединство значења које истиче из јединства претставе; ми само појединачне претставе обележавамо овде са гледишта њихове разлике, њихових особина и сл. Оваква група речи повезаних јединством значења чини синтагму. Ово је најобичнији случај синтагме. Али синтагме могу бити и само према функцијама у реченици: све што је спојено у реченици једном функцијом чини такође синтагму: *Отац, маћи и деца чине породицу*. Прве три речи чине подметску, сложену синтагму. *Деца се у дворишту играју, скачу, певају и ушркују у шрчању*. Сва четири глагола у овој реченици чине сложену причокку синтагму.

У горњим синтагмама одредбене речи уз именицу имају функцију атрибута, допунске речи уз глаголе имају функцију објекта, одредбене речи уз глаголе имају функцију прилога. Тако би се могле навести и функције других делова у реченици: заменица, бројева, предлога и сл. Очигледно је да се речи по природи својој сврставају у ове велике групе према функцијама у реченици: на самосталне или независне речи, тј. оне које су саме себи довољне да изазову код сваког исту претставу предмета немајући никакве потребе за каквим помоћним речима. То су именице које значе предмете: *кућа, дрво, лас, камен* итд. Другу, велику групу речи чине несамосталне речи, тј. све остале речи изван именица, јер све те речи добијају своје право значење уз какву другу реч као њена одредба или допуна. Не можемо рећи само *део* без именице: *цвети, шешир, чаршав, снег* и сл. јер се не би знало коју реч тај придев ближе одређује. То вреди и за глаголе: *радим* значи да се значење глагола *радиши* приписује првом лицу као његова одредба за извесно време. И тако увек. Наравно, и самосталне речи могу ступити у какав зависан однос у реченици (*зидам кућу, палату, мост, фабрику, магацин* и сл.); али оне добијају само, остајући по природи самосталне речи, зависан однос. Међутим зависне или несамосталне речи имају по природи својој, а не само по функцији у реченици, зависну функцију. Из тога видимо разлику између делова реченице и врста речи: делови реченице имају увек у даној реченици ону функцију која им се намеће према другим речима у реченици; а врсте речи су оне категорије речи код којих је према природи њиховој одређена и служба у реченици.

17. Према овоме потребно је одредити природу категорија речи и јасно их одвојити од функција које истичу из примене речи у реченици.

Видели смо да су само именице такве речи које имају потпуно значење и изван реченице; међутим све остале речи добијају своје право значење тек у реченици. Одавде излази да речи добијају (сем именица) и своју природу у реченици. Кад је тако, како ћемо разликовати делове реченице од врста речи? Уствари, те разлике по суштини и нема; она је само историска, тј. она постаје стварна у току времена. Категорије речи постају онда када речи, употребљавајући се у реченици, као детерминативне, постану и по функцији, и по значењу, а често и по облику, искључиво речи стално исте намене, тј. када одређено значење, функција и облик — постану стално њихово обележје. На пр. код придева у нашем језику — обележавање особине, слагање у роду, броју и падежу са именицом на коју се односе, и увек иста функција (служба у реченици) као ближа одредба именице и сл.

На основу таквог разматрања имамо десет група речи у нашем језику: именице, придеве, заменице, бројеве, прилоге, глаголе, предлоге, свезе, речце и узвике. Има језика који имају и члан као једанаесту категорију. Наш језик нема те категорије као врсте речи, али и он може изразити и ту граматичку категорију. Он то чини различним средствима (анафорски употребљеним показним заменицама) без икаквог нарочитог знака само употребом речи у контексту или говору на одређеном месту: исп. *Били сџарац и баба. (Тај) сџарац науми да сагради себи велику кућу* итд. *сџарац и баба* још непознати, без икаквог обележја значе „неки“ као што се „неки“ или „један“ и могу употребити у том смислу и у тој функцији, иако они могу имати и друга значења и друге функције; даље је могло бити анафорски употребљено *шај* иако оно има и друга значења да се обележи оно што се у другим језицима обележава чланом; али је и овде било довољно употребити само „старац“, јер та реч у самом тексту, већ једном напред поменута, јавља се сада као позната, већ помињата; у сваком засебном случају наш језик друкчијим средством, немајући јединствене чланске категорије, обележава оно што други језици обележавају чланом.

18. Одавде се јасно види велика разлика између врста речи и делова реченице. Сви језици имају функције делова речи у реченици које истичу из односа значења речи у реченици и оног смисла које наше мишљење даје речима у реченици (субјекта, предиката и сл.). Из реченица речи, налазећи се у извесним функцијама и значењима, задржавају их често стално као делове своје природе, добијајући и какво формално обележје, што није обавезно. То су врсте речи. Њих може бити извештан број у извесним

језицима (мањи или већи); тако напр. наш језик нема израђене категорије члана. Али у реченици сви језици на свету могу исказати све помињате категорије. Тако и језици који, као кинески, имају само две категорије, пуних и празних речи у системи врста речи, у реченици могу исказати све функције речи. Зато, сем именица, све остале врсте речи морају се стварати у реченици. Откуда то? Отуда што основица за реченицу и јесте наше мишљење. Дакле, све врсте речи, сем именица које засада остављамо по страни, стварају се мишљењем или у мишљењу. Наравно, то вреди и за именице. Али међу именицама и свим другим речима велика је разлика. Именице (наравно, које значе предмете) одговарају предметима у природи. Према томе, предмети у природи дају потстицај да се створе претставе предмета као „одраз“ тих предмета, тј. као збир њихових особина повезаних у целину. Све остало ствара наше мишљење на основу посматрања природе око нас, тј. на основу претставе о стварним предметима. Тако постају придеви на основу издвајања („апстракције“), сталних, истих особина који се налазе у различних предмета, глаголи — на основу пролазних истих особина (радње) које се налазе у различних предмета итд. Из овога се види како је мишљење, које добија свој израз у језику, непосредно и стално везано са предметима око нас. Од њега зависи уколико ће који део реченице постати засебна врста речи очекујући да као таква буде даље примењена у реченицама.

19. Из овога се види да врсте речи садрже у себи не само своје значење него и своју функцију, и у извесним језицима и свој облик. Шта то значи? Пре свега, тиме се одређује и даља употреба речи у новим остварењима у реченици. Напр. именице, сем тога што обележавају предмете, и самосталне су речи. На основу те особине њихова је главна функција у реченици подмета. Придеви значе сталну особину, — зато је њихова функција у реченици атрибута. Глаголи значе временску особину, тј. особину која се, обично као радња, приписује предмету за извесно време и сл. Очигледно је његова функција на првом месту прирочка и сл. У целокупности особина (значењских, функционалних, обличких и свих других) засебних речи огледа се природа засебних речи. Али *чиме што су речи, употребљавајући се у реченицама, добијале могућности да постану засебне речи извесне категорије, реченица није губила нимало од своје способности да и даље има своје функције и да помоћу њих и даље, као својим жрвњима, прерађује и засебне речи које су већ као категорије речи имале своју природу, али су извесним својим особинама могле послужити као део реченице и за какву другачију функцију.* Тако је од именице могао поста-

јати атрибут, од атрибута придев (исп. *бура*: *бурни* и сл.), од придева глагол (*белиши*), од глагола придев (*врућ*, *врео* и сл.), од придева прилог (*лђио*), од именице предлог (*место мене*, *чело главе*), од прилога предлог (*више куће*) итд. Нема ниједне врсте речи која, употребљавајући се у реченици као део њен са другом наменом, није могла постајати и по функцији и по значењу која друга категорија речи.

20. Реченица и функције у њој стваралачки су моменти у језику. Зато и врсте речи морају имати места у синтакси. Ако са гледишта реченице погледамо на врсте речи, и то на врсте речи у језицима који су необично јако развили формалне елементе, видећемо да сем именица нема ни једне врсте речи које у нашем језику не претстављају не само делове него, управо, одломке реченице. Узмимо придеве. Они се јављају увек у облику извесног рода, падежа или броја именице; *лей*, *леја*, *лејо* — сасвим је вештачка система, а, уствари, то су облици истргнути из синтагма са именицама (као управним речима) тих родова. Код прилога имамо непроменљивост. Зашто? Зато што прилози ближе одређују непроменљиви део („корен“ или „основу“) глагола или придева, тј. другим речима, чине целину са *значањским* делом тих речи; зато што такав део глагола и придева одређују, тј. непроменљиви, и сами су прилози непроменљиви и састављају један појам са непроменљивим делом поменутих речи. Дакле, и то су само одломци реченичких синтагма. За предлогé и свезице које ближе одређују какво значење падежа или однос речи или реченица — јасно је и само по себи да они добијају смисао и намену своју од падежних значења, чинићи са њима целине, или односа међу речима или реченицама. Дакле су и они делови говора или реченице (синтагме). Да ли треба за глагол у нашем језику нарочито доказивати да се никад као засебна реч не јавља у свом чистом глаголском облику (као безвременски партицип, као што се употребљава у другим неким језицима, исп. код мене 83 и д.). Он је или цела реченица (лични глаголски облик), или глаголски придев за одређено време (партицип) или глаголска именица у нарочитој функцији (инфинитив). Дакле, увек у примењеном облику. Из овога се види да се врсте речи, баш и облички, не јављају као једнаке величине. Само именица има свој самостални облик и не мора зависити од реченице и синтагме, док све друге врсте речи претстављају и као облици *одломке синтагме* или *реченица*. Оне се разликују од најобичнијих делова реченице само тиме, у оним језицима у којима су врсте речи развијене, што се обично или најчешће употребљавају у оној реченичкој функцији која се одређује природом њихо-

вих значења и другим особинама; али, наравно, реченица их може употребити и друкчије.

21. Ово јасно показује да су врсте речи само пролазно устаљене. Њих стално реченица, као непосредни израз нашег мишљења, према искуствима и операцијама самог мишљења, прерађује и даје им нову намену. Према томе, није тако велика разлика, посматрана у општим цртама, између ескимоских језика чије засебне речи добијају своју функцију и значење у реченици, која по облику претставља блиско везану јединствену формацију, и најсавршенијих индоевропских језика, чије потпуно диференциране врсте речи могу у реченици добијати и сасвим другу, нову намену, а према томе и нову природу. Они се по суштини не разликују.

22. У вези са овим ја сам скретао пажњу на то да оно што се у индоевропским језицима назива коренима који могу послужити за образовање и именица, и придева и глагола и других категорија речи нису ништа друго до засебне речи које су се употребљавале у различним функцијама у реченици и које су од тих функција добијале и своја значења која су доцније диференцирана додавањем т.зв. наставака (исп. *вѣ-тръ*, *вѣ-ти*, *вѣ-твь* и сл.). Али нема никакве сумње да су и те речи-корени као обележја засебних појмова имале првобитно своја посебна значења (исп. слично и данас у језицима у којима у мишљењу постоје засебни појмови са засебним речима у свести оних који говоре), али су се употребљавале као делови реченица а не као засебне врсте речи.

4.

Праве и неправе речи ових категорија речи

23. Из овога јасно истиче да у језику имамо двојаких функција: а) функције делова реченичких и б) функције засебних врста речи. Несумњиво је да су старије и основније функције реченичких делова и да се од њих и стварају услови (заједно са значењем и другим моментима у речима, исп. ниже) за природу засебних врста речи и за оне функције које из те природе истичу, тј. функције засебних врста речи. Али функције реченичких делова стално у реченици остају. Зато када засебне врсте речи постају делови реченице који не одговарају природи тих речи (напр. *именица* постане *прилог-предлог* или сл.), онда функција тога дела реченичног повлачећи за собом дану реч и претвара је у реч нове категорије.

На том принципу заснована је у мојој књизи разлика међу *правим* и *неправим* речима исте категорије, тј. међу неизведеним и изведеним, примарним и секундарним речима сваке врсте речи.

Који су критерији за разликовање тих двеју категорија? Праве су речи једне категорије за које наше језичко осећање јасно сазнаје да припада само једној врсти речи. Напр. за реч *дом, рука, дрво, ђас* итд. ми јасно осећамо да оне припадају само једној категорији, категорији именица. Код њих имамо *јединство* значења, функције и облика, тј. по значењу обележавају *засебне предмете*, што је особина искључиво именица, имају функцију независних или самосталних речи, што такође припада искључиво именици, најзад, у нашем језику имају облике именица. То су, дакле, усамљене речи и по функцији, и значењу и облику, јер ако која друга категорија речи и има напр. облике сличне њима, поуздано је да их је од њих или према њима добила. Према таквим речима не могу се градити друге речи (оне су, дакле, непродуктивне) и оне су искључиво знаци даних претстава, тј. у другим категоријама речи нема њихова објашњавања или тумачења (оне су, дакле, немотивисане). Пошто се у језику све налази у развиту, у покрету, нема никакве сумње да су извесне предметне именице могле као такве постати у току времена. Неке су, опет, као што смо видели, могле постати и непосредно од комплекса звукова као знакова за претставе предмета. Напр. историја речи (етимологија) може нам показати да су неке од горњих речи (на пр. *дом* и *рука*) постале од друге категорије. (глаголске), а слично нешто може вредети и за многе друге речи; међутим оне су у овој епоси њихова јединствена значења, функције и облика за нас праве речи својих категорија, непродуктивних и немотивисаних. Уосталом видећемо ниже да и у нашим језицима од категорије неправих речи могу стално постајати и праве речи дане категорије (исп. ниже).

Према горњој категорији правих речи именичке категорије имамо врло велику категорију неправих или изведених речи, напр. *носач: носиши, млада (млада): млад, доброша: добар, градски: град, певање: певаш* итд. Код њих се јасно види да оне деле своје особине са две категорије речи: са основном од које су постале и новом ка којој су по функцији својој пришле. На то мењање функције нагнала их је употреба у реченици. Наравно, у данашњем нашем језику оне имају и наставке; али ти наставци и обележавају, ако узмемо ствари у широком смислу речи, да је извршена на њима ова промена функције у реченици. Докле год

те речи деле своје односе са двама категоријама, дотле су оне продуктивне и образложене или мотивисане, јер увек имамо однос (напр. *носиши*: *носач*) који може послужити и за друге речи (напр. *косиши*, *ковати*, *певаши*, *чишати* итд.) да се од њих саграде сличне именице (*косач*, *ковач*, *певач*, *чишач* и сл.). Али када се деси да нова именица, тј. реч нове категорије, добије, сем онога значења које ју је спајало са старом, и много више других значења, тако да се више не осећа јасно веза са основном категоријом, онда она прелази у реч нове категорије. Напр. *имање*, *печење* и сл. у значењу предмета губе своје непосредно значење у вези са глаг. *имати* или *пещи*. На тај се начин јављају и праве именице од неправих, прави придеви од неправих, прави прилози од неправих итд. Тако стално постају од правих речи — неправе и од неправих праве. Дефиниције врста речи обухватају увек цео збир тих речи, тако да оне морају о њиховој целокупности водити рачуна. Зато се напр. за именице може рећи или да заиста значе предмете (*дом*, *дрво*, *пас* итд.) или имају основну функцију предмета, самосталност, тј. да значе предмете и предметност. Напр. *певање* значи „*остварено певање*“, „*кад неко пева*“ и сл. тј. „*певање*“ замишљено као да га врши ма које лице које зна певати, тј. певање као предмет (мелодија, звуци и сл.). Придеви се не могу одређивати данас као речи које значе особину или припадање, већ као речи које ближе одређују именицу (исп. *Шамошњи људи*, *јучерашњи хлеб* и сл.). Заменице се морају одређивати не као замењивачке речи (то би била само једна функција њихова), већ као упућивачке именичке и придевске речи. Глаголи се не могу одређивати као речи којима се обележава радња (јер се радња обележава и именицом), већ као речи помоћу којих се значење глаголско приписује за извесно време каквом лицу или предмету и сл. (а глаголско значење може бити и радње или везе радње са којом другом категоријом речи, исп. *певаши*, *иљиваши* и сл. и *белиши* „*чинити белим*“, *књижиши* „*стављати у књигу*“ и сл.). Тиме што се поред правих речи једне категорије стално граде и неправе категорије, врсте речи губе оно јединство дефиниције које би им давале само њихове праве речи; врсте речи, у целокупности својој, добијају ону дефиницију коју им даје целокупност њихове употребе као делова реченице.

24. Ја нисам у својој књизи говорио о правом субјекту и правом предикату, о правој реченици и неправој; али би се и о томе могло говорити, јер исто онако као што су врсте речи продукат историског развитака, а главно су функције делова реченичних, тако исто можемо говорити и о правој функцији подмета

и неправом, али ипак његовој функцији, о правој функцији предиката и неправом и сл.

Сасвим је природно и у духу нашег мишљења да у субјекту буде предметна именица, а у предикату радња (у смислу и бивања и стања) која се временски приписује субјекту као његова особина. Али наше мишљење је у своме развоју отишло знатно даље од тога: оно се може зауставити и на појмовима који не постоје као засебни предмети; јасно је да сваки појам о којем се може мислити као о нечем засебном — може постати и субјекат реченице и на тај начин, добијајући самосталност, независност у реченици, или постајати именица или добијати њену функцију. Када се рече „Али“ *ђевојци срећу губи* — јасно је да ту „али“ значи оно што се износи у реченици са „али“ („Она је добра, али лења“ или сл.), тј. недостаци, дакле реч „али“ и оно што је са њом везано; *човеку је дашив* — „човеку“ иако је зависан падеж, овде је субјекат; то значи да се ту подразумева „облик човеку“, а не сам датив у својој функцији. Тако исто све чиме се субјекат у извесном тренутку може одредити као нечим новим, као нечим што се мишљу о њему тек открива — то је прирок. Према томе, кад речемо *Пас је живошиња*, то је реченица као и свака друга, јер се у њој функција предиката попуњава нечим што је узето од стварних предмета у апстракцији. Због тога ја сматрам да су и номиналне реченице исто тако старе као и вербалне, јер именице или придеви у њима добијају временску функцију као што имају и глаголи. Кад се рече *Деће је добро*, *Деће је било добро* и сл. — то значи да се од придева *добар* одузима његово значење сталности и даје му се његова значењска вредност или само за садашње или прошло време, исто онако као што се у реченици *Деће шрчи* или *Деће је шрчало* глаголско значење радње приписује детету за садашњост или прошлост. Тако исто, ако у реченици има временског обележја у односу предиката према субјекту и без глагола, реченица је потпуна, јер реченицу не чини глагол већ творачка, временска веза двају појмова. Напр. у реченици *Omnia praeclara rara* — „Све (су) славне ствари ретке“, *Данас жив сушра мршав* итд. — изостављањем у латинском или нашем језику глаголске споне за садашњост, прошлост или будућност и значи да веза субјекта са предикатом вреди за сва времена. Значи недостатак ограничавања на садашњост, прошлост или будућност предиката може дати као реакцију на то претставу о свевременској вези предиката са субјектом. Главно је било да је и апстрахована веза двају засебних појмова и без икакве споне била довољна да да реченици смисао тој вези.

25. Али и то није све. Откада је створена реченична схема, са својим одређеним формама, оно што се обично назива граматичком реченицом, језик није стао у своме стварању, исто онако као што није стао када су се образовале врсте речи, већ их је наново бацио под своје жрвње, стварајући од њих нове категорије, тако и овде. Како је у реченици полазна тачка субјекат, тј. оно што је дато и познато, а предикат је оно ново што се износи о субјекту, то је наше језичко осећање могло сваку реченицу истицањем појединих делова претворити у нову *психолошку* реченицу у којој је оно што се претпоставља као познато субјекат, а оно што се истиче, што је ново — психолошки предикат. То граматички још не даје нову реченицу, али је припрема за њу. То је врло важан моменат у стилстичком развоју језика; али граматички — то још не даје нешто ново. Разликовање те нове, „психолошке“ реченице од истицања речи у готовој, саливеној у одређене калупе, граматичкој реченици, — врло је важно, јер психолошка реченица значи даље и ново стварање у реченичном правцу иако и старо стварање још у потпуности постоји.

5

Промене језичке и језички развој

26. Као и све у природи и језик је у сталном развоју. Мењају се гласови, облици и синтаксичке конструкције. Једном речју, у језику је све подложно промени. У свакој језичкој чињеници, био то глас, облик, синтагма или реченица — има унутрашњих услова за промене који се садрже у самим тим чињеницама. Увек има извесне борбе међу тим условима. Зато ја нисам могао примити — де-Сосирову претпоставку о статичким и динамичким стањима у језику. Уствари, у језику постоји само динамично стање, тј. вечите промене и вечити развој. Сасвим је друга ствар што ми вештачки изван период развоја покушавамо да вештачки задржимо т. зв. књижевним језицима и нормативном граматиком којом се утврђују извесне особине као сталне. То је извесно насиље над језиком, можда, неопходно, али такво које иде против природе језика. Ја сматрам да се у језику сваког појединца извесне језичке заједнице стварају стални услови за даљи развој језички. Што то не доводи ка језичком анархизму, може се објаснити колективним утицајем друштва на језик. Језик је ту не себе ради, већ ради споразумевања чланова друштвене заједнице. Ту друштвена заједница, пропуштајући језик кроз све свести

својих чланова, гради од њега заједничко средство чији је претставник сваки члан друштва. Зато се, због тога сталнога двојства и у језику целокупног друштва и у језику свих његових претставника, тј. употребе и заједничких црта његових, уједначених и уопштених, и оних које садрже у себе заметке новог, ја нисам могао сложити ни са де-Сосировим одвајањем *langue* (тј. општих или заједничких језичких црта) од *parole* (тј. појединачних претставника друштва код којих се и јављају, у различном степену, они замеци новог који се крију у језику целине). Тако исто ја се нисам могао сложити са основним принципом фонолошке школе (Н. С. Трубецког, Р. Јакопсона и других) — да се фонема може схватити само као збир „релевантних“ особина гласа, везаних са диференцијалном значењском функцијом гласа. У томе сам ја видео само пренос онога што је код де-Сосира било везано за *langue* на особине гласа; међутим и „ирелевантне“ особине гласа улазе у целокупност особина гласа помоћу којих се одређује његова права природа¹⁾. Она садржи у себи не само оно што је карактеристично за дани тренутак него и услове будућег развика. У сваком случају, оно двојство у јединству гласа којим се и обележавају његове данашње особине и борба за даљи њихов развика, — морају се подједнако огледати у дефиницији гласова²⁾.

27. Нема никакве сумње да у језицима има и крупних промена којима се обележава нов период у развика њихову. Ја у својој књизи нисам говорио о *стадијалности* Н. Ј. Мара, али ти нови периоди имали би свакако право да се назову засебним именом. Ја у својој књизи нисам употребио ни реч период ни стадијалност за такве појаве, али о некима од њих ја исцрпно говорим. Тако напр. ја показујем исцрпно како се *схваћање* индоевропске реченице (фѣрѡ, нѣсѡм) из основа изменило према готово свима другим језицима света (исп. код мене, стр. 89—95). То је више него скок, то је читава револуција у индоевропској синтакси која се после тога развија на сасвим новим основима (сложених и зависних реченица).

Ја мислим да таквих појава има у индоевропским језицима знатно више него што се обично мисли. Напр. *инфлексција*. Јасно је за индоевропске језике да је инфлексције, и у корену и у наставцима, било у великом степену у старој структури његовој; али да је она напуштена. Само појединачни индоевропски језици

1) В. код мене 529 и даље.

2) Исп. више о томе у мојој расправи Природа језика и его изучение (Изв. Акад. наука СССР VI (1948) 425-429).

(напр. балтиски) искористили су у знатнијој мери ту инфлексију, иначе је она остављена, и поред тога што су још знатни њени остаци. Нема никакве сумње да она претставља значајан период.

Тако исто ја сматрам да развитак флексије претставља засебан период у историји индоевропских језика. Иако и у флексији има додавања засебних диференцијалних делова појединим падежима, ипак је принцип тог додавања сасвим друкчији него у аглутинативним језицима. Овде је однос целог облика према другим облицима, а не посебно значење аглутинативног наставка које вреди за све именице и све њихове бројеве. У исто се време са флексивношћу развија у индоевропској групи језика и силно додавање диференцијалних знакова за најразличнију службу речи које је обухватило све језичке категорије као каква поплава.

И овим се не исцрпа све што би могло чинити велике периоде у развоју језика. Поменућу закон отворених слогова словенских језика који је изменио и саму структуру речи у њима. Тај закон је одвојио једну епоху гласовних односа у словенским језицима од раније сасвим друкчије и суверено је загосподарио у њима.

28. Резултати грађења речи изнесени у мојој књизи сводили би се се на ово. Ако која засебна реч добије у каквој синтаксичкој вези какво ново значење или какву нову службу (функцију), то може бити обележено или каквим нарочитим гласовним знаком (диференцијалног карактера) или и каквом нарочитим речју која, у току времена, може прећи и у т. зв. наставак за образовање речи. У оба та случаја, и када је диференцијални знак био без нарочитог свога значења и када је у облику језичког наставка, поставши од какве засебне речи, могао и добити какво општије значење, — наставци, налазећи се у сталној вези са врло различним коренима (основама), добијају и врло специфична значења. Са тим значењима могу се они преносити на друге речи дајући и њима своје специфично значење (исп. у српскохрватском језику наставке *e*, *ce*, *чић* и сл. за деминутиве). На тај начин, ти делићи речи (тј. њихови наставци) добијају до извесне мере природу аглутинативних наставака.

29. У језику се све мења, и глас, и значење речи, и облик, и синтаксичка особина. Ја ћу овде изнети, мало схематички, оно што је ту најважније.

Нема ниједне категорије гласова, ни самогласника ни сугласника ни њихових група, које се не мењају. Као што се могло видети из онога што је напред говорено, узроке својих промена сами гласови носе у себи. Они су у томе што сваки глас или

свака гласовна група има своје гласовно поље којим се ограничава један глас као глас дотичне категорије. Напр. *a* наше изговара се као *a¹*, *a²*, *a³* и сл. и сви ти преливи који се могу у различним или у истим положајима код истог лица јавити чине гласовно поље даног гласа. Слични преливи, којих може бити више или мање, јављају се и код других претставника дане заједнице, и онај прелив који је у њој најчешћи и јесте општи изговор даног звука. Али он и приближно не значи да тиме нестаје и даље различних већих или мањих прелива у даној језичкој заједници. Стална борба о превласт тих прелива и чини суштину сталног развитка и сталних измена гласова. Наравно да на квалитет тих прелива утиче врло много социјалних, политичких, економских, административних, етнографских и географских прилика. За нас је главно да ти преливи као резултат њихових утицаја стално постоје и стално омогућавају извесне промене у развитку гласова. Ја нећу овде говорити о физиолошкој и психичкој вези свих нагомиланих прелива једног гласа и његових претстава, што такође претставља извор могућих варијаната; али ће се то ипак видети из даљег разлагања о променама у језику.

30. И значење речи мења се под утицајем многобројних фактора социјалних, географских, економско-политичких и сл. Али више од свега реч се по своме значењу мења при све новим њеним остварењима у говору. Јер иако је претстава предмета његов „одраз“, збир његових особина повезаних у целину, она се, везана са групом гласова, у реченици примењује на увек нов предмет (наравно, исте врсте), тако да, преко тих све нових остваривања, и сама претстава предмета може добити и нове особине. Али претстава предмета не остварује се само у новој слици предмета, она се везује стално са новим појмовима у реченици који могу открити такође коју нову страну у даној претстави. Уосталом и од посматрачких особина дотичног лица зависи шта ће он све открити у каквом предмету или догађају. Све то заједно богати претставу предмета новим особинама, што има даљег значаја и за издвајање особина из претставе предмета које дају писцу или говорнику могућности да ту претставу употреби у различне сврхе (као метафоре, тропе, фигуре и сл.).

Све особине које тако, и свима другим средствима, једна реч у себи развије, обухватајући ту и њене обличке особине и различне функције у реченици, ми називамо вредношћу речи. Како је различна вредност истих речи у различним језицима и како је тешко, управо немогуће, преводити по речима са једног језика на други, то је добро познато. У речима се садржи читава историја

народа, њихова култура, њихово гледање на свет. И баш зато што сваки народ има свој живот, увек друкчији од живота других народа, зато има и свој речник, иако по неким значењима савршено једнак са речником других народа, ипак по целокупној вредности појединих речи друкчији него код других народа. Узмимо напр. реч *кућа* и претставу коју та реч изазива: како је она друкчија код једног простог Јапанца неголи каквог Европљанина; како је она друкчија код становника великих вароши у Европи и Азији него код каквог сељака неког забаченог села код нас из којег он никад излазио није.

И тако, значења речи у сталном су кретању, у сталном богаћењу. Ја ћу ниже изнети значај социјалног момента за постајање нових значења код истих речи; овде ми је било стало да изнесем само најопштије, свакидашње, готово свакочасовне услове за стварање нових особина у речима.

31. Сматрао сам напр. обавезним да треба падежне облике именица, и свих имена уопште, при разматрању ставити у ону средину у којој су они постали и у којој нешто значе. То су синтагме. Без синтагме нема зависних облика падежа, јер падежи — наравно, сем номинатива и вокатива — морају имати своју управну реч, реч којој су потчињени, па према томе и реч од које зависе. И најпростије посматрање облика у синтагмама даје нам јасну претставу о природи облика. Ако узмемо напр. датив, инструментал и локатив множине који гласе у нашем језику на исти начин (на пр. *људима*), могли бисмо мислити да је извршен потпун синкретизам тих падежа у српскохрватском језику; али ако узмемо ма и само један пример, видећемо да је разлика у синтагмама које су нераздвојни део тих падежа: напр. *Ја сам се обрађио Шим људима за савеш* — очигледно је датив множине, *Ја сам био с Шим људима* — очигледно је инструментал, а *Ја сам говорио о Шим људима* — несумњиво је локатив. Јасно је такође да падежну функцију имају саме синтагме, а именица *људи*, и поред тога што гласи у свим синтагмама на исти начин, уствари и сама као њихов саставни део значи те падеже. Зато су се облици датива, инструментала и локатива могли сасвим изједначити: они уствари нису били прави носиоци различних значења, него њихове синтагме.

Одатле, а то се потврђује и непосредним посматрањем других језика, разликовање падежа извесним начином потребно је само онда када иста синтагма допушта више падежних односа. Ја сам у својој књизи изнео пример „сећи“ и „камен“ који би могао значити и „сећи каменом“, „сећи камен“ и „сећи на камену“: по себи се разуме да се то морало каквим начином диференцирати.

Отуда је поникла потреба падежне или ма какве друге ознаке у таквим случајевима. То је био повод за језичко стварање. Ја се трудим, као што је то и напред речено, да свугде где је то могуће одвојим језичко стварање од језичког грађења. Прво је, тј. језичко стварање, изазвано језичким унутрашњим потребама да се добро⁸ разуме оно о чему се говори; а језичко грађење изазвано је градилачким особинама језика као системе знакова. Тако у горњем случају било је потребно да се разликује акузатив (објекат) од инструментала и локатив од оба падежа, јер је иста синтагма (*сећи камен*) то захтевала; међутим код именице *људима* имали смо у нашем старом језику у горњим примерима три различна падежа: *људѝ*, *људѝми* и *људѝхъ*, иако није било потребно да се та три падежа разликују, пошто су се њихове синтагме довољно између себе разликовале. То је дошло од поменуте градилачке особине језичке: чим је *људѝмъ* у једним синтагмама где је то било потребно обележило датив, оно се почело као датив употребљавати и у свима другим синтагмама, па било потребно да се ту датив обележи или не било. То исто вреди и за *људѝми* и *људѝхъ*. Одатле видимо да је језичко грађење често одузимало изразитост језичком облику јер га је оно уносило и тамо где је потребно и где није. То јасно показује како се система падежа могла свести у грчком језику свега на четири, управо, три облика: да се обележе сви остали падежи давале су материјал синтагме. Оне су, наравно, и омогућиле да се они сведу на три зависна облика. У француском језику сви су се падежни облици свели само на један облик, а све остало вршиле су синтагме без предлога и у вези са предлозима. Уосталом ту су, захваљујући синтагмама, могуће и многобројне друкчије комбинације.

32. Све ме је то нагнало да у односима речи у синтагми или реченици видим извесне врсте законитости која је условљена самом природом речи, природом њених претстава, управо природом њихова значења које крије у себи основицу за управну и зависну реч синтагме. Да наведем неколико примера. Однос придева према именици зависи од саме претставе именице: оне особине које она у себи садржи могу послужити као њене одредбе у оним њеним деловима који се могу мењати у самој претстави. Кућа може бити или дрвена, или камена, или од цигала, или од бетона, од гвожђа, од набоја итд. Према томе и *дрвена кућа* само је откривање нечега што се потенцијално садржи у претстави куће и сл. Може се писати *лепо*, *брзо*, *сићно*, *ружно* итд. — према томе сви су ти прилози у потенцијалу глагола писати и они откривају увек један

органиски део тога појма. Сви активни глаголи садржавају потенцијално у себи објекат, чак и онда када се он не открива: сећи се може много штошта: *харџија, дрво, каква маџерија, сир, јабука* итд. — на тај начин објектом се открива латентни, али увек присутни, органиски део претставе тога глагола.

Из овога се види да су делови синтагме када она претставља јединство по значењу — унутрашњи изрази, неопходни и самом природом речи условљени. То је оно што би се могло назвати унутрашњом формом речи, иако никаквог формалног облика тај однос не мора имати. Тако је напр. у енглеском језику довољно ставити испред именице придев у облику који се никада не мења; међутим придев у нашем језику добија од именице и облик рода, и броја и падежа. Уствари, придев и именица чине само један појам и природно је да чине једну целину макар се и одвојено писали. Унутрашња форма речи (ја признајем да тај израз није најуспелији!) може добити и спољашње обележје, оно што ми називамо обликом, *наставком, завршетком*; али не мора. Довољан је онај унутрашњи однос међу речима који истиче из потенцијала речи.¹⁾

Ја сам се старао да на ове реалне чињенице сведем све односе у језику.

Одавде се види да су облици у сталном покрету, у сталном развоју. Како су синтагме носиоци унутрашњих односа међу речима, то се облици мењају и у зависности од промене самих гласова у њима и од најразличнијих односа обличких система (нивелисања у једним случајевима, укрштања и контаминација у другим, перинтеграција у трећим и многих других појава у њима).

33. Значај синтагме особито је велики у свима правцима, јер се све у језику врши у вези претстава, органској и природној. Зар се врсте речи, као одломци говора, могу разумети без синтагма и реченица. Узмимо напр. прилоге о којима се често сасвим произвољно суди. Наша формалистичка граматика одвајала је напр. *ономад* или *јуче* као прилоге од израза *јучерашњег дана* или *пре који дан* као временски генитив или временски акузатив, иако су у реченици изрази *јучерашњег дана* или *пре који дан* вршили исту функцију као *јуче* или *ономад*, тј. правих правцатих прилога. Ако покушамо да по значењу идентификујемо *јуче* и *ономад*, видећемо да им морамо дати синтагматско значење *прошлога, јучерашњег дана* и *пре који дан*, што значи да су горњи изрази и по функцији својој и по значењу потпуно једнаки, па ипак наша граматика

¹⁾ Исп. мој чланчић *Внутренняя и внешняя языковая форма* (Изв. Акад. наука СССР V (1946) 179—182).

једне назива прилозима друге не назива. То је само зато што прилози *јуче* или *ономад* претстављају засебне речи, док су горњи изрази читаве синтагме које се лако могу анализирати. Уствари, када бисмо хтели предузети озбиљну анализу, ми бисмо могли лако доказати да *јучерашњег дана*, *прошлого дана* или *пре који дан* не претстављају функционалне, већ само обличке генитиве или акузативе, који су већ сасвим прешли у област прилога: они показују искључиво разлику у времену вршења глаголске радње, тј. ближе одређивање у том правцу самог глагола.

Ја се нећу даље задржавати на питању шта овако одређивање врста речи или израза по суштини значи за разумевање односа у реченици, за разумевање услова у реченици под којима се стварају врсте речи. Мислим да је то и само по себи јасно.

34. Овим сам се дотакао и развитка синтаксичких категорија. У горњем примеру видели смо како је један прави генитив (напр. *Киша прошлога дана била је велика* — са посесивним генитивом) био привучен од предиката да ближе одреди његов пратилачки временски моменат (тј. *Киша је прошлога дана била велика*), и тако преображен од посесивног генитива у прилошки израз, од којег се, у току времена, може развити и прилошки облик (као што је *ономад* постало од *ономџдне* тј. „у оном дану“, које је у нашем језику дало *ономадне* у којем се не схватило као покретна партикула *не*, исп. *менекане*: *менека* и сл. — тако да је добивен напоредни облик **ономад* који је по законима нашег акцента морао дати *ономад* преко *ономад*).

Тек је реченица способна за велики и богати развитак. Али се њене главне тенденције чувају докле њена структура не постане толико пресићена новим могућностима да оне даду изванредан преокрет у своме развитку, као што је то био у оним великим унутрашњим преображајима које смо могли назвати обележјима нових периода у језику (в. напред).

6.

Значај социјалних услова за развитак језика

35. По себи се разуме да све прилике које окружавају човека, у којима се он креће, у којима он живи утичу на човеково мишљење, а тим самим и на његов израз. Ја сам овде изабрао једне од тих услова да покажем како се често мало мисли на огроман значај њихов који је у језику пресудан. Да узмем један пример који ће то показати. Напр. реч *идешик* има према Рјечн.

Акад. (IX 810) ова значења: 1) дете или живинче од пет година; 2) крупнији какав новац у којем има ситнијих пет јединица; 3) буре од пет акова (говори се у Ораховици у Славонији); 4) опанак каквих се пет изреже из једне коже (у Лици); 5) крстина од пет снопова (у Србији у Округу моравском); 6) *пешаци* су оних пет зрна којима се деца играју пиљака (Левач, Темнић). Није тешко разумети да је употреба ових речи са одређеним значењем поникла у врло различним социјалним групама становништва. Јасно је одавде да је значење под 3, тј. буре од пет акова, постало у виноградарском крају; значење под 5, тј. крстина од пет снопова, у каквом пољопривредном крају, исто онако као што су многа значења из других рубрика постала опет у различним срединама: *пешак* — во од пет година у крају који се бави одгајивањем говеди, *пешак* — коњ у средини који се бави коњарством. Има и других значења која су могућа, као што на пр. *седмак* „значи ћилим од седам аршина“, тако исто „ђака седмог разреда“ и много штошта друго. Нема никакве сумње да се у каквој ћилимарској задрузи или радионици уз *седмак* подразумевао појам „ћилим“, па је тај појам и испунио ту реч, *седмак* — во, *седмак* — коњ, *седмак* — ђак и сл., па су ти појмови ушли у саме речи *седмак* и са тим значењем бивали пуштани у саобраћај. Тако су се те речи, носећи на себи печат економских или општесоцијалних прилика, често у маленом делу једног језичког колектива шириле, постајући каткада и његовом заједничком цртом. Отуда је велики део речи добијао, првобитно, условно значење или, боље, условљено даним приликама, а после постајао општим благом.

36. Нема никакве сумње да се у језику садрже сва преживљавања која је имала каква људска заједница. Јер све је то морало бити и у мишљењу људи, а одатле и у његову изразу. Колико се успомена крије у речима које данас имају сасвим друго значење, а та основна значења њихова могу се открити у њиховој етимологији када нам је јасна! — Тако напр. именица *рука* имала је првобитно значење „сабирача“ и вероватно је да је названа по радњи толико важној по живот, тј. сабирању плодова; именица *срећа* данас значи добар удес, какво добро које нам се деси и сл.; некада је значила *сусрећ* и ништа више. Несумњиво се ту подразумевао „добар сусрет“, „који доноси срећу“ по тадашњем веровању, дакле је из области празноверица. Реч *закон* првобитно је значила „оно што је у почетку“, управо „у зачетку“ (у значењу почетка), дакле што је било у употреби, у традицији. *Народ* и данас је прозрачна реч ако је доведемо у везу са *народићи се*, умножити се, са чисто демографским, биолошким значењем.

Наравно, сва историја једног колектива у његову је језику; али исто онако као што се његова историја стално мења — мења се и напредо са тим и његов језик. Када кажемо да се у језику огледа сва прошлост једне групе људи од незапамћених времена до данас, његова култура, његова кретања, целокупни његов умни и телесни развитак, то је исто онако као кад кажемо да је у њему и сва историја његова. Али се само један мали део и једног и другог може открити по данашњем стању њихову; све пак остало припада научним истраживањима.

Све ово пренесено на најстарије епохе развитака човекова показује јасно како су могле постајати и основне речи. Нема сумње да се човек служио покретом, гестом, мимиком и пантомимом и узвиком који је могао пратити многе његове радње, нарочито у заједници. И сам тај узвик био је покретом његових органа за говор који су, усавршавајући се употребом, давали све више усавршене, артикулисане гласове. И уколико су се ти гласови, који су стајали у вези са нервима човековим, који су или примали утиске или хтели да изазову код других претставе предмета или њихових особина (ист. напред), ослобођавали од покрета и свега осталог што их је могло у почетку пратити, утолико су све више гласови и њихови комплекси постајали знаци извесних претстава или појмова. Како су после ти појмови сврставани у реченице и разврставани у делове реченица или врсте речи, о томе је напред говорено.

7.

Типологија језичка

37. Класификација материјала различних научних области врло је корисна и потребна радња, да би се сав материјал, пошто се подели у сродне групе, могао што лакше прегледати и проучити. Тако је и у језику. Па ипак он, можда, више него ишта друго показује како је одељивање у засебне групе језичких чињеница произвољна ствар. Јер ништа друго не показује као језик да су све особине свих језика у свету могуће у свакој групи језика; да свака група језика уопштава једне начине стварања а занемарује друге; али то не значи да се у тој групи не ме могу у извесно време у јачој мери развити занемаривани раније начини и надвладати у језику; а тада опет, у то време или како доцније, то не показује да се у језику не може јавити и нешто сасвим ново. Ето, то је учинило да се ја, и поред свег

могућег значаја класификације и типологије језика, не задржим на њима нарочито у мојој књизи. Па ипак рећи ћу неколико речи и о томе што истиче из мојих схватања језичких особина и разлагања о њима.

Позната је Шлајхерова класификација језика која узима морфолошку систему у њима и на основу ње дели све језике према томе: да ли су језици без наставака (коренски или „изолујући“), имају ли наставак у облику засебних делића речи који се додају кад год се јавља потреба да се извесно обличко значење обележи (аглутинативни) или, најзад, да ли развијају флексију, тј. целе облике дане речи, да се обележи неко обличко значење. Додавали су (напр. Сепир) инкорпоративне језике и различне прелазе из поменутих група и њихове комбинације, али све то заједно није могло обухватити све групе, и поред сазнања, које се све више ширило, да разлика међу тим језицима није апсолутна, већ само врло релативна. Тако се зна да се енглески језик све више развија у правцу коренских језика, да се флексија лако мења (тј. синтетички начин обележавања обличких значења) у аналитичко обележавање падежа (напр. у франц. језику), да се и у флексивним језицима могу развити особине врло блиске аглутинативним језицима, да се инкорпоративност делимично развија и у језицима који по природи својој нису инкорпоративни (напр. у индоевропским), да у неким коренским језицима има случајева када се јављају наставци или облици итд.

С друге стране, област формалних језичких особина много је шира него што се то обично мисли (као што је то лепо показао И. И. Мешчанинов у својој књизи Члены предложения и части речи, Москва, 1945, стр. 21—106). За различно формално обележавање реченице и њених делова има много начина (Мешчанинов је набројао 12) од којих многи могу послужити за груписање језика. Али и то не значи да се по два, три или више начина не би укрштала у једној групи и да се и још који други начин није раније у њима огледао, па био у току времена занемарен и замењен другим; а то исто вреди и за будућност.

38. То све значи да ће се типологија језика морати позабавити и другим критеријима, а не само оним који су досада предлагани. Међутим у сваком таком случају не треба једно заборавити: да је свима, апсолутно свима формалним особинама, којих може бити, али којих не мора увек бити, у основици каква стварна особина, унутрашњи однос, унутрашња форма, како сам ја говорио не налазећи никакав бољи термин. Да узмемо једну, две

најобичније особине језичке. На крају реченице интонација замире. Та формална особина, замирање интонације или чак обележавање потпуности реченице каквим знаком (в. код мене 182), само је израз завршености мисли коју у целину спаја обавезна веза њених делова по значењу. У нашим језицима (индоевропским) обично је подметска синтагма везана конгруенцијом делова који у њу улазе, исто онако као што је и причорка синтагма повезана и одредбеним (прилошким) и допунским (падежним) деловима; али је и у основици конгруенције јединство синтагме подметске, било по значењу било по функцији, исто онако као што је у природу јединство синтагма по значењима или функцији. Оно што се у индоевропским језицима исказује поменути одредбеним и допунским функцијама, то се може исказивати и каквим засебним знаком који би обележавао подметску и причорку целину.

Ја сам ово навео да бих само још једном истакао да су у основици свих формалних особина у језику стварни разлози у самом мишљењу нашем и у оним радњама које оно предузима. Када је нашим мишљењем издвојен појам *добар* из свих остварења које тај појам може имати у природи, онда је тај појам особине у неком предмету издвојен као главни, а све друге особине занемарене, било да човек својом мишљу, при посматрању таквих предмета, одмах је издвоји и веже за гласове који су се јавили као реакција на добре ствари, лица, предмете било да је издвоји као особину пошто је реч као именица била образована. Зато ја и сматрам да се језик не може ни добро проучити ни разумети ако се не води строго рачуна о овој његовој стварној основици која је у мишљењу нашем. То не значи да се језик из области изражајних средстава преноси у област духовну или психолошку. Већ то значи да се језик везује непосредно са својом основицом, мишљењем; а мишљење је овде само одраз, само резултат утицаја, потстицаја и претстава стварних предмета.

8.

Завршне напомене

39. Из овога је јасно да је језик особина човека која претпоставља друштво, извесне духовне особине код човека и огледање у тим особинама његових потреба и његове културе. Ми сматрамо да је код свих народа на свету било услова за стварање језика који их у довољној мери раздвајају од свих животиња. Јер човек нема само способност добијања слика предмета и њихова везивања у памћењу са самим предметима, него и прет-

става предмета као збира њихових особина, а те особине човек може појединачно својом мишљу издвајати из поменутог збира и њима се служити, без обзира да ли за све то има увек и засебних изражајних средстава. То је онај велики скок који је учинио човек при прелазу из различних антропоидних стања у стање „*homo sapiens*“.

40. То значи да свугде на кугли земљиној где се јавио човек, он је могао, према потребама својим, свога живота и свога рада, створити језик. Сви тако створени језици имају извесно јединство јер су израз сличних, у основи њиховој идентичних услова за стварање језика. Али прилике под којим су се различни језици остваривали тако су разнолике да није чудо што се, и поред поменутог јединства, јавила множина различних група језика. Уколико су ближе везе између појединих група људи у свету, утолико је могућније да се развије заједнички или општи језик међу њима. Али како је досада било више услова који су их раздвајали, и географских, и политичко-административних, и културних, и економских и других, то су се на различним светским континентима појављивали многобројни језици.

41. Из овога се види да су сви језици света један велики развитак оног језичког заметка који се развио под утицајем основних језичких услова. То не значи да су се сви језици развили из једног заједничког језика, како су претпостављали неки, као помињати А. Trombetti и у новије време. Јер је и помињати основни заметак при остварењу, управо, при примени језичких услова — могао бити различан на различним местима. Другим речима, везивање првих артикулисаних или полуартикулисаних гласова или група њихових за исте претставе могло је дати различне резултате, јер је зависило од многобројних момената који нису, по природи својој, били једнаки у различним приликама у којима се човек на различним местима света развијао. А даљи пут у том развитку зависио је, као што смо видели, опет од различних услова у различним крајевима света. Ето, због чега се мора примити као једино исправно мишљење о полигенези језика. Свугде где се јављао човек, јављао се и језик, иако развијен под истим психолошко-физиокошким условима, ипак у своје остварењу различан. Тако се овим мири и јединство свих језика света, зависно од јединства психичких и материјалних услова који су сарађивали при њихову стварању, и њихова многостручност и различност, у зависности од многостручности резултата који се добијају при њиховој примени. Оним јединством, које је у основи језика, објашњава се извесна сличност међу свима језицима

света, а многостручношћу — она множина језика у којима се стално понављају слични резултати при примени различних језичких средстава. И банту-језици Африке могу имати и флексију и европски језици могу губити флексију. Ништа у језицима није немогуће: све су то само различне, али оправдане, стране његова развитка.

42. Зато се не може говорити о примитивним језицима. Сви су они довољно савршени за исказивање онога што тражи духовна и материјална култура једног народа. Уколико је сама култура примитивна, уколико показује несавршенства у њен језик према савршенијим културама. Али према своме народу и према својој култури он је најсавршенији.

43. Сваки језик може развити, и обично и развија, и оно што се може појавити ма у ком другом језику. Оно што нам изгледа као засебна природа или тип једног језика, обично је уопштавање једног начина језичког стварања или грађења који се може јавити и ма у ком другом језику на сасвим удаљеном простору. Језици врло лако утичу један на други. Та могућност је образложена тиме што је и то страно само релативно страно, јер је и оно постало у једном од језика света на сличан начин као што све постаје у сваком језику. Када је српскохрватски језик примио турске наставке *лија*, *џија* и *лук*, то се извршило на исти начин као што се у српском језику шири наставак *ник*, *ишти*, *ство* или какав други други са којима је везано одређено значење. Тако бива и у другим случајевима. Али када се против нечега наше језичко осећање буни, онда се такве речи одбацују у крилу саме језичке заједнице. Узајамни утицаји језика уопште су много више били остварени него што би се о томе могло мислити. Јер је чудновато да се нове особине каквог језика, које чине оне толико карактеристичне периоде у развоју њихову, шире по језику као каква поплава или зараза; — зато што су нове, изразите, што отскачу од онога што је свакидашње, што је већ изгубило драж новине и стваралаштва. И ту се много штошта може свести на стран утицај или какав супстрат којег полако нестаје у дотичном језику или узајамним утицајем или мешањем. Ја понављам да ниједном језику није апсолутно страно оно што се налази ма у ком другом језику. Срби нису имали звука *ф* у својој гласовној системи и замењивали су тај глас или звуком *в* или *п* (*вес*, *Стје-пан* и сл.), али чујући га често, налазећи се у дотицају са народима који га имају, они су га научили изговарати (*фес*, *фењер* и сл.); уосталом они су и сами дошли до њега комбиновањем

х и в (*хвала = фала* и сл.), и то још једном показује како сви језици света претстављају само један велики развитак гласовних изражајних моћи човекових.

44. Ако не дословце овако, у овом је духу написана моја поменута књига. У њој се улази у многе појединости у језику (о падежном систему, о систематској повезаности различних језичких особина, о схватању различних гласовних, морфолошких и синтаксичких особина итд.), али све оне проистичу из непосредног посматрања језика као израза нашег мишљења које се оснива опет на природи и свету који нас окружава. Само се ту разликују, као што је речено, две необично важне стране језичке: стваралачка, која извире из односа и природе речи као израза нашег мишљења и стварности коју оно претставља, и градилачка, која је заснована на природи језичког знака и његове сталне тежње да се уопшти и тиме сам обори разлоге свога ностојања (исп. пренос рода и на ствари које рода немају и сл.). Те су стране језичке увек у борби, у узајамности која иде напредо са сталним кретањем унапред језичког развитака. У средишту тих изванредно тананих струјања, која наша наука има да открије, налази се човек са својим језичким осећањем као врховним мерилем и регулатором тих струјања. То осећање иде напредо са самим развитаком језика. *Оно је ујравно само ајштракција шоба развишка*, а не нешто што би било иманентна особина човечијег духа. Јер и тај дух само је оличење поменутог осећања. Зато је и наше језичко осећање само део целокупног културног развитака човека чији је један део језик. И оно се у току времена мења као што се и наш духовни свет, изражен у мишљењу, стално мења.

45. У томе и јесте позитивни развитак језика да устопице прати нашу мисао, и да јој даје што савршенији, што потпунији израз. Да ли ће то бити са мање или више облика, — споредно је питање. Мора бити онолико облика колико то тражи наша утанчана мисао. Некада су напр. индоевропски језици имали много више облика (сетимо се начина код глагола) него што данас имају; али и данашњи језици могу и без тих начина исказати све што се и помоћу њих могло исказивати. Променила су се средства, а суштина је остала, тј. само мишљење још тананије и суптилније него што је раније било, а са њиме и његов израз. Ето, у томе је напредак језика. Напредовало је мишљење, па са њим и његов вечити сапутник језик.

46. Зашто се данас тако брзо развијају књижевни језици, прелазећи за 50—80 година оно за што су другим језицима пре њих биле потребне читаве стотине година? Зато што прет-

ставници савремених језика примају културно мишљење од народа у којима се оно раније развило (напореда са њиховом културом) и дају томе свој израз који одговара структури њихова језика. Они тако скраћују свој развитак; са новим диференцираним мишљењем они стварају и нов, диференциран израз, каткада и са незграпним позајмицама или кованицама, али после извесног времена са устаљеним правим изразом. То није насиље једног језика над другим, то је природан ток савремене културе, са необично убрзаним темпом. То лежи, дакле, у самој природи данашњице која не допушта да народи сувише изостану једни од других. Иако је то, да исвесне мере, принудни развитак, он иде апсолутно истим путем којим би ишао да је сваком народу било одређено да сам прође целокупни развитак који су прошли сви народи света. Тај пут је оне утанчане, диференциране мисли која се и у самом народу стално развија, али овде знатно брже под окриљем културног развитка целог света. Од сарадње огромне светске заједнице зависи данас и брзина културног развитака човечијег мишљења у појединим земљама, а од њега и брзи темпо развитка изражајних могућности наших књижевних језика. То све води ка извесном културном или бар духовном уједначавању целог света, а према томе и ка све бољем узајамном разумевању најразличнијих претставника свих култура у свету.

А. Белић

LES GROUPES *ɔr, br, ɔl, bl* EN SLAVE COMMUN ET EN RUSSE

Dans la période de transition où le slave commun, par une différenciation progressive, se scindait en des dialectes nettement distincts, qui finiront par devenir des langues, la structure des mots subit des changements fondamentaux, grâce à la tendance à ne tolérer, à l'intérieur de chaque syllabe, que la sonorité croissante des sons; ceci revient à dire que, à cette époque-là, le slave a transformé, autant que possible, toutes les syllabes dans lesquelles le son le plus sonore était suivi de sons moins sonores, d'une façon telle que celui-là finit par se trouver à la fin. Le degré de sonorité dépend en premier lieu de la largeur du canal par lequel passe l'air: *a* est donc plus sonore que *è, o*, et ceux-ci sont plus sonores que *i, u*; après *i, u* viennent *l, r, m, n*, ensuite les autres consonnes; le slave a donc, en n'admettant que la sonorité croissante, éliminé les syllabes fermées et les diphtongues. Dans ma *Geschichte der altkirchenslavischen Sprache*, j'ai énuméré et discuté les lois phonétiques dans lesquelles se manifeste la tendance slave à la sonorité croissante des syllabes,¹⁾ et c'est avec une grande satisfaction que j'ai constaté, dans le livre le plus récent de M. R. Nahtigal²⁾, l'application de la même méthode dont je me plais à me servir moi-même, méthode visant à subordonner les phénomènes spéciaux à des tendances d'une portée plus large, dans le cas du slave en premier lieu à la tendance à réaliser la sonorité croissante des syllabes.³⁾

Parmi les manifestations de ce principe communes à toutes les langues slaves, figure, dans le livre de M. Nahtigal et dans le mien, le passage de *ɔr, br, ɔl, bl* à *ř, ř, l, ľ*; cependant, j'ai renoncé à cette conception depuis quelques années, et je crois plutôt que la loi phonétique que nous venons de formuler ne s'est jamais étendue à tous

¹⁾ *L. I. I* (Berlin-Leipsick 1931), pp. 46 et suiv.

²⁾ R. Nahtigal, *Slovanski jeziki I* (Ljubljana 1938).

³⁾ *L. I.*, p. p 11 et suiv. Cf. encore B. Havránek, *Ottův Slovník naučný nové doby*, Dodatky V, 2 (Prague 1969), p. 1383.

les dialectes slaves, le groupe oriental ayant éliminé la sonorité descendante d'une autre façon. C'est pour corriger ma conception de 1931 que je vais traiter cette matière de nouveau.

Les manuscrits vieux slaves désignent les groupes *ѡr, ѡr, ѡl, ѡl* du slave commun par *ѡѡ, ѡѡ, ѡѡ, ѡѡ*. Il est vrai que, dans ces groupes, la plupart des manuscrits confondent les deux jers, mais il est assez vraisemblable que les premiers traducteurs aient distingué rigoureusement entre le jer postpalatal et le jer prépalatal, excepté les mots où l'ancien groupe **bl* était précédé d'une dentale (*ѡѡ < bl, ѡl; Дѡѡѡѡ*: lit. *ilgas*). Cependant, ce qui nous intéresse en premier lieu, ce n'est point le timbre des liquides ou des jers, mais la fonction remplie par *ѡѡ, ѡѡ, ѡѡ, ѡѡ* dans les syllabes. Faut-il supposer pour *r, l* une fonction vocalique ou consonantique? Dans le premier cas, les jers seraient dus à l'embarras qu'éprouvait l'orthographe vis-à-vis des liquides voyelles; dans le second cas *ѡ, ѡ* désigneraient de véritables voyelles. Quoiqu'il en soit, on ne prononçait pas *ѡr, ѡr, ѡl, ѡl*, pour lesquels la graphie *ѡѡ, ѡѡ, ѡѡ, ѡѡ* serait absurde. La plupart des slavistes considèrent *ѡѡ, ѡѡ, ѡѡ, ѡѡ* comme la transcription un peu maladroite de *ŕ, ŕ̄, l̄, l̄̄*; mais, même en admettant la prononciation *r^b, r^b, l^b, l^b*, on ne saurait guère l'expliquer sans supposer des liquides à fonction vocalique représentant un état intermédiaire entre *ѡr*, etc., et *r^b*, etc. Il ne nous semble donc pas douteux que le dialecte slave qui a donné naissance au vieux-bulgare ait remplacé *ѡr, ѡr, ѡl, ѡl*, par *ŕ, ŕ̄, l̄, l̄̄*, en obéissant à la tendance à réaliser la sonorité croissante de toutes les syllabes. Si, plus tard, *ŕ*, etc., sont devenus *r^b*, etc., une telle évolution s'expliquerait par l'action prolongée de la même tendance, l'élément vocalique intercalé après *r, l* renforçant le mouvement croissant de la sonorité syllabique.

En bulgare moderne, *ŕ, l̄* se rencontrent dans quelques parlers archaïques; dans la majorité des parlers et dans la langue commune, une voyelle (*ѡ*, devenu plus tard *o, a* dans certains parlers) fut intercalée devant ou après la liquide, la répartition de *ѡr, ѡl* et *rѡ, lѡ* dépendant du nombre des consonnes qui suivent ces groupes.¹⁾

En serbo-croate, *ŕ* (écrit *r*) et *u*, né de *l̄̄*, sont les continuations les plus répandues des anciens groupes *ѡr, ѡr, ѡl, ѡl*. Les groupes *er, el, lu*, etc., qu'on trouve dans certains parlers, sont dus à une évolution relativement récente.²⁾ Le slovène aussi n'eut dès débuts que *ŕ, l̄*;

¹⁾ V. S. Mladenov, *Geschichte der bulgarischen Sprache* (Berlin-Leipzig 1929), pp. 132 et suiv.

²⁾ Cf. A. Leskien, *Grammatik der serbo-croatischen Sprache I* (Heidelberg 1914) pp. 108 et suiv.: S. Kulbakin, *Сербскій языкъ, фонетика и морфология сербскаго языка*, 2e éd (Poltava 1917).

les groupes biphonématiques *ar, ou* etc., très répandus en slovène moderne, n'en sont que des transformations différant d'un dialecte à l'autre.¹⁾

Il résulte de ce qui précède qu'à une époque très reculée *ɔr, ɔr, ɔl, ɔl* sont devenus liquides voyelles dans toutes les langues slaves entrant dans le groupe méridional. Ce fut là un des effets de la tendance slave à ne tolérer que la sonorité croissante des syllabes. Cette tendance, héritage du slave commun, se maintint pendant plusieurs siècles dans le territoire entier des langues slaves; ce n'est donc pas sans une certaine surprise qu'on rencontre dans les manuscrits vieux-russes les graphies *ɔr, ɔr, ɔl*,²⁾ qui doivent être considérées comme une particularité russe, tandis que *rɔ, rɔ, lɔ, (lɔ)* continuent dans les mêmes textes la tradition du vieux-bulgare. Il faut que nous nous posions la question de savoir si l'explication donnée ci-dessus pour les groupes *ɔr, er, el, ar, ou*, etc., du bulgare, du serbo-croate et du slovène est applicable au russe aussi. On se convainc facilement que ceci n'est pas le cas; cela ressort du fait que, en russe, *ɔr, ɔr, ɔl*, se rencontrent souvent dans les manuscrits des XIe/XIIe siècles, c.-à-d. avant l'amuissement des jers faibles. A cette époque-là, le russe n'avait pas encore abandonné le principe des syllabes ouvertes. Or, en russe comme dans les autres langues slaves, la restauration des groupes composés d'une voyelle et d'une liquide ne devint possible qu'à l'époque où la chute des jers faibles réintroduisit les syllabes fermées dans la langue; les groupes vieux-russes *ɔr, ɔr, ɔl*, qui furent antérieurs à la chute des jers, doivent donc leur naissance à d'autres facteurs que ceux qui firent leur oeuvre en bulgare, etc. Parce que les voyelles précédant les liquides sont les mêmes en slave commun et en russe (abstraction faite de la confusion de *ɔl*, et *ɔl* qui eut lieu dans la période préhistorique du russe), il me paraît impossible de ne pas considérer les groupes *ɔr*, etc., du russe comme les descendants directs de ceux du slave commun. Au premier examen, la fermeture des syllabes qui se terminent en *ɔr, ɔr, ɔl* évoque des doutes; cependant, il n'est pas du tout sûr qu'en effet nous ayons affaire ici à des syllabes fermées. Ce qui est certain c'est que le vieux-russe, comme les autres langues slaves, s'est efforcé de réaliser d'une façon quelconque la sonorité croissante dans les groupes *ɔr*, etc., comme dans les autres groupes composés d'une voyelle et d'une consonne; or, pour atteindre ce but, la langue eut le choix entre deux procédés: elle put fusionner les deux phonèmes de façon à les remplacer par

¹⁾ V. F. Ramovš, *Kratka zgodovina slovenskega jezika I* (Ljubljana 1936) pp 166 et suiv.

²⁾ *ɔl* est devenu *ɔl*, comme *el* est devenu *ol* (> olo).

une liquide voyelle, et elle put aussi relâcher la cohésion entre le jer et la consonne, en donnant à celle-ci une certaine indépendance impliquant la tendance à „former syllabe par elle-même“, comme dans le cas des consonnes finales des mots français *ombre*, *table*, *tête*.¹⁾ Le français se prête d'autant mieux à la comparaison que cette langue a, comme le vieux-russe, une predilection nette pour les syllabes ouvertes et pour la sonorité croissante.²⁾ Le premier des deux procédés indiqués ci-dessus fut appliqué en slave méridional, où *ѡr*, etc., devinrent *ѣ*, etc., le second en vieux-russe, où les graphies *ѡr*, *ѡr*, *ѡl* servaient à rendre la prononciation *ѡ-r*, *ѡ-r*, *ѡ-l*, ou plutôt *ѡѣ*, *ѡѣ*.

Une telle prononciation est d'autant plus vraisemblable que, à côté de *ѡр*, *ѡр*, *ѡл*, on trouve dans les manuscrits vieux-russes aussi *ѡрѣ*, *ѡрѣ*, *ѡлѣ*, et *ѡрѣ*, *ѡрѣ*, *ѡлѣ*. Il est vrai que la plupart des slavistes considèrent *ѡрѣ*, etc., comme un compromis entre la prononciation russe et l'ortographe des manuscrits vieux-bulgares, où les représentants des anciens groupes *ѡr*, *ѡr*, *ѡl*, *ѡl*, s'écrivent *ѡѣ*, *ѡѣ*, *ѡлѣ*, *ѡлѣ*.³⁾ Cependant, cette conception n'est ni nécessaire ni même vraisemblable, parce qu'un tel compromis serait un phénomène tout à fait isolé. En revanche, en supposant une prononciation *ѡѣ*, *ѡѣ*, *ѡлѣ*, les graphies *ѡрѣ*, *ѡрѣ*, *ѡлѣ*, s'expliquent facilement par le fait que, dans une langue tendant à introduire la sonorité croissante dans toutes les syllabes, *ѣ*, *ѣ* sont sujets à développer après leur articulation consonantique une voyelle faible, embryonale si l'on veut; c'est le même processus que nous supposons pour le vieux-bulgare, où les graphies *rѣ*, *rb*, *lb*, *lb* militent en faveur d'une telle conception. Puisque, en vieux-russe, les jers intercalés après *ѡr* (*ѡѣ*), etc., étaient des voyelles très faibles, peut-être même facultatives, comme l'*e* muet du français, l'écriture les omettait souvent. Vers la fin du XIIIe siècle, et dans le Nord seulement au XIIIe siècle, ils tombèrent ensemble avec les autres jers faibles; alors les syllabes qui jusque là se terminaient en *ѣ*, *ѣ*, *ѣ* ou en *rѣ*, *rb*, *lb* se fermèrent, et les jers qui précédaient les liquides devinrent *o*, *e*, comme tous les jers qui se trouvaient dans la position forte;

¹⁾ Cf. Ch. Bally, *Linguistique générale et linguistique française* (Paris 1932), page 275.

²⁾ Cf. Ch. Bally, l. l., pp. 268 et suiv., et mes remarques, *Les langues slaves, De l'unité à la pluralité* (Paris, 1937), p. 24 et suiv.

³⁾ V. A. Šachmatov, *Грамматика старославянского языка* А. Лескина (Moscou 1890) p. 174; *Очеркъ древнѣйшаго періода истории русскаго языка* (Pétrograd 1915) p. 182;

W. Vondrák, *Vergleichende slavische Grammatik I*, 2. Aufl. (Göttingen 1924) p. 183; N. Durnovo, *Очерк истории русскаго языка* (Moscou - Léningrad 1924), pp. 154 et suiv.

ainsi *gѣrѣѣ, gѣr^bѣѣ; vѣr^hѣѣ, vѣr^bѣѣ; vѣl^kѣ, vѣl^bѣ* devinrent *gorb, verx, volk.*¹⁾

Je signalerai encore deux phénomènes qui me semblent confirmer mon opinion:

1. Le „polnoglasié“ (*or, er, ol, el > oro, ere, olo*), par lequel le slave oriental se distingue des langues slaves du Sud et de l'Ouest, peut être expliqué de la même façon que *ѣr, ѣr^b*, etc.: *or > or^o > or^o* (> *oro*), etc. Je n'insisterai ni sur la métathèse des autres langues ni sur les groupes initiaux *ro-, ra-; lo-, la-* communs au slave occidental et au russe; ce développement-ci, dû aux conditions spéciales où se trouvaient les syllabes initiales, fut probablement antérieur au „polnoglasié“. Comme les deux phénomènes *ѣr, ѣr^b < ѣr*, etc., et *or^o, or^o < or* etc... s'étendent exactement au même territoire linguistique, les explications que je viens de donner pour l'un et pour l'autre se confirment mutuellement.²⁾

2. Dans les groupes du type *ѣrѣ*, les deux jers sont en général identiques: *ѣrѣ, ѣrѣ, ѣlѣ*. Il y a, cependant, des exceptions. Dans l'Évangile d'Ostromir, Kozlovskij et Šachmatov ont signalé les formes *пѣрѣстѣмъ, дѣрѣзан(тѣ), вѣрѣтоградѣ, мѣрѣтѣвѣнѣхѣ*³⁾; dans tous ces mots le groupe *ѣrѣ* se trouve devant une dentale suivie d'une voyelle postpalatale, et c'est à cette position que, selon Šachmatov, l'*ѣ* doit sa naissance. Je crois qu'il a raison; il suffit de comparer l'opposition *mōrtvyi, (vordyj: pērvyj, cērkov, pērsi* qui s'est conservée en russe jusqu'à nos jours.⁴⁾ Dans son *Очеркъ древнѣйшаго періода* cité plus haut, Šachmatov donne encore des exemples pris d'autres manuscrits;⁵⁾ dans tous ces exemples les conditions phonétiques sont les mêmes. Or, l'opposition constatée entre les types *пѣрѣстѣмъ* et *мѣрѣкнѣтъ* ne se prêterait guère à une explication tant soit peu plausible si les

¹⁾ Je n'insiste pas sur les groupes *ѣrѣ*, etc., qu'on trouve dans les textes plus récents et dans des mots modernes du type *верѣвка*; v. entre autres A. Šachmatov, *Очеркъ древн. пер. pp. 273—281; N. Durnovo, l. l. p. 154.*

²⁾ Le développement d'un jer après *ѣr, ѣr, ѣl* est appelé par quelques slavistes „second polnoglasié“. Vu le parallélisme qu'il y a entre les deux phénomènes, ce nom ne me paraît pas mal choisi. On s'en sert aussi pour désigner les cas signalés dans la note précédente, qui n'ont rien de commun avec le premier „polnoglasié“. excepté la prononciation moderne: *oro, ere, olo.*

³⁾ V. M. Kozlovskij, *Изслѣдованія по рускому языку* (St. Pétersbourg 1885—1895), p. 110; A. Šachmatov, *Граматика старослов. языка А. Лескина* (Moscou 1890), p. 175.

⁴⁾ A Moscou l'„intelligencia“ prononçait dès le commencement du XIXe siècle un *r* dur devant les labiales; v. V. Černyšev, *Законы и правила рускаго произношенія* (Varsovie 1906), p. 28; R. Košutić *Граматика руског језика* 1. 2e éd. (Pétrograd 1919), pp. 157 et. suiv.

⁵⁾ l. l., p. 182.

iers intercalés après *r* étaient un bulgarisme orthographique, tandis que, en les considérant comme un fait linguistique russe on ne se heurte à aucune difficulté. La graphie *br̄* servait à rendre une prononciation *br̄* ou *br̄^b* qui, devant les dentales dures, s'était développé de *br̄* ou *br̄^b*. Šachmatov cite encore une famille de mots où l'on trouve dans quelques manuscrits le groupe *br̄*: *скръбѣн* dans le Sbornik de 1076, *скръбѣн, поскръбѣнѣ* dans la Vie de St. Théodose¹⁾; ici aussi on a affaire à une variante phonologique d'origine russe: dans ces mots-ci *r̄* (*r^b*) devint *r̄* (*r^b*) devant la labiale suivante; et l'évolution ne s'arrêta pas là: *br̄* (*br̄*) devint *br̄(b)*, et celui-ci devint un peu plus tard *br̄*: *скръ(б)ѣн скръбѣ.*²⁾

Dans le territoire du slave occidental, il n'y a qu'une langue qui ait conservé les liquides voyelles jusque dans la période littéraire: c'est le tchéco slovaque. Dans les langues léchites et sorabes on ne trouve dès les textes les plus anciens que des groupes biphonématiques, mais sans aucun doute ces groupes-ci, loin d'être les descendants directs de *br̄*, *br̄*, *br̄*, *br̄*, ont passé par un état intermédiaire *r̄*, *r̄*, *r̄*, *r̄*.

En tchèque et en slovaque, le représentant le plus répandu de *r̄* et de *r̄* est encore toujours *r̄* (écrit *r*); l'ancien *r̄* est devenu *l* (écrit *l*), et son partenaire postpalatal (qui, dans certains mots, était né de *br̄*, tandis que, dans d'autres mots, il s'était développé de *r̄* par dépalatalisation, p. ex. *dlḡ* 'long' < **dlḡ* < **dbl̄ḡ*) est resté *l* (*l*) en slovaque central, mais dans la plupart des autres dialectes il devint *lu* (*lú* > *lou*), et cette prononciation-ci pénétra aussi dans la langue commune tchèque; dans certains parlars on trouve *u*, *ul*³⁾. Il va de soi que *lu* n'est pas la continuation directe de *br̄*; entre *br̄* et *lú* il y eut un son intermédiaire *l̄*, et c'est cet *l̄* qui donna naissance aussi à *u* et *ul*. Dans plusieurs parlars, *r̄* aussi devint biphonématique; en général, l'élément vocalique fut intercalé devant *r*, mais dans certains parlars on trouve aussi *tepr̄iv* et *tepr̄ó* (< *tepruw*).⁴⁾ Dans le „podřečí hornoostravské“, on prononce *br̄* (*ir*) devant une seule consonne, *r̄* devant un groupe de consonnes, selon la même règle que nous connaissons du bulgare: *Bardo, h̄er̄ec, k̄erk, k̄ermic, s̄erp: hr̄anca* (gen. sing. de *h̄er̄ec*), *sr̄anca*,

¹⁾ l. l., p. 182.

²⁾ Cf. ma Geschichte der altkirchenslavischen Sprache I (1931) pp. 136—142 où je cite la littérature sur ces formes.

³⁾ Cf. J. Gebauer, Historická mluvnice jazyka českého I (Prague-Vienne 1894), pp. 287 et suiv., O. Hujer, Československá Vlastivěda (Prague, 1934), pp. 25 et suiv. F. Trávníček, Historická mluvnice československá (Prague 1935), pp. 111 et suiv.

⁴⁾ V. F. Trávníček, l. l. p. 112. La prononciation *vlik, vlina*, etc., se rencontre dans une partie du dialecte moravo-tchèque.

tranka, hr̃nčĩr.¹⁾ Après *č, šč, ž*, le groupe *er* a une large diffusion géographique (*černý*, etc.), mais ici aussi il faut supposer une prononciation plus ancienne *ɛ*.

Avant de passer au polonais, je fais remarquer qu'un des dialectes tchéco-slovaques, à savoir le slovaque oriental, va avec le polonais en ce qui concerne les anciennes liquides à fonction vocalique.

Le polonais nous présente le tableau suivant:²⁾

ɛr > *ar*: *kark, karmić, gardto*,

ɛr > *ar* devant dentales dures: *martwy, czarny, ziarno*,

ɛr > *er(z), ir(z) (ér(z))* devant dentales palatalisées, labiales et gutturales: *czernić, sierp, wierzgnąć*,

$\left. \begin{array}{l} \delta l \\ \delta l \end{array} \right\} > tu (to)$ après dentales: *dtug* („dette“), *dtugi* („long“; lit *ilgas*), *ttusty, stońce*,

ɛl > *et, ot (ót)* après gutturales et labiales: *chetm, zgiętk, Świątopętk, pułk* (< *pótk*), *mowa* < **molwa* (*ɛl*? En vieux slave on trouve *лб* à côté de *лѣ*),

ɛl > *il* après labiales, si la consonne suivante n'est pas une dentale dure: *wilk, milczeń, pilsń*,

ɛl > *et* après labiales, devant une dentale dure: *peńny, wetna, mett*. Autrefois la partie septentrionale du territoire polonais prononçait *piońny*, etc.; des restes de cette prononciation se sont conservés jusqu'à nos jours, mais en général, le type méridional l'emporta dans tous les dialectes polonais.³⁾

Les groupes biphonématiques se trouvent déjà dans les plus anciens textes et même dans la bulle de 1136. Toutefois, le nom *Dulgata* qui se rencontre dans la bulle évoque des doutes. Est-ce que le vieux-polonais avait un mot. **dutgi* (-*yi*) à côté de *dtugi* (*yi*)? Ou bien, se servait-on de *ul* pour désigner un *ɛ* vélaire? Dans ce cas-ci on pourrait considérer *el, ol* (*Chelst, Cholm*) comme des transcriptions un peu maladroites d'autres variantes de la liquide voyelle. Cependant ce ne sont là que de simples hypothèses.

Quelle que fût la prononciation du XIIe siècle, une chose est tout à fait claire: les groupes *ar, er(z), ir(z), il, el, ot, tu* ne sont

¹⁾ V. J. Loriš, *Rozbor podřeči hornoostravského ve Slezsku* (Prague 1899), pp. 15 et suiv.

²⁾ V. H. Pedersen, *Materyaly i prace Komisyi Językowej Akad. Um. w Krakowie I* (Cracovie 1904), pp. 173 et suiv.; J. Rozwadowski, *Gramatyka języka polskiego* (Cracovie 1923), pp. 150 et suiv. Sur le slovaque oriental cf. *Zeitschrift f. slav. Philologie* VII (1930), pp. 362 et suiv.

³⁾ Cf. K. Nitsch, *Monografie polskich cech gwarowych*, Nr 3; *Prasłowiańskie l'* (Cracovie 1916).

pas les continuations directes de *or*, *er*, *ol*, *el*. Il y a une différence remarquable entre le russe et le polonais, différence consistant en ceci que les groupes vieux russes *or*(ъ), *er*(ь), *ol*(ъ) (> *or*, *el*, *ol*) ont conservé les voyelles du slave commun — abstraction faite de la confusion de *ol* et *el*, tandis qu'en polonais la plupart des voyelles qui précèdent ou suivent les liquides ont un autre timbre que les anciens jers, qui, en polonais, sont devenus *e*; il faut donc supposer un état intermédiaire entre celui du slave commun et celui que présentent les anciens textes et le polonais moderne. Rozwadowski, qui était de la même opinion, désignait la prononciation de la période léchite par les signes *ol*, *el*; *er* ('*er*?), *er*, ou '*er*', *er*¹⁾; cela veut dire que, selon Rozwadowski, la liquide avait la fonction vocalique, le *er* ou le *er* n'étant qu'un son très faible servant à faciliter le passage de la consonne précédente à la liquide voyelle. Phonologiquement parlant, cela revient à dire que *r*, *l* étaient des phonèmes dont la réalisation physiologique se composait de *r*, *l* précédés d'un mouvement articulatoire qui n'empiétait ni sur la fonction vocalique des liquides ni sur l'unité phonématique. Si telle fut la conception de Rozwadowski, je suis tout à fait d'accord avec lui.

Je n'insisterai ni sur le kachoub ni sur le polabe, où l'évolution fut essentiellement la même qu'en polonais, abstraction faite de la confusion de *l* et *l* qui eut lieu en kachoub occidental et dans tous les dialectes léchites situés à l'ouest de celui-ci. Il suffit de renvoyer nos lecteurs aux travaux de Rozwadowski et de Lehr-Splawiński.²⁾ Les deux langues sorabes présentent aussi le même tableau: la prononciation actuelle, quoique biphonématique, diffère essentiellement de celle du slave commun, les voyelles qui précèdent ou suivent les liquides n'étant pas les représentants réguliers de *ъ*, *ь*,³⁾ sauf quelques exceptions fortuites.

Résumons l'essentiel du présent article! Dans toutes les langues slaves, la tendance à ne tolérer que des syllabes à sonorité croissante a éliminé entre autres les groupes tautosyllabiques *or*, *er*, *ol*, *el*, mais, comme dans le cas de *or*, *er*, *ol*, *el*, l'évolution ne fut pas la même

¹⁾ V. J. Rozwadowski, *Gramatyka języka polskiego* (Cracovie 1923), pp. 150 et 155 et suiv.

²⁾ J. Rozwadowski, *Język polski i jego historia 1* (Cracovie 1915), pp. 50, 52, 55, 56, 59; *Gram. jęz. polsk.*, p. 152, 156, 157; T. Lehr-Splawiński, *Gramatyka potabska* (Léopol 1929), pp. 61 et suiv.

³⁾ Cf. K. E. Mucke, *Historische und vergleichende Laut- und Formenlehre der niedersorbischen (Niederlausitzisch-wendischen) Sprache* (Leipsick 1891), pp. 121 et suiv.; J. Rozwadowski, *Język p. i jego hist.*, pp. 61 et suiv.; Z. Stieber, *Stosunki pokrewieństwa języków tuzyckich* (Cracovie 1934) pp. 32-43.

dans le territoire entier. Dans les langues du Sud et de l'Ouest, les groupes *ъr*, etc., furent remplacés par des liquides à fonction vocallique, qui se maintinrent aussi longtemps que les langues ne toléraient que des syllabes ouvertes. En russe, *ъr, ъr, ѝl, ѝl* devinrent *ъr, ъr, ѝl*, et dans ces groupes-ci, les liquides voyelles tendirent à réaliser la sonorité croissante: *r^b, r^b, l^b*. Il y a un parallélisme remarquable entre ce processus-ci et le „polnoglasie“, et ce parallélisme fait ressortir nettement la place spéciale que tint le slave oriental parmi les langues slaves dès la désagrégation du slave commun.

N. van Wijk

O ZADNJEM POSKUSU RAZLAGE IMENA ČEŠKEGA NARODA

Ta zadnji poskus je podal R. Jakobson v razpravi „Die Reimwörter Čech-Lech“ (Slavische Rundschau 1938, X, Nr. 6, str. 10—15). Neodvisno od njega, brez znanja njegove razprave, na katero me je opozoril šele prof. Fr. Ramovš, in z deloma drugačnimi podatki pa sem prišel tudi jaz do bistveno istega zaključka in smatram, da je vredno omeniti to novo etimologijo v Južnoslovenskem filologu, za kar doslej zaradi prekinitve ni bilo prilike, zlasti še, ker se tiče slovenskega dialektičnega izraza *čeh*, o čemer govori beležka prof. Fr. Ramovša s povzemom Jakobsonove razlage (Letopis Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani 1943, I 355 pod geslom *čediti, čeden, čednost*). Z druge strani A. Brückner ni sprejel Jakobsonovih izvajanj, njegovo navedbo polj. *Lech* in sploh vse o tem pa je v svojem znanem temperamentnem slogu nazval naravnost „den blühendsten Unsinn“ (Polonica, Teil 13, Zeitschrift für slav. Philol. 1939, XVI 414), kar meče slabo luč na vse razpravljanje. Proti temu je v bistvu soglasno mnenje nas drugih treh precejšnja opora za doli podano obrazložitev imena.

Poskusov razlag je od časov Dobrovskega obilo. Njih kratek pregled podaja med drugim L. Niederle (Slovanské starožitnosti, díl III. Původ a počátky Slovanů západních, v Praze 1919, str. 202 sl.). Tu so navedeni po svoje in z dopolnili. Izvajali so: Dobrovský od glagola *četi*, Jungmann od imena *česlav*, Šafařík od glagola *čaju*, Kollár od korena *těch*; novejši pa: J. Perwolf 1884 od korena *čak* „schlagen, spalten, hauen, schneiden“ (Archiv für slav. Philol. VII 623), toda pri tem navedeno *čakan, čekan* je tuje, turško (prim. E. Berneker, Slav. etymol. Wörterbuch I 134 sl.); Fr. Prusík 1885 od *česta*, kar je iz *čbsta*; V. Jagić 1887 v oceni Prusíkove razprave od imena *česlav* — *časlav*, J. Hošek 1891 od *čeledín*, A. Sobolevskij 1895, 1905, 1910 od korena *čep-čap* s primerjanjem srvnem. *Kebse* „concupina“, A. Kotík 1897 od *čelo-věk* (Naše příjmení, nové vydání, v Praze 1897, str. 132 in 15), J. Mikkola 1902 od *četa*, J. Sutnar 1908 od korena *kes*, iz česar naj bi bilo tudi sloven. *čeh*. L. Niederle

sam 1919 smatra vse dotedanje poskuse razlag za brezuspešne. „Aspoň není dodnes výkladu, který by byl doznal souhlasu obecného“ (o. c. str. 202).

Niederlejevemu pregledu bi bilo dodati najbrž tudi njemu nedostopno razpravo I. Luňáka О происхождении именъ Чехъ, Лехъ, Русь и Славяне (Ученыя записки Имп. Казанскаго Университета 1890, годъ LVII, кн. 2, str. 277—288, ki jo navaja J. Sutnar (Zbornik u slávu V. Jagiča, Berlin 1908, str. 612 v prvi pripombi) in ki, sodeč po drugih Luňákovih sličnih spisih, ne more vsebovati ničesar posebnega. V oceni razprav A. Sobolevskega Лингвистическія и археологическія наблюденія I—II (Варшава 1910, 1912, odtis iz Русскій Филол. Вѣстникъ) V. Jagič odklanja etimologijo Sobolevskega kot „gänzlich misslungen“ in omenja možnost izvedbe imena Čehov iz *čęsta*, *shrv. ěřsta*, v pomenu „prebivalci gozdov, gozdnih gošč“ (Archiv für slav. Philol. 1913, XXXIV 283). A. Brückner, Wzory etymologii i krytyki źródłowej 10. Czesi ... (Slavia 1924—25, III 213) opozarja, da je naziv Čehov kratica in da torej „wywodzi się z równym prawem z bylejakiego słowa na *cze-* lub *czí-*, z *czci*, *czety*, *czeladzi*, *czoła* itd“. Podobno trdi v izjavi o Jakobsonovi etimologiji (1939, I. c. str. 415), da je vse eno, naj je kratica *čech* iz *četa*, *čeledin*, *čechъъ* ali *čędo*; ravno tako, pravi, bi mogla biti od *čьrnъ* zaradi „črnosti“ Čehov, o kateri se poroča ok. l. 973, ali sicer od česa drugega. V etimološkem slovarju poljskega jezika (Kraków 1927, str. 74) pa pod geslom *Czech* navedeni neodločni mnenji nekoliko omejuje. *Čeh* ne more biti kratica od osebnega imena, ker je plemensko in bi moglo biti od *czeta* „družyna“. V zborniku razprav k stoletnici smrti J. Dobrovskega (Praga 1929) je J. Sutnar opustil prejšnjo razlago in predložil zvezo s srvnem. *zěch* „Zunft, Zeche“, kar J. M. Kořínek, Die čechoslovakische Sprachwissenschaft 1928—1932, Teil 5 (Zeitschrift für slav. Philol. 1939, XVI 173) imenuje „eine ganz verfehlte Etymologie“. H koncu tega pregleda naj navedem še izjavo J. Holuba v etimološkem slovarju češkoslovaškega jezika (druga izdaja, Praga 1937, str. 32) pod geslom *čech*, da je „původu dosud nejasného“ in da se razlaga kot kratica bodisi iz *člověk* ali iz *česlav*, kakor je *kmoch* iz *kmotr*, *Vach* iz *Václav*.

Novi, gori omenjeni poskus razlage pa je v splošnem sledeči, in sicer z izvajanja že mojimi. Prvotna fonetična oblika imena *Čeh* je bila *čęhъ*. Za to govori strus. Чяхъ : prim. v Lavrentijevskem rokopisu staroruskega letopisa (izdaja arheografske komisije, Petrograd 1872) pod letom 898 (str. 25 prip.) на Чахи, pod l. 1219 (str. 476) Чахове, v Trojickem rokopisu XIV. stol. pod l. 898 Чахи poleg Lavr. Чеси (str. 25 prip.), v lpatskem rokopisu (iste izdaje 1871) pod

I. 1019 mezi Чяхы и Ляхы. Še druge primere s ča- navaja A. Sobolevskij v beležki „Čech (чехъ) und Čach (чяхъ)“ v Archivu für slav. Philol. (1905, XXVII 244 sl.). Misel o postanku staroruske oblike Чяхъ zbog rime z Ляхъ ni potrebna posebne ovržbe.

Nahajamo pa tudi še sled staročeške nepreglasovane oblike *čach* iz *čęchъ*¹⁾. V listini češkega kralja Bedřicha, sina Vladislava I., olomuški cerkvi iz l. 1180, s katero ji potrjuje posest mest Mohelnice in Brunovice (Fridericus, dux Boemiae et Moraviae, confirmat ecclesiae Olomucensi possessionem villarum Mohelnice et Brunowice. 1180) se navaja med imeni prič *Cach*, to je *čach*, kakor je razvideti iz spredaj stoječega imena *Cazlaus*, to je nedvomno *časlav* (A. Boczek, Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae I 303-4, Olumucii 1836).²⁾ Mohelnice so še sedaj mesto severno od Olomuca blizu reke Morave. Ime *čach* ne more biti kratica iz *časlav*, ki stoji itak pred tem, temveč je nepreglasovano *čęch*, a preglasovano *čech*, ki more biti tudi osebno ime (prim. A. Kotík, Naše příjmení str. 132), saj postanejo tudi plemenska ali pokrajinska imena osebna, n. pr. češ. Moravec, Slezák, Srb, sloven. Kranjec (Krajnc), Korošec, Hrvat (Hrovat), itd. J. Gebauer v staročeškem slovarju navedenega imena *čach* ne navaja, tudi ne Boczka med viri, ampak le Regesta Bohemiae et Moraviae, pars. I z l. 600—1253, izdal K. J. Erben l. 1855, kar mi je bilo nedostopno. Njegove navedbe pod geslom *čech* kot plemenskega in osebnega imena (str. 161) so vse iz poznejšega časa in ne segajo preko XIV. stol. Tu je že posplošeno preglasovano *a* → *e*, ki je praviloma nastopilo v loc. sing. in plur. *čęše-čęšech* in nom. plur. *čęši*. Pač pa navaja J. Gebauer osebno ime *čachovec* in mestni imeni *čachov* poleg *čechov* (str. 152, 161) in *čachovici* poleg *čechovici* (ib). Pri zadnjem imenu je zanimivo, da je v razdobju enega leta zabeleženo l. 1318 Fridericus de Czechowicz, a l. 1319 Fridericus de Czachowicz (J. Emler, Regesta Bohemiae et Moraviae, pars III, 1311—1333).

¹⁾ O refleksih in preglasovanju praslovan. *ę* v češčini primeri sicer Fr. Trávníček, K střídnicím za praslovanské *ę* v českém jazyce (Spisy filosofické fakulty Masarykovy university v Brně 1923, číslo 2) ter Příspěvky k českému hláskosloví (ib. 1926, číslo 16, pogl. IV, str. 61—95 K přehlásece a — ě §§ 28—36).

²⁾ Ime se navaja v precej neznani in pozabljeni knjigi Славянскій именовсловъ или собраніе славянскихъ личныхъ именъ въ алфавитномъ порядкѣ, саставленъ священникомъ М. Морошкинымъ, tudi z latinskim naslovom „Onomasticon slavicum seu collectio personalium slavicoꝝ nominum“, Санктпетербургъ 1867, str. 205: „Чяхъ, Čach I t, Mor.“, pa je stalo precej truda, izkopati to ime v Boczkovi ediciji šele na str. 304. V zgodovini slovanske filologije imenuje Jagić to delo v Дополненія str. 918 (k 706).

Besedna tvorba *Čach* (*Čech*) — Чахъ spominja na slična narodna imena, kakor rus. Ляхъ „Poljak“ ali Чух-на coll. „Finci“, Чухонец „Finec“, pri katerih je poreklo tvorbe s sufikslnim elementom *-h-* popolnoma jasno. *Poljska* se v ruskih letopisih imenuje poleg plur. t. Ляхы (n. pr. v Lavrentijevskem rokopisu v izdaji str. 328 in prvotno tudi v Ipatsem v izdaji str. 330 pod l. 1155 самъ иде в Ляхы) sinonimno Лядская земля (n. pr. v Ipatsem rokopisu v izdaji str. 101—2 in pod. tudi v Lavrentijevskem v izdaji str. 141 pod l. 1019 поле Лядское in пробъже Лядскую землю... и пустыню межи Чяхы и Ляхы).

Prim. tudi v Слово о полку Игореве po prvi izdaji str. 33, v. 4—5 сулицы Ляцкіи. Ker je naziv Ляхы izšel iz zahodnoruskih pokrajin, navajam dalje predvsem tudi beloruske besedne oblike in pomene. Adjektiv лядскъ je izveden od substantiva лядо, kar po „Slovarju beloruskega narečja“ od I. I. Nosoviča (Petrograd 1870) pomeni „поле, очищенное отъ заросли лѣса для посѣва“ (str. 275). Od istega korena je izveden substantiv *lędina*, sloven. *ledina*, rus. лядина, po slovarju D. N. Ušakova (Moskva 1938, kol. 109) „пахотный участок среди леса на месте вырубки или пожарища“, belorus. sed. лядзина „поляна, очищенная отъ лѣса и заросшая травой, лядина“ (ib.). Po smislu je tedaj Лядская земля podobno poimenovanje kakor polj. *Polska* „Poljska od *pole* „polje“, a Ляхъ je okrajšava iz *lędinъ*, sinonima k *pol'aninъ*, plur. *pol'ane*, stpolj. *Polane*, kakor so se Poljaki sami imenovali do XV. stol., na kar je sufiks *-an-* bil nadomeščen s sufiksom *-ak-* (prim. V. Vondrák, Vergleichende slavische Grammatik, druga izdaja, I 543 in 633). Sled korena *lęd-* je v poljskem jeziku morda v besedi *lędzian*, *lędziaj* „vicia sativa, grašica, nem. Feldwicke“ (prim. J. Karłowicza Słownik gwar polskich III 32 pod *lędźwian*, toda „lędzian“ po Z. Wasilewskiego Jagodne). T. zv. „lašské nářečí“ na severnovzhodnem Moravskem in v Šleziji med Opavo in Tešinom s prehodi k poljskemu in slovaškemu jeziku ima naziv novejšega, knjižnega izvora (prim. L. Niederle, Slovanské starožitnosti III 204, prip. 3), dasi se po „Příruční slovník jazyka českého“ češke akademije znanosti in umetnosti II 498 (V Praze 1937—1938) rabi celo substantiv *Lach* „příslušník nejvýchodnějšího nářečí moravskoslezského“.

Drugi tvorbi s sufiksom *-h-* rus. Чух v Чухна, Чухонец ustreza po pomenu v staroruskih letopisih Чюдъ coll. „Finci“, Чюдинъ „Finec“ z adjektivom чюдскъ (чюдская земля, чюдское озеро). Na got. *thiuda* „narod“ sloni slovanski adjektiv **tjudō-*, rus. чужой, sloven. *tuj*. Mogoče je tudi v Чюдъ s tem kaka zveza.

Jasni postanek tvorb Лях in Чух – vsiljuje skoro, izvajati tudi Čach (Čech) — Чяхъ na podoben način iz čęd-, kar se pomenski res popolnoma dobro prilega in v čemer služi sloven. čeh za oporo. Od splošnoslovanskega čędo, shrv. čędo, ima staročeščina po Gebauerju o. c. str. 152 čad, čád „hoch, mladík, Knabe, Jüngling“ (hoch je takisto okrajšava iz holec, holek, prim. holka in Bernekerjev etimološki slovar I 325 pod *golъ* ter tam navedeno literaturo; Gebauerjeva razlaga iz stnem. *hache* „Bursche, Kerl“ ni pravilna, kar je ravno obratno), čada, čáda „holka, děvče, Mädchen“. Oboje in tudi čadek, čádek demin. od čád se rabi takisto kot priimek in osebno ime, čáda tudi za moškega. Prim. še rus. (iz cerkvenega jezika) домочáдец, po slovarju Ušakova „человек, постоянно живущий в чьей – нибудь семье на правах члена семьи, домашний слуга“, домочáдцы „služinčad“. Ckvslov. домочáдьць ali домачáдьць in домачáдница se po citatih v Miklošičevem slovarju nahajajo v tekstih, ki so nastali na Moravskem, kakor parimejnik ali homilije v prototipu Kločevega glagoljaša in Mihanovičevega homilijarja in verjetno tudi v tekstu nomokanona.

Kakor je poleg Ляхъ adjektiv лядьскъ in poleg Чух – чудьскъ, tako je tudi tukaj iz čęd – adjektiv stčeš. čadský, po Gebauerju o. c. str. 152 „lepý, udatný, šlechtný, hübsch, tapfer, edel“, v prenesenem pomenu še „mladý-statečný“, s čimer Gebauer primerja stčeš. dětečský in dětský „statečný, tapfer“, na pr. v svetovitskem odlomku Aleksandreide ok. 1400 „Král řecký (to je Aleksander), k všemu převážný, dyeteczsky“ (Gebauer 233) ali ib. „(Herkules) v udatství vybraný, dyetsky“ in v Cambridgeskem rokopisu Dalimilove kronike iz XIV. stól. „kněz žatečský wladyslaw, ten krásný, dyetský“ (Gebauer 235). Na enak prenos pomena opozarja Gebauer pod čadský tudi v srbščini „junak heros, junački heroicus“ od junъ „iuvenis“. To zadnje se da seveda še pomnožiti iz drugih slovanskih jezikov. Prim. v Bernekerjevem etimološkem slovarju I 459 pod junъ: sloven. in splošno južnoslovansko junak „Held“, mrus. юнак „wackerer Bursche“, polj. junak „junger frischer Mann, Haudegen“ in junosza, stpolj. junoch „wackerer Bursche“ (po poljsko-nemškem slovarju Fr. Konarskega i. dr., druga izdaja I 378, Dunaj 1911: junosz „trefflicher, tüchtiger Jüngling“). Prim. tudi rus. дѣтина „рослый и сильный молодой мужчина“ (Ušakov I 699). Z ozirom na prenos pomena v češ. čadský se vprašuje Berneker, ali ni s čędo v zvezi tudi sloven. čeden „sittsam, hübsch, wohlgestaltet, klug, sauber“. Na to je opozoril že Miklošič v etimološkem slovarju str. 32 pod čerda 1, a dalje piše o tem Fr. Ramovš v Letopisu ljubljanske akademije znenosti: čeden (iz čędънъ) pomeni sprva „mladosten, krepak, čil.“

V vse orisano okolje pa spada tudi slovenski dialektični izraz *čèh*. Po D. Trstenjaku (Kres 1884, IV 113) je v rabi med Dravo in Muro (torej v t. zv. Prlekiji) za poznamenovanje dečka od 10—15 let, poleg tega po O. Cafu na Murskem polju v pomenu „goveji pastir“ (prim. Pleteršnikov slovar I 97). Nahaja pa se beseda po sporočilu Prekmurca tudi še preko Mure. Prehod pomena od *dečka* do *pastirja* je lahko umeven, a zanimivo je, da celo narodno ime po pretežnem opraviilu naroda more zadobiti apelativen pomen, n. pr. Vlahov v Macedoniji, Traciji, Daciji in Tatrah pomen pastirjev, kakor n. pr. priča Ana Komnena že za XII. stol. ok. l. 1081: *pastoritiaie durati vitae laboribus agrestès juvenes incertis sedibus vagi, quos communis dialectus Vlachos vocare consuevit* (prim P. J. Šafařík, Slovánské starožitnosti v „Sebrané spisy“ I 416, prip. 11). Sloven. *čèh* je po postanku identično z imenom češkega naroda, saj je tudi sicer mnogo jezikovnih vezi med češkoslovaškimi in severnimi in severnovzhodnimi slovenskimi narečji. S *čèdo* veže sloven. *čèh* še akcentuacija, ki je bila prvotno rastoča, kakor priča shr. *čždo* in *-è-* iz *-é-* v slovenskem izrazu. Na to bi mogla kazati tudi dolžina na stčes. *čád* v gramatiki M. Benešovskega (V Praze 1577, Gebauer str. 152).

Sloven. *čèh* in drugo gori navedeno pa tudi kaže, da ime *Čah—Čeh* ni izvajati morda iz coll. *čèdь*, ampak iz čeških pretvorb iz *čèdo*. Beremo sicer v Metodovi legendi pogl. V *мѣ Словѣнѣ проста чадь* „mi Sloveni, preprosti ljudje“ ali pogl. IX *съ гржевож са чадьжъ пьрѣхъ* „s sirovimi ljudmi sem razpravljaj“. Toda izvedba *Čah—Čeh* kot „češki človek“ iz *čèdь* kot „češko ljudstvo“ kakor nekako izraz za individuum proti kolektivu besedotvorno ne velja, saj ne moremo predpostavljati *čèdь* že kot lastno narodno kolektivno ime Čehov (prim. gori Чюдь-Чюдинь). Za odklonitev te veze govorita tudi gori obrazloženi analogni narodnoimenski tvorbi s sufiksom *-h* — *Ляхъ* in *Чух* —.

Ljubljana ob tridesetletnici
univerze, jeseni 1949.

Rajko Nahtigal

ПОПРИДЕВЉИВАЊЕ ГЛАГОЛСКОГ ПРИЛОГА НА *-ћи*

Питању облика глаголских прилога, њиховој природи, значењу и функцијама у нашем језику обраћало се сразмерно доста пажње. И овде наравно, као што то у науци често бива, није било слагања у мишљењима — пре свега у мишљењу о томе каквог је порекла глаголски прилог садашњи с обликом на *-ћи*. Једни граматичари, између њих Даничић (Историја облика, стр. 352) и Лескин (*Serbokroatische Grammatik*, 552) — а с њиме се у овоме слаже и А. Мусић (испор. *Značenje i upotreba participa u srpsko-hrvatskom jeziku. — Rad JAZU*, 250) — сматрали су да данашњи овај облик није ништа друго до адвербизирани некадашњи партицип презента у облику ном. мн. м. рода. С много мање разлога Миклошич (*Vergleich. Syntax*, стр. 282) и Т. Маретић (*Gramatika i stilistika*, II издање, § 624 а) мислили су за глаголски прилог на *ћи*: први — да је то стари облик ак. једн. ср. рода, — а други да је овај облик по постанку идентичан с прилозима: *лећи, зими, лани*, тј. да је то управо некадашњи лок. једн. (испор. у цитираном делу § 486 а). У критици својој наведене Мусићеве расправе проф. А. Белић (в. Јужнослов. филолог XIII, стр. 195—202), полазећи од околности под којима је једино ова ранија деклинациона форма могла постати прилошком речју, неопорециво је доказао да данашњи облик глаголског прилога садашњег може бити само стари облик ном. једн. женск. рода. Тим је за нас ова страна питања добила потпуно разјашњење, и нема више никакве потребе задржавати се на њој. Али, овај облик и у савременом језику има каткад својство и службу речи деклинације. И није од мањег интереса расправити питање под каквим опет околностима ова прилошка реч сад поново улази међу речи деклинације, у коју категорију речи је ту можемо убрајати, и колике је размере тај појав у нашем савременом језику узео.

Не мора се имати неког изузетног лингвистичког образовања па да се зна да: *врућ, могућ, будући, идући, следећи, шекући* и сл.

речи, с једне стране, имају службу придева и сва њихова својства, те се као придеви једино и осећају, и да, с друге стране, по пореклу своје нису ништа друго него облици глаголског прилога садашњег. Даље, није тешко запазити да се у савременом књижевном језику, нарочито код неких најновијих писаца наших, јавља тенденција да облик глаголског прилога на *-ћи* све више употребљавају у служби придева. Ту налазимо: и *висећу* лампу, и *залазеће* сунце, и *јецајуће* покајнице, и *кличећу* молитву, и *жмурећу* грабљу, и *прешеће* сељаке, и *лежећи* став, и *мислећи* човека, и *молећи* глас, и *умирући* час, и *бијуће* срце, и *горуће* образе, и *узбуђујући* мирис, и *плачући* глас, и *неверујуће* људе, и *горећу* зграду чак. У нашем народном језику, међутим, чије принципе књижевници никада не смеју занемаривати, попридевљивање глаголског прилога није узело нарочито широке размере. Истина је да се и у језику народном, узетом у најширем смислу ове речи, зна за *шекућу* воду, за *шеглећу* ст. ку, за *срамећу* девојку, за *лежеће* благо, за *владајући* дом, као што придеви (по постанку облици гл. прилога): *врућ*, *болећ*, *држећ*, *могућ* и *свемогућ* у народу имају најширу употребу. Тако исто је врло вероватно да се попридевљивање облика глаголског прилога на *-ћи* наслањало на девербативне придеве с истим завршетком, али друкчијег постања, тј. на придеве типа *сџајаћи*¹ (*сџајаћа вода*, *сџајаћа војска*, *сџајаће одело*), *ораћи* (*ораћи во*, *ораћа земља*), *сџаваћи* (*сџаваћа соба*, *сџаваћа кошуља*, *сџаваћа капа*), *илешићи* (*илешића игла*), *шоварићи* и *шиваћи* (*шиваћа машина*, *шиваћа игла*), *везићи* (*везића игла*) и сл. придеве, који су у народним говорима и доста чести и врло обични. Па ипак нема никакве сумње да поједини књижевници у употреби глаголског прилога с придевским функцијама често иду даље него што то принципи развитка и богаћења нашег књижевног језика допуштају. Другим речима, у језику књижевника наших, а нарочито у језику дневне штампе, гдекад наилазимо и на лингвистички неоправдану употребу глаголског прилога у придевској служби. Сем тога, ако случајеве попридевљивања глаголског прилога на *-ћи* упоредимо с употребом других неких глаголских облика у служби обичних придева, уверићемо се у слободност околности под којима се ово попридевљивање у првом случају врши. Док сваки трпни глаголски придев, рецимо, у нашем језику може постати обичним придевом — исп.: „Трпни придев свакога

¹) Одбацујући, делимично или у потпуности, сва ранија тумачења (Миклошича, Даничића, Лосја, Мејеа, Вондрака и Хавранка) — питање постанка ових придева је документовано расправио и објаснио проф. Р. Бошковић у својој расправи *Придеви Шииа ораћи* (Наш језик, књ. I, св. 3—4), нове серије.

глагола, разуме се само прелазног, може бити употребљен и употребљава се у придевској служби да означи својства неке претставе која је резултат радње вршене или извршене на тој претстави као на објекту“ (Наш језик VII, стр. 197) — и док „остаје као поуздано да променљивост радног глаголског придева могу имати глаголи који значе стање и то на првом месту они који су свршеног вида“ (Наш језик II, стр. 39), — ни за једну групу глагола не може се рећи да њихов глаголски прилог садашњи у свакој прилици може постати придевом. Једанпут овај облик неког глагола може бити придевски употребљен, у другој прилици не може никако. Све зависи од тога шта у којем случају дотични глагол означава. У познатом стиху из класичне народне песме — Све пустога блага *лежећега*, реч *лежећи* казује одлику блага, новца који стално лежи, који се никако не пушта у промет, за разлику од новца који тече; који је у оптицају. Народ, међутим, никада не би казао *лежећи* човек, рецимо, ни за онога ко због какве болести било како дуго лежи; нити одговарају природи нашег језика придевски употребљени облици глаг. прилога у примерима: Још два три пута петом удари *лежећега* по лицу и Убица све сваљује на *лежећега*, о којима ће ниже бити речи. А затим, док трпни глаголски придев у придевској служби увек показује својство објекта на коме је радња вршена и „док се обликом радног глаголског придева означава стање, односно својство субјекта“ (Наш језик VII, 197), придевизирани глаг. прилог може одређивати својство ма чега што је на било који начин у вези са радњом означеном глаголским прилогом садашњим који је добио придевска својства. И он, истина, најчешће означава својства свога субјекта (испор. *висећу* лампу, *злазеће* сунце, *гореће* образе, *дршћуће* руке, *мислеће* људе и сл.). Али у примерима: *шрчећи* корак, *кличећа* молитва, *жмур-ћа* грабња, *плачући* глас, *лежећи* став и сл. — *шрчећи* означава својство корака у трчању, корака којим се трчи; *кличећа* — молитву за време које се клечи, која се врши у клечењу; *жмурећа* — грабњу по сваку цену, грабњу која се врши затворених очију, жмурећи; *плачући* — глас у плачу; *лежећи* — став лежања, — означава се, дакле, својство нечега што је средство или начин вршења радње, или било шта друго, а не само њен субјекат. Ово, разуме се, питање употребе глаголског прилога на -ћи у придевској служби чини још сложенијим, и утолико је потпуно разјашњење тога проблема, по нашем мишљењу, значајније.

Важност разјашњења овога питања се, можда и сасвим случајно, превиђала. Истина граматичари наши, још од В. Караџића,

давали су правила за употребу облика глаголског прилога у придевској служби. Сам Вук, у другом издању српске граматике (уз Рјечник 1818, стр. LX), говорећи о глаголском прилогу на *-ћи*, испод текста напомиње да ове облике народ „у говору свагда узима као *gerundia*“, али би се, додаје он, „у писању могле узети и за права причастија (као прилагателна имена), н. п. *и́прајући*, *и́прајућа*, *и́прајуће*, зашто је и народ њекоје узео и обратио у прилагателна имена (тј. у придеве — М.С.) н.п. *шѣкућа* вода, *сшàјаћа* кошуља, *сшàваће* аљине, *плѣшића* игла итд.“ А Т. Маретић каже да „има у народном језику неколико придјева који су својим постањем управо партиципи презента, т. ј. имају сва три рода и склањају се у синг. и плур. То су *држећ-држећа-држеће* (тј. здрав, јак), *могућ-могућа-могуће*, *срамећ-срамећа-срамеће*, *шѣлећи-шѣлећа-шѣлеће*, *врућ-врућа-вруће* (од глагола *врѣши*); овамо иду и ријечи: *носећа* (жена), *шѣкућа* (вода)“, (Gramatika i stilistika, II izd., § 250 a). И због тих придева, вели Маретић, Вук допушта придевску употребу глаголског прилога на *-ћи*. А сем ових он наводи из Вука: *будући*, *лећећи*, *идући* и *приближујући се*; из Даничића опет *будући*; из Ивековићева Живота светаца: *гореће* (свијеће), *војујућа* (црква), *сшрадајућа* (чистина), *посвећујућа* (милост божја), *идућа* (ноћ) и *умирући*; из Љубибратићева превода Корана: *вјерујућа* (робиња), *знаућ* (бог) и *лећеће* (птице); из народних песама — *лежеће* (благо). Након свега Маретић мисли „да се у књижевном језику може употребљавати партицип презента (а није сам Маретић задржао погрешан назив за овај облик, јер он то у нашем језику није и не може бити¹⁾), али само у пријекој нужди, т. ј. гдје описивање или замјењивање другим ријечима или смета или не даје смисао који треба“. Ако само укажемо на то да се место *дршћуће* руке, *горући* образи, *залазеће* сунце и *плачући* глас може рећи *дршаве* руке, *узаврели* образи, сунце *на заласку* и *плачни* глас — видеће се да је изнесено Маретићево мишљење неосновано. Још мање се може дати за право А. Мусићу кад каже да „пратици презента активни и партицип претерита активни I као такви (мисли као глаголски прилози — М. С.) не могу долазити у атрибутивној служби“ и да „стога долазе у овој служби само неки од тих партиципа који су из давнина сачували придјевну природу“ (Rad 250, стр. 142). Наводећи овде Маретићеве примере, Мусић додаје да су „врло ријетки *чи* партиципи у атрибутивној служби од другијех глагола“.

Свакако стога што цело ово сложено питање претходно није довољно осветљено, дата правила, и уколико су тачна, никако

¹⁾ Објашњење у загради је моје.

нису прецизна и одређена, те ни практично нису могла послужити као сигуран путоказ у томе шта се може узети за принцип на коме у књижевном језику почива оживљавање једне категорије која нема одвећ широку базу у народном језику. Па ни сви примери из којих је требало да ова правила буду изведена нису једнаке вредности. Мислим на оне примере које Маретић наводи из Ивековића и Љубибратића, и зато ћу се на њих навратити ниже, тамо где будем говорио о материјалу из језика других књижевника чији језик сам у ову сврху прегледао. Већ за Вуков пример *приближујући се* (Да ново љето и остале *приближујуће се* празнике у здрављу проведете) проф. А. Белић је (у своме чланку *Једно начелно питање*. — Наш језик II, стр. 1—6) указујући на то да је пример узет из једног писма владици Ј. Рајачићу — утврдио да је, као и више других речи ту, позајмљен из црквеног језика, и он се, према томе, не може узимати у обзир тамо где је реч о народном језику и о књижевном, који се на основама народног језика развија.

У наведеном чланку проф. Белића ово питање је, како се и по наслову његову може закључити, принципски постављено и, ма да у њему нису расправљене све појединости, свакако су дате основе решењу целог проблема употребе глаголског прилога на *ћи* с функцијама и својствима правих придева. Проф. А. Белић је овде, анализом неколиких примера из народног језика јасно оцртао услове за тачну употребу променљивих глаголских прилога. Утврђујући по реду: да *држећ* не значи „који сада држи“, како би требало да буде кад би тај облик био партицип, већ значи „прилично снажан, доста очуван“; да је *могућ* придев и не значи „онај ко може“ (треба рећи *сада*), јер значи особину која је стална, а не глаголску радњу која се неком лицу у једном одређеном времену приписује; да је *Шеглећи* во — „во за вучу, а не онај који сада вуче“; да *врућ* не значи онај „који сада ври“, већ јако топал“; да *носџа* жена није жена која сада нешто носи, већ жена „која носи у себи“, да је *Шекућа* вода „аqua viva, жива, покретна вода, за разлику од мртве, стајаће воде“ (ваља нарочито истаћи да је ово *за разлику од нечега што је иначе ишће вршће* један од главних услова за употребу глаголског прилога на *-ћи* у придевској служби — М. С.); да *лешџи* корпус јесте „корпус који је стално у покрету, којег је покретност стална особина“; да је *идући* „једнако са потоњи, први на реду, најближи“ и да *будући* „значи приближно што и идући“ (Наш језик II, 4) — Белић закључије да облици глаголских прилога постају придевима „када престају бити по значењу партиципи и почну означавати какву сталну особину или уопште особину

предмета“ и обично „после мењања њихова унутрашњег значења“. Касније, у својој књизи *О језичком развићку и језичкој Природи* (Београд 1941) проф. Белић је, опет из анализе значења неких примера, одређеније и потпуно, прецизно и јасно показао како „партиципи глаголски прелазе у придевске речи на тај начин што им се значење радње промени у значење особине или што им се привремено вршење радње измени у стално, тј. у сталну радњу која се схвата као особина“ (стр. 73).

Из овога се јасно види да значење глаголског облика о коме говоримо данас није оно које је наш језик имао у далекој прошлости и какво је познато у језику старословенском, из којег је пренето у стари српски црквени и књижевни језик. Наш народни језик ову особину раније несумњиво није познавао, већ ће се она у њему бити каснија развила (исп. А. Белић: „Међу особинама које наш народни језик није имао био је и променљиви радни глаголски придев, нарочито садашњег времена“, *Наш језик II*, стр. 1 и Т. Маретић; „По свој прилици прости народ није ни у старини имао партицип презента, тј. није га склањао, као што га не склања ни данас“ — *Gram. i stil.*, стр. 196). Развијајући особину придевске употребе глаголски прилог у народном језику, у тој функцији, дакле, није добио и онај карактер који је некада имао. Док је раније то био глаголски придев, партицип, и као такав казивао особину појма која се садржи у радњи глаголској само за извесно време, тј. за време вршења радње у предикату, односно у глаголу на који се партицип односи, — он је сад постао категоријом која казује сталну особину именице, постао је придевом. И то не преко партиципске службе, већ непосредно од герундија (глаголског прилога). Не ни тако једноставно како би се могло претпоставити, аналого другим случајевима у којима према прилогу имамо придев. Овај појав попридевљивања глаголских прилога је свакако сложенији. Он се, по нашем мишљењу, заснива на истоветности значења неких глагола и придева, с једне, и на формалној једнакости облика прилога и придева, с друге стране.

Будући да су глаголски партиципи, налазећи се службом својом на средини између субјекта и предиката, пошто су формално изгубили везу с именицом, постали само глаголске одреднице, и на тај начин постали глаголски прилози (А. Белић, *Јужносл. филолог XIII*, стр. 200), још пре су — разуме се у друго, касније време — могле постати придевима речи које су с овима имале исту службу, ако су већ биле и истога облика с њима. Казујући радњу или стање, глаголи своје субјекту приписују неку особину — обично привремену, али некада и сталну. Та особина много је

чешће временски ограничена, па ипак знатан број глагола чак и без обзира на вид, већ у корену своме носи значење обележавања сталности или трајности стања, односно особине. У примерима: Пространа равница *цружала се* у недоглед, Бистра вода на планини *жубори*, Земља се *окреће* око своје осовине, Морски вали *запљускују* бедеме старог града, Сву су гору врхом *надвисиле* и сл. — глаголи означавају трајно и стално стање, односно особину својих субјеката — оно исто, дакле, што значе и придеви. Указаћемо овде на подударност значења безвременски употребљених глаголских облика и придева у реченицама: Он *пази* и Он је *пажљив*, Пут *вијуа* и Пут је *вијуав* и сл. случајеве, где глаголи као и придеви означавају особину. Ако глаголски облик сам собом, или други који елеменат у реченици, не уноси никакво ограничење у трајност и сталност глаголом казане особине, онда он и не означава ништа друго сем те особине. Глаголски прилог садашњи, као такав, у себи не садржи никаквог ограничења ове врсте. А сваки „глаголски облик када изгуби временски карактер постаје придев“ (Белић, О природи и развоју језика, стр. 186), — овде утолико пре што поред истоветности значења ту постоји и идентичност облика; глаг. прилог садашњи се, каогод и придеви м. рода, завршава самогласником *и*. Зато је он могао добити и добио је и остала својства придева, на првоме месту разликовање рода и броја и промену по падежима, и на тај начин је постао придевом. Од коликог је значаја у овоме била једнакост у облику гл. прилога и придева види се и по неким одликама придевски употребљених глаголских прилога, на којим (одликама) ћемо се задржати нешто даље, тек пошто прегледамо материјал из језика савремених писаца и из њега издвојимо оно што није створено на утврђеним основама, према природи народног језика.

У језику појединих књижевника употреба глаголских прилога на *ћи* с функцијама и својствима придева — то смо већ истакли — знатно је ширих размера него у народном језику. И свакако је од интереса утврдити да ли су принципи ове употребе у књижевном језику исти као и у народном и, уколико нису, који су моменти утицали да се језик неких књижевника у примени појава поприведљивања глаголског прилога донекле разликује од народног.

Често богатији свет мишљења и појмова, који се износи у књижевном језику, тражи, природно је, и шире изражајне могућности. Писци — нарочито познаваоци страних језика, у којима се скоро редовно глаголски партиципи употребљавају с придевским својствима — у првом реду при преношењу са страних

језика, а и иначе, осећају потребу да и сами ове облике тако употребљавају. И ови су, уколико их сигурно осећање сопственог језика не води, сада у прилици да изађу из онога што чини оквир природе нашег народног језика, па овај појав баш зато чешће и наилазимо код појединаца. Ми смо већ видели како се и саме Вуку Караџићу десило да под утицајем језика којим су се још служили људи из онда учених кругова нашега друштва употреби овај облик онако како се он зацело у народу не би употребио — наравно у случају кад се обраћао једној личности из поменутих кругова (види горе). Тако исто се могло десити Ф. Ивековићу (у Животу светаца) и М. Љубибратићу (у преводу Корана) да падну под утицај језика — на коме је први највише читао дела ове врсте, односно језика с којег је други преводио дотично дело. А шта се тек не може срести код писаца чије осећање народног језика није најпоузданије, који принципе овог језика довољно не познају, а уз то држе да се и у нашем језику могу користити различне могућности изражавања других језика. Да би то утврдили прегледаћемо овде нешто материјала, узетог не само из писаца чији се језик може сматрати обрасцем најбољег него и из оних осредњих; не само из писаца који се не удаљавају од основа нашег народног језика већ и из оних што овде себи допуштају више слобода; не само од писаца из једне покрајине већ од понеког из разних крајева наших, из неколике књижевне генерације, и најзад, не само из оригиналне него и из преводне књижевности*.

* Материјал сам узео из дела :

- 1) Ђ. Јакшић, Целокупна дела, књ. I (издање Народне просвете); обележававам их скраћеницом ЂЈ;
- 2) Ст. М. Љубиша, Приповијести црногорске и приморске (издање Срп. књижевне задруге), скраћ. СМЉ;
- 3) М. Глишић, Целокупна дела, књ. I (издање Нар. просвете), скраћ. МГ;
- 4) Л. К. Лазаревић, Целокупна дела (издање Нар. просвете), скраћ. ЛЛ;
- 5) Ксавер Шандор Ђалски, Под старим крововима (издање Срп. књижев. задруге), скраћ. Ђ;
- 6) С. Сремац, Приповетке (издање Срп. књижевне задруге), скраћ. СС;
- 7) Св. Ђоровић, Целокупна дела, књ. I (издање Народне просвете), скраћ. СЂ;
- 8) П. Кочић, Целокупна дела, књ. I (издање Народне просвете), скраћ. ПК;
- 9) М. Миљанов, Целокупна дела (издање Народне просвете), скраћ. ММ;
- 10) Б. Поповић, Чланци и предавања (издање Срп. књиж. задруге), скраћ. БП;
- 11) М. Петровић, Кроз поларну област (издање Срп. књиж. задруге), скраћ. МП;
- 12) Ј. Скерлић, Писци и књиге, књ. I и IV, скраћ. ЈС I или ЈС IV;
- 13) И. Андрић, Приповетке I (издање Срп. књ. задруге), скраћ. ИА;

Тако ће се, мислим, дати највернија слика стања овога питања у књижевном језику.

И у језику писаца наилазимо на неједнаку употребу глаг. прилога садашњег у придевској служби. Ова употреба није код свих писаца условљена истим језичким околностима; и по њој писце можемо поделити у неколике категорије. Једни од њих задржали су меру ове употребе која углавном одговара њеном стању у говорима народним. То су писци из којих смо узели примере:

Ох, Боже, ти који си *свемогући* ЛЛ, 285, — Што ће онај *лежећи* новац? ЛЛ 90, — Али је вода *врућа* и црна као мастило ЛЛ, 277, — То сам могао говорити само о плавим очима, о слаткој тузи и тужном весељу, о *жуборећем* поточићу ЛЛ, 40, — Тада су се већ почели разносити *узнемиравајући* гласови ЛЛ, 394, — Истога дана и два *идућа* дана редиговано БП, 147, — Он је још говорио о *шекућој* критици БП, 88, — Ми ћемо учинити све да им љубав вратимо у мање *звечећој*, али исто тако доброј валути БП, 169, — Она се, поред *посшојеће* раније речи, ствара наново БП, 179, — Не желим да се мешам у *шекуће* књижевне догађаје БП, 189, — Ређају се свесне мисли о неправди, о рђавом поретку, о *могућем* бољем стању БП, 210, — У *идућем* тренутку нађе онај кључ БП, 272, — *Идућег* дана ветар је био јачи БП, 146, — Шум таласа је био *залушујућ* БП, 143, — *Будући* посланици, народни заступници ПК, 286, — У нашу варош га је донио некакав члан некаквог *душујућег* позоришта ПК, 289, — Има несретњега сина који место *добро чинећега* оца свако неваљанство чини ММ, 149, — Не ниска грабња *жмрећа* само да ију ММ, 149, — Виде да је најлепше место за

14) М. Богдановић, Стари и нови и неки чланци из Срп. књ. гласника, скраћ. МБ, или МБ СКГ с римском цифром поред ње;

15) Б. Ћосић — неке приповетке из Срп. књиж. гласника, скраћ. БЋ СКГ с римским бројем који означава књигу нове серије Гласника;

16) Јован Максимовић, превод с руског Браће Карамазових од Ф. М. Достоевског, скраћ. ЈМ I, II, III, IV или V (римски бројеви означавају број књиге (у издању Народне просвете);

17) Низ приповедака и чланака објављених у Срп. књиж. гласнику у времену после 1930 год. од Јеле Спиридоновић, Р. Ратковића, М. Борисављевића, С. Бага, Иностраног и др., скраћ. СКГ с римским цифрама које означавају књигу нове серије Гласника;

18) Примери из језика после Другог светског рата, као и дискусија тих примера, дати су на крају.

долазеће мусафире ММ, 161, — Шетају неколико кокоши с пилићима и једна *вечишо носећа* кучка СТ, 150, — Свратио на кисељак директор *џушујуће* позоришне дружине СТ, 202, — Гледа их *молећим* погледом СТ, 121, — Ваздух је свјеж, пријатан, прекаћен јаким *оџијајућим* мирисом СТ, 243, — Рече некако меким, *молећим* гласом СТ, 139, — Морао је човек узвикнути у чуду кад је видео Љубивоја, негдашњег глумца из *џушујуће* друштва СС, 3, — Тако да их назовем покретне или *лећеће* кафеције СС, 72, — Затим је био *џушујући* учитељ код наших Црновунаца СС, 75, — Док није престао сасвим да долази, као што ће *следеће* посведочити СС, 77, — Како је то било дознаћете из *следеће* главе СС, 78, — Као мачка *вруће* огњиште што чува СС, 78, — Агентима *осигуравајућих* друштава СС, 87, — Успут се на понекој санти или *џловећем* леденом брду улови МП, 207, — Радило је 40 великих *џловећих* китоловних станица МП, 223, — Поред свих *моућих* замерака не могу се одрећи задовољства МП, 225, — И да ће преко Гренланда ускоро прелазити *будући* морски трговински путеви МП, 242, — На броду је за *идући* ловачки поход обично остајао капетан МП, 205, — Брод „Космос“ *џловећа* топионица и фабрика једног китоловног предузећа МП, 223, — Мора се на томе месту дочекати и *идућа* зима МП, 111, — *Идуће* године о њој се ништа није могло чути МП, 74, — Отаџбине и *болећег* није СМЈБ 150, — Закључено на обичном мјесту од правде и печатењено *висећим* печатом СМЈБ, 16, — Да се намјери на духовника *болећа* и милостива СМЈБ, 194.

Међу овим примерима има таквих који се у говору простог народа не чују, не нарочито у везама у каквим су овде употребљени; *узнемиравајући*, на пр., *џосшојећи* и *следећи* прост народ не би казао — највероватније зато што су и основни глаголи, ако не сасвим непознати, свакако ретки у говору народном. Али кад тачно утврдимо значење сваког од ових облика, лако ћемо се уверити да су они придевска својства добила под сасвим истим условима као остали примери чија употреба је и обична и честа у говору најширих народних слојева. *Узнемиравајући гласови* јесу гласови с особинама који свакад, у свакој прилици, узнемиравају, или бар могу узнемиравати; *џосшојећа реч* је реч која трајно постоји и чије означено својство произилази из таквог овог постојања итд. *Текући*, односно *шекућа*, народ употребљава једино уз именицу *вода* да значи њено стално својство, по коме се разликује

од вода што не теку. Исти овај пример уз именице: *кришка*, *догађаји*, *послови* и сл., уколико се уз још коју употребљава, створила је потреба да се њим означи својство онога што је у току. Тај придев овде није постао од облика глагола *шећи* у његову основном значењу, већ од тога глагола са значењем *бићи* у *шоку*, а ово је значење у народу, међутим, мање обично или непознато. Од осталих наведених мање су обични примери: *добро чинићега* оца, *мање звечећа* валута и *вечишо носећа* кучка, а због чега — то ћемо ниже видети.

Неки писци избегавају сваку употребу било којег глаголског прилога на -ћи. У језику М. Глишића и И. Андрића, управо у по једној њиховој прегледаној збирци приповедака — изузев придева *врућ*, који је по значењу потпуно изгубио сваку везу с обликом од којег је постао — ја нисам нашао ни једног оваквог придева. За пример: „Својим неприличним понашањем и *опадајућим* и *клеветшајућим* изразима у више је прилика и пред другим личностима вређао и опадао потписанога“ (МГ, 140) иако је узет из једне Глишићеве приче, не можемо рећи да је из пишчева језика, нити из обичног језика његових лица. Ова реченица је из тужбе коју једна личност те приповетке подноси начелнику среза против друге личности, а тужба је писана по утврђеном образцу, са стереотипним изразима и обртама стила ондашње администрације. Друго је питање да ли услови попридевљавања глаг. прилога овде допуштају придевску употребу облика *опадајући* и *клеветшајући*. На то питање може се одговорити потврдно: *опадајући* и *клеветшајући* изрази може се казати за изразе који су такве природе да се њима увек опада и клевета, а баш с тим значењем они су и овде употребљени. И, према томе, употреба њихова ту почива на истим принципима као у познатим примерима из народног језика.

Много је већи број наших писаца, нарочито међу млађима и најмлађима, који су употребу глаголског прилога на *ћи* с придевским одликама знатно проширили — свакако, како смо већ рекли, под утицајем ове особине у страним језицима, на којима је књижевност дотичних народа много читана и на којима су претставници наше књижевности и културног живота проширивали своје духовне видике и продубљивали своја знања. Један од најзначајнијих претставника ових писаца, и онај чији ће утицај на књижевни нараштај почетка двадесетог века и у овом погледу бити осетан, несумњиво је Ј. Скерлић. Могућности за попридевљивање глаголских прилога он је користио више од свих новијих писаца пре њега. А у којој мери може се видети из примера:

Трошећи најбоље своје снаге и најлепшу своју енергију у ситним и *понижавајућим* борбама за комад хлеба ЈС I, 4, — Живот проводи по својој вољи и по своме закону, без грозних *прешећих* лица претпостављених ЈС I, 18, — Ко се не сећа оне слике у „Спахији“, оних мрских и *прешећих* сељака наоружаних косама ЈС I, 27, — Он постаје борбен друг нових људи и *мислећих* пролетера ЈС I, 32, — Са *немогућим* стиховима какве данас не праве ни најслабији версификатори ЈС I, 44, — Нико не треба да се броји међу *неверујуће* ако види у правди велику веру људскога живота ЈС I, 83, — То је утицај једне мртве безбојне средине, средине оскудне и *разоравајуће* која не трпи ништа више изнад општега блата и општега јада ЈС I, 101, — Машта је богата обилна и чудесна, живот оскудан, сув и *разоравајући* ЈС I, 101, — Она је једна од оних лепота од чијег блеска очи заслепе и које као *блудећи* огањ води људе у пропаст ЈС I, 111, — То није она разумна, тиха *умирујућа* и хигијенска љубав ЈС I, 144, — Дао је једно такво дело и један у толикој мери тенденциозан и *убличавајући* роман ЈС IV, 42, — Он ме назива окуженим и *окужавајућим* бесомучником ЈС IV, 47, — У своје дело унеће много локалне боје, и то често локалне *дречеће* боје ЈС IV, 52, — Ту су *пушујући* глумци ЈС IV, 57, — Она потсећа на *срцеџарајуће* проповетке ЈС IV, 59, — Бележи песме које чује и које ће згодно, на *одговарајућим* местима, знати употребити ЈС IV, 64, Пре приличи за почетак *пушујућег* друштва ЈС IV, 72, Сва чаршија гледа за њом, и *мимопролазећи*, и они што седе по ћепенцима ЈС IV, 79, — И тај је корак *узнемиравајући* и опасан ЈС IV, 93, — И нас лагано за срце хвата *очаравајућа* музика нових флуидних стихова ЈС IV, 128.

Но ма колико да је Скерлић под утицајем страних језика (специјално француског) у погледу давања придевских особина глаголском прилогу садашњем он, у ономе што је битно, не прекорачује границе карактера народног језика. И у овим случајевима где су ти примери најмање обични, као што су: *мислећи* пролетери или *прешећи* сељаци, није реч о пролетерима који само у једно дано време мисле нешто, ни о сељацима који су само у једној прилици претили некоме, већ о пролетерима чија је особина то што, за разлику од других, стално мисле, управо умеју да мисле, што су мишљењем активни, и о сељацима који стално имају изглед као да прете, опет за разлику од других који нису таквог изгледа. Тако исто и у случају с примером *неверујући* се не говори

о онима који нешто једанпут, у било којој датој прилици, не верују, већ о таквима што уопште (дакле, стално) не верују. Ово се, уосталом, јасно види из целе реченице како је она напред наведена. И у свима другим Скерлићевим примерима поприведљивање глаг. прилога садашњег извршено је под истим синтаксичким условима. Па и скоро сви новији писци се већином у овоме питању држе истих принципа, ма колико да често облик глаголског прилога на *ћи* употребљавају придевски:

Посуше танку линију барута до самог угла зида иза кога се могло сакрити у *лежећем* ставу БЂ СКГ, XXXVII 8. — Ужива у овоме јасном и *узбуђујућем* мирису БЂ СКГ, XXXV 565, — Ниска фотеља превучена тамном црвеном свилом која пламти под *својећом* лампом БЂ СКГ, XXXV 561, — Тада би у кречној *дрхћећој* светлости изишао из мрака БЂ СКГ, XXXVII 1, — И престаде скрушена *кличећа* молитва СКГ, XXXVIII 421, — Уз заједничку сарадњу свих *одлучујућих* чинилаца у Европи СКГ, XXXVIII 552, — Њена мисао одводи осећању да је сузбијати љубомору и ублажавати је нешто *унижавајуће* СКГ, XXXV 610, — Кршим трску око себе подражавајући *прешеће* ударање роговима СКГ, XXXVII 162, — Ту су нам мистици, та божја деца *горућих* срдаца СКГ, XXXVIII 422, — Да би та сазнања могао да изрази у облицима данашње *одговарајуће* терминологије СКГ, XXXVII 73, — Наједном забруја *прешеће* режање и гомила паса крете према мени СКГ, XXXV 563, — Вече је изнад Муре, у води одблесак *залазеће*г сунца СКГ, XXXVIII 401, — Она се играла дугим ресама шпанског шала који беше преко *својеће* лампе СКГ, XXXV 563, — Хука таласа и одзива *лушајућих* звонцета остајали су иза њега СКГ, XXXIII 407.

Поприведљивање облика глаголског прилога садашњег нигде код прегледаних писаца није узело шире размере него у есејима М. Богдановића. А ни у њега тај облик се не употребљава партиципски, тј. за обележавање привремене особине, већ свагда с функцијама правог придева:

Критика доиста може да постане сувишна, па у правом *идућем* степену и штетна МБ, 11, — Писци су постали исто тако „*свезнајући*“ као и критичари МБ, 25, — Он има једну симулантну, *надражујућу* улогу за песниково надахнуће МБ, 41, — Он до краја остаје моћан и *здивљујући* МБ, 42, — Био је у стању дати јој *одговарајући* потенцирани израз МБ, 42, — У њему је једна комика која је да-

леко од сваке вештачке духовитости, од голицаве игре речи и *корумпирајуће* вица МБ, 50, — Свакој личности адаптира *одговарајући* начин изражавања МБ, 93, — Живе под омамом старих навика, обзира и конвенција, под омамом једног *умируће* обичајног морала МБ, 113, — Пред изгледом на нешто позитивно у *будућем* њеном животу МБ, 115, — Повлачи неизбежно за собом и много трикова, прелазних, *везујућих*, преокретних делова МБ, 181, — Тип студента и пропалице управо је *завидљујући* МБ, 194, — Сав тај психолошки напор, као и *изненађујућа* продирања у неке дубоке тајне даје нам права МБ, 199, — У ком случају се песник објављује пун саучешћа, сав у симпатичним и *саучесшвујућим* расположењима МБ СКГ, XXXIV 54, — Да се ниједна идеја не јави одозго и са стране, из главе *мислећа* човека МБ СКГ, XXXV 609.

Али, и код овога и код понеког другог писца, налазимо примера чијој употреби, и поред тога што она задовољава онај битни услов који се садржи у самој значењу основног глагола, ипак нешто смета. У такве несумњиво можемо убројити случајеве:

Наследник му је данас једва одвојен од *ниско уживајуће* омладине МБ, 196, — Његова љубомора је за њу *Шешко вређајућа* МБ СКГ, XXXV 610, — Али је у сваком случају једна *рушилачки раздражујућа* сила МБ, 126, — Имајући боју сасвим јасне и *Шужно делујуће* емоције МБ СКГ, 59, — У њему расту (мотиви) до ретко снажних акцената, чисто *лирски звучећи* МБ СКГ, 147, — Ми тај појам не испуњавамо *њему Приближно одговарајућим* значајем СКГ, XXXVII 11, — Једва је примио *припадајући му* хонорар СС, 12, — Јест код пућанства *на злу гласу стојећа* особа ПК II, 27, — (из једне оптужнице из Суданије), — Шетају неколико кокоши с пилићима и једна *вечито носећа* кучка СГ, 150, — Има несретњега сина који место *добро чинећега* оца свако неваљанство чини ММ, 144, — Да им љубав вратимо у *мање звечећој*, али исто тако доброј валути БП, 164.

А у чему је сметња придевској употреби глаголског прилога садашњег у овом и оваквим примерима? Несумњиво у томе што ти облици односну особину не означавају сами собом, већ заједно са по неком одредницом или допуном која уз њих стоји. Тако по реду: карактеристику омладине у првом примеру чини њено *ниско уживање*; ту карактеристику, дакле, глагол *уживаши* не

показује сам, него заједно с одредницом *ниско*; љубомора, у другом, није таква да само вређа, него је њена одлика у томе што *шешко вређа*; сила, у трећем случају, није таква да једноставно раздражује, већ је њена особина да *рушилачки раздражује*, као што, у четвртном, емоција има то својство не да било како делује, него да *шужно делује*. Већ у петом примеру, тешко би се могло рећи да мотиви само звуче; карактеристика њихова, у овоме и у другим истоветним случајевима, у томе је што они *лирски звуче* итд. Иако се сваким од ових глагола понаособ, у другим приликама, може казивати стално или трајно својство, ту функцију они овде врше са понеком одредницом или допуном — дакле, још са покојом речју. И прилог садашњи таквих глагола чије значење прецизирају друге речи није могао постати придевом, јер придеви, као и све остале врсте речи, никад нису двочлани, већ само једночлани. Истина је и придеви се могу градити и граде се од више речи, као: *новосадски* (од Нови Сад) *сокобањски* (од Соко Бања), али је то, у исто време, и потврда нашега мишљења да је баш вишечланост једина сметња употреби ових глаг. прилога у служби придева. Где год је било могућности за сливање одреднице, односно допуне с глаголом у једну реч, и где се то сливање вршило — употреба тако сложеног облика у функцији придева је и могућна и обична у српскохрв. народном језику; испор.: *све.могући, свезнајући, доброжелећи*, Скерлићеве напред наведене примере: *мимошрлазећи и срцејарејући*, као и Вука Караџића — *слободномислећи* (разумнога и *слободномислећега* свакога могу уверити — из једног писма Ј. Копитару 1815 г.) Ни пример М. Миљанова *добро чинећега* оца — никако не можемо убрајати међу остале с којима смо га навели; његов недостатак је само у томе што су у њему делови правилне сложенице *доброчинећи* написани одвојено, као две засебне речи.

Двочланост придева сметња је и придевској употреби прилога садашњег на *ћи* од повратних глагола с речцом *се*. Случајеви такве употребе, зацело, у говорима народним се нигде не срећу. Глаголски прилог и повратних глагола *се*, истина, и овде употребљава у придевској служби, али, у овоме случају, сам облик глагола, без повратних речца, као у примерима: *држећ, сшидећ, срамећ* (од глагола: *држати се, сшидети се, срамити се*). Зато се у придевској служби не може употребљавати ниједан глаголски прилог с повратном заменицом, ма колико иначе погодбе у погледу значења у њему биле испуњене. И у томе искључиво је, с гледишта доброг осећања народног језика, недостатак наведеног Вукова примера *приближујући се*, Богдановићева: *прежив-*

љујући се (Никада се неће вратити у стари *преживљујући се* манир МБ, 223) и свих сличних примера. Баш ово, као и околности о којима смо говорили у претходном ставу, узимамо као сигуран доказ да је једнакост облика после адекватности у значењу, била главни чинилац преко кога је дошло до поприведљивања глаг. прилога садашњег. Кад проф. Белић каже: „Придеви на *ћи* ове врсте не граде се радо и због свога тешког спољашњег облика“ (Наш језик II, 6), он тим с довољно разлога истиче да цео облик глаг. прилога садашњег (а не само његов завршетак) утиче на то да ли ће се он моћи згодно употребити придевски и с придевским својствима.

Само зато што су обликом знатно сличнији с осталим придевима, обичнији су у нашем језику, и свакако чешћи, придеви који се граде додавањем наставка *ћи* на глаголску основу, или на било коју другу основу само не на облик презента 3 л. множине, који чини основу глаг. прилога садашњег. Како у говорима народним тако и у језику свих писаца, и, такође, на сваком кораку, ми срећемо: и *писаћи* сто и *сваваћу* собу, *плећућу* иглу, и *ораћу* земљу и *ораћег* вола, и *шоварићег* или *јахаћег* коња, и *шиваћу* машину, и *сшајаће* одело и *сшајаћу* војску, и *цршаћи* материјал и сл. примере. А опет „због свога тешког облика“ некако су мање обични већ навођени примери: *узнемиравајући*, *осигуравајући*, *ошчијајући*, *обличавајући*, *окужавајући* и сл., иако се они, уколико задовољавају погодбе садржине у значењу основних глагола и имају главне одлике формалне једнакости с придевима, могу употребљавати у служби придева.

Према утврђеним принципима по којима глаголски прилози на *ћи* постају придевима, није тешко разликовати примере који се као придеви не могу употребљавати. Показаћемо то на примерима придевски употребљених ових облика код писаца чије осећање народног језика овде није најпоузданије. Један од таквих био би и Ксавер Шандор Ђалски. Али су и у његову језику ипак најчешћи примери као што су:

Видећи да је та сила *немогућа*, почео га је мучити бол КШЂ, 24, — Би их скупо плаћао у загребачких „Грка“ или у *пушујућих* Жидова КШЂ, 289, — Својим *издишућим* пламеном бацала је час веома дуге час сасвим кратке траке КШЂ, 59, — *Треперећи* тракови звијезда изазивљу у души Бог зна какве осећаје КШЂ, 103, — Кад сам јој на сва *могућа* питања одговорио, умоли ме КШЂ, 127, — Шапћемо *врућу* хвалу божанском спаситељу КШЂ, 51, — Пију у славу *будућега* сродства КШЂ, 92, — Погађати се могло да их *владајући*

систем тишти КШЂ, 276, Бијаху ови ситни звуци као уздаси *издишуће* године КШЂ, 247, —

где и значење основног глагола и облик глаголског прилога садашњег допуштају његово попридевљивање. Али, поред ових, код Ђалског има и других примера какви су:

Горећа зграда је јур изгубљена КШЂ, 36, — *Падајући* снијег овдје падаше јур до тла КШЂ, 43, — Из висина облачних чуо се шум *лешећега* јата КШЂ, 47, — Острага клијети чуло се жвакање *мирујућих* волова КШЂ, 172.

Овде су облици глаг. прилога употребљени с придевским одликама, очевидно у партиципској функцији. Из текста је лако схватити да је у првом случају реч о некој згради која је била запаљена и горела у једном тачно одређеном времену, и писац је облик *горећа* употребио да њим означи особину зграде за то одређено време. Тако исто не може бити спора да *падајући* снијег, у другом примеру, не значи снег који је падао у време на које се мисли, као што је јасно и да се *мирујући*, у последњем примеру, односи на волове који су мировали за једно одређено време, а не никако на волове чија би стална, или трајна особина била мировање. За попридевљивање овога облика у овим и оваквим случајевима недостају синтаксички услови, и њега природа нашег језика не допушта.

Претпоследњи пример се, по ономе што је у њему битно, несумљиво разликује од осталих; глаголски облик *лети* казује баш сталну особину јата. Па ипак, збир свих синтаксичних момената у примеру с прилогом на *ћи* од овога глагола у вези с именицом *јашо* не допушта придевску употребу тога облика. А ево зашто. Као што глагол *лети* означава сталну особину јата, тако исто је то особина коју има свако јато. Према јату које има особину да лети не може бити јата без те особине; према „летећем“ јату, дакле, нема јата „нелетећег“. А један од услова за попридевљивање глаголског прилога на *ћи* јесте, како смо већ напред истицали, то да глагол у основи означава једну особину *за разлику* од иначе сличног појма без исте такве особине. Пошто у примеру с „*лешећим*“ јатом немамо тај случај, ми можемо бити сигурни да је писац њим хтео означити једно *јашо* у *лешу*, тј. јато *кад је у лешу*, за разлику од јата кад није у лету — морао је, дакле, мислити на један одређени временски размак кад је дотично јато летело, а то ће рећи да је облик глаголског прилога ту употребио партиципски. Са овим је у свему истог карактера Маретићев напред наведени пример — *лешеће* птице (из Љубибратићева превода Корана). Мисле-

ћи на овај и на пример *гореће* свијеће (из језика Ф. Ивековића), којим се, јамачно, не означава стална већ привремена, временски ограничена, особина, ја сам тамо и рекао да сви ти примери које Маретић (у својој Граматици, стр. 196/97) наводи нису једнаке вредности, да би се на основу њих могло извести једно одређено правило о употреби глаг. прилога садашњег у служби и са својствима придева.

Зато што, с једне стране, специјалне одреднице, односно допуне, уносе извесну нијансу у значење глагола, управо што тек заједно с овим одредницама, *геср.* допунама, глаголи дају тачне карактеристике појмова на које се односе, а што, с друге стране, већи број речи заједно (глагол и сви ти његови додаци) не могу имати облик придева — није у природи српскохрв. народног језика употреба глаголског прилога садашњег с облицима придева ни у примерима:

Али је почео падати снег у великим зраком *овамо онамо лешећим* крпама КШЂ, 41, — У мене је била стара једна тетка, отмена у *мирису eau de Cologne-a издишућа* дама КШЂ, 106, — Чуо се од врата нежни готово *на плач од занућа заносећи* танки гласић КШЂ, 210, — Ваздан је био код прозора и гледао на *мимо јуреће* кочије КШЂ, 271 (Карактер овога примера био би сасвим друкчији да су речи *мимо и јурећи* сложене у једну реч; испор. напред примере: *мимо-пролазећи, доброчинећи* и сл.).

И на трећем месту, придевска употреба облика прилога садашњег од повратних глагола у примерима: Њихала се са реским штропотом *свишћајућих се* утега КШЂ, 247 и Као да се ништа не миче и не гибље, ни *шишрајући се* танки зраци далеких звијезда КШЂ, 238 — сведочи о недостатку свестраног осећања природе народног језика у овога писца.

Можда још чешће од Балског, чешће и од писаца свога нараштаја, а можемо рећи чешће од свих, па и од каснијих наших писаца, глаголски прилог садашњи с придевским одликама употребљава Ђ. Јакшић. На неколико десетина страна његових припевака које сам прегледао нашао сам примере:

Јунак са *шрејерећом* душом и крвавим срцем прати ЂЈ, 343, — Преко *дрићућих* усана пређе клетва тешка и страховита ЂЈ, 343, — И *дрићућим* гласом се хтеде завршити јуначка песма ЂЈ, 345, — Гледао је своје спасење и *сшрепећом* душом ишчекивао један поглед ЂЈ, 353, — Радиша их је онаквим погледом пратио каквим се *умирућа* срећа

гледа ЂЈ, 356, — *Дршћућим* гласом изусту Радиша ЂЈ, 359, — Жалостиве су те речи као звук звона што сузне стопе *јецајућих* покајница прати ЂЈ, 347, — Врата се отворише и у мрачну тамницу покуља *блешћећа* светлост *горућих* машала ЂЈ, 367, — Без тебе не могах умрети, тежак ми беше *умирући* час ЂЈ, 367, — Ретко је Милица осетила *дршћуће* руке његове у миломе загрљају ЂЈ, 370, — Сетна као уздисај *умирућеи* родитеља ЂЈ, 347, — И *дршћућом* руком загрлио је отац сина свога ЂЈ, 374, — Милица је горела и *дршћућим* гласом је говорила Тијана ЂЈ, 376, — Често му се горак уздах из *дршћућих* прсију краде ЂЈ, 386, — Он је, он је — *дршћућим* гласом је говорила Тијана ЂЈ, 403, — Њу је љубав *свемогућега* створила ЂЈ, 397, — Ал' када *дршћућим* гласом помену Косово... Из дубине душе своје викну ЂЈ, 412, — Милица је дуго гледала *умирућу* мајку ЂЈ, 384.

И није тешко схватити да овде по реду: *стрепјећи* казује једну особину душе која је прати у свакој стрепњи, тј. особину коју душа има свакад кад стрепи; *дршћуће* сталну особину усана и гласа чија је одлика дрхтање; *умирућа* — особину сваке среће која се гаси, умире; *блешћећа* — такође особину сваке светлости која бљешти и коју она има свакад кад бљешти итд. Анализом даљих наведених примера можемо утврдити да радње садржане у њиховим основним глаголима временски нису ограничене. Кад се каже: Жалостиве су као звук звона што сузне стопе *јецајућих* покајница прати — мисли се на макар које, на сваке покајнице које јецају, а не на покајнице које у једној прилици само, у једном одређеном времену, јецају; *јецајуће*, дакле, означава особину свих покајница што јецају, која им је заједничка свакад кад јецају. У примерима: Милица је дуго гледала у њега као што сирото пасторче гледа *умирућу* мајку и Ретко као уздисај *умирућеи* родитеља — говори се, у првом случају о било којем пасторчету, па дакако и о ма којој мајци онаквој каква је из времена умирања остала у сећању свога сирочета, а у другом — о таквом уздисају какав је својствен сваком родитељу у часу његова умирања. У оба последња случаја с примером *умирући* могло би се рећи да се овим обликом карактерише једно својство везано за утврђени тренутак, за одређени временски ток, али карактер временске неограничености ово својство добива од тога што је заједничко свакој мајци, односно свакоме родитељу у тренуцима умирања.

Поред ових, нису ретки случајеви за које се с разлогом питамо да ли употреба облика глаг. прилога на -ћи у њима може

проистичати из значења које глаголи у тим случајевима имају. Ми ни из чега не видимо да ови облици обележавају сталност особине у примерима:

Спустивши једно другоме *горуће* образе на *бијуће* срце ЂЈ, 392, — Сад се отворише врата и *клецајућом* ногом ступио је у собу Љубиша ЂЈ, 383, — Сада је лепа јединица седога војводе из *дршћуће* руке пустила сокола ЂЈ, 382, — Збогом! Збогом! Збогом! — шапугаху *умируће* душе двоје заљубљених ЂЈ, 368, — Тужним погледом гледао је Радиша последњи зрачак *залазећег* сунца ЂЈ, 363, — Кад је поред краљева двора пролазио зујаху речи *умирућег* оца у ушима му ЂЈ, 356, — Кад је поред постеље *умирућег* Гамзе сузе ронио, гледао је он у сну пусти живот ЂЈ, 352.

Напротив, целокупност онога што се у овим реченицама износи упућује на то да ови облици казују особину добивену кроз временски ограничену радњу. Писац је, рекло би се, хтео казати: 1) једно другоме спустише образе који су сад, у *шренушк*у о коме се говори, горели на срца која су им тада била; 2) сад се отворише врата и ногом која је у *време његове ђојаве* клецала ступи у собу Љубиша; 3) сада, *ојеш* у *једном одређеном шренушк*у, јединица седог војводе је пустила сокола из руке која јој је *тада* дрхтала; 4) опроштај „збогом“ су понављале душе двоје заљубљених у *одређеном шренушк*у њихова умирања; 5) Радиша је гледао зрак сунца кад је оно залазило; 6) тамо неке лице су у ушима зујале речи које је отац његов изрекао у *часу умирања* и 7) онај о коме је реч ронио је сузе поред постеље Седога Гамзе *кад је овај умирао*. А ако су односни глаголи заиста с овим значењем употребљени, онда та чињеница искључује могућност поприведљивања глаголских прилога на *-ћи*. Једино ако је писац ова својства као општа приписивао односним објектима, само у томе случају их је могао казати означеним обликом. Али по свему изгледа да то овде неће бити случај. А не може се рећи ни да је Јакшић ма почему био под утицајем предвуковске књижевне епохе, коју је језички карактерисала позната црквеноруска и славеносрпска мешавина, у којој су се глаголски прилози с придевским својствима употребљавали партиципски. Сем тога, овако употребљених облика глаг. прилога садашњег ми не налазимо у свим делима Јакшићевим; срећемо их само у оним његовим приповеткама и драмама у којима се слика далека српска прошлост, у којој је наш књижевни језик имао многа сад већ давно изгубљена својства, када су се у њему, између осталог, речени

глаголски облици употребљавали партиципски. Писац их је овде, уз друго понеко стилско средство, овако употребио с циљем да да колорит времена и средине коју је приказивао.

У преводима на наш језик глаголски прилог садашњи се чешће употребљава с придевским својствима него у оригиналној књижевности нашој, као што се потреба за придевизирањем овог глаг. облика много чешће јавља у научној литератури и новинарству него у белетристици. Писци преводиоци су у изузетним приликама да им стање овога појава у језику с којег преводе ремети осећање њихова сопственог језика, — нарочито ако се ради о преводима са словенских језика који ове глаг. облике употребљавају партиципски. У свим нашим преводима с руског језика, на пр., све до последњег рата врло често срећемо придевизирани облике глаголског прилога садашњег, — истина много чешће у придевској служби него у партиципској, али гдекад, дакако, и у овој последњој. Зато ће, мислио сам, бити од интереса задржати се и на материјалу из преводне књижевности. А узео сам превод романа Браће Карамазових Ф. М. Достојевског (у предратном издању Издавачког предузећа „Народна просвета“). Преводилац Ј. Максимовић је један од најплоднијих наших предратних преводилаца с руског. Језик његових превода има несумњиво по нешто специфично његово, али углавном носи одлике језика и осталих старијих наших преводилаца с руског језика. У погледу придевске употребе глаголског прилога садашњег може се, мислим, сматрати типичним. Ова употреба у цитираноме делу је најчешћа као код већине писаца с поузданим осећањем карактера народног језика. То говоре примери:

Свога *будућег* јунака морам да претставим читаоцима ЈМ I, 31, — Чекало је једно младо момче, семинарист и *будући* богослов ЈМ I, 71. — Проговори Миусов *дрхшећим* гласом ЈМ I, 77. — Потиче од прекомерно тешких и *изнуривајућих* радова ЈМ I, 87. — Да се то може увек искоренити *одговарајућом* строгошћу ЈМ I, 87. — Али *будући* живот — то је загонетка ЈМ I, 101. — Та мисао о *будућем* животу после гроба силно узнемирује ЈМ I, 101. — Са *изазивајућом* одлучношћу погледа у старца ЈМ I, 104. — Она би се смејала *шријумфујућим* смехом прво у очи ЈМ I, 107. — И са ватреном *негодујућом* жалбом поче говорити ЈМ I, 107. — Стоје непомично очекујући свој потпуни преображај из скоро још незнабожачког удружења у једну светску и *господарећу* цркву ЈМ I, 119. — *Молећим* гласом прозбори Аљоша ЈМ I,

139, — Зосима је ударао челом за сваки *будући* случај JM I, 142, — Обоје су необично мало говорили једно с другим, осим баш о најпотребнијим *шекућим* пословима JM I, 174, — Чак сам задовољан што баш у таквом *понижавајућем* положају падам JM I, 196, — Десило се да се код њега после недељу дана појави падајућа болест JM I, 227, — Наступи његове *падајуће* болести појавише се JM I, 230, — Сложи се са њом Иван Фјодоровић са *одобравајућим* осмехом JM I, 239, — Рече Аљоша такође *дрхтећим* гласом JM I, 268, — Међу простонародним *верујућим* женама била је и једна старица из вароши JM II, 12, — Довикну јој отац, истина *зајевајућим* тоном JM II, 76, — И собом наћубрила за некога *будућу* хармонију JM II, 155, — Могао си разумети да имаш посла не са *шекућим* обичним човечанским умом JM II, 169, — Па да се нађе најзад права *руководећа* идеја JM II, 187, — И код тебе *падајућа* болест! JM II, 209, — Његову душу обузимаше некаква необјашњива *понижавајућа* бојажљивост JM II, 111, — Место *умируће* болесника он га угледа где седи JM II, 225, — Али ће послужити за *будуће* великолепно сједињење људско JM II, 287, — А деси се нешто у толикој мери чудновато *узнемирујуће* и *збуњујуће* JM II, 300, — О томе ћемо рећи у *идућој* књизи JM II, 300, — То велико очекивање *верујућих* изгледаше оцу Пајсију као несумљива саблазан JM III, 10, — Тај догађај није утицао на душу и на срце главног тек *будуће* јунака моје приповетке JM III, 14, — Приговори он некаквим *дрхтећим* полушапатом JM III, 127, — Оне јачине којом свагда почињаху његови наступи *падајуће* болести JM III, 233, — И да се споразумевају у погледу *предстојеће* парнице JM III, 253, — То је болешљива кокош с падајућом болешћу JM III, 270, — Појави се нешто *понижавајуће* JM III, 281, — Али ићи к њој, саопштити јој моје неверство, и за то неверство, ради тога неверства, ради *предстојећих* трошкова JM III, 308, — Та се дечица често препираху о разним *узбуђујућим* животним предметима JM IV, 21, — Они не смеју у очи да кажу истину услед дуготрајног *понижавајуће* страха од њих JM IV, 49, — Обрати се он наједаред с *молећим* гласом Красотнику JM IV, 68, — Загледа се у њу ћутећки, са бојажљивим *молећим* осмехом JM IV, 101, — *Дрхтећим* рукама узе столицу JM IV, 189, — *Дрхтећим* гласом изговори Смердјаков JM IV, 224, — Испричам све оно што се десило на суду и не само у *одговарајућој* потпуности него чак ни у *одговарајућем* реду JM V, 9, —

Према је на умно растројство његово имала утицаја и *па-дајућа* болест JM V, 90, — Изнурен *падајућом* болешћу, Смердјаков беше бојажљив JM V, 111, — Ти *понижавајући* погледи душе човечанске ужасни су JM V, 134, — Гледа у вас *продирућим* погледом *ишћајућим* и страдалничким JM V, 134, — И одлучно указиваше на правилну и *вајијућу* укупност факата JM V, 140, — *Поражавајућа* укупност факата је противу оптуженога JM V 148, — Да докажем недоказаност и фантастичност сваког *ошшужујућег* факта одвојено JM V1, 248, — Опет се зачу овде онде *одобравајући* смех JM V, 153, — Ништавност и недоказаност *окривљујућих* факата постаје мање ништавна JM V, 179, — Имамо на уму *предстојећу* одлуку JM V, 180, — На који се надовеза свеопшти *одобравајући* жагор JM V, 196, — Изазва *одобравајући* многозначајни осмејак код публике JM V, 196, — Некаквим *раздирућим* вапајем викну JM V, 202, — Штапски капетан са китом цвећа у *дрхћећим* рукама понова обасипаше свог милог дечка JM V, 230, — Закука полудела *продирућим* гласом JM V 238.

Ови облици у свим наведеним случајевима, ако и нису подједнако чести, сви означавају особине општег карактера и квалификују понеки појам различан од других иначе сличних појмова али без ових особина. То значи да је употреба њихова, иако знатно ширих размера, и овде условљена оним истим чиниоцима којим и у језику народном. Али поред ових, у Максимовићеву преводу, а јамачно и у многим другим нашим преводима, можемо рећи са многих страних језика, чешће или ређе, налазимо облика глаголског прилога на *ћи* с придевским својствима — највероватније под утицајем употребе њихове у оригиналу, а не само под синтаксичким и уопште лингвистичким условима попридевљивања овога облика у нашем језику. У такве најпре можемо убројити примере:

Он пређе у спаваћу собу старчеву и поклони се *спавајућем* до земље JM I, 228, — И још два три пута удари *лежећег* петом по лицу JM I 554, — Ето та *седећа* девојка — то је кћи моја JM II, 79, — У то ни он није сумњао ни најмање, заједно са *плачућим* сељацима и њиховим болним женама JM I, 55, — Онај други је само дозвољавао а прележао све време иза ограда, али убица све сваљује на *лежећег* JM V, 120, — Ни на кога не хте гледати, чак ни на *плачућу*, полуделу жену своју JM V, 231, —

у којима се очевидно говори: о једноме који је спавао, а другоме који је лежао, о трећој која је седела, о четвртима који су плакали, о петоме који је опет лежао и о шестој која је плакала — у сваком од набројених случајева о понеком ко је вршио какву радњу, односно ко је био у извесном стању за једно одређено време. Облици глаголског прилога садашњег употребљени су овде, дакле, у служби партиципској, која је нашем народном језику страна и која зато ни у књижевном језику не може бити допуштена.

Само зато што не знамо на шта је управо писац мислио не можемо са сигурношћу рећи да ли иду с овима, или у себи садрже услове попридевљивања примери у случајевима:

То велико очекивање *верујућих* изгледаше оцу Пајсију као несумњива саблазан ЈМ III 10, — *Неверујући се* обрадоваше ЈМ III, 15, — А што се тиче *верујућих* међу њима се нађоше неки ЈМ III, 15.

Овде је реч о људима, о свету који је познату личност романа, калуђера старца Зосиму сматрао, или није сматрао, светитељем већ одмах иза његове смрти. Ако је писац мислио на религиозне, у којих је вера у бога и у њему угодна дела јака, и који верују да се за таква дела постаје светитељем, преводилац их је могао назвати *верујућим* (односно *неверујућим*), јер тај придев сад означава особину коју је субјект добио кроз своје стално *вјерују*, али ако је писац имао на уму једне који су само веровали да ће се старац Зосима посветити и друге који у то нису веровали — у преводу су названи *верујућим* и *неверујућим* под утицајем могућности такве употребе у језику оригинала, јер би ови облици у томе случају имали да означавају привремену особину, везану за једну посебну прилику, дакако временски ограничену. Овако двојака могућност употребе прилога садашњег једног истог глагола у придевској служби нигде нам јасније него овде не говори колико само основно значење једнога глагола, оно које се садржи у основи његовој, не може условљавати попридевљивање дотичног облика тога глагола. Ни веза његова са овим или оним субјектом нема ту никако пресудан утицај. У примерима: *долазећи* мусафири, *пушујући* учитељ или *пушујући* глумци, *мислећи* човек и сл. означени облици могли су се придевски употребити зато што основни глаголи у реченицама где су употребљени значе у првом примеру — стално долажење мусафира с времена на време; у другом и трећем — путовање учитеља и глумаца од куће до куће, односно од места до места, да би у томе путовању обављали своје учитељске и глумачке дужности, а у четвртном

— способност човека за мишљење. Међутим, не би се могло казати *долазећи* мусафири кад би се мислило само на једно долажење мусафира. Тако исто, у нашем језику се не може рећи *ишјујући* учитељи, или *ишујући* глумци за оне што путују без везе са обављањем свога заната, нити природа нашег језика допушта *мислећим* назвати човека који у једној прилици само о нечему мисли. Овде је битно значење глагола добивено од многих момената који његову радњу, односно стање, прате, које се значење између осталог понекада добива и од циља ради кога се радња врши. И зато што гдекад нисмо у могућности да све ове моменте знамо, ми и можемо тада бити у недоумици како да судимо о вредности придевски употребљеног глаг. прилога на -ћи.

Не више значење самога глагола, него, како смо то већ напред утврдили, значење глагола у вези с његовим одредбама и допунама, односно неодвојивост употребе њихове од одредаба или допуна, односно од повратне речце *се* не допушта попридевљивање у примерима као што су:

Миња *метално продирућим* гласом викну ЈМ V, 23, — Што ништа не почињете, господо, као да говораше његов *смешећи се* поглед ЈМ III, 174, — И изводио (је) два јака *улазивајућа се* удара репом ЈМ, IV 19, — То беше човек који као да је узео говорити у кругу *симџаишућих му* људи ЈМ V, 146.

Њих је преводилац овде употребио (сви су примери, како видимо, из Максимовићева превода Браће Карамазових) под утицајем оригинала, јамачно зато што није водио рачуна о томе да су природа нашег и руског књижевног језика у овој особини сасвим различите.

На срећу наше културе и нашег прогреса уопште, број преводилаца с руског језика од краја Другог светског рата знатно је порастао. У новим друштвеним и културним условима и квалитет превода се унеколико побољшао. Ово не значи да се многим данашњим преводима не могу чинити врло озбиљне замерке. Али је важно, то с правом можемо рећи, да је добрих превода све више, и да међу њима има савршених чак. На овим преводима се може утврдити да њихови преводиоци строго воде рачуна о природи свога матерњег језика. И посебно, што се тиче попридевљивања глаг. прилога садашњег, не само да овај облик никада не употребљавају партиципски већ се у његову попридевљивању држе мере чисто народног језика. У IV-ој књ. дела Максима Горког (Издање Културе 1947, превод М. Ђиласа, стр. 45—315) нашао сам само ове примере:

Од незнатних родитеља које бог господ *сведиће* због грехова казни таквим сином 50, — Али би она *идуће* дана планула још јаче 61, — Није се покоравала *умршљујућем* утицају једноличности тога живота 98, — Иља у себи осети жељу да каже шта било лепо и *охрабрујуће* тим људима 138, — У њеном гласу је било нечег *успављујуће* 140, — И у његовим злурадим очима било је нешто... увредљиво, *понижавајуће* 148, — Гледао је све око себе расејано, *лушајућим* погледом 176, — *Идуће* дана ујутру долазио је 187, — Је ли *свемогућем* радост ако си праведан 212, — Аха! *прешећим* гласом изговори Луњев 278, — Био сам код Афанасија *Седеће* 284, —

у читавоме једноме роману свега неколико случајева, и сви они у свему одговарају карактеру народног језика.

У преводима дела из научне литературе облик глаголског прилога садашњег знатно чешће се употребљава с придевским својствима. У Питањима лењинизма (издање Културе 1946 — узео сам опет један беспрекоран превод) налазимо: *незадовољавајућу* дефиницију 12, *умирући* капитализам 13, *владајуће* нације 13, *цва-шћући* капитализам 14, *руководећу* улогу 25, *одлучујућу* борбу 30, *владајуће* класе и на десетине и десетине сличних примера, али свакад придевски употребљених, а никада у служби партиципа, који је као синтаксичка категорија туђ нашем савременом језику. А ова уочљиво чешћа употреба глаг. прилога у служби придева не значи да се преводиоци овде одвећ поводе за оригиналом (Између ово неколико с почетка књиге наведених примера 2—3 и нису буквалан превод одговарајућег облика у оригиналу, а у нашем језику су свакад добро употребљени). Ми смо већ рекли да је у научноме стилу и у журналистици оваква употреба глаголског прилога чешћа него у лепој књижевности. То ће нам потврдити било који пример ма кога нашег писца који се бави белетристиком, а уз то још ради и на науци или журналистици. Тако смо у М. Ђиласа брошури *Данашњи задаци партије* (Београд 1946) забележили: *посвојеће* стање 13, *одлучујући* органи власти 27, *олакшавајућа* околност 34, *одговарајући* облици рада 35, *одлучујући* фактор 47, *посвојећа* средства 47, *посвојећи* задаци и *одлучујућа* сила — скоро исти број примера као у Ђиласовом мало пре наведеном преводу, иако је брошура по обиму до осам пута мања од превода. Али то не значи да је писац у овоме другом случају проширио лингвистичку базу услова поприведљивања глаг. прилога, већ је чешћа или ређа придевска употреба овога облика и код њега везана за природу стила.

Ако узмемо и остале наше познатије писце, тј. ако узмемо дела њихова која су се појавила после Народноослободилачког рата, запазићемо да употреба глаголеког прилога садашњег с придевским својствима у односу на предратну књижевност не узима данас упадљиво шире размере. Може се чак наслутити тенденција да се овај појав у књижевном језику све више своди на меру његове употребе у народним говорима, као што се очевидно у послератним културно-социјалним условима и многи други народни елементи све више уносе у књижевни језик. Напред смо већ видели како је у текућој литератури између два светска рата (испор. раније дате примере из Књижевног гласника) придевизирање глаголског прилога било доста честа појава. Гдекад смо у језику те литературе наилазили и на партиципску употребу његову. Међутим, у послератном часопису Књижевност у једном броју њеном (св. 3, 1948 г.), поред већ потпуно придевизираних и неколико пута употребљених примера: *идући*, *будући* и *следећи*, — ја сам нашао: *долазећа* лета 185, *долазећа* жетва 186, критика мора бити *шекућа* 173, *запрејашћујући* пројекти 214, *владајући* слојеви 244, њима *одговарајући* програм 245, и *унижавајуће* поробљавање 248. Већ сама малобројност примера говори о данашњем народном карактеру овога појава. Али како су примери узети из књижевних прилога неколико сарадника Књижевности не може се рећи да они сви подједнако осећају све лингвистичке услове попридевљивања глаголског прилога. То се може закључити по једном случају придевски употребљеног облика глаг. прилога у предикату и по другој примеру с употребом глаголске допуне уз овај облик. Па ипак можемо констатовати да код већине данашњих писаца, поготову код оних чији језик и стил се могу узети за добар образац, придевска употреба глаголског прилога, макар гдекад и била нешто чешћа, не прелази лингвистичке оквири говорног народног језика. За потврду ове констатације навешћемо још и све примере које смо забележили у једном после рата објављеном делу Ива Андрића (Травничка хроника, Београд 1945):

Предао му је сабљу као знак царске милости и *преишћојећег* похода на Србију 56, — *Идућих* дана Давила је долазио на реферисање 57, — Оставља убедљив и *умирујући* утисак 761, — Неколико гласних псовки и неколико *прешећих* или подругљивих покрета били су једини изрази опште мржње 179, — У Диван су ушли готово *шрчећим* кораком 217, — Опет је пред конзулом стајала бесана ноћ, са спорим сатима и *унижавајућим* осећањем потпуне изгубљености 223, — Сви *добромислећи* и племенити људи изгубили су у

њему великог пријатеља 231, — Конзул је долазио сваки пут са списком молби и *Шекућих* питања 233, — Преклињу вас *умирућим* гласом 289, — Избијало је њено претерано сажаљење за *Шеглећу* марву 331, — Неугледне и храпаве лукавице тих *будућих* зумбула 348, — Ислам је дошао у Европу као *рашујућа* страна 379, — Вести које се шире међу овдашњим становништвом о *Прешшојећем* рату 448.

Пошто смо се осврнули на стање овога појава у језику полератне књижевности, задржаћемо се још на неким странама његове природе.

Напред смо већ истакли да се глаголски прилог садашњи с придевским својствима разликује од глаголских придева с таквим својствима, поред осталог и по томе што придевизирани глаголски придеви означавају само својство субјекта (радни) и објекта (трпни придев), док облик прилога садашњег у овој служби може означавати и својство ма чега другог што је с радњом основног глагола на било који начин везано. Већ да субјекат добива особину од радње коју врши, а објекат од радње која се на њему врши — то је одвећ познато. А није неразумљиво што и остали појмови који ма како с радњом стоје у вези такође од те радње добивају своју особину. Средство, на пр., или начин на који се нека радња врши већ самим тим што се саображавају сврси којој су намењени добивају својства која проистичу из те сврхе, тј. из саме радње. И кад је у питању облик који у свом основном значењу сем напоредности радње ништа друго не садржи, јасно је да се њим, под извесним условима, могу означити све особине које из саме радње проистичу. По моме мишљењу, овим путем једино је и дошло до попридевљивања облика глаголског прилога у синтагмама: *жмурећа* грабња, *молећи* поглед и *молећи* глас, *Шрчећи* корак, *болећи* духовник, *Прешеће* лице, *кличећа* молитва, *лежећи* став, *Прешеће* режање, *Падајућа* болест, *одобравајући* смех, *зајевајући* тон и сл.

Из датог материјала пада у очи још једна чињеница. Мислим на несразмерно чешћу употребу глаголског прилога у служби придева као атрибута него у случајевима употребе његове у предикату. На велики број наведених примера атрибуцки употребљеног овога облика, у предикату смо га нашли само у ових неколико случајева:

Али је вода *врућа* и црна као мастило ЛЛ, 227, — Ох, Боже, ти који си *свемогући* ЛЛ, 289, — Шум таласа је био *заглушујући* БП, 149, — Живот (је) оскудан, сув и *разоравалујући* ЈС I, 101, — И тај је корак *узнемиравајући* и опасан ЈС

IV, 93, — Он до краја остаје моћан и *задивљујући* МБ, 42, — Тип студента и пропалице управо је *задивљујући* МБ, 194, — Његова љубомора је за њу тешко *вређајућа* МБ СКГ, 610, — Видећи да је та сила *немогућа* почео га је мучити бол КШЂ, 24.

Овде су, нарочито у неким случајевима, означени облици и знатно мање обични. А то је, баш с обзиром на њихову малобројност, и сасвим разумљиво. Али одвећ реткој употреби тих облика у овој реченичној функцији свакако мора имати и дубљих разлога. Пре него бисмо на те разлоге указали, управо да бисмо на њих указали, биће потребно да од њих одвојимо примере који су и у предикату једнако на своме месту као год у атрибутој служби. Од мало пре наведених такви су: *врућ*, *свемогућ* и *немогућа*. С мање обичном употребом у предикату су: *заглушујући*, *разорављујући*, *узнемиравајући*, *задивљујући* и *вређајући*, од којих последњи, узгред ваља рећи, с одредницом која уза њ стоји ни као атрибут нема услова да буде придевски употребљен. Ови се од прва три разликују по томе што су први примили све придевске одлике, између осталих и формално разликовање оба вида. За друге се, међутим, ово не може рећи. А како између ових, тако несумњиво и између свих осталих примера нашега материјала можемо издвојити случајеве потпуно попридевљених глаголских прилога на -ћи, тј. таквих ових облика који имају не само функцију придева него и сва њихова својства¹, и који су на тај начин постали правим придевима. Да би таквим постали, мора се у њима претходно извршити измена значења њихова основног глагола. И несумњиво је на ово проф. Белић мислио кад је казао да постају придевима „после мењања њихова унутрашњег значења“ (Наш језик II, 5). Уколико је ова промена потпунија, утолико се ове речи више само као придеви осећају. Баш зато што: *врућ* није онај који ври, већ јако топал; *држећ* није онај који држи, већ доста јак; што

¹) Потребно је читаоцима скренути пажњу на то да придевизираним глаголским прилозима од свих придевских својстава најчешће недостаје могућност поредбе. Лако је уочити да међу свим наведеним примерима, чак ни међу онима који се данас као придеви једино осећају, нема ни једног јединог компаратива или суперлатива, иако то још не значи да се ниједан од њих не може поредити. Нису, свакако, ни немогући ни необични примери: *врући*, *држећуји*, *болећуји*, *срамећуји* и можда још који компаратив оних придева код којих је веза по значењу с основним глаголом прекинута. Па и међу овима има таквих који се не могу поредити, јер то не зависи само од чињенице да ли је њихова синтаксичка веза с основним обликом још жива већ и од других момената. А где та веза није прекинута — тамо, можемо рећи, придевизирани облици глаголског прилога уопште не знају за придевско својство поредбе.

болећ није онај који боли, већ саосетљив и добар — те речи се искључиво као придеви осећају. У свему као ови су још: *могућ*, *свемогућ*, *немогућ*, и сасвим је разумљиво што се они, као год и сви остали придеви, могу употребити у свим службама ових речи, па дакако и у предакату. У осталим нашим примерима глаголског прилога садашњег с придевским функцијама значење основног глагола може бити мање или више померено, али оно ипак није у потпуности измењено. Тако *идући*, дакако, није онај који стварно иде, који путује, већ онај што наилази, што ипак иде, али као први на реду; *следећи* је такође онај што следи први на реду; *будући* — ипак онај који ће тек бити оно на шта се мисли — спомињем само примере који се после мало пре наведених као прави придеви највише осећају. Ови последњи немају облика неодређеног придевског вида, али имају све остале спољне одлике правих придева. Сем тога, недостатак неодређене придевске форме не би морао повлачити немогућност употребе њихове у једној реченичној функцији где се претежно употребљавају облици те форме, јер није мали број других описних придева који познају само облик одређеног вида, па се сви они у овом облику употребљавају и у предикату. Уосталом, ни мало пре наведени придеви нису сви необични у овој служби (испор. примере: Ко је *следећи*? и Петар је *следећи*). На сваки начин узроком неупотребљавања ових придева у предикату мора бити нешто што је у природи њихова значења. У тој служби придевом се нека особина било којег појма открива као нова, као да је дотад била непозната. Међутим, особина садржана у попридевљеном облику глаголског прилога, као трајна и стална, каква мора да буде (испор. напред), никада није нова, и природно је да се не употребљава у вези којом се откривају раније непознате особине.

Оних неколико придева који су пореклом од глаголског прилога садашњег а са свим и спољним и унутарњим одликама придева не разликују се од осталих попридевљених глаголских прилога на *ћи* само могућношћу употребе у свим реченичним функцијама већ и другим придевским својствима која недостају осталим попридевљеним таквим облицима. Једно од ових својстава је и то што се уз њих, као уз све праве придеве, прилошке одредбе употребљавају по указаној потреби, и не мењајући при томе значење речи којој се додају (испор, *одвећ врућ*, *јак* *држећ*, *много болећ*, *скоро немогућ* итд.). Интересантно је размотрити питање како стоји ствар с овим појавом у случајевима употребе с попридевљеним глаголским прилозима у којима је унутрашње значење само делимично измењено, као што су: *мање звечећа* валату,

вечишо носећа кучка и сл. Ова два примера нашли смо код два наша књижевника који се у овоме, како смо напред навели, углавном држе и принципа и оквира народног језика. Па ипак смо ове примере издвојили од осталих примера истих писаца и ставили их међу случајеве који онако како су употребљени као да немају свих услова за употребу с придевским функцијама. Али будући да је значење основног глагола у оба случаја добрим делом умерено, и да се утолико *звечећа* и *носећа* осећају правим придевима, сматрамо да за употребу њихову с одредницама како су употребљени не можемо казати да је противна природи народног језика у подједнакој мери као у осталим примерима с неизмењеним основним значењем глагола. Уколико се један овакав облик више осећа као придев, утолико су ознаке и допуне уза њ мања сметња његовој таквој употреби. А то исто смо већ констатовали и за придевску употребу ових облика у предикату.

Пошто у говорима народним ни у једном ни у другом од ових случајева нема облика глаголског прилога садашњег у придевској служби, уколико они нису добили све особине правих придева, јасно је да је књижевни језик овде отишао нешто даље од народног. Да ли због тога што би књижевници дотичне облике више од простог народа осећали као праве придеве? То свакако не, већ их писци, нарочито уколико се ради о случајевима у којима је значење основног глагола у већој мери умерено, осећајући потребу за њиховом придевском употребом, почињу свестрано третирати као придеве и дају им све већи број придевских својстава — између осталих и то да их као обичне придеве употребљавају у свим реченичним функцијама и да им, према потреби, додају прилошке одредбе и допуне као правим придевима. Овим путем је, уосталом, у књижевном језику дошло до знатног проширења појава попридевљивања облика глаголског прилога садашњег и у оним случајевима за које смо казали да им у народноме језику недостају услови за овај језички појав. А те смо случајеве, мислим, напред довољно јасно обележили.

М. Стевановић

„ДЕПРЕФИКСАЦИЈА“ У СЛОВЕНСКИМ ЈЕЗИЦИМА

(предлози типа *изнад* и слични појави)

Разлика међу *изнад* и *над* и сл. предлозима није довољно објашњена са гледишта њихова слагања са именицама. Познато је да предлог *над* стоји са инструменталом, а предлог *изнад* са генитивом именица иако су им значења често врло блиска или чак и једнака. Обично се у нашој науци предлог *изнад* објашњавао просто као *из-над* (тј. из + над) и покушало се да се тако и значење сложеног предлога *изнад* објасни, тј. да значи да се неко или нешто креће из нечега што је *над* нечим. Ово се може примити за те предлоге када имају аблативно, макар и општеаблативно значење; али у већини случајева они немају тога значења, већ се у њима само појачава компаративна нијанса простих предлога *Пред, Под, над, за, међу* што се непосредно не може извести из обичног предлога *из + над* итд.

Како нам је јасно да се синтаксички горња два предлога знатно разликују, а видећемо да је то случај не само у српскохрватском језику него и у другим словенским језицима, уколико сложених предлога са *из* у њима има, да пређемо, пре свега, на значење сложених предлога са *из* који су у српскохрватском необично добро развијени. Узећемо Акад. речник у којем је тај део обрадио П. Будмани.

Будмани, полазећи од тога да је *изнад* = *из + над* и позивајући се ту на Српску синтаксу Даничићеву (190), хоће да и значење томе одговара и наводи као прво или основно значење: „мицање с мјеста које је над онијем што се назначује генетивом“, али, у исто време, сасвим лојално додаје: „али се ово значење налази само у овом примјеру (а и овај може бити да припада под с)“, тј. да и он то не значи. Тај пример гласи: „*Једни вичу изнад куће, други вичу испод куће*. Нар. пјес. вук I, 374“. Међутим је јасно да и ту нема очекиваног значења мицања и да то просто значи „више“ и „ниже“ куће, тј. на месту које је више куће или над кућом, на месту које је ниже куће, управо под кућом. Будмани

је узео да они вичу са места више куће или над кућом, па да њихов глас отуда долази; али то је коментар, а не тачна анализа горњег израза: кад неко виче на месту више куће, јасно је да глас отуда долази, али то у реченици није речено. Зато је Будмани и посумњао у тачност своје класификације.

Што се тиче осталих значења, она горње мицање још мање потврђују. Прва идућа група примера значи „пролажење кроз мјесто које стоји над онијем што је у генетиву“, тј. нема аблативног значења „из“ (тј. мицања однекуд), већ напротив — кретање ка нечему, управо, кроз нешто што стоји више нечег другог; друга даља група значи: „бављење (стајање или мицање) на мјесту које је над онијем што је у генетиву“, дакле супротно значењу предлога „из“.

Из овога се види да у предлогу *из* у изразу *изнад* нема обичног значења предлога *из* (*ex*), већ нешто сасвим друго. Будмани је узалуд тражио примере са исконструисаним значењем на целом простирању наше историске граматике и таквих примера није нашао. Против таквих примера буну се код прилога *изнад* и наше савремено језичко осећање; ми не можемо рећи: „они су дошли изнад града“, али можемо рећи: „они су отишли изнад града“ или „он је изнад свих људи“ или слично. Дакле, уз овај предлог могу се употребити сви глаголи или изрази у којима се одређује компаративни или суперлативни однос, а не место из којег се врши кретање од места које је *над чим*. Овде бисмо се могли позвати и на речник Броз-Ивековићев. Он врло обазриво ставља основно или прво значење овог предлога „мицање с мјеста које се казује приједлогом над и шестим падежом (као на питање куда или камо)“; па и за тако удаљено од аблатива значење он одмах даље примећује: „слабо се гдје ово просто значење његово чисто показује“ (I 449). Међутим то се значење не показује ни у једном примеру од оних који се у речнику налазе, а, друго, стављање у заграду питања *куда* и *камо* не одговара значењу овог предлога схваћеном у смислу дефиниције речника, па не одговарају у потпуности ни примерима који гласе: *Пролетјше штица изнад мене; Окренувши је (праћу) неколико пушта себи изнад главе; Соко ђого паде на кољена, изнад њега кољње врелешило; Да се у шож сујетши наравно и испише изнад других људи*. У свима овим примерима има искључиво значење „више“, без икакве могућности примене питања *ошкуда* које би одговарало етимолошком значењу *изнад*. Иако је овај речник избегао неке тешкоће напоменувши под 1) да је значење предлога „*изнад*“ „мицање с места“ и тако занемарио истицање аблативног значења, ипак је и то значење

нетачно. Међутим не бисмо могли рећи да би и аблативно значење морало бити сасвим искључено код других предлога ове врсте, јер сви горњи предлози (*ispod*, *ispred*, *između* и *iza*) показују, као што ћемо видети, у извесној мери и то значење. Код *iznad* је, као што смо видели, преовладало само компаративно значење.

Како од тачне анализе значења оваквих предлога зависи и целокупна тачност мојих даљих извођења, задржаћу се и на значењима свих других предлога ове врсте: *ispred*, *ispod*, *iza*, *između*.

Као прво значење наводи Будмани за *ispred*: „мицање од мјеста које је пред онијем што се показује генетивом“ (III 958). То је тачно. Могло би се готово рећи да *ispred* у тим случајевима значи искључиво *od*; али ипак у приличном броју случајева јасно је да је *ispred* употребљено у значењу *pre* са аблативом, тј. при одвајању. На пр. *Kad mi majka ispred crkve dođe* = јасно обележава да се мати налазила пред црквом па је *odatle* дошла. Према томе, несумњиво је да је било потребно да се напореда са *pred* са инструменталом (уз глаголе *bavleња* или сл.) или напореда са *pred* са акузативом (уз глаголе *kreњања* са циљем кретања означеним предлогом *pred*) створи и конструкција са аблативом, тј. за одвајање од места обележена предлогом *pred*, — тако је створено *ispred*. Зато можемо у тим случајевима такво *ispred* заменити најобичније предлогом *od* са генетивом. На пр. *Pobježe ispred slava svetovnijeh*, тј. од слава свјетовнијех; *Ušla Gaја ves'o ispred цара*, тј. од цара и сл. Само ваља приметити да такво *od* или каткада и *dale od* није чисто аблативно. Иако је тачно да је општи смисао *ispred* такав, али се мора додати да оно носи у себи и значење *pred*, дакле да *ispred* значи у тим примерима *pred* са инструменталом. *Он је дошао ispred crkve* значи он је дошао од цркве бивши пред њом. Било да је *iz* давало *pred* значење *od* било да му је само омогућило да се аблативно употребљава, оно је несумњиво изменило његову инструментално-акузативну природу.

Али сем ове употребе имамо још тројаку употребу *ispred* која се овоме противи. Прво, оно значи „пролажење кроз мјесто које стоји пред онијем што је у генетиву“. За ту употребу Будмани додаје да се ту *ispred* не може заменити предлогом као у другим случајевима о којима ћу одмах говорити. Међутим несумњиво је да се ту може заменити предлогом *porед* или *непосредно поред*. На пр. *Када Јосафаш пројде ispred њи*, тј. поред, сасвим, непосредно поред њих; *Говораше да није право да једна слуша*

прође испред господара не поклонивши се, тј. непосредно поред; *Пошешале царева делије испред двора бегу Љубовића*, тј. „поред“; *Прође испред куће*, тј. *поред* и сл. И овде ова значења нису потпуно адекватна, јер *поред* значи у непосредној близини ма с које стране, а овде *испред* значи „у непосредној близини напред“, „пред нечим“. Као што се одавде види, ово можемо протумачити једино компаративом или суперлативом од *пред* (тј. сасвим пред=поред) или, другим речима, *поред* са *предње стране*.

Два даља случаја употребе *испред*: „Бављење на мјесту које је пред онијем што стоји у генетиву (овдје је *испред* исто што *пред* с инструменталом)“ и „примицање к мјесту које је пред онијем што је у генетиву (овдје је *испред* што *пред* с асс.)“ јасно показују да у њима нема и трунке аблативног значења. Будмани с правом вели да би се у овим случајевима могао употребити предлог *пред* са инструменталом или акузативом. Напр. *Узнем оружје ња испред куће врзи пушком*. Истина је да би се овде могло рећи *пред кућом*, али *испред куће* значи још ближе пред кућом, тј. непосредно пред кућом. То исто вреди и за оне друге случајеве: *Вичући по вароши, удари испред дућана* не би било једнако са *вичући по вароши, удари пред дућан*, већ *поред дућана* или сл. Опет значење до извесне мере поређено.

Напослетку, *испред* се употребљава и о времену, али и онда значи нешто што се непосредно *пред нечим* збило: *Кад је било испред свршетка лишурђије*, тј. непосредно пред свршетком литургије.

Одавде је јасно да у ова сва три случаја *испред* има значење *пред* у којем се истиче његова компаративна нијанса над локалном. И тако као резултат овог кратког испитивања добија се да *испред* има два значења и две употребе: а) општеаблативно у мањем броју случајева и б) компаративно у већем броју примера. Оба значења траже генитив, и тако се стари генитив чврсто држи уз овај предлог.

Можда је најтипичнији предлог *испод*. И он има две јасно одвојене групе значења: а) аблативну: мицање од места које је под нечим, напр. *И једва деснош жив ушече испод сабље све кржаве, Дора ће те собом заклањашу, испод бришке сабље уклањашу* (Ак. рј. III 934) и сл.; б) компаративну (тј. значење *под* појачано) уз глаголе који значе пролажење кроз нешто што је под нечим, бављење на месту које је под нечим и примицање месту које је под нечим, исп.: *Испод лука хладна вода шече; Ој вишњо, вишњице, дигни горе гране, испод шебе виле дивно коло*

воде; *Кад погледаш стрмо испод града* (гв. 935—5). У другој групи значење *испод* има значења *под* које би се у свим наведеним примерима могло заменити компаративним *ниже*.

Код предлога *иза* Будмани наводи највише примера са аблативним значењем, али има такође и примера за друга значења, примицања месту које је за чим и бављења ту. Будмани нарочито истиче пример из Вукова речника *Дође иза куће*, али је само пуки случај и знак непотпуности Вукова речника што није наведено и *Оде иза куће* и *Почиваше иза куће* и сл. Много је важније што се *иза* у временском значењу и у вези са именицама употребљава једино у значењу *После* (исп. *иза много времена*; *Иза боја кољѣ у шрње*; *Иза штога мало постојало*; *Је ли како дете иза њега остало*; *Иза вука и лисица се наије* итд.), а никада у каквом аблативном значењу. Дакле је и овде *главно компаративно* или *појачајно значење* у смислу предлога *за* са инструменталом. За *између* и сам Будмани признаје да често значи што и само *међу*. Поред тога што се употребљава уз глаголе који значе мицање с места које се казује предлогом *међу* и инструменталом, предлог *између* употребљава се и уз све друге глаголе као у свима горњим случајевима, тако да се и код њега не види никакво преовлађивање претпостављеног основног значења. Напротив, овим се предлогом нарочито појачава компаративно значење које је у *међу*. Зато се *између* често употребљава уз суперлативе (у значењу *највише међу* и сл.). *Да су између свију Херцеговаца у Гацкоме најбољи ђевачи* (Вук), *Која је била најљепша између њи* (Нар. прип. Вук), *Највећи између вас да вам буде слуга* (мат. 23, 11 Вук) итд. Али, наравно, као што многи примери показују, може се употребити и у аблативном смислу (*Изиђише између њих*, *Ако ти пођеш између нас, и ми ћемо сви ићи из ове земље* итд. IV 233).

Као што се из овога могло видети предлози *изнад*, *испред*, *испод*, *иза*, *између* имају или, боље, могу имати двојако значење: а) код свих предлога подједнако може се констатовати појачајно (компаративно) значење простих предлога *под*, *зл*, *над*, *пред*, *међу* које допушта и прелаз ових предлога у друга значења (напр. *поред*, *даље*, *ниже* и сл.); и б) готово сви предлози, састављени са *из*, неки у мањој мери, а неки у већој, допуштају и општеаблативно значење уз предлоге *под*, *над*, *пред*, *међу* и *за* (тј. не значење предлога *из* него *од*).

2.

Добро је познато да предлози *над*, *пред*, *под*, *за* и *међу* имају као главно значење *места* и да стоје са акузативом када глаголи уз њих употребљени значе правац кретања ка ономе месту које

се помоћу њих означава, и са инструменталом када стоје уз глаголе мировања. Сва данашња друга значења и све друге употребе новијег су порекла; овако се понашају ти предлози и у свим другим словенским језицима, тако да се може сматрати да је то врло стара употреба.

Одавно је пало у очи да ови предлози значећи место стоје са инструменталом, а не локативом (ако га и има, то су обично усамљени примери). Миклошич у својој синтакси (Vergl. Syntax 1883, 750, 753) само то констатује, и не објашњава („Инструментал са предлогом *подъ* значи предмет под којим, испод којегашто мирује или се креће“). Б. Делбрик се чуди инструменталу у тој употреби (Vergl. Synt. I 758) и тражи да се то испита (770). Нити се *Вондрак* (Vergl. Slav. Grammatik II² 303 и даље) нити се *Меје* (Meillet, Le slave commun² 468) на овом питању задржавају.

У својој расправици под називом *Substantivum adverbiale* (Mélanges offerts à Jacq. van Ginneken, 1937, 73—79) ја сам покушао да одговорим на то питање. Полазећи од основне чињенице да сви горњи предлози имају компаративно значење (*подъ* = ниже, *надъ* = више, *прѣдъ* = ближе, *за* = даље, *међу* = сред) по пореклу, али имају у исто време и значење места, ја сам сматрао да је првобитна прилошка употреба тих предлога морала значити *меру* за коју је неки предмет на вишем месту од другога, на нижем месту, на оближњем месту, на даљем месту (*за*) и на средњем месту према другим предметима. Првобитно *домъмъ надъ* морало је значити „за дом изнад“, *домъмъ подъ* „за дом испод“ итд.; *домъмъ* и *пољемъ между* — за дом и за поље између (испор. *главѣмъ виши* „за главу виши“ и сличну употребу у другим словенским језицима, в. Миклошича, Vergl. Synt. 703—4: *чем* даљше в лес, *шем* больше дрво, *nigdy sprawiedliwosci nie odstąpił wtosem* и др.). Када је синтагма *домъмъ надъ* привучена била од глагола као прилошко-предлошки израз, значећи место над нечим, место изнад дома, место више за цео дом, тада је и добивено *надъ домъмъ*.¹⁾ И када је једном од компаративно-месног значења остало *месно* као главно, онда су поменути предлози остали и даље са инструменталном конструкцијом иако су сада на првом месту значили место, а тек на споредном — компарацију.

¹⁾ Мислим да ни за кога не претставља тешкоћу прелаз прилошког израза *домъмъ надъ* у предлошки *надъ домъмъ*. Чим се *домъмъ* налазио у инструменталу као падежу компаративне мере, а то је значење имало *надъ* по суштини својој и чим је *надъ* по значењу своје ближе одређивало *домъмъ*, тј. показивало колика је та мера, јасно је да је самим тим оно добило функцију предлога и заузело место пред именицом као и сви други предлози.

Према томе, инструментал је остао као траг старог компаративног значења, а место, некада други део тог значења, постало је готово једино значење конструкције, јер је предлог *над* и показивао сада модификацију месног значења израженог овим инструменталом. Овом се појаву не треба чудити. За то има и других паралела од којих сам неке изнео у другој расправици, под називом *Sur le développement des syntagmes adverbiaux*, наштампањој у *Mélanges offerts à Holger Pedersen* (1937, 406—409). Тако иза прилога *више*, *ниже*, *После*, *Пре* и сл. употребљава се и данас аблативни генитив без икаквог предлога како је било у старом језику, иако се данас уз компаративе употребљава искључиво аблативни генитив са *од* (*он је бољи од мене*, а не само *мене*, како је напр. и данас у руском језику: *он лучше меня* и сл.). Једном утврђена синтагма задржава се у овим прилошким изразима, иако би сами прилози, по своје значењу, могли имати и другу, природнију конструкцију.

Када се код поменутих предлога (још у језику словенске заједнице) утврдила инструментална конструкција са месним значењем, почео се употребљавати уз њих акузатив — када се обележавало место уз глаголе *са* обележавањем правца кретања (*Он је ошшишао под планину, међу људе, над реку, за кућу* и сл.). Према томе они су ушли у ред правих предлога за место (као *на*, *вз*, *о* и сл.).

3.

Питање је каква је разлика између *над* и *изнад*, *пред* и *ис-пред* и сл.

Из употребе се горњих предлога види да се њима попуњава једна празнина у употреби предлога *пред*, *над*, *међу*, *под* и *за*. Они допуштају да се горњи предлози употребљавају и у аблативном значењу: не само у акузативном и локативном значењу него кад се обележава да се неко креће или миче од места *над*, *под*, *пред*, *за* и *међу* којим је био. То није тешко објаснити аблативним значењем *из* које се често и по значењу додирује са предлогом од (*он је из тог и тог краја* или *од тог и тог краја* и сл.). Али, као што смо видели, предлози *изнад*, *испод* итд. имају и још једно друго значење које се не може извести непосредно из значења предлога *из*. Видели смо да се предлозима *изнад* и сл. истиче компаративни смисао простих предлога који су им у основици као извесна противност тим истим предлозима када значе место. Као предлози код којих је појачан унутрашњи компаративни смисао предлога *пред*, *под*, *за*, *над* и *међу* — они су се употребљавали са старим аблативним генитивом (без предлога *од*), и са таквом конструкцијом они су остали до данашњег дана, мање или више,

у свима словенским језицима. С друге стране, овим се објашњава и употреба предлога *испред*, *испод*, *иза* итд. и уз глаголе мировања и уз глаголе ма каквог кретања (примицања, мировања, пролажења кроз неко место итд.).

Кад је то тако, а да је тако, потврђује нам материјал који је изнесен, потребно је показати како је веза *из* и *над*, *из* и *пřed* и сл. могла дати и такво специјално значење када се добро зна да предлог *из* има искључиво аблативно значење.

4.

Ја мислим да нам наш језик, а тако и сви други словенски језици, потврђују да *из* као префикс може значити пуну меру чега, испуњење до краја какве радње и слична значења која дају значење „вршити што до краја, у пуној мери“, у правцу појачавања основног глаголског значења. Те категорије значења у префикса *из* знатно премашају број оних које имају значење аблативно. Узмимо макар и само Маретићев материјал (Gram. i stil. II изд. 351). Он износи ове групе: I веома често има префикс *из* своје право, тј. аблативно значење: *исциједиши*, *исџелиши се*, *ископаши*, *испасши*, *испиши* и сл. II а) доста често значи да је радња приведена крају: *исцијџаши*, *ископаши*, *исклаши*, *исквариши*, *испјеваши* и сл.; б) затим — радњом постићи што или заслужити: *ислужбши*, *исилакаши*, *испродисши*, *излагаши*, *измодлиши* и сл.; в) да се радња врши на више објеката или да их више субјектата врше: *искрстиши*, *исокиши*, *изродиши*, *истребиши*, *ижениши* и сл.; г) да је радња извршена у обилној мери: *испаваши се*, *испицаши се*, *испосиши се*, *изљушиши се* и сл.; д) напредовање радње у висину: *испгши се*, *издићи се*; њ) затим — мало осамљена значења која, донекле, од ових под II одударају: *издаши*, *измудриши*; е) стварање од трајног глагола свршених глагола: *исцијелиши*, *искупши*, *испуниши*, *иструхнуши*, *измислиши*, *измјериши* и др.

Ако узмемо све ове случајеве (сем неке примере малене групе под II њ), видећемо да префикс *из* има, управо, два значења: једно претстављено само једном групом примера (под I) где *из* има аблативно значење и друго (под II. а, б, в, г, д, њ) делимице и е) где префикс има значење „довести до краја радњу“, које прелази каткада у значење појачавања радње у извесном правцу (да је радња у обилатој мери извршена, појачано напредовање радње: у висину и сл.), онда ће нам бити јасно да префикс *из* у већини случајева има значење: општег појачавања извршења глаголске радње, било према пуноћи извршења, било према множини извршења, било према појачавању самог глаголског значења.

Одатле „депрефиксацијом“ (испор. ниже) могло је *из* бити употребљено и у овим предлозима: *испод*, *испред*, *иза*, *изнад* и *између* добивајући и поред аблативна значења и појачајно или компаративно *значење* основних предлога који су се, у осећању нашем, сувише свели на локативно значење. На тај начин, *испод* је добило, поред аблативног значења, и све преливе појачаног компаративног значења, почевши од значења *под* схваћеног у том смислу до *сасвим под* или сл. Но главно је било само појачавање компаративног смисла. На тај начин, извршила се диференцијација у синтаксичком и семантичком правцу свих предлога: док су прости предлози и даље остали са главним месним значењем уз глаголе кретања (са акузативом) и мировања (са инструменталом), ови сложени предлози са *из* добили су главно компаративно значење са аблативним генитивом; међутим како се *из* и у сложеним глаголима као префикс и даље употребљавало, макар и у ограниченијем броју случајева, као аблативно значење, оно је и у сложених предлога могло задржати, када је било потребно, и то значење.

Наравно, има доста случајева када се *испред*, *изнад* и сл. могу употребити тамо где би могли бити употребљени прости предлози *пред*, *над* и др., али се тада увек има на уму њихово компаративно значење; а онда када се место *испред*, *изнад* и осталих сложених предлога не може употребити *пред*, *над* и остали, то значи да је компаративно (или какво од њега изведено) значење толико јако да се не могу употребити прости предлози *пред*, *над* и сл. код којих је тако изразито локално значење.

5.

Остаје још једно питање: да ли је могуће да *из* које је своје појачајно значење добило код сложених глагола — преноси то, тј. ту задобивено значење, у нове творевине прилошко-предлошке. Другим речима, да ли се у језику врши и „депрефиксација“ онако као што се врши „депревербација“. Проф. А. Вајан (André Vaillant), у чланку под називом *La dépréverbation* (*Revue des études slaves* 22, 5—45), показао је, са великом јасноћом, да се поједини глаголи издвајају из везе са префиксима у сложеним глаголима односећи са собом и део особина које су у вези добили (напр. из сложеног глагола *обискаши*, састављеног од *об* и *искаши*, издвојено је *бискаши* као засебан глагол, *раз-д-решиши* које је имало прелазно *д* — испор. прелаз **жребе* у *ждебе* дало је прост глагол *дрешиши* и сл.). Тога има нарочито много у области значења, а тако исто и у области акцента (исп. на више места код мене, Акценатске

студије I, 1914, 66—86). Зато ја и мислим да је значај „депревербације“ много шири не само за постанак особина простих глагола него и за разумевања целокупног језичког система словенских језика и његових унутрашњих особина него што би се могло мислити на основу појединачних случајева на које наилазимо у различним областима наших језика. Али је овде засебан случај. Овде се пита: да ли оно што вреди за издвојени прост глагол из сложеничке целине префикса и глагола вреди исто тако и за префикс када се он издвоји из сложеног глагола и употреби за какве друге сврхе. Другим речима, да ли то вреди и за „депрефиксацију“, како бисмо могли назвати издвајање префикса из сложеничке целине префикса и глагола. Ја мислим да то вреди и за њих и да су сложени предлози типа *изнад*, *испод* итд. одличан доказ за то. Глаголи у којима *из-* са глаголом значе пуноћу радње, а они увек значе извршеност радње (чак и онда када *из* има своје основно значење), као што је то горе показано, дају томе *из-* значење појачавања, са којим је оно могло бити употребљено у горњим везама са предлозима: *испод* = *сасвим под* и сл.

Да би ова претпоставка била прихватљива, треба доказати да се и у другим речима налазе појаве сличне врсте, тј. да се „депрефиксовани“ предлози употребљавају са значењима која су добили у глаголским сложеницама.

Ја мислим да се тај појав налази у великој мери код придева. Ту налазимо у нашем језику да придеви састављени са префиксима *на*, *о*, *по*, *при*, *про*, *су* значе своју особину узету у мањој мери: *наглух* etwas taub, subsurdus (мало глув), *дмален*: „прилично мали“, Вук ставља: nicht gross, haud ita magnus, *идвелик*: „прилично велики“, Вук: ziemlich gross, sic satis magnus, *прлуд* „мало луд“, Вук: etwas geschossen, mit dem gezunden Verstande etwas zerkriegt, substultus, *прдсед* „прилично сед“, der grau zu werden beginnt, subcanus, *сулуд* = *прлуд* (исп. више). Сем тога употребљава се и префикс *пре* да се покаже особина у највећој мери: *прдслѧван*, *премудар*, *прдрѧг* и сл. Питање је како су ти придеви постали.

Узмимо случајеве са *на*: *наглух*, *нажуш*, *накисео*, *накрив*, *налош* и сл.; они се, несумњиво, налазе у вези са глаголима који значе, имајући префикс *на*, почетак радње: *начѧти* (напр. сећи, тј. нешто мало отпочети), *начуши*: нешто мало, недовољно чути (Вук: etwas hören, Wind bekommen, inaudio), *накрисѧти*, *накрѧнуши* „само мало“ итд. Из тих глагола *на* је употребљено са тим значењем и у *наглух* и сл.

Према глаголима *омáлиши*, *окрáиши* и сл., у којима је деминутивност у самој основи, начињени су придеви *дмален*, *дмаечак*, *дкрáшак*, а према њима још неки придев ове врсте. Дакле, овде немамо посла са „депрефиксацијом“.

Иако је предлог *по* могао имати и аугментативно значење из којег се могло развити компаративно (исп. *по* у бугарском у значењу компаратива), ипак је вероватније да придеви као *идвелик*, *идголем* (прилично голем), *иддебео*, *иддобар* (Вук: *so ziemlich gut, sic satis bonus*) и сл. имају *по* од глагола у којима тај префикс значи да се радња врши у *малој мери*: *пошáваши*, *побојáваши се*, *поштраши*, *пожуцаши*, *полéжаша* итд. (Вук: *ein wenig schlafen, paululum dormio* и сл.).

За *прилуд*, *прилуду* (*ziemlich dumm* Ристић-Кангрга) и сл. исп. *прилэки* (Вук: „*ein wenig ruhen*“), *причуваши* = *пришазаша* (Вук: *eine Weile hüten*) и сл.

За *прóсјед* исп. глаголе у које префикс *про* уноси значење вршења глаголске радње у малој мери: *прóчисаша* (Вук: *ein wenig säubern, perpurgo*), *прóкáраши*, *прокуваши се*, *прóмучиши* (Вук: *ein wenig quälen, aliquantum crucio*) и сл.

У *сулуд* и сл. придевима (*субјел*, *судрнуш*, *сумахниш*) имамо префикс *су* са значењем примесе нечега, нечег у малог мери, као што тога значења има у именица (*сукрвица* са нешто крви, *сувјерица* као мала вјера, и вјера и невяера, *сугрдица* у Дубр. ситан град итд.).

Напоследку за *прдрати* (*прдрасан*, *прдрег*, *прдрмален*, *прдрмио*, *прдрун* и сл.) довољно је навести сасвим обично значење радње извршене у превеликој мери у сложених глагола са овим префиксом: *прецэниши*, *препéћи*, *прешлáшаша*, *прéштáреша*, *прешéћи* итд.

Овај последњи префикс зато је важан што се већ у прасловенском језику није употребљавао у значењу предлога, па је сасвим јасно да су га придеви морали добити од глагола. С друге стране, и само значење какве особине у великој мери овај је префикс могао добити од везе са глаголима, јер је његово основно значење „преко“ (исп. многобројне примере са таквим значењем: *превúћи*, *прескóчиши*, *превэсти*, *прéћи*, *прéнети*, *прéшазаша* и сл.). Није искључено да је тај префикс имао већ у заједници праиндоевропској значење „потпун, цео“ (исп. Делбрика V. Synt. I 664: он наводи грчко *περσιφης* „сувише дуг“, лат. *per magnus*, литавско *perdaũg* „сувише“, *perdidelis* „сувише велики“ уз наше *прéлијеу*).

И према значењу *про* у самосталној употреби у оним језицима у којима се сачувао (у значењу „кроз“) јасно је да смо га морали добити код придева од глагола, а то је јасно и за друге

префиксе (на пр. *на*, *по*, *при* и сл.) који могу имати и других значење у вези са глаголом, а овде је узето само по неко значење њихово, у вези са нарочитим глаголима.

Све нам ово јасно седочи да је и „депрефиксација“ могућна исто онако као и „депревербацаја“. У другом случају глаголи су износили засебно или нове облике које су добијали у вези са префиксом или нова значења, на којима се ја нисам задржавао, а за које има и сувише примера у поменутој расправи проф. Вајана, — а у првом случају — када је префикс стајао у вези са глаголом — могао се он употребити и у вези са другим речима, и то са оним значењем или обликом (исп. употребу *прѣ-* од облика *рег-* у свима случајевима) које је добивао у вези са глаголом. То значи да је за језичко словенско осећање то био засебан део речи, иако је своја значења и своје облике могао добијати у глаголским сложеницама.

6.

У нашем је језику система предлога *над*: *изнад* и сл. докраја изведена. У другим словенским језицима није до те мере или није уопште. Наравно, и у њима има слагања по два и више предлога, па и услови и резултати тих слагања показују на крају крајева исто што и у нашем језику. Тако напр. Гебауер износи за чешки језик да се именице управљају према првом предлогу који готподари целом групом. Напр. *vz-chválu: na-vz chvále, za-Táborem: od-za-Tábora, za-ňadry: v-za-ňadra, pod-hlavou: z-pod-hlavu, z-zá-vody, z-pod-postele, z-po-za-stola, z-po-mezi-stromů, z-po za-lezů, z-po-pod-země* и сл. (исп. *Historická mluvnice jazyka českého IV* (1929), 424—5). Нешто овоме слично налазимо и у пољском језику, само у знатно мањој мери, управо само код предлога *z* (из). Када су предлози у групи, само се у случају када се употребљава на првом месту *z* налази именица у генитиву, ма који се предлог пред њом налазио, напр.: *z nad stotą, z pod lasu, z ponad wody, z przed nosa* и сл. (академска *Gramatyka języka polskiego*, 1923, 362); међутим у свима другим групама падежи се слажу са последњим предлогом: *ponad wodą, popod stotem, wpośród lasu* и сл. (на ист. м.). Проф. Лос, који је обрадио овај део пољске граматике, тумачи то на тај начин што у другом случају имамо сложене предлоге, а у првом још у слободној употреби, као, вероватно, у горњим чешким примерима. У руском језику имамо, донекле, нешто друго. У њему имамо несумњиво два сложена предлога ове врсте: *из-за* и *из-под*, и у оба случаја имамо у вези са њима генитив (исп. *Приехал из-за моря, из-за границы, Всѣашъ из-за стола, из-за*

рояля и сл.: *Вылез из-под сшюла, Выдернул из-под него сшул* и сл. (Толковый словарь русского языка под редакцией Ушакова, I 1160, 1179). Виноградов, говорећи о таквим случајевима, наводи неколико таквих предлога за које вели да се „сливају у парне предлоге, чинећи сложене форме“. Поред *из-за* и *из-над* он наводи покрајинске *по-за* и *по-над*. Али по синтаксичким конструкцијама они нису једнаки. Јер док код *из-за* и *из-над* из управља конструкцијом, у другом случају управља други или последњи део сложених предлога (исп. за *по-за* код Гогоља: „Чичиков, скорее да по-за спиною капитана исправника выскользнул на крыльцо“ или за *по-над* код Кољцова: „По-над Доном сад цветет“, све код Виноградова, Русский язык, 1947, 680). Ја мислим да само у прва два случаја (тј. *из-за* и *из-над*) имамо заиста предлоге, а у другом случају да имамо *по* из глагола са давањем предлозима „добавочных оттенков“. Другим речима, „по-за спиною капитана“ значило би „полако (тихо) иза леђа капетана“, а у другом случају „понегде над Доном цвета башта“. Исп. код Ушакова (III 318) за префикс *по*: „б) (додаје се) за стварање, при везивању глагола са префиксима *сврш.* и (ређе) *шрајн.* вида, накнадних прелива у разговорном језику — са значењем: у неком степену, не свугде, не много, делимично, напр. *повыдергать, порасказать, понакидать, пообтаять, поразвесить, позаняться, поисчерпать, пообжиться, пообратиться, повырастать* и т. п.“. Из овога се види да у руским примерима имамо донекле оба процеса који се огледају и у српским предлозима *изнад, испод, иза, између* и *испред*, а наиме: да код предлога *из-за* и *из-над* — имамо аблативно значење целог израза које тражи генитив, а у другом случају да префикс *по-* додаје само предлозима *за* и *над* нијансу ублажавања коју тај префикс има код глагола.

Питање је сада како треба објаснити чешке и пољске мере. За мене је јасно да у оним примерима које сам навео из чешког језика имамо пуну вредност првог предлога која се предаје целом изразу; али има и у чешком језику случајева када се новим предлозима само мало модификује, али не мења у потпуности значење даљих предлога (исп. ниже). У пољском је, уствари, исто онако као у руском језику. У *ponad wodą, popod stotem* — имамо несумњиво мало модификовано значење предлога *над* и *под* без мењања њихових основних значења; то вреди у потпуности и за *wpośród lasu*, јер би ово *wpośród* имало значење „у самој средини шуме“, тј. *w* само појачава значење *pośród* не мењајући га.

Гебауер наводи: *s-врchu: po-s-врchu, po-z-pátku, po-nad-tu hrušku, po-nade-ň, po-mezi-ty pola, po-pod-ruku* и примећује „по- има значење деминутивно и зато не управља падежом“ (ор. cit. 425). У другим случајевима Гебауер не даје никакво тумачење. На пр. *za-tím: pro-za-tím* ваљало је написати *pro-zatím*, јер је *zatím* прилог, па и цео израз *prozatím* је прилог, тако да ту и не треба очекивати промене *zatím* (исп. правилно тумачење код Ваше-Травничека (Slovník jazyka českého 1946, 1249). У случајевима као *k-ode-zlého vystřežení* („ка чувању од ђавола“) у именици на крају имамо правилан датив, а предлог *k* односи се само на њу, а не и на израз *ode zlého* који се односи само на *vystřežení*. На жалост, списак израза код Гебауера није довољно велики да бисмо могли провести нашу анализу до краја, али и онолико случајева колико имамо не противи се ономе што смо видели и у другим словенским језицима.

Има и у српском језику случајева када се чини као да један предлог одређује друге; али онда када ти предлози не мењају своју рекцију, њихово се значење не мења, већ се само мало у извесном правцу допуњује или ублажава. Испор. напр. примере као: *Неколико Паша њ од два Шуга* (по дистрибутивно, дакле прилошки употребљено); исто тако: *Привежем сваки крај њо за једну грану од дрвеша, Они само њо с неколико момака ошиду, Он глоби и Турке и рају једнако, и још Турке њо на једнога више, јер су богашији* (све код Маретића, ор. cit. 452—3); али *Мјесто с војском на саоницама са двоје момчади* (овде имамо елипсу: *мјесто да оду...*); *Добровски ће бићи овде до њо новом љешу* (овде је *до* употребљено прилошки у значењу *чак*, исп. многобројне примере у Акад. Речн. I 485: *до* „стојећи пред приједлозима не мијења им ни допуња значења..., него само истиче даљину и у преносном смислу“, напр. *Поведоше га до на врх горе и сл.*). Такви су и остали примери код Маретића: *Архимандриш га испрати до у ходник, Да њушује до на Злашбор, Запчавали се до испред Цариграда* (ibid.).

На основу овога није тешко извући закључак да предлози који се стављају испред других предлога само онда мењују управљање падежом када у предлошком смислу мењају значење предлога претварајући их напр. од предлога за правац кретања (са акуз.) или за место (са инструм. или локат.) у предлоге за удаљавање (са аблативним генитивом) или сл. Али када они у прилошком правцу ближе одређују предлоге не мењајући њихова предлошка значења, онда они не могу мењати и њихово управљање падежом.

Код српскохрватских предлога *изнад, испод, испред, између* и *иза* — ми смо видели примену овога у два правца, тј. и стварање аблативног значења њихова место акузативног или инструментално-месног, са добивањем конструкције са аблативним генитивом и појачавање компаративне нијансе код простих предлога *над, под, пред, међу* и *за*, што је дало такође конструкцију са аблативним генитивом као код предлога *више, ниже, пре, после* и сл. који такође стоје с тим генитивом.

Ми смо видели, сем тога, да у српскохрватским сложеним предлозима *изнад, испод, испред, између* и *иза* имамо, уствари, два процеса: слагање предлога-префикса *из* аблативног значења и *над, под, пред, међу* и *за* акузативно-инструменталне употребе и слагање издвојеног од глагола префикса *из-* са појачајном (компаративном) функцијом са поменутиим простим предлозима која се такође слаже са аблативним генитивом.

Овом смо приликом утврдили и могућност „депрефиксације“ извесних префикса са задобивеним значењима у вези са глаголима и преношење њихова нова значења у везу са придевима и другим речима (предлозима).

То је потпуно природно и лингвистичко-психолошки потпуно исправно. Одавно је већ утврђено да префикси у вези са глаголима имају своју семантичку аутономију у врло великом броју случајева; отуда је дошло да и када добију измену свога значења у вези са глаголима, то ново значење префикс задржава са својом самосталношћу по значењу и са могућношћу, на основу тога, преношења тог значења у везе са другим речима.

Према томе, напореда са „депревербацијом“ простих глагола, коју обилно налазимо у нашим језицима, треба додати и „депрефиксацију“ префикса и њихов даљи развитак. Иако „депрефиксација“ није тако обичан појав као „депревербација“, и ње има у довољној мери да може побудити нашу оправдану пажњу.

ПО ПОВОДУ МЕСТОИМЕННИЯ КЪИИ

В текстах древне-церковно-славянских употребление местоимения **къи** в значении *prop. relat.* — явление довольно редкое. Миклошич, *Vgl. Gramatik IV Syntax* (1868—1874), стр. 91, отметил два примера, встречающиеся в одном и том же тексте, а именно в „похвале о XL-а мучениках“, занимающей шестое место среди житий и „слов“, вошедших в состав Супрасльской рукописи: **сѣди нѣждѣнѣи хъ. ции** (преч. ої) **слоужьвѣ тѣлеснѣ прѣимъше. іѡштѣ и дѣлами власти покоушающе сѣ. ции** (греч. ої γε) **ѣа нашего вѣшьши сѣ творитѣ** (88, 14—17); **борьца прѣдъплъч ѣнѣи ции** (греч. ої) **вѣ прѣвѣѣмь штитѣ падъшааго. ѣвнѣ наплънѣатъ** (чит. -ѣятъ) **трѣтѣ** (93, 27—29). Те же два примера приводят В. Вондрак, *Aksl. Gramm.* (1912), стр. 625; И. Лось, *Gramatyka starosłowiańska* (1922), стр. 209/10. Вондрак цитирует тоже одно место из Евангелия: *Jo. IV, 52*; здесь Маринское Четвероевангелие гласит: **вѣпрашь же годинѣи отъ нѣхъ. вѣ кѣж соулѣе ємоу ѣзи** *ἐλύθητο οὖν τὴν ὥραν παρ' αὐτῶν ἐν ἧ κομφότερον ἔσχεν*; в Зографской рукописи стоит: **вѣпрашаше же часа отъ нѣхъ. вѣ которѣи** итд., что представляет собою разночтение позднейшего происхождения. По всей вероятности, форма **кѣж** находилась уже в первоначальном переводе: Евангелие Никольское согласуется с Маринским: **вѣпрашаше же и години оу нѣхъ, вѣ кою соулѣе ємоу вѣсть**, и реконструкция Вайса (*Evangelium Sv. Jana, text rekonstruovaný*, 1936, стр. 21): **вѣпрашаше же години отъ нѣхъ, вѣ кѣж соулѣе ємоу вѣстѣ** оправдывается сопоставлением доступных нам текстов. Из этого не следует, однако, чтобы Кирилл и Мефодий употребляли **къи** вместо **иже**; ибо в приведенном нами предложении местоимение вопросительное тоже понятно: „спрашивал их о часе, в котором часу стало ему легче“; так поняли наш текст и те писцы, которые после **кѣж** вставили существительное **годинѣ**; такая редакция сохранилась в Ассемановом Евангелии, где форма **годинѣи**, которая стала лишней,

сильно исковеркана, и в Остромировом Ев., которое заменило **ГОДИНЪ** разноречием **часъ**:... **ГОДИНЪ**... **ВЪ КЪИИ ЧАСЪ**....

Благодаря словарю к Супрасльской рукописи, составленному К. Г. Мейером, не было мне трудно удостовериться, что **къи** исполняет функцию относительного местоимения еще в двух проповедях, помещенных в этой рукописи:¹⁾ в проповеди № 45 форма **къи** стоит несколько раз под ряд в относительных предложениях (стр. 512, стр. 5 и сл.), но так как в предыдущих предложениях встречаются форма **къи** *ποιων* и **ниже** *ἦν*, не исключена возможность, что переводчик просто путался, — за то в слове № 42 придаточное предложение: **сами цїи сѣтвориша идоли отъ нїа** является переводом греческой конструкции: *αὐτοὶ οἱ τὰ εἶδωλα πλάσαντες ἐξ αὐτῆς* (485, 12).

Итак в числе тех редких номеров Супрасльской рукописи, где **къи** исполняет функцию относительного местоимения, находятся проповеди № 6 и № 42. Это совпадение не случайное. В двух работах, посвященных Супрасльской рукописи²⁾, я отметил несколько интересных явлений характерных и для проповеди № 6 и для серии № 41—43. Самую важную общей чертой являются многочисленные формы третьего лица перфекта без **истъ**³⁾; кроме того я обратил внимание славистов на аористы типа **мѣтъ**, **оумрѣтъ** и на условное наклонение **вимь**, **ви** итд., встречающееся нпр. в „словах“ № 6 и № 43 (кроме того в № 11, № 24, № 26, № 32, № 35). Интересны тоже формы **господѣви**, **гѣи**, найденные Мейером и в № 6 (bis) и в № 42 (кроме того в № 5, 27, 28, 29, 31, 38, 40, 47, 48); зато дательный падеж **господоу**, **гѣу** отсутствует в них; встречается он в № 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 18, 22, 40, 44, 48. Род. падеж **господи**, **гѣи** отмечен Мейером тоже и в № 6 и в № 43 (ter), кроме того только в № 27, 28, 32, 40, 45⁴⁾. Вот к этим общим чертам группы 41—43 и проповеди № 6 придется прибавить еще относительное местоимение **къи**.

¹⁾ Кроме того **къи** встречается на странице 395, стр. 8 как союз (греч. *ἀφ' οὗ*).

²⁾ Zur Komposition des aksl. Codex Suprasliensis (1925); Zur Vorgeschichte zweier aksl. Sprachdenkmäler. I. Suprasliensis, Archiv f. slav. Philologie XL (1926), стр. 266—271.

³⁾ Той же особенностью отмечается „Слово на благовещение“, изданное мною в VI-ом томе журнала Byzantinoslavica 1937/38, стр. 109 и сл.; см. там же стр. 120 и сл.

⁴⁾ Дательный падеж **господи**, **гѣи** встречается еще реже (№ 40, bis, № 27, № 32).

Оно отмечено тоже в проповеди № 45 (куда попало, может быть, по недоразумению; см. выше), но при большой его редкости употребление его и в проповеди № 6 и в проповедях № 41—43 не может быть случайным. Судя по некоторым грамматическим особенностям, эти тексты принадлежат к одному типу; одним из этих особенностей является и относительное местоимение **кѣин**

Н. Ван-Вейк

ЗНАТНИЈЕ РАЗЛИКЕ ИЗМЕЂУ ДВЕ ГРУПЕ ГОВОРА У АРБАНАШКОМ ЈЕЗИКУ: ГЕГИСКЕ И ТОСКИСКЕ

Као што се Арбанаси деле у две групе племена: Геге и Тоске, тако се они деле и по језику у две групе говора, од којих се свака даље дели у више већих или мањих дијалеката.

У групу говора Гега, која је многољуднија од оне друге, поред осталих долазе Арбанаси Скадра и његове околине, скадарске Малисије, Крајине, Мирдите, Пуке, Дукађина и Мата, па, може се рећи, и сви говори Арбанаса разасутих и насељених на територији Југославије.

Групи говора Тоска припадају арбанашки дијалекти који се говоре, у најгрубљим потезима узето, по јужној Арбанији од Корче до Јадранског Мора и од реке Војусе, нешто јужније од непосредне околине Елбасана па до грчке границе и преко ње, по Епиру, у Чамрији и Љабрији, у колико нису арбанашка насеља разорена и уништена за време последњег светског рата и после њега, за време грађанског рата у Грчкој. Овој групи говора припадају и Арбанаси расејани по Калабрији и Сицилији, у Италији и по Тесалији, на Пелопонезу и на неким грчким острвима.

Досада, колико је нама познато, нико није детаљно проучио ове две групе говора, нити су подробно установљене све разлике међу њима, као што није детаљно и тачно одређена граница међу њима.

Арбанаси тврде да Тирана и Елбасан са њиховим околинама у језичком погледу претстављају неку средину између те две велике групе говора и то тако што је Тирана са својом околином ближа групи гегиских говора а Елбасан групи тоскиских говора, па је због тога на свеалбанском конгресу који је одржан у Елбасану донесена одлука да се за општи књижевни језик арбанашки прими то средње наречје Тиране и Елбасана и на тај начин је донекле ублажена суревњивост и борба између присталица тоскиског и гегиског наречја око тога који ће се говор узети за

књижевни језик.¹ Па ипак та утакмица није ни до данас сасвим завршена. Као и код нас што, под утицајем новостворених политичких прилика, јекавски говор приметно потискује екавски, тако и у Арбанији у последње време тоскиски говор приметно потискује гегиски из службене преписке, књиге и новинарства.

Да би наши читаоци имали приближну слику разлике између те две најважније групе арбанашких говора, а у недостатку стручне литературе, ми ћемо овде изложити један низ тих разлика, онако како смо их нашли забележене код двојице виђенијих арбанашких граматичара: Тоске Илије Диљо Шеперија² и Геге Јустина Роте³.

Како је познато, и наш се српскохрватски језик дели у групе говора, само наш се језик дели у три по бројности неједнаке групе: штокавску, чакавску и кајкавску групу говора, тако назване према употреби облика заменице *што* (*ча*, *кај*).

Подела група говора у арбанашком језику није окарактерисана једном једином општом цртом као код нас, мада је и код њих та разлика више гласовна а мање морфолошке, синтактичне и речничке природе.

Ево како је те разлике уобличио поменути Тоска Илија Диљо Шепери.

1. Изговор дугих самогласника у групи гегиских говора чини да се редуцира изговор кратких самогласника који се налазе у једној речи, док међутим изговор самогласника са средњом дужином у групи говора тоскиских има за последицу да се изговарају кратки самогласници у осталим слоговима исте речи. То нарочито важи за изговор кратког самогласника *e* које се у таквом случају редуцира у *ě* (полуглас реда *e*, сличан полугласу *ь* у неким нашим говорима). Тиме се објашњава то што Геге скраћују речи, док су исте речи у говору тоскиске групе дуже. Тако нп. Тоске кажу: *shĕpi* (кућа), *shĕpisĕ* (кући). Геге међутим исте облике те речи изговарају: *shpi*, *shpis*.⁴ Т. говоре: *Shqipĕtar* (Арбанас), *Shqipĕtarĕvet* (Арбанасима), а г.: *Shqyptâr*, *Shqyptarvet*; т.: *rrufĕ* (гром), *rrufetĕ* (громови), а г.: *rrfĕ*, *rrfet* и др.

¹) Osman Myderzizi, *Gramatika e ré e shqipes*, vëllimi I, Tiranë, 1944, стр. V, у предговору.

²) Ilija Dilo Sheperi, *Gramatika dhe sindaksa e gjuhës shqipe sidomës e toskënishtes*, Vlorë, 1927, стр. 22—23.

³) A. Justin Rrota O. F. M., *Sintaksi i shqipes*, Shkoder, 1942, стр. 121—133.

⁴) У току даљег излагања краткоће ради означаваћемо Тоска, тоскиски са т, а Геге, гегиски са г.

2. Ови се говори разликују и у изговору самогласника којима следеју носни сугласници: *m, n, nj*. У групи говора тоскиских ти се сугласници обично не изговарају, док се у групи гегиских говора дешавају следеће промене:

а) Геге назалне групе *en* и *ɛn* изговарају као *a* (у Косовско-метохиској области¹) место *a* чује се *o*); т. каже: *enë* (страна), а г. ће рећи *anë* (у км. чује се *ona*); т.: *êsht* (је), г.: *asht* (у км. *onsht, oshť*); т.: *hënë* (месец), г.: *hânë* (у км. *hona*); т.: *këmbë* (нога), г.: *kâmbë* (по км.: *kôm* и *kôma*).

б) Гегиска група говора не изговара звучне сугласнике после носних сугласника: т.: *këngë*, г.: *kân(g)*, али у км. чује се *kong*; т.: *ngul* (забијен), г.: *n(g)ul*; т.: *gjëmb* (грana), г.: *gjëm(b)*; т.: *mbret* (владалац, император), г.: *m(b)ret* (км. *mret, mreti*); т.: *ëndërr* (сан), г.: *ân(d)ërr* (км.: *ondër*); т.: *pëndë* (перо), г.: *pên(d)*. Овде примећује Илија Диљо да су речи ове врсте неки писали с удвојеним носним сугласницима: *nner* (*nder* = част), *mmbret* (*mbret*) и др.

в) Тоскиска група говора у доста случајева замењује носне сугласнике: *n* и *m* течним сугласником *r* као нп.: г.: *venë* (ставља), т.: *verë*; г.: *Vlonë* (Валона), т.: *Vlorë*; г.: *druni* (дрво), т.: *druri*; г.: *hapun* (отворен), т.: *hapur*; г.: *shkruet* (писан, нашаран), т.: *shkruar* (км: *shkrut* и *çkrut*); г.: *prumun* (донесен), т.: *prurë*.

3. У доста речи се полугласно *ë* изговара у гегиским говорима као *i*.

Примери: т.: *një* (један), г.: *nji*; т.: *që* (што, да), г.: *qi*; т.: *gjëndje* (налажење), г.: *gjindje*; т.: *më dhëmbet* (боли ме), г.: *më dhimbet* (у км. *më dhimet*).

4. Самогласник *o* у гегиској групи говора у доста речи тоскиска група говора замењује самогласником *a*.

Примери: г.: *i vorfër* (сиромашни), т.: *i varfër* (но и у км. та реч обично гласи *i vafri*).

5. Дифтонг *uo* у тоскиском говору изговара се као *ua*, а у гегиској групи говора као *ue*.

Примери: т.: *grua* (жена), г.: *grue* (у км. изгледа да се употребљава обично *grua*); т.: *shkruaj* (пиши), г.: *shkruej* (у км. *çkruej* и *çkruj*); т.: *tua* (мени), г.: *tue*.

6. Погдекад се у гегиској групи говора дифтонг редуцира у један самогласник.

¹) Краткоће ради у даљем излагању означаваћемо са км. Косовско-метохиску област у којој у овом случају подразумевамо и крајеве од Призрена до Гилана.

Примери: т. *grua* (жена), г.: поред *grue* и *gru*; т.: *miell* (брашно), г.: *miell*, али и *mill*; т.: *krye* (глава), г.: *krye*, али има и *kry*. Исто тако т. ће рећи: *punëtòr* (радник), г.: *punëtuer* (у км. чује се поред *puntuòr*, врло често и *puntor*); т.: *shtatòr* (септембар), г.: *shtatuer* и др.

7. Најзад, као карактеристику тоскиских говора Илија Диљу Шепери спомиње гласовну особину сличну једној од особина наших македонских дијалеката, тј. да и они замењују на крају речи звучне сугласнике одговарајућим муклим сугласницима, док се они у гегиским говорима у свима положајима чувају као звучни сугласници.

Примери: г.: *brez* (појас), т.: ту реч изговара *bres*; г.: *djeg* (гори), т.: *djek*; г.: *mënd* (памет), т.: *mënt*; г.: *gardh* (плот), т.: *garth*; г.: *plum(b)* (голуб), т.: *plump* и др.

*

И Јустин Рота се у поменутој својој синтакси задржао на овом питању разлика између двеју главних група говора арбанашкога језика, па их је набројао знатно више од оних које смо напред навели по Илији Диљу Шеперију. Поред гласовних разлика Јустин Рота наводи и неке разлике морфолошке и синтактичке природе.

Ево како је он сврстао и формулисао те разлике у својој синтакси коју је тадашње арбанашко министарство просвете одобрило да се може употребљавати као уџбеник у тадашњим нижим разредима средњих арбанашких школа.

I Гласовне разлике

1. Тоскиска група говора, каже Ј. Рота, нема носних самогласника (*zanore hundore*). Гегиски носни самогласник *â* (а) Тоске бележе у облику *ë*, а изговарају га, тврди Ј. Рота, скоро као Геге дифтонг *oe* или као затворено *e*.

Примери: *gâja* (стока), у км. *gjoja*; *dhâmbi* (зуб), у км. *dhomb*; *kânga* (песма), у км. *kong*; *âsht* (јесте), у км. *qsht*; *bâhet* (дешава се, догађа се), у км. *bohët*. Т. наведене речи изговарају као да су написане: *gjoeja*, *dhoembi*, *koenga*, *oesht*, *boehët*, мада их ортографски пишу: *gjëja*, *dhëmbi*, *ësht* и др. Остали назвали гегиске групе говора не мењају се у тоскиској групи говора. Тако г.: *vêne pênin* (удени конац), т.: *vëre (vüre) përin*; *shËje hËnin* (побриши праšину), т.: *shinje hirin*, у км. *fshije*; г.: *prËna drËnin* (донесох дрво), т.: *prura drurin*; г.: *frËjji sËnit* (духну у око), т.: *frynji syrit* и др.

2. У тоскиским говорима сад се више не чују дуги самогласници. Гегиске речи са дугим акцентима Тоске су склоне да претварају у речи са нагласком средње дужине, само ако их имају нашта да наслоне. Тако нпр. г. каже: *ké liri* (била је јефтиноћа), т.: *ke liri*; г.: *un pash nji kál të thát* (ја видех једног мршаваг коња), т.: *unë pashë një kalë të thatë*; г.: *ká rá shí* (пала је киша), т.: *ka ra shi*; г.: *ata kjén dá e rán në vorfni* (они се беху поделили и запали у сиромаштво), т.: *ata ~~q~~në darë e ranë në varfëri*; г.: *dý grá* (две жене), т.: *dy gra*; г.: *na blém bagtín* (ми куписмо стоку), т.: *na blemë bagëtinë*; г.: *nji vllá i shpís* (један кућни брат), т.: *një vëlla i shtëpisë*.

3. Тоске ненаглашено *e* испред сугласника: *l* (љ), *ll* (л), *m*, *mb*, *n*, *nd*, *r* (меко) и *rr* (тврдо) пишу као мукло *ë*, а изговарају га као затворено *e*. Геге међутим имају у таквим случајевима једно звучније и јасније *e*. Тоске кажу нпр.: *Skëndër beu, ay prisi i famshëm i ushtërisë kombëtare, dëshëronte me tërë zembrën e tij luftën kundër Turkut, për të shpëtuar Shqipërinë. Një shëmbëll i shkëlqyer¹⁾, nji ëndërr e ëmbël.²⁾* То би Геге рекле: *Skander beu, ai prisi i famshem i ushtris kombtare, dishrojte me tane zemren e vet luften kundra Turkut, per t'a pshtuem Shqypnën. Nji shembell i shkelqyeshem, nji anderr e ambel* (Скендер бег, тај гласовити вођа народне војске, желео је од свег срца борбу противу Турчина за спас Арбаније. Сјајан пример, слатки сан).

4. У једном ограниченом броју речи наглашено гегиско *o* после сугласника *v* у тоскиској групи говора гласи *a*: г.: *voj*, *-i* (уље), т.: *vaj*, *-i*; г.: *vorr*, *-i* (гроб), т.: *varr*, *-i*; г.: *i vorfën*, *-i* (сиромашан, сиромашни, но у км. *i vafri*), т.: *i varfër*, *i varfëri*; г.: *votrë*, *votra* (огњиште), т.: *vatrë*, *vatra*; г.: *i vokët*, *i vokti* (млак, млаки), т.: *i vakët*, *i vakëti*; г.: *vojtun*, *i vojtuni* (отишао, онај који је отишао), т.: *i vajtur*, *i vajturi*.

5. Самогласник у Тоске често умекшавају и замењују обичним *i*, што уосталом чине и неки дијалекти из групе гегиских говора као нпр. у: Мирдити, Дибри и др. Тако ће Геге рећи: *Shkypja e shkyferi hypën sypr i kështjellit* (орао и кобац попеше се на врх кастела), т.: *Shqiponja e skiferi hipën sipri kështjellës*. Но обе групе говора најчешће употребљавају: *kryeqyteti* (престолица); *i mbytun e i thyem* (удављен и сломљен); *shtypi* (штампа), *dy* (два), *sÿ* (око) и др. Кад смо овде да подвучемо да Ј. Рота није спо-

¹⁾ По казивању мога земљака Кадри Халимије у селу Церовцу, у срезу Гиланском, Арбанаси кажу: *shkelzem*.

²⁾ У км.: *oml*.

менуо да цела група говора са Дебром на челу у изговарају као *ej*, о чему види примере у мом чланку о гласовним особинама арбанашког говора у Дебру и његовој околини, који ће се објавити у наредном дијалектолошком зборнику САН.

6. Гегиски дифтонг *ue* (од *-uo*, *-o*) гласи у тоскиској групи говора *ua*. Т.: *gruaja* (жена), г.: *grueja*, у км. *gruaja* и *grua*, па чак и *gruj*; т.: *duarēt* (руке), г.: *duerēt*, у км. *durt*; т.: *mē thuaj tua* (рече ми, нека ми каже), г.: *mē thuej tue*; т.: *i mēsuar* (научен), г.: *i mēsuet*; т.: *i shkruar* (писан), г.: *i shkruem*, у км. обично *ckrum* и др.

Дифтонг *ie* у тоскиским говорима се скраћује у *je*.

Примери: г.: *diell, dielli* (сунце), т.: *djell, djelli*; г.: *e dielle, e dijelleja*, т.: *e djelle, e djella*; г.: *miell, mielli* (брашно), т.: *mjell, mjelli*; г.: *nier, nieri* (човек), т.: *njeri, njeriu*; г.: *qiell, qielli* (небо), т.: *qjell, qjelli*; г.: *ziem* (куван), т.: *zjerë*. Но и међу Гегама, нарочито у скадарској долини дифтонзи се често сажимају и чују као прости вокали.

Примери: *nji grú* (једна жена), *tuj shkú në krú* (идући на извор), *ka thý krýt* (разбила је главу); *mos m'a thúj mú* (не казуј мени); *Qite millin në dill e përzije me dúr* (стави брашно на сунце и мешај рукама); *Njiky malsúr ásht nji nír i ndím* (ето овај горштак је један чувен човек).

7. Суфикс *uer* у гегиским говорима Тоске често сажимају у *or*. Нпр. г.: *shtatuer* (септембар), т.: *shtator*; г.: *dimnuer* (зимски), т.: *dimëror*; г.: *mbretnuer* (царски), т.: *mbretëror*. Монофтонгизам се ређе јавља у примерима где је суфикс *-tuar* (*-tuer*): *fajtuar* (кривац), *puntuar* (радник), *shërbtuar* (служитељ), *gaztuar* (веселјак, шалјивчина).

8. Геге без тешкоће изговарају и речи у којима су нагомилани сугласници, док Тоске олакшавају изговор у таквим случајевима помоћу муклог *ë*. Тако напр. г.: *ardhshin shndosh* (долажаху здраво, здраво дошли!), т.: *ardhëshin shëndosh*; г.: *bashkshordja marrka të shtrembten* (супруга узимаше криви пут), т.: *bashkëshordja marrëka të shtrembëtën*; г.: *disprimi i njerzís* (очајање људи, чојства, човечанства), т.: *dëshpërimi i njerzisë*; г.: *nuk ásht me vend* (није на месту), т.: *nukë është me ventë*.

9. Две кратке речи у гегиској групи говора: *qi* (што, да) и *nji* (један) у тоскиским говорима гласе: *që* и *një*. На супрот првобитном *e*, сачуваном у тоскиском, Геге имају *i*.

Примери: т.: *ndëgjonj* (слушам, чујем), г.: *ndigjoj* (у км. *ndigoj*); т.: *dëftesa* (сведоџба), г.: *diftesa*; т.: *dëshmija* (сведочење),

г.: *dishmija*; т.: *dëshira* (жеља), г.: *dishiri*; т.: *dëshpërimi* (очајање), г.: *disprimi*.

10. Наставци трпних глаголских придева са основом на самогласник у гегиским говорима је *m*, док у тоскиским дијалектима кроз ротацизам тај суфикс се свршава на *r* или *rë*. То је случај код глагола који се свршавају на дуги самогласник а не на дифтонг. Што се тиче глагола који имају сугласник, глаголски придеви им се завршавају код Гега на *un*, а код Тоска на *ur*.

Примери: г.: *tue kenduem* (певајући), т.: *duke kënduar*; г.: *i bashkuem* (удружен, уједињен), т.: *i bashkuar*; г.: *shkyem* (подеран, поцепан, у км. *çkyem*), т.: *shqyer*; г.: *lëm* (рођен), т.: *lerë*; г.: *shâm* (псован), т.: *sharë*; г.: *bâm* (начињен), т.: *bërë*; г.: *ndým* (умрљан, замазан), т.: *ndyrë*; г.: *për të shím* (за чишћење, у км. *fshim* = почишћен), т.: *për të shirë*; г.: *ngím* (засићен, сит), т.: *nginjur*; г.: *rjepun* (одеран), т.: *rjepur*; г.: *hjedhun* (бачен), т.: *hedhur*; г.: *bindun* (убеђен), т.: *bindur*; г.: *lodhun* (уморан), т.: *lodhur*, но крајње *m*, односно *n*, остаје и у Тоска непромењено при промени.

Примери: г.: *na thám* (ми рекосмо), т.: *na thamë*; г.: *ata thán* (они рекоше), т.: *ata thanë*; г.: *na blém* (ми куписмо), т.: *na blemë*; г.: *ata blén* (они купише), т.: *ata blenë*; г.: *na píм* (ми писмо), т.: *na pimë*; г.: *ata píп* (они пише), т.: *ata pinë* и др. Тако од глагола *shkuar* (отијоше) аорист гласи: *shkuam* (одосмо), *shkuan* (одоше); од *perzjerë* (мешасмо), *përziem* (промешан), *përzien* (мешаху); од *thyer* (сломити), *thyem* (сломљен), *thyen* (сломише). Тако и акузатив од именица: *zotín* (бога), *letrën* (писмо), *mikun* (пријатеља).

У свима овим примерима и њима сличним *m*, *n*, у тоскиском говору се не мењају у *r* (*rë*).

11. Старе групе сугласника *kl*, *gl*, које се и сад чују у Чамрији и међу Арбанасима давно избеглим у Италију, Геге изговарају као: *kj*, *gj* (*gi*), а већина Тоска су их још јаче палатализовали, па се изговарају као *q* (*h*), *gj* (*h*). Тако г. изговарају *kjumshtë* (некад *klumshtë*), а т.: *qumështë* (млеко); г.: *kjáj* (некад *kłanj*), т.: *qaj* (плачем, плачи); г.: *tue kjenë* (некад *tue klenë*), т.: *duke qenë* (будући); г.: *giũhë* е *giatë* (некад *gluha* е *glatë*), т.: *gjuha* е *gjatë* (дугачак језик); г.: *i gián s'âmës* (некад *i glán s'âmës*), т.: и *gjanë s'emës* (личи на мајку).

12. Док Геге групе сугласника: *mb*, *nd*, *ng* (*ngj*) сажимају у један глас, дотле Тоске истичу сваки глас засебно умећући једно *ë* и на тај начин разбијају те групе у засебне слоге.

Примери: т.: *m-breti* (владалац, император), г.: *mbreti*; т.: *ëm-bëlsira* (посластица), г.: *âmbelcina*, у км. *ômëlsina* (слаткиш); т.:

n-dryshimi (промена), г.: *ndryshimi*; т.: *kën-ga* (песма), г.: *kānga*; т.: *n-gatrronj* (збирка), г.: *ngatrronj*; т.: *n-gjeshur* (гњетење, мешење), г.: *ngjeshun* и *njeshun*; т.: *n-gjyej* (замочен), г.: *ngjyej* и *njyej* и др. У неким крајевима гегиске групе говора ове се сугласничке групе чују упрошћене избацујући потоњи сугласник, па тако се чују само: *m*, *n*, *nj*. На тај начин имамо: *maroj* место *mbaroj* (правим), *mes përmi* место *mes permbi* (одозго), *nihma* место *nihmba* (помоћ), *Noci* место *Ndoci* (мушко особено име), *porak* место *ndopak* (нешто мало), *njersa* место *ndersa* (зној), *njinoj* место *njindoj* (једноничити, постити). И обратно, гдегде како по областима тоскиским тако и по крајевима гегиским налазимо речи у којима се изговара само други сугласник од наведених група сугласника, тј.: *-b*, *-d*, *-g*, *-p*, *-t*.

Примери: *brenda* место *mbrenda*, у км. *mranda* (унутра); *pramja* место *mbramja*, у км. *prama*, *promja*: *nesra* *prota* (сутра навече); *pastaj* место *mbasandej* (потом); *dëgjoj* место *ndigjoj* (чујем), у км. *ndigoj*, а *pongon? un e gas* место *un ngas* (хитам); *e guci* место *e nguci* (дирати, задиркивати); *dryshej* место *ndryshej* (друкчије); *trydhi* место *ndrydhi* (цедити, пресовати); *tue tëjë* место *tue ndëjë* (седећи) и др.

13. Ј. Рота одређеније наводи правило које је Илија Диљо навео под 7 о претварању у тоскиским говорима звучних сугласника на крају речи у одговарајуће мукле. Он каже: Гегиски говори задржавају звучне сугласнике на крају речи које се завршавају на: *b*, *mb*, *d*, *dh*, *nd*, *g*, *gj* и кроз целу промену, међутим тоскиски говори мењају звучне сугласнике на крају речи у одговарајуће мукле сугласнике.

Примери: т.: *gas—gazi* (веселе), г.: *gaz—gazi*; т.: *bres—brezi*, г.: *brez—brezi*; т.: *ment—mendja* (памет), г.: *mend*, *mende*, *mendja*; т.: *i math* (велик) *i madhi* (велики), г.: *i madh-i* (велики); т.: *garth—gardhi* (плот), г.: *gardh*, *gardhi*; т.: *plump—plumbi* (голуб), г.: *plumb plumbi*, у км. *plumb*, *plumbi*; т.: *Serp—Serbi* (Србин), г.: *Serb—Serbi*; т.: *djek—djegur* (спаљен), г.: *djeg—djegur*; т.: *zok—zogu*, *zoç*, *zoghët* (птица, птице, птичија), г.: *zog—zogu*, *zogi—zagjë*; т.: *i lik* (слаб), али и *ligu* (слаби), *te liq* (слаб, болестан), али *ligjë* (слабости), г.: *lig—ligu*; т.: *duke hedhur* (вејући, бацајући), али *heth*, *u hoth*, *g. hedh*, *hedhur*, у км. *hodha* и др.

Међутим и гегиски говори имају у по некој речи примену овога гласовног закона о претварању звучних сугласника на крају речи у мукле сугласнике, па се у таквом случају звучни сугласник у одређеном виду враћа, којом приликом именица промени

и род. На пр. *Lesh*, али *Lezhja* (име вароши у Арбанији), *Mjet* (ако није особно име, срество) поред *Mjedja*; *pushtet* (држава), али *pushtedja*.

14. Тоске привативни префикс *sh* (одн. *zh*), као стари писци и по неки крај гегиске говорне групе, често мењају у *ç*.

Примери: *Shlirimi—çlirimi* (преручивање, ослобођење), *shlodhem—çlodhem* (одмарам се), *shkatrroj—çkatrroj* (срушити, рушити, оборити), *u zhduk — u çduk* (нестаде, ишчезе) и др.

Геге исто тако и суфикс *s* (*së, si*) често мењају у *c* (*çë, ci*). Место *çilësi* говоре *çilci* (кључ, у км. *çelc—çelci*); м. *grykësa* употребљавају *grykca* (грло, грлић); поред *Malësia* има *Malcija* (Малесија).

15. Тврдо *rr* гегиских говора често се у тоскиским говорима јавља као меко *r*. Тако г.: *rrallë* (редак), т.: *rallë*; г.: *kurrizi*, т.: *kurizi* (ртењача, гребен планински); г.: *burrimi*, т.: *burnimi* (мушка страна, мушкиње); г.: *ngatrruem* (збуњен), т.: *ngatëruar*; г.: *rreti* (мрежа), т.: *rjeti*; г.: *rraca* т.: *raca* (раса, сој).

16. Тоске радо додају глаголским основама по једно *n*, док Геге обратно радије употребљавају краће облике: т.: *nxënës* (ученик), г.: *xânës*; т.: *nzejm* (грејем), г.: *xejm*; т.: *nziym* (црним, оцрњен), г.: *xijm*; т.: *ndarë* (одвојен), г.: *dám*; т.: *nxjerrun* (изваћен), г.: *xjerrun*, у км. *nxirun*; т.: *mplakem* (старим), г.: *plakem*; т.: *nkuqi* (црвени), г.: *kuqi*; т.: *nga* (од, откуд), г.: *kahë* (у км. *kâ: ka poshkon?* = камо идеш?).

17. У тоскиским говорима *l* (љ) често се претвара у *ll* (л) а нарочито у позајмљеним речима као што су: *komplloti* (завера), *kapella* (шешир), *psykollogu* (психолог), *blloku* (блок), *plani i luftës* (план борбе), *dolli dyplomat* (испаде дипломата), *parllamenti i Londrës* (Лондонски парламенат).

18. У скадарској Крајини нарочито често се (не разликује тврдо *ll* (л) од *dh*. Тако на пр. тамо се место *ndolli* (догоди се, треви се) каже *ndodhi*; место *me llanë* кажу *me dhanë*; м. *përcjelli* (испрати ме), каже *përcjedhi*; м. *mbyllun* (затворен) каже се *mbydhun*; м. *përdrelli* (увину, угану), кажу *përdredhi*; м. *i përmallshëm* (жељни, за чим се осећа носталгија), кажу *përmadhshëm*; м. *gjallë e në zall* (жив, па ма и на (у) песку), кажу: *gjadhë e në zadhë*; м. *vjelli* (украде, крадем), кажу: *edhe per vjedhi*, у Вуч. *evjelli* и *vjedhi* = украде, но и *vodhi*.

19. Што се тиче тоничког акцента обе говорне групе употребљавају скоро исте акценте. Као изузеци сматрају се речи: г. *ái*, т. *aý* (он); г.: *nieri*, т.: *njeriü* (човек); г.: *vëri*, т.: *verijü* (север); г.: *qiri*, т.: *qiriü* (свећа); г.: *i vobëg*, т.: *i vâpëk* (сиромашан).

II Морфолошке и синтактичне разлике

1. Док Тоске употребљавају именице мушкога рода које имају множину на *a* као да су женскога рода, дотле Геге сасвим обратно употребљавају у женском роду именице мушкога рода које се у множини завршавају на *e*. Тако т. кажу: *emrat e' vjetra shqipe* (стара арбанашка имена), *lisat e thata* (сухи храстови), *fiqa të njoma* (свеже смокве); г. пак кажу: *faje të randa* (тешке кривице), *mendimet e forta* (дубока мишљења), *temele të shëndoshta* (здраве основе).

2. Већина Геге употребљава облик одређеног вида на *et* за женски род, а *it* за мушки род, на место којих Тоске употребљавају наставке за неодређени вид на *-e*, *-i*.

Примери. Тоске говоре: *bukë shtëpije* (домаћи хлеб), *lëkurë lope* (коже од крава), *mish vëci* (телеће месо), *po vij prej Italiје* (долази из Италије), *U msheh mbas muri* (сакри се иза зида), *hëq mu qafe* (скини ми се с врата). Геге би то рекле: *Bukë shpijet*, *Lëkurë lopet*, *Mish vëcit*, *Povij prej Italiјet*, *Umsheh mbas murit*, *Hiq mu qafet*.

3. У гегиским говорима именице мушкога рода које се свршавају на *ue* узимају испред самогласника који означава одређени вид једнине *n*.

Примери: г.: *ftue*, *ftoni*, т.: *ftua*, *ftoi* (дуња, дуње); г.: *thue*, *thoni*, т.: *thua*, *thoi* (нокат, нокти); г.: *prue*, *proni*, т.: *prua*, *proi* (поток, потоци); г.: *krue*, *kroni*, у км. *kroft* = извори.

4. Тоске најчешће скраћују акузатив именица. Тако нпр.: *Djalën* или *djalnë* м. *djalin* (дете); *lisën* или *lisnë* м. *lisin* (дуб); *burrën* или *burrnë* м. *burrin* (човека, мужа). Са оваквим се скраћеницама сусрећемо и у старим списима гегиских писаца као што су: Бузику, Буди, Богдани и др.

5. Од облика глаголских именица тоскиски говори често употребљавају онај који се завршава наставцима *-je*, *-ja*. Нпр.: *ardhje* (долазак), *nisje* (полазак, почетак), *sjellje* (држање, владање), *thënje* (казивање), *patje* (изглед, виђење, панорама), *hyrje* (улазак); *ramja* (пад), *smundja* (бољка, немоћ), *vdekja* (смрт) и др. Геге међутим имају већином именице:

а) женскога рода на *a* као што су нпр.: *dala* е *gjàs* (излаз стокe); *u ka rá smunda* (напала их, ударила болештина); *Má mire ika, se mbeta* (боље побегох него остадох или она македонска народна пословица: Стојанова мајка плакала, бежанова мајка не плакала).

б) као именице женскога рода од глаголских придева са одговарајућим чланом: *E thyemja* е *anmikut* (пораз, погибија непријатеља); *E marruna* (е *màrrmja*) е *uhàs* (узумање у зајам); *E*

çilmja е парламентит (отварање скупштине); Е *shkuemja* për jashta (излагање напоље).

в) Као именица средњег рода од пасивног партиципа са одговарајућим чланом нпр.: Тë *nisunt* е *ushtris* (полазак војске); Тë *kthymt* е *granverës* (повратак пролећа); S' kemi të *hîm* е të *dalun* (немамо ни улаза ни излаза); As të *mârr'* е të *dhanun* me ta (ни узимања ни давања са њима).

6. Тоске чешће употребљавају члан мушкога рода *të* и после именице женскога рода.

Примери: т.: Bllokada е *kësaj fortese t' ugryer* (блокада ове морске тврђаве), г.: Bllokimi i *kësaj fortese së mënishme*; т.: Asosh ditësh *të* *bukra s' kthejn më* (такви се лепа дани неће више вратити); г.: Aso ditësh *së* *bukra s' kthejn mâ*; т.: Kësish njerzësh *të* *pa zemrë s' kam parë ndonjëherë* (оваквих људи без срца нисам никад видео), г.: Kësi njerzësh *së* *pa zemrë s' kam pá ndonji herë*.

7. Трпни придеви у говорима тоскиске групе у једнини женскога рода осим члана не узимају суфикс за род *-e* као што је то случај у групи гегиских говора.

Примери: г.: Vjetin е *kaluem* (прошле године), т.: Vjetin е *kaluar*; г.: Javën е *kalueme* (прошле недеље), т.: Javën е *kaluar*; г.: Nji ushtrim i *kryem* (једна свршена вежба), т.: Nji *punë e kryete* (један обављен посао); г.: Nji *punim i shkruem* si *kush* (један обављен посао како ваља), т.: Nji *punim i shkruar* si *kush*; г.: Nji *letrë e shkrueme* si *kush* (једно писмо написано како треба), т.: Një *letrë e shkruar* si *kush*; г.: Vllau i *dám* (одвојен брат), т.: Vëllau i *darë*; г.: Motra е *dáme* (одвојена сестра), т.: Motra е *darë*.

8. Код употребе присвојне заменице и Арбанаси тоскиске групе говора употребљавају наставке и одговарајућу заменицу у лицу и броју кога је лица или броја именица на коју се дотична реч односи (*i, e, të vet*). У гегиској групи говора употребљавају се наставци: *i, e, të tij, të saj*. Гега каже: Mbretnesha me *bijt e vet* njetash sa u *njit mbe kështjell* (Царица са својим кћерима сад се управо попе на тврђаву). Т. би то рекли: Mbretëresha me *bijt e saj* *tani u ngjit mbë kështjellë*; г.: Bulku *livron arën e vet* (патар оре своју њиву), т.: Bujku *lëron arën e tij*; г.: Xansët *shkuen në shpí të vet* (ученици одоше својој кући), т.: Xënsët *shkuan në shtëpinë e tyre*; г.: Se i *cilli te këqyrë punën e vet* (сваки нека гледа свој посао), т.: Si i *cili të këqyrë punën e tij*.

9. Тоске могу употребљавати облик датива: *neve* (нама), *juve* (вама), личне заменице место номинатива: *na* (ми), *ju* (ви).

Примери: *Neve jemi Shqipëtarë* (Ми смо Арбанаси); *Neve shkojm e vijm pa frikë* (ми одлазимо и долазимо без страха); *Juve s' kini qenë dje në shkollë* (ви нисте били јуче у школи).

10. Облик акузатива показних заменица: *kètè* (овога), *atè* (онога) Тоске употребљавају и кад су придеви: *kètè librè* (ову књигу), али г.: *ketè libër*, т.: *atè rupë* (онај посао), г.: *atë rupë*; т. п' *atè kohë* (у то време), г.: п' *atë kohë*; т.: *mbi kètè pikë* (о овој тачки, на овој тачки), г.: *mbi ketë pikë* и др.

11. У гегиској групи говора, нарочито у живу говору, отпада члан за женски род *e*, кад овај долази одмах иза облика који се свршава на *a*. У тоскиском говору сасвим обратно губи се завршетак *a*, па остаје члан *e* или *i*.

Примери: г.: *Mà mbramja rupë* (најзадња работа), а т.: *M' e mbramja rupë*; г.: *Dita 'mirë* (леп дан), т.: *Koh' e re* (ново доба); г.: *Udha 'mbarë* (срећан пут!), т.: *Udh' e mbarë*; *Ma i madh puna* (највећи посао), т.: *M' i vogli djalë* (најмање дете).

12. Време пређашње несвршено у индикативу тоскиска група говора употребљава са друкчијим наставцима а гегиска са друкчијим:

т.: unë rupo-nja (-ja),	ја рађах,	г.: un rupo-jshëm,
ti rupo-nje (-je),	ти рађаше,	ti rupo-jshesh,
ау rupo-nte,	он рађаше,	аi rupo-jte,
на rupo-nim,	ми рађасмо,	на rupo-jshim
ју rupo-nit,	ви рађасте,	ју rupo-jshit
ата rupo-nin.	они рађаху.	ата rupo-jshin.

Напомена: Ј. Рота овде подвлачи примедбу да се овај облик имперфекта као што га Тоске употребљавају, чује и међу Гегима у скадарској Малисији, међу Климентима, Грудама, Тријепшама и по Крајини и др. крајевима.

13. У тоскиским говорима чује се крћи аорист у 3. л. множине кад се глагол свршава на један од следећих ликвидних сугласника: *l*, *ll*, *r*, *rr*. Наведен је пример из једног дела Тоске Фан Нолија: „Turqit u thyen plotërisht dhe *muarë(n)* aratinë. Ata qi s' ranë në grykat, а u zunë robër, а u-çkatëruan dhe *u-therrë(n)* prej ndënjësve të egërsuar... Qe kur *shkelë(n)* Evropën Turqit, kishin *dalë(n)* mundës... (Турци су били потпуно разбијени и нагоше у бегство. Они који не падоше по теснацима или су били заробљени, или се растурише и бише исечени од подивљалих домородаца... Од кад су Турци крочили у Европу, вазда су били победиоци...).

14. Геге, нарочито грађани, употребљавају и за једину облик 3-егг лица личне заменице множине активног конјуктива. Примери: *Kush të kën ndonji gjà kundra, lé të flasin njetash, e mos të shkojn mandej tue u ankue biravet e skutavet. Аi, në dashtë të më mbysin, në dashtë të më presin: si t' i pelqejn* (Ко има што год против, нека каже сад, а нека не иду после жалећи се у потоку и по

вошковима. Он, ако хоће нека ме убије, ако хоће нека ме посече, како му је воља).

15. Будуће време које код Гега гласи: *Un kam me shkue* (ја имам ићи), т. казују: *Unë do të shkonj* или, као што би наши људи у Ђевђелији рекли: Јас имам за одење: *Unë kam për të shkuar*. Док међу одречним реченицама у гегиским говорима има таквих које исказују могућност, Тоске реку: *Unë nuk shkonj dot* (не могу да идем), Геге место тога кажу: *Un nuk mund të shkoj* (ја не могу ићи).

16. Тоске имају и облик адмиративног императива који Геге немају:

Unë punua-kesha (ја рађах),
ti punua-keshe (ти рађаше),
ay punua-ke (он рађаше),
na punua-keshim (ми рађасмо),
ju punua-keshit (ви рађасте),
ata punua-keshin (они рађаху).

Рота овде напомиње да се овај облик, који се данас у гегиским говорима не употребљава, налази у списима старог писца Богданија, који је писао гегиским дијалектом.

17. Три лица једнине садашњег времена глагола који се свршавају на сугласник Тоске чешће употребљавају без наставка или боље рећи не мењајући их.

Примери: т.: *unë fal, ti fal, ay fal* (ја, ти, он поклања), г.: *un falë, ti falë, ai(ay) falë*, т.: *unë nis, ti nis, ay nis* (ја, ти, он, полази), г.: *un nisi, ti(ty) nisë, ai(ay) nisë*; т.: *unë çel, ti çel, ay çel* (ја, ти, он отвара), г.: *un çili, ti(ty) çilë, ai(ay) çilë*.

18. Тоске често употребљавају треће лице глагола трпног стања које се свршава наставком *esh*, на место кога Геге имају *ej*.

Примери: т.: *Ay ndero-h-esh* (он се поштоваше), г.: *ai ndero-h-ej*; т.: *ajo la-h-esh* (она се праше), г.: *ajo la-h-ej*; т.: *ay siell-esh* (он се окреташе, врзмаше), г.: *ai siell-ej*; т.: *ajo prit-esh* (она је била очекивана, она се чекаше), г.: *ajo prit-ej* и др.

19. Док Геге употребљавају начин неодређени и више но што треба, особито у приређеним реченицама, дотле га Тоске сасвим избегавају и замењују погодбеним реченицама.

Примери: г.: *Me dashitë na me thënë të vërtetën* (ако бисмо хтели рећи истину); т.: *Po të duaјm neve të thëmi të vërtetën*; г.: *I la njherë me e rrethue qytetin...* (Допустио је једном да опседну град), т.: *I la njëherë t' a rrethonin qytetin*; г.: *Ty të duehet me shkue* (теби ваља ићи), т.: *Ti duehet të shkonjsh* (ти треба да идеш).

Најзад овде је наведен један типичан пример који је често употребљавао међу Арбанасима поштовани пок. L. Gurakuqi, скадарски Гега: *Me kenë me shkue me i thënë me ardhë e me më pa* (кад би се отишло рећи му да дође и да ме види). То би Тоска радије рекао: *Të lutem të shkojsh e t' i thuaish, të vijë e të me shohë* (Молим те, да одеш и да му кажеш да дође да се видимо).

Ради образовања узрочних реченица Тоске употребљавају као свезу облик са инфинитивом: *me qenë se (me që)* = пошто, будући.

Примери: т.: *Me qenë se s' mund te vij unë, nisu ti* (Пошто не могу ја да дођем, поћи ти). Место *me qenë se* г. кажу: *mbasi*. Исто тако као свезу за везивање подређене за главну реченицу Тоске употребљавају израз: *do me thënë* (хоће рећи, или оно што код нас значи: то јест).

20. После предлога, а нарочито кад је именица удружена са каквим атрибутом, Тоске употребљавају облик одређеног вида, док Геге у таквим случајевима чешће употребљавају облик неодређеног вида. Тоска на пр.: *Në tokën e gjyshërvet* (на земљи дедова), Геге међутим кажу: *Në tokë të gjyshavet*. Или т.: *Nën Serbët* (под Србима), г.: *Nën Serbë*; т.: *Për shpirtin e të parvet* (за душу предака), г.: *Për shpirt të të parvet*; т.: *Mbi malin e Tomorrit* (на планини Томори), г.: *Mbi mal të Tomorrit*.

III лексичке равлике

Остављајући пострани речи које су различне у обе групе говора, овде ћемо навести извештан број речи делимице различних по облику и значењу, ма да су у највише случајева истог постанка.

ГЕГИСКИ:

njinoj (ngjinoj) постати
andej, prandej отуд, затим
mrrij стижем
erdhi дође
harushë, -a медвед, мечка
hap, -i корак
çil, -un отворен, у км. *çel, çelur*
sá, disá колико, неколико
smirë, -a завист
darsmë, -a свадба
dashtun (i, e, të) вољен, мио, драг
bora (снег)
djersë, -a зној

ТОСКИСКИ:

agjëroj
andaj, përandaj
qrrij
ardhi
arushë, -a
çap, -i
çel, -ur
ca, dica
cmirë, -a
dasmë, -a
dashur (i, e, të)
dbora
djersë, -a

Г Е Г И С К И :

djelmni, -ja детињство, омладина
tue (tu) реч која стоји испред глагола
 при образовању парт. презен.:

јући, секући

katërdhetë четрдесет

e, *edhë* и још

dhimbet (më) жалити

vjam, -i лој

shisa të reja нове метле

deri, *djeri* (*ter*, -i у км.) до

ngjeti, *njeti* другде

gjysë, -a пола, половина

hjedhun бачен

hjekun скинут, смакнут

idhnuet љут, срдит

hij улазим

koll, -i кашаљ

krishtenë, -i, -e хришћанин

këcej скачем

lavd, -i хвала, слава

libër, -i књига

nalt високо

lypet тражи се, потребно је, недостаје

livadh, -i ливада

vonoj закашњава, касни

mësues, -i учитељ

mendim, -i мишљење

mushkajë, -a комарац

mujtun побеђен

nderë, -a част, поштовање

ndërmjet међу, у км. *Ndërmjeza* име места

код села Загорја између Загорја
и Самодреже, а значи средина

ndoshta можда

nandëdhjetë деведесет, у км. *nonddhet*

kahë, у км. *ka* од, из, куда

njof, *shof* познајем, видим у км. *sheh*

ushtimë, -a брујање, хуји

mbasandej потом, затим

pasun богат, имућан

Т О С К И С К И :

djalëri, -a, *djalmuri*, -a

duke (*tuke*)

duke vtarë е *prerë* = убија-

dyzet

dhe

dhembet (më)

djamë, -i

fshesa të ra

gjer, *gjeri*

gjetke

gjysë, -a

gjysmë, -a

hedhur

hequr

hidhëruar

hyj

kollë, -a

kërshterë, -i, -e

kërcej

lavdi, -ja

libër, -a

lart

lipset

luadh, -i

mënoj

mësonjës, -i

mejtim, -i

miskonjë, -a

mundun

nder, -i

ndër mes

nofta

nëntëdhjetë

nga

njoh, *shoh*

ofshëtirë, -a

pastaj

pasur (*patur*)

Г Е Г И С К И :

pelsas (plasi) пуцам
prituem ленштина
prituas ленствовање
peshk, -u риба
por, porsà, apor но, али, или
porsà тек што, чим
pvetur питам
kingj -i јагње
qyqár, -i кукавац
gijtet, -i град, варош
rrënoj живим
rishtas поново
sivjet ове године
shëndoshi оздрављујем, лечим
shikjoj гледам у км. *kqyr*
pështoj спасавам
shpënesoj надам се
Shqypni, -ja Арбанија
shpi, -ja кућа
sh'ërngoj стежем
tërmek, -u земљотрес
tjetrë други, у км. и *qetr*
tetjë (përtëj) онамо, преко
fëllanxë, -a јаребица
thrras (thirri) зовем
ù, -ja (unshëm, -i, -e) гладан, у км. *unt*
ufullë, -a сирће, кисељак (биљка)
varza, -t девојка, -е
vëllazër, -t браћа
ven oroje пази
des умирем
bjjerri удари
bora снег
veton севати, износити, поццати
(së) vetit себе (се)
voesë, -a оскоруша, у км. *vojsa*
hyll, -i звезда
dboj не вредим, у км. *zboj*
zobjë, -a газдарица, госпођа, у км. *zonja*
zotnija jote твоје господство

Т О С К И С К И :

pëlcas
përtuar-
përtac
pishk, -u
po, posa, apo

pyetur
qëng, -gji
qyq, -i
qytet, -i
rroj
së risht
simvjet
shëroj
shikoj
shpëtoj (shtëpoj)
shpresoj
Shqipëri, -a
shtëpi, -ja
shtrëngoj
tërmet, -i
tjatër, i jatër
tütje
thëllezë, -a
thëres
uri, -ja (i, e, urtuar)
uthullë, -a
vajza, -t
vëllezër, -it
ve re
vdes
vdjери
vdora, dbora
vetëton
vetiu
vesë, -a
yll, -i
zboj
zonjë, -a
zotrrote

Гл. Елезовић

О ЈАЧИНИ НАГЛАСКА ДВОСЛОЖНИХ РЕЧИ ПОД (°) И (˚) АКЦЕНТОМ

Јачина нагласка испитивана је на речима: *игра* — *игра*, *зѐлен*, — *зѐлен*, *ра̑чва* — *ра̑чва*, *сно̑си* — *сно̑си*, *про̑си* — *про̑си*, *ко̑са* — *ко̑са*, *у̑ши* — *у̑ши*. У моме изговору вокалима „и“ и „у“ у речима „игра“ и „уши“ претходни глотални затвор, тј. глотални пловив „без фрикције“. Ови вокали, дакле, нису имали иницијални положај у наведеним речима. Речи су изговаране једна иза друге са размаком од две до три секунде. Покушај да се испита нагласак у везаном говору није успео.

Прво је испитивана јачина нагласка на првом слогу код оба акцентска типа, затим је утврђена јачина на другом слогу, па су потом вршена поређења.

Следећа таблица показује јачину нагласка на првом слогу код испитиваних речи:

АКЦ.	ИГРА	ЗЕЛЕН	РАЧВА	СНОСИ	КОСА	ПРОСИ	УШИ
(°)	60,000	61,400	61,125	61,125	63,750	64,025	60,750
(˚)	56,250	60,000	59,625	60,375	60,750	59,250	60,000

Таб. 1. Јачина нагласка на првом слогу код двосложних речи под (°) и (˚) акцентом изражена у децибалским вредностима.

Већ и на први поглед види се да је нагласак на првом слогу речи под (°) акцентом био увек јачи од нагласка на првом слогу речи са (˚) акцентом. Ако осмотримо сваку реч посебно видимо да је:

Први слог речи под (") акц.	био наглашенији за . . . децибла	од првог слога речи под (') акценом.
ИГРА	3,750	ИГРА
ЗЕЛЕН	1,400	ЗЕЛЕН
РАЧВА	1,500	РАЧВА
СНОСИ	0,750	СНОСИ
КОСА	3,000	КОСА
ПРОСИ	4,775	ПРОСИ
УШИ	0,750	УШИ

Таб. 2. Однос јачине нагласка на првом слогу двосложних речи под (") и (') акценом.

Јачина нагласка на првом слогу код речи са (") акценом кретала се, као што се из горњих таблица види, од 60,000 дб. до 64,025 дб. док се јачина нагласка на првом слогу код речи са (') акценом кретала од 56,250 дб. до 60,750 дб. Узевши у целини нагласна јачина на првом слогу код речи са (") акценом била је просечно већа за 2,245 дб. од просечне нагласне јачине на првом слогу код речи са (') акценом. Из овога можемо извући следећу поставку:

Први слог двосложних речи под (") акценом углавном је наглашенији од првог слога двосложних речи под (') акценом. Наравно, ову поставку не треба схватити као правило. Јачина нагласка на првом слогу није једини чинилац који карактерише нагласак код ових наших акцената.

Следећа таблица показује јачину нагласка на другом слогу код испитиваних речи:

АКЦ.	ИГРА	ЗЕЛЕН	РАЧВА	СНОСИ	КОСА	ПРОСИ	УШИ
(")	56,625	52,875	53,900	52,315	52,225	52,500	51,750
(')	56,250	60,000	60,375	55,400	59,625	56,165	55,975

Таб. 3. Јачина нагласка на другом слогу двосложних речи под (") и (') акценом изражена у децибалским вредностима.

Већ и на први поглед види се да је у већини случајева други слог у речима под (') акцентом био наглашенији од другог слога у речима под (") акцентом. Ако осмотримо сваку реч посебно видимо да је:

Други слог речи под (') акц.	био наглашенији за . . . децибла	од другог слога речи под (") акцентом.
ИГРА	(0,375)	ИГРА
ЗЕЛЕН	7,125	ЗЕЛЕН
РАЧВА	6,475	РАЧВА
СНОСИ	3,085	СНОСИ
КОСА	7,400	КОСА
ПРОСИ	3,665	ПРОСИ
УШИ	4,225	УШИ

Таб. 4. Однос јачине нагласка на другом слогу двосложних речи под (') и (") акцентом.

Дакле, сем у речи „игра“, други слог под (') акцентом био је увек јаче наглашен. Нагласна јачина на другом слогу код речи са (") акцентом кретала се од 51,750 дб. до 56,625 дб., док се нагласна јачина на другом слогу код речи са (') кретала од 55,400 дб. до 60,375 дб.. Узевши у целини нагласна јачина на другом слогу код речи са (') акцентом била је просечно већа за 4,514 дб. од просечне нагласне јачине на другом слогу код речи са (") акцентом. Из овога можемо извући следећу поставку:

Други слог двосложних речи под (') акцентом углавном је наглашенији од другог слога двосложних речи под (") акцентом. Ни овај закључак не треба схватити као правило. Ни јачина нагласка на другом слогу није ни једини, а ни одлучујући чинилац који одређује карактер нагласка ова два наша акцента.

Пошли смо од поставке да јачина нагласка на првом слогу није одлучујући чинилац па смо то, мишљење проширили и на други слог. Ово само значи да се јачина нагласка на слоговима

не може посматрати изван њихових међусобних односа. Дакле, када јачина нагласка на слоговима, осматрана издвојено из међусобног односа, није одлучујући нагласни чинилац, остаје онда да испитамо односе јачина нагласка између првог и другог слога код (") акцента, затим да то исто учинимо и са (') акцентом.

Следећа табела приказује односе нагласних јачина код испитиваних речи (") акцентског типа:

(")	ИГРА	ЗЕЛЕН	РАЧВА	СНОСИ	КОСА	ПРОСИ	УШИ
СЛОГ I	60,000	61,400	61,125	61,125	63,750	64,025	60,750
СЛОГ II	56,625	52,875	53,900	52,315	52,225	52,500	51,750

Таб. 5. Јачина нагласка на првом и другом слогу двосложних речи под (") акцентом изражена у децибалским вредностима.

Ако осмотримо сваку реч посебно видимо да је однос нагласне јачине између првог и другог слога код речи са (") акцентом и врло велики и врло варибијалан. Тако је:

Први слог речи под (") акц.	био наглашенији за . . . децибла	од другог слога исте речи под (") акцентом.
ИГРА	3,375	ИГРА
ЗЕЛЕН	8,525	ЗЕЛЕН
РАЧВА	7,225	РАЧВА
СНОСИ	8,810	СНОСИ
КОСА	11,525	КОСА
ПРОСИ	11,525	ПРОСИ
УШИ	9,000	УШИ

Таб. 6. Разлика у јачини нагласка између првог и другог слога речи под (") акцентом.

Из наведене таблице види се да је нагласни лук између првог и другог слога врло велики, да он обухвата распон од 3,375 дБ. до 11,525 дБ. Средња вредност нагласне јачине на првом слогу већа је за 8,569 од средње вредности нагласне јачине на другом слогу.

А следећа таблица показује јачину нагласка на првом и другом слогу речи под (') акцентом:

(')	ИГРА	ЗЕЛЕН	РАЧВА	СНОСИ	КОСА	ПРОСИ	УШИ
СЛОГ I	56,250	60,000	59,625	60,375	60,750	59,250	60,000
СЛОГ II	56,250	60,000	60,375	55,400	59,625	56,165	55,975

Таб. 7. Јачина нагласка на првом и другом слогу двосложних речи под (') акцентом.

Пада у очи да су први и други слог у речима „игра“ и „зелен“ подједнако наглашени. У речи „рачва“ други слог је чак и наглашенији. Разлика у јачини нагласка између првог и другог слога у речи „сноси“ прилично је велика али је ипак готово упола мања неголи у речи „сноси“. Исти је случај и са „уши“.

Ако осмотримо сваку реч посебно видимо да је:

Први слог речи под (') акц.	био наглашенији за . . . децибла	од другог слога исте речи под (') акцентом.
ИГРА	0,000	ИГРА
ЗЕЛЕН	0,000	ЗЕЛЕН
РАЧВА	(1,750)	РАЧВА
СНОСИ	4,975	СНОСИ
КОСА	1,125	КОСА
ПРОСИ	3,085	ПРОСИ
УШИ	4,025	УШИ

Таб. 8. Разлика у јачини нагласка између првог и другог слога речи под (') акцентом.

Нагласна јачина код испитиваних речи под (') акцентом креће се од 56,250 дб. до 60,750 дб. на првом слогу, док се нагласна јачина на другом слогу креће од 55,400 дб. до 60,375 дб. Нагласни лук између првог и другог слога код речи под (') акцентом знатно је мањи него ли код речи, наравно двосложних, под (") акцентом. Док је средња вредност нагласне јачине на првом слогу код речи са (") акцентом била већа за 8,569 дб. од средње вредности нагласне јачине на другом слогу, дотле је средња вредност нагласне јачине на првом слогу код речи са (') акцентом већа свега за 1,766 дб. од средње вредности нагласне јачине на другом слогу. Из овога можемо извући следећу поставку:

Распон нагласне јачине између првог и другог слога код двосложних речи под (") акцентом знатно је већи од распона нагласне јачине између првог и другог слога код двосложних речи под (') акцентом. О овој чињеници морамо водити рачуна.

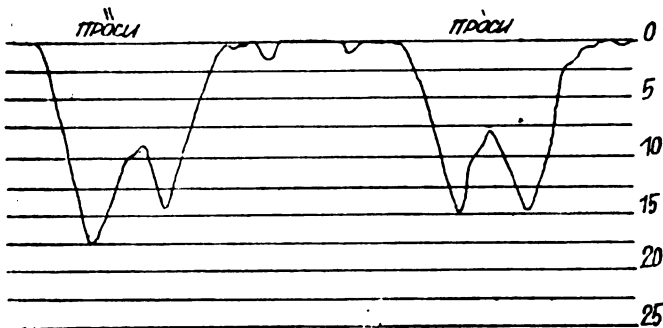
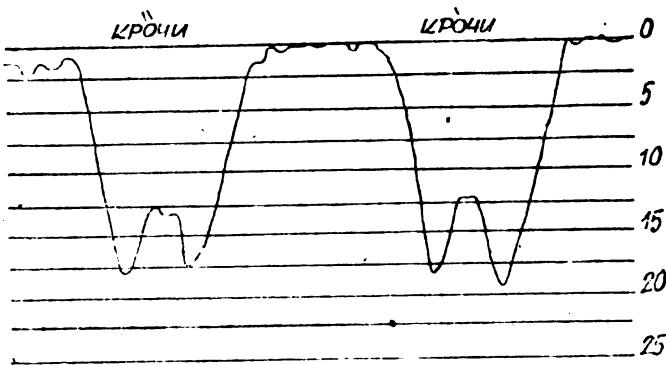
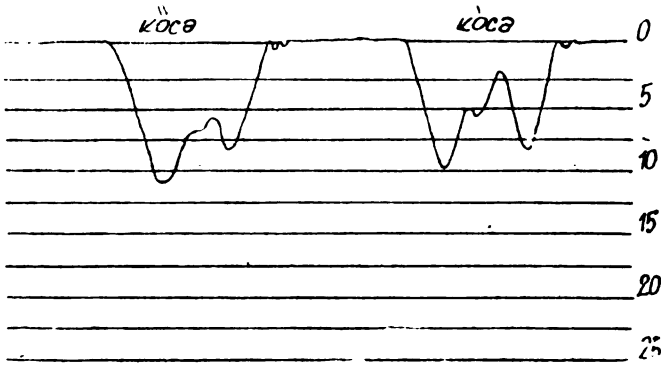
Сводећи ових неколико запажања можемо поставити следеће опште претпоставке: (1) Први слог двосложних речи под (") акцентом углавном је наглашенији од првог слога двосложних речи под (') акцентом, (2) док је са другим слогом обрнут случај. Са овим је повезан и већи нагласни распон између првог и другог слога у двосложним речима под (") него ли у двосложним речима под (') акцентом. (3) Јачина нагласка на првом слогу, према томе, не може се посматрати одвојено од јачине нагласка на другом слогу, нити се јачина нагласка на другом слогу може занемарити, пошто је (4) однос нагласне јачине првог слога према нагласној јачини другог слога један од чинилаца који карактерише ове наше акценте. (5) Могуће варијације у јачини нагласка морале би стојати у границама карактеристичног односа нагласне јачине првог слога према нагласној јачини другог слога. Тако би се могло и разумети како користимо варијабилност нагласних јачина слогова код ових наших акцената за разне врсте реченичних интонација а да се при томе не оштети карактер акцента.

Приликом испитивања јачине нагласка добијали смо велике децибалске вредности. Апарат је обухватао децибалску скалу од 0—75 дб., а уз то је још извршено и знатно појачање. Извршили смо неколико експеримената у границама од 0—25 дб. и то у два изговора.

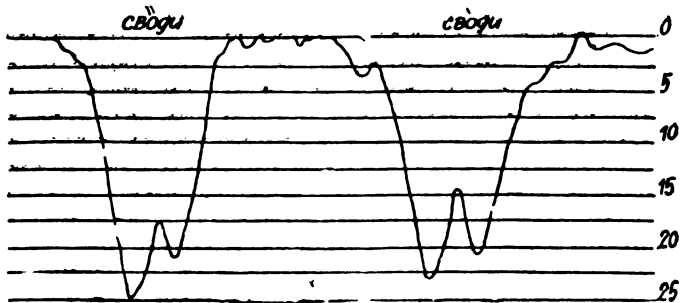
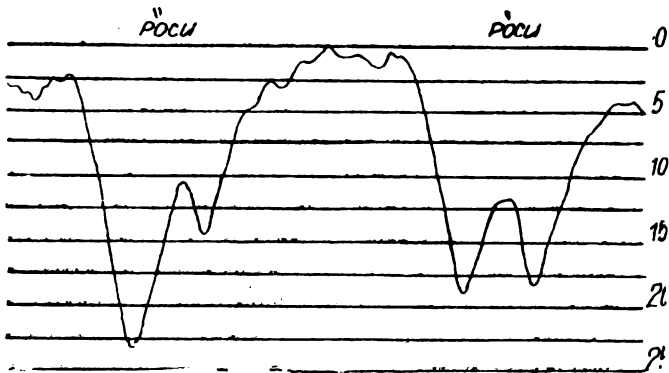
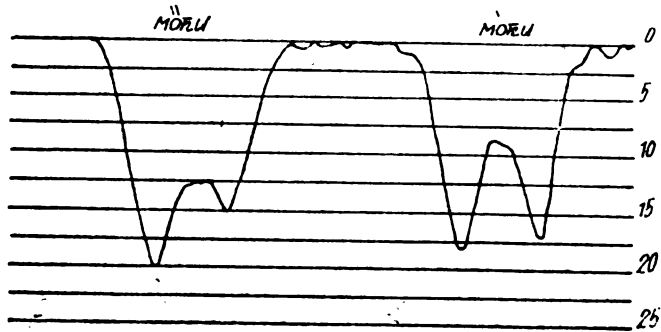
У изговору Станиславе Митровић, први слогови у речима: сѣди (14,65 дб.), мѣћи (мошти) (25,75 дб.), нѣге (19,50 дб.) и кѣса (10,75 дб.) били су увек јаче наглашени од првих слогова у речима: сѣди (14,50 дб.), мѣћи (18,50 дб.) нѣге (19,00 дб.) и кѣса (9,75 дб.).

Други слогови у речима: сѣди (4,25 дб.), мѣћи (мошти) (5,00 дб.) нѣге (9,25 дб.), кѣса (8,00 дб.) били су увек слабије наглашени од других слогова у речима: сѣди (8,00 дб.), мѣћи (6,00 дб.), нѣге (14,50 дб.) и кѣса (8,50 дб.).

У ниже наведеним хипсограмима дали смо само неколико нај-основнијих типова нагласне јачине код испитиваних речи. Простор хипсографске траке, као што се види, подељен је на 10 једнаких делова и обележен је од 0 до 25 децимала, а кракови криве који обухватају трајање слога претстављају и његову нагласну јачину.

У моме изговору први слогови у речима: сѣди (18,25 дб.), мѳни (19,25 дб.), рѳси (23,00 дб.) свѳди (24,75 дб.) крѳчи (18,00 дб.) прѳси (17,50 дб.) и рѳчва (15,50) били су увек јаче наглашени од првих слогова у речима: сѣди (13,75 дб.) мѳни (18,25 дб.),

рѳси (19,00 дб.), свѳди (23,25 дб.), крѳчи (18,50 дб.), прѳси (15,00 дб.) и рѳчва (14,75 дб.), Други слогови у речима: сѣди (16,50 дб.), мѳни 15,25 дб.), рѳси (14,25 дб.), свѳди (21,25 дб.), крѳчи (17,50 дб.), прѳси (12,00 дб.) и рѳчва (16,25 дб.), били су увек слабије

наглашени од других слогова у речима: седи (20,25 дб.), мдћи (17,25 дб.), рдси (16,00 дб.) свди (21,00 дб.), крдчи (19,75 дб.), прдси (15,00 дб.) и рачва (21,50 дб.).

Дакле, из овог другог експеримента можемо извући исте закључке као и из првог. Добијали смо мање децибалске вредности али су се основне поставке стално потврђивале.

Треба напоменути да приликом испитивања јачине нагласка овога пута нисмо узимали у обзир његово трајање, брзину успона и пада, као и низ других чињеница (нагласна карактеристика изговорних гласова, повезаност нагласка са висином тона и слично). Дакле, све што се односило на порекло, облик и трајање нагласка овога пута није узимано у обзир. Наведени експерименти уопште не додирују сложено питање перцепције нагласка, нити се његова јачина посматрала у вези са функцијом испитиваних речи у реченици. Сва ова и друга испитивања су у току.

Наведени експерименти извршени су у Радио Београду на хипсографу типа PS 45, а техником снимања руководио је инжењер С. Милосављевић уз помоћ техничара М. Ђесаровића.

Борђе Костич

ЈЕДАН ОГЛЕД НАШЕГА ГОВОРА ИЗ ОРАХОВЦА У ПОДРИМИ КОД ПРИЗРЕНА

У лето 1932 године пружила ми се беше прилика да посетим текију халветиског реда у Ораховцу код Призрена. Становници ове варошице, и православни и муслимани, говоре једним српским дијалектом који је у неку руку средина између говора Метохије са Косовом с једне и Призрена с друге стране, другим речима тај њихов језик је готово нека механичка мешавина говора козовско-метохиског и јужноморавског.

Наш се народ из Јужне или, како се раније звала, Старе Србије почео да сели још од времена, кад су је Турци освојили, али навелико је он почео да напушта свој завичај и да бежи на север преко Саве и Дунава од времена сеобе патријараха пећких: Арсенија III Црнојевића и Арсенија IV Јовановића Шакабанде.

На напуштене се и испражњене земље призренске епархије тада спустише арбански горштаци и под њиховим притиском заостало српско становништво у Подрими, као и у неким другим крајевима у тој области, поче да прима Ислам, најпре спорадично, па кад су зулуми и анархија пресилили, тад је народ и масовно почео прелазити у турску веру, а свој језик местимице занемаривати и све чешће се служити језиком арбанашким.

Док су турски освајачи веровали у лојалност српскога народа, они нису гушили српски језик, али откако у српски народ изгубише поверење, откад је наш народ почео да узима активно учешће противу Турака уз турске непријатеље с оружјем у руци, Турци су систематски почели сејати мржњу између Срба и Арбанаса. Нарочито је наш језик био мрзак владајућим Турцима и неким арбанашким племенима, која су прелазећи у Ислам, пригрлила и турску политику мржње према Србима, откако је крајем XVIII и почетком XIX века српски народ дуж аустриске границе и у Црној Гори почео да се диже на оружје противу турских угњетача.

За угушивање Карађорђевог устанка у Шумадији Турска је употребила поред других и муслимане из призренског, дукађинског и вучитрнског санцака, као што је за угушивање побуне у Црној Гори слала војску из санцака скадарског и дукађинског

поред муслимана из Херцеговине и Босне. Тако је Турска закрвила најближе суседе: Арбанасе и Србе. Та се мржња још више појачала откако су створене аутономне кнежевине српске, Србија и Црна Гора и кад је велики број муслиманских мухацира са арбанашким матерњим језиком из Србије и Црне Горе нашао склониште по Косову, Подрими, Дукађину и Метохији. Мржња која је и дотле била велика, сад се разбуктала у борбу до истраге. И тада се наш народ у поменутих крајевима нашао у неизмерно тешким и мучним приликама. Ко није могао зло да поднесе или је водио борбу и у тој свакодневној борби гинуо, или је напуштао завичај и селио се у Србију, или се, да је тако назовемо, неком врстом националне мимикрије почео да прилагођава новоствореним приликама и владајућим елементима. Почело се са језиком, ношњом. Најпре су људи почели да крију свој језик. На јавним местима, по путевима, у чаршији, људи су се трудили да говоре језиком већине исламске вере. Матерњи језик су још само код куће употребљавали. Тако је нешто морало бити и у Ораховцу. У интерном, међусобном саобраћају муслимани ораховачки чували су свој матерњи језик српски, а ван куће су се служили арбанашким језиком.

Сл. 1. — Халветиска текија у Ораховцу.

Оно што се још мало где у Старој Србији може наћи, сачувало се у Ораховцу. И православни и муслимани у Ораховцу чувају своја стара презимена и то би требало да буде нарочити предмет испитивања да се објасни шта је био узрок томе појаву,

то утолико пре што, колико ја знам, ништа слично не налазимо у околним селима те области. Многи ће можда рећи да се то могло десити под утицајем државних, управних власти од ослобођења тих крајева од турске власти. Међутим тај случај није. Облик њихових презимена је стар, много старији од ослобођења тих крајева од турских власти. Него да не би скептици помислили да ја говорим оно што ми је мило, ја ћу овде навести у потврду своје тврдње такве доказе којима се не може учинити никакав приговор и с којима ће се морати сложити како Турци тако и Арбанаси.

Приликом моје поменуте кратке посете текији халветиској у Ораховцу, ја сам међу текиским рукописним турским књигама нашао једну у којој је дервиш те текије, неки по имену Садулах, син Нијазије сина шеиха Хајдара, сина шеиха Сулејмана, сина Ејубова, како је сам на једноме месту те књиге записао турски арапским словима: *bin iki yuz elli sekiz senesinde Pent-name¹⁾ okumişim, derviş Sadul-lah*. Т.ј. 1258 године читао сам (или учио) књигу звану Поуке (савети), Дервиш Садулах, а та хиџирска година почела је 12-II-1842 године по нашем рачунању, дакле, како се види, пре више од сто година. Према томе, тај дервиш Садулах бележио је у поменутој књизи важне догађаје по његовом схватању, слично како су и наши калуђери писали летописе свога манастира. У тој књизи нашао сам неколико записа који потврђују моје тврђење. Те записе наводим онако како их је дервиш Садулах записао, мењајући у њима само арапска писмена садашњом турском латиницом из разлога што у Београду нема арапских слова. Поред оригинала поређаних хронолошким редом, за сваки запис који се овде наводи даје се и његов дословни превод на српски.

1 (Бр. 30): *Süleyman ibni Mahmud Ramak²⁾ tütün ekmege başlamışdır. Senne 1250.³⁾* Т.ј. Сулејман син мула Махмуда Рамаћа²⁾ почео је да сеје дуван године 1250.³⁾

2 (Бр. 4): *Süleyman ibni mula Mahmud ibni usta Mehmed Ramak medreseye gitdigi tarih senne 1254 zilkade yevm 25.⁴⁾* Тј. 25 дана месеца зилкаде године 1254⁴⁾, датум када је Сулејман син мула Махмуда сина мајстора Мехмеда Рамаћа пошао у медресу.

1) *Pent-name*, свакако мисли на Савете Атарове, која се књига зове *Pent Atar*.

2) Ових *Рамаћа* 1932 године у Ораховцу је било још шест кућа.

3) Почела 10-V-1834 год. по нашем рачунању.

4) 17-XII-1843 по нашем рачунању.

- 3 (Бр. 35): Bin iki yüz elli dokuz senesinde.¹⁾ Potočanli Eyyub ibni Ismail beride (?) gelmişdir senne 1259. Т.ј. године 1259¹⁾ овамо је дошао Ејуб син Исмаила Поточанца год. 1259.
- 4 (Бр. 2): Bin iki yüz elli dokuz senesinde²⁾ Halil ibn-il-haci Ömer el haci Arslan Kalaycik³⁾ hanesini satun almış dir senne 1258 kânuni sani ikinci gününde⁴⁾. Т.ј. године 1259²⁾ Халил син хаџи Омера купи кућу хаџи Арслана Калајџића³⁾ године 1258 другога јануара.⁴⁾
- 5 (Бр. 15): Bin iki yüz altmış alti sennesinde ramazani şerif ruzi Petrovdan⁵⁾ evvel bir gün⁶⁾ duhul eylemiş dir. Ve Grlik⁷⁾ suyi gelen mahi temiz ibtidasına⁸⁾ kadar Abd-ul-lah aganın degirmeni dönmişdir ki Vrela⁹⁾ yanındadır. Yukari deli Bekir aganın degirmeni temiz on ikisine kadar¹⁰⁾ dönmişdir. Ve Sadik Grbik ramazanin ibtidasında yeni haneye ki Harmanlara çıkmışdir.

Ve şevalin yigirmi birinci güninde Ferhad Şarko ve derviş Zübeir Balçe haneler degışdirdiler.

Ve agustosin beş on günde Pirzerine müşir paşa. Ismail paşa gelmişdir. Pirzerin sancak başi¹⁸⁾ olmuştur.

Rahofçada Mahmud Faris aga zabıt gelmişdir.

Ve Grlik suyunin çeşmeleri... Т.ј. године 1266 часни рамазан беше наступио један дан пре Петрова дана. Вода Грлића је надолазила све до почетка јула месеца и окретала је воденицу Абдулах аге која је код Врела. Горе воденица делије Бећира радила је све до 12 јула.

1) Почела 1-II-1843 по нашем рачунању.

2) Почела је 1-II-1813 по нашем рачунању.

3) За ове Калајџиће рекоше ми у текији да су се отселили у Мисир.

4) 2-I-1258 одговара 2-I-1843 по нашем рачунању.

5) У тим крајевима Петровдан турски се каже Петров, овде је употребљен суфикс после Петров, *Петровдан*, од Петрова дана.

6) Рамазан хиџр. 1266 године почео је 11-VII-1850 године рачунајући по грегоријанском календару. Петровдан био је те године 29 јуна рачунајући по јулијанском календару. Према томе добро је дервиш записао, поменута хиџр. година донста је настала 28-VII-1850 год. после заласка сунчева.

7) Тако се зове врело у Ораховцу испод цркве. Зими надође велика вода, а лети пресуши. Испод Грлића је поток Врело који никада не пресушује, мада воду добија из Грлића.

8) Хоће да каже до 1 јула месеца ове исте године.

9) Види напомену број 7.

10) Хоће рећи до 12-VII ове исте године.

Садик Грбић¹⁾ у почетку месеца рамазана²⁾ усели се у нову кућу која је на Гувнима.

21 дана месеца шевала³⁾ променише куће Ферхад Шарко⁴⁾ и дервиш Зубеир Балче.⁵⁾

За време од петог до десетог августа⁶⁾ дође у Призрен мушир паша⁷⁾ Исмаил паша. Постаде глава Призренског санцака.⁸⁾

У Ораховац дође забит⁹⁾ Махмуд Фарис ага.

Чесме воде Грлића¹⁰⁾...

6 (Бр. 16): Bin iki yüz altmış alti sennesinde¹¹⁾ mahi agustosın yigirminci gününde Said Balık¹²⁾ vefat etmiş dir. Ve ertesi günü Murad ibni Ismail Gerikte(?) vefat etmiş dir. Allah rahmet eyleye, amin! Т.ј. двадесетого дана месеца августа године 1266¹¹⁾ умре Саид Балић¹²⁾, а сутра дан Мурад син Исмаилов престаи се у Гирику (Герик? Гирид?) — Бог да их прости, амин!

7 (Бр. 37): Senne 1270¹³⁾ vefati Süleyman Bublik¹⁴⁾ ibni Salih ibni Adem ibni Eyyub mahi teşrini sani yevm 14. Yevmi dernek defn olundi. Т.ј. године 1270¹³⁾ месеца новембра 14 дана умре Сулејман Бубић¹⁴⁾, син Салиха, сина Адема, сина Ејубова. Сахрањен је у уторак.

¹⁾ Грбића је 1932 године била једна кућа у Ораховцу, а друге се куће од тога рода отселиле у село Рогово у Хасу, срез Шарпланински.

²⁾ Т.ј. 11-VII-1850 год. по садашњем нашем рачунању.

³⁾ Одговара 31-VI I-1850 године по нашем рачунању.

⁴⁾ Породица Шарко и 1932 била је жива у Ораховцу.

⁵⁾ За породицу Балче ми тада рекоше у текији да је изумрла.

⁶⁾ Хоће рећи у времену првих десетину дана месеца августа.

⁷⁾ Арапски *müşir*, за важне послове државне одређено лице, овде у значењу нарочитог опуномоћеника, комесар, изванредни изасланик; у турској војсци официр са рангом везира.

⁸⁾ Турски *sancak başı* значи глава санцака, окружни начелник.

⁹⁾ Арапски *zabit* који одржава ред и поредак, овде значи нешто као срески начелник, претставник управне власти.

¹⁰⁾ Реченица прекинута, а хтео је вероватно да говори о чесмама које добијају воду из Грлића.

¹¹⁾ По нашем рачунању 20-VIII-1850 године.

¹²⁾ Ових Балића 1932 године у Ораховцу било је две куће.

¹³⁾ И доиста је 14-XI-1853 године био по Малеровим таблицама уторак. Пада у очи да су ови дервиши као и наши људи рачунали дане и месеце по сунчаном календару. Знају тачно кад је Митровдан (Kasım), Ђурђев Дан, Петров Дан.

¹⁴⁾ О овом роду Бубића нисам тада ништа забележио.

8 (Бр. 14): Bin iki yüz yetmiş sennesinde mahi teşrini saninin yigirmi dördüncü gününde¹⁾ dagda gittiler odun almaga. Ostrozub çıkar, iki kişi Kipti vurur. Ve iki kişi dahi vurur. Ve alti kişi müsliman vurur, ve on iki kişi mecruh oldiler. Biş hefte sonra ol yaradan Fazli Bugarçe²⁾ vefat itdi ve yirinde vurilan Ahmed Hacı Osman oğlu on yaşında aded bir. Numadan (тако!) Salko,

Sina(n) İstaşik ³⁾	aded	2
Ali Bugarçe	"	3
Said Bugarçe	"	4
Omer Jivan	"	5
Payazid Me(i)şlik	"	6
ve sonra Fazli Bugarçe		7
Bayram İsmik	"	

T.j. двадесет четвртога дана месеца новембра 1270 године¹⁾. Одоше у планину да узму дрва. Изађе Остроzub, па убише два Циганина. Убију затим још двојицу. Исто тако убише шесторицу муслимана, а ранише дванаест особа. Пет недеља после тога од те ране умре Фазли Бугарче²⁾. На месту је био убијен син Ахмеда хаџи Османа, дете од десет година,

Нумадан Салко, Синан Исташић, ³⁾	свега	2
Али Бугарче ⁴⁾	"	3
Саид Бугарче	"	4
Омер Живан ⁴⁾	"	5
Пајазит Ме(и)шлић ⁵⁾	"	6
и после тога: Фазли Бугарче	"	7
Бајрам Исмић ⁶⁾		

9 (Бр. 23): Bin iki yüz yetmiş alti sennesinde mahi agustosin yigirminci gününde Halil ibni Hamza veledi Sadik veledi Mursel Kadro tezevvić idüb evlenmişdir. Kabile mula Abazovik.

1) T.j. 24-XI-1853 године по јулијанском календару.

2) Од ове породице Бугарче и сад је у Ораховцу жива једна породица.

3) Турски написано презиме Сташић.

4) Ова породица звана Живан, рекоше да се отселила у Призрен.

5) Нисам записао како се ово презиме управо изговара: Мешлић или Мишлић... али је и та породица још жива и у Ораховцу има од тога рода 5—6 кућа.

6) И ових Исмића има у Ораховцу 5 до 6 кућа.

Напомена. — За ово крвопролиће у текији су износили своје мишљње да су главни и стварни кривци били призренски агалари, међу њима коловођа је била породица Јахја-агиња из Призрена.

Т.ј. године 1276, августа месеца двадесетог дана¹⁾ ожени се Халил син Хамзе, сина Садика, сина Мурсела Кадра од рода мула Абазовића.²⁾

Према оваквоме стању ствари, очевидно је да Ораховац, који народ тамо зове Орџавац а Арбанаси Раовџец са асимилацијом косовско-метохиском као: *Кџџаник, Кџџаница, ковџаница* и његова околина, можда и цела Подри-ма, нису врло одавно прешли у исламску веру, нити је ту област арбанашки језик одавно препла-вио. Досад се знало за жупу Гору у призренском округу да је врло касно, тако рећи наших дана, прешла у турску веру, мада она са променом вере није напустила и свој матерњи језик.

*

Да се има ма и бледа слика тога нашег говора у Ораховцу, овде доносим један одломак мога разговора са Мџром (Имџр) Фејзулахом Прџбосовићем, убогим дер-вишем халветиске текије у Ора-ховцу, који ме је уверавао да је онда имао деведесет и шест годи-на. Сад не знам да ли је још у животу. У разговору тада испри-чао ми је један свој несташлук из младих година који, иако исти-нит догађај, звучи као обична на-родна прича. У потврду познате народне мудре изреке да човек може много да поднесе и издржи, Мџра Прџбосовић ми је тај свој доживљај испричао овако:

„Бџше умрела једна жџна. „Аде, рекомо, д’јдемо да копџмо гроб“. Те отџмо четворџца: јџ, Достџн Шџрковић, Цџна Раџић и Реџџ Хусић одџвде од Орџвца. Отџмо на нџше грџбље. Ископџмо грџб, па потџм рекџше: „Аде да се смејџемо!“³⁾ Рекџмо: „Аде, кџј

Сл. 2. — Мџра (Имџр) син Фејзулаха Прџбосовића, убоги дервиш халветске текије у Ораховцу.

¹⁾ Тачно 20-VIII-1859 год. по нашем рачунању.

²⁾ Ових Мула Абазовића у Ораховцу и сад још има 4 до 5 кућа.

³⁾ Овде глаг. *смејаши се* употребљен је у смислу: шегачити се, шалити се.

ће д'улѣгне у грѣб?" Нйко нѣје смѣја да улѣгне. Рекѣмо: „Да трѣзимо шѣрт, па коме пѣне“. Тѣгли смо слапчиће. Чѣтири слапа.¹⁾ Мѣне ми пѣде. Ја улѣго у грѣб. Пружй се на зѣмљу кѣ што се турѣ (човек) у грѣб. Нарѣдйше ми штйце. Потегнуше зѣмљу, па покрйше грѣба. Пошто покрйше грѣба, почѣју да ми вйкају: „Имѣр Фејзулѣ, али се плѣшиш? Коркма!“²⁾ А ја ћутйм, они гѣре се смејѣју“.

„Тад рекоше: „Дајте лѣчка воде“. Такѣ имамо адѣт. Тад рекоше: „Ајде да га откријѣмо, море, оће да пѣкне ту“. Па потѣм почѣју земљу да мичѣјујеу сас матйку, сас лопѣту. Мйкоше земљу, те извукѣше јѣдну штйцу. Кад извукѣше јѣдну штйцу, ја седйм усред средѣ. Кад мйкоше ту штйцу, велу: „Он, бре, нѣ бија ѣде“. Кад мйкоше другу штйцу, јопѣт још јѣну мйкоше, ја ћутйм. Кад мйкоше трѣћу, ћутйм у средѣ. Кад мйкоше четвѣрту, ја тај тар вйкну: „Вѣв!“ Они пѣполѣгоше тамо тројца. Потем ми рекоше: „Ѓл се уплаши дѣле што си бйја?“ Ја и рекѣ: „Нѣ, нѣсам се уплѣшија“. — „Ѓ ти се ѣзе дуѣн³⁾ да не можеш да уздѣнеш?“ — „Рекѣ: „Нѣ!“

„Мећер могѣше чѣвѣк много да трѣје“.

„Донѣше потѣм жѣну, те ју закопѣмо“.

Тако ето говоре ораховачки муслимани, код којих су се сачувала и стара породична презимена, како они кажу, имена кабила.

1-ХИ-1948

Б.

Гл. Елезовић

¹⁾ Нисам забележио шта је Прбосовићу значило *слап* и *слапчићи*. Најпре сам мислио да му значи *сламка*, *сламчица*, но сад се види да то није, него да значи оно што вуку они који „трзају шорт.“

²⁾ Тур. не бој се.

³⁾ Реч *духан*, *дуѣн* је арапска и значи *дим*. Овде је употребљена у смислу *дах*, *ваздух*.

О ГОВОРИМА БАНАТА

У августу 1948 године послала ме је Српска академија наука у Банат ради испитивања тамошњег нашег дијалекта.

Мој је задатак био да фиксирам неколико основних локалних типова банатског дијалекта. У том циљу провео сам на терену тридесет дана, и то у местима Крстуру (Крс), Ђали (Ђ), Волошинову (В), Фаркаждину (Ф), Томашевцу (Т), Боки (Б) и Крушчици, задржавајући се неједнако у разним местима, најдуже у Фаркаждину (11 дана), најкраће у Ђали (непун дан).

Материјалу са овог путовања прикључио сам и своје белешке из Црње (Ц) и Радојева (Р), прикупљене у току краћег боравка у тим местима у пролеће 1948 године. Тако сам добио мрежу од девет тачака расутих по разним деловима Баната. За места у којима нисам био пружили су ми извесне податке радови проф. Московљевића (Дијалектолошка карта Војводине, Гласник Ј. проф. др. XVIII, 1044—1074, извештаји у Год. Зад. С. и В. Стојановића VII, 57—60 и VIII, 27—28) и врло садржајан и детаљан извештај проф. Милетића у Год. Зад. С. и В. Стојановића VII, 17—36. Из целокупног тог материјала могле су се, у главним линијама, разуме се, одредити границе банатског говора, његове основне особине, однос према књижевном језику и према другим нашим дијалектима, затим његове главне локалне нијансе, њихова неслагања и подударња. Једном речју, оцртала се општа слика дијалекта у најовлашним потезима. Да би се она употпунила и учинила прецизнијом треба још радити много више него што је до данас урађено на проучавању овога дијалекта. Стога свој рад ниуколико не сматрам завршеним. Овај мој извештај нема претензије да изложи коначне резултате, већ да обавести, сасвим укратко, о радовима прве фазе. Многа питања овде неће моћи бити додирнута, а понека тврђења остаће засад без образложења, све због ограничености простора. Исцрпније и документованије

позабавићу се целим предметом у свом потпуном раду који припремам.

У Банату се управо говоре два српска говора (не узимам у обзир румунски Банат, дакле ни крашовански говор). У југоисточном крају, око Вршца и Беле Цркве развио се један нарочит говор, релативно архаичан, али са многим знацима мешавине, и то скорашње, непревреле мешавине. Његове су основне црте:

1) углавном ресавска акцентуација (*седџ, ђедесџш, оџанце, пресџане, дџлд сам, висока си: народ, глава*), додуше са многим особеностима и отступањима (скраћивање $\hat{}$ иза дугог слога: *мрџиду, џшџане, џо(ј)џду му, шрџим, синова*, уместо: *мрџиду, џшџане, џо(ј)џду, шрџим, синџва*, затим кановачко *џџок, вџда* итд.).

2) претежно војвођанска замена јата (*најсџарџ(ј)и, нџсам, ка шџми, нџгди, онџм* поред *онџм, гри(ј)џша, сџџра*, спорадично *нџки* уместо *нџки*).

Али тај говор, у многоме наставак ресавског, захвата само мањи део Баната. За сам Банат типичнији је онај други који запрема цео средњи и северни део те области допирући на западу до Тисе, а на северу и североистоку до мађарске и румунске територије. Југоисточну границу одредио му је проф. Московљевић (Годишњак Зад. Стојановића VII, 57): то је пруга Ковин—Алибунар—Вршац. На целом овако омеђеном простору српски језички тип показује доста висок степен хомогености и значајне црте самосталног развоја. То нам и даје право да говоримо о банатском дијалекту као целини — наравно, подразумевајући овде само говоре средњег и северног дела Баната, а не и оне око Вршца и Беле Цркве. Једини предео у овом оквиру који се јаче издваја према осталима је југоисточна област, од Томашевца и Боке ка границама вршачког говора. На том доста пространом терену укрштају се и преплећу, у разним местима на разне начине, говорне црте вршачке и средњебанатске. На целој територији Баната опажа се знатан утицај књижевног језика на народне говоре, што је и природно у области са релативно високим степеном писмености маса. У овом правцу постоје знатне разлике између појединих друштвених слојева, а исто тако између старије и млађе генерације. Притом се неке црте при све јачем утицају књижевног језика лакше губе, а друге упорније чувају. Односи у овом правцу врло су поучни и заслужују нарочита истраживања. И у другом погледу јасно се запажају разлике између старца и омладине. Тако је напр. скраћивање дужина много даље одмакло код млађих, што јасно показује да је процес у току.

Банатски говор — говорим отсад 'о њему искључујући поминути мешавински појас (и, наравно, вршачки говор) — заједно са бачким улази у једну већу целину, војвођански дијалекат. А овај је најтипичнији члан једне шире формације, шумадиско-сремског дијалекта. Кажем најтипичнији члан стога што војвођански говори имају релативно мање трагова непосредног утицаја других дијалеката. Док Мачва има такорећи екавску варијанту Вуковог херцеговачког говора, а у Шумадији и београдској околини видљиво се мешају утицаји са југоистока и југозапада, Бачка и Банат, нарочито северни, показују особеније језичке типове.

За банатски дијалекат од нарочите је важности специфична интонација, црта по којој је и лаику лако познати Банаћанина и која се могла створити само током дугог развоја и сачињава део основне фонетске структуре дијалекта. Прецизан опис ове комплексне појаве може нам дати само експериментална фонетика. Ја ћу се задовољити неколиким напоменама. Банатски дијалекат има, наравно, пренесену акцентуацију (само у *Б* и *Т* слушао сам и примере са очуваним ^ акцентом ван првог слога, а и то само у извесним положајима: *јесѣња, обѣђе, пешкѣр, једѣн* — али *вѣде, сѣди*, — стари " се увек преноси: *ѣомѣгале, вѣнац, лѣвада, чѣвек*). Притом се сва четири Вукова акцента у Банату изговарају типично, са изразитим тонским модулацијама у току изговора једног акцента, а такође и са великим тонским разликама између наглашених и ненаглашених слогова. Дуги акценти одлично чувају свој квантитет, а кратки узлазни изговара се нешто дуже него у Београду. Понегде он прелази у полудуги узлазни, и то у свим положајима: *сѣло, лѣѣша, дѣвѣјка, бунѣр*. — Ову појаву треба строго разликовати од познатог кановачког дуљења (*жѣна, чѣвек*), карактеристичног за говоре Шумадије, а такође и за многе говоре југоисточног Баната (вршачког односно прелазног типа).

Дужине иза акцента у Банату се губе у извесним положајима. Између локалних говора ту има доста разлика, али оне немају начелног значаја. Углавном вреди правило да на истоку и југоистоку — ближе ресавским говорима — дужине показују мању отпорност, а на западу и северозападу, у близини Бачке, одржавају се боље. Ја овде нећу улазити у шаренило локалних прелива и ограничићу се на моменте од принципијелне важности.

На губљење дужина утиче читав низ фонетских чинилаца, и то:

1) положај дужине у речи — у последњем слогу скраћује се лакше, у унутрашњости речи теже: *виногрѣд*: *виногрѣда* Ф, *видѣм*: *видѣмо* В (примери које овде наводим само су начелно

типични за цео Банат, што се тиче конкретне ситуације, они претстављају само локални говорни тип места где су забележени).

2) (ако је дужина у последњем слогу) затвореност или отвореност слога — затворен слог боље чува квантитет: *лѣжй̆*: *лѣжй̆м* Т, *вѣдѣ*: *вѣдѣм* Ф.

3) квантитет претходног слога (избегава се нагомилавање других слогова): *бѣцѣмо* : *чѣкѣмо* Крс, *исѣрѣкрѣшѣно* : *неѣрѣсејѣно* Ф, *цѣлѣм* : *ѣнѣм* Б, *ѣушѣнцима* : *срдѣнцима* Ц, *сумѣвѣње* : *ѣмѣње* Ф.

4) (ако је дужина непосредно иза акцента) природа акцента у речи — узлазни подржава дужину иза себе, силазни помаже њено губљење: *вѣлѣкѣ* : *ѣѣшлѣвѣ* Крс, *ѣдѣнѣм* : *ѣдѣм* Б, *сѣлѣшѣте* : *ѣгѣшѣте* Б.

Осим тога важну улогу играју морфолошки фактори. Постоји тежња да се у извесним наставцима дужине уопште скрате аналогичном према случајевима кад се оне у истим наставцима фонетски губе. Тако дужине у наставцима врло често изостају и тамо где би се оне фонетски чувале. Квантитет се у Крс доследно чува у примерима као *кѣлѣч*, али се у прим. *вѣнѣм*, изгубио (према *вѣнѣчѣ*, *бѣцѣм* итд.). Исто тако и *ѣдѣс* али *ѣрдѣшѣм* В, *ѣѣшѣр* али *жѣнѣм* Б, *ѣрѣди* али *лѣшѣмо* праes. Ц.

Изукрштано дејство многих фактора довело је до појаве факултативних дужина у извесним положајима (који су у разним местима различити). Тако сваки локални тип зна за положаје где се дужина доследно изговара, за такве где је њен изговор факултативан и најзад за такве где се дужина коначно скратила без остатка. С друге стране, полудужина у сталним категоријама непозната је банатском говору.

Скраћивање дужина у последњем отвореном слогу деловало је са свом доследношћу фонетског закона. Оно је створило односе као што је *вѣдѣ*: *вѣдѣ се*, онако исто као што је преношење старог акцента само из последњег слога довело у неким црногорским говорима до односа *вѣда*: *вѣдѣ је*. Дужина је очувана у примерима: *кѣ(ј)ѣ је* Т, *кѣ(д) чѣјѣ сѣте* Ф, *сѣјѣ се* Б, *вѣнѣс се* Крс, *шѣкѣ је* Ц, *зѣшѣчѣм га* Крс, *дѣжѣ су жѣвили* В, *дрѣм се* Крс, *ѣрѣсекѣ је* Ф, *ѣрѣш куѣм ши* Крс, *дѣшѣрѣј и(х)* Ф, ма да се у истим местима говори *кѣ(ј)ѣ*, *чѣјѣ*, *сѣјѣ* и сл.

Даљим развојем ова опозиција последњег и претпоследњег слога уопштена је и на случајеве где је последњи слог првобитно био кратак. Према односу од *жѣне*: од *жѣнѣ је* начињено је и *жѣна*: *жѣнѣ је*. Опозиција *вѣдѣ*: *вѣдѣ га* праes. створила је и секундарно *вѣди*: *вѣдѣ га* имрег. итд. Тако је дошло до дуљења

Али *ě* и *ǔ* задржавају своју нормалну отворену боју без обзира на самогласник следећег слога: *дѣ^ади Р*, *шрѣ^аћи Р*, *дѣ^абљи Р*, *дѣ^ацу Ц*, *плѣ^аву Ц*, *кѣ^аљиво Р*, *ѣ^абичај Ц*, *нѣ^асимо Р*, *бѣ^аљу Ц*, као и *јѣ^аднако Ц*, *мѣ^ашемо Ц*, *ѣ^ашкани Р*, *рѣ^ађени Р*, (и као *шѣ^абе Ц*, *њѣ^ага - њѣ^ага Р*, *нѣ^агом Ц* итд.).

Специфична замена јата чини једну од основних карактеристика војвођанско-шумадиске дијалекатске групе. Основни рефлекс је *e* али се у низу речи и категорија појављује *u* на месту старог јата. У Банату се ови икавизми, сем неколико изузетака, могу свести на доследну, логичну и строго спроведену систему:

1) старо *ǣ* је замењено вокалом *u* увек када се иза њега налазио сонант *j*:

сѣ^арп(ј)и, *здрѣ^ављ(ј)и*,

није (и *није*),

бијаше (само у Ф и само једном забележено),

дѣ, *нијди* (према *дѣ је* и сл.),

гријѣша,

вијаши, *гријаши*, *сијаши*, *смѣјаши се*, *додѣјаши*. (Овај последњи глагол и у књижевном језику има *u* на месту старог јата; он је вероватно такав преузет или из Вуковог језика или из војвођанско-шумадиских говора. Да је заиста у питању јат, сведочи поред саме етимологије речи и старословенског *до^дѣ^ати* и обл. *до^дѣ^аши* у јужном Банату).

2) у свим морфолошким категоријама где је *u* стајало насупрот старом јату, аналогија је уопштила *u*:

dat.-loc. *мѣни*, *ѣ^д соби* (према *до^уши*)

од ѣ^дши(x), *сасвѣ^м*, *мѣ^длима* (према *мо^нѣ^х* и сл.)

dat.-loc. *мѣни*, *ѣ^о шѣ^б*

ни^сам, *ни^си* итд. (према *није*)

ви^диши, *м^рзила* (према *ви^ди*, *м^рзи*)

ргаef. *ѣ^рѣ* -> *ѣ^ри* - : *ѣ^ривари*, *ѣ^ривѣ^рне*, такође и *ѣ^рид*, *ѣ^рико* ргаер. према *ѣ^ривѣ^рши*, *ѣ^рилегне* (али увек *ѣ^рѣ*, *ѣ^рѣ^{ко} adv.*, *ѣ^рѣ^ка*, *ѣ^рѣ^ки adj.*).

ргаef. *нѣ* -> *ни* - (према ргаef. *ни* -): *ни^ки*, *ни^колко* итд. (углавном спорадично).

Изван ових општих принципа остаје свега неколико лексичких икавизама (или тобожњих икавизама):

г^нѣ^здо, *уг^нѣ^здилѣ се*, *г^нѣ^ван* (у значењу које се колеба од „нерасположен“ до „болешљив“), *разг^нѣ^вилѣ сам се*,

си^кира, *си^кирѣ^ца*,

ви^дрица (али *вѣ^дро*),

осим (*осѣ^м* Ф, Б)

ѣ^зрѣ^ком (овамо долази и лексички јекавизам *д^ѣше* Ф, *д^јеше* Б).

И то је све. Као што се види, ових речи има мало, мање него сличних отступања у многима од западних и јужних говора, на пр. екавизама у неким јекавским говорима. Обично се сматра да су ти примери доказ икавског супстрата у основици војвођанских говора, али ми то не изгледа вероватно. У скоро свим наведеним речима појава гласа *и* ум. *е* може се тумачити специјалним фонетским или морфолошким узроцима. Усто скоро све те речи показују и у другим крајевима колебања у замени јата. Стога је њихово сведочанство врло непоуздана потврда тези о икавизму.

Овако у северном Банату, дијалекатски најдоследнијем. На југу, где се ресавски талас непосредније осећа, појављује се и *е* у неким од наведених примера:

вђе, грђе, сјејмо, смје се, ддејло, вдрица, dat. мене (само понегде).

Данашња замена јата у Банату идентична је са оном која се јавља у војвођанским споменицима XVII и XVIII века, у првом реду код Гаврила Стефановића Венцловића. Од језика овог писца до садашњих војвођанских говора и иначе води непрекинута линија једног органског развоја. Колебања која се у споменицима јављају у погледу замене јата одговарају колебањима у живим говорима.

Банатски консонантизам не показује много особених појава. Још најзанимљивији је изговор *л* и *ш*, *ж*, *ч* и *џ*. Само што у овом правцу нема подударности између разних локалних говора, па ни између разних објеката у истом месту.

Глас *л* се у извесним положајима — испред *а*, *о*, *у*, затим на крају слога, можда понекад и испред отвореног банатског *е* — изговара нешто тврђе, обично једва тврђе, него у нормалном српском изговору:

љула, брезобрдљук, љоља, биљо, џнеља, мљад, Тилка, асшл, — пиљенце, биље.

Банатско *љ* (бележим га овако у недостатку подеснијег знака) ретко кад се приближава црногорскоме *љ* (о руском и пољском да и не говоримо). А често се место њега чује и обично средње *л*. Разлике у овом правцу су индивидуалне и околиналне.

Слично стоји ствар и са изговором спиранима *ш* и *ж*, а према њима и африката *ч* и *џ*. Ти се гласови изговарају у неким местима умекшано, али у већини случајева довољно тврдо да се одржи јасна разлика између *ч* и *ћ* и између *џ* и *ђ*. За ову особину неки месни говори уопште не знају, у другима се она јавља само код појединаца, у трећима је она обична. Само у Ф слушао сам је од већине објеката:

ш'èш'п̄р, кòш'уља, дòш'ла, ж'и'ж'ак, ж'длòшан, ладòлож', ч'и'ч'ак, развèнч'а, кòлѣч', ц'акови.

Наравно, и ту постоје разноврсна колебања: јаче или слабије умекшање, понекад једва приметно, и напоредан изговор и *ш* и *ш'* итд.

Банатско *ш'*, *ж'* итд. указује вероватно на трагове кретања досељеника из косовско-метохиске области.¹

Фонетска система Баната иначе је врло блиска системи књижевног језика. Од знатнијих разлика постоје још свега две, обичне и у многим другим дијалектима: отсуство *x* (изузети су ситни и често секундарни: *xрђав*, *xдма* = одмах) и појава фонеме *з* у ограниченом броју речи: *варзило* Ц, Р, *бузòва* Ф, Б (= *бъз-*), *бузе* (= усне), Ф, Ц, Р, *з̀инзòв* Ц, Крс, *з̀инзов* Р, *брòнза* Крс.

Банатска деклинација архаичнија је од вуковске, али се развија у новоштокавском правцу. Она је сва на путу од старог српског стања ка вуковском и не показује неког самосталног развоја у каквом другом смеру (као напр. косовско-ресавска или зетско-сјеничка деклинација или деклинација појединих икавских говора). Једини архаични падежни облици који су се у Банату одржали су инструментал и локатив множине именица мушког и средњег рода на *-и*:

с ш̀днки бр̀кòви, с Нèмци и з Б̀угари, с òши п̀д̀б̀рци,
с кòли, у̀гињем рамèни, ш̀т̀д̀ хеш с òви ј̀д̀(ј)и,
п̀д̀зн̀јемо п̀о п̀д̀шлови, п̀о п̀р̀д̀ки ш̀д̀рови, п̀о ј̀аркòви,
н̀д̀ дво(ј)и кòли, п̀о с̀д̀ли (примери су из Ф).

Ови се облици јављају негде чешће, негде ређе, поред оних на *-има*, али се чују по целом Банату.

Локатив плурала именица женског рода на *-а(х)* није познат у Банату, а исто тако ни датив плурала именица мушког и средњег рода на *-ом (-ем)²*. У тим је падежима *-ма* потпуно преовладало.

Према именицама и придеви имају инструментал и локатив плурала на *-и* и то, како је Милетић тачно запазио, чешће но именице:

с òшворени кòнкови, з др̀вени п̀л̀у̀гови, с òши кòжама, с м̀ди д̀ецама, п̀о др̀уги с̀д̀ли, п̀ò ш̀и бр̀д̀гови, п̀о н̀д̀ки к̀у̀ћама, (примери овога пута из Б).

¹) Уп. А. Белић, Штокавски дијалекат, Н. Енци. IV, 1073 и М. Стевановић, Годишњак Задужбине Стојановића VI, 63 (извештај о говорима Метохије).

²) Те облике наводи Вук за Бачку (Рј¹., XXXV I, XXXIX).

Примери као *са сѣгурни сандуцима* Крс могу се чути, такви као *по нѣши љзрѣкѣма* Крс обични су, али нигде нема обратно, *са сигурним(а) сандуци* или сл.

Од придевских облика на *-и*, само је онај у локативу остатак старине, а инструментал никако неће бити продужење старог instr. pl. именичке деклинације на *-ѣ*, *-и*, (уп. *новѣ*, *сиѣи*), већ је нова творевина начињена по угледу на именички инструментал и потпомогнута једнакошћу instr. и loc. plur. код именица.

Сви придеви и придевске заменице имају у највећем делу Баната у dat. и loc. sing. мушког и средњег рода наставак *-им*. Ти су падежи дакле изједначени са инструменталом:

Кѣжем шѣм љшѣм из дрѹгог сѣла, Сѣрѣмићу ђвим јѣдним мѣлим, Прѣдо јѣвним шѹжи(ј)ђцу, Одгѡвѡра мѣсним ѡдбору, Однѣсѣм јѣдним дѣшѣшу двѣ кѡцке шѣћера и однѣсѣм дрѹгим двѣ.

Цѣниду по њѣним сѣѡсу, по дѡнашњим нѣшим живѡшу, По шѣм се ѡзнѡје кѣша, по цѣлим двѡрѣшѣшу (примери из Ф).

У локативу је овај наставак захватио и заменице *ѡн*, *кѡ*, (*кѡ*) и *шѣѡ* (*шѣѡ*): *ѡ њим, по кѣме, нѣма нѡ чим* (Ф).

У северним и северозападним крајевима наставак *-им* је ређи, ограничава се на локатив, а у Крс (крајњи северозапад) и у локативу се појављују *-ом* порид *-им*: *у бечкѡречком окрѹгу, у нашом сѣлу* поред *по нѣшим ђбичѡју, ѡшѡло нѡ шѣм*.

Овакав географски распоред јасно потврђује тезу професора Белића¹ да су једначење dat. и loc. sing. с instr. унели косовско-ресавски досељеници који су, прилагођавајући се новој говорној средини, своје *-ем* (гако у ресавском у dat.-instr.-loc. sing. и dat.-instr. plur.) доследно замењивали с *-им*. Природно је према томе да ова особина буде распрострањенија у крајевима ближе границама ресавског дијалекта, а мање раширена у пределима даље од ресавске територије. С друге стране, неће бити тачна теорија Решетарова, изнесена после мишљења проф. Белића, по којој је „импулс за једначење дала (у српскохрватском) околност да одговарајући падежи у множини такође имају наставак *-им*“.² Као што смо видели, у Банату плуралски падежи нису изједначени на *-им*, а сингуларски ипак јесу. Чак је једначење у једнини узело више маха у локативу него у дативу, а баш локатив још увек има *-и* у плуралу (*по ѡрѣки шѡрови*).

Иначе је за деклинацију Баната карактеристично продирање наставака тврђих основа у оним категоријама где је књижевни

¹) Диалектологическая карта сербскаго языка, Санктпетербургъ 1905, стр. 38.

²) Der Štokavische Dialekt, Wien 1907, 182.

језик задржао однос *о:е*. Ова је тенденција најјача на североистоку Баната, на линији Кикинда—Радојево, али се осећа свуда. У инстр. сингулара именица мушког и средњег рода преовладало је *-ом* у свим местима:

Кó(ј)ићом Б, мўжом Ц, коњом Р, кључом Р, покрóвцом Крс, бóжићом Ф, óлајом Т, дóбошом Ф, бријáчом В, ко́нцом В, с óцџм Т, прўћом Ђ, рођењом Б, грóжђом Ђ, сунцом Ђ, имáњом Ф, дрўжјом Ф.

Слично стоји ствар и код присвојних придева где је уопштено *-ов* и код меких основа:

Јáшићови Б, Јáношовог Т, учишељов Крс, синóвљови Ф, Бирóвљов Ф, óцовог Ц, Зéцови Крс, Св́рчов (patron., начињен од готовог облика Св́рчев; присв. придев био би св́рцов) Ф, — само Крс и зешóвљев, брашóвљеве.

И у *gen. (-acc.) sing.* придева и заменица Крс се колеба: *вдшог, ндшог, шрѣћог, сшáрїјог, бившог, најмлађог, али и кођег, сшáрїјег, до последњег.*

Другде је уопштено *-ог(а)*:

ндшог В, ндшога Р, ичїјог Б, којог Ф, најбóљог Б, бáдњог Р, најсшáријог Р, шрѣћог Р, врўћог Крс, лђишог Ф, пошш́енїјог Ф, здравїјог В.

Тамо где у *dat.-loc. sing.* придева и заменица није *-им* потпуно преовладало, *-ом* је истиснуло *-ем* из употребе:

шрѣћом Крс, најмлађом Крс, у нашој селу В.

У множини именица мушког рода доминира *-ови*, али се и *-еви* одржава понегде:

зéцови Ц, нóжови Ц, сш́рицова В, плáцови Р, бóгáлови Крс, јéжови Ф, мїшови Ф, жуљови Ф, кáшовима Ф: óцџва Ђ, случајева Ђ, рогљеви Крс, из óши крајева Ф, кáшеве Ф, богáлева В.

Међутим у *nom. sing.* придева и заменица ср. рода *-о ум. -е* нашао сам у Ц и Р (иначе и у Кикинди):

мóјо Ц, мóјо Р, нáшо Р, шрѣћо Ц, крњо Ц, лђшњо Ц, свѣжо Ц, бáдњо вѣче Ц, свакидашњо Ц, прѣђашњо Р (иначе мóје Б, које Ф, свóје В, шўђе Б, зїмње Крс, бáдње вѣче Крс, дáнашње Ф итд.).

За конјугацију карактеристично је потпуно губљење прилога садашњег и прошлог и имперфекта, уз редукцију употребе аориста. Треће лице множине аориста живо је још увек и свуда, а и треће лице једнине налазио сам на више места:

пóједоше па се разићоше Ф, па се попови лáшише Ђ, коњи љишише па загребаше Б, óдоше Р, óни шрўишише па доћоше Крс, шóчак сшáде Б, дїже се и óде Р, а он прóђе нўз нáс Крс, да нѣма нѣга прóиáде свѣ Б, шшá ме шó снáђе Ф.

Као што је и Милетић забележио, јављају се и случајеви употребе трећег лица уместо првог:

полџиаше ми шџ Крс, ми пројџрише Крс, ја сад ђде Ф, ја ђбоде коња Крс.

Изгубљени су без трага облици II лица јед. и множ. и I лица множ., а облик I лица јед. сведен је на незнатне остатке:

ђдо Ф, Крс, рђко Ф, Б, Р, ја̀реко adv. Ф, Ц.

За облике презента карактеристично је треће лице плурала. Сви глаголи у овом лицу знају за познати наставак -ду:

свџчеду, зовђду, крђнеду, рђзметђду, ђђбиђду, џџџђду, џвђђеду, мошђду, досђђиваду, вђлиђду, џрђвђду, не видђду, дрђџду (прим. из Ф).

Неки су глаголи уопштили овај наставак. То су *мђђђду, ђђеду* Крс, В, Ф: *ђђеду* Ц, Р, Т, Б, *неђеду* Крс, В, Ф: *неђеду* Ц, Р, Т, Б, *ђеду* и сви глаголи с једносложним презентом:

јђду, мрђду, шрђду, шђђду, ђђду, знађду, смеђду, зрђду, врђду (примери из Крс).

Али кад су са префиксом или негацијом не ови глаголи не морају (а могу) имати -ду:

џђју, не ју, џмру, наџру, џџру, ђђку, не ду, џрђду, не зну, џрђзну, не сму, сазру, џрђвру, — поред џђђђду, не јђду, џмрђду, итд. (све из Крс).

Иначе је наставак -у у трећем лицу плурала проширен и на глаголе VI, VII и VIII врсте:

ђђгу, обрађиву, џђливу, — сђоразџму се, — вђлу, гђру, — џрђву, џђђђу, мрзу, сеђду, — сђђђју, шрђчу (примери из Б).

Тако су створене три потпуно паралелне промене у презенту, -е -а, и -и промена, не више разнообразне као у књижевном езику:

<i>мђшем</i>	<i>вђлем</i>	<i>вђнчам</i>	<i>лђђжим</i>
<i>мђшеш</i>	<i>вђлеш</i>	<i>вђнчаш</i>	<i>лђђжиш</i>
<i>мђше</i>	<i>вђле</i>	<i>вђнча</i>	<i>лђђжи</i>
<i>мђшемо</i>	<i>вђлемо</i>	<i>вђнчамо</i>	<i>лђђжимо</i>
<i>мђшете</i>	<i>вђлете</i>	<i>вђнчаше</i>	<i>лђђжете</i>
<i>мђшу и мђшеду</i>	<i>вђлу и вђледу</i>	<i>вђнчу и вђнчаду,</i>	<i>лђђжу и лђђђду</i>

(парадигме из Ц).

Ово стање у III лицу плур. презента претставља једну од најинтересантнијих одлика банатског дијалекта у односу на све остале говоре у околини.

С акценатске стране банатска деклинација и конјугација показују низ отступања од системе Вука и Даничића, али та отступања најчешће нису крупна и нису свуда иста. Најинтересантнија

је појава извесних дужина којих нема у књижевном изговору: *кућама, узмише* ипрег., *очију, оцџм* (ретко), *сџарџа* (у Б и *сџарџа*), *шџџи, шуџи(ј)џу* (изгледа да је свако старо -л давало *џ* а не *џ* као другде). Извесне акценатске алтернације, нарочито у деклинацији, ишчезле су: *глави* као *глава* итд., а друге су сведене на један или два примера: *рукама, свињама*, али *сџрџама* итд. Друге су опет алтернације раширеније него у књижевном изговору: *вџдро: вџдра* рл. Ф, *рџав: рџави* В, *дџгачак: дџгачки* Ф.

Банатска синтакса показује јасне трагове утицаја румунског језика. Замена падежа мировања падежом правца узела је великог маха. Нарочито је акузатив продро уместо локатива:

Осећа да му је бџље на сџџмак Р, Кџја је џва на слику Ф, Фџрт на сламу сџвали Крс, Сви смо бџли н-ошџј брег Б, Нџсиџ свџћу у џџ Р, Дрџу млџко у лџдну вџду Ђ, Кад је Дџка бџјо у вџјску Ф, ако џмаш џ главу Крс, џсџане у дрџго сџџње Б.

Акузатив је чест и уместо инструментала:

За кућу ми је Маџџр Крс, џгро мџд џџ Б, бџјо је прид мџне Ц, џма дрџси прид џџга Р, прџш кућу је крџа Ф, вџда је бџла џма џџд брег Ф — поред џна је за шџм Ц, ме џвџшом (=мџд светом) Ц, џри(д) дџви (=духови) Ц, џрџд џом Ф итд.

Географско простирање ове особине указује на њено порекло. У сџелима крај румунске границе употреба акузатива ум. локатива је искључива, у централном појасу скоро искључива, а на Тиси се често може чути и локатив.

Под румунским утицајем мења се ред речи (кад је у питању енклитика) у неким селима на самој граници. Овога има мало у Б и Ц:

И ме дџчека Ц, џим је чџдо Ц (=чудо им је; џим = енклит. облик), и га мџжеду Ц, Јџ сам лџго и сам зџсџо Б, да џџере џџгову нџгу и џе нџга да џрџџе Б, Нџ се врача Ц.

У Р врло много:

Џзме шџњир и џџере и га мџше, и му чџсџџџа, Сам крџила чџраџе, Су рџдили и су кџсили, Сџсџави се и се џсџави, Се џџије џа ни не вџџера, Нџ се мучу, Нџ се џрџви (из Крушчице код Беле Цркве такође много примера).

У Р и Крушчици може се чути и презент свршених глагола у значењу футура, црта неуопштена, али не сасвим ретка:

Мџрко, ја крџнем Р, Скуџим ја џво Р, Не џџје џна шџ Р, Вџлџнка дџџе с вџза Р, Не бџде вџше шџ шџкџ Кру, Вџ не дџбџше (=не добијете = нећете добити) Кру, Кад ја џмрем, џвџ свџ бџде џџрлог Кру.

Као што нам наведени материјал показује, банатски говор претставља хомогену целину. Његове битне особине — сем мало изузетака — познате су свим његовим локалним говорима. Наравно, и у Банату има месних разлика; оне су некад ситне, некад крупније, али уколико се остаје у границама територије банатског говора, — никад од капиталног значаја. Притом се не може наћи линија на којој би се поклапало неколико изоглоса. Суседна села имају увек скоро исти говор — али готово никад баш у свему исти. Кад се дуже иде у истом правцу, појединачне и мале разлике између суседних села накупе се и дају најзад осетно друкчији говорни тип. Али границу између два таква типа тешко је поставити. Тако је територија банатског говора сва у таласању, сва у преливу. Готово би се могло рећи да говорне разлике правилно расту у директној пропорцији са растојањем у километрима. То је уосталом и природно у равници чија једноликост омогућује подједнако добар саобраћај у свима правцима. Планински терен опет најчешће диктира друкчије стање: он разбија дијалекте на оштро омеђене поддијалекте, везане за природне препреке. Карактеристично је и то да су највеће реке у овом крају, Дунав и Тиса, уједно и важне дијалекатске границе.

Значајније изоглосе које пресецају територију Баната могу се поделити у две веће групе. У првој су групи оне у којима се на специфичан начин огледа сукоб западних и косовско-ресавских утицаја. Њихов правац је север—југ или североисток—југозапад. То значи: на истоку и југоистоку ситуација је ближа ресавској, на северу и северозападу ближа мачванској. Тако напр:

губљење дужина чешће је и обимније на румунској граници него на западу,

преношење акцента на проклитику (обично предлог) чешће је на Тиси него на истоку,

наставак *-им* у *dat.-loc.-sing.* м. и ср. рода придева и заменица уопштен је на истоку, на западу није.

Није тешко познати у овим моментима укрштање западније струје са косовском. Стога није чудо што се особине које сам означао као „источне“ настављају у још појачаној мери на територији вршачког говора, а оне „западне“ у Бачкој.

Набројане изоглосе имају још једну заједничку црту. Све су оне квантитативне природе: на једној страни мање, на другој више (квантитативан однос би био на једној страни да, на другој страни не). У ствари су то снопови изоглоса. Тако напр. фонетско скраћивање дужина показује целу градицију између

екстремних варијаната Крс и Б. За Крс је карактеристичан однос:

иушњици: сјавање: кдмад: кдмада: копач: девџка,

за Кикинду (према Милетићевом материјалу), а донекле и за Ц:

иушњици: сјавање: кдмад: кдмада: копач: девџка,

за Ф *иушњици: сјавање: кдмад: кдмада: копач: девџка,*

за Б *иушњици: сјавање: кдмад: кдмада: копач: девџка,*

Сасвим су друге природе изоглосе које се протежу у правцу запад—исток. Оне су чисто квалитативне. На северу постоји нека појава, на југу је нема. Притом је на страни севера гогово увек веће отступање од норми књижевног језика, а обично и иновација. Говор северног Баната типичније претставља банатски говор уопште.

На северу се говори *видрица, сјајати, грјајати, смјајати се, вијајати, додијајати*, на југу *ведрица, сјајати, грјајати, смјајати се, вејајати, додејајати* (притом немају сви икавизми заједничку изоглосу, већ само изоглосе паралелне по правцу).

На северу *прјајави, прјавари* — на југу *прјајави, прјавари*.

На северу *гдђ (кадгођ)* — на југу *гдд (кадгод)*.

На северу вокалска асимилација *жѐни: жѐ^ана*, на југу *ѐ* и *ѓ* увек отворени.

На северу код личних заменица енклитика *је* у *dat. sing. f.* (*ѓна каже шѓа је шрѓба*) и *њим* у *dat. pl.* (*кољко њим се свѓдло*) — на југу *јој* и (*ј*)им.

На северу глаголи III врсте имају инфинитивну основу на *-и*, *брјниѓи се* — на југу *брјнуѓи се*.

На северу *вршиѓи* — (и *вршиѓи*) ум. врћи (и сл. прелажење појединих других глагола из I у VII врсту) — на југу *врћи* итд.

Набројене разлике свакако су најкрупније међу онима које постоје између појединих месних нијанса банатског говора. Оне нису безначајне, али су ипак ситне у поређењу са основним особинама самог говора. Заједнички садржаоци кудикамо су крупнији него дискриминанте: отуда и имамо утисак хомогене целине.

Унутрашња доследност основних црта, кристалисаност локалних говора и релативно мали број дублета и колебања карактеришу банатски говор као поодавно формирану јединицу, са јасно одређеним особинама. Прилике у овом дијалекту не намећу нам претпоставку о мешавини, или бар не о скорашњој мешавини. Ње није ни могло бити тако скоро. Банат није примио директни талас сеобе из 1690 г., јер је Карловачким миром остао под Турцима и тек су доцније, спорадично и сукцесивно, поједини граничарски

одреди пребацивани из Поморишја и Бачке у Банат, већ и пре тога насељен Србима. Ови покрети нису могли битно утицати на дијалекат, исто као ни ситнија померања доцније. Зато морамо претпоставити да се основица данашњег говора створила у мешавини старих словенских становника Баната и досељеника — углавном из северне Србије — из XV и XVI века. То би се слагало и са самим језичким стањем на терену. Али то не значи да дијалекат није прожет знагном количином наноса из косовско-ресавске области. Његове везе с тим дијалектом биле су и остају важан фактор, и врло важан фактор, али не и најважнији.

По својој основној структури наш дијалекат несумњиво припада најмлађој штокавској групи. Он има акцентуацију начелно херцеговачку и деklinацију која се креће у правцу херцеговачке. Банат се не слаже с ресавским ни у једној од три основне црте које обично служе за издвајање појединих новоштокавских говора: ни у акценту, ни у деklinацији, ни у замени јата. Нарочито је важно подвући дубоке, органски настале разлике између једног и другог екавизма, јер се обично сматра да екавизам повезује ова два дијалекта у једно наречје.

Полазећи тако углавном од опште млађе штокавске основице, банатски говор иновирао је у многим правцу и разноврсно, толико да се може слободно рећи да он по прогресивности не заостаје чак ни за данашњим говорима источне Херцеговине.

Павле Ивић

ИЗ ИСТОРИЈЕ ПРОУЧАВАЊА ПОРЕКЛА НАЗИВА МЕРОПАХ

Меропси су били најмногобројнији зависни ратарски сталеж у Србији средњег века. Њихов положај познат нам је и из повеља, али најважнији извор за упознавање стања, права и дужности меропаха јесте Душанов Законик.¹⁾ Њихово име много је занимало већ преписиваче овога нашега правнога споменика, јер им је у каснијим вековима постало неразумљиво, па су га они измењивали или другом речи замењивали. С престанком српске државне самосталности разбила се, наиме, и степенаста структура ранијег друштва, те су ознаке за неке друштвене слојеве пале у заборав или остале као не потпуно јасни рудименти у живом народном језику. Меропси су из њега потпуно ишчезли. То много отежава проучавање порекла и значења ове речи. Не зна се поуздано да ли је то трачки назив, доспео нам преко Грка, или грчки. Па не само то, него се не зна ни да ли је меропах словенска или је албанска реч. Било би довољно разумљиво када би се само из научне радозналости испитивало порекло и значење речи меропах, али осим ове сасвим оправдане жеље има још важнијих разлога да се утврди порекло речи меропах, јер када би се у томе успело, много би се олакшало испитивање положаја меропаха у старој српској држави. У имену је символ садржине појма, до кога је нама највише стало.

У једној од најважнијих збирки докумената о зависним ратарима у Византији, у Вазелонским актима, речено је о изворима за упознавање њихова положаја ово:

¹⁾ Меропси се спомињу први пут под тим именом и с изређаним тадањим својим дужностима у повељи краља Владислава: *Споменик*, II', 1890, 6—7. *Новаковић С.*, Законски споменици, 1912, 589—92 и *Соловјев А.*, Одабрани споменици, 1926, 27—31. О једном додатку повељи краља Владислава и о погрешкама у издању Љ. Стојановића (Споменик, III, 1890, 6—7): *Грујић Р.*, Једна доцнија интерполација у хрисовуљи краља Владислава I (1234—1242) за манастир Бистрицу у Полимљу, Гласник Скоп. научн. др., XIII, 1934, 200—3.

„Как это ни странно, в памятниках византийской письменности, касающихся крестьянского сословия, громадное большинство которого скрывается под именем париков, не сохранилось ни одного специального трактата, посвященного описанию быта, условий жизни, характеристике отношений крестьянина к господину, на земле которого сидел он, и других сведений, без которых физиономия византийского парика, т. е. зависимого крестьянина, остается весьма бледно очерченной“.¹⁾

То важи, још у већој мери, за Србију, јер ми не располажемо ни са саставом садржине и природе трактата Козме магистра, који не смемо, међутим, нипошто превидети, пошто и он расправља о положају парика на манастирским имањима, а и нама су за Србију ипак најбоље познати односи мерапаха према манастирским властелинствима.

Осим истакнутих разлога за важност проблема о називу зависног ратарског становништва у средњевековној Србији има још један, који не сме бити превиђен: У покушаје за разјашњење имена мерапаха увукле су се с методолошког гледишта недопустиве погрешке, које су ово питање завеле на криве стазе и на тај начин веома отежале његово научно решење. Преко је потребно указати на те погрешке и криве стазе као такве утврдити. У науци се веома често на тај начин пронађу прави путеви за решење замршених питања.

А проблем о пореклу назива мерапах несумњиво је веома замршен. Сви прилази његовом решавању већ су отворени и окушане су неколике научне методе да се с њим изађе на крај. Пре свега, наравно, филолошке и лингвистичке, којима су у помоћ привучена историјска и правна обавештења и истраживања. Јако је занимљиво да је давно пре рођења социологије као науке примењена — наравно несвесно — и типично социолошкога метода за откопавање корена назива мерапах. Но мржина прилаза и многоврсног примењених научних метода нису, нажалост, омогућиле једно прихвативо решење. Име мерапах је до данас остало научна загонетка.

Ја сам мишљења да је најпоузданији пут ка решавању овако мучних проблема у прегледу досадашњих покушаја који, разуме

¹⁾ Успенский Ф. И. и Бенешевич В. В., Вазелонские акты, Госуд. публ. библ. в Ленинграде, Серия V, *Orientalia*, No 2, 1927, XXXVI. Charanis P., The Monastic Properties and the State in the Byzantine Empire, *Dumbarton Oaks Papers* IV, 1948. Упор.: *Byzantinoslavica*, X, 2, 1949, 299—302 (M. Paulová).

се, имају научну основу и исту такву сврху. Значи, не свих. Зато ћу ја пустити да прођу испред вас, како бисте их добро промотрили, неколики покушаји разјашњења речи меропах, писане као меропах, неропах или иначе.

II

У првом издању Душанова Законика, по рукопису Петра и Саве Текелија, меропси се уопште не спомињу. О меропшини и меропсима у Законнику је, како се зна, реч у чл. 34, 67, 68, 139, 156 и 201. Овде ће бити реч само о меропсима, дакле о чл. 67, 68, 139 и 201, где се баш они под тим именом помињу; пошто се чл. 201 налази само у Раковачком рукопису Законика, остају три члана о њима за претрес. По рукопису Текелија тичу се меропаха чл. 32, 33 и 79.¹⁾ Преписивач овога рукописа изменио је, међутим, реч меропах у чл. 32 и 79 у посадник и оставио ју је само у чл. 33. Кад је измењивао израз меропах у посадник, он је добро наслутио о чему се ради, јер је реч посадник извео од старог словенскога посадити, посаждати = καθίζειν, τιθέναι; collocare и сасвим тачно схватио је као colonus, иако ова реч долази од colo. Издавач рукописа Текелија у Рајићевој Историји оставио је посаднике из 32 и 79 чл. Законика, а у чл. 33 место *меропохомь*, како стоји у рукопису, унео је реч „мера“²⁾. Меропаха, како се види, у првом издању Законика уопште нема, али то не значи да је из њега избрисан и сам појам за њих. Јован Христијан Енгел врло добро је схватио о чему је реч у сва три случаја: Посаднике из 32 члана написао је као „Die Podsadniken“, али је у загради додао „Colonisten“; то су заиста и били.³⁾ „Мера, по којој уставъ и законъ по всей земли“, како почиње 33 члан, преведена је: „Ausmaas, nach deren Vorschrift und Satzung die Leute auf allen Gründen zu arbeiten haben“, а у примедби је довољно луцидно речено за ову меру: „d. h. Urbarium in Serwien“. То и јесу урбарилна одређења како их позна Запад, за који је Енгел и писао. Натпис чл. 79 „О Посадницахъ по Царевой земли“ превео је Енгел „Von den Grundbauern im Zaarischen Reich“ и спустио у примедбу опет тачно наслућену чињеницу: „Anhang zum Serwischen Urbarium.

¹⁾ Тачно издање рукописа Душанова Законика из библиотеке Текелија од Јована Борђевића: *Летопис*, 99, 1859, 26-50; чл. 32 и 33 на 33 страни, а 79 на 43.

²⁾ Ранчъ I, *Исторія*, IV, 1795, чл. 32 и 33 Душанова Законика на стр. 250, а 79 на стр. 262.

³⁾ *Engel J. Ch.*, *Geschichte von Serwien und Bosnien*, 1801, превод чл. 32 и 33 Душанова Законика на стр. 298, а чл. 79 на стр. 305.

Klage des Unterthanen wider den Grundherrn“. Почетак самога члана „Посадникомъ уставъ по Царевой земљи“ превео је „Gesetz für die Grundbauern des Zaarischen Gebiets“.

Како се види, у првом издању Душанова Законика и у немачком преводу по њему сачињеном нема уопште помена о меропсима, под тим именом, иако је њихов положај у друштву и у држави већ на самом почетку XIX в. довољно тачно схваћен, о чему одлично сведочи Енгелов превод, коликогод он, иначе, био начичкан погрешкама. Име меропах остало је, дакле, и после првог издања Душанова Законика покривено тамошњом непознавања.

У другом издању Душанова Законика, Георгија Магарашевића, ред чланова је веома поремећен и они сами понегде искидани. Зато није лако пронаћи оне одлуке Законика које се односе на меропхе. Члан 67 доспео је на крај члана 36, како су овде бројани (Летопис, 14, 1828, 57), а члан 68 унесен је као почетак члана 37, који је овде здружен чак са чланом 101 (Ibidem). Најважнији члан Душанова Законика, који се тиче меропаха, 139, доспео је у овом издању између члана 80 и 174 (Ibidem, 55). Пошто је ово издање по Раковачкоме рукопису, то у њему има и 201 члан Душанова Законика по Новаковићеву издању. Он је унесен после члана 108, који је варварски покидан: Почетак у Летопису 15, 1828, 48, а крај у Летопису 14, 1828, 61!

Одмах после овога члана с нечовечном казном за одбегла меропха долазе премудри и човекољубиви савети, рђаво штампани, с овим почетком: „Дѣче съгрѣшенїа ѡставати не ѡмѣщениа неже некіе неповинне мѡучити“; значи, нема тортуре; сам члан 201 Душанова Законика није без замерке штампан (Летопис, 15, 1828, 48—9), али и код Новаковића је, бојим се, испало „нио“ испред „ништо“ (146).

Реч меропах претставила се ученој јавности први пут 1828 године и то и у сингуларном и у плуралном облику, способна за научна истраживања. Могло се тачно видети са 57 стране 14 књиге Летописа да је номинатив једнине меропх, а номинатив множине меропси; датив множине је записан меропхом.

У овима временима страснога филологисања, и са стране стручњака и нестручњака, јамачно је ова чудна реч изазивала смела домишљања љутих етимолога. Но ми не знамо за њих, и биће да је највећи део таквих довијања заостао у усменој књижевности доконих разговора и узрујаних препирки. Пред јавност су ступили покушаји разјашњења речи меропах у њеном друкчијем облику, као неропах, како је овај назив за зависне српске

ратаре средњега века записан у Ходошком рукопису, који је, с три друга рукописа Душанова Законика, понео Павле Јосиф Шафарик када је пошао из Новог Сада.

Ходошки рукопис је без икакве двојбе много старији од Раковачкога, писаног на самоме почетку XVIII в. Стога је сасвим разумљиво што га је П. Ј. Шафарик узео заједно с Раковачким за основу свога издања Душанова Законика, снабдеведенога његовим немачким преводом и драгоценим примедбама, у књизи: Kucharski A., *Antiquissima monumenta iuris Slovenici*, 1838. Једна од тих примедба јесте и први научни покушај да се разјасни значење речи меропах, која је П. Ј. Шафарик у већ била позната у обадва своја облика. Ево је:

„meroph, richtiger in der Hs. 1390: „neroph“ agricola Bauer. Dieses Wort kommt nur in diesem Gezezbuch vor! — Es ist wahrscheinlich altslaw., zusammengesetzt aus nur terra Erde, und phnu, pahaju aro ich ackere: daher agri — cola. Neroph ist die ältere Form, nicht meroph. Die Neuere Serben setzen oft m st. n, micina st. nicina, mestve st. nestve, počimati st. počinati etc. Jetzt ist meroph in ganz Serbien unbekannt“.¹⁾

П. Ј. Шафарик је мислио да сме, с много опрезности, рећи да је неропах старословенска реч и усудио се раставити је на њена два саставна дела. С овим тумачењем јамачно и сам није био задовољан, јер је скоро истодобно поставио другу хипотезу о пореклу речи меропах, и опет у облику неропах. Тај покушај је унесен на много приступачније и утицајније место, у његове *Slovanské starožitnosti*, које су почеле, у свешчицама, излазити 1837 године. Говорећи о народима трачкога племена, он на четвртом месту говори о Норопсима, за које је двоје претпостављао — прво, да су били Трачани и да су становали око Кратова, Скопља и Штипа, те друго, да су они дали име неропсима или меропсима. То ни једно ни друго није тачно, али Шафариково тумачење било је од тако дугога и толико пространог утицаја да се мора овде саопштити:

„*Noropes*, lid thracký, obývali druhdy v krajince Paonii, na severozápadním pomezí Macedonie, na řece Axios čili dnešním Vardaru, v okolí měst Kratova, Skopje, a Štipu. Bylit' oni nepochybně nejstarší kovkopové Evropy naši, o nichž nás památka došla. Nebot' již Homer, jak já se domýšlím, podlé nich nazval νόροπα χαλκόν (*lucidum aes*) (Homer II. II. 578. XI. 16. Odyss.

¹⁾ *Kucharski A.*, *Antiquissima monumenta iuris Slovenici*, 1838, 136.

XXIV. 466—499), ačkoli vykladači jeho, nerozumějice tomu slovcí, divně je překrucují a tlumočí. Podlé Stephana Byzantského Epaphroditus, mluvozpytec z věku Neronova, připomíná město Norakos (Νωράκιος) v Paeonii. (Steph. Byzant. De urb. ed. Amst. 1678 F. p. 502. not. 228. Vykladači opáčně a nemístně slovece Paeonia na Pannonia proměňují). Clemens Alexandrinský o nich toto poznamenal: „Noropes, národ Paeonie, nyní Norici prozváni, vzdělávali kovy (χαλκόν), a první železo cidili“ (513) (t. ocel hotovili) (Clem. Alexander. Stromatum I. I. ed. Par. 1641. Fol. p. 307). Zdet' Noropové tito již s Noričany, tolikéž kovkopy, a v římské době nad onyno proslulými, změtení jsou. Clementa do slova vypsál Eusebius. (Euseb. Pamphil. Praeparat. evang. I. X. c. 6). Suidas homerické νῶροψ χαλκός vykládá skrze νῆ a ὄροψ, jakoby nevzhledný pro leskot svůj (nápodobně novější skrze ἤροψ), a však při tom i výklad Epaphroditův opětuje. (Suidas S. v. νῶροψ). Podlé mého zdání pozdější spisovatelé původni tyto Noropy v Paeonii smátli s Noričani v Norikum, čili, jakž oni říkali, v Pannonii. Samo slovece νῶροψ snad co do prvku a skladu svého ode slova μέροψ (homo) není rozdílné; nebo souhlásky ν a μ často se střídají. (Μεροπίς sloul někdy i Ostrov Cos, a osobní jméno Μερόπη známo jest. Výklad prvku slova toho u řeckých jazykozpytcův jest lichý a nejistý. A Thrakův neri, zdá se, vyznamenávalo člověka, muže, jako podnes u Arnautův). Tim způsobem onino Meropes, v rudných horách Pangaeu a Rhodope, v podkraji řeky Nestu čili nynější Mesty, o nichž nám letopisové středního věku, jmenovitě Kantakuzenus, Nicephorus Gregoras a j., vypravují, (Kantakuzen. ed Par. II. p. 574. Niceph. Gregor. ad. a. 1345. Stritter Mem. popul. II. 864. 874), dobře mohou býti potomkové dřevních Noropův paeonských. Bud' jak bud', o tom nám pochybovati nelze, že slůvko neropch, mn. č. neropsi, čili s pozdější záměnou souhlásky n v m (Srov. strrb. nicina (tuber), mezinac (filius postremus), nestva (tibiale coriaceum), počinati (incipio), načín (modus) a j. s. nsrb. micina, mezimac, mestva, počimati, načím a. j.; čes. Mikuláš (Nikolaus) a j.), meropch, meropsi (oboje zajisté forma v rkp. se čte), jimžto ve dřevních srbských a jak se domýšlím i bulharských zákonech sedláci a poddani se vyznamenávají, pošlo původně od těchto Noropsův, jež Slované okolo 1.500 po Kr. v Paeonii zastihli a sobě podmanili. (Zákony srbského cara Štěpana Dušana podlé rkp. ok. 1390: nerop'ch, pl. nerop'si (rusticus, subditus), nerop'sina (ager rusticus), podlé rkp. 1700: merop'ch, merop'si, merop'sina. Ve přeložení Matouše Vlastara ok.

1335: ot žitelstva posilati v žitelstvo, rekše v meropšinu. Rkp. Oповský 1. 1495.). Což spolu novým jest důkazem, že onino prastarí Noropsové zde, nikoli pak v Norikum hledání býti musejí. Hory ty bliže Kratova, Nového Brda, Leskovce atd., byly v celém středním věku na železo, (514) měď a stříbro přebohaté, a jsou na dile ještě až podnes, ačkoli ode Turkův zanedbané. Dnešním Srbům a Bulharům slůvka neropch a neropšina, pokud já o tom zprávy mám, již naskrze nejsou známa.“¹⁾

Ja сам имао на уму овај покушај тумачења речи меропах када сам раније истакао, да је пре рађања социологије као науке учињен типично социолошки напор да се разјасни порекло речи меропах. Модерна социологија је, како се добро зна, неуморна у доказивању, како се велике народне масе никада нису селиле, већ само ратници, завојевачи. Они, тврди се, покоравају мирољубиве, ратовању невеште, становнике плоднијих и од себе културнијих области, правећи тако од слободних народа зависне насељенике, којих име постаје синоним за подложно становништво. П. Ј. Шафарику ове нове и смеле претпоставке — за Србе и Хрвате најбоље познате преко Гумпловићеве теорије о природи наше сеобе на југ — нису биле ни у слутњама а камо ли у јасној свести, него је он склопио своју претпоставку на основу сличности сазвучја Норопси и неропси. Невоља му је била не мала, а она покатакд није добар учитељ. Није била ни овде. П. Ј. Шафарик се није држао само тобожњих трачких Норопса, него се латио чак и Омира, познијих грчких писаца, па и византинских историчара, Јована Кантакузина и Никифора Григоре, да би подупро слаб сталак своје хипотезе. Најбоље би, наравно, било, када би се из целог разлагања Шафарикова могло утврдити да му је ослонац на византинске писце XIV в., из доба Душанова Законика, био најјачи и најоправданији, јер је и он сам јасно осећао да би Норопи могли бити исто што и Норици, дакле далеко од српских земаља; његов унук, Константин Јиречек, је у једној ученој примедби истакао да му је дед био на погрешном путу док је верорао да већ древни Омир зна за Норопе у нашим странама; не, исправљао је он деда, њих спомиње тек Климентије Александријски, и док пише о њима сигурно мисли не на неки трачки народ на Балкану, него на Норицане, одлично познате као рударе и коваче.²⁾ Тако

¹⁾ *Šafarik P. J.*, *Slovanské starožitnosti*, 1862. 513—5. У првоме издању *Slowanské starožitnosti*, 1837, налази се ово веома важно место на стр. 380—1.

²⁾ *Иречекъ К.*, *Исторія Болгаръ*, переводъ Ф. К. Бруна и В. Н. Палазова, 1878, 138.

би отпали Норопси као извор имена неропаха или меропаха, али они се и даље потежу као народ трачкога порекла, који је дао име српским меропсима. Чак то тврди и стриц Константина Јиречека, Херменегилд, који није пошао за ученим синовцем:

„Meropchové tuto jmenovani pokládati se museji za potomky starého plemena kmene thráckého, jenž sluli Neropsi, Noropes, a známi bili co zdatni kovkopové.“¹⁾

Када се при постављању једне хипотезе слути да јој један постављени подупирач није довољан, онда се — можда и несвесно — подмеће други, али тај често још више искриви и олабави положај постављене претпоставке. Тако се догодило и П. Ј. Шафарику, када је поред тобоже трачких Норопа споменуо и Кантакузинове и Григорине тобожње меропхе. Ни с њима задовољен, он је потсетио и на могућност слагања значења трачке и албанске речи, по којој би меропси значили исто што и људи, а с тим би се значењем дала помирити и омирска реч μέροσι, која је — јачко се онда веровало — синоним за βροτός, άνθρωπος.

На почетку свога разлагања ја сам истакао, како су чињени покушаји да се реч меропах изведе из трачкога, грчкога, албанскога и словенскога корена. Сви ти покушаји учињени су стварно већ од П. Ј. Шафарика, чије разлагање о Норопсима у Старожитностима претставља колико учену, толико и опрезну и духовиту читаву малу студију. Ако она није успела да се хипотезе учињене у њој прихвате као чиста истина, оно је њена несумњива заслуга што је јасно као дан указала на могућност неколиких извора за разјашњење речи меропах. Преведено на учени језик, то значи да је цели проблем веома сложен и не лако решив.

П. Ј. Шафарик био је свестран слависта, дакле и словенски филолог и лингвиста, али с претежним занимањем за историју књижевности, где је стекао бесмртне заслуге. И Фрањо Миклошич је растао и развијао се са развитком простране славистике, која је, од велике чести, његово дело. Но и поред своје несумњиве свестраности, он је ипак изнад свега филолог и лингвиста, па ипак је у тумачењу порекла и значења речи меропах пошао за П. Ј. Шафариком: У своме досад ненадмашеном „Lexicon Palaeoslovenico-Graeco-Latinum“ (1862—5) рекао је за реч меропах ово:

„Меропзхъ v. неропзхъ“, а под неропх стоји „неропзхъ m. ser-vorum genus отроци и неропси duš. 57. неропхомъ законъ duš. 58. цо оуработа неропхъ duš. 58. неропхомъ въ земли

¹⁾ Jireček H., Prove, Historický slovar slovanského práva, 1904, 163.

царскѣ duš. 119. меропѣхъ duš. 205. mon.-serb. 489. меропѣхъ mon.-serb. 83. quinquies cf. μέροτες apud Cantacuzenum et Nicephorum Gregoram šaf.-star. 361“.

Колико год су Шафарикове Старожитности чувено и утицајно дело, толико их ипак у овоме надмашава Миклошичев Лексикон, који досад није ничим ни сличним, а камоли бољим, замењен. Значи — Шафарикове Старожитности важе као делимично јаво застареле, док је Миклошичев Лексикон у рукама свих данашњих испитивача словенских језика свакога дана.

Ко год прочита Миклошичево разлагање о речи меропах, он мора помислити да га треба разјашњавати с μέροτες, код Кантакузина и Григоре, које је он нашао као сведоке код Шафарика. Но не баш у томе облику. Шафарик, истина, наводи реч μέροψ, али само ради тога да би истакао њезину сличност с νῶροψ и потегао тако чак до Омира, а када жели да потсети на Кантакузина и Григору, тада пише да Меропес ове обојице могу бити потомци стародревних Норопа; он је реч Meropes написао латиницом, с великим почетним М, а Миклошич је латиницом написано Meropes пренео на грчки алфавит, с малим почетним μ; тако су српски меропси изједначени с тобожњим Кантакузиновим и Григориним μέροτες. Ови, међутим, тамо уопште не постоје ни као име народа, како се може помислити по Шафарику, ни као име реда људи, како би излазило из Миклошичева разлагања.

Како је дошло до тога да два научењака тако високих способности, као Шафарик и Миклошич, пођу рђавим путем и за собом оставе читаву поворку нетачних схватања? Шафарик је показао правац у коме се може наћи одгонетка. Поред помена, наиме, Кантакузина и Григоре он наводи код првога и страну паришкога издања, а код другога само дотичну годину с тобожњим поменом Меропа. У наставку је продужен цитат с упозорењем на Штритерову марљиво сабрану збирку византинских извора за прошлост словенских и суседних народа: Stritter, II, 864, 874. Како је добро познато, овде се грчки писци нижу у латинском преводу, и само су најважнија места саопштена у оригиналу. А да ли код Кантакузина, савременика цара Душана, постоје μέροτες, како стоји код Миклошича? Доиста не. У приказу сукоба с одметником, да не рекнем хајдуком, Момчилом спомиње Кантакузин област Меропе, а не народ Меропа или ред људи меропа:

»τὰ ἐν τῇ Μερόπῃ φρουρία προσεχώρησαν«. У латинском преводу „castella Meropes“ (Ed. Bonn. II, 1831, 402) »καὶ τὰς κατὰ τὴν Μερόπην ἄλλας κόμας οὐκ ὀλίγας οὐσας«. У латинском

преводу „castella et vicus praeterea Meropes“ (ibidem, 403). »πέμψαντες δὲ καὶ πρὸς Μομιτζίλον, ὃς τῶν κατὰ Μερόπην φρουρίων καὶ τῶν ἄλλων νομάδων...«. У латинском преводу за нас овде важно место „castellorum Meropes“ (ibidem, 421). »καὶ τῶν κατὰ Μερόπην φρουρίων ἦρχε πάντων (sc. Μομιτζίλος) καὶ μέχρι Μόρδας προεχώρησε«. Латински „et oppidula Meropes tenebat omnia...“ (ibidem, 520).¹⁾

Шафарикови Меропес пренесени су из латинскога превода, где је Меропес генитив сингулара, по грчком, а не номинатив плурала, како излази из његова разлагања и, још више, из транскрипције Миклошичеве као μέροπες, код које се мора мислити на номинатив сингулара μέροψ, а не Μερόπη, како у збиљи стоји код Кантакузина. Ово име ја нисам нашао код Григоре, где се описује борба с Момчилом; име Момчилово он пише Μομιτίας.²⁾

Кантакузин не спомиње, дакле, никакав народ Меропе, како излази из Шафарика, нити ред људи меропе, како се мора мислити по Миклошичу. Цела забуна има двострук корен — жељу да се за собом не остави загонетка и ослањање на латински превод византинскога историчара.³⁾ Те Меропе, извучене из латинскога превода Кантакузина, доводио је Шафарик у везу с трачким Норопсима, које ћете узалуд тражити у брижљиво састављеним списковима познатих трачких племена.

Ништа не би било даље од мојих намера него ако би се из мога разлагања извела нека општа осуда метода рада Шафарикова и Миклошичева. То мени није ни на крај памети, и ја јесам и остајем у првим редовима свих оних који никада не заборављају дубину и ширину научних напора ових великих слависта, које је у њихову раду водила неугасива жеђ за научном истином и непоколебива љубав према Словенству. Обојица могу поднети — и подносили су — и много крупније замерке од ових, а да то није ни труни њиховом научном угледу нахудило. Било би, међутим, сасвим против њиховога научнога духа, када би се у уображеној бојазни за њихов углед њихове погрешке зеташкавале или чак

1) Из Јиречекове Историје Бугара да наведем само неколико важних речи о Момчилу: „...Кантакузинъ назначилъ его намѣстникомъ области Меропской (въ южној Родопѣ)“. *Иречекъ К.*, о. с., 398.

2) Ed. Bonn., II, 1830, 727—9, ad ann. 1845.

3) И П. Ј. Шафарик поступао је као већина његових савременика и множина потоњих писаца — наводио је места из византинских писаца у латинском преводу: напр.: Necephorus Gregoras bemerkt zum J. 1271: Institutum hoc“... etc. *Šafarik P. J.*, Geschichte der serbischen Literatur, 1865, 58.

свесно као такве понављале. То би, стварно, било понижење високих тежња Шафарикових и Миклошичевих, јер су и они све своје научне напоре сматрали само степеницама у стремљењу за вишим успесима.

У своје Етимолошком речнику словенских језика (1886) Миклошич је углавном поновио што је раније написао. Из тога се види да у том дугом размаку времена није успео наћи неко боље решење:

„*meropŭhŭ*: as. *meropŭhŭ colonorum genus meropŭŝ adj. meropŭŝina, daneben neropŭhŭ, neropŭŝina* — gr. *μεροπες bei Cantacuzenus und Nicephorus Gregoras.*“¹⁾

Много се мора жалити што Е. Бернекер није унео у свој Етимолошки речник покушај тумачења речи меропах.

Ђуро Даничић у своје Рјечнику из књижевних старина српских (1863—4) није уопште улазио у испитивање порекла речи меропах, него је дао само стварно тумачење и марљиво израђен списак места из српских извора, где се меропси спомињу; но и тај је сада непотпун:

„*мѣропѣхъ, colonus cuiusdam conditionis, ... било их је на земљама црквеним и властеоским и краљевским или царским, и чија бјеше земља оному бјеху дужни радити и нешто давати и плаћати, а осим те земље могли су имати и своје баштине.*“

У своје „Основе српскога или хрватскога језика“ (1876) и у своје „Коригене с riječima od njih postalijem u hrvatskom ili srpskom jeziku“ (1877) он реч меропах никако није хтео ни уносити. Ја из тога закључујем да је ни он није сматрао словенском и српском као ни Миклошич.²⁾

На сасвим нову научну основу покушао је поставити тумачење речи меропах А. Вираг, наиме, на живи народни говор. Вираг је под Учком и у Крају чуо реч *саморах* за крупнију врсту јечма, који се, иначе, пре ступице мора намочити, „*dočim se samорах*

¹⁾ *Miklosich F.*, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, 1886, 192. Веома ратоборни и у критици често заиста неумерени, А. Брикнер, није умео дати никакву другу етимологију ове речи у својој веома опширној оцени Миклошичева Етимолошког речника: *Archiv für slav. Phil.*, XI, 1888, 112—43.

²⁾ *Miklosich F.*, *Die Fremdwörter in den slavischen Sprachen, Denkschriften Wiener Akad. der Wissenschaften, Phil.-hist. Classe, XV, 1867, 38:*

„*meropŭhŭ, neropŭhŭ m. aserb. colonus cuiusdam conditionis, danič. Nach šaf.-starož. 20. 4. von dem Völkernamen neropes, meropes abzuleiten.*“

sâm „hve“ va stupce“. То га је сетило на меропих, што он раставља у mēro и рѣх (pahati, puhati, trijebiti): „Potom мерорѣх znači љовјека, који stalnu mjeru žita trijebi“.

Томо Маретић жали што Вираг није забележио генитив од саморан-саморана или саморана. Ако би било ово друго, онда би било тешко изједначити оба раh; мѣропѣхъ, ген. меропха.¹⁾

Овај Вирагов покушај није достојан да буде споменут у „Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika“ Југославенске академије у шестоме тому, који су уредили П. Будмани и Т. Маретић. С много опрезности овде је начињен спој од етимологијâ, Шафарикове и Миклошичеве:

„Postanje riječi nije sasvijem jasno, ali se može misliti, da je postala od narodnoga imena Μέροπες, kako se nekad zvaо nekakav narod na balkanskom poluostrvu u planini Rodopi. P. J. Šafarik slov. starož. 381. Razvoju značenja Μέροπες — меропси одговарао би развој, што га видимо у riječi vlah, која је у старој српској држави значила pastira; а управо је Vlah особито народно име (ови су pastiri doista isprva bili по својој народности Vlasi тј. Rumunji“.²⁾

Напредности у томе заиста нема, али уздржљивости и на претек. Та није драга радозналим нестручњацима; може бити да уредништво Рјечника није заборављало да се реч меропих налазила само у српској говорној области, и то на њеном источном делу, па нису тражене аналогije у хрватским крајевима, и то на њихову скоро западноме рубу.

В. Мажуранић унео је у своје „Prinose за hrvatski pravno-povjestni rječnik“ реч меропих тек у „Kazalo“ (X, 1922, 1739), с оправдањем: „samo u srbskih izvorih. Ima biti ime naroda (Bogusl. I, 185. II, 260. Neropes, Noropes); u srb. pravu služi i poslije за rusticus, sudbitus“; позивање на смела маштања Богуславскога збиља не улива поверење.

Ја не заборављам на своје обећање да нећу без пробирања низати све покушаје тумачења речи меропих. Али и поред њега нипошто се не сме обићи кратко и разборито разлагање К. Јиречека о меропсима, с једним тихим уздахом на крају:

„Seit dem 13. Jahrhundert heisst der Kolone in den serbischen Urkunden und Gesetzen mēroph, im Plural mēropsi, Patronymikon mēropšič, das Gut mēropšina. Der Name kommt nur

¹⁾ *Virag A.*, Откле је riječ мѣропѣхъ? *Nastavni vjesnik*, I, 1893, 79—80.

²⁾ *Rječnik Jug. Akad. hrvatskoga ili srpskoga jezika*, VI, 1904—10, 607.

im Osten des Landes vor; im Westen, in der Zeta oder in Travunien und Zachlumien, ebenso in Ragusa und Cattaro ist er unbekannt. Sein Ursprung ist dunkel“. У примедби: „Griech. μερίς Teil, μερισμός Teilung der Güter liegt zu fern“.¹⁾

Исто тако мора се ставити у овај низ научних напора и разлагање К. Кадлеца већ због могућности ширине утицаја, пошто је написано од угледнога правнога историчара и објављено на једном светском језику:

„Les paysants étaient presque tous établis sur un sol qui ne leur appartenait, qu'il fût au souverain, ou à l'Église, ou à de gros propriétaires laïcs. Dans les monuments serbes, ils s'appellent *meropsi* (sing. *meropeh*) et leur terre *meropšina*; l'étymologie la plus récente rattache ce mot à l'albanais *mjer* „pauper“ et *rop* „familia“; celle qui le rattache au nom de la tribu thrace des Néropes est vieillie“.²⁾

Држим да се не варам када тврдим да је ово тумачење израза меропих К. Кадлец прегледао из једне публикације у коју је смео имати довољно поверења. На уму ми је у много чему примерна едиција: Thallóczy L., Jireček C. et Sufflay E., *Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia*, I, 1913. Тамо су под бр. 746 саопштени и изваци из Дечанских повеља с постављеним научним задацима о њима који нипошто нису за презирање. У краткој латинској садржини једнога одељка стоји и ово: „Sequitur lex pro colonis (*meropsi*) et tributariis *socagii* (*socalnici*)“ (222), што је дало повода издавачима да и меропхе унесу у „*Index regum*“ и тако изазову илузију као да је реч меропих сада поуздано разјашњена. Тамо се чита ово:

„*mjerop*, (*merop*, *merops*, *servus*, ab alb. *mjer*, *pauper* et *rop*, *familia*; v. Truhelka, *Die geschichtliche Grundlage der bosnischen Agrarfrage* (Sarajevo 1911) 6.“ 289.

¹⁾ *Jireček C.*, *Staat und Gesellschaft im mittelalterlichen Serbien*, I, 1912, 71. Скоро од речи до речи поновно је овај уздах К. Јиречека. *Т. Тарановски*: *Историја српског права у Немањинској држави*, I, 1931, 51: „Порекло тога термина није познато;“ у пространоме разлагању о меропсима (51—71) требало је извести бар неколике покушаје тумачења.

²⁾ *Kadlec K.*, *Introduction à l'étude comparative de l'histoire du droit des des peuples slaves*, *Collection de manuels publiée par l'Institut d'études slaves*, III, 1933, 105.

Ја слутим у писцу овога тумачења М. Шуфлаја и не смем прећутати да се он овде позвао на слабијега албанога и од себе.¹⁾

III

Стојан Новаковић дао је на једном месту где би се то тешко очекивало, у оквиру малог чланка, део своје научењачке исповести, који нипошто не сме бити превиђен. У чланчићу „*Gokje et сокалњикъ de la Serbie du Moyen âge*“ (Archiv für slav. Phil., XXVII, 1905, 175—81) он је признао ово: „L'été passé ayant eu un peu plus de loisir, je me suis mis à prendre en considération le diplomatarium balcanique de son coté byzantin. L'effet de cet essai a été très intéressant. J'emportais l'impression qu'on doit avoir quand on lit un original après en avoir longtemps lu seulement les traductions. J'avais devant moi une fois aussi les modèles qui avait servi à nos logothètes“. (175). Ја нисам бојажљив и уздржљив у признању и истицању дубоких и пространих утицаја Византије на наш развитак у средњем веку, али се ипак не бих одлучио да дадем пуни пристанак на горњу изјаву. Високо је ценим, радо наглашавам да студије у наговештеноме правцу од С. Новаковића могу бити веома плодне, и досад су и донеле већ плодове који јамачно нису за презирање. Но проблем наше друштвене организације и државне структуре у средњем веку много је сложенији, а да би могао бити обухваћен и исцрпен само с прегледањем византинских установа. И где нам је Византија била, како Новаковић вели, узор, ми се нисмо ограничавали на ропско прегледање, него смо успешно тежили за прилагођавањем византинских установа нашим потребама. С. Новаковић на основу неколико примера, за које је веровао да су уверљиви, извео је опште закључке, који су вазда занимљиви и када им се пуна тачност мора одбацити.

У похваљеноме чланчићу расправљао је, како се види, С. Новаковић о два и до данас не потпуно сигурно утврђена израза, соће и сокалник, и сматрао је да су преузети из Византије. А какво је било његово мишљење о речи меропах? У своје објашњењу уз чл. 67 Душанова Законика, другог издања, Новаковић се задовољио тиме да рекне, како је меропах исто што и парик, „данашњим језиком“ насељеник. Да ли то значи — старинским језиком меропах? Ја не знам. Може бити да је он тако мислио, и за такво веровање има, можда, потврда у маломе саставу Стојана Новаковића „Die Ausdrücke себрь, поч'тењ und м'фропшина

¹⁾ Ова хипотеза претпоставља да би Срби у источним областима, где није било Албанаца у множини, сложили један израз од две албанске речи, који није познат ни у западним српским странама, ни у Албанији.

in der altserbischen Uebersetzung des Sintagma von M. Vlastares“. Тамо се, при крају, може ово читати:

„Darnach entspricht мѣроп'шина dem griech. Ausdruck παροικία, folglich мѣропѣхъ dem griech. πάροικος. Allein in serb. Denkmälern kommt auch der (522) Ausdruck парикъ vor, offenbar = πάροικος. Darnach müssen die Ausdrücke парикъ und мѣропѣхъ von gleicher Bedeutung sein und sich so zu einander verhalten, wie z. B. парамоунъ und стража und ähnliche parallelen zwischen einem entlehnten Fremdwort und der slav. Uebersetzung deselben. Für jetzt so viel.¹⁾

Одавде би излазило да је меропшина преведен српски израз за грчко παροικία, а мѣропѣхъ да је српски исто што и грчки парикъ = πάροικος.

Ја бих много волео, када би нам одређеније било казано да Стојан Новаковић не гледа у речи мѣропѣхъ страну реч, као Миклошич јамачно а Даничић по свој прилици, него старинску српску, о којој бисмо радо знали и Новаковићево мишљење, ако га добро тумачимо, какав јој је корен или, тачније, од чега је сложена. Но Стојан Новаковић је задужио нашу науку с толиким својим решењима тешких проблема из историје нашега права средњега века да би било неупутно и неукусно пребацити му што нам их није све оставио као на длану решене.

Пре растанка с овим питањем да поставим ново, досад недирнуто, а које је од несумњиво велике важности: Да ли су стари Срби осећали реч меропах као своју или туђу? Да ли су у њој гледали, можда, грчку реч и уносили је као μέροπες у грчки писане српске владарске повеље? Нису. Тамо су зависни ратари, меропси, само парици. Ово се не сме сметати с ума.

Проблем постанка и значења израза мѣропѣхъ несумњиво и данас постоји. Не треба чак затварати очи ни пред двоумицом да ли је доиста мѣропѣхъ или је нѣропѣхъ. Дакле, ни традиција речи није беспрекорно утврђена. А што се порекла тиче, то постоје могућности трачког, грчког, албанског и српског корена. Без решења овога проблема остају сви напори о испитивању положаја меропаха у старој српској држави бар непотпуни, ако не чак и несигурни.

Никола Радојчић

¹⁾ Archiv für slav. Phil., IX, 1886, 522—3. Ништа поузданије не може се ишчитати ни из разлагања Новаковићева уз 34 чл. Душанова Законика у његовом другом издању (168—9).

О ТОНСКОЈ МЕТРИЦИ ПРОФ. КОШУТИЋА

Као последњу своју књигу проф. Кошутић је објавио једну нормативну метрику српског стиха.¹⁾ У њој је пошао од претпоставке да је идеалан стих — тонски (упр. силабичко-тонски), стих који се може рашчланити на одређене стопе (трохејске, јампске, дактилске итд.), при чему у двосложним стопама понеки иктус може бити и изостављен (празна стопа — по Кошутићевој терминологији, пирих место трохеја или јамба — по терминологији традиционалне школске метрике). Као узор таквог силабичко-тонског стиха проф. Кошутић сматра не немачки стих (јер у њему има акценатских отступања од строге метричке схеме, „помешане метрике“ како би то сам проф. Кошутић рекао), него руски стих после Ломоносова: „Иако су... били ученици Немаца, Руси су тонску метрику довели до савршенства и претекли своје учитеље (стр. 77)“.²⁾ Пошавши од те поставке, проф. Кошутић је премерио стихове српских песника мерилом руске традиционалне метрике. У њиховој поезији проф. Кошутић је утврдио, углавном, два основна метра: трохеј и јамб, и трећи, ређи, коме је дао име дактило-трохеј; амфибрах је код српских песника био толико редак да се о њему није могло говорити као о четвртом метру, а анапест уопште није констатован.³⁾ Тражећи правилне стопе,

¹⁾ Радован Кошутић: „О тонској метрици у новој српској поезији“. Београд 1941 (пишчево издање). Први део: Погодбе за тонску метрику у руском и у српском (стр. 1—47); Други део: Чиста тонска метрика (стр. 48—129); Трећи део: Помешана тонска метрика (стр. 130—191); Четврти део: Аметрија (стр. 192—239); Пети део: Има ли данас чисте тонске метрике у нашој поезији? (Један избор из пишчевих песама, стр. 240—294). Ова књига проф. Кошутића је изишла пред сам рат и тако је остала незапажена. О њој се код нас ништа није писало; међутим, она заслужује да се о њој говори. Уредништво Јужнословенског филолога је још пре рата поверило писцу ових редова да прикаже ту књигу на његовим страницама. Силом околности приказ је и написан и објављен скоро десет година после изласка из штампе ове књиге и, нажалост, после смрти њеног аутора.

²⁾ Проф. Кошутић је испитивао стихове осморице песника „створаца наше нове поезије и челника њених у XIX веку“: Бранка Радичевића, Јована Јовановића-Змаја, Лазе Костића, Ђуре Јакшића (прво коло), Дучића, Шантића и Ракића (друго коло) и В. Илића (мост између првог и другог кола).

проф. Кошутих је код српских песника нашао доста стихова и строфа, ређе и читавих песама, који у свему одговарају захтевима руске метрике. Њих је назвао „чистом тонском метриком“ (II део његове књиге), али је одмах констатовао „како је тога, за скоро сто година, сразмерно мало, и то баш у оних који су ту поезију створили и, као њени корифеји, стали у први ред да у њему остану (стр. 130)“. Оне стихове где распоред акцената није одговарао метричкој схеми, тј. трохеје у којима акценти падају каткад и на парне слоге и јамбе у којима би се нашао и по који непарни слог наглашен — прогласио је несавршеним, дакле, дефектним. Трагајући и даље макар и за нестабилним метричким схемама које се слободно мењају из стиха у стих, проф. Кошутих је, испитујући двосложне ритмове, узео у помоћ и тросложне и четворосложне стопе (дактил, амфибрах и „продужени амфибрах“, тј. тзв. други пеон: — — —), и уколико их је могао да сложи с двосложним — назвао је такве стихове „помешаном тонском метриком“ (III део), уколико није, уврстио их је у „аметрију“ (IV део његове књиге).

Несумњиво је тачна Кошутихева поставка да је српски стих тонски (управо силабичко-тонски).¹⁾ Међутим, ми сматрамо да српски стих није „стопни“ стих. Ако се врши анализа стиха као што је српски — по стопама, са слободним комбиновањем двосложних и тросложних стопа, испитивач га, уствари, вештачки и произвољно рашчлањује на јединице које у њему објективно не постоје. Узмимо један пример:

Ја чујем: наша срца бију тише,
Твој стисак руке није онај први;
Хладан, без душе, без ватре и крви,
Ко да ми збори: нема љета више.

У овој Илићевој строфи проф. Кошутих налази следеће стопе (стр. 183):

$\text{— — — | — — — | — — — | — — — | — — — | — — —}$
 $\text{— — — | — — — | — — — | — — — | — — — | — — —}$
 $\text{— — — | — — — | — — — | — — — | — — — | — — —}$
 $\text{— — — | — — — | — — — | — — — | — — — | — — —}$

¹⁾ Истина, проф. Кошутих није први који је то утврдио — тако су мислили и Вук, и Лука Милованов, и Јован Суботић, и Трнски, и Вебер-Ткалчевић и толики други после њих. Насупрот њима стоји Маретић који пориче да „акцентна игра неку улогу у нашем стиху“. Исто гледиште о „силабичкој“ природи српског стиха заступа и Светозар Матић, писац досад најобимније расправе о српском

Дакле — мешавину јамба („продуженог“ у првом полустиху), трохеја и дактила. У тој схеми чак ни стална цезура после петог слога у трећем стиху није добила своје место. Зашто не бисмо ову строфу и овако поделили:

```

  — ' — | — ' — | — ' — | — ' — | — ' —
  — ' — | — ' — | — ' — | — ' — | — ' —
  — ' — | — ' — | — ' — | — ' — | — ' —
  — ' — | — ' — | — ' — | — ' — | — ' — ?

```

Добили бисмо комбинацију амфибраха с трохејима и само један дактил на почетку четвртог стиха. Неко би могао предложити и трећу варијанту — јер се граница стопе не мора поклапати с границом речи — и био би у праву. Уосталом, на овај начин можемо мање више и сваки прозни текст поделити на стопе. О помешаној метрици, тј. о извесној комбинацији разних стопа, можемо говорити онда кад су у питању правилни логоеди, тј. кад се иста комбинација стопа понавља из стиха у стих. Иначе, где тога нема, где се два испитивача не слажу из којих је стопа састављен стих — ту и нема стопа.

Уосталом, ниједан силабичко-тонски стих (па ни руски) не састоји се од стопа, него од низа акценатских целина међусобно повезаних у стих. На то је обратио пажњу још Клопшток кад је стопи (*Versfüsse*) противставио реч као акценатску целину (*Wortfüsse*). Границе између речи појављују се у стиху као ритмички фактор јер од њихова распореда зависи и природа самог ритма (низлазан или узлазан ритам). А баш распоред тих граница или фразирање за српски „тонски“ стих чак је и важнији од распореда акцената. Баш фразирање у српском трохеју (а српски народни стих је само трохејски) чини основу трохејске инерције стиха, што ћемо мало доцније и показати.

Основна је грешка свих школских традиционалних метрика у томе што су прилазиле песничком материјалу с унапред готовим метричким схемама (јамб је јамб, а трохеј је трохеј — и ту нема даље шта да се мисли) тражећи да се те схеме остваре стопроцентно и не водећи рачуна о природи језика на који се те схеме примењују. Савремена наука о стиху, међутим, посматра ритам као организовани систем понављања ритмичких сигнала од којих

уметничком стиху (Принципи уметничке версификације српске. Годишњица Н. Чупића, 1930—32). На истој силабичкој позицији стоји и Андре Вајан кад тврди да је у јуначком десетерцу, такорећи, довољан само број слогова и цезура, а да је све остало ствар дикције (*André Vaillant: Les chants épiques des Slaves du sud. Paris 1932, стр. 13*).

се нека остварују увек и потпуно (метричке константе), а друга пак само с мањом или већом вероватноћом (ритмичке тенденције). Као ритмички сигнали при томе служе разни језички елементи: акценат, квантитет, границе између речи (или, тачније, између акценатских целина), реченична интонација итд. Кад слушамо или читамо стихове, ми, пратећи смисао, перцепирамо и цео тај организован систем понављања одређених ритмичких сигнала, штавише, ми те сигнале на одређеним местима у стиху — више или мање свесно — и очекујемо. У ритму аутоматском, напр., у ритму машине у погону, ови сигнали наступају *увек* у одређеним размацима времена. Напротив, у песничком ритму неки ритмички сигнали могу покаткад и изостати и онда смо преварени у свом очекивању. По томе се и разликује песнички ритам од ритма аутоматског и у томе је његово богатство и његова лепота. Да је моменат очекивања збиља пресудан за песнички ритам, видимо по томе што стихове штампане као проза ми не можемо одмах да осетимо као стих, све док не приметимо понављање извесних ритмичких сигнала и не почнемо их очекивати; такође ни периодичност обичног говора, која је регулисана аутоматизацијом дисања, ми не осећамо као ритам, јер перцепирајући смисао, ми никаква ритмичка понављања не очекујемо или — према формулацији савремених психолога — ми у том случају не доживљујемо време.

Полазећи од оваквог схватања песничког ритма, покушаћемо да прегледамо закључке проф. Кошутића о природи основних ритмова српске уметничке поезије (трохеја и јамба).

„Наш најобичнији метар је трохеј“ — с потпуним правом констатује проф. Кошутић. — „То је и природно. Толике двосложне речи с акцентом на првом (на другом, као што знамо, не може га ни бити) готови су трохеји (стр. 48)“. Њима у помоћ долазе и други типови речи, напр. четворосложне с акцентом на првом и трећем слогу итд. Па ипак — зашто је „чистих“ трохеја релативно мало у српској поезији, нарочито у дужим стиховима (напр. у десетерцу), а много више оних „на трохејској подлози“? Проф. Кошутић то објашњава недовољном теоретском спремом наших песника, недовољним осећањем „праве тонске метрике“, а у првом реду — утицајем народне поезије, у којој није важно да ли се говорни акценат слаже с музичким иктусом или не.¹⁾

¹⁾ Ево шта проф. Кошутић каже, напр., за Војислава Илића: „... наш песник је мало знао руски, тј. знао је толико колико је знао и зна сваки образован Србин кад чешће загледа у руске књиге, и колико је знала и зна већина

Ми мислимо да је ту ипак нешто друго посреди и покушањемо да то покажемо једном анализом трохејског осмерца.

С гледишта традиционалних школских метрика „идеалан“ би био онај осмерац у коме би сви непарни слогови били наглашени, а све границе између акценатских целина падале после парних (сви иктуси остварени, све стопе подвучене). Схема:

— — | — — | — — | — —

Ако се пак обратимо песничкој пракси, видимо да песници овакве стихове врло ретко употребљавају. Код Змаја у преводу Пушкинове „Полтаве“ у првих сто стихова нашли смо само двадесетак примера типа: „Бистри разум смерна цвета“, а код Пушкина у „Бајци о цару Салтану“ такође у првих сто стихова — ни једног јединог. Мало даље, у другој стотини, истина, наилазимо на два таква стиха, један уз други:

В сінем нёбе звёзды блещут;
В сінем мóре вóлны хлещут...

И ова приближна статистика је довољна да покаже да су „идеални“, „пуни“, „низлазни“, „падајући“ трохеји — у српском сгиху

наших преводаца с руског. Према том, лепотама чисте тонске метрике, коју су Руси довели до савршенства, он се није прожео... (стр. 173)."

Поводом јуначког десетерца проф. Кошутинџа каже следеће: „Треба узети у обзир да се нар. песме *певају*, да су то, као што би Руси рекли, *йёсни*, а не *сџихоџворёния*, да те песме, као такве, имају своју мелодију, и да ће певач, казујући их уз гусле, издићи стопе које отступају, издићи ће их онако како захтева музички акценат, па ма се прозни с њим и не слагао. Према том, у певању ту и нема никаква отступања. У помешаном уметничком десетерцу који је, исто као и чист десетерац, постао по угледу на народни, овог коректора нема, и свака нетрохејска стопа квариће метар. Разуме се да ово вреди и за трохеј који има већи или мањи број стопа од броја који је овде узет у обзир (стр. 205 нап.).“ Узгред да напоменемо да ово тврђење о начину певања десетерца није тачно: истина је да певачи каткад и занемарују говорни акценат, „скандирају стих“, али то не чине увек и не чини то сваки певач. Сем тога, десетерци се не само певају него и казују, а при казивању скандирања нема.

Овако Кошутинџево тумачење српске „помешане тонске метрике“ потсећа на Коршево мишљење о тзв. силабичком стиху, које је он изнео баш поводом српског стиха: „Прегледајући горе цитиране примере силабичких стихова, читалац се, можда, више пута питао: — Па каква је то посебна версификација? Просто — човек је хтео да направи правилан стих, али га је мрзело или није умео да то учини. — Такво објашњење је врло близу истине, да човек не каже: то је цела истина.“ Уосталом, Корш је хтео да скандира и руски стих створивши теорију о „полуакцентима“ на слоговима где је иктус изостављен, данас оборену у науци. Уп. Ф. Корш: „Введение в науку о славянском стихосложении“, Статји по славяноведению под ред. В. И. Ламанскогo, СПб 1906, стр. 370.

чешћи него у руском. Песници би могли имати више таквих стихова, двосложних речи с акцентом на првом слогу има доста и у српском (око 28%) и у руском језику (око 15%), па ипак — они као да избегавају такве стихове. Зашто? Песнички ритам не не подноси монотонију¹⁾; и зато се у њега мора унети моменат превареног очекивања. И тај се моменат остварује на више начина — друкчије у руском, а друкчије у српском стиху.

У руском трохеју по правилу парни слогови не могу бити наглашени, они су, према савременој терминологији, „слабо време“ у стиху.²⁾ Од непарних слогова („јако време“) седми (последњи иктус у стиху) наглашен је стопроцентно, на осталим често иктус и изостаје. То изостављање метричког иктуса (напр. у стиху „Родилá богатыря“ — први и трећи иктус изостављени) и уноси у руски стих разноврсност. Али не само то — у руском трохеју границе између акценатских целина нешто чешће падају после јаког времена (у средину „стопе“) неголи после слабог (на границу „стопе“). Тако у Пушкиновој „Бајци о цару Салтану“ — 52% отпада на прве, а 48% на друге. Као што видимо, у руском трохеју чврсту основу трохејског ритма чине акценти, а фразирање уноси у њега разноврсност дајући му узлазно-низлазни карактер. И у томе је богатство и разноврсност руског трохеја.³⁾

Истина, у руском трохеју каткад акценат двосложне и вишесложне речи може да падне на слабо време, али само на други слог стиха или другог полустиха, напр.:

Красáвица зóрька
В нéбе загорéлась (Кољцов)...
Прибежáли тóй порóй
Ямцѝк и вожáтый (Некрасов)...

али се овакви стихови у руској уметничкој поезији срећу врло ретко и то у песмама испеваним у духу народне поезије, одакле

¹⁾ То не значи да песници не стварају каткад и намерно монотон ритам, али то чине само онда када ту монотонију изискује садржај. То су, међутим, ређи, посебни случајеви. Напр., у једној корачници монотон ритам биће уметнички мотивисан. О вези између ритма и садржаја у овом реферату не можемо да говоримо; по себи се разуме да је крајни, па према томе и најглавнији, циљ свих ритмичких студија да се та веза утврди и покаже.

²⁾ Слабо време у руским двосложним ритмовима може бити испуњено једносложним речима које не морају бити атоне, али за такве речи вреди посебна правила. В. о томе у нашем чланку: „Методe и задаци савремене науке о стиху као дисциплине на граници лингвистике и историје књижевности“ (Издање Извршног одбора III Међународног конгреса слависта, књ. IV Говори и предавања, Београд 1939).

³⁾ Што вреди за четворостопни трохеј — вреди и за остале врсте руског трохеја.

је и дошло ово померање првог иктуса (у стиху или полустиху) на други слог.

Ако прочитамо неколико осмераца, рецимо, из Змајева превода Пушкинове „Полтаве“, већ на први поглед пада у очи да акценти у већини случајева падају на непарне слоге (први, трећи, пети и седми); на свима њима иктус може да изостане, што уноси у стих моменат превареног очекивања. Четврти и осми слог не могу бити никад наглашени (тонске константе); на други и шести акценат може каткад да падне, напр.:

*У Пòлшави | лѣпшѣ није
Лейòшицѣ | од Мàријѣ...*

или:

Нѣ можеш се | разòбраши...

Очигледно је да су парни слоге слабо време у стиху, а стихови с акцентом на другом или шестом — варијанте које уносе у стих моменат превареног очекивања, сличне оним у наведеним примерима из Кољцова и Некрасова. У погледу фразирања пада у очи цезура после четвртог, а сем тога и то да и остале границе обично падају после парних слога. Изражено у процентима фразирање изгледа овако: 95% свих унутрашњих граница између акценатских целина пада (у Змајевој „Полтави“) после парних слога, дакле, после слабог времена, а свега 5% после непарних.

У српском стиху, дакле, чврсти „костур“ трохејског ритма чини трохејско фразирање дајући му изразито низлазни, „падајући“ карактер. Границе између акц. целина цепкају стих у мање јединице с парним бројем слога и врше улогу ритмичких сигнала који обележавају престанак слабог и наступање јаког времена. Баш као ритмички сигнали оне су важније чак и од самих акцената, јер ови, падајући каткад на други и шести слог, уносе више варијација у стих и разбијају његову монотонију. И у томе је богатство и разноврсност српског трохеја. Све ово вреди, *mutatis mutandis*, и за остале трохејске ритмове, па и дуже — десетерац с цезуром после четвртог и оба типа дванаестерца.

Из овога произилази да су српски и руски трохеј по својој структури, такорећи, дијаметрално супротни.¹⁾ У руском акценат

¹⁾ Нску средину између руског и српског стиха чини немачки стих. Тако у Хајнеову трохејском осмерцу („Disputation“) акценти падају само на непарне слоге, само што и у њима иктуси могу изостати (на седмом најређе; свега око 1% стихова немају остварен последњи иктус). Већина граница између акц. целина пада после парних слога (око 60%, -- да потсетимо: у руском 48%, а у српском 95%); према томе, и немачки трохеј има низлазан, „падајући“ карактер. Само фразирање, међутим, није довољно да одржи у њему трохејску

чини базу трохејског ритма, а у српском — фразирање. Кад би српски осмерац изгледао овако:

X O | X O || X O | X O,¹⁾

а руски тежио да стопроцентно оствари ову схему:

— — | — — | — — | — —,

то више не би био песнички ритам, него клопарање машине. То су осећали и српски песници, чак и они који су били верзирани у тонској (немачкој) метрици, они — нарочито. Најпоучнији је у том погледу пример Бранка Радичевића.²⁾ Он је своје прве трохеје писао према немачким узорима (они су сачувани у писмима која је слао оцу), и ево како они изгледају:

„Браво, брате, то се скочи,
То бјјаше прави скок,
Док се такав опет скочи
Оће проћи года ток.“
То је било, драги твој —
Благо мени да си мој!³⁾

Па ипак, Бранко је ускоро напустио тај стих и обратио се бога-тијем и разноврснијем „неправилном“ осмерцу народне поезије.

инерцију ритма (40% граница је разбија) и зато акценат мора да постане изра-зителији регулатор трохејског ритма. Да поменемо и то да немачки трохеј нема цезуру; истина, од унутрашњих граница најјача је она после четвртог (61° 0), али она ипак не може да разбије стих на две симетричне половине.

Ако се хоће да се у српском језику подражавају руски трохеји, онда у њима треба бар укинути цезуру после четвртог слога, јер је ни руски стих нема. То би донекле разбило монотонију таквих „правилних“ трохеја. Па и у том случају то би били само трохеји немачког, а не руског типа.

1) Знаком X обележавамо сваки наглашени, слог без обзира на тип акцента, а знаком O сваки ненаглашени, како дуг, тако и кратак.

2) Он је добро у школи изучио правила немачке метрике, своја „correcta“ је писао држећи се њих (две немачке песме — једна у Сафину једанаестерцу, друга у јамбу).

3) Пре Бранка овакве стихове је правио, поред осталих претставника „грађанске лирике“, и Лука Милованов, писац „Опита наставлења к српској сличноречности и слоγοмерју“ (Беч 1833), прве српске метрике:

С милољубним слатким појом
Пробуди се весве сок;
Гле! как' милна мишљу својом
Нове сласти даје ток!

Бранко је, вероватно, познавао „Опит“, спис пропраћен Вуковим предговором у коме је Вук рекао: „Сва ова правила која су у првој половини ове књижице [тј. у теориском делу] важна су и преважна за све наше стихотворце“. А Вук је био за Бранка највећи ауторитет у области поезије.

И Лука и Бранко задржали су цезуру после четвртог, што немачка ме-трика не захтева; то је учинило овакав стих знатно монотонијим од немачког.

Што је Бранко, можда, само осећао, то је Јован Суботић знао: „За чисте трохејске стихове слободно се казати може да су најгори: и само тим што се врло ретко указују, јесу от осуђенија заклоњени. Тешко уву и устима од стихотворенија подужег које би саме чисте трохејске стихове имало: оно би морало от монотоније пропиштати, ова от зевања разглавити се. Међутим, због тога што врло ретко долазе, имају чисти хорејски стихови у реду многи мешовити особиту дражест: они се указују као мелодиска тема о којој се безбројне варијације предлажу, коју после, кад се опет врати, као извор свију други пријатни гласова, као старог пријатеља, благодарно и весело дочекујемо и поздрављамо.“¹⁾

Оваква природа српског трохеја, као год и руског, условљена је природом српског, односно руског језика. Стиху се може наметнути овај или онај распоред акцената (и то без немотивисаног насиља над језиком), може му се донекле дати ово или оно фразирање (помоћу принудних цезура на одређеним местима у стиху), али ипак фразирање добрим делом остаје изван свесне регулације од стране песника; оно је условљено структуром ритмичког речника датог језика.²⁾ Да не бисмо говорили напамет, навешћемо табелу разних типова акц. целина у стиху и у прози за српски језик³⁾:

Тип акц. целине	Пример	Процент употребе појединих типова акц. целина		
		у прози	у осмерцу	у јуначком десетерцу
X	пѧс, дѧн	7,2	3,1	3,1
X O	нoгa	28,2	67,7	50,1
O X	а_глѧ	2,2	0,8	0,2
X O O	пѧдaти	20,5	1,3	9,8
O X O	лeпoтa	15,3	1,7	5,9
X O O O	лѧтовaти	3,5	6,—	12,6
O X O O	кoмѧдaти	11,6	11,—	12,4
O O X O	лaкрдѧјѧш	5,—	8,4	5,9
Остали типови	—	6,5	—	—
СВЕГА		100,0	100,0	100,0

¹⁾ Јован Суботић: „О нашем народном стиху“, Српски летопис, књ. 63, 1843, стр. 78–79.

²⁾ Под ритмичким речником подразумевамо употребу акц. целина различитог типа у прозном језику, изражену у процентима.

³⁾ За ову статистику узели смо следеће текстове: „Чардак ни на небу ни на земљи“, Змајев превод „Полтаве“ и „Марко Краљевић познаје очину

Као што видимо из ове табеле, у прозном језику има највише акц. целина типа $\times \circ$ (28,2%). Стих претвара ову релативну већину у апсолутну (у осмерцу свих 67,7%). Како њихов акценговани слог увек пада на јако време стиха, оне аутоматски повлаче трохејско фразирање на местима где су употребљене. Ту исту функцију имају и четворосложне акц. целине типа $\times \circ \circ \circ$ и $\circ \circ \times \circ$; њихов проценат у осмерцу износи 14,4% — скоро двапут више него у прози. Дакле, двосложне акц. целине и ова два типа четворосложних чине заједно преко 80% свих акц. целина у осмерцу. Питање је којим ће се акц. целинама попунити преосталих 20% ритмичког речника осмерца? Кад би песници ишли за тим да остварују трохејске иктусе, они би узели једносложне речи и тросложне акц. целине типа $\circ \times \circ$, које заједно остварују два иктуса у полустиху (ми идемо). Њих у прози има 22,5%, тај проценат је довољан да допуни ритмички речник осмерца до 100%. На тај начин би из њега биле искључене акц. целине типа $\circ \times \circ \circ$ (комдати), али то не би било велико насиље над језиком — па из осмерца су искључене и све петосложне и шестосложне акц. целине, а проценат акц. целина типа $\circ \times \circ$ смањен је у њему од 15,3% на свега 1,7%. Шта би се, међутим, тиме постигло? Врло монотон ритам — моменат превареног очекивања био би минималан (само по гдекоја граница после првог и петог слога и по који изостављен иктус). Као што видимо из табеле, осмерац избегава комбинацију типа ми идемо, на акц. целине које у њу улазе у осмерцу отпада свега 4,8%, дакле, четири пута мање него у прози! Осмерац, напротив, радије него ту комбинацију употребљава акц. целине типа комдати — њихов проценат и у прози и у стиху износи око 11%. Ова акц. целина испуњава цео полустих, подвлачи трохејско фразирање, а својим акцентом уноси у стих моменат превареног очекивања. Јасно је да се тиме даје већа важност фразирању него распореду акцената. Трохејско фразирање, дакле, наметнуто је од ритмичког речника српског језика, али је потенцирано због ритмичке потребе да се у стих унесе моменат превареног очекивања. Према томе, стих знатно стили-

сабљу“. Бројали смо не речи, него акц. целине, напр. а₁глѐ — као тип $\circ \times$, а₂дрѹгг₁ — као тип $\circ \times \circ \circ$ итд, јер у стиху играју улогу само границе између акц. целина као потенцијалне паузе. Ову статистику сматрамо провизорном, због релативно малог броја проучених акц. целина (од 500 до 700 у сваком тексту). За потребе овог чланка тај број је сасвим довољан да покаже однос између главних типова акц. целина у стиху и у прози. Међутим за утврђивање прецизнијег ритмичког речника српског језика биће потребно вршити рачунање на знатно већим и разноврснијим текстовима.

зује „природан ритам српског језика“ бирајући из њега акц. целине с парним бројем слогова: у прози њихов проценат (без шестосложних речи) износи 50,5%, у десетерцу 81,2%, а у осмерцу свих 93,9%.¹⁾

Исто тако и фразирање руског трохеја је условљено ритмичким речником руског језика. У његову анализу нећемо улазити, показаћемо његов општи карактер само на главним типовима акц. целина: и у руском језику има око 30% двосложних акц. целина, али од њих око 15% отпада на тип *слово*, а око 17% на тип *слова*. Прве ће подвући трохејско фразирање, а друге ће га разбити (акцент се мора подударити с иктусом, тако да ће обе границе пасти после јаког времена). Кад се узме у обзир да ће све једносложне речи и тросложне акц. целине у комбинацији с њима и другим акц. целинама једном границом подвући, а другом разбити трохејско фразирање, биће јасно да фразирање руског трохеја мора бити узлазно-низлазно и да акценат мора постати чврсти регулатор трохејске инерције.²⁾

По нашем мишљењу, много су тачнија запажања проф. Кошутинџа о природи српског јамба. Јамб је код нас вештачки стих, али је он ту — стекао је „право грађанства“. Уосталом, јамб је вештачки стих и у руској поезији — у руској народној поезији њега нема, пре Ломоносова нико није њиме писао. Од јамба је проф. Кошутинџ у српској поезији констатовао, углавном, следећа два типа: јампски једанаестерац (са женским завршетком) — стих Бранкове „Туге и опомене“ — и јампски десетерац у коме често десети слог бива и ненаглашен („с мушким и дактилским завршетком“) — стих који је увео Лаза Костић и који је постао стихом српске драме. Краћи јампски стихови: деветерци (обично у комбинацији с осмерцима), седмерци и шестерци — доста су ретки у српској поезији, тако да се Кошутинџева анализа јамба

1) Ради поређења наводимо и ритмички речник јуначког десетерца, и у њему је исти однос према прози као и у осмерцу, само мање испољен због дужине другог полустиха. Релативно велики проценат речи типа $\times\circ\circ$ (пјлати) објашњава се у њему чешћом употребом њиховом у другом полустиху (Поринила || Кдсбвка дјевјока), нарочито на крају стиха („дактилски завршени“ десетерца); па ипак је њихов проценат двапут мањи него у прози.

2) Руски стих такође врши одабирање ритмичког речника, дакле, стилизује „природан ритам руског језика“. Тако, напр. код Пушкина у „Бајци о цару Салтану“ проценат трохејских акц. целина износи око 22%, а проценат јампских око 18% (овај последњи је чак мало повећан у поређењу с прозом, углавном, због мушких завршетака стихова). Што се тиче немачког трохеја (в. нап. на стр. 179), његово фразирање може се објаснити, углавном, тиме што у немачком језику има много више двосложних акц. целина с акцентом на првом слогу (тип: *képpen*) неголи на другом (тип: *bekánnnt*).

своди, углавном, на анализу јампског једанаестерца и десетерца. И та анализа заслужује нарочиту пажњу као сведочанство човека који познаје версификаторски занат, који зна како се праве јамби.

У српској науци о стиху истицало се често мишљење да јамб уопште није могућан у српском језику јер је „ритам српског језика“ низлазан, трохејски, а за јамб је потребан ритам узлазан.¹⁾ То ће рећи да у српском јамбу није могућно остварити јампско фразирање. Збиља, и без икакве статистике, видимо да у српском јамбу границе између акц. целина по правилу падају после непарних слогова, дакле испред јаког времена, а за јампско фразирање требало би да падну после њега, тј. српски јамб остварује схему:

○ X ○ | X ○ | X ○ | X ○ | X (○)

уместо схеме:

○ X | ○ X | ○ X | ○ X | ○ X | (○).

Они који су тражили од јамба јампско фразирање нису знали да има много више језика који га не остварују од оних који су у стању да га даду, штавише, да нема стиха у коме би фразирање било чисто јампско. Већ да не говоримо о чешком језику у коме акценат пада на први слог речи, као ни о пољском у коме је акценат увек на претпоследњем; у тим језицима јамб мора имати низлазни карактер. Даћемо неколико података за немачки, бугарски, руски и енглески стих²⁾:

	Процент граница:	
	1) после парних слог.	2) после непарн. слог.
Шилер: Девојка Орлеанка (5 ст. јамб)	43%	57%
Кирил Христов: Песме (5 ст. јамб)	42%	58%
Пушкин: Кућница у Коломни (5 ст. јамб без цезуре)	56%	44%
Пушкин: Јевгеније Оњегин (4 ст. јамб)	52%	48%
Шекспир: Краљ Џон (5 ст. јамб)	61%	39%
Бајрон: Дон Жуан (5 ст. јамб)	61%	39%
Пушкин: Борис Годунов (5 ст. јамб с цезуром) .	68%	32%

¹⁾ Милан Ђурчин је покушао да то мишљење и образложи у чланку: „Јампски стих у српском песништву“, Српски књижевни гласник, књ. 32, 1914.

²⁾ Податке за Шилеров, Шекспиров и Бајронов стих узели смо од Томашевског („О стихе“, 1929, стр. 224–225), а за јамб Кирила Христова од Јакопсона (Сборникъ въ честь на проф. Л. Милетичъ, 1933, стр. 112). Ваља имати на уму да овде нису узете у обзир границе после првог слога, јер акцентована једносложна реч кад стоји на првом слогу не остварује иктус, њен је акценат „неметрички“; међутим, и таква граница разбија јампско фразирање. Таквих граница после првог слога нема много и оне ће само незнатно изменити процентуални однос. Ако и њих узмемо у обзир, онда, напр., добијамо за „Бориса Годунова“ 54% – 46%, а за „Јевгенија Оњегина“ чак 49,7% – 50,3%, дакле, проценат граница после непарних слогова постаће нешто већи од 50%.

Из ових података видимо да су и немачки и бугарски јамб такође низлазни, а руски узлазно-низлазан, као и трохеј. Руски 5 ст. јамб с цезуром чини изузетак, он исувише подвлачи јампско фразирање (баш због цезуре после петог), што уноси извесну једноликост у стих; зато је баш Пушкин од 1830 год. напустио тај стих и прешао на 5 ст. јамб с цезуром који даје богатије фразирање. Највише истиче јампско фразирање енглески стих, па и у њему 39% граница га разбија. Према томе, српски јамб бишао у исту групу с чешким, пољским, бугарским и немачким.

О српском јамбу у више махова се говорило да то није јамб, него трохеј с анакрузом.¹⁾ Проф. Кошутинџ с правом показује да је то само непотребна термилошка збрка: „Подела на предудар (Auftakt, анакруза) и слог иза њега, то је само анализа прве стопе и ништа више. Узета заједно, оба та слога чине јамб, а заједно се морају узети јер су нераздвојна акцентна целина, као да су једна реч (стр. 81).“ Детаљном анализом проф. Кошутинџ показује да је јампски почетак у српском стиху лако остварљив (стр. 65—67). То се види и из ритмичког речника српског језика: у прозном језику има 31% акц. целина које могу да започну јамб: ○ × (а_глѣ), ○ × ○ (лепџта), ○ × ○ ○ (комадати), ○ × ○ ○ ○ (обѣзумити) — то је сасвим довољно. Сем тога јамб може да почне и једносложном акцентованом речју (њих има 7,2% у српском прозном језику), као, напр., код Бранка:

Ѓ, драга дџшо, узми цветак њежни...

Такав почетак је уобичајен и у немачком и у руском јамбу:

Kennst du das Land, wo die Zitronen blühn (Гете)...
Тџ, Моцарт, недостџин сам себя (Пушкин)...

У руском 5 ст. јамбу око 13% стихова имају такву једносложну реч на првом слогу, а у 4 ст. око 8%. Из тога се види да песници радо употребљавају такве стихове „с неметричким акцентом“, јер они уносе разноврсност у ритам. Браниоци „анакрузе“ помислиће, можда, да је таквих јамба много у српском стиху. Међутим, они су, бар код Бранка, ређи него у руском. У „Тузи и опомени“ они чине нешто више од 6% стихова.

¹⁾ О анакрузи се данас у науци о стиху обично говори онда кад она стоји ван схеме, тј. кад само понеки стих добија као неки додатак једносложну реч у почетку, као, напр., код Бранка у трохејском десетерцу:

О,] да те тако || ја не љубљах жарко,
Још бих глед'о || твоје сунце жарко.

Јампски почетак је не само остварљив него је и остварен у делима српских песника, и он даје целом првом полустиху (у десетерцу и једанаестерцу) јампски карактер. Даље се јампско фразирање теже одржава. Велика већина српских јампских десетераца и једанаестераца има цезуру после петог. Проф. Кошутић сасвим тачно показује како је до ње дошло (стр. 74 - 76). Та цезура чини да други полустих, посматран одвојено од првог, изгледа као трохеј:

○ × ○ × ○ || × ○ × ○ × ○

Напр.: О, бајне ноћи, || мислио сам тада,
И опет мени || беше пусто све (В. Илић)...

Слично је и у немачком стиху кад цезура падне после петог.¹⁾ Оваквим стиховима с цезуром после петог проф. Кошутић противставља руски стих: „Финим слухом руски песници су осетили да свака цезура која сече јампску стопу разбија јамб у јампску и трохејску полу, па зато код њих, у стиховима са сталном цезуром, а то су обично они који имају више од девет слогова, пресек је обично после друге или треће стопе, тако да је не ломи, већ долази иза ње. Тако се у њих добио чисти јамб, скрбз јамб... (стр. 77).“ И као потврду наводи „Бориса Годунова“, у коме је цезура увек после четвртог (управо у 99,9% стихова):

Не сѣтуй, брѣт, || что рано грѣшный свѣт
Покѣнул ты, || что мало искушѣний
Послѣл тебе || всевышній. Вѣрь ты мнѣ:
Нас ѣздали || пленѣют слава, рѣскошь
И жѣнская || лукавая любовь.

Ово тврђење није потпуно тачно. Руски петостопни јамб наследио је цезуру од француског декасилаба²⁾ (као и Гетеов стих у Мињониној песми), такав стих је био „презасићен константама“, цезура га је чинила једноликим, нарочито у дужим делима (напр., у драми), и зато су руски песници по узору на немачки стих увели и јамб без цезуре (у драми обично без риме). Тако, напр., Пушкин од 1830 године 5 ст. јамб употребљава само без цезуре.³⁾ У његовој „Кућици у Коломни“ границу после четвртог слога има свега око 54% стихова.

У српском јамбу стална цезура после петог такође би исувише укалупила стих, и зато су песници поред ње почели употребљавати и цезуру после четвртог:

¹⁾ Код Шилера, напр., у „Девојци Орлеанци“ 49% стихова, дакле, скоро половина, имају такву цезуру.

²⁾ Такође и цезура у 6 ст. јамбу узета је из француског але. сандринца.

³⁾ На јамб с цезуром враћа се само изузетно, у недовршеној песми „19 октобра 1836 год.“ у којој се сећа своје младости.

Тек једна реч || тек једна худа реч!
Та једна реч || победила нас све (Л. Костић)...

По рачуну проф. Кошутића у „Максиму Црнојевићу“ (у трећој појави првог чина) има око 40 таквих стихова у нешто више од 200, тј. око 20%. Сасвим је тачно запажење проф. Кошутића да је у јампском десетерцу и једанаестерцу „цезура главно“; тачан је и његов закључак да би фаворизирањем цезуре после четвртог за рачун цезуре после петог други полустих добио јампски почетак, а то ће рећи да би се распоред граница између акц. целина у средини стиха више приближио јампском фразирању. Изгледа да је у томе предњачио Лаза Костић, који је, можда, имао највише осећања за јамб; међутим, без детаљније анализе стиха и прецизније статистике тешко је ту нешто поуздано утврдити.

Из овога што смо досад рекли већ се јасно могла назрети природа српског јамба. За разлику од трохеја, у коме основу ритма чини фразирање, у јамбу фразирање не може да постане „јампским костуром“, јер оно разбија јампску инерцију ритма. Према томе, регулатором јампског ритма морају постати иктуси на парним слоговима; дакле, за трохеј и јамб важе различити закони, што је сасвим разумљиво кад се има у виду да је трохеј природни српски стих, а јамб — вештачки. У јамбу мора бити строжи распоред акцената него у трохеју, што већ можемо запазити ако пажљивије прочитамо неколико јампских стихова. Поред тога и ненаглашена дужина може у јамбу да оствари иктус — о чему ћемо мало доцније говорити. Нама се, ипак, чини да ни тај јампски распоред акцената не мора бити тако строг као што тражи проф. Кошутић. Сем тога што сваки иктус, па и последњи, може да изостане (Кошутићева „празна стопа“), код песника су, изгледа, нестабилни још и први (на другом слогу) и трећи иктус (на шестом). Овај први песници каткад померају с другог на први слог (што је уобичајено и у немачком стиху), напр.:

Чйшаво стадо редом путује...
Мдраво моја, моја планино (Л. Костић)...

Проф. Кошутић такве стихове не одобрава, иако признаје „да то бива и у Немаца (стр. 73)“. Нестабилан може бити и први иктус другог полустиха.¹⁾ У десетерцима (или једанаестерцима) с цезуром после четвртог слога песници га каткад померају на пети слог:

Не кунн га | скдро ће трѣбати...
Кад нестале || *йдледња* црна влас... (Л. Костић);

¹⁾ Ово би потврдило већ запажену чињеницу у многим језицима да почетак стиха и полустиха често има своје законе.

напротив, у стиховима где цезура пада после петог овај иктус може бити померен напред, на седми слог, напр.:

Помени ме || у молитвама, мила,
И ја ћу знати || у *цѣсове* тамѣ
Кад опет груне || *нечѣсшивѣ* сила
Да добра душа || твоја пази на ме (М. Раџић).¹⁾

Ови стихови (с речима истакнутим курзивом) не остварују „строгу“ јампску схему; међутим, у контексту; у друштву других „чистих“ јампских стихова, они звуче лепо, нимало не кваре ритам, већ, напротив, уносе у њега разноврсност. Не верујем да ће ико ко не прилази српском стиху с предубеђењем, тражећи у њему „чисту тонску метрику“, моћи то оспорити. Остали иктуси (на четвртом, осмом и десетом слогу) могу бити изостављени, али се много ређе померају на претходни слог²⁾, можда се то среће само изузетно и то код песника „другог кола“ (Дучића и Ракића).³⁾ Уосталом, и овде без детаљне анализе и брижљиво урађене статистике тешко је нешто сасвим поуздано утврдити. У овом погледу интересантно је поредити српски јамб са чешким, у коме такође акценти покаткад падају и на непарне слоге. Уопште, поређење српског стиха са чешким може допринети да се особине српског стиха тачније запазе.

Узгред, да исправимо један историскокњижевни податак. Проф. Кошутић држи да је Бранко први код нас писао јамбом и зато га назива „оцем српског јамба“ (стр. 86). Ту се проф. Кошутић повео за Павлом Поповићем, који помиње да је пре Бранка нашао јампски десетерац само једанпут, у једној канцони Петраркиној у преводу А. Андрића. „Иначе, — каже Павле Поповић — колико знам, Бранко је први унео јамб у српску поезију“.⁴⁾ Пре Бранка употребио је једанаестерац (и то у октави, као и Бранко у „Тузи и опомени“) Н. Боројевић:

¹⁾ У последњем стиху имамо опкорачење цезуре (enjambement).

²⁾ Наравно, ово се не односи на случајеве кад кратки (обично узлазни) акценат пада на који непарни слог, а дужина која стоји у идућем слогу (непосредно после акцента) преузима улогу ритмичког иктуса. О овом закону српског стиха говорићемо мало доцније.

³⁾ Напр. код Ракића у стиху:

Да_сам_к'о_Азра, блѣд, вѣран и прѣдѣн —

четврти иктус је померен с осмог на седми слог.

⁴⁾ Песме Бранка Радичевића, Београд 1924. — Предговор Павла Поповића, стр. LXVII, у нап. У том Андрићеву преводу није чист једанаестерац, него помешан са седмерцима.

Баш зато нећу да крвавим руку
 У пожељеној, али подлој страсти,
 Да с' осветим || за грдну пакост Вуку,
 Премда то стоји сад у мојој власти,
 Но ономе ћу задат' смртну муку
 Кој' њега учи да све упропастџ;
 А кад већ змија остане без главе,
 Тад не треба нам за лек, боље траве.

У овом примеру имамо већ све особине српског јамба, па и цезуру не само после петог него и после четвртог (трећи стих). Наћи ће се јампских песама (напр. у деветерцу) и код В. Радишића. Па и код тог истог Андрића има и оригиналних песама испеваних јампским једанаестерцем:

Не презри, дакле, Певче, излив грџди,
 Но поздрави ми тамо српски род итд.

Ко буде проучавао Бранков јамб мораће се позабавити и стихом ових песника.

О трећем стиху који је проф. Кошутинџ назвао дактило-трохејем засад не бих хтео да говорим, јер га нисам проучавао. То је десетерац са цезуром после петог који, по проф. Кошутинџу, остварује једну од ових схема:

X○○|X○||X○○|X○ или X○○|X○||X○|X○○.

Обе ове схеме могу се комбиновати и у истој песми:

Много је дана, много година,
 Много је горких било истина,
 Много ми пута дрхташе груди,
 Много ми срца целаше људи...

Проф. Кошутинџ признаје да се поред ових схема у стиху појављује и друкчији распоред акцената, такве стихове он увршћује у „помешану метрику“. Требало би испитати које су комбинације најчешће, тј. на којим се слоговима акценат стабилизује, да би се тачно утврдила основа тог ритма. Свакако је и то тонски стих (који се наслања на лирски десетерац народне поезије) с константама на петом и десетом слогу (обавезно ненаглашени слогови), са два иктуса у сваком полустиху, између којих се налазе један или два ненаглашена слога.

Из овога што смо досад рекли произилази да ми теорији проф. Кошутинџа о помешаној метрици и аметрији код српских песника противстављамо теорију о посебним законима српског стиха који се морају открити из песничке праксе српских песника и образложити природом српског језика, тј. насупрот нормативној метрици која би била заједничка за све језике — тражимо описну

метрику за сваки језик напосе. Отуд и већину „помешаних“ и „аметричних“ стихова српских песника ми бисмо уврстили у „чисту“ тонску, али српску тонску метрику.¹⁾ Тако, напр., проф. Кошутић тражи да у трохејском дванаестерцу претпоследњи слог у сваком полустиху (тј. пети и једанаести) буду увек наглашени (стр. 198). Песничка пракса, међутим, тај закон не потврђује, што признаје и сам проф. Кошутић: „На овај основни закон: да се свака пола нашег шестостопног трохеја завршава трохејском стопом, и песници Змајева кола каткад су заборављали, а Ракић и, особито, Дучић у овом предњаче, излазећи често из основне метарске подлоге (стр. 205)“. На основу праксе српских песника ми закључујемо да се ту не ради о тонским константама на тим слоговима, него, вероватно, само о ритмичкој тенденцији ка јачој наглашености њиховој. И зато прве полустихове у Дучићевим дванаестерцима:

Вече́рас, Го́спођо, || у кнеза на балу...
И напи́саћу_вам || хитро к'о од шале...

не бисмо сматрали аметричним. Овај други стих чак би и у руском 6 ст. трохеју био сасвим обичан (с првом и трећом „празном стопом“). Тако исто, ми не мислимо да је „аметрија“ честа у Дучићевим крајним стиховима (седмерцима, осмерцима и деветерцима). Ми сматрамо да то нису стихови на „јампској подлози“ (иако у њима обично први иктус пада на други слог), него да је то, код нас доста редак у старијих песника, тзв. „деони стих“²⁾, једна врста слободног акцентног стиха. Тај стих има доста чврсту силабичку схему (број слогова је обично исти у свим стиховима, али је допуштена и разлика од једног до два слога) и одређен број иктуса (од којих један може и да изостане), а размак између иктуса испуњавају један или два по правилу ненаглашена слога. То је такође тонски стих, чак може бити и силабичко-тонски, али то није „стопни“ стих. Такав стих имамо, напр., код Хајнеа:

Die Luft ist kühl und es dunkelt
Und ruhig fließt der Rhein.
Der Gipfel des Berges funkelt
Im Abendsonnenschein. —

¹⁾ То не значи да мислимо да бранимо сваки стих који проф. Кошутић сматра неправилним; наћи ће се код песника и просто рђавих, неправилних стихова који не одговарају неком закону српског стиха. Каткад може да нас заведе и нека штампарска грешка у тексту, као, напр., у Дучићеву десетерцу: Ни таласић између густих трска (место: измеђ). Каткад је кривица и до приређивача посмртних издања стихова које песник није за живота објавио. Нама се чини да је то случај Бранкове песничке заоставштине.

²⁾ Тако се код нас преводи руски термин „долњик“.

као и у Блокову преводу тих стихова:

Прохладој сүмерки вејот
И Рјина тџх простор.
В вечерних лучах алџют
Громады дџльних гџр.

То је и Дучићев стих са три иктуса:

Већ_сја Кумџвска слџма...
Јџина свџ од свџлџ
И с вџтрџм у зџницама
Дџжџ се лџтом вџлџ. —

или са четири:

Мрџк тџчџ гүст кроз црнү драчу,¹⁾
Талџсић кљџзнү испод_граба.
Нџјзџд се џчас нџгде зџчу
Првџ слџвүј и првџ жџба.

У књизи проф. Кошутинџа највећу пажњу заслужују његови закључци о српској прозодији (I део његове књиге). А међу њима — његово формулисање закона о ненаглашеним дужинама у српском стиху. Навешћемо га у целини (стр. 20—21):

„1. Ако се акценат свуда подудара с метром, а у стиху има и која дужина, акценат, појачан замахом ритма, истаћи ће се изнад ње и само он биће носилац метра. Дужина ће изгубити у јачини и трајању (на местима где се она иначе губи може се и сасвим редуковати) па неће метру сметати. Преко ње ће се брзо прећи као што се прелази преко ненаглашених слогова. Тако напр. у трохеју:

Рџдџст дође, па и прође,

или напр. у јамбу:

На њџну лицу | рџдџст беше сја.

2. Ако се акценат свуда не подудара с метром, а дужина подилази пода њ, она ће га заменити и биће на том месту носилац метра. Сад ће њу ритам појачати истичући је изнад акцента (она је иначе јака), и метар се неће кварити. Преко акцента убрзо ће се прећи као што се прелази преко ненаглашених слогова. Напр., опет у јамбу:

Кад џгледа га | ведрџ, чџла, вољна,
Рџдџст јџј скиде сүморину с лица;

¹⁾ У овом стиху имамо и један „вансхемни“ акценат, што се такође среће у слободном акцентном стиху, у „деоном стиху“, као и у силабичко-тонском. Можда, овај стих треба читати јаче наглашујући речи мрџк и гүст, а слабије реч тџчџ.

или напр. у Л. Костића, где је, у једној истој речи, у првом стиху акценат носилац трохејске стопе, а у другом дужина:

Душа ми је гѡлѹб бели
Тог гѡлѹба држим зато
Да ми носи злату писмо...

или напр. у М. Ракића, у песми „Далида“. Ту, у другом стиху, у почетној стопи, дужина је носилац јамба, а у стопи иза цезуре акценат:

Па штѡ се плашиш | и устежеш? Знам те!
Цѡруј ко увек; цѡруј према себи
Ти, дѡспотице, што те вечно памте...

(и у првом стиху, иза цезуре, дужина спасава метар: устѡжеш).

3. Дужина подударна с метром може поунити празну стопу, напр. у В. Илића, у песми „Вековни стражар“. Ту су, у прва два стиха, дужине носиоци трохејског стиха:

Он ѡблѡке крилом туче...
И кликтѡњем оглѡшава
Дивну слику праотѡца.¹⁾

4. У речима типа: вѡпѡј, рѡдѡст, ѳзѡх, рѹмѡн итд. дужина, као што смо видели, може дати јампски почетак:

Млѡдѡст је прошла, иде старост црна.

5. Тип зѡгрѡј, ѳзѡисѡј, мѹченик, ѡковѡн, рѡзѡрагѡн итд. и тип врагѡлан, сирѡтан итд. може надокнадити оскудицу једно-сложних речи и дати у слику мушки завршетак. Напр. у Змаја у трохеју:

Вечност само?! – Е па шта је?
Е па шта је простор тѡј?!
Испунити кадар га је
Један цигли ѳзѡисѡј!

или у Костића, у јамбу:

Јер то је онај нѡповрѡд
што песмом зове свѡт.*

Иза тога проф. Кошутић наводи велики број стихова који потврђују ова правила (стр. 21—47).

¹⁾ Нама се чини да овај пример не иде овамо (он потврђује правило изнетом под 2). Ту је, вероватно, реч о случајевима кад и акценат и дужина падају на јако време у стиху (кад су одвојени једним ненаглашеним слогом). Овакве случајеве проф. Кошутић наводи међу примерима:

Ох, без збогом и без ѡпрѡштѡја
Он се од нас сирѡмах утѡја (стр. 22) ...
Где си, нано, мѡла нѡно,
Чѡдо ти је рѡсплакѡно (стр. 25) ...

Да и ненаглашене дужине играју улогу у српском стиху (тј. да могу остварити иктус) осећали су и први теоретичари српског стиха, Лука Милованов и Јован Суботић.¹⁾ Знали су то и Вебер-Ткалчевић и Шрепел²⁾ и још неки (чак и Корш³⁾ из

1) Тако, напр., Лука Милованов дели све слоге на дуге, кратке и опште. Видимо да су му дуги слогови — и наглашени и ненаглашени, кратки — само ненаглашени, а општи — слогови с кратким акцентом (Лука још добро не разликује краткоузлазни и краткосилазни акценат). За ове последње Лука Милованов каже: „Општи слог јест онај који по употребљавању искусни пјесноловаца сад на мјесто дугог, сад на мјесто кратког поставити се може, н.п. вода (аqua); овде слог во, велим, да се и на мјесто кратког и дугачког слога узети може, и такови слог јесте општи (Опит, стр. 18).“ Ово Лукино тврђење изискује ближу анализу. „Сад на мјесто дугог, сад на мјесто кратког“ — то значи да оствари иктус или да падне на слабо време; да се овако „општи слог“ поставити може „по употребљавању *искусни* пјесноловаца“ — сведочи о томе да то није тако просто, тј. да кратки акценат не може увек да падне на слабо време; Лукин пример вода није добар, он би га и сам употребио само за „дуг слог“ тј. да оствари иктус, али у облику водѐ употребио би га у обе позиције, о чему сведоче и његови стихови:

Многољетност Иншпектору,
Мимостиви боже, дај!
Мјесном нашем Директору
Срећу дават' не престāј!

Још ближе је ово правило формулисао Јован Суботић: „... ти [се] слогови [„које глас одликује“, тј. с кратким акцентом], кад поред дугачког стану, и за кратке употребити могу, будући да то природи њиној одговара.“ („Наука о српском стихотворенију“, Будим 1845, стр. 19.)

2) О слободној дужини која у десетерцу место акцента остварује иктус говори и Вебер-Ткалчевић (у расправи: „Нешто о пјесништву хрватском“, Рад Југославенске академије XL, Загреб 1877). Анализирајући стихове типа:

Ал' да видиш чуда *вѐликога*,

он каже: „Одавде се јасно види да је прстонародни пјесник пазио и на коликоју (тежу) словака, где му је требало кано помагало (стр. 25).“

Исто тако, анализирајући десетерац, Шрепел истиче „да је казивач више пута квантиту згодно употребио мјесто онога акцента на другом трохају (sic)“, напр.:

Савеза му руке *идоџако*...
Ако знадеш бога *истинџа*...

(М. Шрепел: „Акценат и метар јуначких народних пјесама“, Загреб 1886, стр. 52). Уколико смо добро схватили проф. Кошутинџа, ово је потврда за његово треће правило.

Сем овог, Вебер-Ткалчевић даје још и следеће правило: „Кратко наглашена словка може се по мени само онда држати кратком кад за њом слиједи дуга словка, а пред њом је кратка, напр.:

Тако му се сатвџри дјџвџка (ор. cit., стр. 34).“

3) Уп. Корш, ор. cit., стр. 341. Корш би хтео доказати да се и српски стих може скандирати по стопама. Он мисли, напр., да и кратки слог који стоји

друге руке говори о томе, уосталом нетачно), али је проф. Кошутић први који је тај проблем широко проучио, свакако, независно од својих претходника, и исцрпно формулисао.

Уз ова правила проф. Кошутића треба додати да дужина која стоји непосредно у слогу после акцента може постати носилац ритма (остварити иктус) само у случају ако акцентовани слог има кратак акценат (и боље је ако је тај акценат краткоузлазни неголи краткосилазни) као што су мислили Јован Суботић и Вебер-Ткалчевић. То потврђују и многобројни примери које проф. Кошутић наводи (стр. 21—47). На стотине примера с кратким акцентом (и то у великој већини краткоузлазним), налазимо свега три примера типа:

Крв ко̀совска тече са но̀жџџа¹⁾...

а у даљем тексту (стр. 146) један типа:

Сред а̀нџџџа са бо̀жија крила²⁾...

Овде, међутим, дуги акценти су толико јаки да ненаглашена дужина не може да оствари иктус.

Проф. Кошутић мисли да сем природних дужина улогу ритмичких иктуса могу имати и дужине које се јављају под нарочитим погодбама у реченици: „Да прихвате трохејски метар, биће од велике помоћи и дужине које се јављају под нарочитим погодбама: у рџчи с кратким узлазним акцентом на претпоследњем слогу, ако иза ње дође каква, већином једносложна, атона појавиће се дужина на слогу иза акцента. Пореди: жџна џути, и: жџна ми је болесна (стр. 50).“ Нама се чини да се овде ради о једном провинцијализму (ово је збиља често код „пречана“) који се, можда, може применити на Змајев стих:

Ала су нам срца близу! —
Слушај, драга, шишиња је,
По кџцању рекао бих,
Заклео бих се једно да је...

Такође, можда, и на Костићев стих, али се не сме наметнути, напр., Шантићеву или Ракићеву стиху.

после слога с краткоузлазним акцентом остварује иктус, дакле: набацати не само као ~~~~ него и ~~~~ итд. То, наравно, није тачно; и у томе се огледа његова жеља да сваки стих скандира по стопама пошто-пото.

¹⁾ Остале дужине које немају ритмичку улогу проф. Кошутић не обежава.

²⁾ Овај Бранков стих могли бисмо читати и овако: Сред а̀нџџџа са бо̀жија крила — и он би опет остао потпуно исправан десетерац.

Ваља истаћи још и то да је овај закон о дужинама важнији за јамб неголи за трохеј.¹⁾ У трохеју дужина је важна кад остварује последњи иктус који се римује, напр.: врагдлѧн — дѧн, тѧј — ѳздисѧј, дпроштѧја — утѧја, нѧно — рѧсплакѧно; иначе, у средини или на почетку стиха, акценти померени на парни слог уносе у стих разноврсност; ми знамо да песници, напр., у осмерцу, а и у десетерцу, радо употребљавају полустихове типа ○ × ○ ○ (лепдтица) и зато у полустиху: по кѳцѧњу — не морамо дужину изговорити толико типично да она преузме улогу иктуса. Друкчије је у јамбу — тамо иктуси чине „јампски костур“ ритма и зато ће свака дужина која стоји после неког кратког акцента који пада на непарни слог добро доћи да оствари иктус.

Интересантно је поменути да и у чешком стиху ненаглашене дужине играју сличну улогу као и у српском.²⁾ Напр. у Махину стиху:

Větřiček bílým šatem vlaje...

дужина на другом слогу у речи větřiček остварује иктус. Још један доказ да би било врло интересантно поредити српски стих са чешким.

Да завршимо. У нашој науци проучавању стиха, нарочито стиха уметничке поезије, посвећивало се врло мало пажње. И у светској науци се доскора вајкало да је версификација само неки „прирепак лингвистике“ (ово су речи једног руског научника); за нашу науку о стиху то вреди још у већој мери: проучавањем српског стиха људи су се код нас бавили мање више случајно, а данас, изгледа, нико се њиме не бави. Још један податак: између два светска рата код нас су објављена свега два обимнија дела посвећена српском стиху. Једна описна, али силабичка метрика Светозара Матића и друга тонска, али нормативна метрика проф. Кошутића. Баш зато што су тако усамљене, њихов је значај велик за нашу науку о стиху. Светозар Матић је, после кратког прегледа ранијих теорија о српском стиху, дао исцрпну класификацију свих врста српских стихова с обзиром на број слогова

1) Нама се чини да за тросложне ритмове ово правило не вреди. У тросложним ритмовима сви се иктуси остварују помоћу акцента стопроцентно и сваки акценат који пада на слабо време у слогу испред јаког нарушава ритам, па макар после њега дошла и дужина. Биће да је у праву Фердо Пажур кад не прима Веберово правило о дужинама за хексаметар (уп. Вебер-Ткалчевић, *op. cit.*, стр. 40).

2) Уп. Јан Мухафовскý: „Kapitoly z české poetiky“. Díl II. Praha 1948, стр. 62—63. Мукаржовски је то и статистички показао на примеру 4 ст. трохеја Челаковског.

и цезуру и историски преглед њихове употребе код српских песника. С. Матић је, идући за Маретићем, сматрао да је српски стих чисто силабички и зато акценту није посветио довољно пажње. Проф. Кошутић је, напротив, дао огроман материјал за проучавање акцената и дужина у разним врстама стихова. Али вредност његове књиге није само у томе, он је формулисао законе о дужинама у српском стиху, дао значајна запажања о српском јамбу, о римама у српском стиху, показао могућност у српском језику и других тросложних ритмова сем дактила (амфобраха и анапеста) и дао успеле примере тих ритмова (у петом делу своје књиге).¹⁾ Наша наука још очекује описну тонску метрику српског стиха. Ко се буде подухватио тог посла, мораће се обилато користити делима С. Матића и проф. Кошутића.

Кирил Тарановски

¹⁾ Може нам се приговорити да су амфибрах и анапест вештачки стихови у српској поезији; па и јамб је вештачки, а ипак се одомаћио.

КО ЈЕ ПИСАЦ И КАДА ЈЕ САСТАВЉЕНА СЛУЖБА АРХИЕПИСКОПУ НИКОДИМУ?

I

Црквена поезија, по начину како се до ње дошло у старој српској књижевности, може се поделити у четири групе.

Прву групу сачињава постепено посрбљавано старословенско наслеђе из времена првих почетака опште словенске писмености (доба Ћирила и Методија) и из времена заједничке јужнословенске књижевности (са главним средиштем у Охриду). Сем превода с грчког, ту има и оригиналних ствари, као што је Служба Клименту Охридском, сачувана једино у рукопису из 1435 год., који је српске рецензије (*И. Ивановъ*, Български старини изъ Македония, 1931², 322—327).

Друга група садржи преносе у српску рецензију из старе бугарске књижевности, преводне и оригиналне. Тако су 1373/74 год. два монаха на Синају, Јаков и Јанићије, „престављали“ (како они сами кажу) с бугарског на српски језик Триод цветни, литургијну књигу која обухвата црквене службе од цветне недеље па до прве недеље после Духова. Они су се жалили да им је тај посао био веома тежак. Радили су за „цркву српску у Јерусалиму“, за манастир Арханђела Михаила и Гаврила, који је подигао краљ Милутин. За исти манастир начинили су још један препис. И ту са жаљењем истичу да су преписивали с бугарског текста (*Љуб. Сшојановић*, Стари српски записи и натписи I, 1902, 47; III, 1905, 223). Триод је још једном „извођен“ (по речима у запису) „из бугарскије књиги на србски чин“ 1433/34 год. Дијак Грубац се извињава да није био вешт „слову том“ (исти I, 86. Треба додати да се за Цветни триод мисли да га је превео Климент Охридски (*Б. Ангеловъ* и *М. Геновъ*, Стара българска литература, 1922, 34). Због тога је могуће да је преношен на српску рецензију старословенски превод који је временом добио бугарске језичке одлике. Од „бугарског извода“ писан је у XVI веку један Празнични mineј за септембар—јануар. Како је то литургијна књига са службама већим празницима, припада такође црквеном

песништву. Преписивач се плаши да није где погрешно „у словех у јусицах“. Правда се да је у томе „невешт“ (*Љуб. Стојановић*, Каталог Народне библиотеке у Београду IV, 1903, 48). Од оригиналних дела старе бугарске црквене поезије у српској рецензији имамо Службу царици Теофани од Јевтимија, патријарха трновског XIV века (у два рукописа, оба из XVI века — крушедолски, в. С. *Пећковић*, Опис рукописа, 1914, 52, и Цетињског манастира бр. 24; трећи рукопис помиње *Ил. Руварац*, али с напоменом да су „листови, на којима је била та служба, исчупани“ — Гласник СУД 49, 1881, 4). Лако се да објаснити зашто постоје српски рукописи те Службе. Мошти царице Теофане биле су у Београду све до 1521 год., све док их Турци нису однели у Цариград (*Ил. Руварац*, на сп. м. 1—5). Царица Теофана је била прва жена византиског цара Лава VI Мудрог (886—912), који се, после тог брака закљученог по жељи очевој, женио још трипут, газећи свој сопствени закон и долазећи у тежак сукоб са црквом и јавним мњењем (*Г. Острогорски*, Историја Византије, 1947, 124).

У трећу групу долазе наши преводи с грчког. Тако је „многогрешни Макарије“ 1381/82 год. превео „от грчкога извода“ Песму похвалну Богородици, коју је саставио Никифор Ксантопул, византиски писац прве половине XIV века (*Љуб. Стојановић*, Каталог рукописа САН, 1901, 179).

Четврта група је за нас најважнија, јер је у њој наша оригинална црквена поезија. То су службе Србима свецима, почевши од Симеона Немање.

Симеонову Службу написао је Св. Сава (текст код *Вл. Ђоровића*, Списи Св. Саве, 1928, 176—186). И Теодосије је саставио једну Службу Симеону, у коју је накнадно унео и стихире посвећене Св. Сави (*Драг. Костић*, Белићев зборник, 1921, 159 и Светосавски зборник I, 1936, 180, 183—184). Најстарији рукопис тога прерађеног текста сачувао нам се на пергаментном листу писаном за веме краља Стефана Душана (1331—1346), који је сада у Лењинградској библиотеци, у Хилфердинговој збирци (Споменик САН III, 1890, 165).

За Св. Саву постоје три службе, све три од непознатих писаца: две су везане за дан преноса Савиних моштију из Бугарске, за 6 мај, а трећа је за годишњи помен смрти, за 14 јануар. Прву службу преноса моштију објавио је *Сш. Новаковић* у својим Примерима књижевности и језика (1904^а) 152—158 из пергаментног Минеја београдске Народне библиотеке, али не из оног дела који је писао презвитер Братко у XIII веку, у доба краља Владислава I (као што се обично узима — *Сш. Новаковић*, сп. д. 152;

В. Ђоровић, сп. д. XXVIII), већ из другог дела Минеја који потиче из времена око 1330 год. и који су дијак Никола и Радослав радили за „велику госпожу“ Радославу, жену Мишљења, „тепчије великог српског“ (*Љуб. Сшојановић*, Каталог Народне библиотеке IV, 43). Другу Службу преноса штампао је *Љуб. Ковачевић* у Гласнику СУД 63 (1885) 20—40 по рукопису инока Георгија из 1599/1600 год., сада у Српској академији наука (*Љуб. Сшојановић*, Каталог, 23). Њу је такође издао, и то заједно са својим преводом на данашњи наш књижевни језик, *Сш. М. Димитријевић* у Гласнику Српске православне патријаршије 1935 (одакле је и посебно оштампана). То друго њено издање приређено је по рукопису из 1659/60 год. проигумана завалског Висариона, односно са оних додатих листова за које Димитријевић мисли да су из истог времена, а можда и од истог преписивача. Службу Св. Сави за годишњи помен објавио је *Љуб. Сшојановић* у Споменику САН III (1890) 167—175 по пергаментном рукопису почетка XIV в.

У другој Служби преноса и у Служби за годишњи помен налази се један од три досад позната примери употребе назива „Србија“ у нашим ћириличким споменицима (*Ђ. Радојичић*, Прилози П. Поповића 9, 1929, 199; *С. Машић*, сп. м. 12, 1932, 166—167 не даје четврти пример, већ указује на нови рукопис са трећим примером). Завалски рукопис место „в Србију“ има „в скрбију“ (стр. 34) и то би по *Сш. М. Димитријевићу* одговарало оригиналу (стр. 6), што не може да буде тачно већ из тог разлога што предлог *в* тражи 4 или 7 падеж, а у тим падежима реч *скрб* има облик *скрб*, односно *скрби* (док је *скрбију* или *скрбљу* 6 падеж). Кад је већ реч о изразу „Србија“, можемо скренути пажњу на још један пример његове употребе: налази се у попису византиских листина манастира Хиландара из 1304—1307 год. (изд. *А. Solovjev*, *Annales de l'Institut Kondakov* 10, 1938, 31).

Св. Сави је посвећен и један Акатист, сачуван у једној румунској породици, који је *Илија Берић* штампао у Летопису МС 109 (1864) 82—92. На данашњи наш језик *С. Петковић* је превео други један Савин Акатист (1928), који је на црквенословенском језику и који је штампан у Москви (1887). Име писца није истина назначено у наслову тога Акатиста, али се оно казује на корицама, у попису разних акатиста које је издао светогорски манастир Св. Пантелејмона (тако је бар у другом издању, из 1892 год.). Одатле је Петковић могао сазнати да је то дело митрополита *Михаила* (као анонимно дело забележено је и у нацрту библиографије о Св. Сави од *Сш. Сшанојевића* и *Рад. Перовића*, Братство 28, 1934, 69).

Стевану Првовенчаном је написао Службу патријарх Пајсије и она нам се, у прерађеном облику, сачувала у штампаним Србљацима из 1761, 1765 и 1861 год. (*Ил. Руварац*, О пећким патријарсима, 1888, 37, 38—39, 64; упор. Српски Сион 8, 1898, 592). Наследник Св. Саве, архиепископ Арсеније, има Службу, којој се не зна писац и од које не постоји научно издање (*Сш. Сћанојевић*, Гласник Историског друштва у Новом Саду 5, 1932, 2—3 нап. 4). И за архиепископа Јевстатија I је написана Служба, опет од непознатог писца. Није приређено научно издање (в. *Сш. Сћанојевић*, Глас САН 153, 1933, 56—57 нап. 30). Краљу Милутину је саставио службу Данило Млађи (издао *Вл. Ђоровић*, Глас САН 136, 1929, 66—83). То је по свој прилици патријарх Данило III, а Служба је рађена око 1380 год. (*Б. Радојичић*, Стари српски књижевници, 1942, 74—77). Служба Петру Коришком (у првој редакцији необјављена, а у другој издата од *Сш. Новаковића*, *Starine Jug. akad.* 16, 1884, 12—27) бесумње је од Теодосија, биографа Св. Саве и писца Службе Симеону и Саги (*Драг. Косић*, Светосавски зборник I, 174—177; упор. *М. Бојчевић*, Св. Петар Коришки и његов манастир, 1940, 36—41). Стеван Дечански је добио Службу тек у почетку XV века, од тадашњег игумана манастира Дечана Григорија Цамблака (*Б. Радојичић*, сп. д. 31). Није објављена у научном издању. Служба цара Уроша је од патријарха Пајсија, а писана је 1642 год. (*Ил. Руварац*, сп. д. 44). Позната је по тексту из штампаних Србљака. Не зна се поуздано од кога потиче Служба кнезу Лазару (још необјављена у критичком издању), али је она вероватно дело Данила Млађег, односно патријарха Данила III (в. *Вл. Ђоровић*, Историја Југославије, 1933, 221). Патријарху Јеврему написао је Службу епископ Марко (*Б. Радојичић*, сп. д. 99—101). Немамо ни ову Службу у критичком издању. Поп Пеја је писац Службе Ђорђу Кратовцу (штампао *Сш. Новаковић*, Гласник СУД 21, 1867, 104—131; на данашњи књижевни језик превео *М. Б. Милићевић*, Ђорђе Кратовац, 1885, 98—130). У Раковачком рукописном србљаку из 1714 год., сада загубљеном, биле су службе деспоту Стевану Бранковићу и његовим синовима деспоту Ђорђу (Максиму) и деспоту Јовану (*P. J. Šafařík*, *Geschichte der südslawischen Literatur* III, 1865, 197—198). Максимова Служба налази се и у више других рукописа. Служба деспотици Ангелини постоји у штампаним Србљацима (*Б. Радојичић*, Гласник Историског друштва у Новом Саду 12, 1939, 294—302). Ни за једну од тих служби не зна се писац, а не постоје ни њихова научна издања. Службу Стевану Штиљановићу писао је монах Петроније у манастиру Хопову 1675 год. (*Љуб. Сћојановић*, Стари српски записи и нат-

писи I, 1902, 414; упор. *Ил. Руварац*, Летопис МС 117, 1875, 109). Не постоји научно издање, па смо упућени на штампане Србљаке.

Римнички србљак из 1761 год. је најстарији од три досада штампана србљака. Прештампан је 1765 год. Као место штампања назначена је Москва. Да је тај Србљак заиста московско издање, мислио је *Дим. Руварац*, Прилози П. Поповић 2 (1922) 20. По њему, „то се види јасно“ по словима која су „истоветна“ са московским, а „сасвим друкчија“ од млетачких. Међутим, *Сш. Новаковић* је налазио да се „по штампи види“ да је то млетачко издање (Српска библиографија, 1869, 9). Треће издање, измењено и допуњено, приредио је митрополит *Михаило* 1861 год. у Београду. Сва та три издања су на црквенословенском. Пред овај рат почело се са штампањем четвртог издања Србљака, опет на црквенословенском. За науку то ново издање не би било од значаја, јер текстови за штампање нису критички припремани.

II

Српска академија наука има један рукопис са службама архиепископу Јевстатију и архиепископу Никодиму (бр. 86). Писан је црквенословенски. Рад на њему је завршен 15 маја 1805 год. Не каже се ко га је преписивао, али се бележи да је то било у Дечанима за време игумана Данила. Трошак је поднео Никодим, архимандрит манастира Пећске патријаршије (*Љуб. Стојановић*, Каталог САН 22).

О Јевстатијевој Служби из овог рукописа *Сш. Станојевић* је узгред проговорио неколико речи (Глас САН 153, 56—57 нап. 30). Налазио је да у Служби „има новијих уметака“, али је ипак веровао да је „већина стихира у њој без сумње стара“. Није запазио да поред појединих стихира пише „Јоаново“, „Твореније Јоана учитеља“ и „тогоже“. То ће бити састави Јована Ђорђевића, доцнијег епископа вршачког (1750—1769) и митрополита карловачког (1769—1773), који се бавио црквеним песништвом. Као епископ или можда још и раније, Ђорђевић је написао Стихиру општу српским светитељима (*Ил. Руварац*, Прилози агиолошки, Српски Сион 8, 1898, 458, 526; упор. *М. Косић*, Гроф Колер, 1932, 83—85, 135—138). За Ђорђевића је *Гедон Јуришић*, по казивању дечанских калуђера, забележио, да је „као дете у Монастиру Дечанима ђаком и ђаконом био“ (Дечански првенац, 1852, 40), па је вероватно био и учитељ у дечанској школи, која је постојала, како пише *Иван Ивановић*, „од незапамћеног времена“ (Годишњица Н. Чупића 32, 1913, 256).

Никодимова. Служба у овом је рукопису под 11 мајем. Тај датум има Служба и у једном рукописном Србљаку из почетка XVI века (Ловћенски одјек I, 2—3, 1925, 25). Такође је с тим датумом у једном Требнику из XVI века манастира Пећске патријаршије (Зборник за историју Јужне Србије I, 1936, 173). И у једном рукописном одломку, вероватно из XVI века, Служба је са 11 мајем. Псалтир с последовањем бр. 43 Цетињског манастира, који је писан пре 1627 год., има Никодимов кондак, и то опет са 11 мајем. Митрополит *Михаило* унео је Никодимову Службу под тим датумом у свој Србљак (л. 1286 — л. 1326). И календари „Црква“ Српске православне патријаршије бележе Никодимов помен под 11 мајем (в. три последња календара за 1946, 1947 и 1948 год.). Међутим, на Типику Саве Јерусалимског, који је сам Никодим превео 1318/19 год., има запис да се „архиепископ свети Никодим“ преставио 12 маја (Гласник ДСС 11, 1859, 194). Тако пише и у Данилчевом типику из 1416 год. (*Љуб. Сћојановић*, Стари српски записи и натписи III, 1915, 73). И ту се за Никодима каже да је „свети“. Ми не знамо кад је Никодим проглашен за свеца, али то је морало бити још у XIV веку, јер у Пећском летопису, у чланку о патријарсима, пише да је у манастиру Пећској патријаршији Никодим сазидао цркву Св. Димитрија и да у њој „светије мошти јего лежет в ковчезе“ (*Љуб. Сћојановић*, Стари српски родослови и летописи, 1927, 105). Тај је летопис постао „одмах после г. 1391“ (исти XXXVII, LXXX; упор. Ђ. Радојичић, Стари српски књижевници, 21—23).

У Никодимовој служби за владоце се употребљава израз „цар“. То је дало повода Ст. Станојевићу да помишља на неког Бугарина као писца или прерађивача Службе. Питао се да није можда то био Григорије Цамблак. Али једно место из Службе одвратило га је од тих претпоставки. Никодим се у Служби позива да се моли „даровати цркви једномишљенија“. Станојевић је налазио да се ту мисли на спор између српске и грчке цркве, који је трајао од 1354 до 1374 год. Тим годинама он и датира постанак Службе. На тај начин искључује сваку комбинацију с Григоријем Цамблаком (Глас САН 153, 71—72 нап. 71), који се родио око 1364 год.

О писцу Службе није било потребно размишљати. Он се сам казује у Служби. Чудновато је да то место Станојевић није запазио. На почетку канона празника даје се „крајегранесије“, а затим пише: „Твореније господина Марка епископа“ (л. 25а). И код митрополита *Михаила* налази се тај помен епископа Марка, само

је изостављена реч „господина“. Као „Твореније Марка епископа“ канон је обележен и у рукописном одломку, вероватно XVI века.

Епископ Марко нам је позната личност. Рођен је 1359/60 год. у околини Пећи, од родитеља који ће се пред крај живота замонашити. Отац му је био свештеник и све своје синове посветио је томе позиву. Од петорице браће Марко је био најмлађи. Чим је то по канонима било могуће, у 17 години Марко је постао монах. Замонашио га је сам патријарх Јеврем, у чијем ће „послушанију“ остати дуги низ година. Кад Јеврем први пут оставља патријаршки престо (1379 год.) и одлази у манастир Св. Арханђела код Призрена, а затим по свој прилици негде у околину Пећи, Марко га бесумње никако не напушта. За време Јевремовог поновног управљања српском црквом у тешким данима непосредно после Косова, Марко бива рукоположен за свештеника. То је било у Пећи, у „велицеј цркви србскеј“, али рукоположење није извршио лично патријарх него ко други од архијереја. Затим се Јеврем по други пут повлачи с престола (1390 год.), али не одлази далеко од Пећи. Марко постаје епископ пећски, па је тако и даље у сталној вези с Јевремом. Због тога је Марко доцније могао да говори да је с Јевремом био 23 године и да о његовом животу све „известне“ зна. Родитељи Маркови били су имућни људи; имали су прилично „трудољубно стежаније“, за које Марко истиче да није „от хиштенија и неправди“. Сазидали су негде у околини Пећи цркву, коју су посветили Св. Ђорђу вероватно због тога што је то било световно име Марковог оца, јеромонаха Герасима. Код те цркве је живела Маркова мати као монахиња Јефимија, ту је и умрла и ту је вероватно и сахрањена. Ускоро је у дубокој старости умро и отац (1392 год.), који је заједно с Марком био „в послушанији“ код патријарха Јеврема и на тој дужности остао до смрти. Марко се бавио преписивањем књига. Од њега имамо *Минеј* за четири последња месеца црквене године (мај—август). Писан је 1398/99 год. Првобитно је служио Марку за његове личне потребе, а затим га је Марко поклатио цркви Св. Ђорђа на Ждрелнику (т. зв. Новој цркви), коју је подигао 1411 год. Тада је *Минеју* додао своје Завештање цркви. У *Минеј* је другом руком унет и један оригиналан састав епископа Марка, Помен оцу Герасиму и мајци Јефимији. Сем тих мање важних ствари, Марко је написао *Живот патријарха Јеврема*, а саставио је, као што смо већ рекли, и његову *Службу*. Не знамо кад је Марко умро (*Б. Радојичић*, *Стари српски књижевници*, 23—25, 89—104).

Станојевић је пошао од податка о спору у српској цркви, па је онда закључивао о писцу. Ми ћемо обрнуто поступити.

Нама је познат писац и знамо у коме је времену живео и радио. Потражићемо шта је навело Марка да српској цркви жели „јединомишљеније“. То није могао бити спор са грчком црквом. У доба кад се он решавао Марко је био веома млад, имао је 14—15 год. Још није био ни монах. Не може се, дакле, ни мислити да је Служба Никодиму постала пре 1374 год., или баш те године. Има једно место код Константина Филозофа, у његовој биографији Стевана Лазаревића, које нам у овом питању може бити од помоћи. Кад Константин говори о коначном измирењу између деспота Стевана и Ђурђа Бранковића ујесен 1412 год., он наглашава да тада „растојеште се уди црковнији в једино“ сабраше (Гласник СУД 42, 1875, 304). Рђави односи између деспота Стевана и његових сродника, породице Вука Бранковића, имали су, као што се види, утицаја и на црквено јединство. Бранковићи су држали Пећ (в. Гласник Скопског научног друштва 21, 1940, 69—72), а епископ Марко, као што смо већ рекли, био је пећски епископ. Марко је очевидно имао највише разлога да цркви жели „јединомишљеније“. С оваквом интерпретацијом тога места из Службе у најбољој је сагласности друго једно место, у коме се Никодим позива да се моли „царем нашим способствовати на супостати и мирови смиреније давати“ (навод је из рукописног одломка). Овде је употребљена множина место једине несумњиво због тога што је текст писан у доба када је пећска епархија била не само у држави Бранковића већ и у држави деспота Стевана: можда од 1402, а свакако од 1404, па све до 1412 год., до коначног измирења између деспота и Ђурђа. И у Завештању својој цркви 1411 год. Марко говори о „благочстиве господствујуштим“, а на једном месту изрично помиње „господина деспота и госпођу Мару“, удовицу Вука Бранковића (*Љуб. Шојановић*, Стари српски записи и натписи IV, 1923, 22—24).

Када је писао Службу Никодиму Марко је био под утицајем Григорија Цамблака, који је био игуман у Дечанима, дакле недалеко од Пећи. Од Цамблака је Марко примио да владоце назива „царевима“. Са Цамблаковом биографијом Стевана Дечанског треба довести у везу ове Маркове речи из Службе: „Царствија серпскаго венцем украшени цар и мученик Стефан тебе оче наставника и оца духовнаго пријел јест“ (у тексту одломка, свакако преписивачком погрешком, изостало је Стефаново име). Цамблук говори о Никодиму, и то веома похвално, описујући како венчава Стефана „венцем царствија“ (Гласник ДСС 11, 1859, 65). Како је Цамблук писао биографију Стевана Дечанског између 1402 и 1404 год. (Гласник САН I, 1—2, 174—175), значило би да је епископ Марко саставио Службу Никодиму између 1404 и 1412 год..

Ђорђе Сп. Радојичић

ХРОНИКА

1.

ПРОСЛАВА ВУКА СТ. КАРАЦИЋА

о стогодишњици победе његових демократских начела у српској култури, народног језика и новог правописа

Најкрупнија личност у историји српског народа XIX века несумњиво је Вук Стефановић Караџић. Шта више, његов рад није од значаја само за српски народ, већ и за све југословенске па и јужнословенске народе. Али његов рад и његова делатност везани су првенствено за српски народ. Српски народ је први и непосредни предмет Вукова испитивања и проучавања, а с друге стране, стање у српском друштву XIX века условљавало је појаву и развитак Вука Караџића. Главна појава у српском народу у XIX веку био је Први српски устанак, ослободилачка борба српског народа испод туђинске власти и његов улазак у нове друштвене односе. Прва српска револуција, која је још одмах на почетку показала врло висок друштвени квалитет, била је основна вредност сваке друге вредности која се могла тада појавити у српском друштву. Вук Караџић је непосредно изашао из Првог српског устанка и целог свог живота остао је под његовом борбеном заставом, под заставом српских ратара и чобана борећи се за њихову победу у култури. Он је био уверен да у српским народним масама постоје велике стваралачке могућности и залагао се умом и срцем за њихово остваривање. Он није био само стручњак који се бави скупљачким радом народних умотворина и усмене народне књижевности, традиционалног народног стваралаштва, већ и савремени књижевник који се бори да се оснује и развије једна нова књижевност која одговара потребама савременог друштва. Вук се учио од маса народних и поступао је увек према томе какве су биле тада потребе народне. Он је генијално знао да послуша народне масе. Све најважније црте људи српског друштва прве половине XIX века добиле су снажан израз у сложеном Вуковом карактеру. Вук је живео пуним и интензивним животом своје епохе. Он је присно друговао са том

епохом и осећао је сваки откуцај њенога срца, како оне јаке и снажне тако и оне слабије, појединачне, мале, танане. Он се сав предавао ритму тог срца. Постављен тако правилно, он је пажљиво и верно слушао сваки захтев савременог живота, бистрим оком и оштрим умом мотрио на нове појаве, брзо их уочавао, правилно и сигурно оцењивао и одмах се залагао да се развију, прошире, учврсте. Он је јасно видео снаге друштвеног развитка и борио се за њихову победу. Противуречности старог и новог у српском друштву почетком XIX века условиле су појаву Вука Караџића. Он је управо изашао из тих супротности. Он је стајао управо тамо где су се најизразитије испољавале друштвене противуречности, у центру борбе два опречна схватања, на граници две епохе, и залагао се умом и срцем да се круг прве што пре затвори, а нове отвори и развије. Вук је у основи био револуционар и поступао је у свакој прилици као револуционар. Он је имао све квалитете револуционарног борца: класну припадност, класну свест и ретку оданост својој класи, борбеност и истрајност, израђену тактику и стратегију борбе¹⁾ коју је водио пуних педесет година. Српски устаници, српске сељачке масе које су побеђивале у борби за своје национално и економско ослобођење испод војничке феудалне турске аристокрагије биле су друштвена основица од које је Вук полази у свакој акцији. Он је правилно оценио прогресивне друштвене снаге и ослањао се на њих као на оно што је ново и јако. Српски сељаци устаници показивали су тада најбољи друштвени квалитет и Вук је у својој делатности на културном пољу полазио од њих ко од основне вредности.

Вук је правилно оценио да је снага развитка и носилац новог онај део српског народа који се у устаничкој борби тек ослобађао испод турског јарма, а не онај део српског народа који је живео у аустроугарској монархији, иако је он био прилично одмакао у друштвеном развитку па према томе и на просветном и културном пољу. Српско грађанство у Војводини као буржоазија угњетене нације било је ограничено у своме развитку услед ограничавајућих мера буржоазије владајућих угњетачких нација, Немаца и Мађара, и било је већ у извесној стабилизацији. Његова интелигенција, као интелигенција класе поражене у својој револуцији, била је опортунистичка и није више могла бити револуционарна. У своме раду Вук се није могао ослонити на њу и добити од ње подршке. Стара интелигенција, полуфеудална и

¹⁾ А. Белић: „Борба око нашег књижевног језика и правописа“, Београд 1935, стр. 1.

полуклерикална, дала је најбројније и најљуће Вукове непријатеље, разуме се уколико су они још могли показати жестину и борбеност. За реформу Вук би међу њима нашао добре и бројне помагаче, јер су они били у основи расположени за реформе и преправке сваке врсте, али за корените промене, за стварање једне нове писмености, књижевности и културе, која би била нова и по форми и по садржини, — Вук њих није могао придобити ни онда када су они то хтели. Они то нису могли.

Још пре овога рата и наше Народне револуције која се развијала у току народноослободилачког рата народа Југославије Вук Караџић је правилно оцењен од наших научника који су највише и најсвестраније проучавали његово дело. Љуба Стојановић у својој великој књизи „Живот и рад Вука Стеф. Караџића“ Б. 1924. у последњој глави где је дао оцену Вука Караџића каже: „То је могао урадити такав човек који је био слободан од сваких предрасуда и традиција, и који је јасно схватио просте истине које је од Копитара научио. То је могао урадити само један даровит Србијанац, чедо револуције, која руши стари поредак и ствара здрав нов.“

Врло је добро рекао Нил Попов да »борба око рефорама Вукових није био само теориски спор у области филологије: то је била борба између два историска предања, између животних навика и умних схватања два поколења, или тачније двеју епоха у српској историји раздељених једна од друге политичким догађајима — постепеним ослобођењем српске кнежевине испод турске владе и народним покретима како у самој Угарској, тако и међу српским живљем у њој« (Ж. М. Н. Пр. 1882, 4, 217).“

Професор А. Белић, који је свестрано проучавао Вукове списе и истраживао идеје којима се Вук руководио у своме раду на стварању новог језика и правописа, на више места у својим расправама и предавањима о Вуку рекао је своје мишљење о Вуку као револуционарном ствараоцу¹⁾. Он је нарочито нагласио да је Вук био сасвим друкчијег менталитета него што су то били његови противници. Под насловом „Два гледишта о реформи језика и правописа: конзервативно и револуционарно“, у свом предавању о Вуку из 1935 године, које сам напред навео, он каже: „Али носилац те реформе, без обзира на то ко му је био учитељ и духовни вођа, могао је бити само непосредни претставник политичког и културног ослобођења нашег народа почетком XIX века.“

¹⁾ А. Белић: „Вукова борба за народни и књижевни језик“, зборник расправа предавања штампан 1948.

Он је морао из другог краја, са другим, револуционарним менталитетом доћи у Војводину. Није, дакле, случајно што је њен главни протагонист био из Карађорђевој Србије“.

Мило Николић (Милован Ђилас) у врло познатом и значајном чланку „Вуково мјесто у развоју српске културе“ штампаном у Нашој стварности 1938, бр. 13 и 14, одређујући друштвене прилике у којима је живео и радио Вук Караџић и оцењујући његове заслуге и удео у развоју српске културе писао је: „Још се није био слегао дим са згаришта, ни ишчекао мирис барута и крви када је Вук Стефановић Караџић, дијете српског села и прве српске народне револуције, отпочео свој књижевни рад“.

— „Српско грађанство је било преслабо да политички оствари своје тежње. Идеје националне слободе и слободног развоја, нијесу остварене у Војводини, гдје је српско грађанство било најразвијеније, него у пожару народног устанка, у сељачкој првоустаначкој Србији. Смјели српски свињари, народне војводе, харамбаше и сељаци одиграли су ону улогу и остварили оно што се српски грађанин у војводини није усуђивао ни да потајно и полусвјесно прижељкује“.

— „У својој борби за народни језик и правопис Вук је с једне стране претстављао остварење борбе српског народа у Србији за економску и политичку слободу, а с друге стране војвођанског грађанства за националну културу. Трешњеви топови с Мишара и Делиграда диме се и тутње кроз Вукове полемичке списе, кроз те на изглед тако ситне ствари, као што је борба око укидања танког и дебелог јера“.

Претседништво владе Народне Републике Србије почетком јула 1947 године донело је одлуку да се у септембру месецу исте године изврши прослава Вука Караџића, Ђуре Даничића и Бранка Радичевића о стогодишњици победе народног језика и демократских Вукових начела у српској књижевности и култури. Ова прослава је била једна од првих прослава после рата којом је истакнута једна значајна година из наше културне историје. Она је добила богату садржину тиме што је повезала две културне револуције, прву српског народа и другу југословенског народа која се данас развија у новим условима живота. Тако су из ове прославе произашла нова гледања на прву и потстрек од ње на бржи развој културе у савременом нашем животу. Затим, она је имала и да одреди наш став данас према нашем културном наслеђу.

Одлука Владе НРС објављена је 19 јула 1947 године у свим дневним листовима који се растурају у ФНРЈ:

У славу стогодишњице победе народног језика и народног и демократског духа у српској књижевности и култури, Влада Народне Републике Србије одлучила је да се у месецу септембру организује прослава Вука Ст. Караџића, носиоца наше културне револуције XIX века и његових најближих сарадника и следбеника Ђуре Даничића и Бранка Радичевића.

У циљу што шире прославе Влада Народне Републике Србије:

1) именује у одбор за прославу: *Јашу Продановића*, потпретседника Владе ФНРЈ, *Пеџра Штамболића*, потпретседника Владе Народне Републике Србије, *др Александра Белића*, председника Српске академије наука, *Мишру Мишровић*, министра просвете Народне Републике Србије, *др Шевана Јаковљевића*, ректора Београдског универзитета, *Мому Марковића*, народног посланика, *Милку Микић*, председника Комитета за научне установе, универзитет и високе школе, *Вељка Пешровића*, члана Српске академије наука, *Милана Богдановића*, председника Удружења књижевника Србије, *Исидору Секулић*, књижевника, *Јована Појовића*, књижевника, *др Михаила Динића*, професора универзитета, *Живана Милисавца*, књижевника;

2) одлучује да се приступи издавању целокупних дела Вука Ст. Караџића;

3) да се у оквиру прославе издају у масовном тиражу популарна издања изабраних дела Вука Ст. Караџића, песме Бранка Радичевића и полемике Ђуре Даничића;

4) да се у славу стогодишњице победе народног језика установи при Претседништву Владе Народне Републике Србије 10 стипендија „Вука Караџића“ за студенте словенске филологије;

5) да се у оквиру прославе Вука Ст. Караџића у септембру месецу спроведе широка кампања за борбу против неписмености и за народно просвећивање;

6) да сва удружења, часописи, штампа, школе развију активност на културном подизању народа и упознавању са делима Вука Ст. Караџића;

7) да се приступи организовању Музеја Вука Ст. Караџића и подизању споменика“.

Одбор за прославу конституисао се и за председника изабрао *др Александра Белића*, председника Српске академије наука, а за секретара *Мишру Мишровић*, министра просвете Народне Републике Србије. Он је одмах израдио Нацрт програма прославе:

„1 септембра отварање изложбе српске књиге и Вукових дела.

У Народној Републици Србији читав септембар ће протећи у духу повећане кампање за народно просвећивање и организовање алфаветских течајева: уписивање у течајеве, обезбеђивање материјала и средстава, тако да 15-X-1947 год. свуда отпочне рад. Организоваће се недеља књиге и штампе у циљу растурања и популарисања књиге и штампе. Преко масовних организација треба развити широку акцију за оснивање нових читаоница, просветних течајева, културно-уметничких екипа. Организовање предавања по селима. Посебне биоскопске и позоришне претставе.

У току септембра низ приредаба, предавања, концерата разних удружења и културних установа.

15 септембра уобичајени „Вуков сабор“ у Тршћу.

Главна академија у Београду 17 септембра. На академији реферати о борби за наш књижевни језик и правопис и о књижевности тога доба. Истога дана увече у Народном позоришту пригодан програм.

28 септембра одлазак делегата у Тршић, где ће се поставити спомен плоча на Вукову кућу и одржати мала свечаност.

Академија у Новом Саду. У Сремским Карловцима откривање бисте Бранка Радичевића. На Стражилову концерат или приредба.

ИЗДАЊА ПОВОДОМ ПРОСЛАВЕ:

- 1 — Избор из историских списа Вука Караџића.
- 2 — Борба за књижевни језик и правопис (Писма о борби за српски језик и правопис, Рат за српски језик и правопис Ђуре Даничића, поједини полемички чланци Вукови).
- 3 — Збирка јуначких народних песама.
- 4 — Збирка женских народних песама.
- 5 — Избор песама Бранка Радичевића.
- 6 — Избор из писама Вука Караџића.

Ч а с о п и с и посвећени 1847: „Наша књижевност“, „Младост“ „Летопис Матице српске“.

Чланци у свим листовима.

Мали документарни филм о Вуку Караџићу.

У позориштима наглашени национални репертоар у почетку сезоне.

Израда слика великог и малог формата Вука Караџића, Бранка и Даничића. Исто тако малих фигурниа у гипсу, а у Сремским Карловцима Бранкова биста. Уметнички албум са фотографијама о Вуку, Бранку и Даничићу*.

Већ 24 јула 1947 године Одбор за прославу упутио је своје писмо културним установама удружењима и организацијама у Србији:

„Према одлуци и сугестијама Владе НР Србије у оквиру прославе Вука Стефановића Караџића треба спровести широку кампању за борбу против неписмености и за народно просвећивање. Исто тако сва удружења, часописи, штампа, школе треба у оквиру прославе да појачају и развију своју активност на културном подизању народа и узглавању с делима Вука Караџића. Према томе ова прослава је најтешње повезана са активизирањем свих наших културних снага на извршавању великих задатака првог Петогодишњег плана у борби против културне заосталости.

Зато ова прослава не треба да буде обележена само централном академијом и програмом везаним за њу, већ читавим низом најразноврснијих приредби и културних манифестација које ће се одржати у току месеца септембра. У том смислу сви наши културни радници и уметници, сва наша културно-уметничка друштва, установе и организације треба да пруже што обилнију помоћ да би прослава добила широке размере. За наше уметнике, посебно, ова значајна стогодишњица у историји наше културе треба да буде потстрек за њихову стваралачку делатност.

Према томе, учешће појединих друштава и установа у прослави не треба да се сведе на њихово делимично помагање извођења једне или две приредбе. Свако културно друштво или установа, а међу њима ваше у

првом реду, у могућности је да прошири своју активност у прослави организовањем властитих приредби посвећених прослави ове стогодишњице, концерата, књижевних вечери, предавања, читања народних песама, рецитовања Бранкових стихова итд. итд. Ово нарочито вреди за Београд, културни центар наше Републике. Али треба имати у виду да културни радници и уметници из Београда, културне и научне установе, треба да пруже помоћ и нашим градовима у унутрашњости, јер ће се ова стогодишњица прославити у свим градовима и селима наше Републике.

На својој првој седници Одбор за прославу одлучио је да се обрати вама с предлогом и сугестијама да у оквиру ове прославе развијете ширу самоиницијативу и створите свој програм којим ћете се укључити у општи ток прославе. Зато вас молимо да на својој првој седници, по могућству посвећеној овом питању, донесете конкретне предлоге о програму свога учешћа и активности у вези са прославом Вука Ст. Караџића. Исто тако вас молимо да Одбору за прославу дате сугестије о организацији прославе (прилажемо основни нацрт програма).

Све ваше предлоге и сугестије потребно је послати Одбору за прославу најкасније до 10 августа, како би се ваш програм могао укључити у општи план прославе, како би се могао направити план приредаба, особито у вези са салама. Препоручујемо вам, у колико вам то одговара, да и ви формирате један мали одбор за прославу који ће се старати о извођењу вашег програма прославе.

Смрт фашизму — слобода народу!

Секретар,
Мишра Мишровић, с. р.

Претседник,
др Александар Белић, с. р.

Ово писмо упућено је Савезу књижевника, Савезу просветних радника, Савезу синдиката, Главном одбору народног фронта, Главном одбору народне омладине, Главном одбору АФЖ, Министарству просвете НРС, позориштима, ликовним и музичким академијама, Српској академији наука, Београдском универзитету, удружењу уметника позоришне и ликовне уметности, редакцијама свих дневних листова и уредништвима књижевних часописа, Коларчевом народном универзитету, Матици српској у Новом Саду, Главном извршном одбору А. П. Војводине, Главном одбору НФ Космета и градским одборима НФ: Бор, Ваљево, Врање, Зајечар, Крагујевац, Краљево, Крушевац, Лесковац, Неготин, Ниш, Нови Пазар, Параћин, Пирот, Пожаревац, Прокупље, Светозарево, Смедерево, Титово Ужице, Чачак, Шабац.

У току септембра прослава се развијала и обухватила је и свако село у Србији. Прослава је отпочела Изложбом српске књиге у Београду 1 септембра 1947 године. Изложбе књига приређене су и у Крагујевцу, Нишу, Суботици, Новом Саду, Шапцу, Пожареvcу, Светозареву и Зајечару. У свим градовима у Србији градски одбори Народног фронта начинили су своје месечне програме прославе и формирали своје одборе за прославу. Ови

одбори у току августа припремали су заједно са претставницима културних установа и уметничких друштава свога места програм који се у току целог септембра остваривао. Њихови програми обухватили су изложбе књига и сакупљање књига за сеоске књижнице, предавања о Вуку Караџићу, Бранку Радичевићу и Ђури Даничићу, свечане академије и уметничке приредбе, приредбе са програмом народног стваралаштва, слање културно-уметничких и позоришних група на село, давање биоскопских претстава на селу, оснивање и упис у аналфабетске течајеве и др. Срески одбори народног фронта организовали су у току септембра у сваком селу прославу Вука Караџића. Тако је прослава отишла у ширину и обухватила и најудаљеније село.

Ове прославе на селу биле су пуне ефекта, јер свака сеоска кућа познаје и воли свога великог просветитеља и учитеља који је по речи и поступку близак и разумљив људима нашега села. У аналфабетским течајевима јавио се велики прилив полазника. Сеоске фолклорне групе организационо су се учвршћивале и испољиле јачи уметнички акценат у извођењу народног стваралаштва и репродукцији народних умотворина. Оне су постале основна снага на сеоској бини.

Све средње и основне школе у Србији организовале су прославу Вука, Бранка и Даничића за своје ученике. Многе од њих, нарочито гимназије, слале су своје културно-уметничке групе у села где су изводиле свој програм.

Да се види садржина ове Вукове прославе и ширина коју је она добила са показаном иницијативом и активношћу појединих установа, друштава и одбора по градовима у унутрашњости, навешћу неке податке о прослави који су ми при руци:

1. Одбор за прославу Вука Караџића приредио је Изложбу српске књиге од XII века до данас у просторијама Југословенске књиге у Београду, на којој је било и одељење Вукових дела. Отварању изложбе присуствовали су потпретседници Президијума Народне скупштине ФНРЈ *Моша Пијаде* и *Димићар Влахов*, секретар Президијума *Миле Перуничкић*, министри Савезне владе *Влада Зечевић* и *Заим Шарац*, претседник Комитета за школе и науку Владе ФНРЈ *Марјан Штилиновић*, потпретседник Президијума Народне скупштине НРС *Милан Смиљанић* и секретар Президијума др *Милорад Влајковић*, потпретседник Владе НРС *Пећар Штамболић*, министри Владе НРС *Мишра Мишровић-Ђилас*, *Милка Милић* и *Милош Царевећ*, претседник Централног одбора ЈСЈ *Ђуро Салај*, претседник Српске академије наука др *Александар Белић*, претседник Општесловенског комитета *Божидар Ма-*

сларић, ректор Београдског универзитета др *Штеван Јаковљевић*, публициста *Борис Зихерл*, претседник Савеза југословенских књижевника *Иво Андрић*, посланик Народне Републике Бугарске *Сава Гановски*, претседник Бугарске академије наука *Тодор Павлов* и многобројни културни и јавни радници. На отварању изложбе говорио је претседник Удружења књижевника Србије *Милан Богдановић*, професор универзитета. Изложбу је отворила *Мишра Мишровић-Билас*, министар просвете Србије. Изложба је отворена 1 септембра пре подне.

2. Удружење књижевника Србије одржало је на Коларчевом народном универзитету 11-IX-1947 године Књижевно вече на коме је о значају прославе Вукове стогодишњице говорио *Милан Богдановић*, претседник Удружења. Књижевник и академик *Иво Андрић* одржао је предавање „О Вуку и нашим данашњим књижевницима“, а затим су *Бранко Ћопић*, *Десанка Максимовић*, *Чедомир Миндеровић* и *Оскар Давичо* читали своје песме и приповетке.

3. Етнографски музеј у својим просторијама отворио је 14-IX-1947 године изложбу „Из Вуковог завичаја“.

4. На Коларчевом универзитету Месно синдикално веће у Београду приредило је 4-IX-1947 године Вече фолклора, а Београдски радио 13-IX-1947 приредио је за ударнике Вече народних умотворина.

5. Вуков сабор у Тршићу. Сваке године код обновљене Вукове куће у Тршићу држи се сабор на коме Подринци славе успомену на свог великог сина Вука Ст. Караџића. За време прославе Вукове стогодишњице 1947 године овај сабор је одржан 13 септембра и претстављао је велику свечаност. У присуству претставника Владе Народне Републике Србије, Југословенске армије, културних и масовних организација свечаност је отворио секретар среског одбора НФ *Штанимир Марковић* и дао реч *Мишри Мишровић-Билас*, министру просвете Србије, која је говорила о Вуковом раду, значају Вукова рада и о политичким и друштвеним приликама које су биле у српском народу када је Вук живео. После говора министар Митра Митровић открила је спомен плочу која је постављена на Вуковој кући:

„Овде се родио 8 новембра (26 октобра) године 1787 Вук Стефановић Караџић, творац српског књижевног језика, покретач и вођа српске културне револуције у XIX веку. Увођењем народног језика у књижевност, изношењем на светлост народних умотворина, ударањем темеља науке о српском језику, темеља

националне историје и етнологије, борбом за ослобођење Јужних Словена испод туђинског јарма, за стварање и демократизацију српске националне државе, потстицањем стварања књижевног језика код других југословенских народа, овековечио је своје име у српском народу, код Јужних Словена и у историји човечанства. — 1947*.

Затим су хор „Караџић“ из Лознице, хор „Абрашевић“ из Шапца и фолклорне групе из околних села извели уметнички програм на трибини у дворишту Вукове куће. Истог дана увече приређена је свечана академија у Лозници у „Вукову дому“ на којој је о Вуку Ст. Караџићу говорио др Војислав Ђурић, руководилац Наставног савета Министарства просвете НРС.

6. Свечаност у Сремским Карловцима и на Стражилову. На дан 21 септембра 1947 године у 10 часова пре подне пред зградом карловачке гимназије откривена је *биста Бранка Радичевића*. Бисту је открио потпретседник Президијума Народне скупштине НРС *Александар Шевић* који је том приликом одржао говор о животном делу Бранка Радичевића. Месни народни одбор у Карловцима на својој свечаној седници одлучио је да трг испред гимназије добије име Бранков трг, а карловачка гимназија у којој је Бранко учио — Гимназија Бранка Радичевића. После извођења краћег уметничког програма свечаност је настављена на Стражилову. У присуству претставника Владе и Народне скупштине Народне Републике Србије, Југословенске армије, Главног извршног одбора Војводине *Лука Лукшић* открио је обновљени споменик Бранка Радичевића на којем је стављена плоча: „Обновљено у славу стогодишњице победе народног језика и демократског духа у српској књижевности — 1947*“. После свечаности фолклорне групе одржале су фестивал народних игара на коме је извођено и „Коло“ из Бранковог Ђачког растанка. Тога дана Градски одбор НФ Београда организовао је излет на Стражилово, па је на овој свечаности било доста Београђана.

7. Групе књижевника на турнејама одржале су низ књижевних вечери у Београду и по градовима у унутрашњости у току месеца септембра: а) В. Глигорић, Б. Ковачевић, М. Ристић, М. Лалић и В. Перић у београдским рејонима и предузећима; б) О. Бихаљи-Мерин, В. Глигорић, Б. Ђопић, М. Алечковић и Г. Тартаља у Нишу, Зајечару, Бору и Пожаревцу; в) Д. Максимовић, Т. Младеновић, М. Лалић и В. Перић у Крагујевцу, Титовом Ужичу, Крушевцу и Приштини.

8. Централно место у целој прослави заузима Свечана академија коју је Одбор за Вукову прославу приредио 21 септембра у 10 часова пре подне на Коларчевом народном универзитету. Овој свечаној академији присуствовали су: претседник Президијума Народне скупштине ФНРЈ *Иван Рибар*, потпретседници Президијума *Моша Пијаде*, *Димићар Влахов* и *Марко Вујачић*, секретар Президијума *Миле Перунич*, министри Владе ФНРЈ *Сретен Жујовић*, *Бане Андрејев*, *Заим Шарац*, *Кирило Савић*, *Васа Чубриловић*, *Фране Фрол*, претседник Президијума Народне скупштине НРС *Синиша Штамковић*, претседник Владе НРС *Благоје Нешковић* са министрима Владе НРС, претседник Општесловенског комитета *Божидар Масларић*, претседник Централног одбора ЈСЈ *Буро Салај*, претседник Српске академије наука *Александар Белић*, амбасадор Совјетског Савеза *Анашолиј Лавренџијев*, посланик Народне Републике Бугарске *Сава Гановски*, претставници народних република, јавни и културни радници.

У име Одбора за прославу академију је отворила *Милка Милић*, претседник Комитета за научне установе, универзитет и високе школе. После њене уводне речи говорили су претставници народних република: *Иво Божић*, министар просвете НРХ, *Јанез Логар*, помоћник министра просвете НРС, *Анџе Бабић*, претседник Комитета за научне установе и високе школе НРБХ, *Јагош Јовановић*, директор Више педагошке школе на Цетињу и *Владимир Малевски*, секретар Народног сабора НРМ.

Затим је претседник Српске академије наука *др Александар Белић* одржао предавање „Вук и његово дело“. У њему је поред осталог рекао:

„Величанствено је и огромно дело Вуково. Оно је цела епоха, цео живот једног човека испуњен борбом против целе генерације књижевника и властодржаца. Али је, на срећу, за тим животом и за том борбом стајао цео један народ и зато је Вук морао победити“.

„Вук је био генијалан човек. Он је генијалан у народу нашем. Јер има ли у целом свету много људи који су створили и нову азбуку, и књижевни језик, револуционарно прекинули са ненародном прошлошћу у књижевности као Вук и покренули развијање целокупне културе на народним основима, отпочели рад на толиким хуманистичким наукама као он (историји, етнографији, археологији и сл.), превели Свето писмо, створили угледни стил и прокрили путеве ка познавању структуре свога језика. Где да се таквом једном човеку стави место који је урадио сам оно што другде раде цела поколења?“

После тога књижевник *Јован Поповић* говорио је о значају *Бранка Радичевића* за Вукову победу.

9. Српска академија наука у славу Вука Караџића, Ђуре Даничића и Бранка Радичевића одржала је Свечану седницу 15-IX-1947 године. Поред чланова Академије, свечаној седници су присуствовали: претседник Комитета за школе и науку Владе ФНРЈ *Марјан Стилиновић*, претседник Комитета за научне установе, универзитет и високе школе Владе НРС *Милка Мишић*, претседник Општесловенског комитета *Божидар Масларић* и одговорни секретар Општесловенског комитета *Игор Николајевић Медведјев*.

Претседник Српске академије наука др *Александар Белић* отворио је свечану седницу и одржао говор са темом „Српска академија наука и Вук и Даничић“.

„Када светкујемо у Академији успомену на славну стогодишњицу од дефинитивне победе Вука Караџића и његових сарадника Даничића и Бранка, наш став је сасвим друкчији неголи иједне установе у нашој земљи. Академија наука, која је сва у мислима и осећањима Вуковим, има не само да чува славно наследство његово, које је и духовно и књижевно, него има будно да пази да се наш књижевни језик заиста развија у традицијама Вуковим, у духу његову, да се правопис Вуков, који није вечит, јер је он слика језика, развије у духу Вукову. Она треба слободно да приступи и извесним реформама када тај дух то затражи. Јер је и Вук само то тражио. Његова реформа нити је традиционална, нити је формалистичка; она је рационална, заснована на стварности. А језичка стварност се мења, па се према томе мора мењати и оно што је на њој засновано. Академија сматра да ће том, великом свом задатку најбоље одговорити, ако изради потпуно речник савременог књижевног и народног језика и ако у својим установама устопице буде пратила ризвитац књижевног језика, издајући повремено допуне својим основним речницима. Када се тај подухват, на којем се ради већ много година, оствари, видеће се јасно шта је реформа Вукова дала за сто година. Ово није сувише велики временски размак у животу народа и његове културе, али ће се видети да је књижевно и језичко стваралаштво наших писаца, научника и стручњака за то време дало обилне плодове. Тако ће тај речник бесмртноме венцу Вукову додати несумњиво многобројне листиће.

У многим правцима проучавања народа и народног живота, полазећи од Вукових радова, Академија је доста урадила. Погледајте само на 57 књига Етнографског зборника у којима је 25 посвећено народном животу и народним обичајима, неколико књига посвећених народним играма, јелу и пићу, народним мелодијама; десет књига обимног Дијалектолошког зборника и 29 књига Насеља и порекла становништва. Мало је која Академија толико писала о своме народу. Томе треба додати и цео низ монографија отштампаних у Посебним издањима. Па ипак Академија сматра да и приближно није све урадила. У великим размерима започети послови — треба да се доврше; и нови, према захтевима модерне науке, да се покрену. Ми са особитим задовољством истичемо да баш у дане стогодишњице победе Вукова рада и пада могућност ширег и многостручнијег рада у том правцу. Захваљујући Народној власти и Влади НР Србије Академији су стављена таква средства да ће она, за најкраће време, преко

својих института, досадашњи свој рад продужити, удубити и распростраити и на досада научно необрађиване области. Мени је част и нарочито задовољство да и у овој свечаној прилици изјавим претставницима Народне власти на томе најдубљу захвалност Академије.

Прихватајући тако и развијајући даље иницијативу славнога Вука Академија ће најлепше прославити име његово, иако је потпуно свесна да проучавајући наш народ до најскривенијих његових особина Академија врши своју дужност и према себи и своме народу.

Вуков живот и рад у овој је кући добро познат, јер нема ниједне друге установе у земљи чији би се чланови толико потрудили око њихова познавања као чланови Српске академије наука. Па ипак бих хтео да се зауставим данас на неким моментима из живота и рада Вука Караџића и Ђуре Даничића у вези са установама чије и легално и еволуционо продужење претставља наша Академија.

Први је њен заметак Друштво српске словесности (1841—1864) које се утапа у Српско учено друштво (1864—1892), а Српско учено друштво утопило се у Српску академију наука (од 1886—1892) без остатка. Зато односи Вукови и Даничићеви према ученим друштвима која претстављају прве године и младост Академијину, док 1886 није наступило њено зрело доба, — уствари односи су и према Академији.

Вук Караџић је био дописни члан Друштва српске словесности од оснивања његова (од 1841), а Ђура Даничић од 1849 године. Од 1857—1861 Даничић је био секретар Друштва.

Када је Друштво почело да ствара научну терминологију кујући и преводити речи са страних језика на наш језик, противно духу нашег језика (премабдител, сапритјажатељ, редостав — *systema*, лажомудрац — *sophista*, мудрослов — *philosophus*, леточисленије — *chronologia* и сл.), Вук дође хитно у Београд и на седници Друштва од 20-ог, 21-ог и 27-ог маја (1845 г.), са још неким члановима Друштва, спречи тај рад као штетан за развитак наше културе.

Друштво се старало доцније да добије извесну слободу у правопису и језику. Тај рад је био особито жив онда када је Даничић дошао за секретара Друштвеног (1857 г.). Под утицајем Даничићевим, Друштво се успротивило Попечитељству 1858 године, када Попечитељство није хтело потврдити дипломе писане чистијим и исправнијим језиком. Када је и поред Друштвеног разлагања да нигде у свету Министарство не наређује какав ће језик бити у научним друштвима, Попечитељство остало при своме, и потпретседник Друштва (Јанко Шафарик) и секретар Даничић — дали су оставке. Али већ идуће, 1859 године настала је промена, када је кнез Михаило Обреновић пресудио спор у корист Друштва, и 1859 године Даничић се вратио у Друштво и почео писати у потпуности Вуковим правописом (1859). То је почетак потпуне Вукове победе у Србији. Али Даничић није могао остати дуго у Друштву. 1861 године, када је поднео свој Речник из књижевних старина српских и када су неки чланови посумњали да ли је у интересу Друштва да изда такво дело, Даничић је дао оставку и на секретарство и на чланство у Друштву, исто онако као што је 1865, после сукоба са Министарством, због једног служитеља, дао оставку на професуру у Великој школи. Речник је штампан доцније о трошку кнегиње Јулије, али је из Друштва нестало секретара који му је био душа и несумњиво највреднији члан. Велики је број расправа и дела које је он издао у Друштву или по препоруци Друштва (Српска синтакса 1858 г.).

Значајно је да је Вук својим тестаментом одредио Српско учено друштво и за наследника великог свог имања Лагатора и своје баштине у Тршину када његова деца изумру. Тако исто Даничић је оставио право издавања својих дела С. У. Друштву. На тај је начин Српска академија наука не само духовни него и стварни наследник Вука и Даничића, и то њиховом вољом одређен.

Али, сем тога, Академија српска треба да проучи и објави све оно што може помоћи да се славна епоха нашег народног препорода, створена Вуковим радом и радом његових сабораца разуме и што боље осветли.

Академијини чланови, иако не увек у самој Академији, много су урадили и досад да се Караџић проучи и правилно оцени. Изванредним издањем Вукових скупљених граматичких и полемичких списа, које је изашло у три књиге, руководио је академик Пера П. Ђорђевић. Вуков речник прештампали су и снабдели га различним објашњењима, опет академици П. П. Ђорђевић, Љуб. Стојановић, дописник Ђ. С. Ђорђевић и Сима Томић. Историски и етмографски списи изашли су досад у једној, првој књизи под редакцијом академика Љуб. Јовановића; али највише је у томе правцу учинио академик Љуб. Стојановић. Он је издао девет књига народних песама, од којих у последњих пет књига оне песме које је Вук од других добијао; а затим седам обимних књига Вукове преписке.

Наша је Академија издала под редакцијом академика Милана Решетара Даничићеве Српске акценте, књигу која је данас савременија но икада, и, под редакцијом А. Белића, Даничићев зборник у којем су различни прилози о животу и раду Даничићеву. Сем тога она је издала у редакцији академика Љ. Стојановића I-ву књигу Даничићевих ситнијих списа.

И изврстан број расправа о Вуку и Даничићу од академика Љ. Стојановића и А. Белића наштампан је у Академији. Најзад, и досада најбоље, најпотпуније и највеће дело о Вуковом животу и раду написао је опет академик Љуб. Стојановић (1924).

И тиме далеко није исцрпено све што су академици у овом правцу предузимали; али ја мислим да све то није још довољно. Величина Вука и Даничића и значај њихових дела за нашу науку и наш народ толики су да они стављају пред Академију задатке којима она мора прићи са највећом озбиљношћу ако жели да сачува углед чувара наше народности који јој је припао са другим великим атрибутима.

Вук и Даничић, да се зауставим само на њима, остављајући да о Бранку проговоре позванији од мене, два су живота испуњена радом за књигу и културу народа нашег. Вук је постао тако знаменит што је раскрчио пут народном књижевном језику и правопису према народном изговору у књижевност нашу, онако како то ни у једној словенској књижевности није учинио ниједан реформатор, научник или књижевник. То је његова општенародна или општекултурна заслуга која даје Вуку право на име оца наше народне културе. Али за нас Вуков народни језик, његов речник и његов књижевни језик имају нарочити значај јер представљају језичку систему која је прошла кроз сазнање једног човека. Тим сазнањем све је у њој повезано и одређено.

Вукове народне песме и све друге народне умотворине зато су од нарочитог значаја што се у њима огледа изванредна особина Вукова: његово истинољубље. Он је те производе сматрао за светињу коју треба

дати у правом, у потпуном облику. Вуков књижевни таленат, удружен са том особином његовом, дао нам је оне четири изванредне књиге Вукових народних песама са којима се у нашој доцније наштампаној традиционалној књижевности ништа испоредити не може. Требало је умети пробрати певаче и онако зналачки знати записати текстове као Вук; најзад, умети привући и оригиналне састављаче народних песама као што је био даровити Филип Вишњић, и одредити им место које заслужују у реду народних певача. Ето, тај урођени критицизам, тако драгоцен за грађу ове врсте, даје нарочити значај Вуковим делима. Ја сматрам да је он био такав и у историским списима. У том правцу нису чињена још довољно обимна исинитивања, али ја мислим да ме она неће демантовати.

Вук је био и велики стилиста, тј. он је умео да да речима праву вредност сликајући прилике и догађаје, људе и предмете, записујући народне традиције и описујући цео народни живот. Зато се наш књижевни језик отпочиње, уствари, од њега. Истина, и Доситеј је писао народним језиком и, још више, сматрао да њиме треба писати, јер без тога књижевност нема вредности за народ. Ала он није дао у целини прави народни језик. Вук је ставио и њега у ред књижевника који су књижевни језик кварили као и Орфелин и други писци XVIII века. Зато се њима, а тако исто Гаврилом Стефановићем Венцловићем, можемо користити утолико уколико је код њих чист и прави народни језик. Према томе, у целини у основицу савременог књижевног језика улази тек Караџићев језик. Са те стране Вук је имао право када је наговештавао, у својим делима, да се од њега отпочиње нова наша књижевност.

Његов прави и одани помоћник био је Ђура Даничић. Нема никакве сумње да је Даничић сав изашао из школе Вука и Миклошића који је тада (од 1844 г., од смрти Копитарове) заменио Копитара као слависта и учитеља Словена који су били вољни да се од њега науче. Али Даничић је врло брзо постао самостални научник који је и својим учитељима могао бити у многе учитељ.

И лик Даничићев заслуживао би да се на њему наша Академија са научне стране још много више задржи него што је то досад било. Иако је Даничић у многим правцима ученик Миклошићев, он је већ од првог дела свога, 1847 године, Рата за српски језик и правопис, почео самостално радити. Аргументација Даничићева у тој првој књизи његовој основана је на упоредној граматици словенских језика за коју је Миклошић био највећи ауторитет и у то време и доцније. Али Даничић је већ ту показао необично познавање српског језика тако да је ускоро почео давати самостална дела особите вредности. Миклошић је Даничића дубоко ценно и сматрао га за свог заменика на катедри Бечког универзитета. Докле је то поштовање ишло, види се према одзиву Миклошићеву о Огледу за велики историски речник који је Даничић послао на критику најистакнутијим славистима. Миклошић је био речником одушевљен, иако је било у изнесеној грађи и ствари које су други оштро критиковали, додајући да ће Даничићева *mens conscia recti* умети сама да исправи ако је нешто погрешно.

Иако је код Миклошића било можда и нарочите љубави према даровитоме ученику, ми његово одушевљење и данас, на шездесет и пет година после смрти Даничићеве, потпуно делимо. Даничић је велики радник на пољу проучавања нашег језика, по мом уверењу, највећи до данас и

најзаслужнији. Ту високу оцену Даничићева рада ја дајем на основу многогодишњег општења са Даничићем преко многобројних дела његових. У њима је таква тачност и оштрина посматрања, таква дубина и тананост одређивања свих прелива у значењима речи и другим језичким особинама — да чвањенице које он износи остају за науку вечно, као сјајан материјал и за прошлост и, нарочито, садашњост. На тај начин већина материјала који је он одредио остаје као споменик његова великог аналитичког духа.

Наследство је Даничићево велико. Оно ставља Академији и велике научне захтеве и тражи нарочитих средстава. Научне захтеве да се извесна дела његова попуне и прераде, а нарочитих средстава да се много штошта наново изда, сабере и критички у новом издању пропрати.

Наша се Академија на данашњи дан са пијететом клања успомени великих радника на култури нашој: Вуку и Даничићу. Она сматра да ће своје велико поштовање према њима најбоље показати ако помогне да се њихов рад и њихов значај што боље и што дубље познају у нашем народу, ако потстакне да се њихова дела од трајне вредности поново критички објаве и ако, поводом овог великог празника, покрене и веће подухвате научне и књижевне који ће бити не само прави споменици њиховим именима већ светиље које је зажегао дух њихов.

Слава Вуку и Даничићу!

На свечаној седници Академије примљени су прѣдлози Одељења литературе и језика и Одељења ликовне и музичке уметности који су усвојени на седници ових одељења која је одржана 10 септембра. Предлоге су прочитали са образложењем академици Александар Белић, Исидора Секулић, Петар Коњовић и Тома Росандић:

1) Издавање потпуне колекције народних умотворина. Издања ће бити критичка, пропраћена индексима различите врсте и библиографским подацима о досадашњим испитивањима умотворина дотичне збирке. Једна књига ове колекције биће посвећена библиографији свега што је изашло о нашим народним умотворинама било као текст, било као испитивање.

2) Издавање Вукових списа.

3) Издавање Даничићевих дела.

4) Издавање дела Бранка Радичевића.

5) Издавање српских класика.

6) Оснивање Музиколошког института.

7) Проучавање народне уметности на предметима домаће и јавне културе и прибирање њене грађе.

Целокупна дневна штампа и сви књижевни часописи у току месеца септембра доносили су чланке и прилоге проучавању Вука, Даничића и Бранка из пера наших најбољих научника, књижевника и јавних радника. Сви су се они утркивали у племенитом такмичењу ко ће боље, ко ће лепше да истакне и осветли лик

ових наших великана. Сви они и све наше културне установе, наши уметници износили су у манифестацијама широких размера на светлост дана узорне примерке народног стваралаштва које је тих дана доживело прави свој ренесанс. Београдски радио у својим емисијама у току септембра извео је свој програм који је био састављен од најбољих предавања и чланака о Вуку, Бранку и Даничићу, одабраних Вукових текстова, Даничићевог полемичког списа „Рат за српски језик и правопис“ и Бранковог „Ђачког растанка“.

На крају ћу навести библиографске податке о прослави бележећи оно што је најбоље и најкарактеристичније. Дневни лист „Борба“ донео је у септембру чланке: др Александра Белића „Вук и Словени“, Милована Ђиласа „О Вуку Караџићу“, Радована Лалића „Вук Караџић велики неимар српске културе“, Милана Богдановића „Бранко Радичевић“, Иве Андрића „Вук и иностранство“, Вида Латковића „О животу Вука Ст. Караџића“, — „Политика“ др Александра Белића „Вукова прослава“, Младена Лесковца „Бранко Радичевић“, Иве Андрића „Вуков пример“, — „Глас“ Митре Митровић „У славу борбе и победе Вука Караџића“, Вељка Петровића „Вуково дело“, Јована Поповића „Вук Караџић и свест народа о себи“, Велибора Глигорића „Бранко Радичевић“, Паулине Лебл Албале „Демократска стремљења у борби Вука Караџића“, — „20 октобар“ Крешимира Георгијевића, Миодрага Југовића „Вукова борба за отварање школа“, Ђузе Радовића „Значај 1847 године“, — „Република“ Јаше Продановића „Реч две о Вуку“, М. Цара „Вук Караџић“, Исидоре Секулић, Љубице Марковић „Мина Вукова“, Сл. Поповаћа „Вук и педагогија“, Спектатора „Вук Караџић“ и „Ђуро Даничић“, — „Војводина“ 21 септ. 1947: Александра Белића „Вук и Словени“, С. Цуцића „Вуков пример“, Младена Лесковца „Вук и Бранко“, Живана Милисавца „Омладински дан на Бранковом Стражилову“, Живојина Бошкова „Бранко Радичевић“, песму Богдана Чиплића „Ноћ на Стражилову“. — „Народни студент“ Ивана Поповића „Вук Ст. Караџић“.

У септембарском броју „Књижевности“ објављени су прилози: Милана Богдановића „До Вука и од Вука“, Александра Белића „Вуков дух и наша национална култура“, Велибора Глигорића „Лик Вука Караџића“, Божидара Ковачевића „Вуков живот“, Иве Андрића „Вук реформатор“, Ђуре Гавеле „Вукова партија“, Вида Латковића „Прве борбе за књижевну критику“, Ђузе Радовића „Сусрет Вука с Његошем“, Вељка Петровића „Вукови, Бранкови и Даничићеви портрети“, М. Ђоковића „Народни језик у драм-

ском раду Стерије“, Стане Ђурић Клајн „Вук Караџић и српска музика“, Исидоре Секулић „Бранко Радичевић лирик, младо гладно срце“, Крешимира Георгијевића „Вук и Пољаци“, Б. Ковачевића „Композиције Бранкових песама“, песме Десанке Максимовић, Оскара Давича и Гвида Тартаље и неколико прилога из Вукове заоставштине — у „Младости“: Милована Ђиласа (прештампан из Наше стварности 1938, бр. 13 и 14) „Вуково мјесто у развиту српске културе“, Вида Латковића „О Бранку Радичевићу“, Радосава Бошковића „Ђуро Даничић и књижевни језик наш“, Мих. Ражнатовића „Вук и омладина“, Д. Адамовића „Вук Ст. Караџић“, Антонија Маринковића „Вук и народна поезија“, Ђорђа Игњатовића „Вук Караџић и бугарски језик“, Св. Мандића „Бранко Радичевић“, Миодрага Поповића „Ђуро Даничић“, песме Вука Трнавског и Мире Алечковић и неколико прилога из Вукових списа, — у „Летопису Матице српске“: Живојина Бошкова „Творац српске књижевне критике“, Крешимира Георгијевића „Вук и Стратимировић“, Живана Милисавца „Два табора“, Младена Лесковца „Како је дошло до преноса Бранкових костију из Беча на Стражилово“, Александра Белића „Даничић“, Милана Петровића „Даничићев Рат за српски језик и правопис“, Вељка Петровића „Наслеђено сећање на Вука“, Миљана Мојашевића „Две прве штампане приповетке Вукове“, Б. Ковачевића „Јутро у штампарији Јерменског манастира“, — у „Народном просветивању“: Милана Богдановића „Стогодишњица једне знамените године“, Александра Белића „Осврт на Вукову прославу“, — у „Словенском братству“ Михаила Стевановића „Дело Вука Караџића“, — у „Савременој школи“: Ђорђа Костића „Вук Караџић“, С. В. Ристановића „Карактер и дело Вука Ст. Караџића“, Милана Јањушевића „Вуков рад на реформи српског буквара и букварске наставе“, — у „Гласнику СГД“ Татомира Вукановића „Вук етнограф“.

Као посебне књиге штампано је: Илије Кеџмановића „Вук Караџић“, издање Светлости — Сарајево 1947; Александра Белића „Вук Караџић и његово дело“, издање Коларчевог нар. универзитета — Београд 1947; Милана Богдановића и Божидара Ковачевића „Вук Караџић“, издање Коларчевог нар. универзитета — Београд 1947; Александра Белића „Вук и Даничић“, издање Просвете — Београд 1947 и Александра Белића „Вукова борба за народни и књижевни језик“, издање Просвете — Београд 1948.

Нова издања Вукових, Даничићевих и Бранкових дела: Р. Алексић и М. Стевановић „Из Вукове борбе за књижевни језик и правопис“, издање Просвете — Београд 1947; Ђуро Гавела

„Први и други српски устанак“, издање Просвете — Београд 1947; Ђуро Гавела „Писма“, издање Просвете — Београд 1948; Војислав Ђурић „Народне лирске песме“, издање Просвете — Београд 1947; Војислав Ђурић „Народне мушке песме“, издање Просвете — Београд 1947; Песме Бранка Радичевића, издање Просвете — 1947; „Писмо кнезу Милошу“, издање Просвете — Београд 1947; „Одабране стране“, издање Главног одбора АФЖ — Београд 1947; Поред тога „Борба“ је донела 20 септембра неколико необјављених Вукових писама, одломке из Вукових полемичких списа и из његова Рјечника, а „Глас“ је штампао једно Вуково писмо и одломак из предговора Вукова Буквара.

Игрушин Штевовић

2.

ЈУБИЛЕЈ ПРОФЕСОРА А. БЕЛИЋА

ПОВОДОМ ПЕДЕСЕТОГОДИШЊИЦЕ ЊЕГОВА НАСТАВНИЧКОГ РАДА

Српски лингвист професор Александар Белић навршио је прошле (1949-те) године педесет пуних година заслужног наставничког рада на универзитетској катедри српскохрватског језика и педесет и две године веома плодног рада на пољу наше науке о језику. Српска академија наука и Београдски универзитет, две највише научне установе, прославиле су у октобру свечано тај датум — трећи јубилеј професора Белића — који ће у њиховој историји остати забележен као особито значајан и врло редак. Ова је прослава била видан знак признања савременог поколења неуморном научном раднику за његов дугогодишњи труд на уздицању наше науке и наше културе; у исто време она је и израз дубоке захвалности за крупне и многе заслуге којима је он достојно задужио наше народе пред читавим научним светом. Јер је име професора А. Белића одавно и далеко прешло границе југословенске земље.

Прослава је трајала два дана. Отпочела је 22-ог октобра у 10 часова пре подне свечаном седницом наставника и студената Катедре јужнословенских језика, Катедре јужнословенских књижевности и Катедре источних и западних словенских језика и књижевности. Велика свечана сала Београдског универзитета била је пуна. Професор др Радомир Алексић отворио је свечаност кратким поздравним говором у коме је истакао значај рада свога уваженог Учитеља на дубоким испитивањима српскохрват-

ског језика и језика уопште, пожелевши му да још дуго унапређује нашу лингвистичку науку својим племенитим стваралаштвом. Затим је професор др Радосав Бошковић одржао исцрпан говор. Он је са необичном јасноћом осветлио лик А. Белића као научника-лингвиста; изнео је у оштрим потезима научни развитак професора Белића и окарактерисао је зналачки његово научно дело у целини и његова најкрупнија дела понаособ.

Професор Бошковић је, између осталог, рекао:

Ја ћу покушати да научни развитак и научно дело проф. Белића ухватим и изнесем — укратко, наравно — у зависности од двеју перспектива, више него у двама перспективама:

а) у зависности од времена у коме је Белић радио; то значи — у зависности од ситуације на европском лингвистичком фронту за последњих педесет година (нека ми је допуштена ова омиљена метафора наше данашњице); и

б) у зависности од места где је Белић радио; то значи — у зависности од ситуације на нашем лингвистичком фронту у време кад је он почео своју научну каријеру.

Учинићу најдре две констатације.

Прва: Белић је лингвист који је целог свог живота размишљао, који целог свог живота размишља о проблемима језика као целине, језика као стварности, језика као оруђа културе. То значи — лингвистички речено: Белић стоји и остаје, по своме научном интересовању, на линији такозване и тако од нужде назване опште лингвистике. Није случајно — што грађење речи, механизам језика, остаје целог Белићева живота у центру његова научног интересовања; и није случајно — што синтакса, душа језика, остаје целог Белићева живота у центру његова научног интересовања.

Друга констатација: Белић је лингвист који има свој, самосталан правац у лингвистици; који има своје оригиналне погледе на развитак и природу језика. То значи — од лингвиста речено и за лингвисте речено: Белић је својим, самосталним путем, својом, оригиналном методом дошао до својих погледа на језик, на његову природу и његов развитак; али то не значи — за све вас речено — да до неких од Белићевих погледа нису могли доћи и нису дошли и други лингвисти.

Није случајно — што оцењивачи Белићева лингвистичког правца, страни и домаћи лингвисти, не сврставају,

не могу да сврстају Белића ни у једну од познатих лингвистичких школа, — он је сам школа. Поставља се питање: шта је одредило, детерминисало поменути — опште лингвистички — развитак Белићев?

Детерминисали су га двојаки узроци: узроци субјективне природе и узроци објективне природе. Они први узроци, субјективне природе, јасни су: они леже у таленту, у снажном таленту Белићеву. Ови други узроци, објективне природе, мање су јасни, њих треба показати.

Белић је ушао и дошао у науку кад је лингвистика преживљавала извесну кризу.

На прелому двају векова, прошлога и овог века, почела је да се љуља стара зграда младограматичарске лингвистике. Две прве деценије овога века — време је кад лингвисти почињу прилазити језику као систему, као целини; кад почињу „реаговати“ на „искључиву владу“ младограматичарског правца.

— — — — —

Ту, у атмосфери реакције на младограматичарски атомизам, на младограматичарско одбацивање, као глотогонског, проблема постанка и развитка језика уопште, треба тражити објективне корене Белићеву рјаном окретању према општој лингвистици, према проблемима природе и развитка језика уопште. Ту, у атмосфери реакције на младограматичарски атомизам, на младограматичарско испитивање појединачних факата, изолованих језичких појава, треба тражити објективне корене Белићеву окретању према језику као систему, као целини, као стварности.

Ја сам рекао да проф. Белић има свој, самосталан правац у лингвистици. Поставља се питање: шта чини суштину, садржину те оригиналности, самосталности Белићеве?

Ја бих рекао — његов научни метод, лингвистички метод његов.

У оквиру науке о индоевропским језицима, ја бих издвојио две групе научника, две групе лингвиста. Прву групу чинили би компаративисти у класичном, занатском смислу те речи. Они полазе од поређења језика, они изводе закључке из поређења језика; они проучавају језик екстензивно — на првом месту. Другу групу чинили би лингвисти — који полазе од појединих, живих; конкретних језика, њихове природе и њихових особина; они проучавају језик интензивно, дубински — на првом месту.

Белић, и нико толико колико Белић, спада у лингвисте, у индоевропејсте ове друге групе.

Речено је, с компетентне стране, — проф. Куљбакин 1937 — да „у центру Белићева научног интересовања стоји проучавање српскохрватског језика, његове историје и његових дијалеката“.

Мислим да та и таква формулација није срећна, да је та и таква формулација непотпуна, једнострана. У центру Белићева научног интересовања стоји — језик уопште, језик као језик, језик као такав. То значи — у центру Белићева лингвистичког интересовања стоји српскохрватски језик — као „конкретан“ језик, као стварност, као језик у коме и преко кога он може испитивати језичке појаве — не апстрактно, не изоловано, него повезане, него ухваћене у временској и просторној перспективи. Отуда код њега екстензивно проучавање језика долази увек на друго место: као контрола, верификација, потврда закључака, резултата добијених проучавањем једног језика или једне језичке групе.

У томе је тајна Белићева лингвистичког метода, у томе је тајна Белићева лингвистичког успеха.

Из тога и таквог Белићева метода произишле су две познате особине његове: а) он никад не пада у филозофирање о језику, он увек остаје на линији филозофије језика; и б) код њега никад не налазите кабинетске, фантастичне конструкције, код њега увек имате живе, фундиране поставке; никад — *igrealia*, само — *realia*.

Да узмемо сад другу развојну линију Белићеву — његов научни рад и научни развитак у зависности од локалних лингвистичких прилика, од српскохрватских лингвистичких прилика, тако да кажем.

Ја бих овде истакао два момента: 1) старомодност, заосталост лингвистике код нас крајем прошлог века и 2) Белићеву оријентацију према дијалектологији у првом деценију овог века, првих десет година његова научног рада.

У з п р в и м о м е н а т. Сетите се нашег духовног „ђеда“ — Ђуре Даничића. Сетите се његових Коријена и његова вокалског система индоевропске језичке групе. Сетите се тога — и биће вам јасно колико се код нас, у нашој лингвистици, у другој половини прошлог века држало за истину оно у што се у Европи, у европској лингвистици, у првој половини прошлог века само веровало и у што се у Европи, у европској лингвистици, у другој половини прошлог века

— није више веровало. Или: сетите се племенитог Љубе Стојановића. Сетите се његова објашњења основне диференцијације штокавског дијалекта нашег — помоћу теорије супстрата. Сетите се тога — и биће вам јасно колико је код нас крајем прошлог века мало прављена разлика између лингвистичких експеримената и лингвистичких истина.

Белић је учинио крај тој и таквој ситуацији код нас. Од Белића и с Белићем — наша славистика, наша лингвистика хвата корак, иде у корак с европском славистиком, с европском лингвистиком избацујући с времена на време ногу испред ове. У томе је велика заслуга проф. Белића, и само проф. Белића, за нашу науку, за нашу лингвистику.

Уз други моменат. Тачно је речено да је Белићева оријентација према дијалектологији изазвана потребом за одређивањем обима српскохрватског језика. То је тачно, али то је мало. Тако се, тиме се, нема сумње, могу објаснити Белићеве „Дијалекти Источне и Јужне Србије“, али тако се, само тиме се, нема сумње, не може објаснити Белићева оријентација према чакавском дијалекту, према чакавским говорима нашег језика. Ту је био од значаја и други један моменат, општелингвистички моменат: у архаичним цртама чакавског говора Белић је тражио и налазио решења за многе и тешке проблеме науке о словенским језицима уопште, науке о јужнословенским језицима напосе. Једно од најпознатијих Белићевих дела, Акценатске студије Белићеве јасно показују и доказују то.

Узгред, као напомена буди речено: Белићеве дијалектолошки радови — по тачним речима проф. Куљбакина — могу послужити и служе као образац за дијалектолошка и дијалектографска испитивања; они су — канон дијалектологије.

Белићево научно дело, лингвистичко дело његово, огромно је. Белићев таленат и Белићева продуктивност стоје у потпуном складу. Број Белићевих радова пење се на близу 400. То је лепа цифра, то је редак број.

Ја, наравно, нећу наводити све његове радове, ја ћу поменути само неке од њих — оне најважније.

Идући хронолошким редом, поменућу најпре његову расправу „О развиту деминутивних и амплификативних наставака у словенским језицима“, из 1901. То је — докторска дисертација Белићева, чедо младих дана његових. То је — Белићева улазница за европску науку, нека ми је допуштена

и ова метафора. Ја је не помињем, ту расправу, само зато што је штампана у Јагићеву Архиву и што је ушла у велики Бругманов Grundriss — то су спољашњи моменти, који показују и доказују Белићев рани и брз скок, успон; него зато што је њоме, том расправом, учињен крај старој, Миклошичевој и миклошичевској науци о грађењу речи; и што су њоме, том расправом, ударени темељи новој, савременој науци о грађењу речи.

Поменућу, затим, његове „Акценатске студије“, из 1914. У овом делу, у „Акценатским студијама“ Белић је дао најпростије и највероватније решење тешког проблема словенске метатоније. Али Белићеве „Акценатске студије“ интересантне су и с друге стране: оне претстављају, у неку руку, живу илустрацију лингвистичког метода његова: од локалних, архаичних, конкретних чакавских прилика, преко података свих словенских језика, ка утврђивању општесловенске доисториске акценатске системе — то је пут, прав и правилан пут, којим је Белић ишао испитујући словенски акценат.

Поменућу, даље, његово дело „Двојина у словенским језицима“, из 1932. То је — мајсторска, белићевска комбинација филологије и лингвистике, морфологије и синтаксе. Иначе — питање двојине и њена губитка у словенским језицима, у већини словенских језика, Белић је дефинитивно скинуо с дневног реда.

Поменућу, на четвртом месту, његову расправу „Учешће св. Саве у стварању наше ортографије“, из 1936. То је — филолошко-лингвистичка студија, филолошка по форми, лингвистичка по садржини. Ја је не помињем, ту студију, само зато што су њоме ударени темељи лингвистичком проучавању прве наше писмености; него и зато, и нарочито зато, што је у њој дошла до потпуног изражаја математичка тачност лингвистичког метода Белићива.

Поменућу, на петом месту, његове расправе о постанку словенске глаголске системе, његову расправу о инјунктиву итд., — све те и такве расправе заједно, као целину. Те расправе ја нарочито истичем. Оне још нису довољно оцењене у науци — ни по своме значају за индоевропску лингвистику ни по своме значају за општу лингвистику. Кад их човек анализира, натенане анализира, видеће, прво, колики је прилог, колики је велики прилог дао проф. Белић науци о индоевропским језицима; и видеће, друго, стадијалне скокове, конкретне и јасне, на материјалу словенског глагола.

Постаће му јасна и структура словенског глагола и структура индоевропског глагола и суштина преображаја индоевропског глагола у словенски глагол.

Поменућу, на шестом месту, његове расправе о Вуку и Даничићу, старије и новије. То су — познате и признате оцене Вукова значаја за нашу народну културу — уопште, то су познате и признате оцене Даничићева значаја за науку о нашем језику — напосе.

Поменућу, на седмом месту, његове многобројне расправе из синтаксе. Белић је један од твораца, ако не и творац, модерне, савремене, научне синтаксе словенске.

Поменућу, најзад, његово највеће, животно дело његово: „О језичкој природи и језичком развитку“. То је — Белићева лингвистика, како је студенти зову; то је — Белићево учење о језику, како бисмо ми рекли.

Та Белићева књига има две линије своје: линију лингвистичку у ужем смислу, о којој ја — због краткоће времена — не могу овде говорити, и линију општелингвистичку, о којој морам рећи неколико речи.

Поставља се питање: о чему се говори у овом другом, општелингвистичком смислу у Белићевој књизи?

У њој се говори, у њој се развија учење о језику као друштвеној институцији, и што се тиче порекла језика, и што се тиче развитка језика и што се тиче његове службе, функције; у њој се говори, у њој се развија учење о језику као изразу мишљења, дакле о развитку језика у вези с развитком мишљења; у њој се говори, у њој се развија учење о динамици језика, против статике у језику; у њој се говори, у њој се развија учење о полигенези језика, против моногенезе језика; у њој се говори, у њој се развија учење о јединству свих језика света — по општим условима језичког стварања, и о разноврсности језика света — по њихову грама-тичком оформљењу.

О томе се говори у Белићевој књизи. А кад се о томе говори у њој, није нимало чудно што се Белић с великим делом свога учења нашао на истој линији с водећим совјетским лингвистом И. И. Мјешчањиновом. Оба они, и Белић и Мјешчањинов, на пример, полазе од реченице као основне језичке појаве; оба они, и један и други, изводе из те основне језичке појаве, из реченице, и синтаксичке функције, и врсте речи и флексију и — у крајњој анализи — грађење речи.

Потребно би било рећи неколико речи о Белићу као наставнику и учитељу. Овде би требало рећи неколико топлих речи. Проф. Белић их — потпуно заслужује. Али — ја сам слаб мајстор за такве речи. Ја ћу, зато, само учинити две напомене.

Прва напомена би била у овоме: колико се Белић старао о научном подмлатку — о научним кадровима како бисмо данас рекли — најбоље показује чињеница што данас на свима нашим универзитетима и готово на свима педагошким школама нашим катедру српскохрватског језика — држе његови ђаци.

Друга напомена била би у овоме: ми старији добро памтимо атмосферу на нашем Универзитету пре овога рата. За долазак на универзитет није се тражио — само и толико — рад или таленат: тражила се легитимација покрајине, класе, расе и што ти ја знам чега. Тако је било код многих водећих професора нашег Универзитета. Тако није било код проф. Белића: код Белића тога није било, то нећете наћи никад...

После говора дра Бошковића поздравили су професора А. Белића: студент Добривоје Недељковић у име студената који студирају наше и остале словенске језике, проф. др Драгољуб Павловић у име наставника Катедре јужнословенских књижевности и доцент др Крешимир Георгијевић у име Катедре источних и западних словенских језика и књижевности.

Професор Белић, бурно и одушевљено поздрављен, захвалио се говорницима, својим старијим и млађим ученицима, на срдчним и лепим речима које су му упућене. А онда је у говору рекао да он не зна да ли је, као наставник, увек давао оно што је могао дати и колико је било потребно, али је једно стално било присутно у његову наставничком раду: искрена љубав према студентима и искрена и дубока љубав према дисциплини коју је проучавао и коју је њима предавао. И ако се каткад чинило да се у том раду испољава претерана наставничка строгост, то је, уствари, било само зато што је високо ценио науку коју његови ученици треба да прихвате и даље понесу.

Затим професор Белић баца поглед на прве дане катедре српскохрватског језика, када је она имала само једног човека и неколико десетина књига (а данас има групу људи и библиотеку од неколико десетина хиљада књига!). Ту је критички укратко изнео како је онда текао рад, у ком се правцу предавало и како је, по његову мишљењу, требало радити. Подвукао је уз то

потребу систематског студирања свих делова предмета, што треба да је императивни задатак сваког студента. Данашњи развитак Катедре захтева од студената да се потпуно посвете послу око савлађивања језичке материје, да своје студије схвате што озбиљније, јер је рад на универзитету врло значајан за цео доцнији њихов живот. Њихова је обавеза и дуг пред народом да се у том дому науке свестрано наоружају потребним знањем. Данас када студенти у великом броју примају стипендије, чиме им је уклоњена брига око школовања и када се они са свих страна потстичу и на научни рад и помажу у том — то није тешко постићи, као што је било раније.

Професор Белић је говорио и о односу језика и књижевности, о њиховој узајамности за време студија наших студената. Некада је то претстављало сталну борбу на Универзитету. Али она је давно већ изборена. Језик и књижевност морају увек ићи заједно и морају се изучавати подједнако јер једно без другог није довољно и није потпуно. Студенти треба да пођу од тога да је језик позитивна основица књижевности, да је у њему не само стил, већ и цела културна историја. Многи послови у вези са књижевним делима, као издања, редакције и сл. не могу се обављати како треба без солидног познавања језика на коме су та дела написана. А да се такво знање стекне, потребна је љубав према језичким предметима.

Говорећи о својим сарадницима и помоћницима у току дугогодишњег рада на Катедри, професор Белић се са захвалношћу сетио свога учитеља Љубомира Стојановића, друга Стјепана М. Куљбакина и ученика Данила Вушовића, који су му неуморно помагали у сваком заједничком послу, — а којих више нема у животу. Затим се захвалио садашњим својим сарадницима, професорима и асистентима, за рад на Катедри, на издавању Јужнословенског филолога и Нашег језика, на великом речнику нашег књижевног језика у Институту за српски језик САН и на науци о језику уопште — с надом да му њихова помоћ неће ни будуће изостати. Његова захвалност није изостала ни за будуће, млађе кадрове који ће тек доћи да раде у овим установама. „Моја једина жеља — рекао је професор Белић на крају свога говора — јесте да вам свима поступно предам материјал и проблеме о језику, тако да у току времена из мојих старачких руку све то пређе у ваше младе и снажне руке.

Тиме је завршена ова преподневна свечаност.

После подне у 16 часова одржана је свечана седница Савета Филозофског факултета у част педесетогодишњице наставничког

рада на њему професора Александра Белића. Отворивши седницу топлим поздравним речима продекан др Светозар Радојчић даје реч редовном професору др Милану Будимиру, који је у дужем говору најпре описао Белићево школовање: у Србији код борбеног и напредног Љуб. Стојановића, у Русији код чувеног Ф. Фортунатова, у Немачкој код оснивача неограматичарске школе К. Бругмана и А. Лескина — што обележава углавном и пут његова брзог научног развјетка, а онда је говорио и о лингвистичком делу професора А. Белића, *о његовој лингвистици*.

Главни његов циљ који је сам себи поставио као млад научник и чијем је остварењу приступио са својим оригиналним планом гласио је: синтеза историског развјетка нашег језика и савремених свеколиких особина нашег књижевног и народног језика.

Рад на овом задатку одвео је А. Белића из дијалектологије једним правцем у општесловенски стадиј и до општеиндоевропског језичког типа, а другим правцем у општу лингвистику ка њеним друштвено-историским законима. Преко чакавског акута ушао је у тајне интонације и метатоније, а преко Мијака и Галичника у испреpletену мрежу централно-балканске симбиозе, економске и лингвистичке. У тим радovima дијалектологија му је пружала и непресушан извор ситних лингвистичких чињеница и поуздану контролу крупних и далекосежних лингвистичких теорема.

С друге стране, имајући у виду тананост и микрофилију својих првих радова рађених филолошким методом, А. Белић стално испитује кроз више од сто семестара наш књижевни језик и користи при том стално широке хоризонте опште и историске лингвистике. И једна и друга имају на балканско-словенском земљишту изузетну проблематику, која долази одатле што је то земљиште *catena mundi*, односно *Eurasia Minor*, како кажу географи.

Све ове наведене околности учиниле су да је Белићева лингвистика, и поред очигледних веза са здравим и напредним струјама источноевропске и западноевропске лингвистике, изградила, усавршила и сачувала своје посебне и особене карактерне црте које одговарају балканско-словенској средини и њеним друштвено-економским условима. Белићева лингвистика, има у многим правцима вредност и значај општелингвистичке законитости јер је произашла из јединствене усклађености сталног теренског рада и планске кабинетске анализе. А. Белић не припада, додуше, догматичарски нијед-

ној јединој лингвистичкој школи. Још је мање неки лингвистички еклектичар који бира и одабира од разних и често противречних школа оно што му затреба и онда кад му затреба.

Белићева лингвистика, непријатељица сваког формализма, уствари је успела и оригинална потврда прости истине исказане афористички „*doctrina una species mille*“. Она је стога могла да и са своје стране учини, осветли и објасни строгим дијалектичким методом многа замршена питања најважније друштвене надградње и то на начин и са резултатима који нису од интереса само за нашу стварност, за њене културно-географске повезаности и њене друштвено-економске условљености, него су самим тим подесни да уђу у разлицу сваке напредне друштвене науке, националне и интернационалне.

Дијалектички метод испитивања, друштво као истока и утока језичких процеса, превага ендогених фактора над ексогеном језичког развитака, и, а то је најважније, приоритет целине испред њених делова и делића, испред речи и гласова — то су главна обележја лингвистике А. Белића, који је далеко премашио првобитни циљ свога научног и културног задатка.

После говора дра М. Будимира поздравили су професора А. Белића у име наставника и студената својих катедара: Милан Богдановић — Катедра јужнословенских књижевности, Радован Лалић — Катедра источних и западних словенских језика и књижевности, др Владета Поповић — Катедра германских језика и књижевности, др Васо Чубриловић — Катедра историских наука и др Душан Недељковић — Катедра филозофије, психологије и педагогије. Сви су они истакли значај Белићева наставничког и научног рада за науке које су заступљене на њиховим катедрама.

Затим је говорио професор А. Белић. Захваливши се на лакшавим речима својих ученика, старијих и млађих колега, он се, са видним изразом узбуђења, сетио оних далеких првих дана свог службовања на овом Факултету када су све три националне науке: историја, књижевност и језик чиниле заједницу у једном семинару, у Српском семинару, са једним орманом књига. Данас од тога имамо три велика семинара са врло богатим стручним и научним библиотекама!

Говорећи о духу који је владао на Факултету од 1905 године, када је од Велике школе створен Универзитет, професор Белић је на првом месту нагласио јак индивидуализам многих наставника, познатих научника: сваки је од њих гледао да развије своју

струку макар и по цену других струка, затим извесну сталну узајамну искључивост: свако је желео да има своју групу и своје студенте, и то тако да му у томе нико не смета; овоме је додао тежњу за демагогијом извесне врсте, за популарношћу: имати што више ученика по сваку цену, чак и по цену правичног оцењивања њихова знања. У новије време, после Првог светског рата, развијају се и клице групаштва (котеријаштва) по цену снижавања научног мерила. Са свим тим негативним појавама Факултет, природно је, није могао напредовати као расадник науке: он је слабео. Али се временом појавила реакција на такво стање: то су били претставници различних струка на Факултету којима је искрено било стало до његова напретка. И они су се увек налазили заједно. На Универзитету су се тада почеле ширити напредне идеје и међу студентском омладином. Слободарско студентство, универзитетска аутономија, слобода науке — све је то чинило да су се Универзитета прибојавали и претставници тадашње власти и зато су га и они запостављали где год је то било могуће. Постојала је стална опасност да не дође до конфликта ове високе школе и државне управе. Политичке трзавице нису никако престајале и оне су се одражавале и у студентским редовима, и то увек и у пуној мери. Због свега тога наш Универзитет није могао да иде увек у корак са развитком опште науке у свету. Он је заостајао у многим правцима. И стање је каткад бивало такво да су наставници помишљали већ и на штрајк...

Затим професор Белић прелази на дане ослобођења после победоносног завршетка Другог светског рата. Ако је и за кога било потребно, оно је било потребно за наш Универзитет. Одавно се у њему била почела осећати малаксалост у научном раду, за време окупације непријатељ га није штедео, свирепи рат му је покосио многе слушаоце и смањио број потребних кадрова. И први дани ослобођења затекли су га у тешком стању. Али су одмах предузете значајне мере да се што пре залече ране које је Универзитет имао на себи, да се он опорави и подигне. Ту спада, између осталог, попуњавање катедара наставничким кадровима, одвајање појединих факултета, одвајање извесних група на тим факултетима итд.

На завршетку говора професор Белић се опет враћа своме — Филозофском факултету:

Ја лично испуњен сам захвалношћу према Факултету за све време од ослобођења. Захвалан сам на пажњи која ми је увек указивана и на излажењу у сусрет у свему што сам тражио. Ја сам гледао да му се одужим. И ако још, поред свих околности које за то говоре, нисам сувише

наваљивао да ме ослободи досадашњих дужности, то је само зато што се осећам као дужник његов; што желим да се трудом свих нас наш Факултет, Филозофски факултет развије до потпуности, да може одговорити својој високој намени. Иако је од ослобођења у том правцу много урађено, има још доста да се уради. Ја сам дубоко уверен да међу нашем омладином има довољно знакова који говоре да је то могуће ако развитак овог Факултета упутимо добрим правцем. Зато, драги другови, уз моју топлу захвалност за ову лепу свечаност примите и моју тако исто одушевљену жељу да сви заједно још убрзанијим корацима пођемо ка дефинитивном изграђивању наше Школе. Живели!

Овим племенитим речима и жељама професора А. Белића завршена је прослава посвећена његову педесетогодишњем наставниковању на Филозофском факултету.

Београдски универзитет схватио је прославу педесетогодишњице наставничког рада професора Александра Белића као значајан датум за науку и културу наших народа, за науку и културу српског народа на првом месту. И да би је и са своје стране обележио и тиме одао заслужено признање једном од својих најугледнијих наставника и да би дао потстрека другим наставницима и научним радницима да се на њега угледају — Универзитет је приредио пријем у просторијама Ректората. Овом свечаном пријему, који је почео у 18 часова истог дана, тј. 22 октобра, присуствовали су: претседник Владе НР Србије Петар Стамболић, начелник Главног генералштаба ЈА Коча Поповић, министар шумарства Савезне владе професор др Васо Чубриловић, претседник Комитета за научне установе, Универзитет и високе школе Милка Минић са секретарима Комитета, министар просвете НР Србије Мита Миљковић, министар у Влади НР Србије Митра Митровић-Ђилас, истакнути јавни радници, академици, књижевници и уметници, ректори и проректори Техничке и Медицинске велике школе, декани и продекани свих факултета, наставници Филозофског факултета и претставници организације студената овог Факултета.

Ректор др Стеван Јаковљевић поздравио је професора А. Белића у име Универзитета и предао му је статуу од слонове кости уметничке израде. Његова поздравна реч гласи:

Друже Претседниче и Професоре,

Чини ми особито задовољство што ми се указала прилика да Вам у име наставника Београдског универзитета могу честитати педесетогодишњицу Вашег плодног наставничког рада на Универзитету. Кроз ових педесет година прошло је педесет класа ученика који су Ваше речи са катедре разносили међу омладином и народом. Кроз ових педесет година Ви сте Вашом вредном руком пунили листове и часописе са неумањеним

полетом. Кроз ових педесет година Ви сте били живи сведок свих историских збивања у нашој земљи и сада, после пола века, стојите усправно, ведрa чела у својој социјалистичкој домовини која цени Ваше радове и уважава Ваше напоре.

У име наставничког колектива Београдског универзитета одајем Вам пуно поштовање. И зато Вас молим да у знак нашег признања Вашој уваженој личности примите овај мали дар од наставника Београдског универзитета, са жељом да Вас још дуго година видимо у нашој средини.

После тога одржао је говор професор А. Белић у коме је рекао:

Ја сам захвалан на ласкавим речима друга Ректора. Али мислим да је много мање моја заслуга што сам дочекао овај дан него других, оних власти од којих зависи и развитак наше школе и данашње њено стање. То је данас Комитет, јуче Министарство просвете и оне народне власти које су њихове предлоге примале и остваривале. Ја овде нећу да заборавам и великог Инспиратора нашег културног развитака уопште чије су заслуге у том правцу врло знатне.

Универзитет је мерило напретка земље и народа. И ја сам срећан што данас тај напредак могу констатовати јер је цео развитак Универзитета прошао пред мојим очима. Не могу скрити да ту има и тамних и светлих страна. При самом оснивању владао је ситничарски, паланачки дух. Сматрало се да се Универзитет може кројити како се хоће. Зато је за првих дванаест година Универзитет боловао. Он је живео од онога што му је дала Велика школа. И поред тога што је могло бити друкчије, политички, политикански дух зауздао му је полет. После Првог светског рата држава је постала већа, Универзитет је такође по неопходности био већи, дошли су нови факултети и сл., али је Универзитет остављен сам себи. И врховна власт, и политичари, и сви остали од којих је то зависило — гледали су на Универзитет више као на извор непријатности, неголи као на основицу народне културе. Али наука, њено праћење, њене библиотеке и лабораторије — ствар је која тражи великих средстава и сталне бриге. Сем малог броја наука, запостављени је Универзитет почео да заостаје за савременом науком, да се ограничава на све мањи број правих научних радника. Дошло је било време, тридесетих година, када су професори припремили да ће кључеве универзитетских институција предати Министарству просвете, јер не могу више одговарати и пред својом савешћу и пред нашим народима за рад у њима. Па ипак се ствари нису знатно поправиле. И ако је Београдски универзитет могао на махове да заблесне пред светском науком, то је било по цену великих жртава његових професора и сарадника.

И наступа, после окупационог разарања онога што је с тешком муком скунаторено у току многих година, време ослобођења и обнове. Наоколо пустош, остаци од старог рада, гробова, нарочито, млађег поколења, и ровашене, одбачене егзистенције. Па ипак за кратко време под повољним приликама које је Нова власт створила Универзитету — Универзитет се диже, почиње да буја на различним странама. Види се да страшни рат није могао уништити плодотворне клице које су се као усеви под снегом притајиле очекујући пролеће и сунце. И оно је дошло. Ми се сви налазимо у средини тога развитака са задатком и светом дужношћу

да га употребимо у добром правцу на корист наших народа и сваког појединца. Мој дугогодишњи рад у овој школи даје ми права да кажем да тај развитак треба неговати у свима правцима. Ништа није тако ђудљиво као развитак научних снага у почетку и ништа није тако осетљиво као добри научни почаци једне културне установе. Да се то одржи, у правом смислу, треба праве љубави и прегалаштва.

Све је то могућно данас јер нам све то помаже свака виша власт од које зависи и материјална и духовна страна наше установе. Наш друштвени поредак не тражи од нас тај развитак само у име културе, такмичења са другим народима и незаостајања иза њих, него као основни услов самог постојања државног уређења и народног напретка. Све радне силе наших народа упућене су на посведневни, продуктивни рад у свима секторима наше културе. Наука, преко нашег Универзитета и других школа, треба да им да не само добре и опробане руководиоце него и одговоре на многа питања која буду искривала за време тог рада, на све проблеме које он износи на површину. Наука је данас у крвотоку државног организма. Она је постала неопходност живота.

То чини, поред разумевања претставника државних власти, да су сви изгледи да ће се наша наука развити онолико колико то допушта интелектуална снага наших народа.

Мени је особито мило што сам на данашњем пријему овом могао то да констатујем и да изразим дубоку захвалност присутним претставницима те Власти, са молбом да је они пренесу и правим иницијаторима тога новог правца развитка нашег Универзитета — ЦК КПЈ и преко њега целој Комунистичкој партији и, нарочито, дубокоцењеном и многозаслужном Маршалу Југославије другу Јосипу Броз Титу који се, са толико љубави и разумевања, брине о остварењу новог полета и широког стваралаштва Београдског универзитета.

Сутрадан, 23 октобра, у 11 часова пре подне одржана је свечана скупштина Српске академије наука поводом педесетогодишњице наставничког рада њеног претседника професора Александра Белића и у част прославе његова научног и културног рада. На скупштини су били присутни у великом броју чланови Академије, редовни и дописни, а присуствовали су као гости: министар просвете НР Србије Мита Миљковић, секретар Комитета за научне установе, Универзитет и високе школе Родољуб Јеумовић и потпретседник Југославенске академије знаности и умјетности у Загребу Мирослав Крлежа.

Потпретседник Српске академије др Милутин Миланковић отворио је свечани скуп поздрављајући присутне госте и чланове САН, а затим је прочитао честитку коју је маршал Југославије и почасни члан САН Јосип Броз Тито упутио професору А. Белићу. Честитка гласи:

Друже Претседниче,

Врло ми је жао што ми није могуће да се одазовем позиву Претседништва Српске академије наука да присуствујем свечаном скупу чланова Академије поводом педесетогодишњице Вашег плодносног научног рада. Према томе, дозволите ми, Друже Претседниче, да Вам овим путем најтоплије честитам на Вашем дугогодишњем плодносном раду. Желим Вам и убудуће много успјеха у Вашем научном раду у корист наше социјалистичке отаџбине.

Примите мој срдачни поздрав

23 октобра 1949 г.
у Београду

Ј. Б. ТИТО

Потом је потпретседник др М. Миланковић у кратком прегледу изнео рад професора Белића у Академији и истакао је његове заслуге за њен напредак и углед. „У томе раду Белићевом — рекао је др Миланковић — оцртава се и рад целе Академије у најзначајнијем периоду њена развитака“. И осврћући се на датум када је професор Белић изабран за правог члана Српске академије наука (3 фебруар 1906 год.) наставио је: „Тај први корак друга Белића у круг академичара био је прва од тешких обавеза које су се, ево већ 45 година, товариле, једна за другом, на његова плећа“. Као члан Академије, затим њен секретар и од 1937 год. претседник — Белић је носио главни део терета у залагању да она стално и све брже корача напред. Кад је дошла окупација Претседник Академије био је ухапшен. После ослобођења Академија се „дигла као феникс препорођена“, са циновском снагом и новим полетом. „Она је то постала — рекао је на крају свога говора др Миланковић — уједињеним радом наших народних власти и свих вас, другови академици... Но сва ваша напрегнућа делило је са вама Претседништво Академије и његова Институтска комисија, а највише наш претседник Белић. Сви ми добро знамо и осећамо да он може мирне душе поднети сву одговорност која је у првој линији пала на његова рамена, да може са задовољством бацити поглед на онај део пута што га је Академија превалила под његовим руководством, а весела срца погледати и у њену још лепшу будућност“.

После потпретседника М. Миланковића говорио је академик др Душан Недељковић о значају научног рада професора Белића за нашу науку уопште, а онда је дописни члан Академије Исидора Секулић, књижевник, прочитала „неколико исписа из Дневника“ који се односе на њене сусрете са професором Белићем. На тим сусретима она је са ретким одушевљењем слушала његове

речи, његово излагање на свом и нашем племенитом матерњем језику; дивила се његову изванредном познавању страних језика; заћутала је каткад, заједно с многима, пред његовим снажним ауторитетом у језичким питањима; ухватила је узгред његове мисли о онима који стварају језик, који га оплемењују и усавршавају — то су народ и књижевници, не филозофи; чула је тада од њега да је у језику главно — идејна вредност, да „та вредност држи језик, а не језик њу“..., да „величину и сјај неке фразе издиже контекст, а то је опет идејна вредност“; открила је у овом филологу и научнику необично јако осећање књижевних вредности, књижевно осећање које понекад прелази у књижевну чежњу и зажелела је, на крају, у име целе наше преводне књижевности, да он, професор Белић „покаже језичке и стилистичке норме и методе“.

Затим секретар Академије др Петар С. Јовановић објављује да Претседништво САН даје свом претседнику А. Белићу као успомену на ову прославу једну гарнитуру за писање од сребра и најновије издање САН, Гласник књ. I св. 1—2, у којном повезу и са потписом чланова Академије наука. И у име Претседништва предао му је и један и други дар.

Професор Белић захвалио се целом скупу на учињеној пажњи, а тако исто и свим говорницима на одржаним говорима. А онда баца поглед на Академијин развитак од времена када је она поникла после Друштва српске словесности и Српског ученог друштва. Велики период у развоју Академије претставља време до ослобођења, када почиње нова епоха у њеном животу. Тај период не треба потцењивати јер њему припада читав низ наших научника, уметника и књижевника, са европским и светским гласом, који су подигли углед наше Академије. Она је тада била обогачена многим зборницима и различним колекцијама; она је имала веза са иностранством, учествовала је на конгресима итд. Све је то дало могућности да се од ослобођења на новим основама заснује и развије нов живот, све је то спремило Академију да са поуздањем прихвати нове задатке. И колики је корак напред она учинила само за последњих шест месеци рада! „Као да је у фантастичној причи из рушевина поникао свеж, бујан, леп живот...“

После ослобођења од 1944 год. „Академија се из основа изменила. Она више није велика, пасивна издавачница, већ активна установа која кроз своје институте ствара, поправља, сређује и поучава. Сједињује се са народним животом и у њему заузима — место помоћника, саветника и ствараоца. Све што мучи наш народ и за њу је проблем за решавање, а све што га весели и у њој је потстрек за рад...“

Одајући, на крају говора, признање и својим данашњим најближим сарадницима и свима осталим члановима Академије, професор А. Белић завршава речима: „Нека је свима дубока захвалност и нека се њихова љубав према раду и усрдност у вршењу послова протегне на све нове и нове чланове и Академијине и њених института“.

Тиме је завршена и свечана скупштина чланова Српске академије наука.

Увече, у ресторану на Авали, Академија је своје Претседнику приредила банкет на који су били позвани многобројни гости. Здравницу у част Слављеника одржао је потпретседник САН др М. Миланковић. А затим професор А. Белић подиже чашу у славу новог живота Академије који је настао после ослобођења наше земље и за време њене обнове и социјалистичке изградње. „Она (Академија) је сада могла и имала дужност да се посвети ономе што је дотле било далеко. Сада је основица свега њеног рада имала да постане и постала је баш она служба народу којој је она и раније, у више махова, тежила по цену свога постојања, и чему се она могла само прикрадати у време последњег периода свога развитка...“

„А оној власти — завршио је професор Белић — која је довела до овог значајног тренутка ја кличем: да живи и развија се наша социјалистичка отаџбина под мудрим вођством Маршала Југославије, почасног члана наше Академије, Јосипа Броза Тита; да живе велики руководиоци и ствараоци савременог државног уређења са Комунистичком партијом и њеним Централним комитетом на челу и са свима осталим сарадницима на срећи и благодестању наших народа!“

Усред пријатног и веселог расположења које је за све време владало на банкету одржала је говор Милка Минић, претседник Комитета за научне установе, Универзитет и високе школе. Она је нарочито истакла чињеницу да су чланови Српске академије наука не само одмах прихватили нов, послератни развитак наше науке него да се, одано служећи њој, стално и предано залажу свим својим способностима да тај развитак у потпуности одговара потребама наше народне културе и народног живота. Са задовољством је нагласила и то да највећи њен успех за време руковођења Комитетом јесте оно што се извршило у Академији наука, а што се и посведневно врши, и да велики део заслуге за то има, на првом месту, професор Александар Белић као њен садашњи претседник. И дигла је, на крају говора, чашу за даљи напредак ове значајне установе.

Овим банкетом завршена је дводневна прослава педесетогодишњице наставничког рада професора А. Белића и прослава његова ретко значајног и плодног научног рада од више од пола столећа.

Президијум Народне скупштине Федеративне Народне Републике Југославије, на предлог претседника Владе ФНРЈ, одликовао Га је високим одликовањем — Орденом рада I реда за нарочите заслуге учињене нашим народима на културном пољу.

И поводом овог јубилеја професор А. Белић је примио с разних страна велики број честитки од својих поштовалаца, пријатеља и ученика, у којима му честитају на постигнутим научним успесима са искреном жељом да још много година истраје у стваралачком раду на корист наше науке и на понос наших народа. Доносимо овде само две-три.

Честитка Моше Пијаде, члана Политбироа ЦК КПЈ и потпретседника Президијума Народне скупштине ФНРЈ:

Поштовани Друзе,

Јако ми је жао што о Вашој прослави нисам био обавештен да бих Вам на време честитао, али добре жеље никад не долазе доцкан, па Вам ето с малим закашњењем честитам на свима досадашњим научним успесима и желим Вам да Вас здравље добро држи за још много година корисног научног рада.

Ваш

Моша Пијаде

Честитка Родољуба Чолаковића, министра за науку и културу Владе ФНРЈ:

Уважени Друзе Претседниче,

Спречен да присуствујем пријему који у Вашу част приређује данас Ректорат Београдског универзитета, желим да Вам бар на овај начин честитам и да Вам пожелим још много година плодног рада на добро српске науке и наше социјалистичке отаџбине.

Примите, друже Претседниче, изразе мог дубоког поштовања

Р. Чолаковић

Честитка Akademije znanosti in umetnosti (Љубљана) није само то: у њој је дата и сажета карактеристика научног развика и рада професора Белића. Она гласи:

Spoštovani predsednik in naš prijatelj!

O priliki proslave 50-letnice Vašega znanstvenega dela in k visokemu odlikovanju z redom dela I stopnje blagovolite sprejeti od Slovenske akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani, ki ima čast, da šteje tudi Vas med svoje člane, naše najprisrčnejše čestitke.

Pred očmi našega spomina se vrsti dolga lista Vaših študij, monografij, razprav in strogo kritičnih spisov. Vsak naslov nam pove napredek v lingvistični in še posebej v slavistični znanosti. Izšli ste še iz časov tipične mladogramatične šole, a Vaš duh je spremljal vse nove pridobitve in metode, da, sproti jim je dajal nove sugestije in nove pridobitve in metode, da, sproti jim je dajal nove sugestije in nove originalne zasnove. Podkovan v splošnem jezikoslovju in specializiran na slovanske jezike, Vam je slovansko gradivo nudilo odlično bazo za progrese v Vašemu delu. Naj si je to bila strukturalna lingvistika ali psihološko-lingvistično pregledovanje materije, povsod Vas je našla mojstra v sklepanju, domnevanju in zaključkih. Seveda Vaše delo ni še zaključeno; saj Vam je pri Vaših čvrstih letih ostalo ne le upanje, marveč gotovost, da Vam tudi nadaljnja leta izpolni delo za študij; tako naj v resnici tudi bo in naša skupna želja, da bomo od Vas še mnogo novega dobili, naj Vas pri tem delu spremlja.

Za organizacijo srbskih kulturnih teženj znači Vaše delo epoho in simbol. To velja za vso dobo med obema svetovnima vojnama kot tudi za novi čas, ko še vedno kot glavni organizator vodite vse znanstveno delo Srbske akademije znanosti. Za ta najnapornejši trud, od katerega imajo in še bodo imeli koristi drugi in bodoči znanstveni naraščaj, Vam gre velika nesebična hvala.

Sprejmite, spoštovani predsednik in naš mili gost, te redke besede priznanja in zahvale od naše mlade akademije.

Z globokim spoštovanjem in z vdanim pozdravom

Ramovš
glavni tajnik

Професор А. Белић примио је честитке и од министра за науку и културу НР Словеније дра Јожа Потрча и претседника Југославенске академије зnanости и умјетности у Загребу дра А. Штампара.

•*

Поводом ове прославе професора Белића написано је и објављено више чланака у београдским листовима о његову животу и научном и наставничком раду, а такође и у унутрашњости.

Бран. Милановић

3.

СВЕЧАНИ САСТАНАК
ЈУГОСЛАВЕНСКЕ АКАДЕМИЈЕ ПОВОДОМ 125-ГОДИШЊИЦЕ
ДАНИЧИЋЕВА РОЂЕЊА

Дне 9. маја одржала је Југословенска академија у Загребу свој свечани састанак који је био посвећен успомени њезиног првог тајника и оснивача академијскога Рјечника хрватскога или српскога језика. Овом спомен-састанку су присуствовали претседник Президијума НР Хрватске *Карло Мразовић*, члан Политбироа ЦК КП Хрватске *Миле Почуча*, претседник Сабора др. *Злашан Сремец*, претседник Српске академије наука др. *Александар Белић*, многобројни академици те културни и јавни радници из Загреба, као и леп број научних и просветних радника из Београда, Скопља, Сарајева, Цетиња и Љубљане.

Уводну реч на овој свечаности одржао је академик др. *Драгушин Боранић* и у њој синтетички приказао живот и рад српског научног радника Ђуре Даничића. „Овоме хероју рада и науке“, нагласио је академик Боранић, „дугује дубоку и трајну захвалност Југославенска академија, којој је Даничић био први њезин тајник, а уједно организатор и први уредник њезиног великог Рјечника хрватскога или српскога језика“.

Затим је научни сарадник Југосл. академије проф. *С. Мусулин*, одржао предавање „О Даничећеву раду на Рјечнику“. Тај Рјечник, монументално дело, коме је Даничић израдио основу и план и на коме је радио пуних седамнаест година, остало је — како је рекао предавач — као величанствен торзо, иза његове смрти. Проф. Мусулин детаљно је приказао историјат овога речника и методе рада примењене у његовој изради, а затим је изнео мишљење стручњака о овом значајном делу и повукао паралелу с малобројним делима ове врсте код великих народа.

Упознавајући присутне са садашњим стањем рада на Рјечнику, завршио је предавач, да ће Рјечник који се штампа седамдесет година бити ускоро готов захваљујући настојању Академије и залагању обрађивача, као и повољним условима које су Академији осигурале наше народне власти. Привођењем крају овога великог дела Академија ће подићи и заслужном оснивачу Рјечника и себи — у науци *monumentum aere perennius*.

На свршетку овог спомен-састанка приказао је научни сарадник др *Бранко Магарашевић*, боравак Ђуре Даничића у Загребу и његове везе са Хрватима из ранијих дана. Предавач је нарочито указао на једно карактеристично писмо Ђуре Даничића, у којем

уиме Вуково и своје изнео мишљење о судбоносним догађајима из 1848 и 1849 године Драгојлу Кушлану, уреднику Словенскога југа и одлучном противнику аустријског апсолутизма, овим значајним и одлучним речима: „Држите се! Не дајте слободе наше и народности наше! Ви видите да се на то обоје — све већма удара, а добро видите и ко удара. Гледајте што се учини доле у Војводству; новине се не смију писати, а војску нам поделише на којекакве штабове. — Руси дођоше у Ердељ! Што Вам се чини? Ја се њих додуше не бојим, само ако буду вољели нама браћи својој него од Беча ћесару“.

У свом даљем разлагању изнео је предавач најважније моменте из првога и другога Даничићевог боравка у Хрватској, те је нарочито истакао значење Даничићеве плодне делатности у Загребу, који га је примио, како је недавно рекао претседник Срп. академије наука А. Белић, „*према његовој вредности и његовим заслугама*“. А такав пријем знатно је допринео — завршио је предавач — да је Даничић и у Загребу постигао врло знатне резултате у истраживању научне истине на подручју народног језика и народне културе, настојећи при томе да својим радом уједно што више допринесе јачању српскохрватске сарадње и продубљивању истинског српскохрватског братства.

Др Б. Магаршевић

1. — FRAN RAMOVŠ, *Kratka zgodovina slovenskega jezika I*.
V Ljubljani, pri Akademski Založbi, 1936. 246. мања 8°.

Ова Кратка историја словеначког језика (I део) обухвата општи део (1—145) и нешто краћи посебни део у који улази вокализам (146—242): основне развојне линије дугих и кратких вокала у словеначком језику (146—152), вокала *z* и *ь* (152—170), носних вокала *e* и *o* (170—185), вокала *ž* (185—194), вокала *o* и *e*, вокала *i* и *д* (218—223), вокала *a* (223—224) и развитак ненаглашених (кратких) вокала (224—242).

Нас нарочито занима први део ове књиге који има ове одељке: *увод* (1—12) у којем се говори о простирању словеначког језика, о броју Словенаца, имену *словенски*, *Словенец* (3—5), о првобитном словеначком простирању и о домаћим и туђејезичким племенима; затим у одељку *О првобитном словеначком језику* (13—67) говори се о свима проблемима у вези са словеначким језиком првих времена; у одељку *Положај словеначког језика у кругу словенских језика* (68—95) даје се покушај одређивања словеначког језика према свима другим словенским језицима и, најзад, у одељку *Разбијање словеначког језика на дијалекте* (96—145) Рамовш укратко расправља о главним дијалекатским типовима словеначког језика и о њихову пореклу.

Оно што у овом делу своје књиге износи Рамовш није ново. Већ одавно је он у већим или мањим расправама износио погледе који су добили израза и у овој књизи, наравно, са извесним допунама или изменама. Али, углавном, они су остали исти. Тако да наведем његов велики чланак *Словеначки језик у Станојевићевој Енциклопедији* (IV 219—232), текст у *Дијалектолошкој карти* (1931), велику расправу у *Миколином Зборнику* (*Melanges*, 1932, 218—238; исп. и мисли у *Brižinski spomeniki* (1937) који су изашли после ове Историје. Али, сем тога, у различним повременим славистичким часописима, па и у *ЈФ*, а највише у *Časopisu za slovenski jezik, književnost in zgodovino*, који је пре рата излазио у Љубљани, а тако исто и у другим издањима, има читавих Рамовшевих чланака у којима се говори о појединачним питањима која се тичу нај-

основнијих проблема не само словеначког језика, не само целе групе југословенских језика, већ и свих јужнословенских језика уопште. Да овде има несумњиво и тачних мисли, са којима се ја потпуно слажем, то је сасвим природно. Али има цео низ питања у којима проф. Ф. Рамовш заузима такав став са којим се ја не могу сложити, и поред поштовања великих напора које је проф. Рамовш учинио да до њихова решења дође. Њему чини част што се свугде види да се никад није руководио другим разлозима до чисто научним. Нема никакве сумње да је време између Сеобе народа и нашег досељења на Балканско Полуострво врло тамно, тако да се ту морамо руководити више општим познавањем ствари и језичких процеса неголи тачно утврђеним чињеницама; зато су и разилажења ту међу стручњацима врло могућна.

Пре свега. проф. Рамовш ставља многе процесе у врло касно време. Он мисли да је време од 6—9 века још време прасловенског језика, тј. да се засебни словенски језици тада још нису образовали као засебни језици. Проф. Рамовш има на својој страни и других слависта који тако мисле; али ја сматрам да то не помаже много. Када узмемо у обзир да смо око половине IX века имали рад Браће Просветитеља у Великој Моравској на старословенском језику, потпуно образованом и у гласовном, и обличком, и лексичком правцу, а тако исто и у другим деловима структуре, да ли се може претпоставити да се он тако скристалисао за педесет или нешто више година? Зар немамо и знатно пре тога времена у остацима назива места у источној Панонији, у Дакији и другде већ значајних остатака од старословенског *жд* и *шш*, што сведочи о развиту тих гласова пре досељења на Балканско Полуострво. Нема никакве сумње да су се прасловенске језичке тенденције још дуго време задржавале у словенским језицима, у некојим у мањој мери и краће време, а у другим и дуже времена и у већој количини; али је тако исто несумњиво да су се напоредо са њима развијале и индивидуалне црте појединих група словенских језика и појединачних словенских језика.

Друга ствар која изазива опозицију јесте поступање са цртама *tl* и *dl* и *l* место њих у различним јужнословенским говорима. Рамовш правилно вели да *tl* и *dl* у северним и северозападним словеначким дијалектима води порекло из западног дела прасловенске заједнице из које ће, тек доцније, постати западнословенски језици; али ја мислим да он греша када мисли да је и у осталом делу, главном делу, југоисточном југословенских језика било *dl* и *tl*, па су асимилацијом дали *l* које је доцније, када су се ти говори померили на запад, потисло *dl* и *tl* и северних и северо-

западних словеначких дијалеката сводећи њихово задржавање само на зиљски дијалекат. Ја сматрам да је прелаз *dl*, *tl* у *l*, исто онако као и *kvb* и *gvb* у *svč*, *zvč* — особина великог дела дијалеката прасловенског језика и да су те особине отуда и понесене. Да то није тако било, морали бисмо на многим местима Балканског Полуострва имати по који остатак од непромењених тих гласовних група, чега, уствари, нема (румунско *močerlo* није довољно).

Проф. Рамовш скептички гледа на једну језичку јужнословенску заједницу иако допушта западнословенску и источнословенску. Нема никакве сумње да јужнословенска језичка заједница нема онако простих и једноставних знакова као што имају поменуте две словенске језичке заједнице. Али ипак и она множином својих црта показује да су узајамне везе међу претставницима Јужних Словена морале постојати када су се извесни језички процеси могли у њима извршити на исти начин. Напр. мењање **tořt* праслов. у *tart* и *trat*, **teřt* у *těrt* и *trět*, **tořt* у *talt* и *tlat*, **teřt* у *telt*, *tlět*, *těřt* и *trět* у *trt*, **tělřt* и **tělřt* у *třt*, затим цео низ других црта које и Рамовш наводи (71). Али од свих седам група случајева Рамовш се лако ослобођава најопштијим разлозима. За четири црте: метатезу ликвида, развитак *ř* и *ř*, очвршћавање консонаната пред предњим вокалима и за прелаз *tl* и *dl* у *l* он вели: „(њих) можемо сматрати за плод развојне тенденције коју је првобитни јужнословенски говор наследио од прасловенског језика који је био у том погледу већ мало модифициран“ (71). С тим се не бих могао сложити: 1) знамо како је метатеза дала различне резултате у различним словенским језичким групама, тако да ту даље за прасловенску заједницу од напр. **tořt* не можемо ићи; ако има где правац развитка сличан јужнословенском (у чешкословачком), то је појединачни развитак, али је несумњиво да цео развитак прасловенског језика није био у том правцу усмерен. Узети да је само онај део прасловенског језика био у том правцу усмерен из кога ће понићи сви јужнословенски језици и тешко је и неоправдано. Међутим претпоставка да се заједнички од III—VII века развило *tořt* у *těrt* = *tařt*, а затим даље у *trat* — не претставља ништа немогућно. Тако исто не могу примити тенденцију ка очвршћавању као прасловенску иако у понеком западнословенском језику има делимичног очвршћавања; али то је ново. Што се пак тиче *tl*, *dl* и *l*, ја ту примам обе нијансе из прасловенске заједнице: и *tl*, *dl* коју је имала струја која је преко западних Карпата са севера населила северну и западну Словеначку и *l* оне струје која се низ Тису спустила у Панонију и у Ердељ. Када знамо да је том цртом прасловенска заједница била подељена на два дела, за-

падни и источни, није чудо што су и Јужни Словени крећући се ка својим областима у оба правца понели те две дијалекатске црте прасловенске заједнице, у зависности од тога из којег су дела прасловенске заједнице полазили. Као што је већ поменуто, ја не могу допустити прелаз *tl*, *dl* у *l* на огромном простору јужнословенских језика без већих остатака у појединачним говорима речи са *tl* и *dl*. Узгред ћу овде поменути и *cvě-* и *zvě-* (*dzvě-*). Без обзира на то како бисмо могли објаснити те појаве лингвистички, несумњиво је да и они према *kvě-*, *gvě-* претстављају дијалектичке појаве прасловенске заједнице. Само ја мислим да се изоглоса *cvě-*: *dzvě-* није морала поклапати у прасловенском са изогласом *tl*, *dl*: *l*. Сматрам да је њихово пружање заузимало и један део старог терена особине *tl*, *dl* у прасловенском; зато тога појава има и у оним крајевима Словеначке у којима имамо старо *tl* и *dl*. Слично овоме ја мислим и о осталим цртама. Ако се разлика између *ь* и *ѣ* несумњиво чувала у заједници јужнословенској, нема сумње да се у њима још више развила тенденција ка полугласности. То је, истина, општа тенденција прасловенског језика, али тенденција коју је јужнословенска заједница још појачала. Доцније, када су се полугласници губили у слабом положају, а чували у јаком — наступила је и промена у природи ових гласова. Нема сумње да је и изједначавање полугласника у један, и у бугарском, и у српскохрватском и у словеначком резултат оне ране тенденције која је, такође релативно рано, била прекинута у македонским старословенским дијалектима. Помињући прелаз *y > i* у јужнословенским језицима Рамовш вели да је та промена дошла касно (10—11 стол.); то је истина, али несумњиво стоји да се то десило у свим јужнословенским језицима, међутим се и у источнословенским језицима и у западословенским у великој већини (било у каквом облику) разлика између *y* и *i* — чува. Значи овде је већ врло рало поменути прелаз био заједнички условљен.

Могли бисмо навести и друге црте које се не помињу, али мислим да и анализа онога што је у овом правцу познато и што и Рамовш наводи довољно јасно показује да су претставници Јужних Словена од поласка из прадомовине у правцу према средњем и доњем Дунаву, испуњујући велики део Паноније и Трансилваније до насељавања Балканског Полуострва, развили у своје језику довољно заједничких тенденција које нам дају право да говоримо о јужнословенској језичкој заједници као чињеници. У оних седам група особина, као што је напоменуто, и приближно није исцрпено све што би се могло навести у потврду

овога. Ја ћу имати прилике да о томе пространије говорим на другом месту. Зато у овом правцу ја не могу делити скептицизам Рамовшев.

Тачка у којој се ја слажем са Рамовшем јесте да се негде у западној Панонији, свакако западно од Дунава, после кретања у том правцу оних племена од којих ће доцније постати Словенци, Срби и Хрвати образовала језичка заједница која ће дати за цео низ векова после тога правац развиту језичких црта српскохрватском и словеначком језику. Рамовш наводи цео низ таквих црта гласовне и обличке природе (осам група): 1) \bar{z} и $\bar{v} > \bar{z}$, 2) стара интонациска основица, 3) скраћивање индоевропског акута, напр. *brāt*, 4) *dūšā*, *stīpāc*, 5) *bōg*, *gōspōd*, 6) *koñb*, 7) $t' d' < t_j$, d_j , прелаз \check{z} испред e у r , t и l , 8) *-om* masc. neutr. sing., једнаки међусобни утицај меких и тврдих именичких основа *-o* и *-a*, *-go* $>$ *-ga*, 1. л. мн. *-mo*; 1 л. јд. през. *m*, *žāñet* и *žñem*, *mīn mālin* (стр. 74), са којима се ја, углавном, слажем, али би се свакако могло изнети и много штошта друго.

Рамовш даље говори да северозападни крајеви са кајавским хрватским наречјем, словеначким и чакавским, чине према југоисточном штокавском наречју засебну целину која је трајала дуго време, и чији су се односи тек доцније изменили. Тада, тј. касније, кајавски се дијалекат налазио под окриљем чакавског и штокавског и чакавски се здружио са штокавским. У свему овом има много тачнога и ја сам и сām у више прилика говорио о тим односима; али се ја не слажем да се све ово десило тек после сеобе на Балканско Полуострво и да су чакавски дијалекти чинили тако блиску везу са словеначким језиком на Балканском Полуострву. Ја сам у овом правцу полемисао већ одавно са проф. Рамовшем. Али је он и данас на својим старим позицијама.

Како се све то тиче првих основа постанка и нашег језика, морам се, макар и најкраће, на томе и опет зауставити.

Истина је да чакавски дијалекат, и то његов западни део (или југозападни), показује извесне сличности са словеначким језиком: t' и $d' = j$, *ženō* (\bar{u}), *vy-*, z и сл., али то нису особине које су се на балканском тлу развиле. Пре свега t' и d' са јако развијеном умекшаношћу претставља, по моме мишљењу, оно што се развило у заједници западнојужнословенској, и то у западном делу те заједнице, а у источном делу почела се развијати фрикативност. Тек доцније на Балканском Полуострву словеначки језик и чакавски развиле су t' и j ; уосталом глас d' морао је већ и у заједничком језику бити врло близак гласу j када се он тако развио у свима чакавским дијалектима, до последњег његова

изданка. Можда би се могло претпоставити да је то *j* било тако дијалекатски развијено већ у заједници. Међутим када је словеначки дијалекат развио своје *č* место *t'*, своје *кај* и сл., а то је било на Балканском Полуострву, он их није могао проширити на чакавски, па чак није могло обухватити ни западније словеначке говоре, без обзира да ли је њихово *t'* било потпомогнуто ту од чакавских говора којих је ту нестало у словеначком. Према томе, како можемо то претпоставити за ширење *d' > j* на Балканском Полуострву чак до последњег острва у Јадранском Мору на југоистоку као знак на њему узајамних веза словеначког и чакавског када нам *t' > č*, које је несумњиво словеначко, показује да тих веза није било. Све остале црте то још мање потврђују. Однос *vy-* и *iz-* — прасловенскога је порекла, исто тако *žepŕ* и *žepoiŕ*, *iz* и *z* и њихов распоред у говорима нашим морао је потећи из говорних односа знатно ранијег времена, у најмању руку, из заједнице југословенске. Јер не треба заборавити да те црте (*vy*, *z*, *ŕ* : *oiŕ*) секу у неједнакој мери и чакавску територију, тако да се ту може говорити једино о давнашњим односима међу њима и словеначким језиком.

У односу хрватског кајкавског дијалекта и чакавског — треба разумети три ствари: а) оне црте које су се развиле у епоси југословенске заједнице (исп. напред наведене црте: *vy-*: *iz-*, *žepŕ* : *žepoiŕ* и сл.); б) оне које су се развиле у време сељачкања прегставника хрватских говора у словеначке крајеве и враћања натраг у Хрватску (овамо би ишли многи појави хрватског кајкавског дијалекта уопште, пригорског и осталих) и в) оне које су се развиле самостално на земљишту једног од тих говора, напр. различно поступање у кварнерским говорима са дугим полугласником и кратким. У словеначким говорима квалитетска разлика међу дугим и кратким вокалима основна је црта целог вокалског система; овде се она огледа само у овој црти која је наступила после XIII в. Врло је вероватно да се она развила без везе са словеначким језиком.

Још ћу учинити једну напомену. Рамовш сматра да су чакавски дијалекти на Балканском Полуострву дошли, после везе са словеначким језиком, у блиску узајамност са штокавским дијалектима. Ја мислим да то у оваквом облику није сасвим исправно, већ нешто друкчије. На Балканском Полуострву од VII—XIV в., тј. од почетка сељења на Балканско Полуострво све до ширења на њему у XV в. Турака, чакавски и штокавски дијалекти нашли су се у блиским узајамним везама које су и дале идентичан развитак многих језичких црта у њима у то време. Од XV в.,

када се и чакавско и, нарочито, штокавско становништво почело померати на запад и север у правцу доцније Војне Границе, тих је узајамних веза нестало. Зато се језичке црте из тог времена нису паралелно развиле. Не треба, у вези с тим, облике ген. без *a*, или дат. мн. на *ом* или уопште недостатак нове деклинације множине именица која се и у шток. говорима развијала у то време и касније, и то не увек равномерно, сматрати као знак неке ближе везе са словеначким и сл.

Развитак кајкавског хрватског дијалекта који је потпуно ушао у састав српскохрватског језика врло је сложен и поучан. Али, на жалост, наши научници њему посвећују недовољно пажње. Несумњиво је да загорски кајкавски дијалекат, са својим *ч* и *ј*, показује највише старих веза са словеначким језиком које Рамовш ставља пре краја X в. Али питања тих веза, исто онако као и питања о међумурском и прекомурском дијалекту, нису још ни приближно рашчишћена. Ми знамо да многи дијалекти нису данас на својим старим местима и питање такве врсте поставља се и поводом загорског кајкавског дијалекта. Али ја не мислим да су за кајкавски хрватски дијалекат значајни само стари односи према словеначком једног његова дела (северозападног), већ сматрам да су од великог значаја били и њихови односи према словеначком језику за време турског надирања. Тада су створени и нарочити односи према Белој Крајини, што јој је дало и извесно дијалекатско обележје, а тако исто и померање више на запад у орбиту кајкавског дијалекта и старог штокавског дијалекта из Славоније и чакавског из средње Хрватске. Али ово су питања специфично српскохрватске дијалектологије.

У одељку под називом „Рашчлањење словеначког језика“ (96—145) даје Рамовш уводне опште напомене о језичким изогласама словеначког језика, показујући напр. на речи *čelo* 46 варијаната које та двосложна реч може имати у словеначком језику. Само шест њихових групних особина (са нагласком на крају, са нагласком на првом слогу, са дифтонгом у новонаглашеном слогу, са заменом *l* са *џ* или *љ*, са „маскулинизацијом“ — *čel*, са „феминизацијом“ — *čela*) претстављено је на изогласној скици (на стр. 103); затим је дата још једна изогласна скица околине Рашчице (на стр. 104) дугога *ě*, наглашеног *o*, акања, замене за *ñ* (*kañ* и *kaḱ*, с једне, и *i* и *ī*, с друге стране); а затим се прелази на груписање дијалеката. Овде је извесно око седам дијалекатских база (корушке, приморске, ровтарске, горењске, долењске, штајерске и панонске) са 46 дијалекатских типова. После неколико општих напомена о њима дају се карактеристике сваке „скупине“, са везама и односима према осталим говорима.

Све ово заједно чини богат садржином, проблемима, новим погледима и мислима први или општи део ове Рамовшеве историје словеначког језика. Он даје у најкрупнијим линијама, како и треба и мора бити у једној савременој историји ма кога словенског језика, развитак словеначког језика од прасловенске заједнице до многоструких словеначких говора. Затим се Рамовш зауставља на вокализму словеначког језика.

У овом одељку (146—242) исцрпно се расправља о словеначким вокалима. Ако се буде имало на уму да су се у словеначким дијалектима развиле три значајне особине: 1) зависност вокалског квалитета од квантитета, 2) зависност вокалских промена од промена у развоју акцената и 3) развитак силне редукције вокала под утицајем неакцентованости и различног квалитета вокала, онда ћемо разумети оно шаренило гласовних односа које ставља словеначки језик несумњиво на прво место међу свима словенским језицима и дијалектима. За све појаве у њима наћи ћемо значајне паралеле у словеначким говорима.

У овом често испреплетаном материјалу могао се снаћи човек оштрог посматрања и оштрог суда, могао је ићи за развојем појединачних појава човек као проф. Ф. Рамовш који све словеначке говоре познаје из аутопсије, из непосредног посматрања и проучавања. Зато ово излагање Рамовшево има још једну, нарочиту заслугу: да је израђено по једном мерилу и да је пропуштено кроз исто језичко осећање.

Проф. Рамовш израдио је већ раније одељак о сугласницима словеначког језика (*Historična gramatika slovenskega jezika. II Konzonantizem. Ljubljana 1924*) и знатно пространију, него што је овде могла бити дана, дијалектологију словеначког језика (*Dijalektološka karta slovenskega jezika, Ljubljana 1931* и *Karta slovenskij narečij. Ljubljana 1935; Historična gramatika slov. jezika, VII. Dijalekti. Ljubljana, 1935*). Како има знатних претходних радова о деklinацији (В. Облака и других), акценту (самог Рамовша, Ваљавца, Шкрапца), конјугацији (Брезника и др.), пожелимо заслужноме писцу ове Кратке згодовине да макар и у овако „кратком“ облику изради и остале одељке словеначке граматике који су знатно простији од досадашњих израђених делова и за које је и у њима и у другим делима и самог Рамовша и других дата солидна основица. А поводом ове књиге, исто онако као и поводом досадашњих систематски обрађених делова граматике Рамовшеве, наша наука, на првом месту, међу свима осталим дисциплинама словенске филологије, тј. наука о српскохрватском језику, осећаће дубоку захвалност и њеном писцу, проф. Франу Рамовшу, и словеначкој науци уопште. Она претставља и велики напор и велики успех.

А. Белућ

2. — PETROVICI EMIL: *Gratul Caraşovenilor* („govor Krašovana“). Studiu de dialectologie slavă meridională. Bucureşti, 1935, str. XII — 258 (sa opširnom sadržinom u francuskom jeziku pod naslovom *Le parler de Krašovani*, str. 259.—270).

G. 1935. objavio je g. Emil Petrović, prof. slavistike na univerzitetu u Klužu, kao 8. svesku Eibloteke časopisa *Dacoromania*, koju uređuje Sextil Puşcariu, pod gornjim naslovom studiju o krašovanskom govoru. Kako je općenito poznato, Krašovani, na broju oko 7000 duša, stanuju među Rumunjima u brdovitom kraju istočnog Banata, oko 40 km daleko od jugoslovenske granice. Za ove katolike, koji starinom potječu iz Stare Srbije, po mojem mišljenju iz okoline oko Gnjilana¹⁾, utvrdilo je Ljubomir Miletić²⁾, da su se doselili ovamo u drugoj polovini XV vijeka, da nijesu Bugari, nego Srbi, koji govore narječjem tipa kosovsko resavskoga. Ovaj rezultat prihvaća i autor i utvrđuje ga lingvističkim razlozima (na str. 221). Ti su razlozi: 1) dočetak *-m* u 1. licu prezenta, 2) dočetak *-om* u instrumentalu sg. ž. r. 3) prijelaz jedinstvenoga poluvokala u *a* i 4) metateza *jote* od *pojdem*, *dojdem* u *podem* *dođem*. Kako su se ove pojave u srpskohrvatskom jeziku razvile u XIII i XIV vijeku, znači, da su ih Krašovani donijeli u Banat sa srednjeg Balkana. Prema tome ima se dati pravo Miletiću i Petroviću u pogledu hronologije njihova dolaska, a ne Melichu, koji stavlja njihov dolazak mnogo ranije već u XIII vijek. Zabilježiti još treba i činjenicu, koju je ustanovio Petrović, da Krašovani identificiraju i rumunjske poluvokale *ă* *î* sa jedinstvenim srpskohrvatskim poluvokalom, pa i ove pretvaraju u *a*. Uz ovu činjenicu valja još zabilježiti i drugu, da se je u određenim selima njihovim očuvao do danas jedinstveni poluvokal i da je zamijenjen općenito u njihovom govoru sa otvorenim *e* u demonstrativnim pridjevima *ovéj onéj*, *sej* mjesto *srp.-hrv. ovaj, onaj*. Iz ovih činjenica izlaze dva zaključka: 1) da su se Krašovani doselili u čisto rumunjsku sredinu, da nijesu ovdje zatekli nekadašnjih dačkih Slavena, kojih je nestalo među Rumunjima u Erdelju; i 2) da se je zamjena jedinstvenog *srp.-hrv. poluvokala* sa *a* djelomice vršila i nakon njihova dolaska u rumunjsku sredinu.

Danas su Krašovani bilingues, dvojezičnjaci. Jedan dio njihov, koji stanuje u selu Jábalče, govori već sasvim rumunjski. Oni sami sebe nazivaju Karáševci, a svoj jezik karáševski. Naziv, koji se je

¹⁾ Mislim naime, da su Krašovani rođaci kosovskih katolika u Janjevu i onih u okolini Gnjilana, ostataka starih srpskih rudara. To ću kušati dokazati drugom zgodom.

²⁾ Jagićev *Arhiv f. sl. Ph. XXV* str. 161—181.

za njih i kod nas odomaćio, Krašovani nastao je na osnovu rumunjske izvedenice sa našim sufiksom *-janin* rum. *-ean*: *Carășovean* pl. *Carășoveni*. Vokal *a* ispušten je u prvom slogu pod uplivom mađarskoga *Krassó* od mjesnog imena **Karašovo*, za koje Petrović pretpostavlja, da je postojalo prije dolaska Krašovana; drugim riječima, da je to prema mojoj terminologiji lik dačkoslovenski¹⁾. Od **Karašovo* nastade rumunjski oblik *Carășovă*, jer Rumunji zamjenjuju svako dočetno slovensko *-o* poluglasom *ă*.

Krašovani su po zanimanju poljoprivrednici i pastiri. Posudili su zbog toga mnogo interesantnih rumunjskih pastirskih termina, od kojih je najinteresantniji *strigljăta* fem. „ugrušano mlijeko“. Autor tvrdi, da je ovaj oblik posuđen na sjeveru (< *străglată*, *Secaș*), ne na Balkanu. Kako smo gore vidjeli, Krašovani ne zamjenjuju rumunjski poluglas *ă* sa *i*, nego sa *a*, a i meglenski Rumunji na Balkanu izgovaraju ovu riječ jednako kao i Krašovani, pa makar njihova *strigljăta* do danas nije potvrđena u srpsko-hrvatskim narječjima na Balkanu, može se ipak uzeti, da su Krašovani donijeli ovu riječ sa Balkana i da je nijesu posudili na sjeveru kod Rumunja, kako tvrdi autor²⁾.

Istaknuti još treba, da ih Rumunji ne zovu *Șchei*, riječju, koja je nastala od *sclavus*, onako kako zovu napr. Bugare oko Sibinja itd., nego ih zovu *Carășoveni*. To je također znak, da Krašovani nisu ovamo došli ranije od 15. vijeka.

Istaknuti još treba druge dvije činjenice: 1) Krašovani zovu Rumunje i ovdje onako, kako Mačedonci zovu Cincare uopće: *Vlasi*, a njihov jezik *vlaški*. Naš danas općenit naziv Rumun(j) ne upotrebljavaju. I to je jedan znak, da su već na Balkanu razlikovali rumunjsko stanovništvo od srpskog. 2) Kako su oni katolici, nijesu očuvali za sebe ime Srbi, niti za svoj jezik pridjev srpski, već, kako smo gore rekli, zovu sebe u pl. *Karășevci*, od čega je sg. *Karășevak*, ne *Karășevac*, a za svoj jezik kažu *karășevski*. Ipak treba iz zbirke Petrovićeve istaknuti, da deklinuju u pluralu riječ *Srbîn* *Srblije*, ne *Srbi*, tj. prema tipu *lúde* „ljudi“. Ovako se to ime deklinovalo i u Konstantinovo doba, koji je iz plurala *Srblije* stvorio grčki oblik *Σέρβλοι*³⁾. Pored ostalih, i ovo je jedan arhajizam u njihovom govoru.

¹⁾ Ispor. moje *Leksikološkijske studije* u 272. knj. Rada Jugosl Akademije str. 49 i sl.

²⁾ Riječ *strigljăta* pripada sferi pastirske civilizacije i latinskoga je porijekla, kako već sufiks *-ata* pokazuje. Zbog značenja ne može da potječe od **stragulata*, kako misli Giuglea, *Docoromania* III, str. 616 i sl., nego je isto što i *coagulata*, riječ koja se nalazi u romanskim jezicima, v. Meyer-Lübke REW³ 2005 i 2006. Slovenci posudiše od susjednih Furlana *koljada* istog značenja. U rumunjskom *străglată* (*Secaș*) početak *co-* zamijenjen je prefiksom *extra* > *stră-*, kojim se kaže potpuno izvršenje radnje. Isp. Meyer-Lübke, *Rom. Gram.* II § 605.

³⁾ Ispor. moj članak u *Starohrvatskoj Prosvjeti* I (1927), sv. 2—3, str. 184.

Od drugih važnih pojava, koje su prema analizi Petrovićevoj, Krašovani preuzeli od Rumunja treba zabilježiti u pogledu akcenta gubitak intonacije i kvantiteta, slab intenzitet akcenta kao u rumunjskom jeziku, zatim iz sintakse stavljanje enklitike pred naglašenu riječ, a ne iza nje, kako je općenito u srpskohrvatskom. Prema tome govor Krašovana od interesa je za studiranje rumunjsko-slovenskog bilinguiteta.

Još je od potrebe kazati, kako je nastala Petrovićeva studija. G. Petrović i Sever Pop pravili su po Rumuniji ankete na osnovu 4.800 pitanja, koliko je bilo predviđeno za lingvistički atlas rumunjski. Kako su sva ta pitanja bila prvobitno zamišljena prema potrebama rumunjskoga jezika, Petrović je za studiranje slovenskih manjinskih govora u Rumuniji (srpski u Gadu i u Karaševu, bugarski u Tuzli, Dobrudži itd.), iz ovoga broja izlučio ona pitanja, koja su od interesa samo za rumunjski jezik. Na taj način zadržao je od cjelokupnog kvestionara (upitnika) 2700 pitanja. Na ta pitanja dobio je odgovor od karaševskog zvonara Ivana Radana, zvanog rumunjskim prišvarkom Grabnic „brzi“. On je bio glavni informator Petrovićev za karaševski govor. Ali je Petrović konsultirao i druge Krašovane u dva navrata 1932 i 1934, svaki put boraveći u njihovoj sredini samo 3 do 4 dana. Prema tome njegova studija predstavlja pravo reči istraživanje karaševskog govora na osnovu rumunjskog lingvističkog atlasa. (Atlasul linguistic al României ili skraćeno ALR). Drugim riječima njegova je studija, kako sam ispravno kaže, jedan lingvistički „instantané“. To se dakako odražuje i na nekim Petrovićevim tumačenjima, jer se potpuna slika jednog dijalekta može dobiti samo dugovremenim studiranjem i iscrpnim obavještenjem o vokabularu itd. Petrović je dao izvrsnu fonetsku analizu krašovanskog izgovora. Izvrsno je, izgleda, zapazio nuance u izgovoru vokala i konsonanata, naročito što se tiče vokala *e* i konsonanata *č* *d* itd. Bilježio je i fluktuacije u izgovoru itd. i sve to tačno iznio u svojoj studiji. Naročito je važno, da je sa obiljem primjera tačno utvrdio krašovanski refleks za jat sa zatvorenim *e* u naglašenim slogovima, a sa *i* u nenaglašenim slogovima (primjer: *člòvik* *človéka*). Zbog toga se jasno javlja u krašovanskom govoru alternacija *e/i* u riječima ne samo domaćeg, nego i tuđeg (rumunjskog i mađarskog) porijekla¹). Ali ipak ovdje ondje ostali smo u nedoumici. Prama pomenutoj alternaciji govori se u krašovanskom mađarska posuđenica u nom. sg. *tánjir*, a u gen. i

¹) Čudimo se jedino da nije opazilo istu alternaciju i u slovenskim posuđenicama u rumunjskom jeziku, ispor. *lipi* < *lěpiti*, gdje je također nenaglašeni jat zamijenjen za *i*, dok se naglašeni jat zamjenjuje bezizuzetno sa *ea* > *a* (*veac* itd. *sfat*).

ostalim padežima kao i u pl. *tanjéri*; isto tako rumunjska posuđenica glasi kod njih u nom. *féljin*, a u gen. *filjéna*, od starorumunjskoga **fil'in*¹⁾, danas *fin* „kumče“. Ali je autor zabilježio i naš glagol *vidjeti* u prošlom participu aktiva *védęł*, koji je oblik razumljiv samo onda, ako se je govorilo **védim* pored *vidim* (str. 207). A za to nemamo potvrda u zabilješkama Petrovićevim. To je moglo nastati i zbog toga, što je autor opažao prekratko vrijeme krašovanski govor i koliko ga je opažao, opažao ga je samo u svrhu izvršenja kvestionara rumunjskog lingvističkog atlasa.

Naročito bi trebalo da smo²⁾ detaljno obaviješteni o upotrebi krašovanskih riječi za naš glagol *htjeti hotjeti*. Na str. 190 imamo zabilježeno, da se u krašovanskom govori *sam tęł* „ja sam htio“. Ali izgleda prema Petrovićevim saopćenjima, da je običniji u njihovom govoru glagol *lam* „hoću“, koji se ne govori nigdje drugdje na čitavoj srpskohrvatskoj jezičnoj teritoriji. Paradigma *lam laš la lámo láte láju* služi im i za tvorenje futura sa kompletivnom rečenicom sa veznikom *da* mjesto infinitiva (primjer: *la da duođe* u značenju „doći će“). Ovaj čudan glagol autor je vješto protumačio dovевši ga u vezu sa staroslovenskim *do-vilęti*, gdje se osnova *vel-* *vol-* nalazi u redukcionom prijevornom stepenu *vol*. Autor prema tome pretpostavlja, da je *lam* nastao od **vlam*, tj. da je *v* ispušteno kao napr. u kajkavskom *ladanje* „selo“ mjesto *vladanje*. Tim doduše nije sve protumačeno, jer je infinitivni nastavak *-ęti*, a to se je moralo dogoditi, možda analogijom, prema drugom kojem glagolskom tipu. Moje je mišljenje u ovom pitanju ovakvo: Krašovani prave futur služeći se istim pomoćnim glagolom kao i Arnauti i kao Rumunji, tj. Rumunji sa *voiu* itd. inf. *vrea* od vulg. lat. **volere* (franc. *vouloir*), a Arnauti od *do*³⁾ itd. (indoevropska riječ, od koje je i pridev *dashęm* „dragi, mili“ itd.), koji također znači „*voljeti, ljubiti*“ isto kao i rumunjski *vrea*. Prema tome krašovansko *la da duođe* znači upravo „*voli=ljubi da dođe*“ i potpuno se poklapa sa rumunjskim *va veni* ili sa arnautskim *do tę vien*. Ali treba znati, da se u balkanskim jezicima razlikuje kao i u francuskom futur *prochain* i futur *lointain*, od kojih se jedan konstruira sa glagolom *aller*, a drugi sa glagolom *avoir* i infinitivom. Na srednjem Balkanu čuo sam napr. vozeći se u vlaku za kofer, koji bi se imao srušiti sa police u neposrednoj budućnosti, ovakvu rečenicu: *Nema da padne, gospodine! Moj saputnik htio je time reći: „u ovaj*

¹⁾ Starorum. oblik, koji su očuvali Krašovani, može se rekonstruirati iz cincarskoga *h'w'in* < lat. **filianus*, v. Meyer-Lübke, REW⁸ 3296, arnautski *fiján*.

²⁾ Ispor. Walde-Pokorny, *Vergl. Wörterbuch der i-g. Spr.*, I, str. 563 s. v. *geus-*. Srodno sa našom posuđenicom iz germanskoga *kušati*.

momenat ili u bliskoj budućnosti ne će se srušiti“. Takovu konstrukciju zabilježio je i autor na str. 192. u rečenici: *ima d ūmre do rđno*, ali je ne tumači ovako kao ja. Na osnovu ovakvih dviju rečenica zabilježenih od autora mislim, da u krašovanskom govoru postoje također ova dva futura. Glagol *voljeti* mogao je prema tome po analogiji glagola *imati* biti izmjenjen u **volati*. Ja mislim čak, da je sjeverozapadnoslovensko: češko *volati*, poljsko *wolać* (također lužičkosrpsko), za koje ne postoji utvrđena etimologija, nastalo također od indoevropske osnove *vel-/vol-*. Značenje „zvati“, koje ovaj glagol u pomenutim jezicima ima, zacijelo je u uskoj vezi sa značenjem češkoga *veleti* „zapovijedati“ i našega *velim* „kažem“. Početno *v-* izgubilo se ovdje, kao i u rumunjskom *oare* < vulg. lat. **volet* (klas. lat. *vult*), a početno *o* moglo se je izgubiti prama tipu *htjeti hotjeti* (izgovoreno bez *h* kojega glasa nema ni u krašovanskom). Na str. 191 autor se, da podupre svoju etimologiju, zgodno pozvao na Vukovo *ko što lâ* „ko što voli“. Prema tome ako i nismo obaviješteni, da li gdje drugdje osim u krašovanskom jošte postoji glagol *lati* u značenju „voljeti“, ipak možemo prihvatiti ovakvo tumačenje krašovanskog futura. Na str. 232. autor je zabilježio za pitanje rumunjskog lingvističkog atlasa *ce vrei?* „što hoćeš“ ovaj krašovanski prijevod: *što laš?*, a u Gadu, selu, koje govori narječjem tipa srijemskoga ili šumadinskoga, *štd ūćčš?* Prema tome izgleda, da glagol *lam* potiskuje u današnjem krašovanskom govoru stare glagole *htjeti* i *hotjeti*. To je sasvim razumljivo, ako se ima u vidu, da je današnji krašovanski govor izoliran, tj. sasvim odcijepljen od glavnine srpskohrvatskih govora. Njegov razvitak je prepušten samome sebi.

Autor, i to se mora pohvaliti, čini kod krašovanskih izraza neprestano upoređenja s jedne strane sa govorom u Gadu i s druge sa rumunjskim. Pa ako mu i nije bilo moguće, da dulje vremena provede na terenu studirajući krašovanski govor u svim detaljima, ipak je sakupio izvanredno interesantan materijal i na osnovu samih onih 2700 pitanja rumunjskog lingvističkog atlasa.

Iz njegovih obavještenja zabilježio sam štošta interesantna. Na str. 139. zabilježio je autor, da se jedna vrsta ribe („un fel de pește“) zove *bojanka*. Prema tome je to riba, koja je nazvana po rijeci Bojani. I ovaj naziv govori za staru Srbiju kao domovinu Krašovana.

Na str. 147 zabilježio je autor rečenicu *mđeka pđda miša*, gdje je glagol *pđda* zamjena za st. cr. slovenski *pđditi* > rumunjski *pândi*. U ovom primjeru vidimo jedan slučaj, gdje su zamijenjeni stari nosni vokali *q* i *ġ*. I o tom bi trebali detaljnijih obavještenja.

Autor nam je nadalje zabilježio, da su se Karaševci prvobitno zvali *Bujáne*, zbog toga, što su se najprije naselili u mjestu zvanom

Buj. Tu ima i lokalitet *Selište*. Iz toga izlazi, da u XV vijeku Krašovani još nijesu stanovali u današnjem Karaševu, nego da su se iz Buja raširili. Autor nam je rekao, da su današnja njihova sela Klokić, Jábalče, Lúpak, Nérmić, Rávník, Vódnik bila prvobitno salaši. I bunjevački govori oko Subotice većinom su se održali na salašima.

Od navedenih toponima krašovanskih valja se zaustaviti na Nérmiću, za koje ime autor na str. 12 daje mađarsko upoređenje Nyermegey (županija Bihar), iz čega slijedi, da je na teritoriji današnjih Krašovana bilo nekada i Mađžara, možda prije njihova dolaska ovamo. Pored rumunjskoga u krašovanskom vokabularu važnu ulogu igra i mađarski elemenat.

Autor je još zabilježio naziv ruševine *Turski grad* u Karaševu. Prema tome su i Karaševci, kad se doseliše na sjever, proveli još 150 godina pod turskom okupacijom kao i ostala Mađarska. Zbog toga nije čudo, što je i u njihovom govoru istočanski elemenat zastupljen isto onako brojno kao i u svim balkanskim jezicima.

Autor je još zabilježio interesantan toponim *Semenic*. Ovako se zove gorski masiv, na obronku kojega leži Karaševo. Ovaj naziv doziva mi u pamet bošanski sredovječni toponim *Zemlnik*, danas Zemunik. Ovo bi dakako trebalo utvrditi. Toponim je zbog toga važan, što upućuje na dakoslovensko utvrđenje, ako je ispravno moje domišljanje.

Autor je još zabilježio, da se rijeka Karaš u krašovanskom jeziku zove jednako kao i samo naselje, tj. Karaševo. Ta činjenica govori u prilog Melichove hipoteze, da je rijeka Karaš dobila ime od turskotatarskog (pečeneškog) naziva **Kara su* „crna rijeka“. Iz toga slijedi dalje, da dočetak *-ovo/-evo* u toponimu Karaševo ne predstavlja izvedenicu stvorenu pomoću našega posesivnog sufiksa pridjevskog *-ov* ili *-ev*, nego, da se tu radi o adaptaciji turskoga dočетка *-u*, jednako kao u toponimu Šarajevo, koji Skarić tumači od turskoga *Seray ovası* „sarajevsko polje“¹⁾.

Interesantni su još krašovanski oblici *pláni* za *pladne*, *planújemo* za *plandujemo*, gdje je grupa *dn* asimilirana u *n*.

Na str. 194 autor je zabilježio krašovanske glagole rumunjskog porijekla: *kapucíta*, *karmuíta*, *malteríta*, *orendíta*, *sapunjíta*, *spojíta* (sve 3. lica sg. prez.). Iz ove serije izlazi, da dvojezični Karaševci upotrebljavaju rumunjski supin za pravljenje svojih glagola na *-a(ti)*.

Kao važnu činjenicu za pitanje porijekla Krašovana upotrebio je autor i jedan njihov glagol arnautskog postanja. To je glagol *banim baniš* u značenju „stojim“. Jedino što bi još htjeli znati, jeste

¹⁾ Ispor. *Glasnik Muzeja za B i H*. 1929. sv. za hist. i etn. str. 44.

to, da li taj glagol upotrebljavaju Krašovani i u značenju „stanujem boravim“. Autor ima bez sumnje pravo, da je to riječ arnautskih Gega, od koje oni prave izvedenice *banues*, *banor* „stanovnik, žitelj“. I Cincari posuđiše ovu istu riječ u značenju „život“¹⁾. Čudnovat je imperativ krašovanski od toga glagola: *baněj*, *banėjte* „stoj, stojte“. Dočetak ovoga glagola razumljiv je samo onda, ako se ima u vidu, da je stvoren prema *živej* od živjeti. Pita se, da li im i to znači *baním*.

Još je interesantno zabilježiti, da Krašovani upotrebljavaju bez prefiksa stari glagol *jeti*, koji čakavski govori poznaju danas samo u prefiksaloj složenici kao i *-čėti*, ali upor. aorist *ja* kod Marulića.

Zabilježiti još treba krašovanski prilog *sejđdn* za naše *danas*, iz čega izlazi, da je i naše *danas* nastalo od akuzativa vremena.

Od arhaizama, koji su se očuvali u karaševskom govoru, treba još naročito istaći sonantno *l*, pa riječi kao *sviréla* za naše *svirala*, jer dokazuje, da je i naše *a* u *svirala* nastalo od *jata*²⁾. Prema tome karaševski govor dokazuje istinu utvrđenu odavna na zapadu u lingvističkoj geografiji, da periferijski govori obično čuvaju mnogo više starinu nego li centralni.

Gore smo rekli, da su danas Karaševci dvojezičnjaci (*bilingues*), stoga nije čudo, što su posudili u velikoj mjeri rumunjski leksički materijal raznog porijekla (latinski kao napr. *vatújak* m. *vatújka* „mlado janje“ od rum. *vătuiu* < lat. *vitul(e)us*³⁾), gore pomenuti *orendita* od južnoslovenskog *urediti*, *fófli* ili *foflei* m. „momak“ < rum. *flăcău* nepoznatog postanja itd. Osim toga u karaševskom govoru ima i čisto rumunjskih sufiksa kao *-asa*, *-onja*. Posuđene su dakle ne samo sintaktičke pojave rumunjske nego i morfološke. Nije stoga čudo što im je i frazeologija kadikad čisto rumunjska, kao *bóli me srce* „bolujem na stomaku“, što odgovara rumunjskom *me doire inima*.

Ovime nismo iscrpli sve interesantne pojave, što ih nalazimo u dijalektološkoj studiji Petrovićevoj, koja čini čast rumunjskoj slavistici. Ona u velikoj mjeri interesuje i balkanologiju⁴⁾.

P. Skok

¹⁾ Ispor. Pascu, *Dictionnaire étym. macédoroumain*, sv. 2, str. 222 br. 84. Cincarsko *bană* znači „život“, *bănedz* „živim“.

²⁾ Upor. moje *Leksikologijske studije* u Rađu Jugosl. Ak. knj. 272, str. 84—38.

³⁾ V. Meyer-Lübke, REW³ 9406. Značajno je u poređenju sa gore pomenutim *féljin* i *strigljata*, da nema starorum. palatala *l'*, nego moderni refleks *j*. Znači, da je posuđenica recentna.

⁴⁾ Ovaj prikaz bio je napisan za Južnoslovenski Filolog još g. 1939, ali zbog ratnih prilika izlazi istom sada.

3. — А. БЕЛИЋ: Вук и Даничић. Просвета — Београд 1947, стр. 214.

Писац овога зборника чланака и расправа, проф. А. Белић је у више прилика писао о обојници својих знаменитих претходника у проучавању нашега језика. Сам он сматрао је потребним да у предговору ове књиге каже како је већина огледа у њој постала раније. Али то сигурно није учинио што би могао и помислити да је ма и једна ова његова расправа, од којих су неке држане као јавна предавања у различним приликама, било шта изгубила од своје актуелности, него зато што је с правом мислио да их је потребно датирати. Он је још хтео скренути пажњу на то да ће се у његовим огледима, од којих је сваки постао као целина за себе, разумљиво је, понешто и понављати. А свакако су и сам писац и издавач ове књиге учинили изванредну услугу и нашој науци и њеној популаризацији када су, поводом прославе стогодишњице стварне победе Вукових начела о књижевном језику и књижевности, о основама на којима ће се изграђивати народна култура, — решили да издају ове чланке и расправе о Вуку Караџићу и Ђ. Даничићу, које се знатно разликују од свега што су о творцима нашег књижевног језика писали остали биографи и оцењивачи њихових дела.

Осврћући се на политичке, националне и културне прилике у којима се стварао наш књижевни језик, дубоко познајући развитак науке о језику уопште и онога времена посебно, проф. Белић је свестрано проучио свако Вуково (а тако исто и Даничићево) дело, сваки његов спис, његову врло богату преписку. И не само оно што је досад објављено већ и све што је у рукописима сачувано. Зато је он као нико други схватио и оценио сваки и најситнији детаљ циновске Вукове борбе и суштину наше културне револуције. И све је то у ово неколико расправа колико дубоко научно толико на популаран начин изнео.

Иако је скоро сваки од ових огледа постао засебно, ја ћу о њима говорити као о једној целини, јер они по суштини својој и чине целину. У њима су изложени главни моменти из живота творца српскохрватског књижевног језика, међусобно повезано су приказани услови у којима су живели и радили, и у којима су се развили у књижевнике и научнике Вук Караџић и Ђура Даничић; дати су њихови морални ликови — не ради самих тих ликова, већ ради потпунијег осветљавања њихових дела. И коначно је јасно претстављен значај тих дела за нашу националну науку и културу. Ни формална подела на први (у коме се претежно говори о Вуку и његову раду), други (који је углавном посвећен

Даничићу) и трећи део — не разбија стварну целину коју чини овај зборник. Разумљиво је да и није могуће говорити о целокупном раду Вука Караџића, а да се за последњи период тога рада, за период победе његових начела, не повеже и делатност Ђ. Даничића, као што се формирање самога Даничића и постанак његових најважнијих дела правилно могу схватити тек када се упозна Даничићево учење код Вука, огромни утицај који је овај на њега чинио и коначно њихов заједнички рад — углавном на II-ом издању Вукова Рјечника и још неких његових дела. И ако се ово једино правилно проучавање Вука и Даничића игде може наћи — то је свакако у расправама проф. Белића о којима говоримо.

Љуб. Стојановић у својој великој студији *Живош и рад Вука Караџића* као хроничар, из године у годину, из месеца у месец, а гдекад и из дана у дан, прати Вука и његов рад, обавештава се где се он у коме тренутку налазио, у каквим приликама се налазио, у каквим је кад односима био са људима на које га је природа његова посла упућивала, и шта је све у којој прилици радио. Проф. Белић, међутим, имајући на уму све то, а уз изузетно познавање Вукових дела, просуђује и Вукова начела у целини и сваку његову мисао посебно, оцењује његове планове и поједине потезе — увек у одговарајућим политичко-националним и културно-књижевним условима нашег народа, и све нам то даје у једној синтези која је свагда, и поред све своје сажетости, препуна садржине. Тако овде, код проф. Белића у првој расправи, рецимо, није пропуштен ниједан важнији детаљ из Вукова живота који би био значајан за објашњење његова дела, иако Белић, такорећи, на свега неколико страна, и то узгредно, даје само главне податке из Вукове биографије. Примера ради показаћемо како он, пошто је претходно са по једном реченицом истакао где се Вук родио, у каквој средини се родио и какве је школе учио, мало даље каже: „Настаје за Вука Караџића радни и мучни период у приликама у којима се тадашња Србија стварала. Цео Карађорђево устанак протекао је пред његовим очима и сва борба Карађорђевих људи“. За овим с неколико речи пропрати Вука на појединим дужностима у устаничкој Србији све до њенога привременог пада, који га доводи у Беч. Па ни у овако кратком осврту на Вуков живот проф. Белић нигде није пропустио да да укаже на његов додир с појединим знаменитим личностима устанка, са народом и са установама које ће бити од великог значаја за познавање онога бурног и судбоносног времена, за формирање његове револуционарне природе и научног лика, за његов реформаторски и књижевни рад. Што се даље биографских

података тиче Б. их тесно укупчава у Вуково дело. И не запажајући да се ту говори о Вукову животу, ми га ипак у крупним потезима налазимо изложена у три етапе.

У првој етапи (1814—1823) Вук постаје књижевник, грама-тичар и реформатор, води оштру борбу с противницима борећи се у исто време с материјалним недаћама, које су га морале ометати у његовом значајном послу. Али се он ипак пробија добијањем признања (ако не још у својој земљи а оно ван ње), повољним оценама његових радова, избором за члана појединих научних друштава у словенским земљама и у Немачкој, добијањем доктората у Јени и др. У овоме времену Вук је дао прва значајна дела, дао је своју језичку и правописну реформу, отпочео је књижевну критику, књижевно-научну полемику, и открио је културноме свету како савршену књижевност је створио наш народ.

Друга етапа (1823—1845) обележена је даљим Вуковим изграђивањем у додиру с научним светом, даљим развијањем његова рада, проширивањем тога рада на скоро цео наш народ, а и даљим сталним бригама око обезбеђења материјалних средстава за живот — лични и породични — и за свој књижевни и научни рад, који је у овој етапи очевидно био врло плодан.

Трећу етапу (од 1845 до краја живота) чини последњи и радом такође врло испуњени део Вукова живота, у коме он као прослављени књижевник и научник, сада већ и у своме народу, материјално обезбеђен од више својих мецена, до максимума развија активност на поновном издавању ранијих и објављивању нових својих дела. Помаган од све већег и већег броја присталица, од омладине, од све напредне интелигенције и од целог народа, Вук већ на почетку ове етапе остварује своја језичка и књижевна начела, и са стварним успехом завршава културну револуцију у своме народу. Он сада доживљује да цело поколење најбољих књижевника као што су: Његош, Бранко Радичевић, Ђура Јакшић, Змај, Љуба Ненадовић и др. своја значајна дела пишу на чистом народном језику, за шта се он неколико деценија борио са свим српским књижевницима и са званичним претставницима власти у Србији и Војводини. Колика је била диновска снага Вукова, колика његова морална јачина, какво познавање културних потреба свога народа, исправност погледа, његов таленат и истрајност у борби — то је проф. Белић у овој књизи својих огледа свестрано осветлио.

Да је Вук Караџић творац српске националне културе и оснивач свих националних наука, то се и раније говорило, али некако више у фразама, а с мање стварних доказа. Проф. Белић је, међутим, ово показао на примерима наших најбољих књижевних

дела, наше нове историје, фолклора, описа народних обичаја и права, нашег сликарства, скулптуре и народне орнаментике (в. оглед *Вук и народна култура*). Али је проф. Белић, природно је, највише занимао Вуков рад на језику, на реформи језика и правописа. Природно је, кажем, већ и по томе што је ова „реформа у себи носила неисцрпно врело за национални развитак наше културе у најразличнијим правцима“ (види стр. 84). И свакако реформа језика и правописа чини најважнији део Вукова рада. То је уосталом и сам Вук стално истицао. С друге стране, проф. Белић је као велики лингвист и, сигурно, најбољи познавалац Вукових дела више него ма ко други могао ценити лингвистичку оправданост Вукових погледа на језик, а није занемарио ни друштвено-историску условљеност Вукових начела о књижевном језику и правопису. У овој светлости проф. Белић нам је у својим расправама приказао грандиозну фигуру Вука Караџића, његов значајни рад на реформи језика и правописа, као и сав остали Вуков рад и његов значај за нашу науку и културу.

Иако нам је Б. све ово синтетички изложио, он није заобишао ни једну чињеницу и ниједну личност с којом је Вук у своме раду био одвећ тесно везан. Између свих тих личности свакако се по своме значају за Вуков рад највише истиче Јернеј Копитар.

Несумњиве заслуге Копитарева за дело Вуково нико не може оспорити, али се ни његова политичка незаинтересованост у свему томе никако не може искључивати. Њу не искључује ни проф. Белић. Он, истина, у првој расправи овога зборника, полазећи од једног Вукова признања, и наглашујући Вукову истинољубивост, — велико несебично залагање Копитарево за што бржи и што потпунији успех Вукове реформе објашњава искреном љубављу Копитаревом према науци и култури словенској. Вукова љубав према истини, на коју се проф. Белић с разлогом позива, коју, још више, чињеницама доказује, и која је заиста једна од врло позитивних особина В. Караџића и као човека и као књижевно-научног радника, не може се довести у питање ако се Вуку на једној страни да за право кад каже да за почетак његова скупљања народних песама, речи и правила о језику заслуга припада једино Копитару, а на другој се страни допусти те још колика Копитарева политичка заинтересованост за успех Вукове реформе језика и правописа. Најновија словеначка наука указује на дубоко реакционарне побуде које су и у томе „руководиле овог словеначког идеолога аустророславизма“ (в. Борис Зихерл, Франце Прешерн — песник и мислилац. — Књижевност, год. IV, св. 2, стр.

124 и тамо наведену литературу). Уосталом, ни проф. Белић није пропустио да истакне огромну разлику између Вукових и Копитаревих политичких концепција, баш што се судбине словенских народа тиче. Док је Копитар — то Б. изричито каже — био за културне аутономије словенских народа у границама бечке монархије — Вук се борио да његов народ, који се политички почео ослобађати, оствари, између осталог, и културно ослобођење од свега туђинскога. Уз то Б. допушта да је код Копитара „и било политичких мисли кад је саветовао Вуку што веће одвајање од рускоцрквеног језика“ (стр. 81). А свакако с правом наглашава да се и поред неоспориве разлике у политичким концепцијама односи између Вука и Копитара никада нису помутили. И разумљиво је зашто се нису помутили. Није могуће веровати да Вук, оштроуман какав је био, и сам није запажао Копитареve политичке тежње, али је у свакоме случају, и свакад, за њих био неосетљив, јер је био велики и истински родољуб који се формирао кроз борбу свога народа за ослобођење, који се и сам целог живота борио за то ослобођење, и правилно сматрао да се оно не може остварити без културне револуције. А Копитар је, ма колико то изгледало парадоксално, био не само помагач него унеколико и сарадник Вуков на делу извођења те револуције, иако не баш из племенитих побуда.

Огроман је број знаменитих личности у нашем народу и спољном свету с којима је Вук одржавао тешње међусобне везе. То сведочи његова врло велика преписка, која је досад издата у седам опсежних књига, и од које — каже нам проф. Белић — има још три неиздате. Врло су занимљиви Вукови односи с кнезом Милошем Обреновићем, утолико занимљивији што су они обично приказивани и на Вукову штету, дакле — нетачно. Вуку се замрало што се према кнезу Милошу у појединим приликама неједнако односио, према томе у каквој је зависности кад од њега био; у једним приликама му је, говорило се, ласкао, а у другим га је приказивао у најцрњим бојама. Као Вука и његов рад у целини, проф. Белић је верно оценио и тачно приказао и Вукове односе с Милошем и његов карактер уопште. Он, наравно, не пориче да је Вук с кнезом Србије био у неједнаким односима, да о њему није и овако и онако говорио и да се није често обраћао за материјалну помоћ и кнезу Милошу и другима, али увек у границама човекова достојанства, према захтевима свога огромног подухвата, а и према личним потребама самога себе, као човека и оца породице који се старао да своју децу однегује и лепо васпита. Вук је био сиромах, а за његов рад и за кућу, из које му болест и

смрт нису излазиле, требало је доста материјалних средстава. Он се није либио да та средства тражи и на другим странама, а још мање је могао сматрати да их је зазорно тражити од свога народа, за који је целог живота радио, и урадио више од сваког другог појединца. До промене династије у Србији помоћ у својој земљи Вук је могао добити једино из руку кнеза Милоша. Зато се он и обраћао на овога, па ако је о њему некад и повољно говорио, истинољубиви Вук му никад ништа незаслужно није приписивао, већ је само износио његове несумњиве заслуге за стварање српске државе. А кад се, боравећи у Србији у сировој средини кнежевој, уверио у неправичност његова режима, у некултурност и свирепост, како самог кнеза тако и његове околине, и кад се решио да му све то јавно у познатом Писму из 1832 године каже, он то није учинио као лично увређен човек, него је као прави патриот сматрао за своју дужност да укаже на тешке последице које из таквог система за његов народ могу проистећи. Овако тачну оцену односа између Вука и кнеза Милоша дао је први проф. Белић, који никако не сматра да је Вук био ван опасности од кнеза када му је рекао многе горке истине.

Проф. Белић је и посебно обратио пажњу на Вукове личне и књижевно-научне везе с већим бројем познатих личности у словенском свету. Од изузетног су значаја везе које је Вук одржавао с Хрватима, управо зато што то нису биле везе само с појединцима већ с целим народом. Оне Вуку дају право на назив једног од најзначајнијих, ако не и најзначајнијег творца културног зближења између Срба и Хрвата. У циљу остварења тога зближења он је, иако иначе бескомпромисан у борби за своја језичка и правописна начела, сам чинио извесна отступања од тих начела. Тако он од год. 1836 почиње писати *x*, иако се у несразмерно већем делу народа тај глас уопште не чује у изговору. Затим од 1839 место сугласника *ћ* и *ђ* насталих у резултату најновијег јотовања у вези са сугласником *ј* од *је* као рефлекса кратког некадашњег вокала *ѣ* Вук пише *шј* и *дј* (*шјескоба* и *дјеца* а не *ћескоба* и *ђеца*, како највећи део нашег народа јекавских крајева говори). И једну и другу ову измену Вук је учинио зато што је сматрао да ће се тако Срби и Хрвати књижевним језиком приближити једни другима, јер је изговор сугласника *x* и неизмењене гласовне групе *шј* и *дј* нашао у Дубровнику. Прву од ових особина још и у Црној Гори, а другу углавном код муслиманског живља по градовима Босне и Херцеговине. Иако, како Б. каже, „тај глас (реч је о сугласнику *x*) већина нашег народа није изговарала, у интересу оног значајног питања о заједници с Хрватима он га је

ипак узео у свој језик“ (стр. 73). А неколико редака даље проф. Белић наставља: „Тај изговор са непретвореним *шј* и *дј* у *ћ* и *ђ* био је старији и, што је најглавније, на изванредан начин приближавао ономе што се налази у тадашњем хрватском књижевном језику“. Вук се, уз ово, залагао за јекавско наречје, поред осталог и зато што је „оно нарјечије и у дубровачкијех списатеља и тако се само чрез њега можемо ујединити с нашом браћом римскога закона која с радошћу нама руке пружају“ (Вук, Писма о српскоме правопису с особитијем додацима о српскоме језику. — Беч, 1845, стр. 20). Он је свакако врло много урадио на значајном делу уједињења Срба и Хрвата у једном књижевном језику. Као круну напора које је Вук у овому правцу чинио проф. Белић означава тзв. *Књижевни договор*, који је држан у Бечу 1850 год. и на коме је од неколико учених и јавних радника хрватских, с једне, и Вука Караџића и Ђ. Даничића, с друге стране, утврђено да се Срби и Хрвати служе једним истим књижевним језиком с двама азбукама.

Иако одлуке Књижевног договора нису одмах ступиле на снагу, иако је требало да прођу још неколике деценије док су Хрвати, тек пред крај прошлог века, у потпуности прихватили Вукова начела о књижевноме језику и правопису, — одонда је, каже проф. Белић, за скоро 50 година, ово зближење Срба и Хрвата бивало све веће (наравно да он овде не узима у рачун године II Светског рата, када су усташки идеолози чинили све што се могло за разједначење књижевнога језика Хрвата и Срба). А тек ће се, и по предвиђањима проф. Белића, у условима изградње социјализма, у новоме друштву, створити могућност уклањања свих разлика из књижевног језика Срба и Хрвата. Али ово нимало не умањује заслуге Вука Караџића, који је међу првима врло много учинио за стварање културне заједнице међу наша два братска народа.

У радовима о Вуку стално се истицало како је он у својој борби за језичка и књижевна начела скоро 30 година био усамљен у своје народу. Тако се заиста могло рећи када се мислило на људе од власти и књиге, који су се сматрали позваним да о тим питањима одлучују. Ово исто и проф. Белић на више места у својим расправама истиче, и указује на то да је само Вук Караџић могао одолети у борби противу многобројних противника, међу којима је било и тако моћних као што су били кнез Милош и митрополит Стратимировић, који ни од каквих средстава није презао само да би Вука онемогућио. Овај је (заједно са свим својим присталицама) Вука у народу приказивао као издајника,

у Русији на њега указивао као на немачког шпијуна, а код бечке полиције га је денунцирао као руског агента. И да би се у тако неравној борби однела победа ваљало је имати Вукове квалитете, које је проф. Белић у својој књизи изванредно јасно оцртао. Он Вука карактерише као истинског борца прекаљена у огњу Првог српског устанка, као правог револуционара, који у начелним питањима никада никоме није правило уступке, као човека гвоздене воље и логике и, што је најважније, као свестраног познаваоца свога народа и његових потреба. — Стварно, Вук већ од почетка његове борбе није био сам већ с народом, који се у то време лаћао оружја да се бори за своја права и своју слободу. Вук је, дакле, на својој страни имао цео народ противу система који је хтео ограничити права и слободе народне, и зато је он у борби победио. А баш то и чини генијалност његову. Али величина Вукова није само у томе. Према проф. Белићу Вука великим чине и његова „моћ продирања у суштину ствари ма како оне биле сложене“, „сналажење у најзаплетенијим ситуацијама“, „способност предвиђања и продирања у далеку будућност онда кад човека све свлачи у блатну садашњицу“, „осећање реалнога и могућега“, „опажања свих покрета у души народној“ и „хармонија посматрачких и творачких особина која се опажа у свему што је Вук радио“ (стр. 45—46).

Сасвим је разумљиво што су Вуку његове изнесене личне особине обезбедиле потпуну победу, утолико разумљивије што је Вук још знао одабрати моменат када ће у борби задати одлучујући ударац. Као пример за ово проф. Белић наводи Вуков смишљени напад на противнике одмах после смрти Ст. Стратимировића, када су се присталице свемоћнога митрополита осетиле безглављене. А Вукову победу је убрзало и његово стварање школе својих присталица из редова младих књижевника и научника, међу којима су се и по времену и по значају први истакли Бранко Радичевић и Ђ. Даничић. Бранко је, као први истински лирски песник код Срба, и у језику и у поезији пошао за народом и, по речима проф. Белића, „открио нове видике и нове путеве нашој поезији“ (стр. 52). А Даничић је већ у првоме делу *Раџ за српски језик и Правопис* и практично и теориски снажно подупро Вукову реформу; практично — на тај начин што је на сопственом примеру показао да се на Вукову језику и сложена научна грађа може излагати без икаквих тешкоћа, а теориски је научним аргументима доказао сву неоснованост, бесмисленост и неодрживост поставки главног Вуковог противника Јована Хацића дајући у исто време образложење Вукове реформе.

Проф. Белић се није задржао само на овоме делу Ђ. Даничића, које је за победу Вукових принципа непосредно имало врло великог значаја, јер су противници тих принципа после појаве „Рата за српски језик и правопис“ скоро сасвим умукли. Али је Даничић имао да се у појединим чланцима, у критикама и полемикама, и даље бори за доследно спровођење у живот Вукових начела о језику и књижевности. Истицањем и тумачењем Вукова књижевног и научног рада, он је више него ма ко други учинио да Вукова схватања о књижевности и његова начела о језику и правопису, и насупрот мерама државне власти, буду потпуно прихваћена на неколико година пре него су законом одобрена. А. Белић је дао оцену и других Даничићевих дела. Он је објаснио њихов постанак и утврдио је да су се једна од њих појавила као плод тесне сарадње с Вуком Караџићем. Као таква проф. Белић наводи Даничићеву *Малу српску граматику*, која је, с једне стране, граматика Вукова језика, а с друге стране — прва наша научно рађена практична граматика, која је послужила као солидна основа за све касније граматике код нас. На Вукову материјалу — то нам Белић изрично каже — Даничић је ушао и у проблеме акцента нашег језика. У низу расправа у току 20 година он је објављивао своје досад ненадмашне акценатске студије, у којима је, као најважније, дао систематизацију акцента појединих врста речи, и тиме поставио солидне основе даљем проучавању акцента нашег савременог језика. Међу ова дела иде и велика *Србска синтакса*, коју Белић оцењује не само као збирку драгоцене синтаксичке грађе већ и као дело у коме су значења падежа свакад врло добро погођена, иако гдекад апстрактно дефинисана. И ова и сва остала своја дела Даничић је писао према најхитнијим културним потребама нашега народа, како су их изискивале и омогућавале дужности које је он вршио. Тако је Даничић, као професор историје књижевности у Лицеју и на Великој школи у Београду, приступио озбиљном проучавању наших старих књижевних споменика и издао је неколико српских средњовековних писаца обраћајући при томе највећу пажњу језику. У вези с овим радом постао је и његов познати *Речник из књижевних старина српских*, који је практично много допринео познавању наше прошлости, њене културе и књижевности.

Осврћући се на помоћ коју је Даничић указивао Вуку у спремању неких његових дела, проф. Белић у исто време наглашава огромну корист коју је Даничић имао од заједничког рада с Вуком. Он, који ће постати наш највећи лексикограф, пословима на изради речника учио се помажући Вуку при спремању II-ог

издања Српског рјечника, само што ће он то знање, које је поред Вука стекао, још усавршити према стању лингвистичке науке свога времена. Тако је Даничић, отпочињући замашан културно-научни посао око спремања историског *Рјечника хрватскога или српскога језика* у Југословенској академији знаности и умјетности у Загребу, сам израдио I-ву и почео другу књигу тога речника, и тиме је стао у ред првих лексикографа свога времена. Као врло корисна проф. Белић оцењује и Даничићева дела: *Историју облика, Основе и Коријене*, али напомиње да Даничић у њима, нарочито у овоме последњем, није био на висини савремене му науке о језику.

У посебној расправи о њему и у осталим огледима, Вуков најглавнији саборац и његов помагач на стварању нашег књижевног језика, настављач Вукова дела и други по реду велики неимар наше националне културе — Ђура Даничић у овој књизи проф. Белића врло је једноставно а свестрано насликан, не само као научник већ и као човек и родољуб. „Као научник, вели на једноме месту проф. Белић, он је био у то време ненадмашан у тачном одређивању облика, значења и употребе речи“. А Даничића човека и родољуба најбоље карактерише исповест његова једноме пријатељу у којој каже: „Ја управо живим у тој мисли да смо дужни сатирати себе служећи народу“. Проф. Белић нам је баш таквога приказао Ђуру Даничића кроз његов живот и његово дело.

У једноме огледу проф. Белић се нарочито осврнуо посебно на значај 1847 године, која је у нашој култури и нашој књижевности, на самоме почетку њенога развитка, дала неколико дела (Његошев Горски вијенац, Песме Б. Радичевића и др.) која по вредности ни до данас нису превазиђена, а баш то је нејречитији доказ не само могућности него и неминовности успешне победе сваке револуције над свим оним што је назадно.

М. Стевановић

3. — WEINGART MILOŠ: *Hlaholské Listy Vídeňské. K dějinám staroslověnského Missálu v Praze 1938.*¹⁾

Године 1890 издао је Јагић одломак Мисала према римском обреду преведен са латинског; одломак је по садржају сродан с Кијевским мисалом: садржи седам молитава и један одломак апостола. Споменик је писан хрватском глагољцом. Свестрана оцена овог интересантног споменика и питања која су с њим у вези, оцена коју је дао Јагић, није изгубила свој значај и сада;

¹⁾ Исп. кратку оцену ове расправе д-ра Бранка Милетића (ЈФ XVII стр. 277—279). Сматрам за потребно да се зауставим на расправи покојног проф. Вајнгарта нешто више.

али поновно разматрање ових питања после педесет година корисно је по науку као што се види из рада покојног чешког слависте проф. Вондрака. Многобројне критике Јагићевог издања унеле су мало новог у осветљење овог споменика; изузетак чини донекле критика проф. Вондрака (*Asl Ph. XIV, 278 и д.*). Главне своје закључке Јагић је поновио 1913 у *Entstehungsgeschichte*.

Бечки листићи слични су у више тачака Кијевском мисалу; и један и други споменик изричито сведоче да су на моравско-панонском терену постојали грчки и латински обред; Кијевски мисал се није могао појавити на другом каквом терену сем на чешкословачком; Бечки листићи, иако су млађи, толико су блиски Кијевском мисалу да се не може посумњати у старину хрватске глагољске књижевности и њене везе с најстаријим моравскопанонским споменицима. Треба приметити да се језгро хрватског глагољизма не може тражити на југу, близу Македоније, већ на северу, на Хрватском Приморју и Кварнерским Острвима, дакле близу Паноније, као што о томе сведоче такође глагољски натписи. Даљем је расветљавању ових питања допринео рад проф. *Mohlberg-a Il messale glagolitico di Kiew (Sec. IX) ed il suo prototipo Romano di Sec. VI—VII, Atti della pontificia Accademia Romana di archeologia, Memorie, volume II, Roma 1928, стр. 207—320.*

Mohlberg, пошто је проучио падуански кодекс D 47 (VI—VII в.), утврдио је да Кијевски мисал садржи сакраментариј Григорија Великог. Падуански кодекс не претставља директни латински оригинал Кијевског мисала, као што се види из поређења на појединим местима латинског и старословенског текста. Прави латински оригинал Кијевског мисала био је неки други рукопис веома близак Падуанском D 47, али тај је оригинал изгубљен.

Mohlberg претпоставља да је преводилац био сам Константин-Ђирило.

Mohlberg је нашао такође оригинал Бечких листића, барем један њихов део, али не у Падуанском кодексу D 47, а и не потпун.

Овим се још више потврђује блискост Бечких листића Кијевском мисалу.

Оно што смо рекли досада даје општи појам о стању у којем се налазило питање Бечких листића пре него што се појавила Вајнгартова расправа.

Проф. Вајнгарт, узимајући у обзир да су радови Јагића и *Mohlberg-a* ретки, почиње свој чланак поновним издањем Бечких листића напоредо са латинским текстом по *Mohlberg-u*.

Треба приметити да је страна А8 споменика толико оштећена да Mohlberg није могао пронаћи одговарајући латински текст, па се зато служио латинским преводом Јагићевим (с незнатним изменама).

Имајући у виду сродан садржај Бечких листића и Кијевског мисала, треба сматрати као најважније питање — питање узајамног односа ова два споменика. Вондрак (О рѣводу...) је сматрао да сличност Кијевског мисала и Бечких листића (који су се несумњиво појавили на хрватском терену) сведочи у корист његовог мишљења да је Кијевски мисал поникао на јужнословенском земљишту: код панонских Словена; али сада, вели проф. Вајнгарт, пошто је главни аргумент Вондраков о надредним знацима, морамо одбацити мисао о јужнословенском пореклу Кијевског мисала. Кијевски мисал по Вајнгартову мишљењу претставља споменик великоморавског порекла, тј. по своме језику чехословачки.

Из сличности Кијевског мисала и Бечких листића проистиче следеће: Бечки листићи такође су одломци старословенског мисала моравскопанонског порекла; они су били преписани (у Хрватској) са старословенског глагољског оригинала, који је припадао групи чешкоцрквенословенских споменика; Бечки листићи, дакле, претстављају одломке истог латинскословенског сакраментарија од којег потиче и Кијевски мисал.

Своје закључке проф. Вајнгарт заснива на разматрању разлика и сличности између Кијевског мисала и Бечких листића, на првом месту палеографских. Полуокругли тип слова Бечких листића претставља друкчију палеографску школу, из друге области — прелаз од моравскопанонског типа ка хрватском.

Бечки листићи много су ближи у палеографском погледу Кијевском мисалу, најстаријем типу глаголице, неголи остали хрватски глагољски споменици и у томе погледу одликују се од одломака Михановићевих и Гршковићевих.

Писмо Бечких листића, вели проф. Вајнгарт, претставља удаљен одјек писма Кијевског мисала, те је као такав умногом ближи К. мисалу неголи македонским споменицима.

Сличност облика појединих слова Кијевског мисала и Бечких листића проф. Вајнгарт налази у овим случајевима: **а, д, џ, п, т, џ, ч, џ**. Међутим разлике међу Бечким листићима и Кијевским мисалом проф. Вајнгарт налази много чешће у словима: **џ, ж, з, н, њ, к, л, н, о, р, с, џ, џ** (у Кијевском мисалу овога слова нема). **џ**. Али, уствари, прва група слова мора бити редуцирана: слово **а** у Бечким листићима доста се јако разликује од слова у Кијевском мисалу (у Бечким листићима ово слово има горе хоризонталну

цртицу које нема у Кијевском мисалу). Слово **Д** такође се разликује у једном и у другом споменику. Слово **М** као саставни део лигатуре у Бечким листићима (**Мл**) заиста се подудара са старим словом **М** у Кијевском мисалу, али иначе, ван тих случајева, наместо старог слова које се јавља у Кијевском мисалу налази се знак **π** латинице. За слово **Ф** у Бечким листићима проф. Вајнгарт вели да је блиско истом слову у Кијевском мисалу, јер се још види да је комбинација двају слова **Ф** и **У**. Ово није тачно, јер су у Бечким листићима та два дела слова **Ф** везана у једну целину, међутим у Кијевском мисалу стоје слободно једно иза другог, дакле не стапају се у један знак.

Тако исто проф. Вајнгарт је уврстио у прву групу слова знак за полугласник из тог разлога што је у Бечким листићима сачуван знак **Ѣ** (проф. Вајнгарт нетачно наводи **Ѣ**), а не новије слово хрватске глагољице (у форми вертикалне цртице). Са оваквим погледима на старину глагољског слова **Ѣ** не можемо да се сложимо: полугласник у Бечким листићима није стар ни по облику ни по употреби; по употреби због тога што се не разликују два полугласника; по облику полугласник у Бечким листићима сасвим не личи на полугласник у Кијевском мисалу: у њему основни део приближно претставља старо глагољско слово **Ѣ**, док у Бечким листићима основни део слова претставља овал као што је у много млађим споменицима (XII в. — у Охридском апостолу и тако исто у Гршковићевом одломку).

На тај начин по блискости с Кијевским мисалом слова **А**, **Д**, **Ф**, **Ѣ** не спадају у прву групу. Тим самим повећава се друга група: слова која се разликују по облику од слова Кијевског мисала.

Из свега горе реченог следи да није тачно тврђење проф. Вајнгарта да су Бечки листићи у појединим словима ближи Кијевском мисалу неголи македонским споменицима: обрнуто, може се тврдити да се у више случајева у Бечким листићима јављају облици слова ближи облицима македонских споменика. Тако, на пр. слово **Ѣ** у Бечким листићима претставља друкчији облик неголи у Кијевском мисалу и ближе је облику Синајског псалтира, који је споменик писан, несумњиво, у XI в. на македонском тлу. Слово **Ѣ** у Бечким листићима одликују се од **Ѣ** у Кијевском мисалу и ближе је облику македонског Асеманова јев. Слово **Ѣ** у Бечким листићима са једном цртицом по средини слова претставља паралелу овом слову како се оно јавља у Охридском јев. и Бојанском палимпсесту. Видели смо чиме се разликује слово **Ф** у Кијевском мисалу од истог слова у Бечким листићима. Исти облик овог

слова као у Бечким листићима налазимо у македонским споменицима напр. у Асемановом јеванђељу.

Слово **χ** се у Бечким листићима подудара по облику са истим словом у Охридском апостолу, македонском споменику краја XII века.

Слово **Δ** Бечких листића ближе је истом слову у Асеманову јеванђељу. Слово **Ъ** Бечких листића слично је слову **Ъ** у македонским споменицима напр. у Асеманову јеванђељу и Синајском псалтиру. Каткад налазимо паралелу словима Бечких листића новог типа на чешкоморавском тлу, тако, слово **ε** са једном цртицом у средини налазимо у Прашким листићима.

На тај начин, ја не видим неке нарочите блискости Бечких листића у палеографском погледу према Кијевском мисалу, нити, с друге стране, видим неке нарочите старине; у исто време видим везу, у палеографском погледу, с македонским споменицима, као и везу Прашких листића у истом погледу са јужнословенским споменицима.

Оно што проф. Вајнгарт наводи као карактеристику Бечких листића у граматичком погледу не даје ништа ново. Као што је познато, Бечки листићи знају само за једно слово за полугласнике и то глагољско **ъ** (код проф. Вајнгарта погрешно **ь**), ово одговара хрватској редакцији старословенских споменика. Тешко је рећи како је било у оригиналу Бечких листића: једно **ъ** или два полугласника **ъ** и **ь**.

За вокализацију полугласника Бечки листићи не знају; опет не знамо чиме се то објашњава, да ли тиме што је оригинал претстављао старохрватску редакцију или чешкоморавску.

Изостављање полугласника у отвореном слогу релативно је ретко; покаткад се изостављени полугласник замењује апострофом.

За хрватски споменик XII в. ово је изостављање природно. Што је то изостављање релативно ретко, објашњава се графичком традицијом. На тај начин, видимо да грађа Бечких листића у том случају не даје убедљивих доказа за претпоставку о оригиналу типа Кијевског мисала. Носни вокали мењају се у Бечким листићима у чисте вокале **оу** и **е**. Ово је хрватизам XII в. који нас не упућује на оригинал сличан Кијевском мисалу.

Прасловенским сугласничким групама **dj**, **tj** у Кијевском мисалу одговарају **з** и **ц**, док се у Бечким листићима налазе старословенске групе **жд**, **шт**. Тако исто прасловенској групи **sk** испред палаталних вокала одговара у Кијевском мисалу **шц**, док је у Бечким листићима **шт**.

из таквих речи Бечких листића којих нема у Кијевском мисалу, речи — *азѣ, алкати, вратѣ, выкати, видѣти* итд. Уопште фрагментарни карактер споменика који се пореде смета закључцима. Можемо само забележити да у Бечким листићима има речи које спадају у најстарији лексички слој старословенског језика, те се на тај начин Бечки листићи индиректно приближују Кијевском мисалу и уопште споменицима моравскопанонским. То су ови изрази: *дѣволѣ, драгилѣ, вѣсь мирѣ, мѣвити, позорѣ* (у одломку апостолског текста), *пѣстоуниѣ* (такође у апостолу), *ран*.

Понеки од ових израза не иду овамо, јер се не могу сматрати као старији као што их сматра проф. Вајнгарт: напр. *алкати* (у Зографском и Маријином према *алкати* у Псалтиру) или *часѣ*.

Овај преглед сличности и разлика између Бечких листића и Кијевског мисала у палеографском, граматичком и лексичком погледу не иде много у прилог мишљењу проф. Вајнгарта што се тиче узајамних односа ова два споменика.

На крају свог чланка проф. Вајнгарт разматра сличност у преводилачкој техници и у стилистичкој страни ова два споменика.

Треба признати да су ова поређења много убедљивија неголи поређења палеографске, граматичке и лексичке врсте.

Углавном, проф. Вајнгарт обраћа пажњу на ред речи и реченица у којем се огледа утицај латинског језика. Он такође обраћа пажњу на бројне сличне синтагме као и на стилистичке сличности као што су епитети и асонанси. Чланови сложених реченица ређају се паралелно с обзиром на дужину и на мелодију. Веза Бечких листића и Кијевског мисала, вели проф. Вајнгарт, биће још јаснија ако испоредимо ова два текста са одломком старословенског мисала који је преведен са грчког, дакле по источном обреду — такозвани Синајски листићи, један део Синајског еухологија (*R. Nahtigal, Starocrkveni evkologij, Razprave, izdaja Znanstveno društvo... v Ljubljani, II, 1295*). То је изврстан превод, али сем фразе *помнлоуи ма* не може се навести ниједна паралела са Бечким листићима и Кијевским мисалом. Мисал преведен са грчког има сасвим друкчији карактер него ли мисал који је преведен с латинског, иако се налазе понеке терминолошке сличности: *дѣрѣи, господѣ, грѣхѣ* и сл.

Изгледа, дакле, да праоригинал Бечких листића садржи великоморавски превод латинског мисала.

Цела се ствар може замислити овако: Константин, кад је дошао на Мораву, превео је мисал са грчког; ово је било године 863—858 као што о томе сведочи Константинова Биографија, глава XV. Тај се превод огледа у Синајским листићима. Касније,

када је папа Адријан II одобрио словенску литургију, по смрти Константиновој, један од Константинових ученика превео је Грегоријански сакраментариј с латинског. Тај превод мисала садржи чехизме који упућују на великоморавско тле. Доста тачан препис овог превода огледа се у Кијевском мисалу. Превод је пренесен на хрватско тле, па је дошао нама у хрватском препису XII века. То су Бечки листићи. У овом су споменику уклоњени чехизми а, с друге стране, унесене су хрватске језичке одлике.

Остатак истог латинскословенског превода грегоријанског сакраментарија од којег води порекло Кијевски мисал, у своме старом делу и Бечки листићи, — јесте прва страна Кијевског мисала. „Писана је, вели проф. Вајнгарт, на хрватском терену пред крај XI века“; она садржи одломак посланице св. Павла Римљанима по грчком обреду и молитву Богородици преведену с латинског. Треба приметити да ова прва страна Кијевског мисала по своме језику не личи на хрватски споменик: носни вокали се чувају, тако исто чува се вокал *ъ*; главно је пак да се полугласници не стапају у један исти полугласник, исп. *тѣмѣнѣѣ*, *силѣнѣѣ*, *дѣнѣѣ*. Дакле у овом се споменику огледа јужнословенски дијалекат са *ѣ=ъ* и са *ѣ* у јаком положају *ѣ*. Додаћу да Јагић наводи овај одломак у групи споменика округле глагољице „пореклом из Македоније и суседних земаља“.¹⁾

Остаје отворено питање како треба схватити следећу интересантну појаву: што се на једној истој страни јавља одломак апостола по грчком обреду и молитва Богородици преведена с латинског.

С. Куљбакин

4. — Uvod u slovansko filologjo, napisal univ. prof. dr. Rajko Nahtigal, r. član Akademije znanosti in umetnosti, v Ljubljani, 1949 (изашло у серији издања под називом Univerza v Ljubljani, Humanistički oddelek Filozofske fakultete). 119 мала 8^о.

Овај је Увод уствари мањи него што изгледа, јер иако има 119 страна мале осмине, што и само по себи не би било много, он се распада на два дела: на увод (од 5—51 стр.) и на напомене (од 53—114 стр.). Он има и регистар имена. И поред тога што је својим напоменама наш многозаслужни љубљански слависта знатно допунио свој текст, ипак је све ово и сувише мало да обухвати

¹⁾ И. В. Ягичъ, Глаголическое письмо (Энциклопедія славянской филологіи 1911 г.), 126—129 стр.

оно што треба увод у словенску филологију да обухвати. Колико је то мало и недовољно, видеће се из самог садржаја ове књижице.

Намена је ове књижице да буде приручник студентима и да послужи као полазна тачка у њиховим славистичким студијама узетим у најширем смислу речи. Уствари, ово је само један мали део од свега тога.

У почетку књиге даје Нахтигал дефиницију словенске филологије, полазећи од Добровског и Копитара и задржавајући се нарочито на мишљењу Јагићеву онако како ју је он схватио када је покретао свој Архив за словенску филологију (1876) и како ју је омеђио у својој великој Историји словенске филологије (1910). У грубим цртама Јагић је ту обухватао језик, књижевност и етнографију. Његову дефиницију покушали су да тачније или дубље вежу са језиком и историјом Иљински и Вајнгарт, износећи неопходност обухватања свих Словена. Још се Нахтигал задржава и на последњем Јагићеву чланку од 1921 год. у којем Јагић саветује да се претераним цепкањем словенске филологије на филологије засебних словенских народа (бохемистике, полонистике и сл.) не изгуби наука о заједничким њиховим цртама (препоручује дисциплине првог реда, опште, заједничке и дисциплине специјалних, појединачних словенских језика). Томе насупрот ставља Нахтигал схватање славистике у доратној Русији како се оно огледало у славистичким катедрама (наука о Словенима уопште, без руских предмета, и старословенском језику) и у делима В. И. Ламанског и његових ученика (К. Ј. Грота, П. А. Лаврова, Т. Д. Флоринског). Затим се зауставља на чланку проф. А. Брикнера (*Grundriss der indogermanischen Sprach- und Altertumskunde. 3. Geschichte der indogermanischen Sprachwissenschaft seit ihrer Begründung durch Franz Bopp II. Die Erforschung der indogermanischen Sprachen III.* Strassburg 1917, 3—79). Идући за Брикнером, негде поправљајући а негде допуњујући његово излагање, Нахтигал говори о Востокову (1781—1864), Линдеу (1771—1847), Јунгману (1773—1847), Копитару (1780—1844), Вуку (1787—1864), Шафарику П. Ј. (1795—1861), Срезњевском (1812—1880), В. Григоровичу (1111—2222). Намена чланка Брикнера била је да се покаже да се историја словенске филологије не може замислити и без филологије и без лингвистике. У 14. § Нахтигал и износи разлику између метода једне и друге. По моме мишљењу, та разлика није дата у потпуности. Напр. по његову мишљењу лингвист не разматра језик са гледишта историског развитка, нити даје анализу или постанак књижевног језика као културних производа и сл. Уопште узевши, и поред и тачних напомена о томе, требало је размотрити

предмете лингвистике и филологије са савременог гледишта и узети у обзир стварно њихово стање у садашњости. А то је ипак друкчији посао него што га је урадио Нахтигал.

Да би показао разлику једног и другог метода, Нахтигал узима реч *црква* у ст. слов., *всѣдѣ*, ст. слов. *потѣпѣга* и даје њихово објашњење. Баш ти примери, по мом мишљењу, тачно протумачени, показују како је тешко филолошку страну језика одвојити од лингвистичне.

Најзад у одељку појам и обим словенске филологије дају се многе тачне напомене из те области, а нарочито је тачно необично истицање значаја проучавања старословенског језика. На крају се задржава Нахтигал нарочито на значају науке о старинама словенским и на њеним најистакнутијим претставницима Павлу Ј. Шафарику и Лубору Нидерле-у.

И поред свога фрагментарног карактера, а нарочито са свога критичког апарата у којем се даје у 158 напомена знатан део онога што треба да познају почетници у овој струци, мислим да ова књижица Рајка Нахтигала може послужити као једна од помоћних књига за познање славистике. Али би било потребно да се израде и књиге у којима би се са више познавања свих научних струја примењених у проучавању славистичких предмета за последњих педесет година, нарочито у примени на јужнословенске народе, изнео докраја и значајан развитак и филолошког и лингвистичког метода и знатно попунила, баш у том правцу, библиографија ове књиге. Тада би и сам појам како данас треба гледати и на циљеве, на обим и методе словенске филологије био много јаснији. Овако у овој књижици имамо само понешто од свега тога.

У време када је изашла Нахтигалова књига дошла су ми до руку још друга два увода у словенску филологију. Један је потекао од познатог научника Р. Траутмана (Reinhold Trautmann) под називом *Die slavischen Völker und Sprachen. Eine Einführung in die Slavistik* (Словенски народи и језици. Увод у славистику, 1948), а други од румунског слависте Григора Нандиша, професора Школе словенских и источноевропских испитивања у Лондону (School of Slavonic and East European Studies). То је његово уводно предавање (од 24 фебруара 1949 г.) под називом *Стари и нови путеви словенске филологије* (наштампано у *The Slavonic and East European Review*, књ. XXVIII, 70, за новембар 1949, стр. 84—104).

То су две сасвим различне ствари. Док Траутман даје (на 169 страна 8^о) увод о прадомовини Словена, месту словенског језика међу другим индоевропским језицима, најстаријим поменима о Словенима и о литератури предмета, а затим понаособ о сваком

словенском народу (језичка област, дијалекти, из историје народа, језика и књижевности), Нандиш говори и испитује, зајста, само правце научног испитивања словенских језика. Пошто је од словенске лингвистике и филологије одвојио књижевну историју (тј. историју књижевности) и књижевну критику, он се задржава на основним питањима упоредне граматике, историске граматике и њеним лингвистичким правцима; али се затим нарочито задржава на значају совјетске лингвистичке школе којој ставља насупрот лингвистику Бругмана, де Сосира, Меје-а, Куриловича и Бенвениста.

Нема никакве сумње да и оно што износи Траутман и оно о чему говори Нандиш улази у увод у славистику, а свакако и оно, мање или више, што даје Нахтигал. И не само то, већ се та три дјела, са којима се у многим чему ми не слажемо, узајамно не искључују. То најбоље показује колико је делце Нахтигалово недовољно. Али то не значи још да та дела квантитативно или квалитативно садрже све оно што треба да уђе у Увод у славистику. Много штошта би се из њих морало издвојити, али још много више додати и о савременим Словенима и о њиховом животу како се он у најстаријим временима може открити, пре свега, на основу језика. А сем свега оно што они износе имало би да прође кроз добру критичку анализу, па и сам појам о словенској филологији. Што је најглавније, савременост у научном правцу, тј. као Увод у данашњу славистику, у њима недостаје.

А. Белић

5. — СВЕТИТЪ БРАТЈА, Кирилъ и Методий материали изъ ржкописитъ на синодалния църковенъ музей въ София отъ проф. протомерей Ив. Гошевъ. София 1938-

Под овим је насловом проф. Гошев штампао нову грађу за историју св. Ђирила и Методија, коју је нашао у рукописима Синодалног црквеног музеја у Софији, а то су: тако звана панонска биографија св. Ђирила, Похвала св. Ђирилу и Методију, служба на дан св. Ауксентија и св. Ђирила и Слава св. Ђирилу.

Панонску биографију св. Ђирила проф. Гошев је штампао према рукопису 1479 г., који се налази у Зборнику те године Владислава Граматика; проф. Гошев наглашава да текст ове биографије досада није познат у науци у правом облику.

У издање Бођанског као и у издање Шафариков увукле су се погрешке које се затим понављају у свима каснијим издањима.

Покојни проф. Лавров високо је ценио репис 1479 г. констатујући да се помоћу њега може више пута одредити прави

смисао текста како се тај текст јавља у руским преписима. Препис 1479 г. проф. Гошев је штампао палеографски, као што је штампао и друге текстове, тј. са палеографским особинама: акцентима, скраћеницама и другим надредним знацима. Испод текста налазе се напомене у којима се наводе варијанте из других преписа. По истом рукопису Владислава Граматика 1479 г. проф. Гошев је штампао Похвалу св. Ђирилу и Методију позивајући се на потребу поновног издања овог текста јер у досадашњим издањима има грешака, тим више што је издање Бођанског постало библиографска реткост.

У рукопису бр. 89 Синодалног црквеног музеја у Софији проф. Гошев је нашао препис Службе св. Ђирилу под насловом *Мѣца того дѣ прѣдѣшнѣ ѿца наши дѣдѣнти и Кѣрила Философа...* Други препис Службе налази се у Софиској народној библиотеци под бр. 120. Из овог преписа проф. Гошев узима варијанте испод црте које објашњавају текст, такође и из других познатих преписа.

У Софиском црквеном музеју у рукописима бр. 73 и бр. 229 проф. Гошев је нашао „Славу“ на глас шести; рукопис бр. 73 писан је у XVI веку, а рукопис бр. 229 у XVII... Текст гласи *Товѣю вѣса срѣз'в'скаа зѣмлаи хвалит' се сѣлю Кѣрила. словеса вѣз'тѣвни кнѣги. вѣзгѣрѣскаго ѣзѣка навѣчилѣ иси...* Очеvidно, текст у овој редакцији нема смисла.

У вези са текстом биографије св. Ђирила и Методија проф. Гошев се дотиче питања које су књиге превела св. Браћа са грчког на словенски. Проф. Гошев мишљења је да ако су они предузели превод на словенски језик богослужбених књига, они нису могли преводити само засебне изабране делове богослужбених књига, већ су морали у својим преводима да исцрпу целокупни тадашњи црквени чин“; исп. у Ђириловој биографији *вѣзкорѣ же вѣса ѣрковнѣи чинѣ примѣ наоучи је оутрѣнници...*

У биографији Методијевој: *сѣказали кнѣгѣ по вѣсѣмоу ѣрковнѣоу чинѣ испѣли...* У Похвали Ђирилу и Методију: *оучѣнѣкѣ наоучивѣша ѣрковнѣоу чинѣ испѣли.* Проф. Гошев схвата термин *вѣса ѣрковнѣи чинѣ испѣли* у најширем смислу, тако да допушта да су они превели и типик (црквени устав), иако наши извори ништа не говоре о томе преводу. Било би неопрезно упркос ћутању ових извора претпоставити да су св. Браћа превела ову књигу.

Даље проф. Гошев разматра поводом Ђирилове биографије два питања од мање важности: питања старе терминологије различитих калуђерских степена и питања о хијерархичким и калу-

ђерским степенима које су Ћирило и Методије заузимали у различним моментима свога живота.

Поводом штампања Похвале св. Браћи по препису 1479 г. проф. Гошев додирује питање о релативној старини Похвале. Он се не слаже са научницима који су мишљења да се Похвала није појавила скоро после смрти св. Браће, већ касније.

Обрнуто, Похвала изрично вели да се говор одржао на дан када се вршио богослужбени помен св. Ћирилу-Константину.

Свакако Похвала Ћирилу и Методију поникла је већ у моравско-панонској епоси као што мисли Лавров. У прилог своје мишљењу Лавров наводи лексичке и морфолошке архаизме (исп. у моме реферату о Лавровљевој књизи у ЈФ XIII 245. Такви архаизми налазе се такође у препису 1479 г. који је штампао проф. Гошев: облици партиципа пр. вр. типа **сѣтворшѣма, прѣстола, животоѣ, исплзненѣ, вѣспрѣ, присно, сѣхранитеѣ**; облик аориста 3 л. једн. типа **прѣстаѣ, вѣсѣ мироѣ, варѣ, неприазнѣмаѣ, влзющѣм, юдѣшмаѣ, пастѣра** и сл.

Тако исто морфолошка и лексичка страна Службе св. Ћирилу сведочи о врло старом пореклу тог споменика: исп. **вѣсѣ мироѣ, исплзненѣ, оуловленѣ** (партицип пр. вр. глагола **оуловити**), **животоѣ, очищѣ** (партицип пр. вр.), **рождѣши** (такође партицип), **исприазнѣноуѣ, просѣщѣ** (партицип), **ивлзши** (партицип), **хранищѣ, просѣщѣ, сѣнѣмаѣ, свѣтскѣм** (пored **жидовскѣм**).

На крају књиге се налазе цитати и поређења која разјашњавају питања о изворима текстова наштампаних у књизи проф. Гошева; питање о изворима биографије Ћирилове; питање о изворима Похвале Ћирилу и Методију; питање о изворима Службе св. Ћирилу.

Ова поређења заслужују пажњу свих који се баве проучавањем питања о Ћирилу и Методију.

Сш. Куљбакин

6. — Н. BARIĆ, *Ilirske jezičke studije*. Poseban otisak iz 272. књиге Rada Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Odjel za jezik i književnost, knjiga I (str. 1—56) Zagreb 1948.

Познати албанолог, компаратиста и романиста, проф. Х. Барић излаже у овој расправи своје погледе на положај илирског језика у кругу индоевропске језичке заједнице и на његов однос према негрчким елементима у говору старомакедонских Индоевропљана. Ова учена и оштроумна расправа снабдевена је врло богатом

стручном литературом и критичким напоменама, које у знатној мери допуњују и осветљавају иначе доста оскудан лексички материјал.

Као и ранији испитивачи илирских и старомакедонских језичких остатака, допуњује писац своја излагања ономастичким материјалом. Ова околност може се објаснити не само настојањем да се искористе сви извори до којих се било на који начин може доћи у том правцу, него и традицијом немачке компаративне школе, којој припада писац као ученик Х. Шухарта и В. Мајер-Липкеа. Готово у истој мери као што то видимо код познатог загребачког илиролога, мислим на А. Мајера, ономастички, а нарочито топономастички материјал, као да има за писца исту доказну моћ, коју приписујемо оним лексичким елементима чија су нам значења добро позната и потпуно обезбеђена.

Ова методолошки врло важна околност разуме се да није лако уочљива и прихватљива за илирско земљиште с ове и с оне стране Јадрана. С ове стране Јадрана то је земљиште прошарано реликтима трачких староседелаца у Пачеву смислу, затим инфилтратима келтских освајача и грчких колониста, те најзад наносима романизма и доцнијих, новијих слојева, а да и не о говоримо најстаријем медитеранском слоју, са којим рачуна писац и у дубини јадранско-илирског залеђа. С оне стране Јадрана имамо на Апенинском Полуострву, поред медитеранских остатака, мешавину досељених Илира са Италицима, Лигурима, Келтима, Венетима, Етрурцима и Грцима.

Венете помињемо посебно првенствено стога што прихватамо закључак Х. Краеа, који се намеће сваком посматрачу венетског и месапског материјала са гледишта илирологије. Тај закључак гласи: Ако су Венети илирско племе, онда то тешко могу бити и Месапи, а ако су Месапи илирско племе, онда то не могу бити и Венети.

Овај ће се Краеов закључак држати све дотле док се потпуно не рашчисти и расветли лингвистички положај илирских Индо-европљана. Можда ће у том погледу унети нову светлост дуго и нестрпљиво очекивана „Староилирска граматика“ трудољубивог загребачког илиролога А. Мајера. Иако је Крае (*Lexicon altillyrischer Personennamen*, 161) при доношењу свог закључка имао у првом реду ономастички материјал, који се, природно, само изузетно подвргава етимолошким комбинацијама, ипак његов закључак не може остати занемарен при решавању илирског проблема, без обзира на то што он као и Х. Барић сматра илирски чланом кен-

тумске групе, док се на другој страни А. Мајер истрајно бори за сатемски карактер илирских остатака.

За сатемски карактер илирских остатака борили су се Лагеркранц, Јокл и Кречмер, кога Х. Барић зове својим учитељем. Док ова последња двојица потезу проенствено имена као *Vardyllis*, *Asina*, *Asamus* итд., дотле је Лагеркранц указао, методолошки сасвим исправно, на класичне туђице *sarsai*, *sargasum*, *seggasum*, *saragagon*, чији је иницијал несумњиво рефлекс палаталног гутурала (в. Валде-Хофманов Речник, 315).

Из Лагеркранчеве идентификације, а то више вреди него етимологија, макар и најдуховитија, произлази методолошко правило које гласи: ако у оба класична језика наиђемо на туђице индоевропског порекла са некентумским рефлексом палаталних гутурала, то имамо посла са неким сатемским или, боље речено, некентумским претставником, односно докласичним индоевропским извором.

Таквих туђица има повише: *aesculus*, *ara* (од *aza*), *asia*, *balteus*, *bassus*, *bulla*, *bursa*, *giseria*, *marsupium*, *padus*, *p(a)lasea*, *phaselos*, *samentum*, *satura*, *seria*, *subulo*. У грчком је број оваквих туђица знатно већи. Тај докласични извор индоевропског лексичког блага на класичном Средоземљу може се звати некентумским, а не сатемским, са тог разлога што не припада ни кентумском ни сатемском типу индоевропских језика.

Те медитеранске Индоевропљане, који се јављају пре кентумских Грка и Италика на простору обележеном именима *Taurini*, *Tauromenion*, *Taurus*, *Antitaurus* („илирски“ суфиксални елементи *-nt*, *-st* јављају се и у северној Сирији), зовемо Пеластима, а не Пелазгима, просто стога што их тако зове Хомеров схолијаст и што њихово постојање на терену потврђују имена *Apenestai*, *deae Palaestinae* (у Епиру), атички кметови *pelastai* односно *palaistai* и тесалски полуслободни сељаци догрчког порекла *Penestai* односно *Menestai*, источнобалкански хидроним *Palaistinos*, источномедитеранска и закавказка *Palaestina*, те најзад хијероглифски *Prst* и вавилонски *Palaštu* са краја 9 в. ст. е.

Разуме се да се овде не можемо детаљније задржавати на овом и оваквом схватању илирског порекла нити на одређивању језичких односа између илирских и осталих старобалканских, негрчких племена. У језичком погледу ови релативно најстарији Индоевропљани сачували су разлику између сва три реда гутурала, па се стога не могу звати ни сатемским ни кентумским. Појаву лабиовеларног реда у њиховим говорима требаће, по свој прилици, као и код осталих кентумских Индоевропљана, проучавати

у вези са западномедитеранским *krele*-говорима, док се палатални ред не може без јаких разлога одвајати од појаве палатализације код источноевропских угрофинских племена. Стога нам се чини да се илирски проблем не може решити простим прикључењем кентумској или сатемској групи.

Ево само два ситна лексичка детаља, који указују на замршеност и на просторност илирског проблема. Х. Барић (стр. 30) тумачи шиптарски фитоним *hith* „*urticacea*“ помоћу „прајезичке“ реконструкције *khend-*, док је много ближа веза са класичним туђицама *canna*, *Kanthelia* итд., иако се необично разграната и дериватима богата група *kanna* изводи из сумерског извора преко семитских посредника. Према нашој комбинацији, *hith* се своди на *sqend-* као и корадикално *Schanze* (од *sqonda*), док докласичне туђице *kanthyai*, *gandeia*, *gondola*, са секундарним звучним иницијалом, немају *s mobile*, као ни слов. корадикали *kondeli kondru* и мађ. *kendő kender*. Цела ова лексичка група открива важност примитивне плетерске индустрије. Исто тако ни лат. *seria* ни грч. *siros* нису семитског, него илирског порекла, јер су корадикални са руским *čaga* (од *čeġa*) и одговарају Педерсенову закону о палатализацији лабиовелара испред палаталног вокала. Дејство тог закона старије је од шиптарског језика.

Х. Барић распоредио је свој рад у 18 поглавља, а сам поднаслов расправе „О илирском карактеру старомакедонског језика“ обавештава читаоца да се писац држи Солмзенова учења о илирскомакедонским везама. То уједно значи: прво, да илирски заједно са македонским припада кентумској групи и, друго, да македонски није никакав грчки дијалекат. Супротно О. Хофману, писац у македонској миксоглотији не налази, разуме се, места за трачки, који је према старој традицији и за писца преко Фригије везан са јерменским. После Е. Хермана, који је заступао кентумски карактер индоевропских остатака у Фригији, одвојно је Х. Педерсен (*Zur tocharischen Sprachgesch.*, 258) Фриге од Јермена, који природно не могу ићи заједно са фригијанским Индоевропљанима, ако ови не припадају сатемској групи. Ипак нам се чини да Педерсеново тумачење фриг. заменице *setup* није ни једино ни последње. Али да се вратимо Илирима и њиховим најближим сродницима у Македонији, који се према Х. Барићу (стр. 42) око 1000 г. ст. е. спустише са горњег Повардарја наниже према југу. Мора се поћи од македонског већ и са тог разлога што о Македонцима имамо више лингвистичких података него о Илирима.

Да се мало задржимо код македонских глоса *izela* и *aliza*, иако су оне ирелевантне за питање „кентумски или сатемски

језик“. О. Хофман, познат као солидан стручњак за грчке дијалекте, а нарочито по својој монографији о античким Македонцима и њихову језику, заступа гледиште да је тај језик у својој основи грчки дијалекат, само донекле измењен под утицајем локалних говора аутохтоног трачког становништва (в. *Die Makedonen* 269). Ово се гледиште у суштини не разликује од схватања савремених лингвиста, као Г. Хацидакиса, П. Кречмера, В. Писанија, Е. Швицера и других. Изузетак чини Х. Барић, који каже следеће: „Мишљење да је језик старих Македонаца у ствари један грчки дијалекат одбачено је, бар од лингвиста, од онда када сам у својој *Архиви* III (1926) указао на еквазију *aliza* ή λευκή(!)τὸ δένδρον, *Makedones* Хес., до које је, ускоро затим, самостално дошао и мој учитељ Паул Кречмер (*Glotta* XV 1927 305). Праоблик, на који се сведе те ријечи, је *alisa*, па како се у грчком језику међувокално -с- изгубило, очевидно је: да језик, коме припада ријеч *alisa*, не може бити грчки, јер бисмо од *alisa* у грчком језику могли очекивати једино *alia*“.

Због несмањене актуалности овог питања потребно је да се њиме детаљно забавимо. Стога наводимо и она места на која се позива Х. Барић. Најпре дајемо његово место из *Архива* III 221, где после идентификације мак. *alisa* са слов. *jelъha*, даје следећи свој закључак: „Die Grdf. ist *alisa*, die dem mak. Wort zugrunde liegt, und woraus unter verschiedenen Sandhivhältnissen slav. *alъcha* (oљcha) und *jalъcha* (jelъcha) entstand. Vgl. darüber H. Pedersen, *KZ.* XXXVIII, 310—318, *Berneker Sl EW* s. v. *jelcha*“. Како се види, на овом месту, које је уједно прво и последње, нема ни једног слова о различној судбини интервокалског *s* у грчком и македонском језику. Доносимо и оно место „његова учитеља“ П. Кречмера. Ту се говори о тој разлици: „Im Griech. hätte idg. *alisa* zu *alia* werden müssen. In dem makedonischen Wort ist das intervokalische *s* nicht nur erhalten, sondern ausserdem stimmhaft geworden.“ Важније је међутим следеће, нешто доцније место „његова учитеља“, које узимамо из Герке-Норденова приручника *Einleitung in die Altertumswissenschaft* I^o 538: „mag der Sachverhalt... der gewesen sein, dass von den später griechischen Stämmen sich frühzeitig ein Stamm losgelöst und in die Gebirgstäler nördlich von Thessalien gewandt hat. Er unterwarf die dortige illyrische oder thrakische Bevölkerung und verschmolz mit ihr zu einem Volk, dessen Idiom demgemäss auch eine Mischsprache war.“ Ово је Кречмер објавио 1927, дакле годину дана после поменутог Барићева указивања.

Још је интересантнији став првака грчке лингвистике Г. Хацидакиса према овом Барићеву указивању. Он потиче из 1935

г., а објављен је у Кречмерову часопису *Glotta* XXIII 268 (код Х. Барића погрешно 286) и гласи: „Ueber die Etymologie des Wortes ἄλιζα haben P. Kretschmer (Gl. XV 305) und Barić gehandelt und nachgewiesen, dass es auf idg. *alisa* zurückzuführen ist. Auf Grund dieser Etymologie hat prof. M. Budimir (*Revue Internationale des Etudes Balkaniques* I 1934 281 ff.) behauptet, dass das alte Makedonische von dem Griechischen zu trennen ist, da „dass intervokalische *s* im Makedonischen ganz anders als im Griechischen behandelt wurde... Das ist ein nicht zu unterschätzender Unterschied zwischen dem Griechischen und Makedonischen, das sich in dieser Richtung den westeuropäischen Dialekten des Indogermanischen nähert! Gegen diese Schlussfolgerung etc.“

Барић је са пуним правом замерио Ј. Б. Хофману што је у својој обради Валдеова Речника ¹поменуо погрешан став Хацидакиса, који непотпуно и стога нетачно репродукује моју аргументацију. Разуме се да се моја аргументација не оснива само на Барић-Кречмерову правилном тумачењу македонске глосе *aliza* него и на мојој идентификацији мак. *izela* са илирским именом *Veselia Felicitas*, иако је ова идентификација за Х. Барића (стр. 34) „потпуно илузорна“, јер смета његову учењу, које је доиста само његово учење, о очувању иницијалског *v* у македонском језику. Да у том погледу илирски није јединствен, како то сматра Х. Барић, показују јасно следећи примери, узети из илирских говора са обе стране Јадрана: *Ardiaioi-Vardaioi* (в. Крае, Писани, *Devoto Illyrica* 38), *italos* — *vitellus*, *irpus* — *Wolf*. Барић мисли да је много ближа веза мак. *ičéλα* са лексичком групом *esu-* него са *Veselia Felicitas*, ма да за такво схватање наводи опомастичку грађу непозната значења и проблематичне анализе, а ни један једини пример онаква образовања како потврђују макед. *izela*, илир. *Veselia*, слов. *veselu* и нем. *Wiesel*.

Ипак је и за Барића, као за Кречмера и Швицера (*Griech. Grammatik* 69), на крају крајева македонски језик продукат миксоглотије, са том разликом што Барић, насупрот Кречмеру и Швицеру, налази у македонском три слоја, и то прединдоевропски као најстарији, затим илирски и, најзад, грчки као најновији. Овакво схватање претпоставља једну хомогену македонску језичку територију, посматрану синхронично. Писани, међутим, у својим радовима који се односе на македонски проблем стално истиче дијалектну линију македонске језичке еволуције. Али то није једина разлика између Барића и Писанија у погледу македонског проблема. Барић налази да је илирски најближи сродник македонског језика и да оба та сродника припадају кентумској групи индо-

европских дијалеката, док Писани, заједно са Јоклом и Рибецом, брани сатемски положај илирског језика, тј. оно гледиште које је Кречмер напустио.

За Барића је илирски кентумски језик стога што нема доказа за његов сатемски карактер, а има доказа за његову кентумску припадност. Разуме се да је овај други аргуменат јачи од првога. Али његова је слаба страна у томе што је доказни материјал код Барића, исто онако као и код његових претходника, готово искључиво ономастичког порекла. Проблематичну, да не кажемо никакву, доказну моћ таквог материјала уочио је давно и сам Јокл, који се њиме у својим ранијим радовима обилно служио. Критикујући (в. *Indogerm. Jahrbuch* 13, 189) Уотмава, који на основу новог ономастичког материјала хоће коначно да месапски прогласи кентумским језиком, истиче Јокл са довољно убедљивости све слабе стране Уотмављева метода. Такорећи парадни аргуменат Уотмављева доказивања да је месапски, па према томе и сам илирски језик, пуноправни члан кентумске групе индоевропских дијалеката, сачињава име *ofoagenas* „у Урији рођен“. Тај се аргуменат стално потезе, вероватно стога што Јокл у поменутој критици није ни покушао да га обеснажи. Барић (стр. 8) налази исти завршетак, тј. индоевропски корен *gen-* „родити“ и у илирско-македонским „сложеницама“, као *Pelignas* (sic!) и *Uoltognas*. Али кад се помињу македонски *Peliganes* са циљем да се истакну илирско-македонске везе, безусловно је потребно да се помену не само италски *Peligni* (*Paeligni*, *Pelignos*, *Pelignoi*), за које римска традиција каже да су „*ex Illyrico orti*“, него и македонски *Pelagōnes*, чије име треба посматрати заједно са хомерским *Pelegōn*, *Pelagones*. Ипак, и поред грчких и латинских паралела као што су *gēgenes*, *diogenēs*, *Tritogenēs*, *Ladogenēs*, *Krētogenēs* „рођен на Криту“, *terrigena*, *alienigena*, *Trōiugena*, *Graīugena*, *barrigena* (поред *Barginna*, које иде заједно са *Margitēs*), Уотмављева анализа месапског имена *ofoagenas* није нимало убедљива, пошто постоје и друге могућности да се то име објасни. Иако се не мора мислити на туђински утицај, било грчки било латински, при образовању тог месапског имена, ма да би било разлога за такав утицај, завршетак *-agena* може се схватити као сложени суфикс, и то тим пре што за такву комбинацију има основе у илирско-македонском лексичком материјалу. На то нас упућује Крацова (в. *Lexicon altillyrischer Personennamen* 143) анализа имена *Pel-ag-ones*, за коју говоре образовања као мак. фитоним *abagna* поред предгрчког фитонима *andrakhnē*, као и предгрчки назив посуде *pithos*, *pithaknē*, *phidakne* и деминутиви *pithaknion*,

phidaknion. Овај последњи пример несумњиво показује да имамо пред собом гутурални форматив проширен назалом. Исти случај је и код деривата *pelikhne* према *rella* (уп. *kylignē*, *kylikhnia culigna*).

Овакви случајеви казују нам довољно јасно да се при испитивању остатака илирско-македонског речника не можемо ослонити на строге прописе младограматичарске школе, будући да је, по свему судећи, старобалканска миксоглотија била ништа мање замршена од ове на савременом Балкану. Слажемо се стога са Кречмером, Шахермајером и Швицером (*Griech. Gramm.* 65) да је на старом Балкану било индоевропских насеља пре појаве илирских племена и да су та насеља припадала оним Илирима, које ми за разлику од потоњих „халштатских“ Илира зовемо Пеластима. Хрознијево (*Die ält. Gesch. Vorderasiens* 129) супротно мишљење да је досељавање илирских племена на Балкан око 1200 г. изазвало такозвану егејску сеобу народа, приликом које су Миси, Трачани, Фригијанци, Јермени и др., потиснути са централног и источног Балкана и одбачени у западни Анадол, изазвали катастрофу хетске државе, не може се ни на који начин довести у склад са археолошким закључцима М. Мајера, који, на основу апулске керамике и њених специфичности, сматра као сасвим поуздано гледиште о ранијем постојању илирских насеља у централном и западном Балкану. Други археолог, са већим рангом но што је Мајеров, мислим на К. Шухарта, разликује додуше прединдоевропске и предгрчке, тј. индоевропске „Праилире“ од класичних индоевропских Илира. Али он тако мора да поступа стога што не води рачуна о новијим истраживањима у области балканско-анадолске лингвистичке протисторије, по којима су, макар на балканском простору, постојала пре грчких досељеника индоевропска насеља негрчког фонетског типа. Стога се морамо придружити гледишту Н. Јокла, Вл. Георгијева и других помених стручњака, да се на Балкану мора рачунати са негрчким Индоевропљанима, као оним слојеви који је старији од грчке инвазије јужног Балкана. Разуме се да се у многим појединостима не можемо сложити са излагањима Вл. Георгијева (*Vorgriech. Sprachwissenschaft* 154), иако је он наша знања у погледу античког Балкана и његове лингвистичке ситуације у знатној мери унапредио. Није важно што он предгрчке Индоевропљане на античком Балкану зове „Предгрцима“ или „Пелазгима“, а и не помиње мој назив „Пеласта“, иако полемише са мном и цитира моје радове о том називу (*Vorgriech. Sprachwiss.* 51). Његови Пелазги су не само прави правцати Индоевропљани, који са Хетима и Лувијцима сачи-

њавају јужну групу индоевропских дијалеката, повезану преко трачко-илирских племена са централном индоевропском групом, састављеном од Грка, Италика и Индоиранаца, него су најстарији аутохтони становници Балкана и западног Анадола. Кроз њих су се, каже Георгијев, у XII в. ст. е. са северозапада почела пробијати грчка племена и тако изазвала егејску сеобу. Ти предгрчки Пелазги Вл. Георгијева почињу доста позно, нешто пред почетак те сеобе, да палаталне гутурале мењају у спиранте, односно сибиланте, а исто тако да палатализирају лабиовеларе пред отвореним самогласницима. Једном речи, много налице на моје Пеласте.

Разликовање тих слојева омогућено је доста уочљивим, посебним цртама у фонетици тих предгрчких Индоевропљана, који, за разлику од Грка, никако не могу припадати кентумској групи, а за које немамо готово никаквих података, нити из античке традиције, нити из савремених археолошких и топономастичких студија, на основу којих би се њихово досељавање сматрало хистерогеном појавом, доцнијом од грчког досељавања. Тачније речено, илирска племена, као и македонска, не припадају ни кентумској ни сатемској групи. Она чине посебну групу, чија се главна карактеристика састоји у том што разликују сва три реда гутурала, па су према томе сачувала оно стање индоевропских говора које је претходило формирању Индоевропљана као кентумаца, односно сатемаца.

А. Мајер (*Glotta* 24, 161, 203) је већ насловом своје студије „*Der Satemcharakter des Illyrischen*“ обележио своје схватање. Ма да Мајер, као и остали ранији испитивачи илирских језичких мрвица, прихвата Томашеково тумачење (*Bezzenbergers Beiträge* 9, 95) венетског имена *Vesclavesis*, којем придружује и ономастичку групу *Voltrex, Regus, Rega, Regontius* као неилирску, због трачког имена *Resos*, ипак он на основу новог топономастичког материјала и нових објашњења веће групе топонимија са илирског земљишта, долази до закључка да илирски Индоевропљани припадају сатемској половини индоевропске заједнице. Кажем „половини“, јер и Х. Барић још увек подржава ову традиционалну поделу на двоје, док се последњих година са више страна покушавало да се одбаци и то половљење на кентумце и сатемце, при чему се палатални ред гутурала сматрао секундарном појавом, која је негде јаче, негде мање захватила извесне индоевропске дијалекте.

Али Мајер стоји на класичном гледишту о прајезичком карактеру палаталних гутурала, па према томе тумачи и појаве као *Agrop Agrivium* као последицу веларизације, изазване контактом

са г. У истом смислу, држећи се Агрелова учења о депалатализацији и проширујући га и на илирски, тумачи Мајер и остала илирска отступања од сатемског реда, а оне случајеве којима не помаже ни Агрелова депалатализација, ни Мејеова диференцијација палатала, ни Јоклова спорадична веларизација у извесним контактима прајезичких палатала, онда још увек остају на расположењу кентумски Келти, да одговарају за непалаталне појаве у илирским личним именима и топонимијама.

Уотмављево откриће кентумских елемената у месапском, који се обично сматра илирским дијалектом, не прави никаквих сметњи Мајеру, као ни Томашеков *Vesclevesis*. Уотмављево гледиште прихватио је Е. Фетер, а за њим и Кречмер, али додније је међутим Фетер у свом чланку „*Messapische Sprache*“ (*PWRE Suppl. Bd.*) изразио основану сумњу у оправданост Уотмављевих доказа. Тако после Кречмерова, Рибецова и Фетерова колебања остаје отворено питање о положају месапског језика. Због овакве неизвесности рекао бих да Мајер поступа са потребном и оправданом обазривошћу, кад при решавању илирског питања оставља по страни венетски и месапски. Добро је и то што Мајер, који на почетку своје расправе даје кратак преглед проблема, на крају подвлачи да се понека етимологија илирских топонимија не може примити без резерве, али ипак мисли да су имена места најпоузданији материјал за решавање овог питања, јер за етимологизирање личних имена немамо онаквог ослоњаца какав налазимо код топонимија, где су имена места у ономасиолошком правцу окарактерисана у довољној мери теренским карактеристикама. Међутим, привидно је отступање од сатемског реда у топонимији *Agrivium* и у имену илирског краља Агрона. Оба ова имена веже Мајер са индоевр. *agros* „поље“, „њива“, са којима здружује и имена *Agrinion* у Аитолији и етника *Agraioi* и *Agrianes* у Пајонији.

Разлика у погледу гутурала између *Agrivium* са једне стране и *Agron Agrinion Agrianes* са друге стране не треба ни најмање да нас буни, како тачно примећује Мајер, јер су такви случајеви врло чести не само у илирском него и иначе код репродукције страних фонема. Али нас мора да буни једна друга околност, која Мајеру, изгледа, ни најмање не смета. Та лежи у томе што ми правимо етимолошке покушаје на речима чије нам је значење сасвим непознато. Кад се има на уму колика неизвесност влада код етимологисања лексема са одређеним семантемом, можемо онда замислити какав ће бити успех код етимологисања речи непознатог значења и непознате фонетске предисторије. Стога је у основи врло ризично радити са таквим лексичким материјалом

као што су топонимије и лична имена неодређене филијације. Мајер додуше налази довољно подршке за своју везу са *agros* „њива“ у томе што *Agrivium*, исто као и *Agrinion*, лежи у равници. Међутим, локализација *Agriviuma* је спорна, и Хесихије познаје и планину *Agrinion* код истоименог града. Јасно је према томе да је *Agrinion* назван по етнику *Agraioi*, чија веза са пајонским *Agrianes* није искључена. Остаје дакле име илирског краља *Агрона*, који тешко да је прозван по неком селу или некој њиви. Кад је већ реч о имену неког илирског краља, онда је мање ризична веза са легендарним краљем званим *Akrisios*, за кога је Билер (*Wiener Studien* 49, 121, уп. Кречмер, *Glotta* 24, 36) због карактеристичног завршетка утврдио илирско порекло и, као вероватно значење, име његова митског брата, које гласи *Proitos „Agrippa“*. Ни Крас (*Lex. altilyr. Personennamen* 4) не упушта се у етимологију илирског *Агрона*, али га веже са истим именима као и А. Мајер. Ако је Билерово тумачење погодило прави смисао, а то је прилично вероватно, онда ми морамо и за илирски речник претпоставити лексичку групу *агро-*, „оштар, напред истурен, предњи“ (в. Валде-Покорнијев Речник I, 38). Тако би отпале све комбинације са групом *акро-*, која је готово синонимна, а то значи један аргуменат мање за кентумски карактер илирског језика. Према А. Жиреу (*Dict. ét. grec. et lat.* 399) овој лексичкој групи, која на основу њених санскритских и балтских чланова има веларни гутурал, припадају и хетски корадикали *karū* „antérieurement“, *karūile* „antérieur“ итд.

За нас је важна једна друга, знатно поузданија чењеница: *Akrisios* од старијег *Agritios*, образовано истим суфиксалним елементом као илирски апелатив *Tergitius „mercator“* и као многобројни словенски деминутиви и патроними на *-ič* (од *-itio*, о којима в. Вондрак, *Vergleich slav. Gram.* 598), чини један елеменат више у погледу посебних веза између илирских и балтско-словенских језика. Али не само то: догрчко име овог краља из *Аргоса*, који је деда по танкој лози *Персеју*, спада међу најстарије забележене примерке овог особеног ономастичког типа. У илирском је овај тип, како то показује *Tergitius*, прешао границе своје првобитне области и захватио *nomina agentis*. Тај исти процес видимо и код образовања на *-lo* и *-elo*, која у обема групама поменутих језика служе не само као *nomina agentis* него и као основа за изграђивање претерита, и то с оне стране *Јадрана*, у *Умбрији*, и на истоку, у *Лидији*. Све то показује да се илирски проблем мора поставити на ширу основу.

М. Будимир

7. — ЙОРД. ТРИФОНОВЪ, Две съчинения на Константина Философа (св. Кирила) за мощитѣ на св. Климента Римски. Спис. на бълг. акад. на наукитѣ книга XLVIII.

Старословенски текст овог споменика има наслов **Слово на пренесеніе мощем преслав'наго Климен'та, историчьскою и моуще сведоу...**

Споменик нам је дошао у преписима XVI в. па и млађим (исп. даље); штампали су га неколико пута Горски, Франко, Лавров, па накрају и Трифонов.

Трифонов га није издао по рукопису, него је ставио у основу свога издања Франков текст, узимајући у обзир варијанте из других издања. Паралелно са старословенским текстом Трифонов даје бугарски превод споменика. Уз текст Трифонов даје коментаре, тј. разгледа нејасна места, тежећи да се њихов број смањи према броју код других испитивача. У вези са тиме писац се бави појединим питањима која се односе на садржај Слова: колико је времена трајало преношење моштију у Херсонес, где су се мошти налазиле; даље, питањем привидне противречности између слова и осталих извора (има ли разлога сумњати у сведочанства Анастасија библиотекара и митрополита Митрофана и сл.).

Важно место заузима у раду Трифопова анализа језичке стране Слова. У овом правцу досада је било релативно мало урађено: писац наводи Лавровљев чланак, који му није био приступачан, и ван Вејков чланак, о коме говори да се ограничио речничким материјалом, а мало пажње обраћа на граматичку страну споменика.

У овом случају Трифонов није у праву. Граматичка страна споменика није толико стара као што је речничка, нарочито фонетска: русизми које Трифонов наводи нису у вези са епохом у којој је писан споменик (**и моушем, глѹше** и сл.), тако исто бугаризми **взрими, слезами**; у овим речима глас **з** није стар као што је стар у речи **кнѹзь** и сл. Тако исто нису стари облици ген. мн. **дарше** м. **дарѣ** и инстр. мн. **дарми** м. **дары** итд.

Што се тиче списка речничких архаизама, Трифонов их попуњава.

При крају рада Трифонов разматра питање где је и када писано Слово, ко је његов аутор. По мишљењу Трифопова два дела Словани су истог времена: други део Слова био је састављен и изговорен пред скупом грађана Херсонеса непосредно иза преношења моштију у град; говорник је био сам Константин.

Што се тиче првог дела Слова, он је по мишљењу Трифонова писан неколико година касније иза преношења моштију: *егда кончяють, желаніе њ покон ѿ троуда и подвига прїимет.*

Нема сумње да први део Слова није писан у Херсонесу. То се види из ове реченице: *члвѣколюбѣць І ѿ оубоуди ѣтеры живоущаа въ Херсонѣ, а не съде живоущаа...*

Да је аутор приче о преношењу моштију био Константин Филозоф, а не неки Херсонац, види се по овоме. За њега се каже да је био малог чина, али је опет заузимао положај једнак са архијерејским: *аще и мнїи вѣ по старѣшинствоу... етеръ кто свѣды (грешка м. съсѣды) моужевн подвига (тј. архіерею) сын в'коупѣ на сѣдалици подвижнѣм... по сѣи же пѣсни къ славномуу отокоу њ рацѣ съ архіеребемъ ндохомъ и сл.*

На тај начин је аутор првог дела Слова „на пренесеніе мощем“ духовно лице са невисоким чином, али са високим друштвеним положајем, што му је давало могућност да игра руководећу улогу при откривању моштију и стављао га у исти ред са архијерејем.

Узимајући у обзир језик Слова Трифонов износи мишљење да је оно преведено са грчког, да га је превео бугарски Словенин за време Симеуна и да је превод употребљаван у бугарској и средњобугарској епоси када је пренесен у Русију (исп. 212 стр.). Треба напоменути да није ничим доказано да је Слово преведено са грчког, као ни то да је преведено у Симеуновој епоси: не видим у лексичкој страни Слова специфичне ознаке те епохе, као што не видим те ознаке ни у руском препису.

Разуме се да су руски преписи имали у својој основици ипак бугарске текстове.

С. К.

8. — SLOVANSKÉ STUDIE. *Sbírka statí, věnovaných prelátu univ. prof. Dr. Josefu Vajsovi. K učení jeho životního díla. Uspořadali Josef Kurz, Matyáš Murko, Josef Vašica. Nakladatelství Vyšehrad v Praze, 1948, 266 стр. вел. 8°.*

Ово је дело посвећено целокупном научном раду Јозефа Вајса, проф. Прашког универзитета, који се налази данас у 85 години живота; а животно дело овог неуморног трудбеника била је хрватска глагољска књижевност којој је он посветио и једно од последњих својих дела: *Najstariji hrvatskoglagoľski misal, s bibliografskim opisima svih hrvatskoglagoľskih misala*, изашао у Дјелима Југ. акад. знан. и ум. као 38 књига 1948 г. са прилозима неколико типичних страна хрватских мисала (служабника).

Наши народи и њихови претставници срдачно поздрављају овом приликом заслужног слављеника и желе му најискреније да своје животно дело продужи са досадашњим успехом.

Овај зборник радова био је уствари посвећен седамдесетопетогодишњици живота Вајсова, али како је то требало да буде 1940 год. под немачком окупацијом, књига није могла изаћи чак и знатно изровашена од немачке цензуре. Она се појавила осам година касније, и зато је сада посвећена целокупном научном раду Ј. Вајса.

У нашем се часопису више пута говорило и о научним заслугама Вајсовим, нарочито за наше народе, и о појединачним делима његовим. Вајс је чешки католички свештеник који се од младости своје посветио проучавању хрватске глагољице. Родио се 17. X. 1865 г. у Доњој Либоци код Прага. После свршене гимназије учио је теологију (нарочито у Риму, у Чешком колегу), а 1889 посвећен је за свештеника. Од 1902 г. он ту дужност врши и на о. Крку где остаје 4 године и где марљиво студира глагољске споменике. Ту је учврстио и пријатељство са свештеницима — глагољашима и са бискупом А. Махњићем са којим је доцније, потпомогнут и од Штросмајера, основао књижевно друштво на Крку (тзв. *Academia palaeoslovenica Veglensis*) које ће доцније и издавати један део његових истраживања. После повратка у Чешку био је још дуго година на различним црквеним положајима (до год. 1928), али се већ од 1912 год. хабиловио на Теолошком факултету Прашког универзитета за предмет: превођење на старословенски језик Св. писма и слов. литургије. Ту је 1918 год. постао ванредни, а идуће, 1919 г., редовни професор.

Огроман је рад Вајсов из области проучавања старословенских споменика, пре свега глагољских хрватских, а затим и свега онога што је било у вези са радом Браће Просветитеља у Чешкој и Моравској. „Разгранати рад професора Вајса, полазећи... од хрватског глагољизма, захватајући поступно глагољизам и свугде другде и завршујући разматрањима основних њиролометодских питања, огледа се у 186 значајних научних радова његових, од којих је тридесет већих публикација изданих у засебним књигама“. Тако веле уредници овог зборника о Вајсову раду (стр. 16). Врло је драгоцено што је један од уредника (Јозеф Курц) саставио библиографију свих радова Вајсових, заједно са отзывима о њима (стр. 17—36). За свој рад Вајс је одликован и у нашој земљи: дописник је Југ. акад. знан. и ум., почасни је каноник загребачки и сплитски.

Од 1903 г. издаје Вајс цео низ хрватских текстова из Старог завета (Осију, Јова, Хавакука, Рута, Јоела и др.). Ти су текстови важни зато што се у њима сачувала језичка традиција Тирила и Методија са много речи непознатих оном малом броју старословенских споменика који су се сачували у најстаријој редакцији. Вајс саставља и приручнике за глагољаше, а знатно доцније и своје значајне Руковети глагољске палеографије (са 54 таблице и 178 страна текста). Вајс је сарађивао на другом издању Парчићева издања Глагољског мисала (1905), приређеном по старим текстовима (до XV в.), неисквареним од украјинских унијата који су радили у Ватикану (Леваковића и других). Вајс је издао у Прашкој академији наука и своја реконструисана старословенска јеванђеља (Марка 1935, Матеја 1935, Луке 1936 и Јована 1936) о којима је у овом часопису било говора (Ј. Ф. 16, 217—223). Вајс се задржава у различним расправама својим на језику хрватских глагољских споменика, на њихову превођењу са грчког и латинског, он приређује словенска издања и служабника (мисала), и часослова (бревијара) и других споменика (и критичка популарна), расправља о глагољским споменицима код Чеха и Морављана (Зборник старословенских споменика о св. Вацлаву и Људмили, у издању Чешке акад. наука, 1928), издаје делимично Асеманово јеванђеље (Specimina, 1924), чиме побуђује и изванредно фотолитографско издање Асеманова јеванђеља (1929 год., редактор Јос. Курц), расправља о многобројним питањима из живота и рада Браће Просветитеља. У библиографији његових дела поменут је његов рад на богословској и побожној литератури (32—34 стр.). Из поређења са огромним бројем радова из научне славистичке области види се јасно чему је био посвећен рад Вајсов у првој линији.

Сви радови посвећени Ј. Вајсу у овом зборнику подељени су у две групе: а) питања о Кирилу и Методију, црквенословенски споменици, старословенски језик; б) даља судбина црквенословенства на чешком земљишту, његови одједи (трагови).

У прву групу долазе ови радови: *Фр. Гривец*, Слава на висинама Богу (то је почетак писма папе Хадријана II за које Гривец, са другима, доказује да је оригинално, а не фалсификат); *Дмитро Чижевски* — *Јозеф Вашица*, Поводом питања о словенском писму (поводом књиге Отијенка „Постанак азбуке и књижевног језика у Словена“), *Одрних Менхарш*, Калиграф о глагољци („За калиграфа је несумњиво да је творац глагољице био човек неоспорно надахнут, врло богате инвенције и моћне маште“), *Франтишек Пехушка*, Грчка основица старословенског текста Дела апостолских (мисли да Дела апостолска не само потврђују него још више

укрепљују мишљење Вајсово о јеванђељима да су у њима смешане редакције грчких текстова), *Јозеф Лауренчик*, Нелукијанова места у Синајском псалтиру (даје на стр. 80—83 преглед таквих места), *Јозеф Паџа*, Неколико напомена о Велешком јеванђељу (кратак палеографски и језички опис овог пергаментског споменика XII—XIII, са малим одломцима текста и примедбама о његовој редакцији), *Иван Пањкевич*, Антиохове пандекте од године 1307 са речничке стране (украјински споменик старог црквеног језика старословенског порекла, са лексичким особинама које томе одговарају), *Ј. М. Коржинек*, О пореклу старословенског облика *vědě* „scio“ (није порекла праиндоевропског, већ је поникло на словенском земљишту од старога **voida* проширеног партикулом *i*), *Вацлав Полак*, Примедбе поводом старословенског апсолутног датива (предлаже могућности „евразиског“ утицаја у том правцу), *Вацлав Махек*, Старословенско *ropъrište* (на основу неустаљености његова писања у ст. слов. споменицима закључује да је ушло у старословенски у значењу „миља“ на земљишту чешко-моравском), *Карел Хоралек*, О питању лексичких „бохемизама“ у старословенским споменицима (наводи најпознатије „бохемизме“ као *ашоуѣ*, *сѣѣѣши*, *кѣѣѣши*, *наѣроуѣши* и др. и сматра да рад А. И. Соболевског у том правцу треба продужити), *Теодор Сашурњик*, Које је светске законе послао папа Никола I Бугарима 866 г.? (и поред тога што је папа послао Јустинијанове законе, Бугари их нису увели у живот, већ су се окренули Цариграду).

У другу групу иду ови радови: *В. А. Францев*, Слависти о Прашким одломцима у преписци са П. Ј. Шафариком (одломак из историје славистике), *Бохуслав Хавранек*, Критичке напомене о првој старословенској легенди о св. Вацлаву (тумачи два места те легенде — *ноѣаръ* и глаг. *досѣѣѣши* са инструменталом), *Јан Фрчек*, Да ли је св. Вацлав био пострижен по источном или западном обреду (доказује, са различних страна, да је обред биословенски, тј. источни), *Јозеф Вашица*, Старословенска легенда о св. Виду (мисли да води порекло из прве половине X века), *Франѣшек Травњичек*, Глосе Јагићеве и светогорске (ако су Јагићеве глосе још донекле старословенске, а само делимице чешке, Глосе св. Грегора су већ чешке), *Јозеф Врашћил*, Значај најстаријих старочешких потпуних текстова јеванђељских за питање о утицају старословенске библије на старочешку (даје неколико примера као *часъ*, *хвалъ вѣздаѣши* и сл., — као знаке тога утицаја у чешким текстовима), *Едуард Чех*, *Učenik* — *mičerik* — *zvolenik* [тј. изволеникъ] (то су по пореклу ст. слов. образовања која су продрла у чешке текстове и, делимице, пољске), *Јозеф Јанко*, Још

једном о чешким речима *mnich*, *biskup* и *papež* (мънихъ од германског *munih*; контаминацијом герм. *biskop* и грчко-слов. *episkup*, *piskup* добивено је, прво код Чеха, *biskup*, а после и код осталих Словена; *papež* су добили Чеси од старог вис. нем. *bâbes*), *Арнош* *Викоукал*, Ремски старословенски евангелистар, звани „*Texte du sacre*“, са литургиског гледишта, *Франђишек Ришанек*, Нови одломак чешког глагољског Коместора (то је, управо, *Historia scholastica* Петра Коместора; даје се кратка анализа текста, са различним примедбама), *А. Флоровски*, Црквенословенска традиција код Чеха у историском схватању „Палинодије“ Захарија Копистенског (1621), *Алберш Пражак*, Ђирилометодски и великоморавски елементи у чешкој књижевности (схваћено широко као утицаји и његови знаци који се могу констатовати у целој култури чешкој од најстаријих времена до наших дана).

Тако су чешки научници одали признање своме научном раднику који је целим својим радом, а нарочито проучавањем остатака културних и књижевних из епохе развитка чешког народа после рада Просветитеља да је њихов утицај и њихова традиција до краја XIV в. знатно јача него што би се то могло мислити на основу Јагићева тврђења да је та традиција била код Чеха „нежна собна биљчица којој је и најмањи свежији поветарац могао да шкоди“.

На Зборнику су сарађивали готово искључиво чешки сарадници (ако је тако морало бити 1940 год. кад је зборник започет, доцније се то могло изменити и, ми смо уверени, велики би се број наших научних радника пожурно да и са своје стране ода признање овом заслужном научном трудбенику). Сви су чланци штампани на чешком, и они који су били послати на другим словенским језицима. На крају је предметни регистар и преглед размотрених речи у тексту.

А. Белић

9. — РАД. М. ГРУЈИЋ, Једно јеванђеље босанског типа XIV—XV века. Зборник лингвистичких и филолошких расправа А. Белића 1937 г. стр. 263—277.

Међу нашим старим споменицима нарочиту палеографско-језичку групу сачињавају споменици босанског типа.

То су споменици XIII—XIV—XV века; исп. о њима код Лаврова и код Карског¹⁾. У ову босанску групу спада такође од-

¹⁾ Исп. код Карског, *Славянская кирилловская палеография*, стр. 177. Код Лаврова, *Энциклопедія славянской филологіи*, стр. 234 и д.

ломак босанског јеванђеља које је Р. Грујић нашао у селу Врутоку над извором Вардара више Гостивара.

Проф. Грујић датира тај споменик XIV—XV веком, са чиме се можемо сагласити ако узмемо у обзир облике појединих слова и то нарочито слова ж и ч; ипак бих ја био пре за XIII и XIV век, искључујући XV век.

Проф. Грујић даје преглед лексичких, фонетских и морфолошких особина нашег споменика које су паралелне особинама осталих текстова босанског типа. Лексичке, фонетске и морфолошке особине овог споменика углавном су исте као и у Никољском јеванђељу. Али има и разлика између та два текста. Проф. Грујић износи те разлике, али он то не чини на систематски начин, тако да природа чињеница остаје нејасна. Остаје нејасно да ли имамо посла са једним архаизмом или са новом појавом: са фонетском променом или пак са морфолошком чињеницом. Тако на пр. у облику нашег споменика *оставаљша* имамо посла са обликом партиципа пр. вр. старог типа, а у исто време са вокализацијом полугласника; у Никољском јеванђељу те вокализације нема, јер је тај споменик старији. Граматичке и лексичке варијанте старијег типа нису увек сачуване у нашем споменику, док се, међутим, чувају у Никољском тексту. Може се рећи да је текст *В.* млађи од *Ник.* и у фонетском и у ортографском погледу: у њему се већ налазе примери вокализације полугласника (ъ се мења у *а: сѣмѣ = сѣмѣ*); стари вокал *ѣ* у *Ник.* чува се још, барем ортографски, али се мења у *В.* у *и: пинѣза*; а пошто се вокал *ѣ* мења у вокал *и*, то у *В.* налазимо *ѣ* м. *ѣ: июдѣнѣ* и сл. Да је *В.* млађи споменик према *Ник.* показују глаголски облици: у *В.* се налазе облици сигматског аориста према облицима асигматског аориста у *Ник.*: *ѣндѣста* у *В.*, *ѣндѣсте* у *Ник.* Међу облицима имперфекта налазимо у *В.* нови облик *поношѣахота*; старији облик чува се у *Ник.* *поношѣаште*.

Као што је познато, лексичка грађа игра нарочиту улогу при одређивању старине појединих споменика.

У овом правцу треба забележити везу *В.* са *Ник.*, али у исто време у другим случајевима налазе се отступања од старине.

Исп. старе изразе и непреведене речи *пѣнеза* у *Ник.* и *В.*, *ѣламѣда* (непреведена реч), *киноси*, *окиноси*, *катапетѣзма*, *параскѣѣѣни*, *гредѣашѣ* у *Ник.* и *гредѣише* у *В.*

Има неколико речи у којима се стари израз чува: *едро* у *Ник.*, али у *В.* *скоро*, *облашти* у *Ник.*, *влашти* у *В.*

Сш. Куљбакин

10. — А. БЕЛИЋ, **Вукова борба за народни и књижевни језик**. Просвета — Београд, стр. 279.

За правилно разумевање свакако најважнијег временског периода наше културне историје, периода у коме је извршена демократизација културе српскога народа и кроз то ударени чврсти темељи и наше књижевности и наше науке, од изванредног је значаја и друга књига расправа и предавања проф. А. Белића, која је под горњим насловом штампана 1948 године.

Од пет расправа које су ушле у ову књигу три прве су, како и сам писац у предговору упознаје читаоце, објављене раније у подужем временском размаку од скоро 30 година, а последње две су предавања проф. Белића држана поводом прославе стогодишњице победе Вукових књижевно-језичких начела. Па ипак, и ове расправе, од којих свака посебно третира по једно значајно питање, узете заједно чине целину — приказују Вукову борбу за народни језик у књижевности. И наслов књиге потпуно одговара садржини свих расправа, иако је само у првој од њих, с насловом *Вукова борба*, дат ток саме те борбе и све фазе кроз које је она прошла, а у другим расправама су, и врло детаљно, разрађена поједина питања која опет улазе у оквир борбе за народни језик у књижевности и за извођење револуције у културном развиту нашег народа.

Проф. Белић говори о Вуку као културном реформатору изузетних квалитета, али је много значајније што он Вука назива револуционаром и слика га као револуционара, и то у време када су и саме речи револуционар и револуционарност изазивале подозрење владајућег система („Вукова борба“ је први пут објављена у Библиотеци Коларчева универзитета год. 1935) и када се иначе настојало доказати да свака револуција уништава све културне тековине. Баш онда је писац у овој својој расправи очигледно доказао да је Вукова реформа заиста значила праву културну револуцију, чију суштину чини одбацивање дотадашњег књижевнога језика и његова замена језиком простога народа.

Вук, истина, није био први који је увидео потребу увођења народног језика у књижевност и први који је то почео тражити. Више наших писаца XVIII и почетка XIX века, од Гаврила Стефановића Венцловића, преко Захарије Орфелина и Јована Рајића, до Доситеја Обрадовића, Емануила Јанковића и П. Соларића, указивали су на ову потребу. Неки од њих су тражили да се за Србе српски и за народ народски пише; сами су се, међутим, врло тешко ослобађали језика којим се до њих и у њихово време писало, а

који није био ни српски ни народни језик, већ или стари црквено-књижевни језик, на коме је писана наша феудална књижевност Средњег века, или рускословенски, или најзад некаква мешавина овога последњег и говорног језика нашега грађанског друштва у Војводини. Прва од ових констатација нам служи као доказ да су друштвено-економски услови времена и средине у којој је живео српски народ преко Саве и Дунава онда захтевали увођење народног језика у књижевност, а друга исто тако јасно говори да друштвене снаге које су тамо руководиле културним животом нашега народа нису ишле за задовољењем ове његове потребе и омогућавањем његова културног прогреса, већ су штитећи, у крајњој линији, своје позиције кочиле тај прогрес. И Вук је уствари био у праву када је у предговору I-вом издању свога Рјечника рекао да „за ово 35 година... до данас (тј. од 1783, када је Доситеј изишао са захтевом да српски ваља писати као што народ говори) још немамо ниједне књиге да је управо написана по српској граматизи, као што народ говори“. Проф. Белић у својој расправи констатује да је Венцловић своје беседе за народ писао народним језиком, али да те његове беседе никада нису биле штампане; да је Орфелин истицао потребу писања народним језиком, а да је сам писао мешавином руског црквено-књижевног и језика нашег грађанског друштва; да је Рајић писао нека дела (Мали катихизис и Бој змаја с орлови) углавном добрим народним језиком, али несравњено више рускословенским; да се чак Доситеј, који је најдаље ишао у захтеву да се пише простим народним језиком и који је свакако био најрадикалнији, није могао ослободити језика на коме се васпитавао. Наше друштво у Војводини, утврђује проф. Белић, према своме менталитету из тога времена и према његовом дотадањем схватању народности није било у стању да да човека који ће прекинути са традицијама у књижевности и који ће одбацити дотадашњи књижевни језик. Такав човек је, наставља он, „морао из другог краја, са другим револуционарним менталитетом доћи у Војводину. Није, дакле, случајно што је њен протагониста био из Карађорђево Србије“. Зато је разумљиво што је дошло до онако огорчене борбе између Вукових напредних схватања о књижевности и књижевном језику и конзервативности ондашњих носилаца целокупног културног живота међу Србима преко Саве и Дунава. За схватање ових других није тешко било придобити онамошње наше грађанско друштво и народ у целини, иако су њихове и културне и економске, па, дакако, и националне потребе неминовно налагале увођење народног језика у књижевност.

Ову нам противуречност проф. Белић лепо разјашњава приказујући национално-политичке прилике српскога народа у Војводини још од великих сеоба с краја XVII и почетка XVIII века.

Када су Срби у овим сеобама у великоме броју прешли Саву и Дунав, они су собом донели и традицију писања на старословенском језику српске редакције. Али како нису имали довољно књига за црквене потребе, из Беча су се старали да им се шаљу унијатске књиге из Галиције. Црквене старешине, које су биле најважнији претставници народа, побојале су се за опстанак православља, па су се стале обраћати православној Русији да их она снабдева овим књигама. Поред књига Руси су им слали и учитеље (М. Суворова, Е. Козачинског и др.), који су међу Србима основали и водили неколике школе. Тим путем, кроз ове школе, преко руских књига и учитеља, врло брзо се стао ширити рускоцрквени језик, не само у цркви него и у књижевности.

Рускоцрквени ипак није дуго остао као књижевни језик код нас, већ га је наскоро заменио тзв. славеносрпски језик, који се јавио у сплету економских, политичко-националних, верских и просветно-културних услова. До нашег народа преко Саве и Дунава већ око средине XVIII века су продирале просветитељске тежње; поједини писци у својим делима су се стали обраћати народу па су, с циљем да би их народ разумео, у свој језик уносили и доста народних елемената, те је у књижевности почела преовлађивати језичка мешавина црквеноруског и народног језика. Имало је истина писаца (међу првима од њих Ј. Рајић, а касније Л. Мушички и још неки др.) који су били за напоредну употребу оба та језика, али су се црквене власти и већина писаца, у мало пре споменутим условима, стали залагати за славеносрпски језик.

Из бојазни од претераног руског утицаја на Србе, аустријске власти су зазирале од рускоцрквеног језика и облика руске азбуке, који су, како рекосмо, брзо преовладали, — па су силом хтеле наметнути употребу простог народног језика и латинске азбуке. Коначно је пред крај владе Марије Терезије, 1779 г., издата наредба којом се забрањује употреба ћирилице ван цркве, и по којој се у школе морала увести латиница и простонародни илирски језик. Српске црквене власти су у томе, с разлогом, виделе настојање Аустрије да их покатоличи, и уложиле су све напоре да очувају дотадашње стање. Ове власти су тражиле да се речена наредба обустави претећи народним бунама; и народ се заиста бунио. Беч је прво попустио у томе што се задовољно да се место простонароднога језика узме језик образованије класе. А најзад

је школска комисија по налогу Јосифа II 1785 г. донела одлуку да се одустане и од увођења латинице у српске школе, али свакако не, како је то мотивисано, због неких 20000 форината, колико је требало платити штампару за оштету већ штампаних ћирилских књига, а мање и из бојазни Аустрије од побуне народа. Аустрија је, с правом констатује проф. Белић, била с те стране обезбеђена јако уређеном Војном Границом. И овде су, опет он тамо утврђује, били одлучујући политички и економски разлози које је навео Теодор Јанковић-Миријевски у своме Мемоару упућеном цару Јосифу II. Неполитички је било Србе у бечкој монархији присиљавати да се служе латиницом и тиме их одвајати од њихових сународника иза турске границе, код којих ћирилица и даље остаје у употреби. Уместо тога што би требало да Аустрија привлачи Србе у Турској, она би код њих, гажењем националних обележја својих српских поданика, створила велико нерасположење. А употреба различитих азбука с двеју страна границе знатно би отежавала трговину која се обављала преко те границе.

Од измена које су тражиле аустриске власти остало је само то што је место црквеноруског језика за књижевни имао да се узме грађански језик, тј. „језик културнијих и изображенијих кругова“, а то је управо онај језик којим се први почео служити Орфелин, а којим је писао чак и Доситеј, „јер практички или стварно његов се језик недовољно разликовао од „грађанског“ или „славеносербског“ језика“ (Белић 27), иако је он тражио да се пише простонародним језиком, како би га разумели сви они за које се пише — не само образованији свет већ и прости сељаци и пастири. Ни Доситеј се, дакле, није могао ослободити језика грађанске класе, у којој је сам одрастао. И у његовом језику има врло много словенских речи, облика и гласова, тако да је њим могао бити задовољан и сам митрополит Стратимировић, најљући и најмоћнији противник простонародног језика. Овај је, истина, сматрао да у Доситијеву језику има доста отступања у корист народних облика и гласова, па га је зато прекоравао, али га је ипак молио да му не замери на примедбама. Према довољно образложеном мишљењу проф. Белића разлика између Стратимировића и Доситеја била је у томе што је први тражио да се гласови и облици свесно пословењују, а Доситеј их је употребавао зато што их се није могао у потпуности ослободити (стр. 28). И Б. с разлогом даје за право Вуку што је спорио да се Доситеј може назвати оцем нове српске књижевности; тај назив заиста не припада књижевнику који је ипак писао славеносрпским језиком.

Иако је нађено половично решење задовољило и аустриске власти и српску црквену јерархију, иако су српски писци већином писали језиком какав се тражио, — то је у ствари било најгоре решење, јер нико није могао одредити шта да се задржи од словенског и руског језика, а шта да се узме од народног. Тако је уствари код Срба било књижевних језика колико и књижевника, а баш такво стање није смело остати ако се желело постићи оно што су економске и културне потребе народа изискивале. У ово се код нас први уверио Вук Караџић, који је, уставши против таквог стања, у почетку био потпуно усамљен према моћној црквеној јерархији и према свим српским књижевницима онога времена. Његову борбу је знатно отежавало то што је за књижевни тражио језик престога народа и радикалну измену графике — добрим делом, дакле, оно што је бечки двор пре неколико десетина година настојао да наметне декретима, и против чега је онда био устао цео српски народ преко Саве и Дунава. У томе и јесте она противуречност која је до максимума заострила сукоб у коме се Вук на почетку нашао потпуно сам противу свих својих сународника. Да би свестрано осветлио карактер Вукове борбе, проф. Белић је зато и дао концизну анализу и оцену њене предисторије.

Вук у самоме почетку није показивао ону каснију борбеност и непомирљивост. Иако је увиђао оправданост реформе у којој је био за чист народни језик у књижевности и за графику у којој ће сваки глас имати само један знак, а из ње бити избачена сва непотребна слова, — он је најпре врло бојажљиво наступао. У својој Писменици и Малој прстонародној песнарици прихватио је графику Саве Мркаља, која још није задовољавала изнети принцип, и употребљавао је доста словенских речи. А за време свога боравка у Карловцима и Новом Саду 1815 г., где је чуо много приговора ортографији коју је узео, Вук се чак поколебао, тако да је у другој песмарици, баш те године, напустио и ту ортографију. И тек када га је Копитар због тога оштро прекорио и окуражио га да смело иде напред, Вук се одлучио за радикалну реформу, и с њом је изишао у првome издању Рјечника 1818 г. Исто је тако у првој критици на Видаковићев роман *Усамљени јуноша* 1815 г. Вук врло благо замерио писцу на његову језику. А тек када је Видаковић, озлојеђен Вуковом критиком и стално потстицан од митрополита Стратимировића, оштро устао противу Вука, противу његове реформе, противу граматике и противу начела о увођењу прстонародног језика у књижевност, — тек онда је Вук узео борбен тон.

Да би своје схватање о карактеру књижевног језика поткрепио и неким ауторитативнијим мишљењем, Видаковић се писмом обратио на великог словенског филолога Ј. Добровског. И кад му је овај одговорио да му се не допада прости сељачки језик и да „мора бити отменијег језика за узвишеније предмете“, те зато предлаже средњи стил, Видаковић је тај одговор објавио у намери да њим Вука ућутка. Али се Вук, макар колико да је ценио Добровскога, није поколебао, већ је одговорио: да је такво његово мишљење резултат непознавања нашега језика; да се никаквим средњим стилем ништа не би могло лепше казати него српским сељачким језиком; да језик не може бити прост већ су само мисли просте (а из овога се јасно види да је Вук, макар и спонтано, правилно схватао дијалектичко јединство језика и мишљења) и да, најзад, средњи стил Добровскога никако није Видаковићев славеносербски језик, којим се пише „како коме падне у памет“. Али Вук није навео све разлоге који су у нашим приликама говорили противу средњег стила Ј. Добровскога. То је учинио тек проф. Белић у расправи *Добровски и наш књижевни језик*. Он је овде развио и мисао самога Добровскога дајући му за право у томе што је тврдио да је „књижевни језик заиста друкчији, обично отменији, архаичнији од разговорног језика једнога народа“ (стр. 207). Ово неминовно произилази из природе самог књижевног језика, који се, чим то постане, укалупљава, постаје правилнији и класичнији, и развија се много спорије него разговорни језик. Он за то као пример наводи баш српски књижевни језик, који се за скоро сто година свога развитка у приличној мери одвојио од разговорног народног језика. Али ако се ово данас може рећи и за наш књижевни језик, објашњава даље проф. Белић, то никако за њ није могло важити када се први пут почео употребљавати, јер су, како Вук каже, „сви народи почели писати оним језиком као што говоре орачи и копачи, свињари и говедари“. Добровски није знао, и уопште се до тога времена није знало да Срби никада раније нису писали својим језиком, већ се сматрало да је црквенословенски књижевни језик у Средњем веку био народни, па се током времена толико удаљио од разговорног народног језика. Зато је Добровски и могао тврдити да народ говори неправилно, и да ће се правилност књижевног језика сачувати само ако се он буде изграђивао на основи и старог књижевног и савременог народног језика. Па не само да језик наше средњовековне књижевности није био народни него он није, истиче проф. Белић, ни „ушао тако дубоко у српску културу и књижевни живот као што је то био случај у Русији“, например. Јер

и уколико је народни језик у једној врсти књижевности, у делима приватно-правне садржине, потискивао црквенословенски, или је с њим напоредо стајао, — тај се правац његова развитка престао неговати. А, сем тога, међу старословенским језиком српске редакције и народним језиком стајао је рускоцрквени, дакле — један сасвим туђ језик. Исто је тако проф. Белић, што се мишљења Ј. Добровскога о нашем књижевном језику тиче, развио Вукову мисао која се садржи у његовој констатацији: „Да г. Добровски посједи барем једну годину у Карловцима, или на Руднику, ми се јамачно надамо да би онда казао с нама заједно да треба управо онако писати као што говоре прости Срби“.

Добровски још није могао знати, констатује проф. Белић, да се у српским народним умотворинама налази већ потпуно формиран књижевни језик, са изграђеним стилем, врло богатом синтаксом и развијеним речником. То, што су касније нарочито јасно показале прве четири велике књиге Вукових песама, а још касније потврдила песничка дела П. П. Његоша и Бранка Радичевића, у оно време је само Вук осећао. Он је за књижевни језик, дакле, тражио, и у својој граматичи и речнику дао, већ готов језик народне књижевности и разговорни језик истога онога народа који је стварао ову књижевност. А био је против свих непотребних позајмица из ма којег туђег или из старог језика. Али то никако не значи, објашњава нам проф. Белић, да Вук није запажао све творачке особине народног језика. И сам народ је, вели он, позајмљивао стране речи кад су му биле потребне за означавање позајмљених појмова и предмета, а ковао је и нове. Вук је сопственим примером, само нешто касније, показао да то исто и књижевници могу чинити, али само по принципима народнога језика. Међутим, српски књижевници из првога периода Вукова рада нису познавали тих принципа, нити структуре народног језика уопште, што доказује и само њихово противљење употреби тога језика у књижевности. И баш зато Вук све донде док се нису почели јављати књижевници који су признавали његова начела, док његова победа није била сасвим извесна, није отворено излазио с допуштањем позајмица из словенског језика, нити је икаквоме телу одобравао ковање нових речи — све донде док није било довољно гаранција да ће то бити у духу народнога језика. Зато се он снажно супротставио Друштву српске словености, које је половином четрдесетих година узело на се задатак да изради научну терминологију. Вук је знао да то друштво, чији је и он члан био и у коме је имао још својих присталица, ипак није било дорасло овоме задатку, па је осујетио његов план. Он

је и овде сасвим правилно сматрао да би Друштво тако својим ауторитетом наметнуло нешто што не одговара његовим језичким принципима, и што, истина, не би онемогућило, али би свакако одложило коначну победу тих принципа.

Не значи то да је Вук и уопште био противу ковања нових речи, као што није до краја остао ни противу позајмица из туђих језика. Он је, како каже проф. Белић, био за чистоту језика, али не по сваку цену. Свој став по овим питањима Вук је и теориски и практично показао у своме преводу Новог завјета. Теориски је, прво, у предговору превода изнео свој идеални принцип превођења, према коме треба „да пријевод што је више могуће буде вјеран“, а затим је показао и свој однос према туђицама и кованицама. Практично — Вук је узео изванредан број речи из других језика, а ковао је и нове речи кад му се за њих јавила потреба. Ако су, напр., биле у питању речи страног порекла већ укоренење код нас, као што је случај с речима давно примљеним из турског језика, Вук их је без резерве употребљавао. Затим је допуштао узимање, и узимао је сам, из словенског, црквеног и руског језика ако су те речи обликом својим биле сличне с народним, или их је посрбљавао замењујући њихов словенски облик српским. А нове речи је ковао у духу народном, обично према најпродуктивнијим категоријама; поступао је, дакле, — то и сам каже — како би у овоме поступио најпростији Србин кад би му те речи биле потребне. Зато је он и с те стране потпуно успео у ономе што је хтео — да његов превод, наиме, буде што народскији. Тим преводом он је, по речима проф. Белића, показао да „своје учење о чистоти, лепоти и правилности књижевнога језика као основици своје реформе може одмах да потврди својим писањем, својим језиком“ (стр. 242) и квалификовао се као „ненадмашни зналац језика, . . . велики књижевник, уметник наше речи, рођени стилиста и стваралац језика“ (239/40). Зато проф. Белић, оцењујући значај превода Новог завјета за време у коме се појавио, без претеривања каже да је Вук у њему дао књигу на којој ће ново поколење црпсти поуке, на којој ће учити како да се приближи језику и како да га употребљава у књижевности. И заиста је то била књига у којој је ново поколење књижевника, каже Б., нашло себе и свој језик.

Вук је и раније знао да се књижевницима мора допустити извесна слобода у позајмљивању туђих и ковању нових речи. Па ипак је био противу те слободе све док је постојала опасност да се она не злоупотреби. То га, како Б. каже, квалификује као борца који је поред осталих квалитета за борбу имао и

изванредну тактику, од које је зависило и да ли ће он у једном тренутку бити нешто блажи или ће немилосрдније ударати по својим противницима, као што је, и уопште, из тактичких разлога подешавао своје држање према људима, увек с обзиром на то колико су они у даном тренутку могли користити или штетити ствари за коју се борио. И ово је, очевидно, доприносило да у свакој полемици редовно туче своје противнике.

Већ прва Вукова полемика с „најзначајнијим“ претставником званичне језичке и правописне струје — Видаковићем, углавном је испала на штету овога последњег. Неколико познатих књижевника и јавних радника (писац Лукијан Мушицки, каснији уредник Летописа Матице српске — Магарашевић и др.) показивали су поштовање и пријатељство према Вуку и са симпатијама се односили према његовој реформи. Али кад је Вук изишао са том реформом, они су се повукли. Мушицки је, напр., и он везан за класу којој је припадао, тада отворено Вуку казао да је много реформе одједанпут и прорекао му је да ће рђаво проћи, а у своме *Гласу народољубца* је Вуку, и граматичарима уопште, одрицао право да књижевницима прописују правила за језик. Понеки од Вукових пријатеља су прешли међу бројне његове противнике и пуштали се у оштре полемике с њим (Гл. Гершић и др.). У овај табор их је, с једне стране, гонила свемоћ и неумољивост митрополита Стратимировића, које је овај испољавао према свим присталицама реформе језика и правописа (потсећамо овде на случај Саве Мркаља). Свакако је старац Вељко (Мушицки) био у праву кад је говорио „да многи у души одобравају рад Вуков, али не смеју за њим да иду“ (Белић 49)... С друге стране, и уколико је извештан број учених људи увиђао оправданост увођења народног језика у књижевност, они су налагали да би то требало да буде дијалекат онога краја који је дао велики број књижевника, а не говор Вукова завичаја, који је био културно јако заостао. Вук је, међутим, иако је теориски допуштао да се може писати народним говором било кога краја, практично, како констатује проф. Белић, давао првенство херцеговачком дијалекту, већ самим тим што је сам њиме писао и што су на њему биле испеване најлепше народне песме. А за ово је било и чисто језичких разлога.

Говори које је Вук коначно узео за основицу књижевноме језику и иначе су имали преимућство над осталим дијалектима нашега језика. Они су у своме развиту осетно били измакли испред других наших говора. А, сем тога, особине њихових гласова, облика и синтаксе свакако су били и остали најраспростра-

нији. Узимајући за основицу баш ове говоре Вук је задовољно важан принцип књижевног језика према коме се за књижевно сматра оно што се употребљава у говору највећег дела једног народа. И Вукову „опћениту правилност“ (тј. потпуну уједначеност облика), коју је он тражио за књижевни језик, заиста чине „облици херцеговачких говора Вукова краја“, али и многих других крајева између Београда и Загреба, Јадранског Мора и Новог Сада, на које су се после XV века херцеговачке говорне особине шириле под утицајем познатих историских услова. Да би могао добити што вернију слику о распрострањености појединих језичких особина Вук се, природно је, морао интересовати нашим дијалектима. Као резултат тога интересовања он је дао солидне основе и за проучавање наших говора, па је сасвим разумљиво што је најзначајнији испитивач српско-хрватских дијалеката, проф. Белић, у своје време обратио пажњу на то како је Вук гледао на наше говоре, и написао изванредну расправу о Вуковим погледима на књижевни и народни језик. Па ипак би се могао понеко запитати да ли је тој расправи било места у овоме Зборнику где се приказује Вукова борба за народни језик као књижевни. На то питање се може само потврдно одговорити. Вукови погледи на наше народне говоре, како се само по себи разуме, и како се нарочито јасно види из Белићеве расправе, морали су се мењати после његова обиласка појединих крајева у којима живи наш народ. У вези с тим мењао се, дакако, и његов поглед на књижевни језик. Са Вуковим даљим познавањем све већег броја народних говора и његов књижевни језик се стално усавршавао. Указаћемо само на то да је Вук после упознавања говора наших југозападних крајева и у правопису учинио извесне измене. Год. 1836 он уноси у азбуку слово *x*, иако га дотада није писао, а 1839 (у Одговору на Светићеве Ситнице језикословне) почиње да употребљава нејотоване сугласничке групе *шј* и *дј* место *ћ* и *ђ*. Ту је, како каже проф. Белић, својој реформи Вук дао општенародни карактер, допуштајући само различит изговор вредности старог гласа *ѣ*, а захтевајући потпуну уједначеност у свему другоме. У свакоме случају се на основу изванредног познавања народних говора у Вуку изградио „књижевник са лепим и трезвеним мислима о општим особинама књижевног језика и његову јединству“ (Белић, стр. 187).

С даљим упознавањем народних говора Вук се још више уверавао у исправност свога гледања на однос књижевног и народног језика и наоружавао се све поузданијим аргументима којима је тукао своје противнике. Јачином тих аргумената, оштрином ума и чврстином логике он је врло брзо, већ на почетку

двадесетих година, заплашио своје противнике, и после је мало било оних који су се с њим без бојазни пуштали у полемику. Дугу и оштру полемику с Вуком је касније, како је познато, водио једино Јован Хаџић (М. Светић), истина у име великог броја својих једномишљеника. Ту полемику, услове под којима је поведена, тон којим је с једне и друге стране вођена, Светићев дилетантizam и Вукове мисли о језику које је кроз полемику изнео, изванредно је, прецизно и јасно, приказао проф. Белић у овоме Зборнику расправа. Иако се та полемика водила целих 10 година од 1837 (кад је Светић објавио своје *Ситнице језикословне*) до 1847 год. (у којој години је Вук дао одговор на Светићев Утук III), — Белић с правом сматра да је прва појава Вукова у тој полемици с Одговором на Ситнице јединословне 1839 целој групи књижевника који су се купили око Матице српске нанела тежак ударац и означавала већ коначну победу његову. Вук је и у даљим својим списима у којима је давао одговор на Светићеве нападе, или се освртао на његова излагања о језику, убедљиво доказивао Светићево апсолутно непознавање ствари о којима пише. А Даничићев *Раш за српски језик и правопис* „којим се исцрпно, систематски, научно и свестрано показује објективна вредност Караџићевих погледа — само је крајња потврда Вукове победе“.

М. Шевановић

11. — VAJS JOSEF, *Kanon charvatskohlaholského Vatikánského misalu* IIIr. 4 v Praze 1939.

Проф. Вајс штампа у овоме чланку најстарији досад познати текст канона (*правило*) који се садржи у Ватиканском хрватско-глагољском мисалу IIIr. 4, — рукопис отприлике с почетка XIV века.

Проф. Вајс допушта да се у тексту огледа каснији препис изгубљеног канона који је можда улазио као саставни део у Кијевски мисал.

Сродство овог канона с Кијевским мисалом, разуме се, не да се утврдити анализом његове фонетске стране, па ни анализом његове морфологије, већ се, углавном, може видети у његовој лексици.

Веза канона са почетном књижевном епохом Ћирила и Методија види се у именима папа Клита и Климента (*i m. e* у латинском), затим у читавом низу речи и израза за које знамо из Ћирилометодијева превода јеванђеља и псалтира, а такође из најстаријих словенских књижевних састава који су се јавили на

моравскопанонском тлу, као што су Синајски еухологиј или прва старословенска легенда о св. Већеславу.

Реч по реч проф. Вајс разматра изразе који су карактеристични за текст Канона, а у исто време и за текст ових најстаријих Ђирилометодијевих превода, односно за Синајски еухологиј и за легенду о Већеславу.

Из морфологије проф. Вајс наводи облик **ХОШТИ** о чијем пореклу постоје различита мишљења, тако да није требало да се овај облик узима у обзир као архаизам. Затим се такође наводе несажети облици **придева** и **заменица** који се облици одржавају у старословенским споменицима доста дуго као резултат књижевне традиције.

Нису од великог значаја ни описни облици перфекта.

Да се утисак старине Ватиканског канона појача, проф. Вајс га пореди са мисалом Новаковим (1368 г.) и Рочким мисалом (друге половине XIV столећа): доказ да је Ватикански канон старији од ова два текста проф. Вајс види у чувању речничких варијаната **рачнши** и **вѣсь мирѣ** према новијим изразима **сподовнши** и **мирѣ**. Али проф. Вајс сам наводи пример када се у Новаковом и Рочком канону јавља старији израз, наиме: **виноу (вѣинѣ)** према млађем изразу **вѣсѣгда** у Ватиканском канону. Он се у овом случају колеба: који је од ова два израза старији? Али се обично сматра као старији израз **вѣинѣ**. Проф. Вајс наводи још једну ознаку старине Ватиканског канона и његова сродства с Падуанским сакраментаријем D 47: Рочки и Новаков мисал изостављају у молитви **изваки ми мѣтѣ гѣ** имена арханђела Михаила и св. Јована Крститеља, док у Ватиканском канону та се имена чувају: **Михилоу архѣнѣлоу и сѣомоу вѣноу крѣтитлю**; у Падуанском сакраментарију чита се ...et beato p̄cursore tuo iohanne baptista.

Безначајно је што се у Ватиканском канону још пише у више случајева **ѣ** према секундарном **ѧ** у Рочком и Новаковом мисалу, јер овог **ѧ** није било у њиховом оригиналу.

При крају расправе проф. Вајс даје индекс речи у тексту Канона које заслужују нарочиту пажњу, па затим сам текст Канона у ћирилској транскрипцији и снимке (целог Канона).

Речи које заслужују нарочиту пажњу ове су: **влагодѣтъ** несумњиви архаизам, **врагѣ** (у Рочком **неприѣтѣѣ**), **вѣсѣмогѣи**, израз **вѣсь мирѣ** — архаизам, **гладѣ**, **срѣки**, **животѣ** (али и **жизнь**), **стерѣ**, **жрѣтва**, **неприѣзнь**, али поред тога такође **напастѣ**, **обѣтѣ** **votum**, **милостивѣ** — **clēmens**, **прилежнѣ** **suppliciter**, **приношениѣ**, **приѣтѣниѣ**, **рачнши** (исп. **горѣ**), **скрѣвѣ**—**perturbatio**, **таниѣ**, **оупѣзвати**

и још неколико других речи. У овај списак речи могу ући још **хранити** 166^a 14, **хранити** 168^a 14, **схранити** — ова је реч старија паралела према новој **вљустити**, **причецајући** 166^b 7, **нѣски** 167^b 31, 168^b 28, **отпоустити** 167^b 28, 168^b 9, **такмо** 168^b 31.

Питање да ли је старија варијанта реч **наплхнитити** 167^b, 168^c 27 или **исплхнитити**. Израз **излхнѣт** (ж) 166^b 29 нов је према старијем **пролхнѣтж**.

На тај начин види се да су претпоставке проф. Вајса у погледу Ватиканског канона оправдане.

С. Куљбакин

12. — VATROSLAV JAGIĆ. *Izabrani kraći spisi. Uredio i članke sa stranih jezika preveo Mihovil Kombol. Matica hrvatska. 1948, 639 стр. вел. 8. Zagreb.*

Ми, Срби и Хрвати, нисмо довољно на корист своје науке искористили пространи научни рад Ватрослава Јагића. Ово је покушај да се то бар донекле учини, иако то није била главна брига издавачева. Уредник овог издања М. Комбол дао је и обиман увод (Vatroslav Jagić, 5—16) у којем је, у кратким потезима, изнео живот и рад Јагићев. Тај приказ изнесен је топло и патриотски, али без дубљих улажења у испитивање научничког рада Јагићева.

Истина је — Јагић је био један од слависта у старом смислу те речи: научника који су обухватили својим интересовањем целу словенску филологију. Ако је то било могуће за Добровског, када је словенска филологија била у првим почецима својим, за Јагића је то било стварно немогуће. Нарочито је било немогуће, са Јагићевим научним интересовањем, бити на челу и нових језичких испитивања код Словена, и нових књижевних студија и историско-старинарских или археолошких. Истина је да је Јагић радио много из тих дисциплина када му је тема допуштала да је разради са историско-филолошке стране. Међутим много штошта из тадашње науке Јагић није могао ни пратити ни оцењивати. Зато у његовој Историји словенске филологије (1910) има много корисних, оштроумних и духовито написаних страна, али праве историје појединих дисциплина словенске филологије у њој нема. Она се претвара у енциклопедију словенске филологије место да је развитак словенске филологије у Енциклопедији словенске филологије.

Јагић је пропуштао да поред њега прође развитак многих дисциплина словенске филологије не улазећи у њ. Као да је сматрао да се наука стално мења, а нарочито њене теориске дисциплине, и да треба оставити иза себе оно што је трајно, што се

не мења. То су добра издања споменика. Њима је Јагић најрадије посвећивао своју пажњу и они иду у више хиљада страна.

Али заслуге Јагићеве нису ни приближно само у овоме. Напротив, гдегод је филолошко-историски метод могао бити примењен, ту је Јагић давао првокласне резултате. То је требало имати на уму и при прештампавању његових списа.

Ја веома сумњам да овако издани Јагићеви радови могу донети праву корист. Ту је све измешано: и филологија, и историја језика, и митологија, и палеографија, и порекло мотива народних песама и само порекло народних песама и још много штошта друго. Пре свега, уредник нам вели да је „ваљало избјећи расправе са сувише стручним знанственим апаратом, премда управо такве расправе садржавају најбитнији дио Јагићева рада“ (15). „Уза све то је, вели он даље, избор требало удесити тако да читалац добије барем приближну слику о Јагићеву развитуку и о разноврсности његових интереса“ (16). Да се то покаже, ово је ипак мало; а да се користи нашој науци, ја мислим, — требало је и оно што је издато — издати са коментаром, а, пре свега, требало је друкчије издати.

Не треба се варати, Јагић је за широку публику велики ауторитет, а овде се издају чланци и расправе из најразличитијих времена његова рада, које претставници оних кругова којима су они упућени не могу критички ценити; затим чланци и прикази из различног времена његова рада са пролазним су значајем, а каткада и са судом који ми данас не делимо (на пр. о Бранку Радичевићу Св. Вуловића, Броз-Ивековића речнику, Маретићевој Историји хрватског правописа и др.). Јагићеве су критике биле често врло корисне и сугестивне (нарочито ово последње), али су данас дела о којима је он говорио добила већ устаљену оцену која се често разликује од његове.

Нема никакве сумње да су значајне расправе Јагићеве: Неколико напомена поводом расправе М. Решетара о чакавштину (Archiv XIII 1891) и Једно поглавље из повијести јужнословенских језика (Archiv XVII 1895), али мислим да није било згодно за шире кругове штампати их без опширних коментара.

Нема сумње да је врло тешко начинити добар избор међу тако многобројним радовима као што су Јагићеви. Али сматрам да је било неопходно да овде изађе Јагићева одлична оцена књиге Лукјаненка о кајкавском наречју (1905, Архив XXVII), затим расправица о Хабделићу (опет у Архиву, 1910, XXXI), свакако нека од спорних питања славистике која су излазила у више књига Архива. Можда је било боље од свега овога наштампати неке

од Јагићевих радова који су у тешко приступачним публикацијама а одликују се добрим особинама Јагићевим. Тада би овај зборник постао и врло драгоцен за науку. Наравно, ту се не би смео имати антикварски или библиофилски интерес него научни. Уосталом кад би се стало на гледиште да се изда оно, макар и од мањих Јагићевих радова, што и данас претставља научни интерес, могло би се дати неколико добрих научних књига. У осталом свету из научних радова истакнутих радника, ако немају данас у потпуности научни значај, објављују се у случају ограничености средстава и простора само они делови или места у њима која нису застарела. Можда би се нешто тако могло и овде урадити.

Напоредо са стручним оценама, махом из историје књижевности, има и неколико сасвим популарних чланака (Доситејева речитост, Мој први долазак у Русију године 1872, Успомене и сјећања, Јиречек као човјек, Изгнаници из Моравске и сл.). Правог публицистичког смисла Јагић није имао, и ови чланци не осветљавају успешно крупну Јагићеву личност. Уосталом најбољи су доказ за то његови Спомени мојега живота (у две књиге у издању Српске академије наука) који су далеко испод Јагића-научника.

Јагић је био научник светског гласа. Библиографију његових радова дао је и уредник (593—630). Најбоље би било, ако желимо упознати наш народ са његовим значајем и његовим радом, — да се напише објективна монографија о њему. А што се тиче његових многобројних радова, растурених по многим тешко приступачним публикацијама (то није његов Архив за словенску филологију!), њих би требало издати, можда у потпуности, у којој од наших националних академија.

Из ове збирке Јагићевих радова широки кругови неће добити праву претставу о ономе шта је Јагић био као научник, а још мање као човек или припадник наших народа. То је велика штета јер се овако крупна дела из ове области не издају често. Па ипак ће читаоци који имају извесну претходну спрему многим корисним идејама и закључцима, разасутим по овим чланцима, проширити видике својих ранијих знања.

А. Белић

13. — МЛАДЕНОВЪ СТ. Бележки вѣрху новонайдения надгробенѣ надписѣ на Видинската болярка Станислава. Списание на Българската академия на наукитѣ. Книга XLVIII София — 1934.

Натпис о коме је реч у овоме чланку Ст. Младенова нађен је у Албатину, месту 18 км. западно од Видина.

Горњи део натписа гласи

МЦА НОЮ
 ВРА ЕІ ПО
 ЧИ РАВА В
 ЖНИА СТА
 НИСЛАВА Д
 ЉШИ НОК
 АКОБА ВО
 ЛАРКА ДР
 АГЪСИНОВ
 А ПОМЕНѢ
 ТѢ Ю ВЪ ЗМ
 ГРЪШИХЪ

Из овог се натписа види да је месеца новембра петнаестог умрла раба божија Станислава, кћи Новакова, „бољарка“ Драгинова.

Младенов доста опширно говори о именима Албатин, Драгсин, Станислава, Новак, а релативно мало о палеографској и језичкој страни натписа, што је уосталом сасвим природно с обзиром на врло мали обим натписа. Писац убраја тај натпис у средњобугарске споменике XIV века; он то чини на основу облика појединих слова тог споменика (ч, т, в, к), али узима у обзир један знак „српске“ редакције: ю м. љж.

Међу паралелама из других споменика Младенов наводи облике слова у једном „бугарском“ псалтиру XVI века. У вези с тим Младенов цитира речи проф. Цонева о том рукопису: „редакција българска...; преписванъ въ областъ дето е била въ употреба сърбска редакція затова често ѿѿ вм. ж (въ жеждоу, десницею твоею) и ѿ вм. ѡ (обрѣтоше, алчещеи, жежджще), но повсичко личи че го е писалъ българинъ...“

Овом приликом Младенов примећује да није потпуно умесно сматрати ѿ м. ѡ и ю м. ж, односно ѡж, као ознаке српске редакције, већ би требало употребљавати за овакве споменике термин: „северозападни български“ или „прелазни србскобългарски“ говори у којима се још и сада ж изговара као у.

Своје гледиште на натпис као на бугарски споменик Младенов поткрепљује обликом ѿмиршоѿ (бугарска вокализација ѡ:ѿ), али се у овом облику може огледати и старословенски књижевни утицај.

С. Куљбакин

14. — FRAN RAMOVŠ in MILKO KOS, *Brižinski Spomeniki*. Uvod. Paleografski in fonetični prepis. Prevod v knjižno slovenščino. Faksimile pergamentov. V Ljubljani. Pri Akad. Založbi MCMXXXVII. 4°. 31.

Ово је један од најзнатнијих јужнословенских споменика. Како је написан око краја X в., а његов оригинал припада још ранијем времену, како је то доста велики споменик у поређењу са најстаријим датираним јужнословенским спомеником, Самуиловим натписом од 993 г., — његов је значај утолико још већи. Зато он заслужује пуну пажњу наших стручњака. Више од сто година штампају се ови Фрајзиншки одломци и несумњиво је да је ово издање проф. Рамовша и проф. Коса најбоље за научну употребу. Ту је дат оригиналан текст у снимцима, затим дословни препис, фонетски препис и превод одломака. То троје, урађено прецизно и савесно, довољно је да зајемчи још дуги значај овог издању. Јер и Фрајзиншки одломци, поред свога значаја по своје материјалу, по својим чињеницама, још ће дуго претстављати научни интерес питањима која он потстиче. Али, пре свега, неколико речи о самом споменику.

Данас се тај рукопис налази у Минхенској библиотеци у Cod. lat. 6426. До 1803 год. налазио се у Freising-у у Баварској у једној бискупској цркви; отуд му и име (словеначки родољуби по томе што немачком називу *Friesach* одговара словеначко *Breže* сковали су придев *brižinski*, па је то тако код њих остало досада). Њих је употребљавао бискуп фрајзиншки (Abraham) при служби. Одломци нису оригинали; они су преписи; други и трећи одломак писала је иста рука која и латинску повељу из 977—981 год. Писари Одломака били су Немци; то се лепо види по ортографским грешкама у духу немачког језика.

Према издавачима несачувани оригинали ових споменика иду у прву половину IX в. када су се Словенци покрштавали; први и трећи одломак претстављају текст исповести коју говори верник по речима свештеника (I одл.) или коју чита по формулару (III одл.). Други одломак претставља поуку о користи исповести.

У овом препису текстови су писани крајем X или почетком XI века.

Издавачи мисле да текст ових Одломака не показује никакве везе са радом Браће Просветитеља у Великој Моравској у II-ој половини IX в., већ да су преведени са сличних немачких текстова тога времена (IX в.) и да је њихов језик тадашњег словеначког становништва Корушке.

Из тога иде језичко разматрање којим се доказује: прво, да су се у Одломцима сачувале две епохе старог словеначког језика, старија, још готово прасловенска, и млађа, већ специфично словеначка; овамо иде *modliti: crilatcem* (са губљењем и без губљења *d* испред *l*); *eže: tere* (без претварања *ž* у *r* и са претварањем); *stvoril: storil; sničastvo: sničtvo; moie: mē; grech* gen. pl.: *grechov; grechi* acc. pl.: *greche; tego: jega; jest: je; ši* 2 л. с. вр. — *s: — š*; друго, да су ови Одломци сачували врло старе особине: носни изговор старих носних вокала (отуда је остао до данас *venči = veñu* у корушком диј. и другде), оба полугласника као један (ə) у јаком положају; још, донекле, *ы* (иза лабијала), за *tj — t'*, за *dj — j, ř > r* или *rj*, непалатални изговор пред палаталним вокалима, *l* и *n'*, читав низ старих облика, нарочито глаголских (*vêdê* = знам, имперф., аор., кондиционал са *bim* и сл.).

Као што се види, ови Одломци, што је необично за старе црквене споменике, пружају читав низ старих, врло драгоцених особина; али, наравно, велико је питање како ће се те особине протумачити и да ли се оне могу протумачити онако како то предлаже проф. Фр. Рамовш.

Пре свега, није доказано да је оригинал овог споменика тако стар како претставља проф. Рамовш. Губљење полугласника у слабом положају (тако искључиво као у овим споменицима) не би то доказивало. Затим није доказано да су ови споменици сасвим слободни од утицаја староцрквених споменика. Можда ти утицаји нису у оној мери јаки како претставља проф. Исаченко (у својој студији о овим споменицима), али, поуздано, нису тако ништавни како се овде претпоставља. Али за мене је најзнатније питање: да ли се може старији језички слој ових Одломака сматрати као стари заједнички словенски језик који су стари словеначки досељеници са собом донели, а млађи слој као такав који се доследно из њега развио или ћемо гледати у ова два слоја старе корушке особине и особине млађег слоја који је дошао из заједнице са осталим југословенским дијалектима.

Све су ово врло значајна и тешка питања, али од одговора на њих зависи и значај чињеница ових споменика.

Мени изгледа да је несумњиво да се и у старим словеначким дијалектима, па и у овим споменицима, огледају она два таласа досељавања Словенаца у своје области које је више пута у својим делима претпостављао Рамовш, један знатно старији (свакако пре VI в.) и други, после тога времена. Ја се слажем са Рамовшем да је старији дијалекат из онога дела прасловенске заједнице из којег ће се доцније развити западнословенски језици (отуда у

њему и *-io*, *-m* у 1 л. мн. гл. и др. особине)¹⁾, а други део да се развио под утицајем западног дела јужнословенске језичке заједнице који је био заједнички за словеначки и српскохрватски језик (отуда једначење полугласника, *-ia*, *-mo* којег у Фр. одломцима нема и др.). Сем овога, у Одломцима има и несумњиво словеначких особина (напр. контракција *ma* и сл., *d > j* и сл.). Али остаје да се одреди колико особина старословенског језика има ипак у овим споменицима. Треба имати на уму да велики број соецифично старословенских речи које се нису сачувале ни у једном словеначком говору (као што су различни прилози и свезице старословенске), а које се у овим одломцима налазе, јасно сведоче да су у извесној мери посредовали старословенски споменици. Али у коликој, — то је друго питање. То питање отежава веома чињеница што нема континуитета у словеначким споменицима иза X в., тако да је тешко одредити шта се изгубило према развоју самог језика, а шта од почетка у њему није било.

У сваком случају, ово лепо издање Фрајзиншких одломака, на којем словенска, а нарочито јужнословенска, филологија морају бити захвалне њиховим приређивачима, проф. Рамовшу и проф. Косу, омогућиће да се овим значајним питањима приђе ближе неголи досада.

А. Белић

15. — KARL H. MEYER, *Altkirchenslavische Studien. I Fehlübersetzungen im Codex suprasliensis 1939.*

Карл Мајер на један систематски начин прегледа грешке у старословенском преводу Супрасалског текста. Писац одбацује Лескиново мишљење о томе питању.

Као што је познато Лескин и Маргулиес различног су мишљења по овој ствари. Лескин долази до закључка да преводилац није довољно познавао грчки.

Карл Мајер не дели Лескиново мишљење, налази да је исувише оштро и нетачно; међутим, тачно је да је преписивачева рука унела у рукопис многе грешке.

С. К.

¹⁾ Одавде се види да ја сматрам да се претварање *dl* и *tl* у *l* извршило као дијалекатска особина старе словенске језичке заједнице, а не као процес који се на земљишту западних јужнословенских језика вршио, како би истичало из горњег схватања Рамовшева.

16. — а) EMIL PETROVICI, Graiul Carașovenilor, studiu de dialectologie slavă meridională (Universitatea Regele Ferdinand I din Cluj, Bibliotecă Dacoromaniei, Nr. 8), București 1935, 8°, 270.

б) MAŁECKI M.: Gwary słowiańskie w Banacie rumuńskim (Les dialectes slaves dans le Banat roumain), Extrait du Bulletin de l'Académie Polonaise des Sciences et des Lettres, Cracovie 1938, 13—16.

У последњим годинама пред Други светски рат добили смо два значајна прилога о необично интересантном, а дотада слабо познатом говору Крашована, мале етничке групе католичких Срба у дубини румунског Баната.

Одлучан прелом у познавању овог говора учинила је књига румунског слависте проф. Петровичи-а. Он је скупио на терену прилично материјала, далеко више него сви ранији испитивачи заједно, и далеко бољег материјала притом. Рашчишћена је мутна претстава коју су створили прекратки опис Љ. Милетича (J. Arhiv XXV, 161—181) и непоуздани подаци Ј. Живојновића (ЛМС 243, 244, 255). Сада пред нама стоји слика овог архаичног говора, у већини главних потеза јасно оцртана. Тако тек сад знамо изванредно важну чињеницу да се *ě* под акцентом чува као *ę*, различито од *e* другог порекла, а неакцентовано даје *i* (*člǒvik: člǒvěka*, стр. 72). Затим (наводим овде само најкрупније од оног што се раније није знало, или се није знало прецизно или се није знало поуздано) да *vь-* даје *u-* (63), да *ʃ* редовно остаје (84—86), да м. **tj* и **dǐ* стоје гласови између *t* и *k* одн. *d'* и *g'* који развијају слабу фрикацију (102—104), да су исти сугласници настали при новом јотовању и од *-jt-*, *-jd-* (104), да је *h* ишчезло (107), да се *čr-* чува одн. развија *čer-* (115—116) итд. За промену именица (145—165) карактеристично је да проширени ном. мн. м. рода има *-ove*, а не *-ovi*, да ген. мн. има *-a* врло ретко и само код ж. р., иначе *-ø*, *-i*, код м. р. и *-ov*, да је лок. мн. изгледа свуда изједначен с генитивом, да у дат. мн. именице свих родова имају само *-a*, а у инстр. оне мушког и средњег рода *-i*, а женског *-ami*. Наст. *-ta* нашао се само у прим. *očita* и дат. *očitam*, инстр. *očitamí*, *grudimami* (154). Овоме одговара и заменичко-придевска промена: *-im* (*-em*) у дат., *-imi* (*-emi*) у инстр., *-i* у лок. мн. Занимљив је лок. ј. једнак инструменталу (на *-em* одн. *-im*) као данас у већини косовско-ресавских и добром делу шумадиско-војвођанских говора. У 3 л. мн. през. стари наставци су на својим местима, као у књижевном језику: *-aju* у VI, *-e* у VII и VIII врсти.

Синтаксу деκлинације карактерише готово потпуно чување употребе падежа, на супрот Живојновићевим наводима (бркају се, и то не увек, само вијатив и локатив), а глаголску синтаксу нестак имперфекта и врло ретка употреба аориста (Петровици је чуо свега један пример аориста и ниједан имперфект). Има, наравно, и занимљивих појединости: дат. — лок. л. зам. *měni, tēbi* (< **měně, *tēbě*, 170), енкл. дат. мн. *nim, vim*, (172; у акуз. је *ni, vi*), дисимилација *lúd'e* (- љуђе, 101) итд. Ипак, извесна питања остала су неосветљена, друга полуосветљена. Није сасвим јасна слика о стању аориста, о остацима инфинитива, о новом јотовању код лабијала. Закључци Петровици-еви често су духовити, што не значи да су увек и поуздани. Несигурно је напр. извођење краш. *lam* = хоћу (у употреби и као пом. глаг.) из хипотетичног атематског **vīlami* од корена **cel-* (191); можда би било боље упоредити овај облик, као и Вуково *lā* (ко што ла) са *лаха* = „хоће, жели“ у једном писму П. Бакића из XV в. (А. Ивић, Прилози V, 1925, стр. 136).

Уопште, Петровици-ева књига, богата прецизним опсервацјама и дискусијом која открива широку и солидну лингвистичку културу пищеву, ипак има значајних слабости. Прво, њен писац има типичне недостатке странца, што значи, поред осталог, да није потпуно оријентисан у домаћој научној литератури и да нема довољно изострен слух за појаве као што је акценат. А друго, он је на терену провео врло кратко време, радећи у необичној хитњи: за три и по дана прибавио је одговор на упитник од 2700 питања. Разуме се, у овако урађеном послу мора бити и грешака. Највећа је свакако што писац није осетио разлику између дужине и краткоће под акцентом. Исто тако Петровици нетачно дефинише повлачење " акцента са последњег слога: он сматра преношење старог " са посл. отв. слога обавезним, а са посл. затв. слога факултативним. Међутим, сам његов материјал показује да је " повучен редовно у оба случаја. Примери са сачуваном окситонезом (46—47) су или позајмице из страних језика (*katanašák*, мађ, *katonaśág*, рум. *cătănăşág*) или могу имати дуг вокал (*červěn* као косовско *црвѣн* и сл.).

Ове, и још неке, грешке Петровици-еве исправља Малецки у свом извештају Пољској Академији. Иначе он не даје нове грађе — она је остављена за монографију чије је излажење најжалост омела смрт пищева — него само дискутује о пореклу Крашована. Док Петровици само понавља старо мишљење Миле-

тичево да су Крашовани дошли са косовско-ресавског земљишта¹⁾, Малецки се изражава друкчије, ма да неодређено: „... *il faut chercher les anciennes demeures des Karaševci sur le territoire serbe, dans le très proche voisinage du territoire linguistique bulgare*“. Уствари, кад се добро изанализира целокупна грађа овог говора, одговор може бити само један: Крашовани су дошли са терена оног дијалекта из којег су се доцније развили призренско-тимочки и косовско-ресавски, у оно време још недовољно диференцирани. Али ако ипак треба поближе одредити, мора се рећи одлучно: крашовански је ближи призренско-тимочком, и то тимочком или сврљишком подијалекту. Наравно, доказе за ово не би требало тражити првенствено у крашованским архаизмима: *-j, -l, v* различно од *a* у већини села, *-ove* у ном. множ. (исто тако, ни отсуство иновација као што је аналитичка деклинација, постпозитивни члан, удвојени облици л. замен. није противразлог). Много је значајније што у овом говору има низ црта развијених у призренско-тимочком: изједначење ном. мн. и ак. мн. имен. м. р., компарација са *po-, -ete* у императиву свих глагола, футур без инфинитива, трпни придеви типа *dímeno*, бројне конструкције са ген. јд. уз бројеве веће од „четири“. Исп. и презенте типа *gúka, ríka* и суфикс *-ička* и др. И лексички крашовански стоји много ближе тимочком него косовском. Међу многобројним примерима нарочито су упадљиви они са гласовним особеностима као *deždeňák, gabróva šuma, kváčka, mrtávac, orési, pázuka, úglen, jedínášt* (али *jedán*). Идући за оваквим индицијама може се тачно констатовати особита блискост са севернотимочким дијалектом (по опису М. Станојевића, СДЗБ III, 360—463) и новоселским говором (исп. Младенова, СБНУМ XVIII, 471—506).

Присуство тимочког или сврљишког елемента може се [дакле] сматрати несумњивим. Али у крашованском говору има и црта које би могле упућивати на другу страну. Бугарског има врло мало (ако се не узму у обзир црте познате и тимочком): једна фонетска особина *čr* — и неколико лексичких појединости од којих је најважнија свеза *če*. Није вероватно да ово потиче од неке посебне примесе бугарског живља. На земљишту тимочког дијалекта постоје и данас месни говори који иначе доследно чувају тимочку основицу, али немају *чр*-. А од оних малобројних речничких „бугаризама“ неки су могли бити позајмљени из румунског; док су други просто архаизми. Да је тако, сведочи и

¹⁾ Ово је мишљење застарело откако је проф. Белић у ЈФ VIII, 230 указао на присуство тимочких елемената у говору Крашована.

њихов српски фонетски лик *úsove* „бркови“ са $u < o$ и сл.). С друге стране, нема ни једног примера са *št* или *žd* за **tj* и **dj*, са *ъ*, *a* или чим другим осим *u* за *o*, са *ъ* > *v*- итд. То све значи: примесе бугарског **живља** међу Крашованима вероватно није било. Друкчије стоји ствар са неким новоштокавским иновацијама у овом говору. Оне су малобројне, али крупне и искључиво фонетске: повлачење *ъ* са посл. слога, *ъ*, *ь* > *a*, а у једном од крашованских села *-jt-*, *-jd-* > *t*, *d*. Ове црте могле би се тумачити двојаким пореклом Крашована. Ипак, против мешавине говорило би доследно спровођење сваке црте посебно, затим одсуство новоштокавских морфолошких и лексичких особина. С друге стране, поменуте иновације могле су се овде развити и независно (као што је свакако на садашњем терену извршено ново јтовање, изгубљено *x* и сл.), а могле су бити и донесене из старе постојбине: вероватно су у Средњем веку негде између Велике Мораве и Тимока, на терену данас преплављеном новим миграцијама, постојали говори тимочког типа са јачим утицајем новоштокавских говора. Најзад, могло је ово доћи и од оближњих банатских српских говора који су се некад простирали и даље ка истоку. Данас уосталом, да би нам крашовански говор изгледао логичан у својим цртама, није неопходна претпоставка о мешавини коју су изискивали противречни подаци Живојновићеви. Наравно, коначно решење овог питања моћи ће дати само нова проучавања на терену која ће указати на разлике између говора појединих крашованских села и утврдити да ли иза тих разлика стоји различито порекло Крашована.

Са још много више тешкоћа скопчано је одређивање времена досељења Крашована. Њихов говор продужује један перифериски дијалекат чију прошлост недовољно познајемо и који у развоју није морао ићи у корак са осталим нашим наречјима. Стога нити сачувани архаизми дају *terminus post quem* по нити остварене иновације дају *terminus ante quem* поп. Свака индиција при удубљенијој анализи расплињује се, свака чињеница остаје двосмислена. Ипак на основу опште архаичне физиономије овог говора и на основу појединих црта као што је незамењено *ѣ* можемо тврдити да је досељење врло старо и да није било после XV века, можда и раније (што се слаже и с већином досад изречених мишљења). У сваком случају можемо слободно рећи да овде имамо најархаичнији живи штокавски говор, са готово свим старинским цртама призренско-тимочког дијалекта, а са врло малим делом његових иновација. И није само сачувано старо стање тамо где су га други говори изменили, него је и сам крашовански ди-

јалекат, са своје стране, сразмерно мало иновирао. Осим већ поменутих крупних и најкрупнијих архаизама има овде безброј других, фонетских, морфолошких и лексичких. Тако се напр. чува *l* у *člóbvik*, жив је још увек глагол **jeŕti* без префикса, сачуван је предлог *ozli* (исп. рус. *возле*) итд. Крашованска факта нас опомињу сваки час на паралеле из других словенских језика. Пред нама стоји један наш средњевековни дијалекат у готово нетакнутој свежини. Нећемо се дакле пребацити ако закључимо да ће историчарима нашег језика и његовим дијалектолозима крашовански материјал често чинити драгоцене услуге¹⁾. Стога ће, и поред великог значаја досад урађеног посла, нарочито Петровици-евог, бити потребна нова, подробнија испитивања и на самом терену.

П. Ивић

17. — Глагол „пањкати“ у вези са проблемом депревербације.

Мали Вајанов чланак „La déprévervation en slave: serbocroate pãnjcati“, штампан у лингвистичком билтену Института за румунску лингвистику у Букурешту (бр. XV, год 1947, стр. 59—61), представља допуну уз значајну студију „La déprévervation“ од истог аутора која се појавила 1946 год. у часопису *Revue des études slaves*. Француски научник предлаже следеће објашњење облика „пањкати“. Тај глагол значи исто што и (прелазно) „опадати“. Глагол „пасти“, од којег је изведено „опадати“, јавља се и као „паднути“ и „панути“ (исп. „хтједне“ и „хтјене“); па и сложени облик „опанути“ налазимо већ у XVI веку. Према глаголу „опанути“ направљено је деминутивно „опањкати“, са променом *-нк->-њк-* као у „цењкати се“ и сл. (Постоје код овог глагола и код етимолошки сродних речи и облици са *-нк-*, али су они ретки). Правило је да се при формирању деминутивних глагола помоћу наставка *-каши* избегава група *-шк-*; тако, напр., немамо „муткати“ већ „мућкати“, немамо „воткати“ већ „воћкати“ итд. Зато се у овом случају ради деминуције и узима „опанути“ а не неки облик са *-пад-* у корену. Из сложеног облика „опањкати“ добива и прости глагол „пањкати“ своју семантику, што представља један пример више међу случајевима депревербације са чувањем значења префиксираног глагола. У споменицима је, додуше, раније

¹⁾ Примера ради наводим само два посматрања од многих која се могу учинити: крашованско *č* директно и коначно утврђује да су и наши најисточнији дијалекти имали *č* затвореније од *e*; целокупно стање крашованског говора сјајно илуструје тезу проф. Белића о пореклу и развоју дијалеката источне и јужне Србије.

засведочена именица „пањка“ него глагол „пањкати“, и то је дало повода тумачењу да је „пањкати“ деноминатив од нејасне речи „пањка“. Вајан напомиње да по питању ових некњижевних израза споменици нису меродавни и тиме отклања евентуалну замерку о анахроничности својег објашњења.

Не улазећи дубље у занимљиво и мало обрађивано питање деминутивних глагола, изнећемо на овом месту оно што, по нашем мишљењу, може послужити као коментар уз Вајаново објашњење. Иако је тачно да је група *-шк-* ретка у деминутивним глаголима, имамо ипак „јеткати“, „јиткати“ од „јести“, „нуткати“ од „нудити“, „сјеткарити“ од „сједети“ (као „лешкарити“ од „лежати“ преко „лешкати“). Стога би могао постојати и деминутивни глагол са кореном *-пад-*, а ни замени кореновог *ш* са *ћ* или *ц* не би стајало ништа на путу. Међутим Вајан оперише искључиво са тренутним глаголом „опанути“ и од њега изводи деминутив. Упоредимо, дакле, глагол „опањкати“ (ако је он деминутив од „опанути“) са другим тренутним деминутивним глаголима, да бисмо видели у који би се тип он могао уврстити. Код тренутних деминутивних глагола имамо ове типове: „кљуцнути“ (перфектизовање трајног деминутивног глагола путем замене основинског наставка), „спавнути“ (перфектизовање трајног недеминутивног глагола путем замене основинског наставка), „јавнути се“ (замена основинског наставка у тренутном недеминутивном глаголу), „зазвиждукати“ (перфектизовање трајног деминутивног глагола путем префиксације), најзад „опљуцнути“ и „прелетнути“, који су изведени од трајног деминутивног одн. трајног недеминутивног глагола и једним и другим начином, при чему је за нас споредно да ли је пре наступила замена основинског наставка или префиксација. Код свих ових глагола видимо уношење знака перфективности у основни глагол (био он деминутивни или не), а не обрнуто — уношење знака деминуције у основни тренутни глагол, како би то испало да је „опањкати“ изведено од „опанути“. Могло би се, истина, помислити за глаголе типа „кљуцнути“ да они претстављају тип „кљунути“, деминуиран помоћу *ц*; али сви овакви глаголи имају поред себе и трајни глагол типа „кљуцати“ или су га имали раније. Међутим, од глагола „дунути“, поред којег не постоји и никада није постојало „*дуцати“, не можемо да направимо „*дуцнути“, што доказује да уношење елемента *ц* или каквог сличног у тренутни глагол (напр. у „дунути“) није средство за прављење деминутивног глагола. Али када би и било могућно такво непосредно деминуирање тренутних глагола, сам њихов облик би се противио Вајановој хипотези. Имамо, наиме, „глоцнути“, „гуцнути“, „парак

нути“ итд. Не постоји ниједан глагол у којем би обележја ишла овим редом: 1) обележје тренутности *-ну-*, 2) обележје деминутивности *к, ц* или неки други сугласник. (Обележје деминутивности не стоји никад ни иза ознака *-ив-*, *-ав-* за трајност.) Глаголи типа **опљункати* од *„опљунути“*, **прогункати* од *„прогунути“* < *„прогутнути“* (као ни **прокасивкати* од *„прокасивати“*) нису могућни у језику, те је немогућан и облик *„опанкати“* > *„опањкати“* од *„опанути“*. Поред тога инфикс *-ну-* се никад не крњи, јер би се тиме сатирала видска припадност глагола. Најзад, цео завршетак *-каши* не може се додавати произвољно сваком глаголу: вокал *а* у томе наставку карактеристика је искључиво трајних деминутивних глагола и само оних тренутних који су, после деминуирања, перфектизовани помоћу префикса.

Зато сматрамо да и према проблему депревербације у вези са глаголом *„пањкати“* треба заузети резервисан став, а да сам облик очекује да добије друго објашњење.

И. Грицкаш

18. — ARNE GALLIS: *Études sur la comparaison slave.* — Oslo. 1946 — Стр. 7—173.

Ова студија, са поднасловом *„La syntaxe de la comparaison d'inégalité en vieux-slave ecclesiastique et dans les autres dialectes slaves méridionaux du moyen age“*, претставља један леп, савесно израђен прилог славистичкој науци. Иако је тема синтаксичка са гледишта школске поделе дисциплина, онако како је овде обрађена она стоји на тремећи синтаксе, морфологије и стилистике, и то повећава њен значај и садржајност.

Приликом свакога поређења, каже Галис, два предмета морају у мишљењу да се доведу у контакт, и то, прво, стављањем напоредо (*la juxtaposition*), а затим разликовањем, аперцепирањем њиховог међусобног односа (*la distinction*). У питању су, дакле, два објекта или — ако је реч о говору — два члана једног компаративног израза. У надлежност синтаксе спада да утврди којим се формалним језичким средствима та два члана могу повезати. Овде је реч само о поређењу неједнаких величина. За разумевање различитих начина њиховог повезивања или, боље рећи, генезе тих различитих начина служе нам примитивни језици¹⁾. У тим

1) Писац наглашава да у изразу „примитиван језик“ не лежи никакав суд о његовој вредности, већ се мисли на језик којим се говори у друштву са нижим ступњем поделе рада.

језицима оба предмета при поређењу могу, прво, да буду подједнако у опсервацији. Не полази се од једног да би се одредио други; каже се: „А је мало, Б је велико“ или, нешто померено, „А је мало, Б није мало“. Даље стадије у изражавању поређења претстављају овакве конструкције: „од А и Б велико је А“; затим: „А је велико поред Б“ или „А је велико у односу на Б“ или „А је велико полазећи од Б“. Очигледно, ова два предмета нису више равноправна у говорникову суду. Предмет који служи као мера везује се уз предмет који је у средишту суда на разне начине, а притом и придев добија извесне формалне ознаке — суфиксе или префиксе — који подижу на виши ступањ квалитет садржан у њему.

Галис показује три начина повезивања првог и другог члана компаративних реченица у индоевропским језицима. Други члан (израз за меру) прикључује се првоме (изразу који се одмерава) помоћу *свезе*, *падежног односа* или *Предлога*. Сва та три обличка средства могу да одразе оба психолошка момента који леже у основи сваке компарације — „стављање наредо“ и „разликовање“. Тако, *свезе* које претстављају спону између првог и другог дела поредбене конструкције могу бити од две врсте. Једне су оне које имају „синтетизирајућу“ вредност и у другим контекстима служе као копуле за поређење једнаких величина (српскохрв. *као*, словен. *kakor*, пољ. *jak*, рус. *как*, нем. *wie*, лат. *quam*, *atque*). О њима Галис мисли да би оне могле потицати из епохе када се адверзативни моменат приликом поређења није осећао. Тип реченица са „синтетизирајућим“ свезама у компарацији неједнакога сведочио би о схватању „А је веће, затим Б“ или сл. Друге су свезе опозиционог карактера. Оне најчешће садрже у себи елемент негације (српскохрв. „него“, „неголи“, пољ. „niż“, „niżej“, рус. „нежели“), и то показује да је други члан компаративног израза стајао према првом у адверзативном односу. „Веће је А него Б“ значило је првобитно — што се из конструкције са старосл. „неже“ види сасвим јасно — „веће је А, а не Б“; конструкције са таквим свезама су пореклом паратактичне. Када се поређење врши помоћу специјалног *падежног односа*, падеж је готово увек, у свим језицима, онај исти који се налази и уз глаголе одвајања, удаљавања, тј. аблатив (по значењу без обзира на свој савремени граматички облик). Руско „он больше меня“ значило је приликом постанка такве конструкције „он је већи полазећи [ако се полази] од мене“. Али и код падежа има случајева где моменат синтезе долази до изражаја, те се за падеж компарације узима социјативни инструментал или локатив. Ком-

паративне конструкције са *Предлогом* уз други члан израза каснијег су постанка (док су конструкције са свезама бар толико старе, ако не и старије од компаративних падежа). Адверзивног су карактера српскохрв. „од“, рус. „против“, франц. „de“, лат. „ante“ и слични предлози. Има и међу предлозима „синтетизирајућих“ (франц. „près de“), али су они знатно ређи. Предлози се могу поделити по другом критерију: неки од њих само јаче истичу основну функцију падежа (предлог „од“ појачава аблатив), док други имају и своја специјална значења (рус. „мимо“, „над“, лат. „super“) те пружају могућности и за стилистичке преливе.

После ових општих излагања Галис прелази на синтаксу компарације у старим јужнословенским споменицима (старословенским и средњовековним српским, хрватским и бугарским). На првом је месту разматрање конструкција са падежима, и то са генитивом, који доминира, или са дативом (у Добр. јев. **пoнмѣтъ... горшѣиѣ свѣтъ**; до овог мешања долази услед мешања генитива и датива у посесивној функцији). Компаративне конструкције са падежом губе се и овде као и у свим словенским језицима сем великоруског. Када је реч о конструкцијама са предлозима, тежиште проблема је у предлогу „од“ који током историје осваја терен на штету генитива (наравно аблативног). Од старословенских споменика зна за такву употребу овога предлога само Асеманово јеванђеље, и то у несигурном примеру. Касније се изрази са „од“ све више шире, пре у световним него у црквеним споменицима. Значајно је што стари текстови показују колебање између самих генитива и генитива са „од“ и у другим конструкцијама: уз **ѣдинѣ, вѣсѣкѣ, кѣи**, уз глаголе који значе одвајање, такође и у случајевима партитивног генитива. У супституцији засебних падежа падежима са предлозима Галис, заједно са Сосиром, види тежњу ка аналитичком начину изражавања. Конструкције са свезама налазе се у старим текстовима само онда када је конструкција са падежом немогућа. То су случајеви када именица која при поређењу служи за меру стоји у неком од косих падежа осим акузатива (**тѣроу і сидоноу отърадѣнѣ вѣдѣтъ... неже вама**), или кад је израз за меру нефлективан (**оудовѣ во естѣ послѣжде потворити, неже прѣво створити**). Конструкције са поредбеним свезама такође се временом шире на штету компаративног аблатива, тј. почињу да се јављају и тамо где нису неопходно потребне. Галис и ову чињеницу објашњава аналитичким духом који све више отима маха. Потребно је, међутим, да постоје и неки узроци у материјалној реченичној грађи да би аналитички дух могао да се испољи, и Галис сматра да су у случају компарације ти узроци стилске или еуфоничне природе, што и показује на примерима.

У студији има, даље, објашњења у вези са појединим све-зама: испитује се њихово јављање у споменицима, њихова фонетска страна и семантичка еволуција. Помињу се обрти са *инџ*, експлицитно или имплицитно садржаним у реченици, у којима се устаљују иста језичка средства као и у компаративним изразима. Ради потпуности излагања Галис даје извесна резоновања и о суперлативу. Констатује се да је основна идеја суперлатива партитивност, док је идеја компаратива — сепаративност. Стога се суперлатив најчешће изражава помоћу партитивног генитива (поред многобројних примера са локативом: *4 боли въ вѣсѣ да вждѣтъ замѣ слоуга*). У словенским језицима нема суфикса за суперлатив, а и префикс *наи-* (*на-*) се шири тек у историско време, тако да се разлика између компаратива и суперлатива у старијим епохама може утврдити само контекстуално.

Тако изгледа, укратко, систематично и исцрпно написана студија Галисова о компарацији неједнакога у ранијим епохама јужнословенских језика. За онога који је имао у рукама литературу о овоме проблему јасно је да је већина идеја које се налазе у Галисовој књизи изнета већ и пре њега; саме ауторове примедбе и позивања на друге ауторе то и потврђују. Међутим те идеје, разбацане, углавном, по часописима или по делима ширег садржаја, инспирисале су га да начини заокружљену студију која показује да је писац пажљиво бирао међу разноврсним решењима и на сва питања давао одговоре у истом духу, са јасно оцртаним основним концепцијама. Аутор није поделио своје излагање ни по појединим јужнословенским редакцијама, касније језицима, ни по појединим временским отсецима, већ по типовима синтаксичких конструкција. Њега је суштина компарације, њена, такорећи, „филозофија“ интересовала више него материјал, више него дијалекатске тенденције и историска сукцесија разних појава на јужнословенском земљишту. Али се одмах мора напоменути да ово није замерка писцу, пошто се и о тим странама проблема (и то више о хронологији појава него о дијалекатским разликама) могу наћи солидни подаци у пододељцима Галисове студије. У његовом излагању осећамо каткад сувишно интелектуализање, насилно тражење симетрије и правилности у језичким појавама (напр. објашњење типа *јак, quat*, у које ни сам Галис не верује чврсто). С друге стране, код њега нећемо наћи одвећ произвољна психолошка тумачења, каква нам баш у вези са питањем компарације предлажу неки научници, и студија добива тиме у озбиљности. Галис је на правом путу када прихвата и разрађује идеју о томе да у синтаксичким обртима леже фосили

ранијег мишљења и ранијег начина изражавања. Тачан је закључак да је у извесним случајевима по облику задржана паратакса, иако се смисао касније осетио хипотаксички, тј. да је садржај еволуисао при задржавању старе форме. Када се још узме у обзир обилат материјал, извађен из споменика и прокоментарисан уз помоћ доброг језичког осећања, може се слободно рећи да је Галисова студија у потпуности успела.

И. Грицкаш

19. — PETROVICI E., *Daco-slava*, „*Dacoromania*“ X, partea II, Sibiu 1943, стр. 233-277.

Чланак претставља поновно покретање питања тзв. дачких Словена. Пре свега, Петровичи-ева анализа ердељске топономастике словенског порекла показује њене јужнословенске црте (og, ol, eg > ga, la, gě; y > i; šč > št; вероватно ģ, ĵ > ģr, ĵl). Западнословенски и источнословенски елементи су и нови и само перифериски.

Петровичи, затим прелази на питање: којем се јсл. језику може приписати ердељски материјал. Он одбацује и тврђења оних који сматрају да се о српско-бугарској диференцијацији у далекој прошлости не може говорити (Книжежа) и оних који мисле да се може говорити о специфичном „дакословенском“ језику (Рајхенкрон)¹⁾ — и долази до закључка да словенска ердељска топомастика, исто као и словенске позајмице у румунском језику, показује несумњиво бугарско порекло. Он, даље, мисли да су Ердељу дали географске називе они исти Словени који су их дали и Пелопонезу; само у Ердељу у нешто новијој епоси: назвали се чувају, али полугласници у слабом положају су ишчезли (исп. Glâmboca; -văț; пелоп. Ἀβαρῖνον < *авогъпъ), у је прешло у *î* (исп. Ribița, Bistrița; пелоп. Μαγούλα < *mogyla).

Доказ бугарског порекла претстављају, по Петровичи-у, следеће црте: *tj, *kt > št (само један сигуран пример: Zlaști, можда и Peșt-, стр. 252—253); ě > ea (Breaza, Breazova, Predeal, стр. 255); разлика полугласника се чува: љ > o, њ (Bozeș, Bozovici, Măhăciu, стр. 256—258); њ > e (Cămenet, Praveț, стр. 258); ěr се чува (Cerna, Cernișoara итд.), љ > in (Glâmbocă, Glâmboca, стр. 246) поред in (Luncavița); суфикс -ov- м. -ev- иза палатала (Crașova, Brașova, Craiova и др., стр. 262); суф. -inți јавља се у множини (Băcăinți, Jeledinți и др., стр. 262), а ако се нађе -inț, то је редукација; типично српско -uћи се не јавља.

1) 1948 тако говори Скок (Рад ЈАк 272).

Не може се рећи да је сав овај материјал добро пронађен; има у њему података који показују ауторову необавештеност¹⁾, има и погрешних закључака²⁾; али целокупност материјала показује да ће Петровићи свакако бити у праву: да „дакословенски“ припада источном јужнословенском типу. Три су црте битне за такав закључак: $\acute{e} > ea$, $tj > št$ и чување разлике полугласника: $\acute{v} > o$ (пример је, истина, несигуран, али се поклапа са општим приликама у румунском језику) и $\acute{v} > e$. На источно јужнословенско порекло упућује уосталом и географски положај. Само су потребне две напомене. Једна је да треба добро разликовати супстрат који нас овде једино интересује од новијих слојева. Тако чување на-зала припада сигурно супстрату; $*b > *e > *ǣ$ у суфиксу $-vǣf$ такође супстрату; али суф. $-vef$, исто као и $-vaf$, мора бити нов. Ново је и $-ov$ - м. $-ev$ -. За $\acute{e} > ea$ и $št$ није никад лако рећи колико је старо на одређеној географској тачци, нарочито кад се зна да су преци Румуна живели номадским животом, а да је материјал оскудан. Друга је примедба ово: није згодно, и анахронизам је своје врсте, називати овај словенски супстрат бугарским: бугарска се народност много касније формирала. Осим тога, $\acute{v} > o$: $\acute{v} > e$, какве црте се налазе и у ердељској топономастици и у словенским позајмицама румунског језика, — није бугарска особина, него ће то бити „дакословенска“ специфичност, која добро предаје старословенску, македонску у даљем продужењу разлику \acute{v} и \acute{v}^s).

Ако се ослонимо на овај материјал, онда је даље извођење Петровићи-ево (стр. 265—268) убедљиво: Романи су морали доћи у додир са Словенима у Дакији; то доказује топономастика примљена непосредно од дачких Словена и она која је преко румунског језика ушла у маџарски било као таква (маџ. *Glîmboka* < рум. *Glîmboca*) било као калк (маџ. *Féhervár*: рум. *Bălgrad*). За питање епохе Петровићи мисли да се може рећи ово. Пошто писар краља Беле бележи *Blasii et Sclavi*, а маџ. документи не помињу Словене после XII века, то значи да су Румуни морали бити у додиру са Словенима пре XIII века; после X века морало је овде

1) $-ev$ - се иза палатала у најстаријем слоју чувало (исп. Вајганд, *Balk Arch.* 1, 4; у споменицима *Braşevo*, *Sraţevo* и данас дијал. *Sraţevo*); суф. $-ици$ у топон. јавља се и у српскохрв. јез. (исп. Голубинци).

2) Не може се за $\acute{v} > in$ мислити да је бугарско, а $\acute{v} > ul$ да је српско, откад је Балота (*Reči slovenskog porekla i rumunska nazalizacija, Bucureşti, 1925*) убедљиво доказао да $\acute{v} > in/ul$ претставља ствар унутрашњег развика румунског језика; суф. $-vъсь > -*vef$ по законима румунског јез. у своје време је морао давати $-vǣf$, као што и налазимо (код Петровићи-а: *Brestovǣt* итд.).

3) Исп. А. Белнић, *Галички дијалекат*, Београд 1935, стр. 38.

бити још Словена и због тога што Ердељ није очувао полугласнике у слабом положају. Словенско-румунска симбиоза падала би по Петровичи-у у време од X до XII века. Иван Појовић

20. — PETROVICI E., приказ: **István Kniezsa, Ungarns Völkerschaften im XI Jahrhundert. (Mit einer Kartenbeilage).** Budapest 1938, 172 p. (Ostmitteleuropäische Bibliothek, Nr. 16) — „Dacoromania“ X, 1943, стр. 517—547 (на румунском језику).

Петровичи узима у дискусију три Книежина аргумента о томе да су Маџари дошли у Ердељ пре Румуна. 1) Книежа се позива на маџарске историчаре да ово докаже; Петровичи то пориче опет туђим доказима (аустр. историчарем Кохом). 2) Петровичи, даље, одбацује и Книежино тврђење да археолошки подаци говоре о приоритету Маџара: гроб номада-коњаника на поменутом терену може и не бити маџарски. 3) Али главни аргумент је лингвистички: шта казују у томе правцу словенски топоними у ердељској топономастици? Книежа сматра да назали у маџарским топонимима словенског порекла својим чувањем (тј. супституцијом) доказују — словенско-маџарски контакт пре доласка Румуна; пошто су се они деназализовали у X—XI веку, то значи да у то време Румуна овде није било. Петровичи с правом одговара да би исто толико румунски топоними са очуваним словенским назалима (Glîmboșeni, Luncavița итд.) могли бити доказ: да су у X—XI в. Румуни овде већ били. То осећа и Книежа, па зато покушава да оспори старину рум. примерима као Glâmboca, Glâmbocsa, Lindina; али свакако без успеха.

Петровичи анализира, област по област, крајеве у којима постоје такви топоними са назалима и налази уз њих низ других словенских имена. Словенска и румунска имена су обична у брдима; у долинама каткад преовлађује маџарска топономастика; али словенски и румунски топоними указују сигурно и на етнографске прилике, а маџарска, као топономастика владајућег народа, може бити и официјалног порекла.

Шта уопште дају ердељски словенски топоними? Они показују да је било директног прелажења словенских речи у румунски, без посредства маџарског (*Bělъgradъ > Bălgrad: Gyula-fehérvár; *Blaževa > Blajova: Balázsfalva итд.) и да је било непосредног прелажења словенских речи у маџарски (маџ. Ponor: рум. Ponoară, свакако, насупрот Петровичи-у, Dobroț итд.). Али је било и прелажења топонима из језика у језик: напр. маџ. Brátka < рум.

Bratca м. *Baratka, Ripra < Râpa и др. Друго, тешко је без симбиозе на самом терену замислити старе словенске топониме (са назалима) у Ердељу. Али је то све, на крају крајева, ствар историје румунског и маџарског језика, и славистике се даље не тиче.

Него се нас тиче нешто друго: даје ли сав овај материјал какве хронолошке податке о словенском становништву старе Дације. Петровици каже отприлике овако: румунски језик је у овој мери могао зајмити од словенскога само у време „симбиозе“; а симбиоза се мора узимати *пре* доласка Маџара, јер би тешко било замислити да у доба маџарске власти Румуни-дошљаци зајме од Словена-кметова, а не од Маџара — феудалне госпде. Ту Петровици није у праву. Прво, он сам каже да су Маџари били углавном — власт, а Словени — већина становништва. Друго, опет он сам наводи доста маџарских топонима-калкова према словенском, а Румуни у тим случајевима имају просто преузету слов. реч: Bălgrad — Gyula-fehérvár, Cernavoda — Feketeviz, Zlaști — Aranyos, Cozla -- Kecskés, Târnava — Küküllő, Bistra — Sebes итд. Ако су Словени, како Петровици тврди, у тренутку доласка Маџара већ били романизовани, како су Маџари могли преводити са *словенског*? То значи да се место словенско-романске „симбиозе“ мора говорити о тројној „симбиози“: Словена, Румуна и Маџара, а тако је морало бити већ и с обзиром на судбину назала. У своме чланку „Daco-slava“ („Dacomania“ X, II, 1943, стр. 34) Петровици и сам наводи код писара краља Беле *Blasii et Sclavi*. Ако се може, за Петровици-ем и Книежом, узети губљење слов. назализације у X—XI в., то, истина, показује приближно епоху ове „симбиозе“, али ништа не говори о приоритету Румуна или Маџара у Ердељу.

Према томе, дакле, колико је тачно да је румунско-словенска заједница морала постојати и у Ердељу, толико је исто погрешно тврђење да су у доба првог контакта између Румуна и Маџара Словени већ били потпуно романизовани.

И. Појовић

21. — PETROVICI EMILE, *La population de la Transylvanie au XI-e siècle*, extrait de la *Revue de Transylvanie* (Tome X), стр. 32.

1943 године је аутор дао рецензију на Книежину студију *Ungarns Völkerschaften*; а овај чланак претставља извесну прераду те рецензије. Главна мисао је иста: словенски назали у ердељској топономастици — колико сведоче о старини Маџара у овом

крају, толико, и још више, сведоче и о старини Румуна. Где је у конкретним случајевима у праву Книежа, а где Петровичи, то је већ ствар романистике и мађаристике.

Само једну нову констатацију Петровичи доноси у овој студији: у поменутој рецензији он прихвата Книежино схватање да су се слов. назали деназализовали у X—XI веку, а овде се, међутим, у томе колеба. Он потсећа на то да су напр. такозвани ердељски Бугари сачували назале до свог изумирања, до XIX в.; по чему се, дакле, може сматрати да су их дачки Словени изгубили још у XI в.? Примедба је утолико тачна што показује да се тако прецизна хронологија у овом случају не може извести. Зато та примедба погађа и Книежу и Петровичи-а. Слов. назали не могу бити узети као мерило румунског или маџарског приоритета на овом терену. Може се ипак рећи ово: слов. назали су ушли у румунски језик давно, јер су и они, као и елементи румунског језика, претрпели извесне румунске специфичне процесе у вези са носним сугласницима (исп. Балота, *Reči slovenskog porekla i rumunska nazalizacija*, București, 1925); а на терену на којем се не могу очекивати нове бугарске позајмице (северозападни Ердељ) Петровичи већ налази топониме са извршеном деназализацијом (*Mitnic* < *Mотъникъ, *Les Slaves en Grèce et en Dacie, Balcania VII, 2*, стр. 467). То би била озбиљна индиција за закључивање да дакословенски назали нису били онакве судбине какве су били у тзв. ердељских Бугара, него да су прилично давно деназализовани. То, опет, не доказује да је деназализација извршена баш у XI веку, како би хтели Петровичи и Книежа.

И. П.

22. — PETROVICI ÉMILE, *Les Slaves en Grèce et en Dacie, Balcania VII, 2, Bucarest 1944*. стр. 465—473.

Ово је допуна чланку „Daco-slava“ из 1944 год. Мисли су, као и тамо, ове: грчка топономастика словенског порекла врло је сродна румунској топономастици словенског порекла (напр. *Κόζια* : *Cozia*, *Τκουβόζδα*, *Καβοζδα* : *Găvojdia*, *Πράδαλλα* : *Predeal*, стр. 467). Она одаје бугарско порекло (ми бисмо рекли источно јужнословенско; овога пута не наводи материјал). Али је утицај Словена у овоме правцу био знатно дужи у Румунији (слов. *o* = рум. *o*, *y* > *i*, *ar* > *ra*, III палат. доследно спроведена) неголи у Грчкој (*o* > *a*, *y* се чува, *er* = *er*, отсуство III палат.). И јачина утицаја већа је у Румунији. Узрок ове разлике је у томе што су Грци били културнији од Словена, а Словени културнији од

Румуна-номада. Најзад, од правих словенских топонима треба добро разликовати оне топон. које су могли начинити, без словенског учешћа, и Грци и Румуни од *својих* апелатива слов. порекла. Такви апел. = топон. су напр.: грч. Βούζι: βούζι; Γκουσταρίτσα: γουστεριτσα; Μαγούλα: μαγούλα; рум. Lunca, Izvor, Poiana, Slatina, Laz, Ponor, Ostrov, Toplița.

Само би се могла ставити једна примедба: кад се тврди о сродности рум. и грч. топономастике словенског порекла, серија примера као Λοσνά: Lozna; Τσεροβᾶς: Tšerova; Βριάζα: Breza; Βερεσοβᾶ: Brezova; Δοβροᾶ, Ντοβροᾶ: Dobra; Σκλάταινα: Slatina; Βιστριτσα: Bistrița; Ράκοβα: Rasova не значи много: сви они, и још многи други, садрже у себи сасвим *обичне* словенске називе, којих има доста и на другим теренима словенских језика.

И. П.

23. — ANDRÉ VAILLANT — La dépréverbation (Revue des études slaves 19, p. 5—45, Paris 1946)

Овај је чланак од озбиљног лингвистичког интереса. Први пут је у науци лепо и на обилатом броју примера доказан значај депревербације за нова семантичка и обличка образовања код словенских глагола. Понеко дотле тамно по пореклу значење простог глагола објаснило се када је доведено у везу са значењем сложеног глагола (као: *patiti živinu* „élever de la volaille“ постало према *zapatiti* „obtenir, faire venir à force de souffrance“). Лепо су објашњени нови облици простог глагола добивени перинтеграцијом од сложеног (као: *buliti* м. *uliti* постало према *obuliti*). Изнесени су многобројни примери — преко педесет — из свих словенских језика, а поглавито из српскохрватског. Неки су већ били нотирани у науци, али највећи број је Вајан сам пронашао и објаснио.

Вајан утврђује појаву депревербације и у осталим индоевропским језицима приписујући је оној истој аналогiji која изграђује облик за мушки род „тетак“ према облику за женски род „тетка“ и сл. Мислим да би се ипак могло, у оквиру овакве констатације, извести и закључак о посебном разлогу који може да утиче на ову појаву баш код словенског глагола. Прости су глаголи везани са својим сложеним глаголима у видску систему, иако су сложени обично унеколико различити од простих по значењу које је унео префикс (*преписати: писати*). Разлика у значењу унесена префиксом могла је бити слабија или јача. У овом другом случају — да се не би потпуно одвојили по значењу глаголи

иначе видски повезани — могло се ово догодити: кад је прост глагол имао према себи неколико сложених облика, па је са једнима био близак, а од других удаљен по значењу, онда су облици удаљенији по значењу — аналогijом према осталим облицима чврсто повезаним са простим обликом — могли да пребаце своје значење на прост облик да би учврстили олабављену везу. Тако постају омоними код глагола (тећи 1 couler, 2 acquerir).

Нови облици, добивени перинтеграцијом (као buliti) показују да је у таквим случајевима сва разлика између простог и сложеног глагола сведена на видску разлику и обележена новим формалним односом.

Понекад прост глагол прима од сложеног прелазност (играти коња < разиграти коња).

Из свега реченог излази да је Вајан потпуно у праву кад истиче велики значај депревербације за семантичка и етимолошка истраживања код словенских глагола.

На крају да изнесем још који пример депревербације из материјала српскохрватског језика.

„Стављати“ има значење „остављати“ у примеру: „Леле Иво, мо(ј)е дете младо, | Коју стаљаш тво(ј)и равни двори, | Коју стаљаш благо небро(ј)ено, | Коју стаљаш сво(ј)и врани коњи?“ | Мртв Ива пот покрв говори: | „Бога тебе, моја стара мајко, | Тебе стаљам мо(ј)и равни двори | Тебе стаљам благо небро(ј)ено, | Тебе стаљам мо(ј)и врани коњи“ (Маринко Станојевић, Севернотимочки дијалекат, СДЗБ 2, 460).

Код облика „дворимо (молимо) I Ошљ.“ (Белић, Дијалекти Источне и Јужне Србије, стр. 532) значење „молимо“ морало је доћи преко значења „издворимо“ (I: „дворењем постићи нешто“, па онда: „измолити“).

Глагол „метати се“ јавља се у значењу „разметати се“ и „надметати се“ које је стечено депревербацијом. Пример за прво значење: „Ћор-Спасоју по Тршића дају, | Ћор се меће, ни гледати неће, | Већ он иште Гњилу Коренићку, | Да узимље ђумрук од лонаца“ (Вук). Пример за друго значење: „Но касније се смирила, јер су јој сви стали говорити да је суха и жута, па не може ни да се меће са другим намастирчанкама, којима се од меса очи и не виде, а доносе собом макар штогод свога (Дин. Шимуновић, Мркодол, стр. 39).

Облик „метнути“ јавља се у значењу које иначе има „изметнути“ (izmetnuti dijete, izvrći dijete aborto, aborior, facere abortum“ Ак Р) напр.: „Што год трудна жена види да се једе треба мало

за греја да окуси, јер ако не окуси може да метне". (СЕЗБ 40, стр. 103).

Могла бих навести још који пример за који је вероватно да је претрпео процес депревербације али — како је то већ Вајан рекао — вероватних примера нашло би се баш задоста, али се вреди зауставити само на највероватнијим.

Милка Ивић

24. — Квeстионар из нормативне граматике руског језика

Књижица која је дала повода да се напише овај чланак зове се у оригиналу „Вопросник по грамматики руског језика“ и издата је 1940 год. под редакцијом Мешчанинова (ознака места издања је Москва—Лењинград; стр. 2—38). Њен је садржај од интереса за онога који проучава руски језик; он пружа занимљива открића онеме који је жалио што није тачно запамтио да ли је, на пример, правилније „вѣтров“ или „ветрѳв“, да ли „восстановлять“ или „восстановливать“, па је из те књижице сазнао да се и Маров „Институт језика и мышления“ бави истим проблемом, штавише да расписује међу широким масама анкету по том и по сличним питањима. Цела је ствар занимљива и са принципског гледишта. О томе да би се књижевни изговор могао одредити путем пописа језичких особина код разних књижевника или помоћу квeстионара упућеног у разне области, писао је код нас проф. Белић. (НЈ II, стр. 258—259).

У предговору руског упитника каже се да ради уједначења књижевног језика треба пронаћи нормe живог говора, а не само штампане речи. Зато се од читалаца упитника тражи да саопште који облици међу наведеним дублетима и триплетима живе у њиховом изговору, а притом да назначе место где су провели већи део живота. Упитник обухвата случајеве из фонетике, морфологије и акцентуације; за синтаксички део се каже да ће изаћи касније.

Не мислимо да овде износимо питања руског јупитника, још мање да дајемо било какве одговоре, сугестије или тумачења. О целој ствари има на овом месту да се да само неколико начелних примедба. Питања овог упитника, као и питања књижевног изговора уопште у ма којем језику, двојака су. Једна се тичу оних колебања која из данашње перспективе претстављају искључиво колебања артикулације (упитник тражи одлуку по питању „дверь“ или д'верь“, „верх“ или „вер'х“, „боялса“ или

„боялс'а“ и сл.). Ако би можда и било могућно да се разлике овог типа, које заиста очекују уједначење, избришу после статистичког пописа, неком врстом академског декрета, никако се то не може претпоставити и за она колебања у изговору или морфолошком изгледу речи за која се могу узети и друге разлике. А такве се разлике појављују и тамо где их не бележи ниједан речник, можда и ниједна нормативна граматика. Постоје танана семантичка разликовања која су често само наговештаји евентуалних будућих разлика у значењу. Постоје захтеви извесних позиција у реченици (као што је то напр. случај са српскохрв. „путем“ и „над путем“). Каткада положај у појединим мање-више устаљеним синтагмама, у стајаћим изразима, тражи неки облик мимо уобичајеног. Најзад мелодија прозне реченице, метар, слик, стилско нијансирање, богаћење израза, захтев добра изражавања да се потпуно једнаки склопови не понављају на кратком растојању — све су то фактори који стално одржавају у животу двојаке облике, чак и кад су они међу собом потпуно равноправни. Језик је толико пун унутрашњег потенцијала, толико спреман да у свакој могућној прилици испољи неку нову диференцијацију значења, и то често на сасвим непредвидљив начин, да никако није препоручљиво терати из њега ни оно што је данас апсолутно синонимично, јер сутра то можда неће више бити такво. У интересима ортоепије свакако је потребно да се језик уједначи, међутим у другим случајевима треба добро пазити да се уједначавањем језик не осиромаша. Зато мислимо да је тачна идеја Чернишова¹⁾ коју је он исказао баш у вези са двојаким облицима: све оно што се подноси у писаној речи не треба да буде прогоњено ни у граматичи.

И. Грицкаш

25. — Д-р МИЛЕНКО С. ФИЛИПОВИЋ, Галипољски Срби, са 8 слика у тексту, Београд 1946 стр. 124.

Године 1922 пресељена је у Пехчево у Македонији група Срба из Бајрамича (на Галипољском Полуострву у данашњој Европској Турској). Данас има свега око седамдесет породица ових насељеника. Они се, сасвим природно, нагло утапају у своју македонску околину. Занимљив проблем ове етничке групе привукао је пажњу нашег истакнутог етнолога д-ра М. Филиповића. Он је Галипољце проучио етнографски и изложио резултате у књизи под горњим насловом. Из његовог рада види се да време

¹⁾ Правильность и чистота русской рѣчи. Петроградъ 1915.

отсељења галипољских Срба у Турску није познато, а није сигурно ни одакле су пресељени. Народна традиција тврди да су дошли из Јагодине у Поморавље после Косовске битке. Аутор се слаже с претпоставком о пореклу из Јагодине, али ставља до-сељење у XVII век („врло вероватно“).

У суседству Турака, Бугара и нарочито Грка (црква и школа биле су у грчким рукама) Срби у Бајрамичу су током векова изгубили много од српских етничких обележја (обичаје, ношњу итд.), али нису изгубили ни свест да су Срби ни српски језик. На стр. 32—42 д-р Филиповић даје податке о говору Галипољаца. Писац није лингвистички стручњак, а и сама језичка ситуација у овом говору је заплетена. Стога добивена слика дијалекта није сасвим јасна. Ипак су дате драгоцене основне оријентационе тачке. Јасно је толико да је говор косовско-ресавски по пореклу и да је под утицајем суседних језика претрпео крупне измене, нарочито у фонетици и синтакси. За гласовну систему су важни прелази *e > и* и *o > у* (стр. 33), чести али необавезни. Дати примери не допуштају да се утврде услови ових промена. Карактеристичан је изговор *с, з, ц, s* („дз“) место *ш, ж, ч, џ* (34—35, *слузим, цисто* итд.). Овај изговор, врло чест али још неуопштен, морао је доћи под грчким утицајем (нарочито је обичан код оних који су учили грчке школе). Упадљива је сличност ове црте са далматинским цакавизмом (исп. и сличне појаве у словеначким говорима, можда и пољско „мазурење“). На разним тачкама на ивици словенске језичке територије билингвизам је проузроковао аналогне фонетске процесе.

Од осталих гласовних особености поменућемо готово потпуно губљење *љ* (*> л, ј?* — *ајина, илачкау*, стр. 35), затим изостанак новог јотовања (*братја, листје*, 35), старе облике типа *најдеше* (35) поред *нађо* (35). По речима пишчевим акцентуација је косовско-ресавска.

Подаци о деκлинацији не изводе ствар на чистину. Опажа се слабљење осећања за граматички род и разликовање падежа, али из датог материјала није јасно колико су маха узели ови процеси. За конјугацију је карактеристично чување аориста и имперфекта, затим облици 3 л. мн. през. типа *љубеју* (41) и 1 л. мн. аориста као *ојдомо* (ове црте важне су за поближе одређивање места галипољског говора међу српским наречјима).

Велика је заслуга пишчева што је скренуо пажњу на овај говор и дао прве податке. Ипак, његова слика остаје у многим правцу недовољна, што је и сасвим природно. Све што засад знамо о говору Галипољаца није довољно ни за тачно одређивање

места или предела њихова порекла ни за датирање сеобе у Турску. А баш би говор морао дати материјала за овакво одређивање више него друге етничке особине.

Пред нашом дијалектолошком науком стоји задатак што бржег и потпунијег описивања говора Галипољаца. Студија овог наречја биће од двоструког значаја за нашу лингвистику: и због сачуваног фосилног дијалекатског типа и због необично интересантних страних утицаја.

П. Ивић

26. — **The aspects of the verb in serbo-croatian** by Rajko Hariton Ružić (University of California publications in modern philology, Volume 25) Berkeley and Los Angeles 1943, 8° стр. 150.

Овом раду недостаје једно: научна оригиналност идеја. Све што је речено о глаголском виду познато је већ добро и поодавно, бар код нас. Али је зато америчка лингвистичка публика, како то и сведочи појава књиге: „*The aspects of the verb in serbo-croatian*“, очекивала да је неко упозна са интересантним словенским глаголским проблемом. Посао упознавања обављен је, трудом Рајка Харитона Ружића, углавном, добро и савесно.

Оно што је основно и што је требало нарочито подвући уочено је као такво и подвучено: словенски глаголски вид постао је саставни део глаголског значења и самим тим стекао неизменљивост у свим временским категоријама. Ружић наглашава и ово: да ли ће се употребити свршени или несвршени вид зависи — прво — од слободног избора говорног лица, друго, од објективне ситуације која може захтевати само један или само други вид.

Најдужи део излагања запрема доказивање на примерима и прве констатације — о видској неизменљивости, и друге — о факторима који одлучују избор вида.

Одмах да напоменем: штета је што Ружићу није дошла до руку књига проф. Белића „О језичкој природи и језичком развоју“ (Београд, 1941). То би му олакшало његова синтаксичка разматрања и упознало би га са поделом временске употребе на индикативну и релативску употребу (Белић *op. cit.* стр. 355). Овако, Ружић о томе не говори и његов рад оставља, у односу на данашњи ниво србистике, изван утисак заосталости.

Налазим да је сувише упрошћена, шематизована, иначе интересантна подела на одлучујуће: „*the point of view of the speaker – the optional use*“ и „*the situation*“ („Тачка гледишта говорног лица —

произвољна употреба“ и „ситуација“). Увек се ради о „the situation“, па било да је то случај објективне ситуације која намеће искључиво један вид, или објективне ситуације која допушта да се употреби или један или други, а да се не повреди логички ток излагања. Укратко — има случајева кад говорно лице, образујући реченице, мора да мисли на свршетак или на трајање глаголскé радње, а има опет случајева када то може, али не мора. Употреба облика „да се одморите“, а не „да се одмарате“ у реченици: „Ништа за ово, хајдмо унутра, хајдете и ви, другари, да се одморите“ (стр. 16) одиста је резултат избора говорног лица. Али је зато облик „враћали су се“ из реченице: „Кад су се враћали из Русије, он је иступио, дочекао Немце у Одеси и вратио се у Пулу“ (стр. 16) — дошао по императивном захтеву ситуације (тј. по томе што се говори о радњи за време њеног трајања).

Ружић правилно разликује код сваког глагола две ствари: глаголски вид и глаголски лик: „the aspect — what effect an action is performed; the verbal type — how an action is performed“) („вид — са каквим је ефектом извршена радња; глаголски тип (лик) — како је извршена радња“). Али за њега је све подједнако „the verbal type“, и итеративност (стр. 18), и резултативност (стр. 19), и деминутивност (стр. 21), иако би се морала правити извесна разлика: итеративност и резултативност претстављају значење стечено у вези са видском ситуацијом, а деминутивност нема са видом никакве везе. Штета је што се Ружић тако овлаш осврнуо на интересантно питање глаголског лика, не објашњавајући шта све треба ставити под „the verbal type“ и због чега.

Ружић греши кад, говорећи о префиксу *на-* после дефиниције: „it often means an action done to the point of satiation“ („то често значи радњу потпуно, до краја извршену“) (стр. 35) ставља као пример — једно до другог! — *napuniti* и *načuti*, иако зна да једно значи „to fill up“, а друго „to hear a little“.

Чудновато да Ружић, који иначе показује лепо познавање нашег језика, тврди да не постоји имперфектизован облик глагола „преживети“ — а сви знамо да је „преживљавати“ у честој употреби. Исто тако — Ружић као да не зна да глаголи „ручавати“, „вечеравати“ нису идентични у свему по значењу са глаголима „ручати“, „вечерати“, јер док „ручавати“, „вечеравати“ имају само несвршени вид, дотле „ручати“, „вечерати“ могу имати оба вида, и његово констатовње: „when double imperfective forms, like *večerati* — *večeravati* exist, for one of them, usually the secondary form go altogether out of use“ („кад постоје два имперфективна облика, као *večerati* — *večeravati*, један од њих, обично онај други,

излази потпуно из употребе“) и није тачно, јер се „вечеравати“ и „ручавати“ употребљавају редовно.

Да напоменем и ово: Ружић није добро разумео гледиште проф. Белића по питању глагола са два вида. Далеко од тога да тврди како се у појединим временским категоријама мења вид код ових глагола, проф. Белић баш напротив, инсистира на томе да вид остаје неизменљив. Он истиче да ови глаголи имају по природи својој у садашњем времену индикатива трајни вид, а у претериту свршен. Али, у складу са законима системе српско-хрватског вида, одмах је према трајном презенту начињен трајни претерит, а према свршеном претериту — свршени презент, тако да ови глаголи не нарушавају опште правило.

О значењу: „имати обичај да...“ Ружић врло радо говори. Исто тако радо говори о итеративном значењу. Морам да истакнем једну ствар: поред „the iterative verbal type“ („итеративни глаголски лик“) Ружић често помиње и вршење радње „habitually or repeatedly“ („по обичају или у понављању“). Јасног разграничења између термина нема, а требало би да их буде. Понављање у ширем смислу може бити од три врсте у глаголском значењу: 1) итеративност имперфективизованих глагола — значи понављање извршења радње у континуитету (на пр. *преписивашу*). То је значење морфологисано, а нема никакве везе са временским категоријама. 2) Континуирано понављање нарочите врсте у смислу вршења радње у разним правцима од једне тачке до друге, па од друге до треће итд. (напр. *носашу*) — морфологисано и без икакве везе са временским категоријама. 3) Употреба: „имати обичај да...“ (напр. „он дође, поседи, па оде“) — значи понављање у извесним необавезним интервалима, неморфологисано и условљено синтаксичком ситуацијом, а у тесној вези са употребом временских категорија.

Милка Ивић

БИБЛИОГРАФИЈА

Библиографија од 1939 до 1949

расправа и дела из словенске и индоевропске филологије
која су изашла у Југославији.

Ову библиографију израдили су: *Јован Вуковић* (уз сарадњу *Наде Сенић* и *Фахре Колаковић*), *В. Томановић*, *Крум Тошев*, *Милија Штанић*, *Маће Храсће*, *Павле Ивић*, *Милка Ивић*, *Иван Појовић*, *Ирена Грицкаш*, *А. Бизјак*.

Скраћенице

AZU	Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani.
BV	Bogoslovni vestnik, Ljubljana.
GV	Geografski vestnik, Ljubljana.
ГЗС и ВС	Годишњак Задужбине Саре и Васе Стојановића, Београд.
ГИДНС	Гласник Историског друштва у Новом Саду, Карловци.
Глас МС	Гласник Матице српске, Нови Сад.
Глас САН	Глас Српске академије наука, Београд.
Глас СКА	Глас Српске краљевске академије, Београд.
Гласник ЗМС	Гласник Земаљског музеја у Сарајеву, Сарајево.
ГлЕМ	Гласник Етнографског музеја, Београд.
ГлПД	Гласник Професорског друштва, Београд.
ГлСАН	Гласник Српске академије наука, Београд.
ГлСНД	Гласник Скопског научног друштва, Скопље.
GMDS	Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo, Ljubljana.
Годишњак СКА	Годишњак Српске краљевске академије, Београд.
ГодМЈС	Годишњак Музеја Јужне Србије, Скопље.
ГодНЧ	Годишњица Николе Чупића, Београд.
ГодСФА	Годишњак Скопског филозофског факултета, Скопље.
DZS	Državna založba Slovenije, Ljubljana.
Dejanje	Dejanje, Ljubljana.
Дјела ЈА	Дјела Југославенске академије знаности и умјетности, Загреб.
DS	Dom in svet, Ljubljana.
Et	Etnolog, Ljubljana.
ŽS	Ženski svet, Ljubljana.
Зборник за ИЈК	Зборник за историју, језик и књижевност, Београд.
Z(dr)V	Zdravniški vestnik, Ljubljana.
ZČ	Zgodovinski časopis, Ljubljana.
ИздЈА	Издања Југославенске академије знаности и умјетности, Загреб.

ИстГл	Историски гласник, Београд.
ИЧ	Историски часопис, Београд.
Ј	Jutro, Ljubljana.
ЈИЧ	Југословенски историски часопис, Београд.
ЈФ XVII	Јужнословенски филолог, књ. XVII, Београд.
КМД	Koledar družbe sv. Mohorja, Celje—Ljubljana 1940, 1945.
КњН	Књижевне новине, Београд.
КСМД	Koledar družbe sv. Cirila in Metoda v Ljubljani, 1939—1941.
LAZU	Letopis Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani.
LZ	Ljubljanski zvon, Ljubljana.
ЛМС	Летопис Матице српске, Нови Сад.
Мид	Misel in delo, Ljubljana.
Мл	Младост, Београд.
Мл	Mladika, Celje.
МР	Modra ptica, Ljubljana.
НБј	Наставни вјесник, Загреб.
НЈ VII	Наш језик, год. VII, св. 1—10, Београд, 1939—1940 г.
НЈ VIII	Наш језик, год. VIII, св. 1, Београд, 1941 г.
НЈ нс I	Наш језик, год. I, св. 1—2, нова серија, Београд, 1949 г.
НО	Народна одбрана, Београд.
Н Obzorja	Nova obzorja, Maribor, 1949.
NS	Novi svet, Ljubljana.
NUK	Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani.
Obzorja	Obzorja, III, 1940, Maribor.
Obzornik	Obzornik, Ljubljana.
Пос. изд. СКА	Посебна издања Српске краљевске академије, Београд.
ППНП	Прилози проучавању народне поезије, Београд.
Прил	Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, Београд.
ПросвГЛ	Просветни гласник, Београд.
ПросвР	Просвјетни радник, Сарајево.
ПСКЈ	Питања савременог књижевног језика, Сарајево
Рад ЈА	Рад Југославенске академије знаности и умјетности, Загреб.
Razgledi	Razgledi, Trst.
Razu	Razprave Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani, filozofsko-filološko-historični razred I (1939), II (1944).
S	Slovenec, Ljubljana.
SAZU	Slovenska akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani.
SBL	Slovenski biografski leksikon, II/3 Ljubljana, 1949.
Sd	Sodobnost, Ljubljana.
СДЗБ	Српски дијалектолошки зборник, Београд.
СЕЗБ	Српски етнографски зборник, Београд.
SJ	Slovenski jezik. Glasilo slavističnega društva, Ljubljana.
СКГл	Српски књижевни гласник, Београд.
СКЗ	Српска књижевна задруга, Београд.
SKZ	Slovenski knjižni zavod, Ljubljana.
S Koledar	Slovenčev koledar, Ljubljana.
SP	Slovenski pravnik, Ljubljana.
Спом	Споменик Српске краљевске академије, Београд.
SR	Slavistična revija, Ljubljana.
ST	Slovenski tisk I, 1946, Ljubljana.

Старине ЈА	Старине, издање Југославенске академије знаности и умјетности, Загреб.
SU	Slovenski učitelj, Ljubljana.
III Конгр	III Међународни конгрес слависта, Београд, 1939 г.
ХрЈ	Хрватски језик, Загреб.
С	Čas, Ljubljana.
ČZN	Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor.

Остала су издања наведена у потпуности.

I Филозофија и језик

1. Барјактаревић Мирко, О постанку писма, Зета, 16-IV-1939, Цетиње.

Кратак преглед развоја писања од „сликовитог писања“ преко сувог (резања) до данашњег. „Доласком до писма знање је престало бити повластица једних бар унеколико, а будућност припада једном општечовјечанском језику и јединственом писму свих људи“, вели писац.

2. Белић А., О пореклу језика, Политика, 8-XII-1948, Београд.

Преглед различитих веровања и научних теорија о постанку језика. У питању постанка језика су два, централна проблема: проблем „везивања извесних значења... за појединачне гласове или њихове групе“ и „постанак савремених језичких система“. Поједини језици у својем стварању не долазе до истих резултата, али се увек стварају „на исти или сличан начин“; сваки створени језик је савршен у односу на своје потребе.

3. Белић А., О стављању запете, НЈ ис 7—23.

Полемисујући са Линдротом, одбацује његов принцип дикције комбиноване са синтаксичким моментима и заступа чисто синтаксички принцип у интерпункцији. Затим лингвистички објашњава употребу запете у тзв. логичком правопису: што је у мишљењу спојено, треба да је и у писму спојено, а што је у мишљењу одвојено, треба да је такво и у писању. Анализира велики број примера.

И. П.

4. Белић А., Стилистика у светлости женевске школе, НЈ VII (1939—1940) 33—39, 97—101, 129—133.

Изнесе се погледи Шарла Бали-а. Стил појединача може да послужи више осветљавању будућности неголи садашњости општег разговорног језика; с друге стране, стил појединих писаца или беседника, свесно срачунат на естетски утицај, не само што не претставља стил епохе него чак није исто што и њихов индивидуални стил. У основици стилистике, како је замишља Бали, треба да лежи само говорни језик друштвене заједнице, и то једино његови емоционални елементи. Даље се упоређују наше и француске језичке прилике. Стилистичке норме треба тражити по Бали-у у разговорном језику књижевно образованих људи, а по Вуку у народном језику. Социјални момент, „анонимност“ језичког стваралаштва наглашени су, дакле, и код једног и код другог. На крају се укратко излаже распоред грађе у књизи *Traité de stylistique française*, са неколико напомена и замерки.

И. Г.

5. В(уковић) Ј(ово), Нова руска школа у науци о језику, ПросвР бр. 5 (1947) 12—17.

Вуковић подвлачи преокрет и промјену коју је учинила у читавом проучавању језика Марова школа. „Марова школа је много од тих проблема решила, многе од њих решава, а за целокупан сплет најважнијих лингвистичких питања наша је правилан пут ка његовом коначном решавању“.

Укратко се дотиче рада младограматичарске школе и каснијих праваца у науци о језику прије Мара, називајући их новим издавцима старе школе. Мар је утврдио нове основне принципе, изградио нове методе научног рада.

Износи затим начин и пут Маровог истраживања и његове велике заслуге за науку о језику уопште, напомињући укратко резултате Марова рада и подвлачећи оно ново што је Мар унио у науку о језику (посебна грана у науци о језику палеонтологија језика, теорија о стадијалном развоју кроз које пролазе језици итд.).

Н. С.

6. Голонбек Ј., Слик и његова функција, XX Век, мај 1939 (Београд) 792—795.

Кратак историјат настанка слика; који сликови одговарају структури појединих језика.

7. Guberina Petar, *Suvremeno proučavanje jezika Elektroakustička analiza jezika.* Radovi A. Gemelliја, NVj. L (1941—1942) 440—447.

[Оцјена]. Губерина износи резултате до којих је дошао талијански учењак А. Гемели на пољу фонетике послуживши се плодовима електроакустике. Писац хвали рад проф. Гемелија.

8. Живковић д-р Сретен, Проблем постанка језика, ГЛПД XIX св. 6 (1939) 453—457 и св. 7 (1939) 517—520.

Изнесе се сажето погледи Тромбетија, Шухарта, Вунта, Мара и др. Мисли да наука још није одговорила на питање о постанку језика.

9. Коџинеk Ј. М., Дискусија фонолошких погледа у делима ван Вејка и Трубецкога у вези са дискусијом о задацима фонолошког описивања словенских језика и организацијом тих испитивања, III Конгр. бр. 1, 226—227.

К. се не слаже са извесним поставкама Трубецког.

10. Kulundžić Zvonimir, *Delle lingue* (1948, Zagabria) 87.

Ова је књига уводно поглавље још необјављеног дјела ауторовог „Књига о књизи“, у коме се у четрнаест поглавља разрађује (како у уводу хрватскога издања ове књиге сам писац каже) цјелокупна проблематика везана уз постанак књиге до изума штампарске вјештине. Ово издање на талијанском језику намијењено је Талијанима Истре и Ријеке. Књига је писана популарно. Писац даје преглед науке о језику. Нарочито је истакао новије теорије о постанку језика које, поред осталих, заступа оснивач материјалистичке лингвистике Н. Ј. Мар и његов ученик И. И. Мешчанинов.

М. Х.

11. Кулунџић Звонимир, Кроз историју писања (1948, Загреб) 110.

Дјело је намијењено просвјетивању ширих народних маса. Нас занима одјељак о латиници, глагољници и ћирилици. Писац даје примјере латинице из различитих стољећа и одлике словенске абецедe. Приложена је и таблица слова руске ћирилице до реформе Петра Великога и послје реформе.

12. Кулунџић Звонимир, Људски говор и језици (Загреб, 1949) 110.

Проширено издање дела које је 1948 штампано на талијанском језику под насловом „Delle lingue“. Писано је јасно и прегледно, за ширу публику, без нарочитих научних претензија.

13. Мешчанинов И., Ново учење о језику у савременој етапи развјетка, Југославија-СССР бр. 30 (1948, Београд) 19—21.

Сажето изнето учење Мара и Мешчанинова. Језик је социјална појава у којој сви елементи имају своју историску основу и чији развој у извесним тренуцима показује квалитативне прелазе. Мишљење се налази у дијалектичкој вези са језиком; при упоредном проучавању језика види се слагање у синтаксичком материјалу и у исто време „оштра неслагања у граматичком изражавању“.

14. Мешчанинов И. И., Ново учење о језику (с руског превео Милија Станић), Стварање (1948, Цетиње) 231—240.

[Превод].

15. Микули Ф. Р., Што је у ствари реченица? (1945, Љубљана) 23.

Као што сам писац означаје, то је фрагмент из теорије језика и мишљења. Писац говори о дефиницији и постанку реченице, како уче претставници западноевропске и марксистичке науке.

16. Милетић Бранко, Извештај о раду у фонетском институту католичког универзитета у Паризу, ГЗСиВС VI (1939) 40.

Аутор је проконтролисао своје раније резултате акустичке анализе српских вокала. Утврдио је „да сваки вокал поред карактеристичних тонова садржи и извештан број секундарних тонова“, „али само неки од њих су неопходни за карактеристику појединих вокала, док су други индивидуални“.

17. Mitrovitch Paul, Les problèmes interlinguistiques I. (Сарајево, 1940) 85.

Писац се бави питањем новог, интернационалног језика који би се изградио на основу материјала појединих језика и досадашњих међународних језика, уз одабирање онога што је најлогичније, најкраће, најраспрострањеније и најприхватљивије у њима. Предлози у вези с тим језиком, изузев синтаксичких проблема, конкретни су. Писац увиђа да би таква творевина морала да „изнова пређе цео пут који је прешао људски геније, да би се достигао језик“; и он верује у то.

И. Г.

18. Михајловић Загорка, Естетика језика, III Конгр. бр. 2, 171—173.

Језик треба неговати са естетске тачке гледишта, пошто он често има и објективну лепоту и неопходан је чинилац у извесним родовима у уметности.

19. Николић Ацо, Проблем међународног језика, Зета, 8-XII-1940, (Цетиње).

У чланку се износи да је латински језик био међународни језик у доба феудализма, нарочито по школама, у науци и преписци. Затим је капитализам срушио феудално друштвено уређење, а с њиме и латински језик као међународни. Данас се опет поставља питање међународног језика, пошто поједини језици служе само у дипломатској комуникацији као међународни језици. Међународни језик треба да буде есперанто, само га треба развити и усавршити. Дат је и развој есперанта до 1940 год.

М. С.

20. [Николскиј проф. В. К. и проф. Ф. [Н. Ф.] Јаковљев], Зашто људи говоре различитим језицима. Предговор и редакција акад. И. И. Мешчанинова (редактор изд. лат. проф. Ружица Рајнер-Бонаћи) (1946, Београд—Загреб) 2—56+2.

[Превод].

21. [Никољски В. И. и Јаковљев Н. Ф.], Како су људи научили да говоре. Илустровано. У редакцији И. И. Мешчанинова. С руског превела Нана Богдановић. (1946, Београд).

[Превод].

22. [Никољски В. Јаковљев Н.], Зашто људи говоре разним језицима, Рад III бр. 108 (1947, Београд) 6—7. (Из чланка објављеног у совјетском часопису „Културно-просветни рад“ бр. 6 за 1947 год.).

[Превод].

23. Павловић Миливој, Проблеми фонолошких система „језичких савеза“, III Конгр. бр. 1, 225.

Фонетске особине се мењају под утицајем суседних језика само под специјалним условима.

24. Popović dr. Milko, О опсегу и регистрима гласа, NVj LI (1942—1943) 181—183.

Говори о разлици у опсегу гласа између мушкараца, жена и дјече и о положају (регистру) гласа. Истиче важност једнога и другог за пјевање.

25. Rospond Stanisław, Partikuly — spójniki jako środek ekspresji językowej i stylistycznej, III Конгр. бр. 2, 51.

Једно од најважнијих средстава стилистичке експресије јесу емфатичне и појачајне партикуле („партикуле-свезе“). Поред тога оне имају и синтаксичку функцију, утолико мање прецизирану уколико је нижи ступањ „развоја синтаксичких форми“ у датом језику.

26. Сердјученко Г. П., О језицима и култури народа СССР (издање Коларчевог народног универзитета; 1947, Београд).

[Превод].

27. Стране речи у европским језицима, ПросвГл LX бр. 3 (1944) 185—189.

Испричан садржај чланка Х. Вемајера о употреби страних речи (у часопису „Die neueren Sprachen“), где писац не одобрава њихово терања из језика.

28. Тарановски Кирил, Методе и задаци савремене науке о стиху као дисциплине на граници лингвистике и историје књижевности, III Конгр. бр. 4, 108—132.

Овај обилно документован и илустрован чланак излаже проблеме проучавања версификације. Принципи метричког, тонског, силабичког и силаботонског система не могу се „противставити... као начела која се међусобно искључују“. У оквирима одређеног метра треба водити рачуна о разноликости ритма. Еластичност ритма, напр. пириховање, није знак да се језичка материја противи калупу, него је то свесно „организовано насиље“ над језиком које у поезији увек има своје разлоге; „ритам је... фактор којим живи стих“, он је конкретност, насупрот метру који је само апстракција. Даље се критикују теорије које приступају стиху као акустичком ефекту: зависно од нијанса у разумевању онога који интерпретира, постоје и различите интерпретационе могућности при истом фонетском склопу.

У оквиру једног стиха налазимо метричке константе — обавезне компоненте датог метра, метричке доминанте — „кад је момент превареног очекивања минималан“ и ритмичке тенденције — моменте за које постоји само већа или мања вероватноћа. Са тачке гледишта ритма може се проучавати и строфа, сем

тога за науку о стиху важне су и риме, алитерације, асонанце. Тек ако се све то буде проучило, моћи ће да се испита и историја повезивања тих елемената за одређени „жанр“, и њихова функција у песничком делу. *И. Г.*

29. Trost d-r Pavel, Дискусија фонолошких погледа у делима ван Вејка и Трубецкога у вези са дискусијом о задацима фонолошког описивања словенских језика и организацијом тих испитивања, III Конгр. бр. 1, 227.

Продубљивањем фонолошких испитивања отстрањују се из фонологије „ванфонолошки“ моменти.

30. Navránek Bohuslav, Проблеми фонолошких система „језичких савеза“, III Конгр. бр. 3, 48—49.

Види у отсуству квантитативних опозиција код вокала важну сличност између низа балканских језика. Другу значајну везу налази у опозицији између лабијализованих и нелабијализованих вокала истог места артикулације.

31. Šamić Midhat, О новом учењу у науци о језику, ПСКЈ I књ. I св. 1 (1949) 9—14.

Укратко излаже Марово учење о језику.

32. Швајгер д-р А., Мелодија језика, Нова смена, јануар 1939 (Београд) 41.

Информација о експерименталном упоређивању говора и певања, вршеном у фонетичком лабораторију Хамбуршког универзитета. Изговорена реченица има више интервалских промена (промена висине); код ње је битна јачина, стога говор не подлеже нотографисању.

II О словенској језичкој заједници и словенским језицима

33. Алексић Р., в. Белић А., Павловић М., Алексић Р. бр. 54.

34. Арумаа Пеетер, Сложена придевска форма у прасловенском језику и њено основно значење. Да ли је употреба два придевска вида у прасловенском језику природна или накалемљена?, III Конгр. бр. 3, 16—18.

Полазећи од литавских прилика закључује да је првобитна функција сложене форме била емфатична, а да је супстантивизација дошла развитком: емфаза — стална особина — специјално предметно значење.

35. Барић Х., в. Белић А., Барић Х. бр. 45.

36. Барић Х., в. Белић А., Барић Х. бр. 46.

37. Bartoli Mateo, Le innovazioni preetniche nello slavo, III Конгр. бр. 2, 7—8.

Две констатације: 1) Слов. језици имају из индоевропске епохе врло мало иновација у лексци; 2) те иновације су чешће на северу и западу (напр. *měšъcъ: luna*).

38. Beaulieux Léon, Une nouvelle étape de l'évolution du bulgare, III Конгр. бр. 2, 9—12.

Осећа се, углавном, тенденција: 1) за елиминисањем последњих остатака флексије; 2) за унификацијом фонетских појава у облицима речи (стрижа, стрй-

жешъ м. стригá, стрижешъ и сл.); 3) за нивелисањем акцента — у корист типа са окситонезом; 4) за чисто механичком употребом члана, а губљењем осећања за постојеће нијансе.

39. Белић А., Апозиција, апозитив и сродни појави у словенској реченици, III Конгр. бр. 1, 81.

Способност преузимања предикативне улоге од стране именица и придева довела је до могућности да се код њих и приликом атрибутивне функције јаве знаци предикативности. Именице и придеви тако употребљени постају блиски партиципима.

40. Белић А., В. В. Виноградов, Современный русский язык. Грамматическое учение о слове. Выпуск I. Государственное Учебно-педагогическое издательство. Москва 1938. 151^о. 8^о.+II — Выпуск II. Москва 1938. 591, — JФ XVII, 255—260.

41. Беличъ А., Да ли систем „суфиксалности“ словенског прајезика одговара, и у којој мери, индоевропском систему? III Конгр. бр. 1, 29—31.

Словенски систем суфиксалности има два основна обележја: 1) двојство („основа“+наставак) и 2) провидност, која допушта продуктивност (*косиШи*: *косач* према *носиШи*: *носач*). Словенски су језици ту верно сачували индоевропско стање.

42. Белић А., Око наше славистике, Словенско братство III (1949, Београд) 31—37.

О стварању Савеза словенских академија 1912 год.

43. Белић А., Питање лингвистичког атласа словенских језика, III Конгр. бр. 1, 90.

„Ми сматрамо да то питање треба заменити једним другим питањем о стварању сталних организација при највишим научним установама словенских народа за прикупљање грађе о географском простирању у даној словенској земљи лексичког материјала“. „Ко би хтео израдити општи словенски атлас, он би могао добити или наћи потребну му грађу у збиркама дотичних биро-а“.

44. Белић А., Под којим је условима словенски партицип постао герундиј, III Конгр. бр. 1, 59—61.

Партицип, који је раније био везан и за глагол и за именицу, прекинуо је везу са именицом услед одсуства формалне конгруенције са њом.

45. Белић А., Барић Х., Разлике код заменица анафорске, атрибушке и чланске употребе; њихова терминологија и њихов значај за груписање заменица у словенским језицима, III Конгр. бр. 1, 47—49.

Могућношћу анафорске употребе (термин за ознаку упућивања на предмет који се подразумева) повезане су ове заменице у целину. Праве анафорске заменице су оне које су по природи својој такве (личне, неко, нико итд.) а неправе — демонстративне заменице код којих је анафорска служба могућа, али необавезна. Атрибутски употребљене могу бити и чисто демонстративне заменице, а и демонстративне заменице у анафорској функцији. Заменице у анафорској функцији атрибутски употребљене добијају значење члана, али то није њихово искључиво значење.

46. Белић А., Бартић Х., Упоредни метод који се данас практикује у различитим областима словенске граматике: његове добре стране и недостаци, III Конгр. бр. 1, 20—22.

Под системом знакова крије се систем значења: није довољно материјално поређење словенског наслеђа из индоевропског, већ се мора узети у обзир и да ли је стара форма преузела нову функцију у новом систему (напр. у нашем језику — дуалски облици у множинском значењу).

47. Белић А., Будимир М., Однос функције, значења и форме речи у проучавању целокупности словенске граматике, III Конгр. бр. 1, 23.

Истиче се да је увек функција над значењем, а функција и значење над формом.

48. Беличъ А., Голенищевъ Кутузовъ И., Радошевићъ Н., Сложена придевска форма у прасловенском језику и њено основно значење. — Да ли је употреба два придевска вида у прасловенском природна или накалемљена? III Конгр. бр. 1, 42—45.

Сложена форма је словенског порекла и није унесена са стране. Прво и основно њено значење било је супстантивно, а тек у даљем развоју је добила значење одређености. Доцније, стојећи често уз демонстративне заменице, сложена форма могла је изгубити и то значење. То је био пут ка губљењу придевског вида у већини словенских језика.

49. Белић А., Ђорђић П., Како би се могла епоха прасловенског језика временски одредити? III Конгр. бр. 1, 11—12.

Прасловенска језичка епоха трајала је колико и прасловенска заједница: до IV века. Паралелне иновације су ствар посебних словенских језика.

50. Белић А., Ђорђић П., Питање глаголског вида прасловенског језика, III Конгр. бр. 1, 34.

Словенски се глаголи деле на: 1) глаголе са природним видом, 2) глаголе са „граматичким (вештачким)“ видом. Код првих, перфективних и имперфективних, вид се налази у самом основном значењу глагола, код других, перфективизованих и имперфективизованих, употребљена језичка средства (префикси, измена основе) показују да је унета извесна измена у основно значење глагола и да је то довело до посебног односа између значења и вида. Импулс за словенску морфологизацију вида морао је свакако потећи од ове друге групе глагола са „вештачким, граматичким видом“.

51. Белић А., Ившић Ст., Уједначење синтаксичке терминологије словенских језика, III Конгр. бр. 1, 62—65.

Неслагање словенских језика у погледу граматичке терминологије нарочито је осетно у синтакси, пошто се та дисциплина налази тек у формирању. Разлике би се могле свести на мању меру тиме што се не би бежало од интернационалне терминологије или што би се при грађењу нових термина словенски језици држали истих принципа.

52. Белић А., Ившић Ст., Милетић Бранко, Да ли етимолошки речник прасловенског језика треба да обухвати семантичку страну речи у историском развоју?, III Конгр. бр. 1, 23—25.

Посао не би био лак, али би се „искупно коришћу коју би од таквог речника имали засебни словенски језици...“

53. Белић А., Милетић Бранко, Питање о сложеним реченицама словенских језика и начину њихова груписања, III Конгр. бр. 1, 66—68.

Између поделе сложених реченица по значењу свезице међу њима и поделе по стварном значењу њиховом треба да се одлучимо за поделу коју је практиковала стара синтакса — наиме по значењу свезице. Подела по стварном значењу не би указивала на онај момент у аперцепцији говорника који је за синтаксу битан, на међусобни однос саставних делова реченице, тј. на њихову паратактичност односно хипотактичност.

И. Г.

54. Белић А., Павловић М., Алексић Р., Критерији за груписање промене именица и глагола у прасловенском језику и у савременим словенским језицима, III Конгр. бр. 1, 39—42.

За мерило класификације глаголске промене у словенским језицима (и у прасловенском и у модерним) треба узети спрегу обеју основа, а код именица у савременим словенским језицима треба водити рачуна о пресудном значају номинатива једнине.

55. Белић А., Стевановић М., Како треба груписати реченице у словенској синтакси да би то одговарало њиховим специфичним особинама глаголског вида?, III Конгр. бр. 1, 50—53.

Аутори истичу да би крај питања ваљало да гласи „... њиховим специфичним глаголским особинама“. У том смислу реченице се по својој природи деле на временске и начинске; временске — на индикативне и релативне, а начинске — на праве и неправе начинске. Сваки од ових типова може имати потврдан, упитан, узвичан и одречан облик.

56. Белић А., Шкерљ С., Постанак апсолутних глаголских конструкција (апсолутних партиципа и апсолутних герундија) у словенским језицима (на талијанском језику), III Конгр. 1, 54—58.

Не слажу се са Делбриком да је „апсолутна конструкција“ постала на тај начин што је партицип „апсорбовао“ значење и зависност зависне именице уз коју стоји: јер, прво, однос партиципа и именице остаје неизмењен и, друго, зависност ове конструкције није изгубљена. Него је ова конструкција тамо где се прво јавила схваћена баш због своје зависности као зависна реченица, па онда као клише могла бити пренета свуда где би се употребила обична зависна реченица („Тако они тихо говорећи, чедо мало на земљицу паде“: „Тако они тихо говорећи видеше дете на земљи“). Зашто је у латинском језику аблатив ушао у тзв. „апсолутну конструкцију“, није тешко разумети кад се познаје разноврсност значења коју има латински аблатив; али и словенска дативска „апсолутна конструкција“ да се разумети кад нам је познато богатство дативских значења у словенским језицима.

И. П.

57. Бороздин И., Радови Н. П. Грацијанскога из области славистике, Словенско братство I (1947, Београд) 574—580.

Приказ радова Грацијанскога из области ране средњовековне историје Западних Словена (углавном о њиховој борби против немачког надирања).

58. Бошкович Р., Да ли се позната формула $\text{syntagma} > \text{compositum} > \text{simplex}$ може применити и на словенске језике?, III Конгр. бр. 1, 32.

Ако се појединачни случајеви не косе са овом формулом, то још не значи да се она мора признати као опште правило.

59. Бошковић Р., Значај система „суфиксалности“ за стварање изведених речи, III Конгр. бр. 1, 33.

Основе *ī* и *ī* код именица и *ī* код придева изгубиле су се у словенској заједници овако: „из односа **vьlči*: *vьlkъ* постала је... *vьlčica* зато што је сваки однос ове врсте... обележаван у прасловенском језику суфиксом“.

60. Будимир М., в. Белић А., Будимир М. бр. 47.

61. Будимир Милан, Словени и Сколоти, ИстГл II (1949) 68—72.

Одбацује Марову етимологију која имена Словена и Сколота изводи из заједничког **skla-*, јер је то и гласовно немогуће, а и *skla-* у слов. имену сигурно позније. Али истор. везу Словена и Сколота иначе допушта и налази јој неколико потврда. Од њих би била главна етимологија етн. *Skolotoi*, које аутор везује са лидским *koalddein* = „краљ“, слов. *kráľ* < **karlija* < **kordhl-* < **koldhl-*, кариским *gela* = id.; етрур. **Kiltina* = id.; дакле пеластиски (индоевр. [s]keld-/ [s]kold-). Чињеницу да **kardi-* губи своје *-d-* и у чешком *král*, пољ. *król* — аутор тумачи позајмицом — из црквеног језика, што је тешко прихватити с обзиром на руско „полногласие“ у *король* (а зна се да су Руси имали много дубље везе са црквеним језиком неголи Чеси и Пољаци).

Друге три етимологије које би указивале на илирско-пеластиско присуство у јуж. Русији биле би: етн. *Bastarni* / *Basterni* (: *Macstrna*, беот. *bastakes*), *Dnjestrъ* (= *Danastis*, *Danastris*), и можда име Дњепра *Borysthenes*. И. П.

62. В. Д., Проблем међусловенског језика, Словенска мисао 17, (1940, Београд) 169—170.

О покушајима Спектатора (ГласМС 1940) и Ч. Ђурђевића (Словенска мисао 1940), у вези са увођењем вештачког међусловенског језика, писац каже да су оба та покушаја осуђена на пропаст, а да би примање руског језика за свесловенски било најпрактичније решење.

63. В. Н., Истакнути совјетски историчари и археолози у посети Југославији, ИЧ I бр. 1—2 (1948) 391—394.

Поводом посете и одржаних предавања совјетских научника (Державина, Грекова и др.) износе се укратко и тековине совјетске науке, створене на темељу археолошких испитивања. Словени су се на почецима своје историје налазили на широком простору Централне и Источне Европе; словенске државе раног средњег века формирале су се синхронично, и то у време кад су створени услови за оснивање држава. Варјашка теорија је, према томе, фалсификат немачке науке. Даље, археолошки се може доказати културно јединство Словена у средњем веку.

64. Vážný Václav, O dokumentární hodnotě lingvistického atlasu polského: M. Mańeckí i K. Nišch, Atlas językowy polskiego Podkarpacia, III Конгр. бр. 3, 83—87.

На основу испитивања Ладислава Шимовича и својих, вршених на словачкој страни у близини места обухваћених у пољском атласу, аутор констатује велику поузданост атласа у погледу лексичких, гласовних и морфолошких података.

65. Vaillant André, Le type verbal *lěje-lljati*, III Конгр. бр. 3, 76—77.

Тумачи овај глаголски тип грађен по образцу *piše-*: *pisati*, само што се овде корен завршава на *ī* па је геминација изазвала дуђење претходног е: през. **lěj-je-* > **lěje-* (као *pěnědzi* < *penning*).

66. Węglarz Wiktor, O rozwoju prasł. *kt+i~tj*, III Конгр. бр. 2-78—79.

Не признаје промену слов. **kti* > **t*, него *мштѣ* изводи из **noktius*, где се јотовала група **tj*. Налази паралелу у француском језику. Није јасно како тумачи инфинитиве типа *мштити*. И. П.

67. van Wijk N., Да ли се дијалекти прасловенског језика могу одредити не само на основу двојних или тројних гласовних појава, него и на основу паралелних облика у свима деловима граматичке структуре?, III Конгр. бр. 1, 72—73.

Скептичан. Нема позитивних података. Простирање постојећих морфолошких дублета (-мѣ: -мо, ѣ: ѣ?, сѣѣ: сѣѣ; вѣдѣ: вѣмѣ) не поклапа се са прасловенским дијалектима, како се они одређују по фонетским изоглосама.

68. van Wijk N., Како би се могла епоха прасловенског језика временски одредити?, III Конгр. бр. 1, 15.

Датуми се не могу одредити; може се само рећи да је трајала дуго и да се распала постепено.

69. van Wijk N., L'étude comparative des systèmes phonologiques des langues slaves, III Конгр. бр. 3, 45—47.

„Дијахронична фонологија треба да прави разлику између наслеђених тенденција и стечених — било позајмљених, било добивених кроз сопствену еволуцију“.

70. van Wijk N., L'étude comparative des systèmes phonologiques des langues slaves, III Конгр. бр. 4, 28—36.

Дијахронична слика развоја основних црта словенске интонације, вокализма и консонантизма.

71. van Wijk N., а) Нове теорије о балтичко-словенској акценатској системи и њихова вредност: да ли је у балтичко-словенском прајезику извршено прегруписивање акцената под сасвим новим приликама или балтичко-словенски акценти претстављају непосредно продужавање индоевропских акцената? б) Метатонија акцената балтичко-словенске епохе, III Конгр. бр. 1, 81—82.

За старо схватање (Сосира и других), а против Куриловичеве теорије.

72. van Wijk N., Покушај дефиниције свих гласовних система словенских језика према односу самогласничке и сугласничке системе. Утврђивање диференцијалне заједничке таблице њихове, III Конгр. бр. 1, 74—75.

Три су ствари које могу да се узму у обзир при класификацији слов. језика: 1) палатализација сугласника; 2) прелаз *g* > *h* на једном делу слов. терена; 3) развитак „јата“. — Можда треба додати и назале, с обзиром на пољско-бугарски развитак; а такође српскохрв.-словеначку акцентуацију.

73. Wirth Paul, Die Umformung des Sorbischen durch das Deutsche, III Конгр. бр. 3, 88—89.

Лужички језици су толико импрегнирани немачким елементима, у фонетици, морфологији, синтакси и лексици, да се данас може говорити о два матерња језика којима Л. Срби говоре. Процес немачког утицаја се стално освежава и све више мења л. језике.

74. Georgijević d-r Krešimir, Gramatika češkog jezika, I deo: Fonetika, univerzitetska predavanja (1949, Београд) 92, литогр. табаци.

На почетку даје сасвим кратак преглед спољне историје чешкога језика. Други део је описна фонетика, удобна за употребу и прегледна. Трећи одељак

је историска граматика; штета је што се не види словенска перспектива чешких прилика: паралела са другим словенским језицима се не изводи.

75. Голенишевъ Кутузовъ И., в. Беличъ А., Голенишевъ Кутузовъ И., Радошевичъ Н. бр. 48.

76. Гошев Ив., Рјкописитѣ на „църковния историко-археологически музей при св. Синодѣ“ въ София, III Конгр. бр. 3, 60—62.

У Историско-археолошкому музеју при Св. синоду у Софији има око 900 рукописа из периода од X—XIX в. Износи део једног текста за који сматра да је писан у X или XI веку.

77. Грацијански Н. П., Полапски Словени у борби с немачком агресијом у средњем веку, Словенско братство I (1947, Београд) 551—560.

Опис ове борбе закључује констатацијом да се не може говорити о некој „чистоћи“ немачке крви у крајевима источно од Лабѣ.

78. Григоръевъ А., Образование главнихъ нарѣчій польскаго языка въ связи с исторіей польскихъ, финскаго и русскихъ племенъ, вошедшихъ въ составъ польскаго народа, III Конгр. бр. 2, 21—23.

Сматра да почетак формирања главних польских наречја пада у време до I века наше ере. Набраја разна племена која су, по његовом мишљењу, ушла у састав полске нације и играла улогу при стварању дијалеката.

79. Григоръевъ А., Образование главнихъ чешскихъ нарѣчій въ связи съ исторіей древнихъ чешско-сербскихъ племенъ, III Конгр. бр. 2, 26—28.

Сматра да су основне особине данашњих чешких дијалеката донесене на садашњу чешку територију још 8 до 2 године пре наше ере. Набраја племена која су, по његовом мишљењу, ушла у основицу чешког народа и утицала на формирање дијалеката.

80. Григоръевъ А., Образование словацкихъ нарѣчій вслѣдствіе вліянія чешскихъ говоровъ на русскіе, III Конгр. бр. 2, 24—25.

Сматра да су словачки дијалекти по пореклу руски. Југозападни словачки дијалекат — тако писац мисли — одвојио се 21 године наше ере од осталих словачких наречја и ушао у симбиозу са чешким језиком, а средње и источно наречје издвојила су се тек XIII—XVI века.

81. Гушић Маријана, О проблематици етногенезе Славена, Хисторијски зборник I (1948, Загреб) 275—282.

Слаже се, готово потпуно, са совјетским професором Толстовом, који одбацује стара схватања о генези словенских народа путем расељавања „Праславена“, него говори о претанању Илира у Словене и Келта у дачке Романе. Замера Толстову на неким етимологијама и на учењу о сувише уској прадомовини Германа.

82. Damiani Enrico, О латиничкој транскрипцији ћириловских имена у библиографским каталозима, III Конгр. бр. 3, 28—30.

Предлаже уједначавање транскрипције словенских назива у библиографијама и наводи чланке у којима се за то исто већ залагао.

83. Дитјаткин Валентин, Совјетска наука о пореклу Славена, Словенско братство I (1947, Београд) 696—710.

Приказ радова совјетских научника који имају за циљ да докажу како су Словени одувек живели на својој садашњој територији.

84. Друго издање великог руског речника, Словенско братство II (1948, Београд) 573—574.

Белешке о другом издању речника Ушакова.

85. Ђорђевић П., в. Белић А., Ђорђевић П. бр. 49.

86. Ђорђевић П., в. Белић А., Ђорђевић П. бр. 50.

87. Ђурђевић д-р Ч., Да ли је могућ један рационализован општи помоћни словенски језик, Словенска мисао св. 1, 6, св. 2, 23—24, св. 3, 35—37, св. 4, 47—48, св. 6, 72, св. 7, 83—84, св. 8, 94—95, св. 14, 149—150, св. 15—16, 158—159, св. 17, 169—170 (1940, Београд).

Под горњим њли сличним насловима Ч. Ђ. навивно разрађује идеју о вештачком општесловенском језику. Тај језик би требало насилно упростити у оном правцу у којем је ишао развитак аналитичких језика, а као база послужно би руски. Предлози у вези са фонетиком, лексиком, деклинацијом и конјугацијом тог будућег језика су у потпуности ненаучни. Ч. Ђ. каже да према његовој замисли нови језик треба да буде искључиво помоћни језик, а не замена постојећих живих језика.

И. Г.

88. Ђурђевић Ч., Свесловенски или свеслав (1940, Београд) 44.

Писац се залаже за стварање „свеслава“, словенског есперанта, и даје предлог обрасца тога језика. Поред углавном тачног појма о европским језицима и њиховој прошлости — има несумњиво погрешан теориски поглед на еволуцију језика и на потребу и могућност стварања вештачког словенског језика.

И. П.

89. Ђуровић д-р Дим., Реформа наставе живих језика, Учитељ (септембар—октобар 1940, Београд) 41—44.

Пропагира увођење наставе руског језика у школе.

90. Ernits Villem, Elementy estońskie w języku rosyjskim i innych językach słowiańskich, III Конгр. бр. 3, 57—59.

Естонски језик није само примао словенске утицаје него је и дао руском, пољском и др. слов. јез. изван број својих црта и речи.

91. Жупанић Нико, Порекло Анта и њихов први историски подвиг (извод из рада приказаног на седници Историског института), ГлСАН I св. 1—2 (1949) 256—258.

Између осталог даје и етимолошка тумачења имена Ант и Алап. Сматра да Алап значи горштак, брђанин.

92. Зихерл Борис, Чланци и расправе (чланак: Улога словенства у прошлости и садашњости; 1948, Београд) 317—335.

Зихерл се, говорећи о идеји словенства, зауставља на питању језика и каже: „Феудализам не познаје језичка питања нити познаје језичке борбе. И у погледу језика влада у феудализму хијерархична лествица“. Код аустријских Словена: „утицај нереалистичких елемената који нису рачунали са потребама народа, већ само са потребама ускога круга просвећених литерата, дуго се испољавао и у сасвим недемократском, феудалном постављању језичког питања: јединствен свесловенски језик за интелигенте, домаће „нарече“, за прости народ. Писац нарочито истиче да је „гола чињеница језичке сродности могла постати подлога за разне панславистичке теорије само због нарочитог политичког, економског и културног положаја словенских народа, заосталих у свом развјитку иза западноевропских народа“.

93. Ившић Ст., За хронологију словјенске диспалатализације дентала, III Конгр. бр. 2, 30.

Наводи *калудар: калуђер* као прилог хронологији.

94. Ившић Ст., в. Белић А., Ившић Ст., Милетић Бранко бр. 52.

95. Ившић Ст., в. Белић А., Ившић Ст. бр. 51.

96. Игњатовић Ђорђе, Вук Караџић и бугарски језик, Мл IX (1947) 77—81.

Популаран приказ Вуковог рада на „Сравнитељним речницима“ и на изради бугарске граматике. Познате ствари.

97. Isačenko V. A., Покушај дефиниције свих гласовних система словенских језика према односу самогласничке и сугласничке системе. Утврђивање диференцијалне заједничке таблице њихове, III Конгр. бр. 1, 76—80.

Постоје два екстремна типа: штокавски-вокалски и пољски-консонантски. Остали језици чине низ ступњева. Вокалски типови стварају и нове вокале (у српском *г, љ*), сугласнички — нагомилавају нове сугл. групе: рус. *высовывать* (изг. *высбввѣт*). Између вокалских типова и консонантских типова стоји и ова опозиција: музички акценат (=повећавање вокалности): умекшавање сугласника (=повећавање % сугл. фонема).

98. Исаченко Александр, Потеря глагольных форм в русском языке, III Конгр. бр. 4, 56—64.

Савремени флективни језици показују тенденцију губљења једног типа флексије (деклинације или конјугације) за рачун другог. Руски језик спада у језике са осиромашеном конјугацијом, што је последица губљења помоћних глагола, типичног за руски језик. Показује се развитак појединих времена у руској глаголској системи и промене њихове форме и садржине.

99. Capidan Th., Несловенски елементи у јужнословенским језицима: а) грчки, б) румунски, с) арбански, д) латински и западно-романски и е) турски елементи, III Конгр. бр. 1, 215—216.

Први додир Словена и Румуна је врло стар; други је новији и мање општи. Словенски елементи румунског језика су претежно бугарски, али и српски утицај је постојао и у најстаријој епоси. Утицај Румуна на Словене је знатно мањи. Све се објашњава билингвизмом.

100. Катедра словенске филологије на московском универзитету, Словенско братство I (1947, Београд) 376.

О раду те катедре, основане 1943 год.

101. Kwiatkowski Walerian, Nowe podstawy podziału zdań zależnych, III Конгр. бр. 2, 32—33.

Поводом разматрања званичног канцелариског језика Велике Кнежевине Литавске, писац каже да досадашња подела реченица према граматичком моменту налази и овде своје логичко-психолошко оправдање.

102. Kwiatkowski Walerian, О т.зв. języку aktów Wielkiego Księstwa Litewskiego, III Конгр. бр. 2, 34—36.

Језик литавских аката није исто што и „*хоиџа*“, него претставља западно-руски тип са jakim утицајем суседних слов. језика и живог народног говора. Зато је за славистику драгоцен.

103. Kořinek J. M., Консервативне и иновационе тенденције у развојку фонолошких система словенских језика, III Конгр. бр. 1, 223—224.

О отпорности интерјекционалних семантема према фонетским променама.

104. Cronia Arturo, Linguaggio poetica e poesia riflessa, III Конгр. бр. 2, 14.

Студирање песничког језика, који претставља израз уметникове индивидуалности и сведочанство о раду мисли, треба такође да постане предмет словенске филологије.

105. Ковачевић Б., Руски језик треба да уђе у сваку школу и кућу, Двадесети октобар 23-XII-1944 (Београд) 7.

106. Кравар Мирослав, О настави рускога језика у нашим школама, Педагошки рад 1, 2 (1946, Загреб) 164—177.

107. Куљбакин С., Проф. д-р Иван Огињко, Повстання азбуки й литературној мови в слов'ян. В тексті 75 знімків із стародавніх пам'яток. 1938. Друкарня О. О. Василян у Жовкі. — ЈФ XVII (1938—1939) 236—252.

108. Kuraszkiewicz Władysław, Nowe obserwacje o ruskiej dyspalatalizacji spółgłosek przed *e i*, III Конгр. бр. 2, 37—38.

Перифериска диспалатализација сугласника (t'eb'e > tebe) у руским дијалектима још није окончана, него је процес у току; поједини говори тога типа показују разне етапе: *i:e*; само лабијали су тврди; лабијали су меки само испред *i* итд. То значи да је процес нов и врло сложен и постепен.

109. Kurz Josef, Сложена придевска форма у прасловенском језику и њено основно значење. — Да ли је употреба вида у прасловенском језику природна или накалемљена?, III Конгр. бр. 1, 46.

Сматра да је разликовање видова у словенском домаћег порекла. И он помишља на првобитно супстантивну функцију: старгъѣ моѣъ као vragъ člověкъ.

110. Лалић Радован, Данашњи задаци славистичке науке, Наша књижевност 3 (1946, Београд) 196—205.

Излагање нових принципа и задатака модерне славистичке науке, слободне од шовинистичких предрасуда, која ће моћи да да право тумачење развоја и односа словенских народа.

111. Лалић Радован, О предавању руског језика на универзитетима и високим школама, Универзитетски весник I бр. 1 (1948, Београд) 3.

О потреби предавања руског језика као помоћног предмета на свим факултетима и о проблемима у вези с тим.

112. Лалић Радован, Руски језик и великоруски шовинизам, КњН II, бр. 50 (1949) 1—2.

Полемишући са совјетском „Литературном газетом“ од 1-1-1949 г. Лалић каже углавном ово: „Газета“ је носилац великоруског шовинизма кад „прориче“ да је једини „велики језик“ будућности руски језик и кад ниподаштава или игнорише друге језике. То је лингвистички потпуно погрешно. Ниједан језик није велики по неким својим „иманентним“ особинама, него по култури чије је оруђе; руски језик се уистину одликује лепотом, али се она не може порећи ни многим другим језицима света. Најзад, контрареволуционарни великоруски шовинисти насилно намећу неруским народима СССР руски језик, намећу га и неким другим народима (напр. Чесима), а то није напредно ни историски оправдано.

113. Лев Василь, Мовні особливості „Крехівської палег“, III Конгр. бр. 3, 66—69.

Информације о изгледу, старини, садржају, палеографским карактеристикама и фонетској страни Креховске палеје (црквени споменик из 1399 год., са знацима украјинске редакције; данас се налази у манастирској библиотеци у Крехови код Лавова).

114. Лековъ Ив., Консервативне и иновационе тенденције у развиту фонолошких система словенских језика. Фонологическата стойност на консонантния квантитетъ и на геминијата на съгласнитъ звукове въ славянскитъ езици, III Конгр. бр. 1, 224—225.

О разлици између квантитета и геминијe консонаната и о задатку да се утврди фонолошка вредност тих појава уколико постоје у словенским језицима.

115. Lesný V., Verschiebung der Aktionsart in slavischen Sprachen und der ursprüngliche Sinn des Augmentes, III Конгр. бр. 2, 39—40.

Интересантан закључак о аугменту као носиоцу појма свршености изведен с једне стране на основу словенске употребе искључиво итеративног (дуративног) глагола уз негацију у императиву, а с друге стране на основу старонидиског неупотребљавања аугмента у истој конструкцији која као да намеће имперфективност глаголу.

116. Ludat Herbert, Kietze und Wicken als Zeichen für die friedliche Eindeutschung der Gebiete zwischen Elbe und Oder im Mittelalter, III Конгр. бр. 3, 70—72.

Германизација Словена на крајњем западу није била насилна, него је изазвана културним и историским условима. Топономастичка испитивања показују да словенска географска имена на овом терену углавном не потичу из времена средњевековне колонизације, него су примљена мирним путем.

117. Мајер Антун, Како би се могла епоха прасловенског језика временски одредити?, III Конгр. бр. 1, 17—19.

Горња граница је нешто после 1200 г. пре наше ере, јер после додира Словена и Балта са Германима (одлазак Илира) долази ускоро до цепања балтиско-словенске заједнице. Доња граница је тамо где престају заједничке словенске тенденције, напр. „закон отвореног слога“.

118. Mayer Antun, Die zeitliche Bestimmung der urslavischen Periode, III Конгр. бр. 4, 45—55.

Замена елемента *-bh-* са *-m-* у флексији јесте балтиско-словенско-германска иновација. Пошто *-m-* за *-bh-* не знају Илири, она је настала тек кад су Илири отишли на југ, а Германи и Словени дошли у додир: XIII в. пре наше ере. Можда је ирадијациони центар трачки језик (има *b:m: Δραβήσοχος: Drama*). Значи да је доба општесловенске заједнице позније, онда кад Словени у маси примају германске позајмице које Балти или немају или добијају из словенског. Пошто те позајмице садрже „Lautverschiebung“ (он је позан: *шкѣма*), а претрпеле су и тзв. I палатализацију, ту треба тражити горњу границу општеслов. епохе. Доња граница је епоха кад су престале општеслов. тенденције: то је долазак Мађара у IX веку.

119. Mansikka V. J., Zum Heiligenkalender der Karelier, III Конгр. бр. 2, 41—42.

Набраја у карелском финском дијалекту руске позајмице и калке из руског религиозног речника.

120. Mathesius Vilém, Апозиција, апозитив и сродни појави у словенској реченици, III Конгр. бр. 1, 71.

Наглашава да треба разликовати апозицију предикативну од атрибутивне.

121. Mathesius Vilém, Разлике код заменица анафорске, атрибушке и чланске употребе; њихова терминологија и њихов значај за груписање заменица у словенским језицима, III Конгр. бр. 1, 49.

Члан треба разликовати од анафорске заменице. У словенским језицима нема члана, али је у њима честа појава анафорске заменице. У језицима који имају члан треба разликовати типове, рецимо „француска употреба члана“, „енглеска употреба члана“.

122. Mathesius Vilém, Упоредни метод који се данас практикује у различитим областима словенске граматике: његове добре стране и његови недостаци, III Конгр. бр. 3, 9—10.

Компаративни метод не треба примењивати само на генетички сродне језике, него и на језике који су сродни типолошки: то је у почетку синхронично посматрање, али у крајњој линији се добијају дијакронични резултати.

123. Milewski Tadeusz, Питање глаголског вида прасловенског језика, III Конгр. бр. 1, 37—38.

Сматра да се из првобитног односа — презент *dvigaję* — несвршени и трајни: презент *dvignę* — тренутни и несвршени : аорист *dvigъ* — тренутни и свршени, издвојио однос презент *dvigaję* — несвршени и трајни : презент *dvignę* — тренутни и свршени, пошто је облик аориста, близак облику *dvignę* по значењу тренутности, на њега пренео и значење свршености.

124. Милетић Бранко, в. Белић А., Ившић Ст., Милетић Бранко бр. 52.

125. Милетић Бранко, в. Белић А., Милетић Бранко бр. 53.

126. Митропан Петар, Методске напомене за наставнике руског језика (1946, Београд) 67.

127. Mukařovský Jan, Спорна питања словенске метрике, III Конгр. бр. 1, 161—163.

Метрика може бити структурална или фонолошка. Прави носилац ритма је гласовна страна; фонолошки елементи служе нијансирању песничког израза. Даље је реч о питањима чешке версификације и о дискусији у вези с њом.

128. Мирковић Никола, О културној и књижевној узајамности Срба и Бугара, III Конгр. бр. 3, 102—103.

У средњем веку културно струјање од Бугарске ка Србима, од XVI в. углавном од Срба ка Бугарима.

129. * * *, О свесловенском језику, Словенска мисао 12 (1940, Београд) 132.

Не верује у могућност стварања вештачког међусловенског језика у смислу Ђурђевићевих излагања у истоименом часопису. Културни радници у

сваком словенском народу понаособ треба да уведе заједничке речи, и то би постепено довело до јединственог језика.

130. О словенству, изд. Коларчевог народног универзитета (1946, Београд) 42.

Политички чланци о везама словенских народа у прошлости и садашњости (А. Гундоров, М. Митровић, Р. Лалић, М. Богдановић, А. Белић, С. Јаковљевић, М. С. Петровић).

131. Павловић М., в. Белић А., Павловић М., Алексић Р. бр. 54.

132. Павловић М., Размена професора славистике на вишим и средњим школама словенских и других земаља. Размена студената, III Конгр. бр. 1, 205.

„Успех наставе словенских језика зависи и од директне сарадње појединих словенских универзитета“. Треба вршити размену наставника и студената.

133. Павловић Миливој, Да ли етимолошки речник прасловенског језика треба да обухвати семантичку страну речи у историском развјетку? III Конгр. бр. 1, 25.

Треба.

134. Petřra Stanislav, Přípony *-isko/-iše* v slovanských jazycích, III Конгр. бр. 2, 47.

135. Петровић инж. Ђура, Зашто не учимо словенске језике, Глас МС 104—105 (1939), 165.

Пропагира практично учење словенских језика, нарочито у школама.

136. Pisani Vittore, Како би се могла епоха прасловенског језика временски одредити?, III Конгр. бр. 1, 13—14.

„Protoslavo“ (боље: „lo slavo comune“) није реалност него реконструкција, и то због овога: неке специфичне слов. црте могле су настати још у индоевропској заједници. Горња граница је, дакле, неизвесна. Доња граница је такође неизвесна, јер су и многе црте које приписујемо праслов. јез. уствари — дијалекатске (t' > č, š). Зато се о датумима не може говорити.

137. Pisani Vittore, La desinenza del genitivo plurale, e gli esiti di -ō nelle lingue slave, III Конгр. бр. 2, 48.

Стари наставак *-ōm* давао би *-у*, а *-ōm* би дало *-о*.

138. Погодинъ А. Д., Славјано-финске древности, Сборникъ рускаго археологическаго общества въ Королевствѣ Југославији III (1940, Београд) 27.

Три чланка: I. Подупире Миколино мишљење да су словенски елементи у финском језику — руског, а не прасловенског порекла. То важи и за слов. утицај на балтиске језике. Докази су му: 1) лексика — која често то не доказује и 2) сасвим друкчији германски елементи у слов. језицима (готски) неголи у финском и балтиским (нордиским), одакле излази да је прасловенска заједница била далеко од Балтика. — II. Доказује да је у доба словенског насељавања у Русији било не једно, него неколико средњефинских племена, на доста високом културном ступњу — после насељавања правих Финаца, Угара и др. Из мешавине тих Финаца и Словена (и Нормана) развио се руски народ. — III. На основу готских историских извора расправља о месту становања Словена у доба готске власти и о другим народима са тога терена.

139. Предлог Комисије Словенског института у Прагу о транслитерацији ћирилице у латиницу, III Конгр. бр. 1, 95—99.

Реч је не о фонетској транскрипцији, него о графичкој замени руске, украјинске, белоруске, бугарске и старословенске ћирилице — латиницом (са табелама). Српскохрватска латиница се може употребити онаква каква је.

140. Рад Института за чешки језик, Словенско братство II (1948, Београд) 406.

Бележи текући рад тога Института (при Чешкој академији).

141. Радови совјетских слависта, Словенско братство II (1948, Београд) 254—255.

„Совјетски научници припремили су за штампу читав низ нових дела на словенске теме“. Наводе се та дела.

142. Радошевић Н., Racoviță C. L'article en russe. 1939. Paris (VI*) Librairie E. Droz. București (I) Institutul de Linguistică Română. 53 стр. — ЈФ XVII (1938—1939) 280—282.

143. Радошевичъ Н., в. Белић А., Голенишевъ Кутузовъ И., Радошевичъ Н. бр. 48.

144. Раповš Fr., Да ли етимолошки речник прасловенског језика треба да обухвати семантичку страну речи у историском развитуку?, III Конгр. бр. 1, 23.

Треба.

145. Раповš Fr., Како би се могла епоха прасловенског језика временски одредити?, III Конгр. бр. 1, 15—17.

Датум почетка је непознат. О датуму распадања слов. заједн. може се говорити тек кад су се почеле стварати велике разлике и кад су почели ишчезавати велики иновацијски таласи. То је отприлике VIII в.

146. Резолуција извршног одбора: Издавање етимолошког речника словенских језика, III Конгр. бр. 5, 31.

Одлука извршног одбора Конгреса да се заврши Бернекеров речник.

147. Резолуција извршног одбора: Организовање лингвистичког атласа словенских језика, III Конгр. бр. 5, 31.

Предлог да се место атласа организују радни бирои за скупљање грађе за географски речник.

148. Rospond Stanisław, Питање лингвистичког атласа словенских језика, III Конгр. бр. 1, 90—91.

Потребна су три атласа: 1. историски лингвистички атлас, 2. атлас грађења речи, 3. топономастички атлас. Засад се не може прићи изради самих атласа, већ треба почети са припремним радовима.

149. Rudničkyj Jaroslau, Die appellative und onomastische Funktion des Akzentens im Slavischen, III Конгр. бр. 2, 56—59.

Од језика са покретним акцентом бугарски и украјински имају код апелатива употребљених у топономастици — померен акценат (буг. котѣл: Котѣл).

Или је код другог случаја у питању чување старог акцента (укр. Кръвий < кѣвъѣ; крьвѣй) па однос уопштем, или је акценат умерен из извесних гласовних разлога (исп. укр. менѣ: до мѣне). У српском језику таквог односа нема (Градиште: градиште).

150. Рудницки Јрослав, Мјестени назви в украинскій народній етимології, III Конгр. бр. 2, 52—55.

Наводи низ топонима о којима народна етимологија даје псеудообјашњење; често се облик притом и не мења. Зато је ово ствар више фолклора него лингвистике.

151. Rudnicki Mikołaj, *L'habitat primordial des Slaves après l'époque I.—e.*, в. бр. 236.

152. Спектатор, Свесловенски значај српскохрватског језика, Глас МС, бр. 108 (1940) 87, бр. 109 (1940), 54—55.

Предлаже да се као међународни словенски језик „усвоји“ српскохрватски. Противник је „словенског есперанта“.

153. Стевановић М., в. Белић А., Стевановић М. бр. 55.

154. Stieber Zdzisław, *Przyczynki do polskiej fonologii*, III Конгр. бр. 2, 209.

О савременом изговору пољских назала.

155. Taszycki Witold, *Klasyfikacja słowiańskich nazw miejscowych*, III Конгр. бр. 2, 67—68.

Даје предлог класификације (са примерима).

156. Тодоровъ Ив., Двойно акцентуване на българския език, III Конгр. бр. 2, 69—70.

У неким вишесложним речима у савременом бугарском језику развија се споредни акценат. Наводи примере и прецизира категорије.

157. Tomaszewski Adam, *Dyspalatalizacja spółgłosek ś, ź, ć, dź w językach zachodnio-słowiańskich*, III Конгр. бр. 2, 71—73.

Анализа гласовне вредности и развјетка сугласника *s, z, t, d* пред палаталима у западно-словенским језицима.

158. Treimer Karl, Како би се могла епоха прасловенског језика временски одредити?, III Конгр. бр. 1, 12.

Словенска заједница је млађа од германске, дакле млађа од 1000 год. Велика сличност слов. језика показује да је релативна заједница постојала све до тзв. велике сеобе.

159. Treimer Karl, Значај граничних језичких области за стварање нових језичких особина, III Конгр. бр. 1, 218.

Мешање језика, уз предавање особина једног језика другоме, остварено је у јужнословенским језицима „у старије време“, али се и сада понавља на границама јужнословенске језичке територије. Аутор га је посматрао нарочито проучавајући јужно-словенске аргое.

160. Treimer Karl, *Das slawische Rotwelsch*, III Конгр. бр. 2, 74—75.
Говори о значају проучавања словенских „шаторвачких“ језика.

161. Третјаков Пјотр Николајевић, Питање старе историје словенства у радовима совјетских научника, Југославија — СССР, 5 (1946, Београд), 16—17.

Сажето се износе проблеми којима се, насупротив индоевропској теорији бави нова лингвистичка наука у духу Марових излагања.

162. У совјетском Институту славистике, Словенско братство (1948, Београд) 61.

Кратка белешка о текућем раду тог Института.

163. Удаљцов И., О раду Славистичког института Академије наука СССР, Словенско братство III (1949, Београд), 61—65.

Реферат са подацима о оствареним пословима и о недостацима.

164. [Удаљцов Д. А.], Порекло Словена, ИстГл I (1948), 22—32. [Превод].

165. Havránek Bohuslav, Да ли се дијалекти прасловенског језика могу одредити не само на основу двојних или тројних гласовних појава него и на основу паралелних облика у свима деловима граматичке структуре? III Конгр. бр. 3, 20.

Сматра да су гласовне особине карактеристичне за прасловенске дијалекте.

166. Havránek Bohuslav, Критерији за груписање промене именица и глагола у прасловенском језику и у савременим словенским језицима, III Конгр. бр. 1, 14—15.

Не слаже се са употребом историских критерија за савремене језике. Основно мерило за класификацију именица у модерном чешком је номинатив једине, њему се придружују род и код именица мушког рода и „životnost a peživotnost“. Код глагола аутор истиче важност последњег вокала у 3 л. јединице презента.

167. Havránek Bohuslav, Однос функције, значења и форме речи у проучавању целокупности словенске граматике, III Конгр. бр. 3, 11.

Изучавање граматичке структуре неког језика немогуће је без студија језичких функција. То важи како за проучавање синхроничне граматике тако и за проучавање дијакроничне граматике.

168. Havránek Bohuslav, Питање глаголског вида прасловенског језика, III Конгр. бр. 3, 13.

И у најстаријим фазама словенских језика постојао је однос перфективних и имперфективних глагола као знак целе граматичке системе. Перфективни глагол је одређен, а имперфективни неодређен. Продуктивно средство за перфектизацију глагола је префиксација, а за имперфектизацију деривација.

169. Havránek Bohuslav, Постапак апсолутних глаголских конструкција (апсолутних партиципа, апсолутних герундија) у словенским језицима, III Конгр. бр. 3, 19.

Наглашава како не треба заборавити да су се сви партиципи могли употребљавати у предикату у најстаријим фазама словенских језика а да се ту у почетку радило о самосталној реченици с номиналним предикатом.

170. Havránek B., Упоредни метод који се данас практикује у различним областима словенске граматике: његове добре стране и његови недостаци, III Конгр. бр. 3, 7—9.

Стари компаратистички метод, који је све сводио на „прајезик“ не водећи рачуна о историским чињеницама, и који је у индоевропеистици давно напуштен,

— у славистици се још одржао. Старословенски језик се у пракси често узима као предак свих слов. језика што доводи до погрешних закључака. — Компаративни метод се не сме ограничити на генетички сродне језике.

171. Hála B., L'articulation des cordes vocales et la formation de la consonne h sonore, III Конгр. бр. 3, 63—64.

Извештај о филмском снимању артикулације чешког *h*.

172. Hrabák d-r Josef, Спорна питања словенске метрике, II Конгр. бр. 1, 161.

Упоредна словенска метрика оријентисана фонолошки.

173. Húsek Jan, Otázka slavismu na středních odborných a vysokých školách u jednotlivých národů, III Конгр. бр. 2, 169—170.

Говори о потреби проширења проучавања славистике и о потреби васпитавања омладине у словенском духу.

174. Čech Eduard, Funkce sufixů *-ikъ* a *-ьць* v slovanských jazycích, III Конгр. бр. 2, 15—16.

Западнслов. језици, за разлику од осталих словенских, од придевских (и партиципских) основа на *-л-* не граде именице наставком *-ikъ* него наставком *-ьць* (*wybrantec* = изабраник).

175. Шкерљ С., в. Белић А., Шкерљ С. бр. 56.

III Етимологије, историја речи, тумачење речи, збирке речи

176. Бајрактаревић Фехим, Како су Турци звали Београд? (извод из рада приказаног на седници историског Института), ГлСАН I св. 1—2 (1949) 260.

Турци нису звали Београд *Dâr-ul-džihâd*, него је тај израз додаван као апозиција уз име Београд, као „уосталом и уз имена неких других вароши, а у значењу „ратно подручје“.

177. Барада др. Миха, Трогирски споменици, дио I (записци писарне општине трогирске) свез. I од 21-X-1263 до 22-V-1273, ЈлЈА (1948) 552.

Дело је за лингвистику од интереса због многих личних имена и презимена и имена мјеста у трогирском крају.

178. Барић Х., Старо српско име Божића, СКЗ 904 (1943) 170—174. [Прештампано из „Српског народа“, божићни број 1943].

Објашњава етимологију и значење речи *квачун* и *бадњак* и сматра да су паганске прасловенске.

179. Белић А., Оглушити се, НЈ VII (1939—1940) 136—142.

Поводом недовољне дефиниције тога глагола у Вукову речнику показује се, с једне стране, развој његових семантичких варијаната, с друге, могућности синтагматских конструкција у вези с њим.

180. Б(елић) А(лександар), Safarewiczowa Halina, O pochodzeniu i użyciu wyrazów *jeśli*, *jeżeli* w języku polskim, Wilno 1937 XVIII+172, — ЈФ. XVII (1938—1939) 272—276.

181. Босанац Стјепан, Критичке напомене уређивању Академијског рјечника НВЈ. LI (1942—1948) 189—201, 259—270.

Писац се осврће на тумачење неких ријечи у свесци 50, 51 Академијског рјечника и покушава да протумачи значење оних ријечи које уреднику Рјечника нису јасне. М. Х.

182. Босанац д-р Стјепан, Критичке напомене уређивању Академијског рјечника, Рад ЈА 272 (1948) 209—221.

У том раду осврће се писац на тридесет и шест ријечи у 52 свесци Академијског рјечника (од ријечи *пробављење* до *провршошина*) које је Маретић лоше протумачио или за које је устврдио да им се значење не разабера. Овај пишчев рад је наставак ранијих напомена уређивању Академијског рјечника штампаних у више годишта Наставног вјесника. М. Х.

183. Будимир М., Алаксандус > 'Αλέξανδρος, в. бр. 259.

184. Будимир М., Класично порекло израза *жуџан* и *сшоџан*, III Конгр. бр. 2, 189.

Само констатација: „*жуџа* и *жуџан* су позајмљени ромејски [византиско-грчки] архаизми, а *сшоџан* припада романским сточарима са конзервативне периферије и планине“.

185. Будимир М., Јово Вуковић-Анте Кучан: Један стари балкански надгробни споменик и натпис, Гласник Земаљског музеја у Сарајеву. Нова серија 1947. Друштвене науке. Св. II, 51—68, — ИЧ I св. 1—2 (1948), 261—263.

[Приказ] Прима Вуковићево везивање ономастикона *ниџлини* на натпису са Порфиригенитовим топонимом, *νεσοουλη* (а не *νευουλη*!) = „не спи“; али одбацује тврђење да је топон. *вэдлннз* словенски апелатив истог значења, него га везује са келт.-лат. *Вононија* (са дисимилацијом *n-n > d-n*).

186. Будимир М., Пелазги у Атици, в. бр. 263.

187. Будимир М., Петар Скок, Лексикологијске студије, в. бр. 295.

188. Будимир М., Словени и Сколоти, в. бр. 61.

189. Будимир д-р М., Снаци, „*Coloni regionis montuosae*“, ЈИЧ V св. 1—2 (1939) 185—191.

Одговор Гр. Чремошнику. Корен *sn-* у *Снаци* не алтернира са *seno-* („стар“) нигде у познатом индоевропском материјалу; а са *sān-* алтернира (у санскриту, у илирском). Друго, по законима аблаута *seno-/sān-* не може се свести на исту базу. Снаци је илirsка реч и значи „*coloni regionis montuosae*“, зато што многи топоними корена *sān-/sn-* илirsког порекла — по целој Европи — значе „висински“ или сл.

190. Висински д-р Здравко, За потпунији смисао наше старе повјести, (1940, Загреб) (прештампано из ревије „Савременик“ XXVIII бр. 3, 85—86).

Говори о пореклу Хрвата. Даје етимологију речи Хрват (из иранског *Hu-urvath*).

191. Вукановић Татомир, Лична имена код Срба, ГЛЕМ XV (1940) 56—73.

Даје митолошка и етнографска објашњења постанка личних имена и њихов списак по семантичким групама (по биљкама, животињама и др). У средњем

веку црквена ономастика је код нас реткост: шири се тек у доба Турака. Напротив, страна западњачка имена (напр. *Балдвин*) продрла су и на село; даје њихов списак. Лингвистичког тумачења нема.

192. Гаваци Милован, Година дана хрватских народних обичаја в. бр. 842.

193. Деановић Мирко, в. Скок Петар, Деановић Мирко, Рамовш Фран бр. 243.

194. Дукат Владоје, Напомена о двије кованице, НВЈ L (1941—1942) 437—439.

Расправља о постању и значењу ријечи *бројка* и *олина*. По њему је ријеч *бројка* стекла грађанско право на цијелом подручју нашега језика. За ријеч *олина* слаже се с биљешком у Акр да је Хрвати замјењују ријечима „количина“, „величина“ а да Срби нису *олину* никада примили у књижевни језик. М. Х.

195. Ђорђевић Р. Тихомир, Деца у веровањима и обичајима нашега народа, Библиотека Централног хигијенског завода, Зборник здравствених проучавања и испитивања села и народног живота (1941, Београд) 238.

Описи народних веровања и обичаја. Садрже објашњења многих појмова (дакле и речи које их означавају). На почетку многих поглавља, а и иначе, наведени су народни термини, често многобројни синоними — по постојећим речницима и етнографској литератури, али и такви које је скупио сам писац. Тако су сабрани многобројни синоними за речи *наконче* (стр. 41), *бабица* (79), *бремена* (89), *породиља* (83), *млећњаци* (101) и велика збирка имена за порођајне демоне (117—119).

196. Елезовић Гл., Из живота речи, НЈ нс I (1949) 58—60.

Даје „породицу“ речи *адрајовац*. Мисли да ће пре бити од грч. ἀδραῖος неголи од немачког *Haderlump*.

197. Жупанић Нико, Порекло Анта и њихов први историски подвиг, в. бр. 91.

198. Ившић Стјепан, Један чакавско-кајкавски дијалектизам у Вука и у нашем књижевном језику, ХрЈ 8—10 (1939) 173—176.

Писац тумачи како је дошло до тога да је Вук у свој Рјечник унио ријечи *назочан*, *назочна*, а није унио ријечи *назочност*, *неназочан* и *неназочност*.

199. *Index patronimique, supplément au Cadastre National de l'Istrie, d'après le Recensement du 1er Octobre 1945.* — Edition de l'Institut Adriatique (1946, Сушак).

Иста збирка патронимичког материјала која је већ изнета у *Cadastre National de l'Istrie*, али са извесним изменама и исправкама.

• **200.** Јанковић С. Љубица, Русалије, в. бр. 851.

201. Јонке Људевит, Ново тумачење имена Хрват, НВЈ L (1941—1942) 472—473.

Даје приказ расправе Стјепана Кризина Сакача Д. I: Хисториски развој имена Хрват од Дарија I до Константина Порфирогенета (522 пр. Кр. до 959 посл. Кр.) („Живот“ XXIII бр. 1).

202. К. Д., Преминути, НЈ VII (1939—1940) 65—67.

Првобитно: значење прелазног глагола „ићи (прећи) преко нечега“. Већ од XIV века примери глагола *преминуши* у значењу умрети. Али и у новије време нађе се покоји пример овог глагола са прелазним значењем.

203. К. Д., Речничка грађа, НЈ VII (1939—1940) 61—65.

Наводи опширан материјал о значењу речи *јединица*. Основна значења су: 1) према прид. једини, 2) архаично: = јединство, 3) = засебна целина (војна јединица), 4) број „један“.

204. Колендић П., „Тирена“ Марина Држића, Полет 5 (1949, Београд) 24—30.

Писац између осталог расправља о имену „Тирена“. Држић је можда знао за назив *Tyrrhenia* за Етрурију у којој се школовао. Има и друкчијих тумачења. Сам назив код Држића значи просто „комедија“.

205. Костић Д., О значењима речи „грех“, ГлПД XIX св. 8 (1939) 592^с—598.

Семантичка разлагања у вези са обрадом те речи у АКР.

206. Костић Драгутин, Једна књига о нашим географским називима, СКГл 1-IX-1940, 43—55.

[Оцена]. *Archivum Europae Centro-orientalis, Budapest 1936—1939* (колекција научно-информативних студија под редакцијом проф. Лукинића) издао је године 1939 свеску „*Studien zur Hydronomie des Savsystems*“ од Е. Dickenmann-а и „*Ungarn als Vermittler der westlichen geistigen Strömungen nach Süden und Südosten*“ од Н. Réz-а.

Прва је од Д. К. оцењена повољно.

207. Костић Драгутин, Прилог тумачењу народних песама, НЈ VII (1939—1940) 73—78.

Изразу *овца пре(х)одница* даје два нова тумачења: или овца оспособљена за потпуну корисност (тј. ни „јагњица“ ни „јаловица“) или овца која се не јагњи сваке године.

208. Кроз Вуков „Српски рјечник“, Мл IX (1947), 81—86.

Прештампана извесна места из Рјечника где се дају тумачења појмова везаних за политички, друштвени и културни живот Србије Вуковог времена. Ова су места карактеристична за Вукова друштвена схватања, а и за његово схватање самог Рјечника.

209. Куљ бакин С., Лексичке студије, в. бр. 581.

210. Лалевић С. М., Значење неких речи и израза, НЈ VII (1939—1940) 171—173.

Објашњење израза *лијек, лијечак, леџка, леџко, лечка; делко-делкоња; увео у шанке ниџи; наћи се у небраном грожђу; погоди у педесет две*.

211. Лалевић С. М., Питање постанка и значења имена места, СКГл 1—1 (1941) 78—80.

[Оцена]. Кратак приказ и повољна критика књиге Otto Franck-а „*Studien zur serbokroatischen Ortsnamenkunde*“ (*Veröffentlichungen des slavischen Instituts — Univers. Berlin, herausgeb. von Max Vasmer, Band 6*), 256.

212. Лексикограф, Ситни прилози речнику, НЈ VII (1939—1940) 187.

Даје значење речи: *гибѣтиџи, дрџча, мрџван*: гибѣтити = оговарати, дрџче = рибље кости, мрџван = леден.

213. М. З., Из живота речи, НЈ VII (1939—1940) 248.

О изразу „исклучна цена“, о новом значењу речи смртњаџ, о речима вечитџ и услдџ и о речи белдџуџаџ.

214. Малеш д-р Бранимир, Из народне космогоније и космографије (1939, Београд) 14.

Садржи десетину објашњења извесних народних речи.

215. Малеш Бранимир, Почетак године у прастарој култури нашег народа, ПросвГл LVIII бр. 1—2 (1942) 43—57.

Етнографски чланак, антинаучан. Има информација о томе да се за реч *полаженик* употребљава у народу још и *полажоник* (у планинским крајевима), *полажајник*, *положајник*, *полажовник*, *положавник*, *полазник*.

216. Марган д-р Владимир, Грађа за топономастику Војводине, ГИДНС XIII св. 41—42 (1940) 251—259.

Одазива се на позив проф. Скока за скупљање грађе. Наводи: 1) низ словенских топонима из румунског Баната и Ердеља, 2) списак топонима који имају своје дублете у Србији, Босни и др. (Бела Црква у Банату и код Чачка), 3) библиографију о испитивањима топономастике ради добијања података о миграцијама.

217. Микић Д., Сећање на давнину, Братство (1941, Београд) 15—49.

Има фантастичног етимологисања. Лингвистички неозбиљно. М. И.

218. Мићовић В. М., Значење речи „салитра“ у нашим преводима Старога завета, НЈ VII (1939—1940) 173—175.

У преводима Ст. завета реч *салиштра* не значи шалитру, него поташу (соду): грч. *νίτρον*, лат. *nitrum*.

219. Мladenović Miloš, Slov. *sebars* und seine Bedeutungsentwicklung, III Конгр. бр. 3, 73.

sebars се не може доводити у везу са алб. *sëmbër*, јер у слов. јез. **sem* не значи „пола“; него је *sēm-* у вези са значењем „фамилија“ (лет. *saimē*).

220. Московљевић М. С., Поводом објашњења имена Загреб, НЈ VII (1939—1940) 278—279.

Објашњава старонемачки облик *Grabe* м. *Graben* „јарак“; додаје објашњење из Станојевићеве Енциклопедије: Загреб = град иза насипа.

221. Ossowski Leszek, Z polskiej terminologii topograficznej, III Конгр. бр. 2, 45—46.

Наводи неколико хидрографских и шумских топографских термина из пољског дела Пољесја.

222. Павловић М., Матуфовица-матуфовача (извод из рада приказаног на седници Института за проучавање књижевности), ГлСАН I св. 1—2 (1949) 168.

Даје објашњење због чега се арапска азбука у употреби код наших муслимана називала „матуфовицом“ („матуфовачом“).

223. Павловић Миливој, Прилози речнику страних речи, НЈ VII (1939—1940) 58—61.

Даје значење речи *ајарша* (= изузетак), *андробус* (= омнибус, дијал.) и *банка у сребру* (= метални новац од 10 динара) и изразе за повчанице разне вредности.

224. Павловић Радослав, *Авион* — крилатица, НЈ VIII (1940—1941) 18—20.

Крилатица у значењу „авион“ употребљавају старије генерације у Барањи и Славонији. Није искључено да је калк према каквој мађарској речи; књишког порекла није. — Додајемо да се ова реч употребљава и у Војводини у овоме значењу. *И. П.*

225. Пандуровић д-р Владислав, *Порекло и значење имена Бачка*, ЛМС 352 св. 1—2 (1939) 129—132.

Тумачење мађарских научника да је *Бачка* дошло од старотурског *baça*, нејасног порекла и значења, није тачно. Писац мисли да је *Бач* постало од *Богац*, *Бохач*, те *Бачка* значи „богаташка (земља)“. — Фонетски недовољно образложено. *И. Г.*

226. Перковић д-р Мирко, *Свесебица и свесебан*, НЈ VII (1939—1940) 233—236.

Свесебица = егоизам, *свесебан* = егонист, у селу Промини, Срез кнински.

227. Петровић д-р А., *Грађа за изучавање наше народне религије* ГлЕМ (1939) 31—42.

Има термина и изрека у вези са религиским веровањем.

228. Поповић Д., *Срби у Срему 1786/37*, в. бр. 1082.

229. Пурковић Ал. Миодраг, *Попис села у средњевековној Србији*, ГодСФФ IV (1939—1940) 51—160.

Писац даје „попис села која се помињу током средњег века у Србији и у српским изворима“. „У попис су унета само она села која се помињу у средњевековним писаним споменицима“. Уз имена места у попису се наводе и хронолошки подаци и литература.

230. Радојичић Ђ., *Женско име Драгиња*, Етнологија, часопис Етнолошког друштва у Скопљу, I (1940) 97—108.

Женско име *Драгиња* јавља се први пут код Милована Видаковића и Вука Караџића. Дотле оно као женско име није постојало у језику.

231. Радојичић Сп. Ђорђе, *слоуга и ставињац*, III Конгр. бр. 3, 77. Објашњава значење ових речи у феудалној Србији: *слоуга* = старешина над пехарницима, *ставињац* = старешина над хлебарима.

232. Радојичић Сп. Ђорђе, *О сѣдмьмихъ възрасть чловѣка*, НЈ VII (1939—1940) 67—69.

Износи занимљив спис из двадесетих година XV века у коме се за одговарајући број година даје одговарајући назив за људе: младенџ — од рођења до четврте године, дѣте — од 5—14 итд. Сматра да би ови подаци били од драгоцене користи за науку кад би се засигурно знало да је оваква подела постојала у нашем народу и да су одговарајући термини употребљавани за одговарајућу временску скалу.

233. Радојичић Сп. Ђорђе, *„Пети испросни“ патријарх*, Гласник Српске православне цркве (1946, Београд) 163—164.

Поводом Вукове белешке код речи *испросни* у Српском рјечнику аутор закључује да је причање које су Грци протурили међу Србе о „петом испросном патријарху“ могло настати највероватније у доба укидања Пећке патријаршије и њеног припајања цариградској патријаршији (1776).

234. Рамовш Фран, в. Скок Петар, Деановић Мирко, Рамовш Фран бр. 242.

235. Решетар д-р Мил., Како је сам Његош себе звао, СКГл 16-1-1941, 116—118.

Његош је своје племенско име *Њеуш* преобратио у *Њеиош*, а то зато да се не би „изједначио са осталим Његушима“.

Потписивао се *Радивој*, а не *Радивоје*. Аутентичност имена *Рафаел*, писаног детињим рукописом, није утврђена.

236. Rudnicki Mikołaj, L'habitat primordial des Slaves après l'époque i.—e., III Конгр. бр 2, 60—61.

Сматра да топонимастика (Visla) и називи метала (srebro > germ. silōbra-, лит. sidābras) показују да су Словени живели у доба заједнице у басенима Одре и Висле.

237. Синдик И., Где се налазио *Acrvium?*, Гласник Географског друштва XXVII (1947, Београд) 117—121.

Етимологија А. Мајера *Acrvium* (Agrubio, Grubjo итд.) = „град у равници“ могућа је; али то није старо име Грбља, него старо име Котора. Само је могло доцније бити пренето и на околину, па можда и на Грбаљ (исп. тако и са именом Срема).

238. Скок д-р Петар, Лексикологијске студије, в. бр. 311.

239. Скок д-р Петар, Топонимастика Војводине, Војводина I (1939, Нови Сад).

На основу досадашњег непотпуног материјала покушава да да општи преглед. Војводини су топонимастику дали углавном Срби и Маџари; ови други су често преузимали називе од Срба (Palthissus = Тиса, са слов. -а). Има доста доказа о боравку Срба у Војводини пре тзв. велике сеобе: то су српске позајмице у маџарском и румунском са *l, њ > e* и др. Стари турански народи (Авари и др.) оставили су доста трагова; једини римски остатак је назив *Срема*; од Османлија има свега два-три имена; од Румуна у Банату скоро ништа. Сва Војводина топонимастички претставља исти тип, а данашњи лик био је у XVIII в. већ формиран.

240. Скок д-р Петар, Хрвати и Балкан, в. бр. 1089.

241. Скок д-р Петар, Хрвати и Турци, Видици фебруар 1940 (Београд) 102—104.

Реч је о културним и политичким приликама у муслиманским крајевима наше земље у прошлости. Има нешто топонимастике, ономастике и терминологије из области цивилизације — уколико су муслиманског порекла.

242. Скок Петар, Деановић Мирко, Рамовш Фран, Critères adoptés pour la différenciation des noms de famille en Istrie, Cadastre national de l'Istrie d'après le Recensement du 1-er Octobre 1945, Edition de l'Institut adriatique (1946, Сушак) I—XIII+3+626+3 географске карте.

У предговору тога дјела писци су по научном критерију подијелили сва презимена у Истри према пописима пучанства прије 1945 год. на славенска и романска, јер су много раније славенска (хрватска или словеначка) презимена била поталијанчена.

243. С модлака д-р Јосип, Имена места и мештана на тлу Југославије (1946, Сплит) 160, са регистром.

Аутор — филолог Маретићевог типа — сабрао је леп материјал, и туђ и оригиналан, претежно из приморја. Књига често садржи и оригинална тумачења — из српскохрватске перспективе; компаративни метод није заступљен. Писац има и нормативну тенденцију; треба забележити да пише латиницом, али еквски. Топономастика мора рачунати са овим делом.

И. П.

244. Тодоровић Д. Б., Прилог објашњењу назива „кикерки“, НЈ VII (1939—1940) 21—24.

Указује на сличност имена *kukeruku* са називима за наут: пелазгиски *kikere*, епир. *gighere*, лат. *cicer arietinum*.

245. Trivunac Miloš, Deutsche Lehnwortforschung im südslavischen Sprachraum, Schriften des deutschen wissenschaftlichen Instituts in Belgrad, (1941, Београд) 24.

Наводи по семантичким категоријама немачке позајмице у нашем језику и закључује да је већина од њих по свом фонетском лику јужнонемачка. Материјал није поуздан, јер се често за немачке или преко немачког добијене речи — проглашавају и такве које то не морају бити или то сигурно нису (напр. апотекар, паркетар, институт, гарда, банда, критичар, паралитичар, психијатар, декан, ректор, виолина, лутрија, фабрика, супа, диплома); тако исто по нашем мишљењу треба друкчије гледати на речи као: увод, извоз, увоз, двоножан.

246. Фанцев Фр., Шта су зачињавци, III Конгр. бр. 2, 91—99.

Реч *začin(j)avac* је у етимолошкој вези с итеративним глаголом *začin(j)ati* Значење: „онај који зачина, а у нарочитој својој употреби онај који зачиње — почиње пјевати, тј. који у зборном пјевању пјесан интонира да би је збор затим прихватио даље пјевати.“

247. Fraenkel Ernst, Etimologisches und Syntaktisches auf dem Gebiete der baltischen und slavischen Sprachen, III Конгр. бр. 2, 18—20.

Две семантичко-етимолошке анализе: 1) Као што *и-е. пет-* значи шуму и лук, тако слов. — балт. *l-k* значи поље и лук (лит. *lieknas*, лат. *obliquus*; лит. *laūkas*, „Feld“). Латанско *palus* значи и *шуму* (рум. *rădure*) и *жушо* (лит. *raūvas*). Тако и слов.-лит. *b-l* значи *барушшину* (блато) и *бело*; 2) Слов.-балт. група има од истих корена речи са значењем „луд“ и „уображен“; тако и „мудар“ и „уображен“. Синтаксичке *Σχῆμα Πινδαρικών* треба тек испитати.

248. Хам Јосип, Двије три о говору загребачких средњошколаца, НВј XLVIII (1939—1940), 233-247.

Упознаје читаоце с говором загребачких средњошколаца. Наводи око стотину необичних ријечи које употребљавају средњошколци у свом говору и објашњава како те ријечи постају, одавде долазе и како се и на који начин шире међу школском омладином.

249. Чајкановић В., Старе српске сваске и легенде о биљкама и дрвећу, в. бр. 834.

250. Чајкановић Веселин, О српском врховном богу, Пос. изд. СКА, 182 (1941), 3—210.

На основу домаћих веровања, обичаја, народних умотворина итсл. писац реконструира лик и име главног српског претхришћанског бога. У томе се по-

маже тумачењима порекла извесних израза и речи („кумовска слама“, „чорт“), топономастиком, ономастиком.

251. Чremoшник Г., О имену „Снаци“, ЈИЧ V св. 1—2, (1939) 182—184.

Мисли да су корени *sen-* и *sap-* из исте базе. Према томе, нема разлога *Снаци* (= *Сначић*, погрешно *Свачић*) сматрати баш као илирско *sap-/sn-* („врх“), него као индоевропско, које се, у облику *sen-*, налази и у другим индоевропским језицима (напр. лат. *senex*), па дакле може бити и словенско (Санко).

252. Шмауc А., Презиме „Бугарин“, ППНП 2 (1939) 269—270.

Једним надгробним натписом из околине Матарушке Бање аутор поткрепљује ранију претпоставку да тамо *Бугарин* има сталешко значење и да значи „чобанин“.

IV Несловенски језици

253. Вајук Hugo: *Latinščino v srednjo šolo*, ГЛПД XX св. 3 (1940) 190—192.

О потреби да се латински језик уведе и у ниже разреде средњих школа.

254. Барић Х., „Албанија“ од С. М. Штедимлије (Загреб 1939), XX век мај 1939 (Београд) 775—778.

[Приказ]. Замера аутору на свему: ни историски ни књижевно-историски ни лингвистички подаци нису тачни. Аутор ставља прве алб. текстове у V м. у XV век.

255. Барић д-р Хенрик, Илирске језичне студије, Рад ЈА 272 (1948) 157—208.

У тој расправи писац изучава многа језичка питања илирскога језика у односу према старомакедонском језику. В. приказ у овом броју ЈФ, 281—291.

256. Бајрактаревић Ф., Ettore Rossi, *Manuale di lingua turca*, Vol. I *Grammatica elementare, esercizi, vocabolarietti* (= *Pubblicazioni dell' Istituto per l'Oriente*, Roma, Istituto per l'Oriente, 1939 XVIII, — Прил. XIX св. 1—2 (1940) 200—203.

[Приказ]. Врло повољан.

257. Бајрактаревић Ф., Luigi Bonelli, *Lessico turco-italiano* (= *Pubblicazioni dell' Istituto per l'Oriente*), Roma, Istituto per l'Oriente, 1939 — XVII, — Прил XIX св. 1—?, (1940) 196—200.

[Приказ]. Приказ је врло похвалан. — Б. узгред даје и сумарну анализу великих промена које је под Ататурком доживела турска лексика, и заузима свој став према кованицама: можда гоњење арапских и персиских речи каткад има пуристички карактер.

258. Божовић Владимир, *Методологија француског језика од д-ра Петра Скока* (Загреб 1940), — ГласМС 109 (1940) 60—62.

[Оцена]. Најповољније.

259. Будимир М., Алаксандус \geq 'Αλέξανδρος, ИЧ I св. 1—2 (1948) 12—13.

Побија овако три досад истицана доказа о постојању малоазиске ахајске државе у хетско време: 1) 'Αχαΐα се гласовно не може везивати са хет. *Achchija(va)*. 2) Малоаз. хидроним Ξάνθος (= доцније Σύβρος) није остатак од

прекласичних Грка, јер је то пеластиско (дакле индоевр. али не грчко) име. 3) Грчко име 'Αλέξανδρος је млађе од хет. *Alaksandus*, од којег је и постало; а хетски га је узајмио из неког фригиско-пеластиског идиома Мале Азије. — Етимологија имена 'Αλέξανδρος: име је у вези са трачким ὄλις = „медвед“ (дакле „Међедовић“).

260. Будимир М., Илири и Трачани (извод из рада приказаног на седници Историског института), ГлСАН I св. 1—2 (1949) 262.

Побија Пачово схватање илирско-трачког проблема истичући да „деталнија лингвистичка изучавања трачких, илирских и македонских глоса јасно показују да трачко-илирска племена и географски и лингвистички сачињавају централну индоевропску групу, која није ни кентумска ни сатемска, јер разликује сва три реда гутурала“.

261. Будимир М., П. Скок: Преглед француске граматике. Део I Фонетика, II Морфологија, III Творба ријечи, IV Семантика, V Стилистика, Загреб 1938, — ГЛПД XIX св. 9 (1939) 624—627.

[Оцена]. Дело, важно и за слависте, оригинално је, поучно и интересантно.

262. Будимир М., Преткласични супстрат и његов значај за топонластику словенских језика, а нарочито јужнословенских, III Конгр. бр. 1, 209. Концепт.

263. Будимир М., Пелазги у Атици (извод из рада приказаног на седници Историског института), ГлСАН I св. 1—2 (1949) 263.

Ономастички материјал и анализа догрчког речника све више потврђује „да су Пелазги оно догрчко становништво античког Балкана, које чини централну индоевропску групу, ни сатемску ни кентумску“. Име Пелазга настало је укрштањем суфиксалних елемената облика *Pelast* и *Pelag*. Проф. Будимир сматра да се са разлогом може претпоставити да се *Pelazgikos* и његова варијанта *Pelastikos* односи на дорска племена везана култом Зевса у Додони“.

264. Будимир Милан, Словени и Сколоти, в. бр. 61.

265. Будимир Милан, Ка образовању словенских ктетика, III Конгр. бр. 2, 13.

Узима на знање Мејеову констатацију да су индоевропски ктетници образовани у свакој индоевр. групи засебно.

266. Будимир д-р Милан, Снаци, „*Coloni regionis montuosae*“, в. бр. 189.

267. [Глумац д-р Душан], Књига псалма (са јеврејског и грчког текста превео и протумачио Глумац д-р Душан), Богословље XV св. 3—4 (1940, Београд) 232—248.

Упоредо дат смисао јеврејског и грчко-словенског текста I псалма, са неколико лексичких и синтаксичких објашњења јеврејског оригинала.

268. Грауг А., Преткласични супстрат и његов значај за топонластику словенских језика, а нарочито јужнословенских, III Конгр. бр. 1, 212. Не верује да је илирски био мешана кентум-сатем група, јер је индоевропска подела стара, па би у илирској заједници ишчезла.

269. Губерина П., Петар Скок: Преглед француске граматике, том I, Загреб 1938, — *Annales de l'Institut français de Zagreb* (1939, Загреб) 59—60. Приказ озбиљних настојања Скокових и повољна оцена.

270. Д. Б. [Ковачевић Божидар], Илирске језичне студије од Х. Барића, ЛМС 362 св. 9—10 (1948) 626.

[Приказ]. Најпохвалнији. Сматра да је Б. дефинитивно доказао сродност илирског и македонског језика. Нема никакве аргументације.

271. Деановић Мирко, Пројектирани лингвистички атлас меди-теранских назива и неки славенски језици, III Конгр. бр. 3, 55—56.

Предлог за стварање атласа.

272. Елезовић Гл., Турски споменици (1348 г.—1520 г.), Зборник за источњачку, историску и књижевну грађу I (1940, Београд) 3—1203.

273. Илић Андрија, Одраз латинске ријечи *pluvia* у стародалматинском језику, НВј LI (1942—1943) 179—181.

Писац доказује да је ријеч *pljeba*, која се говори на отоку Вису, постала од латинске ријечи *pluvia*, која је већ у вулгарном латинском језику морала гласити *pljova*.

274. Јосифовић Ст., Студије о Ликофрону (1939, Нови Сад) 5—148.

Осветљавајући идејну, политичкоисториску страну грчког епа „Александра“ из III или II века пре н. е., писац обилато пружа цитате из текста; тумачи смисао самог наслова (дублет имена Касандра, персонификација грчко-римског јединства, уз алузију на Александра Великог).

275. Мајер Антун, Преткласични супстрат и његов значај за топономастику словенских језика а нарочито јужнословенских, III Конгр. бр. 1) 209—211.

Треба увек утврдити јесу ли Словени примили називе директно од Илира или преко Романа; и ако су од Романа, онда одредити и епоху. Материјал не наводи.

276. Мајер Антун, Словенски рефлекс и илирских гласова и разлике између балканско-илирског и венетског језика, III Конгр. бр. 2, 43—44.

Набраја гласовне разлике између венетског и балканскоилирског језика. Документацију обећава за неки други реферат.

277. Мајнарић д-р Никола, Грчка метрика, Дјела ЈА XXXVII (1948) 152+2+2

Кроз разлагања о квантитету грчких слогова писац уводи читаоца у познавање грчких метричких јединица, стихова (диметара, триметара, тетраметара и др. заснованих на различитим базама) и строфа, са освртом на специфичности хорског певања и ритмичку прозу.

278. Марковић М., Неке важније особине средњо- и новогрчког језичког развитка (рад приказан на седници Византолошког института), ГлСАН I св. 1 - 2 (1949) 245.

Као најкарактеристичније појаве сматра: I диглосију (двојезичност) — борбу језика маса и језика наметнутог од стране државе; II тенденцију ка симплификацији и унификацији говора, што је у крајњој линији последица економског прогреса; III извесно понављање одређених језичких појава, али на вишем ступњу развитка („кретање по узлазној спирали“).

279. Марковић М., О периодизацији грчког језика (рад приказан на седници Византолошког института) ГлСАН I св. 1—2 (1949) 245.

Даје нову поделу на четири периода узимајући у обзир семантику (фонетску, лексичку и синтаксичку) као критеријум.

280. Miletić Branko, Die Aussprache des Schriftdeutschen, mit besonderer Berücksichtigung des Serbischen. Schriften des Deutschen wissenschaftlichen Instituts in Belgrad (1942, Београд) 2—153.

281. Мусић Аугуст, Инјунктив и конјунктив, Рад ЈА 276 (1943) 183—195.

Писац тумачи постанак инјунктива и конјунктива, њихово значење и употребу у индоевропским језицима, с особитим освртом на грчки језик.

282. Погодинъ А., Фатьяновская среднерусская культура и ея значение для вопроса о родинѣ индоевропейцев и финноугров, III Конгр. бр. 3, 75—76.

Закључци о пореклу Индоевропљана и Финаца нису јасни.

283. Поповић д-р Владета, Распрострањеност енглеског језика у свету, Даница I-XII-1940 (Београд) 8—10.

Статистички подаци о распрострањености енглеског језика; најсумарнија обавештења о његовој структури и речнику, о односу између енглеског језика у Енглеској и у Америци, о граматичким особеностима и о учењу тог језика по различитим земљама.

284. Проблеми арбанашког језика, СКГл I-XII-1940, 557—558.

Белешка о томе да се у Албанији говоре два различита дијалекта: оспособљавање народног језика за књижевни наилази на тешкоће.

285. Рендић-Миочевевић Дује, Илирска ономастика на латинским натписима Далмације (посебан отисак из Вјесника за археологију и историју далматинску LI; 1948, Сплит) 67.

Овај рад је одломак из докторске тезе. Она обухвата илирску ономастику у античкој Далмацији. Цијела студија још није објављена. Штампани одломак садржи ове дијелове: 1. Илирска имена у кругу индоевропске ономастике, 2. Развој илирске ономастичке формуле, 3. Варијације једночлане и двочлане формуле.

286. Сергијевски Димитрије, Римски натписи из Босне, ужичког краја и Санџака, Спом ХСIII (1940) 133—139.

Римски натписи са надгробних плоча и жртвеника, махом сасвим оштећени, нечитки.

287. Симеоновић Ј. лу Моана, Кавџикатоарја партизањаска (1946, Зајшјерј [Зајечар]), 28.

Зборник партизанских песама преведен са српског језика на хомољски румунски дијалекат. Штампан ћирилицом. Као извор за проучавање језика мора се употребљавати критички.

288. Скок П., Преткласични супстрат и његов значај за топономастику словенских језика, а нарочито јужнословенских, в. бр. 310.

289. Скок П., Лингвистичка проучавања несловенског становништва скопске котлине, в. бр. 308.

290. Скок д-р Петар, Албанија — О Албанцима и албанском језику, Илустрирани вјесник 46 (1946, Загреб) 12—13.

Популаран чланак, углавном о спољној историји алб. језика. Писац заступа мишљење да су Албанци потомци мешовитог илирско-трачког народа из

области Дарданије (алб. *dardhë* = крушка). — У чланку се даје порекло имена алб. народа: *Albanopolis* = *Kruja*; на старосрпском овај етнимон гласи *Arbon*, *Raben* = *Arbanas*; грч. *Arvanitis* је дало тур. *Arnaut*. Домаће име *Shqiptar* нар. етимол. везује са *shqipte* = „орао“; али талијански Албанци чувају име *Arbër*.

291. Скок д-р Петар, Методологија францускога језика (1939, Загреб) 232.

Књига је посвећена начину учења францускога језика у средњим школама, али у њој има и одломака који су у вези са славистиком. Нарочито је важан одломак о вокабулару.

292. Ухлик Раде, Српскохрватско-цигански речник, в. бр. 902.

293. *Xhuvani Aleksandër: Vështrim i shkurtën historik mbi gjuhën Shqipe, Përparimi* 3—4 (1948, Приштина) 104—111.

Кратак извештај о историји арбанашког језика. Чланак је подељен у четири одељка: 1) порекло језика и његовог писма, 2) први споменици на арбанашком језику, 3) азбука, 4) развитак арбанашког језика и питање књижевног језика.

V Балканологија

294. *Batowski Henryk, Projet d'un dictionnaire de la communauté balkanique, III* Конгр. бр. 2, 187—188.

Предлаже израду балканолошког речника.

295. Будимир М., Петар Скок, Лексикологијске студије. Посебан отисак из 272 књиге Рада Југославенске академије знаности и умјетности, Загреб, 1948, 8^о, 91, — ИЧ I св. 1—2 (1948) 255—261.

[Приказ]. Необично похвална критика. Нарочито одаје проф. Скоку признање због примене дијалектичког метода на истраживање словенско-румунских лингвистичких веза. Али чланак претставља више лингвистички „*mélange*“, у којем проф. Будимир износи своја схватања разних лингвистичких проблема, неголи критику Скокове студије. Ово су Будимирови резултати: 1) У сх. језику *рѣ* > *рје* није народна особина (*речник*, а не *рјечник*); 2) Слажући се са Скоковим тумачењем уопште, допушта да је реч *подријешло* калк према романскоме, напр. тал. *sopranote*; пошто су надимци у илирским крајевима од великог значаја за формирање ономастикона (латинско-црногорска подударана у том правцу тумаче се илр. сустратом), то реч *подријешло* („под“, „рећи“) значи а) „надимак“ и б) „порекло“; 3) Анализирајући термин „прарумунски“, Б. се изјашњава за „Wellentheorie“, као напреднију од „Stammbaumtheorie“; 4) одређује стару границу између ј. сл. и ист. сл. племена: вероватно од горњег Дунава преко Карпата до Дњепра (*Зайорожје: Осиоровни Праг* на Дњепру код Порфирогенита, тј. *-ra- : -oro-*); 5) Допушта могућност да је ант. име Дњепра, Βορροθένης, слов. порекла (сх. *брздица* — „брзак“, белорус. *борздо / борзо*, лит. *burzdūs, bruzdūs*); 6) Скептички гледа на Скоково схватање да је генеза Румуна настала у Дакији, остављајући, међутим, питање отворено; 7) Не слаже се са Скоковим тумачењем *свобода* > *слово* према *слово*, него мисли да је у питању дисимилација *b — b > l — b*, и даје као примере за ту појаву неколико етимологија (грч. κάληβος, κάβηλος, βάκηλος = „евнух“, шпан. *bacallao* = „магарац“ у вези са анадол. божанством *Kubabat*; *сребро, sidabras, Silber* пеластиског је порекла); 8) Мисли, насупрот Скоку, да је реч *шумач* анадољског, а не семитског порекла

(митански *talami* = „interpret“, етрур. *Turms*); 9) Не верује у Скоково довођење у везу речи *жуџа* и *жуџан*; *жуџан* је од — *жуџа* < балк. лат.-грч. *διόλος*; *stapanus* је од балк.-лат. *statānus* (: *στάσις*, status).

И. П.

296. Васић М. Милоје, Јонска колонија Винча, Зборник Филозофског факултета I (1948, Београд), 85—235.

Винча по својем археолошком богатству има специјалног значаја за науку, пошто претставља стару грчку колонију и уједно „важну етапу у развоју јонске културе у долини Дунава“.

297. Гарашанин В. Милутин, Један осврт на првобитну историју наше земље, ИстГл II (1948) 65—78.

Изврши кратак преглед археолошких слојева у Југославији, аутор констатује да илирска и трачка (халштатска) култура није прекинута доласком келтске (латенске), што значи да су Келти ишчезли без много трага у староседелачкој маси. Илири и Трачани су, судећи по археол. подацима, успели да се етнички очувају кроз тзв. велику сеобу све до доласка Словена, са којима су се најзад измешали, предавши им много својих језичких и других елемената (без података).

298. Илић Андрија, Одрас латинске ријечи *pluvia* у стародањем латинском језику, НВЈ LI (1942—1943) 179—181, в. бр. 273.

299. Caridan Th., Несловенски елементи у јужнословенским језицима: а) грчки, б) румунски, с) арбански, д) латински и западноромански и е) турски елементи, в. бр. 89.

300. Лалевећ С. М., Белешке из Среза источног, ППНП 2 (1939) 272—281.

Износећи податке о народним песмама и певачима тог метохишког среза, писац констатује да је тамошњи српски живаљ данас вичнији арнаутском језику, неголи српскоме.

301. Małeckі Mięczyślaw, Несловенски елементи у јужнословенским језицима: а) грчки, б) румунски, с) арбанашки, д) латински и западноромански, е) турски елементи, III Конгр. бр. 1, 216—217.

У балканске језике треба рачунати само албански, бугарски, грчки, румунски и неке српскохрватске дијалекте. — У старословенским првим текстовима балканизма нема, али их у познијим текстовима има, и то помаже хронологији балканизма.

302. Павловић М., Les proverbes des langues balkaniques considérés au point de vue linguistique, III Конгр. бр. 2, 198—199.

Референт је сакупио у Македонији пословице из тамошњих језика; материјал показује сличност, која је последица идентичних психолошких и социолошких прилика. — Материјал не наводи.

303. Павловић Миливој, Значај граничних језичких области за стварање нових језичких особина, III Конгр. бр. 1, 218—219.

Балкански језици развили су низ заједничких црта, али нису изгубили своју индивидуалност. Изучавање језика пограничних зона даће важних резултата. Писац предлаже члановима Конгреса научну екскурзију у област Горње Реке, где се говори један мешани говор.

304. Поленаковић д-р Харалампије, Турски елементи у арумунском дијалекту (одломак — предговор, увод и глава X, одељак 2; докторска дисертација 1939, Скопље) 22.

„У овоме се раду разматра питање турског елемента у арумунском дијалекту са гледишта балканистике“, али се у овом штампаном одломку налази само проблематика тезе и изрази и пословице који су из турског ушли у арумунски.

305. Pop Sever, L' influence slave dans la terminologie de quelques noms de fêtes roumaines d'après l'Atlas Linguistique Roumain I, III Конгр. бр. 2, 200—201.

Констатује се да је словенски утицај у црквеној терминологији и данас (1939) жив.

306. Skok P., Le traitement de l'aspect du verbe slave en roumain, III Конгр. бр. 2, 202.

Концепт за реферат о стварању морфолошког вида у румунском језику под словенским утицајем. Без података.

307. Skok P., L'étude des traits communs des langues balkaniques provenant du slave en tant que le fondement de la linguistique balkanique, III Конгр. бр. 4, 79—92.

Анализа балканизама у словенским језицима и славизама у несловенским балканским језицима: палатално *l* и *n*; глаголски вид јавља се у неким несловенским балк. језицима; балк. перфект и футур; лексика и њено порекло. — Етимологија речи *џлачка*. — На крају се изводи закључак о методологији: балканистика треба да опише балканизме и да им одреди изгласе; да пронађе ирадијационе центре тих црта; да утврди њихове историске и социјалне узроке.

308. Скок П., Лингвистичка проучавања несловенског становништва Скопске Котлине, ГодМЈС I (1941) 209—230.

Језик Арнаута Скопске Котлине претставља три типа. У првом вокали *i-u* (*mir, aruŝ*) остају без промене; у другом се место ових вокала налазе дифтонзи *ai-au* (*mair, arauŝ*); трећи тип постоји у Скопљу, где вокали *i-u* остају непромењени, али зато има много других особина због којих он претставља посебан тип. Карактеристика је ових говора прелаз група $p(l)j, b(l)j$ у $pč > č$ и $bđ > đ$. Занимљив је и прелаз $g > đ$. „Како се турско *g'* и код њих изговора као *đ*, настала је у њиховој језичкој свести забуна и код изговора домаћег *g'*“. У погледу речника говори се о томе „у каквом се односу налази њихов словенски лексички елемент према претсловенском трачкоилирском и латинском“. Ова поређења су извршена на примерима из шумске и пастирске терминологије, где су сачувани трачко-илирски елементи; на примерима из пољопривредне терминологије, где „најважнију улогу игра словенски елемент“; из терминологије за кућу, за делове тела, за делове самара; на свадбеним изразима који су „као и они за сродство махом несловенски“. У овим говорима је „турски елемент веома знатан, готово огroman“. У говору Турака изговара се глас *đ* као *џ*.
К. Т.

309. Скок П., Несловенски елементи у јужнословенским језицима: а) грчки, б) румунски, с) арбански, д) латински и западно-романски и е) турски елементи, III Конгр. бр. 1, 213—214.

Даје пет тачака о методологији испитивања јужнословенских романизама.

310. Скок П., Преткласични супстрат и његов значај за топономастику словенских језика, а нарочито јужнословенских, III Конгр. бр. 1, 211—212.

Могућно је да има речи које су Словени на Балкану позајмили директно од Трачана или Илира (напр. *Pulpudeva*: Пловдив: *Philippopolis*).

311. Скок д-р Петар, Лексикологијске студије, Рад ЈА 272 (1948) 5—90.

Овај рад садржи пет поглавља. У првом поглављу писац испитује етимологије трију домаћих ријечи: *осека*, *осим*, *подрјеШло* и једне романске туђице: *мриаљ* или *мришљ*. У другом доноси нов етимолошки материјал за проучавање питања како се изговарао *џ* у најстаријем јужнословенском језику. У трећем испитује употребу турскога суфикса *-ли* у епитетима наших народних пјесама. У четвртном проучава славенске елементе у румуњском језику. У петом славенску топономастику јужне Албаније. Овај је рад професора Скока углавном наставак његових ранијих студија из овог подручја, штампаних у домаћим и страним часописима. Он нам и у овом раду даје драгоцене резултате проучавања свих споменутих питања из подручја балканске и романске лингвистике.

М. Х.

312. Treimer Karl, Несловенски елементи у јужнословенским језицима: а) грчки, б) румунски, с) арбански, д) латински и западно-романски и е) турски елементи, III Конгр. бр. 1, 214—215.

Треба пре свега проучавати однос јужнословенских и балканскороманских језика. Без података.

313. Havránek Bohuslav, Заједничке црте балканских језика као основица балканолошке лингвистичке дисциплине, III Конгр. бр. 3, 41—43.

Појаве у балканским језицима не могу се објаснити све ни из једног језика као иридијационог центра ни из тзв. супстрата; напр. деклинација је добила потстицај за пропадање са разних страна. Не слаже се са Сантфелдом који мисли да слов. деклинација+супстратска деклинација — нису могле дати као резултат — одсуство деклинације у бугарском језику. Х. баш мисли да сукоб двеју различитих флексија у језичкој мешавини може да уништи флексију.

314. Хаџи-Васиљевић Јован, Арнаути наше крви, в. бр. 1095.

VI Старословенски језик

315. Белић А., Издавање потпуног старословенског речника, III Конгр. бр. 1, 83.

„Ту би имало да уђе све оно што се садржи у текстовима за које је утврђено да воде порекло из епохе „старословенске“, па макар они били сачувани у млађим текстовима или рукописима“.

„Морала би бити наведена у довољној мери фразеологија са грчким или латинским текстом, уколико га има“.

316. Белић А., Hermelin Ellen, Über den Gebrauch der Präsenspartizipien von perfektiven Verben im Altkirchenslavischen. Inauguraldissertation. Uppsala 1935 XIV+154, — ЈФ XVII (1938—1939) 252—255.

317. Вуковић Јово, Карактеристичне особине старословенског језика, ПросвР III (1948) бр. 4, 23—28 и бр. 5—6, 42—49.

Писац чланка даје напомену да „овај кратки преглед особина старословенског језика треба да послужи као шири оквир у коме би се могла наћи

збијено систематисана грађа, потребна за практичну примену програма за средње школе"... Он затим треба „да послужи као најкраћи потсетник онима који приступају читању и тумачењу старословенских текстова..."

Даје сумарну карактеристику старословенског језика.

318. Grivec Fr., О stikih Cirila in Metoda s slovensko zgodovino, ЈИЧ V св. 1—2 (1939) 191—20'.

Салцбуршки писани споменик „*Conversio Vagoariorum et Carantanorum*" и избор Методија за панонског надбискупа везани су, по мишљењу писца, за исту, 870-у годину, иако се то у науци оспорава. Изложена је улога кнеза Коцеља у делатности браће просветитеља; има речи о пишевој књизи „Словенски кнез Коцељ" (Љубљана 1938) и о коментарима у вези с њом.

319. Grivec F., О avtentičnosti poslanice Hadriana II leta 869, ЈИЧ V св. 1—2 (1939) 1—40.

Писац жели да докаже да је посланица папе Хадријана II из 869 год. у осмом поглављу црквенословенског Житија Методијевог — аутентична.

320. Gronia A., Издавање потпуног старословенског речника, III Конгр. бр. 1, 86—88.

Сматра да будући потпуни старословенски речник треба да обухвати и све црквенословенске рецензије; али при томе треба издвојити све ово што је у црквени језик ушло из живих народних говора. Потребна је историска илустрација и превод на грчки и латински (због калкова). — Предлаже стварање једног комитета који би организовао овај рад.

321. Куљ бакин С., Weingart Miloš, Rukovět' jazyka staroslověnského v Praze 1937. Vydal didaktický kruh Klubu moderních filologů v Praze nákladem vlastním, — ЈФ XVII (1938—1939) 234—237.

322. Kurz Jozef, Издавање потпуног старословенског речника, III Конгр. бр. 1, 86.

Препоручује као образац своје регистре Зографског и Асемановог јеванђеља.

323. Мамузић д-р И., „Старословјенски језик с хрватскокрпском редакцијом за V разред средњих школа" д-ра Стјепана Босанца и д-ра Сретена Живковића, — ГлПД XX св. 2 (1940) 152—156.

[Оцена]. Са мало примедба — повољна.

324. Милетић Б., Weingart M., Hlaholské listy Vídeňské. K dějinám staroslověnského missálu. Časopis pro moderní filologii XXIV, 105—129 и 233—245 (и као засебан отисак 1938 год.), — ЈФ XVII (1938—1939) 277—279.

325. Милетић Б., Weingart M. Texty ke studiu jazyka a písemnictví staroslověnského. Praha 1938; сопствено издање (VIII+176 стр.), — ЈФ XVII (1938—1939) 275—277.

326. Резолуција извршног одбора: Издавање потпуног старословенског речника, III Конгр. бр. 5, 30.

У речник би ушли споменици који су у непосредној вези са радом Браће Просветитеља. Били би обухваћени и новији преписи ако се зна да им оригинали потичу из те епохе. Речник треба да обухвати исцрпну грађу са фразеологијом и морфологијом.

327. Романски Стоянъ, Извештај Комисије за издавање ћирило-методских извора, III Конгр. бр. 3, 31.

328. Słoński Stanisław, Издавање потпуног старословенског речника, III Конгр. бр. 1, 83--85.

О досад урађеном послу и о перспективама даљег рада. Изјашњава се за давање примера (контекста).

329. Frček Jan, Издавање потпуног старословенског речника, III Конгр. бр. 3, 21.

Предлаже да се усвоје Вајнгартове смернице с неким изменама (ограничење обима на класичне текстове, давање одговарајућих примера из грчког, латинског одн. старовисоконемачког текста).

330. Havránek Bohuslav, Издавање потпуног старословенског речника, III Конгр. бр. 3, 22.

Изражава се против уског ограничавања обима речника.

331. Хам Ј., Готско-староцрквенословенске паралеле, III Конгр. бр. 2, 29—30.

Сматра да су морале постојати културне везе између балканских Гота и твораца словенске писмености.

332. Šmilauer d-r V., Издавање потпуног старословенског речника, III Конгр. бр. 1, 86.

Говори о стању ексцерпираниог старословенског лексичког материјала из заоставштине проф. Вајнгарта. Материјал није обрађен.

333. Schröpfer J., Über Wesen und Herkunft des altbulgarischen Dativs in genitivischer Funktion, III Конгр. бр. 3, 79—81.

Мисли да неиндоевропска употреба датива у функцији генитива, коју налазимо у старословенском језику и местимично у савременим дијалектима на Балкану, потиче од преиндоевропског супстрата — и као „говорна форма“ и као „форма мишљења“.

VII Српскохрватски језик

а) Фонетика (експериментална, физилошка, фонолошка)

334. Вуковић Л. Јован, „Фонетика српскохрватског језика у средњим школама“, ГлПД XX св. 6 (1940), 420—424.

Полемиче против писца овог чланка М. Станића у књ. XIX св. 10 истоименог часописа, али долази до сличног закључка — да у граматицама треба учинити „бољи распоред градива“.

335. Георгијевић С., За методичку фонетику, ГлПД XX св. 5 (1940) 360—363.

Истиче потребу за методолошком фонетиком и експериментима.

336. Ившић Стјепан, Неки примјери асимилације дентала т, д палаталу љ, њ, ЈФ XVII (1938—1939) 114—130.

337. Иринеј, епископ бачки, Оцена граматице старојеврејског језика од Д. Глумца, Богословље XV св. 2 (1940, Београд) 137—139.

Похвална; али му замера на извесним погледима поводом фонетских појава. Затим износи мишљење да се нешто налик на ларингал „алеф“ налази и у нашим дијалектима, у самосталној негацији *nel* у Црној Гори, а каткада и у сантхију и полагају *cons.+vos*.

6) граматика и граматичка питања

338. А. Ф. В., Stanko Bunc, Pregled slovnice slovenskega književnega jezika, Ljubljana, str. 152. — ГлПД XXI св. 3 (1940) 228—229.

Књижица се препоручује професорима српскохрватског језика који у гимназији обрађују и словеначка штива.

339. Алексић Рад., „Од града кључеви“, „праг од куће“ и сличне конструкције, НЈ VII (1939—1940) 226—229.

Посесивни генитив са предлогом *од* не мора бити романизам, него је настао према аблативноме — тамо где се оба могу заменити придевом: *градски кључеви* и *од града кључеви* као *ата рибнички* и *ата од Рибника*. Где придева нема, конструкција је заиста туђа.

340. Алексић Радомир, Стевановић Михаило, Граматика српског језика, Београд, изд. I (1946) 230; изд. II (1947) 230; изд. III (1949) 230; сарајевско издање (јекавско) (1947) 228.

341. Алимпић Д., Потсетник из граматике српског језика (1945, Београд) 45.

Најопштије информације о језику и правопису.

342. Б(убић) М(ухамед) и В(уковић) Ј(ован), Из дневних листова и часописа, ПСКЈ I књ. I бр. I (1949) 97—106.

Износе језичке неправилности које се често провлаче кроз нашу штампу.

343. Белић А., Бенешинева граматика, НЈ VII (1939—1940) 257—268. [Оцена]. Бенешин у својој Грамат. хрв. или срп. јез. на пољском језику — даје, са пуно најгрубљих нетачности, лексичке разлике између Београда и Загреба. Низу речи које су данас заједничке српскохрватске — он једнострано приписује само српско или само хрватско обележје.

344. Белић А., Прилози учењу о употреби времена у српскохрватском језику, ЈФ XVII (1938—1939) 179—189.

345. Б(елић) А(лександар), „Знаоци“ — „таоци“? НЈ нс I (1949) 55—57.

Од „зналац“ правилна је множина „зналци“, јер је реч настала после изумирања закона о л > о на крају слога; од „таоци“ правилна је једнина „талац“.

346. Б(елић) А(лександар), „У приповетки“ и сл., НЈ нс I (1949) 39—41.

Не одобрава такво писање. Сваки језик има своја граматичка правила која вреде за извесно време. Она нису вечна, али докле год се у самом народу толико не измене да се не могу више одржати, она вреде за чланове извесног друштва.

347. Боранић д-р Драгутин, Правопис хрватскога или српскога језика, Осмо издање (1941, Загреб) 173.

У овом правопису враћа се писац на правописна правила која су била на снази у Хрватској до 1929 г.

348. Босанац д-р Стјепан, Правилније и љепше, ХрЈ. 8—10 (1939) 176—180.

Наводи тридесет и један израз из наше књижевности који се неправилно говоре, и тумачи како би требало да се ти изрази говоре.

349. Брабец Иван, в. Фрол Иво, Брабец Иван, бр. 417.

350. Брабец Иван, О писању ч и ћ, Педагошки рад 10 (1949, Загреб) 588—589.

351. В(уковић) Ј(ован), в. Б(убић) М(ухамед), В(уковић) Ј(ован), бр. 342.

352. В(уковић) Ј(ован), Из новинарских дописа о пољопривредном раду, ПСКЈ I књ. I св. I (1949) 106—113.

О неправилним изразима и непотребним „клишеима“ који „звоне бесадржајно“.

353. В(уковић) Ј(ован), Из позоришних и филмских програма, ПСКЈ I књ. I св. I (1949) 120—128.

Указује на језичке неправилности.

354. В(уковић) Ј(ован), Из фискултурне рубрике, ПСКЈ I књ. I, св. I (1949) 106—120.

Указује на неправилност извесних фискултурних стручних термина и израза.

355. В(уковић) Ј. Ј(ован), Поводом питања једног нашег читаоца, НЈ VIII (1940—1941) 20—24.

Брани употребу генитива са придевом *свесћан* и реч *дойринеши*; одбацује генитив уз *прионуши (се)*; објашњава значење речи (*х*)*удалица* и израза *искљична цена*.

356. Вукадиновић Ж., Српски у 100 часова (1940, Београд) 367, са регистром речи. [Прештампано из „Политике“].

Верна и тачна популарна интерпретација Белићевог Правописа, а мање и Марећићеве Граматике и стилистике и неких чланака из „Нашег језика“ и др. Писац каткада делује сувише пуристички, али није вулгаризатор, па књига претставља у основи корисну појаву. И. П.

357. Вукадиновић Живојин, Како се каже, како се пише, Југославија I, бр. 1 (1947, Београд) 22.

Популаран чланак у којем се употреба русизама *ударник*, *објединиши* и *описмениши* оправдава тиме што за ове појмове немамо домаћих речи.

358. Вуковић Ј., Глаголске именице на *-ње* и *-ће*, ПСКЈ I, књ. I св. I (1949) 40—53.

Све су чешће у употреби глаголске именице на *-ће* и *-ње*. Осећа се „тенденција за померањем граница у обележавању видског значења“ код ових именица. „Све више се именице од свршених глагола употребљавају онде где би по видском значењу више одговарале... именице од несвршених глагола“. Вуковић жели да нагласи да иако продира неправилна употреба глаголских именица од свршеног глагола, ипак глаголска именица од несвршеног глагола „уколико остаје у употреби и где год се она употреби, остаје у пуној својој вредности“.

359. Вуковић Ј., Мразови: мразеви, носови: носеви и сл., НЈ ис I (1949) 42—43.

Облике на *-еви* (и *-ем* као *носем*) писац сматра неправилнима јер *е* нема гласовног оправдања иза *з* и *с*.

360. Вуковић Ј., О примјерима погрешног слагања објекта с понеким глаголима, ПСКЈ I, књ. I св. I (1949) 70—75.

Указује на изразе изнесене у духу страних језика који се противе духу нашег језика.

361. Вуковић Л. д-р Јован, Нешто о језику превода из психологије, ПросвГл LVIII бр. 1—2 (1942) 94—99.

За превод речи „Tagtraum“ остаје као најбољи, иако нелогичан, израз „будан сан“. О употреби речи „осећај“, „осећање“, „чувство“ и „чувствовање“ у преводу Јунговог дела „Психолошки типови“ (издање Космоса). Према Московљевићу (НЈ V, св. 4, стр. 110) „осећај“ значи „сензација“, „осећање“ (и „чувство“) — „емоција“; али у данашњој употреби тих речи нема уједначености.

362. Вуковић Јован, О примјерима погрешне употребе приједлога с падежима, ПСКЈ I књ. I св. 1 (1949) 75—88.

Говори о неправилној употреби предлога *на, с, ради, због* и *код*, опомињући писце да обратe више пажње на свој језик.

363. Глушчевић М., За чистоту језика на филму, КњН. I, бр. 42 (1948) 4.

Указује на многе језичке неправилности које се јављају у преведеним текстовима на филму.

364. Десница Владан, Поводом „пријевода“, „пријеписа“ итд., Република, часопис за књижевност и умјетност, V бр. 4 (Загреб) 313—316.

Писац жели да се поведе дискусија о писању ријечи: пријевод, пријепис, пријенос, пријевоз и сл. Те ријечи и у ијекавским крајевима народ говори: превод, препис, пренос, превоз итд., па би их требало тако и писати.

365. Драгутиновић Миодраг, Граматика српског језика за I разр. гимназије (1949, Београд) 132.

366. Ж. В., О једном рђавом преводу, КњН. I, бр. 35 (1948) 4.

Превод „Новела“ од Хајриха Мана не задовољава јер је пун језичких неправилности.

367. Живковић С., Речи на *-овина* и њихова значења, НЈ VII (1939—1940) 8—13.

„Речи на *-овина* значе материјал неки (земља, имање, новац, дрво, месо) који припада ономе што је основном именицом означено или значе конкретни резултат радње која је основним глаголом означена“.

368. За чистоту српског језика, ПросвГл LX бр. 1 (1944) 63—64.

Две колоне речи: „погрешно“ и „правилно“; урађено нестручно и пуристички.

369. И., Редак пример самосталне употребе основног предлога, НЈ VII (1939—1940), 79—81.

Наводи примере за самосталну прилошку употребу предлога: *пре, после, ван, изван, испод*. Као интересантну реткост наводи један пример самосталне прилошке употребе предлога *у*.

370. Ије, је или е у ијекавском књижевном наречју (Вуковић д-р Јово), Одјек, орган Савеза културно-просвјетних друштава Босне и Херцеговине (Сарајево).

Одјек од бр. 14 (1948) доноси правописна упутства за правилно писање ијекавских гласовних облика. Указује на погрешне примјере у савременој штампи, објашњава опширније поједине гласовне облике, мјестимично мијења досадашња правописна правила.

371. Језичке поуке

У овој рубрици Уредништво НЈ износи примере из наше текуће књижевности и исправља неправилности у употреби речи, облика и реченица.

НЈ VII (1939—1940).

а) О именицама: галама (24), тенденца (25), епохи (25), на вешалама (25—26), идентичност (26), питорескност (27—28), упрошћење (39), подавање (89), значај (89), шаблона ж. р. 1 п. ј. (89), слабоћа (90), значајка (91), водство (96), разорач (96), сузивање (125—126), отворење (126), балустрада (126), превенирање (126), службоуљудност (126), излика (127), поруги (127), груди (128), петљавина (128), кратковидност (159), у добу (159), Грегоар, Жан, Шукри (160), Гафенка м. Гафенку-а (160), бахатост (188), неспоразумак (189), рашћење (189), корисност (189), контакт (189), мржа (190), потенца (190), целосност (190), смрзо-ж. р. 1 п. ј. (191), растуривање (191), престолница (191), појезија (192), предходници (222) премирје (224), завлађивање (249), инвазија (251), др. м. д-р (254), поподнева (282), двобојевима (283), прерадба (284).

б) о придевима: савесан (25), даљни (93), блажије (127), фрагилан (128), затегла (128), часомичан (158), принуђен (158), рапав (189), смјећ (189), прехисторички (253), спољни—спољнег (255), градска м. р. 2 п. ј. (287), социални (288),

в) о бројевима: обоје м. обојица (223).

г) о глаголима: брисан (24), отешчати (27), провидети (27), плешће (27) стизавати (89—90), колебати (93), предбацити (125), проосетити (126—127), летеле су (127), распршила се (127), као да расти (128), испрекидавати (128), уденути се (157), упрео (158), починути (158), надолазити (158), инклинирати (159), посма-трано (159), поуздајући се (159), увећаје (159), распретите (188), ослабљавају (188), нахрупити (189), преокупирати (189), он воле (190), предигао се (190), прионути се (190), приуштити (191), они мрмљу (191), укорео је (191), моделовати (191), вегетирати (192), оканути се (222) прибиру се (224), завршавати м. завршавати се (281), устати се (282—283), подати (283—284), уцијепити (284), испреплећу се м. преплећу се (285), закошен (286).

д) о прилозима: наједнако (90), животно (92), вехементно (159), гђе (190), фрагментарно (190).

ђ) о свезицама: ма да (25, 223), и ако (256).

е) о предлозима: уза (90).

ж) о изразима: напунити с нечим (24—25), оснивати се на нешто (26), борба за нечим (28), извесни вође (28), следовати пример (28), овладати некога (28), изневерити некоме (29), сводити се ка нечему (29), бити интересиран о нечему (29), бити сушем (89), захваљивати нечему (90—91), његовом... значајком биће... строгост (91), казани њим (91), нова по сликама и бојама (92), па се тај народ... не тиче (92), пред јубиларним датумом Југославије (93), њему је успјело (93), не слагати се о нечем (94), уложити наде на нешто (94—95), радовати некога (95), прави монархисте (95), довршити с нечим (95—96), располагаги са нечим (96) усрдност нечему (157), један народ прелази у другог (187), сами из себе (192), приступити на нешто (224), огромно материјала (249), завлађивање Кином (249), долазак Бранка (250—251), прионути нечему (249—250), упутити о нечему (250), позвати код своје куће (251—252), на никакову (253), показивати на нешто (253), потегнути некога (254), интервенисати у нешто (254), људи од полиције (281), занимати се за што (281), игре код којих се игра (281), играти се за новац (281), ујесен (282), дан на дан (282) подвече (282), кидати човеком (283), падати по [двобојима] (283), првипут, овајпут (284), закосити ка нечему (286), под седу косу (287).

з) незгодно стилизоване реченице, погрешна интерпункција (број изван заграде означава број поуке, број у загради означава страну): 2 (24), 9 (26), 7 (90), 8 (91), 9 (91), 12 (92), 17 (93—94), 18 (94), 19 (94), 29 (125), 35 (126), 58 (188), 59 (188), 60 (188), 83 (192), 85 (192), 87 (222), 89 (222—223), 91 (224), 94 (249), 96 (249—250), 97 (250—251), 99 (251—252), 100 (252), 102 (253), 103 (254), 106 (255), 108 (256), 116 (283), 118 (284), 149 (284), 121 (285—286), 123 (286—287), 124 (287), 125 (287—288), и) писање великог слова: Горњи Дом, Сенат (222—223), друштво [српске словесности] (250), славонци и сл. (253), Незнани јунак (285), Свети Петар (285).

НЈ VIII (1940—1941).

а) о именицама: упута (26), сумља (28), вешови (31).

б) о придевима: савезов (25—26), механични (28), авлиски (32), користно (32).

в) о глаголима: господовати (24), почињати — трајан према починити (24—25), критизирати (26), сватити м. схватити (28), видели су (28), она би требала (28), незнам (29), растрешен (30), подсећа (30).

г) о заменицама: ју м. је (32).

д) о прилозима: одма (30), с поља м. споља (31), у будуће, у кратко (31).

ђ) о предлозима: због м. ради (25).

е) о свезицама: и ако (28).

ж) о изразима: поправити разочарење (27), ићи некога (27—28), предамно (29), пробалансирати двориштем (31—32).

з) незгодно стилизоване реченице, погрешна интерпункција (број изван заграде означава број поуке, број у загради означава страну): 4 (27), 6 (28—29), 6 (29), 8 (30), 9 (31), 10 (31), 11 (32).

НЈ ис I (1949).

а) о глаголима: крвавити и крвзрити — Св. М. (67—68), и нервозно мицајући кажипрстом — Св. М. (69).

б) о изразима: по прав пут — М. С. (61—63), обзиром на или с обзиром на — М. С. (63—65), соба је већ била заузета официрима — Св. Марковић (65—67), болови су их пробудили обојицу. Лежали су једно преко другог — Св. М. (68).

372. Југословенска књижевност и српскохрватски језик.

Часопис „Дом и школа“, који је излазио 1939, 1940 и 1941 год. (до априла) у току школских месеци, двонедељно а затим месечно, доносио је у сваком свом броју у оквиру ове рубрике поуке из области српскохрватског језика намењене средњошколцима (писци поука М. С. Лалевић, д-р М. Московљевић).

373. К., Један необичан облик имперфекта, НЈ VII (1939—1940) 19—21. Налази облик *почеху* на два места у песмама Рада Драница.

374. К(остић) Д(рагутин), Још о понављању радње у прошлости, НЈ VII (1939—1940) 51—53.

Допуњује примерима оно што је у последњем броју НЈ у рубрици Наша пошта речено о разноликој примени несвршених глагола односно свршених за ознаку понављања радње у прошлости. Напомиње да је за то могуће употребити четири претеритна облика код несвршених глагола (имперфекат, перфекат, потенцијал и наративни презент), а два облика код свршених (потенцијал и презент).

375. Кисичић Чедо, О питањима нашег савременог књижевног језика, КњН I бр. 25 (1948) 3.

Поводом чланка М. Стевановића у бр. 19 истога часописа писац ставља неке начелне примедбе: не би, напр., било погрешно рећи ни „стаљински устав“

поред „Стаљинов устав“, ако би се мислило на квалитет устава, а не само на његово припадање.

376. Корниенско писање, приредио и издао Хрватски државни уред за језик (1942, Загреб) 135.

У првом дијелу штампане су све законске одредбе и наредбе о хрватском језику и правопису издане од дана окупације до 27 липња 1942.

У другом дијелу разрађују се основни принципи етимолошког правописа. На крају је додан правописни рјечник на седамнаест страница. Дјело је имало сврху да што више одијели хрватски правопис и књижевни језик од српскога.

377. Костић Д., Разнолика служба прилога „ретко“, НЈ VII (1939—1940) 229—233.

Примери употребе овог прилога у различитим значењима и конструкцијама уз глаголе, придеве, прилоге, заменице, чак и именице („ретко дана“).

378. Лалевић М. С., Из језика и правописа у школи и животу, ПСКЈ I књ. I св. I (1949) 63—69.

Износи најтипичније случајеве грешака против књижевног језика.

379. Лалевић М. С., Потсетник из српског језика са правописом и језичким саветником (1946, Београд) 1—212.

380. Лалић Радован, О писању руских имена, КњН II бр. 11 (1949) 4.

Упутство да при писању руских имена не треба ни у нашем јез. одвајати „отчество“ од презимена цртицом.

381. Лесковац Младен, Један одличан уџбеник српскога језика, Културно-привредни преглед (1940, Нови Сад) 424—426.

Приказ, литерарно писан и врло похвалан, књиге „Српски у 100 часова“ Живојина Вукадиновића (Београд 1940, стр. 367). Истиче пишећев дар „за оштар и упамтљив израз“, приступачан начин излагања и актуелност теме.

382. Матић С., Маретић и Љуб. Стојановић о неодређеном придевском облику, НЈ VII (1939—1940) 50—51.

Вук и Даничић допуштају као правилне тзв. „дуже“ облике неодређених придева (жѹтѹга). Маретић, дакле, није у праву, него је у праву Љуба Стојановић.

383. Матић С., Употреба дужих и краћих придевских облика у народном и Његошевом десетерцу, НЈ VII (1939—1940) 45—50.

Констатује да „употреба дужих и краћих облика придева и придевских заменица у народном и Његошевом стиху зависи од версификаторских потреба“ и показује то на примерима.

384. Матић Томо, Госпођа доктор и госпођа професор, ХрЈ 8—10 (1939) 167—168.

Писац мисли да боље одговара духу језика израз *госпођа докторица* и *госпођа професорица* него *госпођа доктор* и *госпођа професор*, јер се каже и *госпођа учишељница*, а не *госпођа учишељ*.

385. Миковић Мијо, Усавршимо наш правопис, Сељачка слога VIII бр. 4 (1946, Загреб) 128—129.

386. Милановић Б., Мразови : мразеви; носови : носеви и сл., НЈ ис I (1949) 43—53.

Документујући великим бројем примера одомаћеност облика као *мразеви* у нашем савременом књижевном језику и дајући лингвистичко објашњење тих облика, залаже се за њихово усвајање у нормативној граматичи.

387. Московљевић М. С., Писати на машину или на машини, НЈ VII (1939—1940) 6—8.

Сматра да је једино исправно рећи: *писаџи на машини*.

388. Московљевић С. Милош, Неки случајеви одричних реченица, НЈ VII (1939—1940) 184—187.

Покушај синтаксичке анализе реченица „Зар ти ниси Србин“, „Ниси ли ти Србин“, „Немате ни мало хлеба“, „Бојим се да не потонем“, „Отац му је запретио да се не купа“, „Одложићемо деобу док отац не умре“.

389. Московљевић С. Милош, О грађењу неких придева на -ски од географских имена, НЈ VII (1939—1940) 205—210.

О придевима који не одговарају тачно имену од којег су изведени: *дубровачки* према *Дубровник*, *миштровачки* према *Мишровица* и сл. Објашњава их најчешће старијим називом истог места (*миштровачки* је према некадашњем *Димитровци* итд.). Придевима типа *вишки* даје ново објашњење: они не мбрају бити према *Вишати*, већ могу бити од **виш* и сл., са старим наставком *-ј*, *-ја*, *-је* (исп. *Бања Лука*).

390. Наш језик, (Бубић Мухамед), Одјек, орган Савеза културно-просвјетних друштава Босне и Херцеговине (Сарајево) доноси у сваком броју језичке поуке.

Год. I бр. 1, 7: 1) гањак, 2) хаустор, 3) фасунг, 4) хефта, 5) цам, 6) пенцер, 7) соба за изнајмити, 8) то није за причати, 9) то је за полудјети, 10) лјепо, 11) куча (мј. кућа), 12) ено њих (мј. ено их), 13) треба, требамо, требате, 14) печи (мј. пеци), 15) печу (мј. пеку), 16) машћом (мј. машћу), 17) мајка од мог друга, то је кључ од директора, оре са ралом, сладко, од никуда, с никим, дуљина (мј. дужина), молиоц, неморе (мј. не може), 18) униће.

Год. I бр. 2, 9: 1) донешен, 2) став, кога је, 3) порадици над земљом, 4) питања унутар колхозне дисциплине, 5) посвуда, 6) по доласку у Београду, 7) охрабљује, 8) преко наших вагона изручићемо поздраве, 9) остати или стајати у преписци, 10) рекламције, 11) наилази од стране његовог круга друштва, 12) шта би ми могли, 13) осврт на овај програм без дубине анализе... може бити само позитиван, 14) за увек, 15) са никаквим, 16) „Острво закопаног блага“.

Год. I бр. 3, 9: 1) изчупали, разчупали, 2) с надписом, 3) овисити, неодвисност, 4) јашити, јашим, јашно, 5) спасио од заборава, 6) почима, 7) утаначити — утаначење, утаначен, 8) почам, 9) послови ће бити пренијети, 10) купити ћете (мј. купићете), 11) проницавашћу, 12) не захваћа живот, 13) суставна, 14) себелубиваца, себелубивац, 15) спашава представу, 16) дуље, 17) запечачена, 18) из далека се чуо, на вече (мј. навече), 19) за градити треба знати, за знати треба учити.

Год. I бр. 4, 10: 1) мисао клизала... увукивала, 2) одкидена, 3) црпила, 4) текар (мј. тек), 5) допринео, 6) искориштавати, искориштавање, 7) поднешени, 8) којима бје суђено, 9) ил' срце нам изнутрина, 10) ријешење, 11) пробирује средства, 12) сво своје умјетничко искуство, 13) допријети увјерење, 14) да преко ње спаси старца, 15) у огласу кога је, 16) живот се разрашта, 17) због недостатне психолошке, 18) успјело орисан, 19) застарела.

Год. I бр. 5, 11: 1) нагрижени, изгрижен, измеженог, 2) који данас савладавају, 3) за учињену штету од говеда, 4) уназадујући, 5) за оне који познавају живот, 6) прекупују, 7) помишљати о нечем, 8) оне су продријеле, 9) чиме да замрземо, 10) другома, 11) цифре застарају, 12) она ... притишће, 13) сусретај, 14) шта више (мј. штавише), 15) исцрпљена, 16) трулења, 17) изнапоља, 18) долазећих Британаца, одлазећих Американаца, 19) малопродавница дувански преафевина.

Год. I бр. 6, 10: 1) путевима својственим њиховом добу, 2) набухлом, 3) ражљутно, ижљубити, ижњихати, изђикале, 4) из далека изгледао, 5) нису нахулиле, 6) да поступи проти шуцкорима, 7) вршити службу при некоме, 8) пазарива са војницима, 9) пропустити Бонапартеа, 10) наличући, 11) саслушани по његовом ађутанту, заплијењен по војсци, 12) љубезан, 13) ви себи предочујете слику, 14) таквих људи громовњака, 15) упали сте као кокош у шчи (мј. чорбу), 16) крмељав, 17) бјели.

Год. I бр. 7, 11: 1) грамзив, 2) крјепак 3) да се претвори у ништа, 4) средство, 5) у постановци, 6) прџат нос, 7) луђак, 8) да спашавају, 9) оглушио, 10) повлаштен, 11) давају се дозволе, 12) на ... замету снијега, 13) он треба наћи начин, 14) изживи.

Год. I бр. 8, 11: 1) почињајући, не познавајући, 2) махајући, лагајући, 3) врабци, 4) приједности, 5) против... социјалног гњета, 6) почам, почамши, 7) одазив, 8) гласовати, 9) први пута, 10) петеро, 11) које је стекао наводно, 12) гњусност, 13) запријетио ми се прстом, 14) од прилике (прил.), 15) обумирао, 16) притиштући, притишту, 17) хрзајући.

Год. I бр. 9, 11: 1) ми се хрвамо, 2) младнџке, 3) лахкоумна, 4) Толстојев хуманистички просвјед збива се, просвједовати, 5) звиждучући и кунећи, 6) личност коју се изругује, 7) и Бајронова визија сиже, 8) поредали се, 9) погрешним, уврједљиво, 10) насаму, на двоје, на троје истрча, 11) забиљежио, 12) несаломиве, неизмјењив, 13) на очиглед умнажале, 14) Толстој се њој видно као бранитељ, 15) така, 16) моментално, 17) рпа.

Год. I бр. 10, 15: 1) дао га је избатинати по својим слугама, 2) у тачки седмој, 3) од вајкада, 4) дрхнала од зиме, 5) величајност његова дјела, 6) ни за какве, 7) нетко се пријетио оружјем, 8) остатци, 9) печска патријаршија, 10) много ријека смо... пријешли, 11) љешева, 12) с поља (прил.), 13) противу... фашиста, 14) причињало се многим, 15) куд и камо, 16) бечким и... паришким реквизиатама, 17) Он гине приликом једног рекламног лијета, 18) није представљао преовладајући мотив уметничког стварања, 19) у пркос (прилог), 20) Људи су их сусрели, 21) изнемогао заспе, 22) само мене сметај, 23) треба волити, 24) проврије.

Год. I бр. 11, 12: 1) фрцају тријеске, 2) видићеш села, 3) заволити, 4) његово спашење од искорништавања, 5) Черњишевског, 6) петнаест километара у дубљину, 7) створили су из нас људе, 8) жуткасте боје, 9) да липса, 10) у мојој књиги, 11) ако се сломије, 12) јефтини утисци, 13) не убрзава свога дисања, 14) сикира, 15) лане, 16) изразују неки критичари, 17) далеко угодније, 18) за узду води хата, 19) Хитлеризам је са собом донио пошаст садизма, 20) утјече се Сартр својој обљубљеној методи, 21) једампут, 22) ми смо на село ставили велике задатке.

Год. I бр. 12, 11: 1) рашћење, мужење, 2) хтјео, 3) набожна књижевност, 4) утјечати се симболизму, 5) обратио се на њега, 6) данас ујутро, 7) он се чак ни не усуђује, 8) признавају, 9) протурјечје, 10) многе ће његове реченице код површног читача, 11) нагрижени, 12) у прољећу 1945 године, 13) она више не

украсује, 14) пјевао по истиха, 15) неизживљену, 16) он кораца, 17) он је био височији, 18) трговачки сталиш, 19) тавни облаци.

Год. I бр. 13, 12: 1) строжији, 2) снаге које су, све више растући, биле једине, 3) из устију, 4) у затвору непосредно пред стрељањем, 5) из отворен прозор могао је да чује, 6) наћи у или на корицама књиге, 7) судије су добро судили, 8) у желудцу, 9) је ли кад год лагао, 10) покадшто, 11) дјеца су читала срицајући слова, 12) више пут му се догађа, 13) учинио је без да ме је питао, 14) намјештајући наочаре, 15) болило, 16) она је тако живила, 17) слушај, Зора!, 18) почећу из почетка.

391. Наша пошта, НЈ VII (1939—1940) 29—30.

К.: Анализа једне реченице са два синтаксичка „несклада“.

Л.: Значење глагола „условљавати“.

392. Ново правописно упутство српског књижевног језика (1943, Београд) 11—58+20 страна регистра.

393. П(оповић) И(ван), Стране речи, Двадесети октобар 16-IX-1949 (Београд).

О правопису страних речи у нашем језику. Образлаже потребу једначења по звучности у примерима као *фудбал*, *рвндген* и сл.

394. П(авловић) М(иливој), Из техничког речника, НЈ VII (1939—1940) 82—83.

Из техничког термина — сложенице *ксилолиш* извучен је суфикс *-(л)иш* као средство за грађење именица које значе разне смесе: *екразиш*, *сребролиш*.

395. П(авловић) М(иливој), Конструктор-депилатор, НЈ VII (1939—1940) 81.

Против увођења наставка *-ер* (фр. *-eur*) место латинског *-ор* (конструктор м. конструктор).

396. П(авловић) М(иливој), Ширење инфинитива типа *-ираши*, НЈ VII (1939—1940) 91—82.

Иако се данас шире глаголи на *-ивзши* и *-исаши*, и основа *-ираши* још је врло жива.

397. Павловић М., Ситнице језикословне, НЈ VII (1939—1940) 55—58.

Објашњава да је неправилно употребљавати: 1) *Шреба* = „debet“ као лични глаголски облик; 2) *истио* као прилог; 3) *-штио* уз бројеве изнад *шри*.

398. Перковић д-р Мирко, „Неке мјесне властите именице за женску чељад“, НЈ VII (1939—1940) 169—171.

Замера А. Мајеру што је, пишући у „Хрватском језику“ чланак са горњим насловом, употребио и реч *Клишка*. Жена родом из Клиса рећи ће за саму себе *Клишкиња*, а никако *Клишка*

399. Перковић д-р Мирко, О деklinацији презимена на *-е*, НЈ VII (1939—1940) 142—143.

Презимена на *-е* мењају се као хипокористичне именице.

400. Петров Станко, Да ли је писање групе „ије“ облигатно?, НВј XLVIII (1939) 431—434.

Петров износи мишљење на темељу опажања проф. Решетара и Маретића да писање групе *ије* није нипошто обавезно, него само факултативно. По његову мишљењу писање групе *је* и у дугим словима много је исправније и више у складу с фактичним изговором већине Хрвата него писање групе *ије*. То његово

мишљење довело би до потпуне збрке у том питању које ионако задаје много бриге не само ученицима и интелектуалцима него и писцима наше лијепе и научне књижевности.

М. Х.

401. [П о п о в и ћ И в а н], Како се каже, како се пише, Двадесети октобар 30-X-1949 (Београд) 4.

За слагање у падежу именица у изразима као *из предузећа „Просвете“*, а не *из предузећа „Просвета“*.

402. Поповић Јован, Речи које се мењају са стварношћу, КњН I бр. 15 (1948) 1.

О новој семантици речи *улица* и *пролетер* у нашем социјалистичком друштву.

403. Примјери погрешног писања, Б(убић) М(ухамед), Одјек, орган Савеза културно-просвјетних друштава Босне и Херцеговине (Сарајево) доноси у сваком броју језичке поуке.

Год. II бр. 14, 9: 1) читаоц, 2) руководиоц, 3) они су живили, 4) која је висјела, 5) средства с помоћу којих ради умјетник, 6) дрекнуо је иза све снаге, 7) пошло низ брдо, 8) дошао је код њега, 9) ено је Стана!, 10) жита зрију, 11) примјере једностраног напухивања менаџа субјективизма, напухивања човјеку својствене могућности, 12) свакако је за похвалити, 13) избрљао је што шта.

Год. II бр. 15, 11: 1) разнашач, 2) лице ураштено у..., 3) оборужан, 4) умјетничким ликовима одразује, 5) нагрижени, они се спашавају, 6) када они овладају с техником, 7) чини се... да је ово мишљење преузетно, 8) он би био према прастаром обичају пуцао у служинчад, 9) не само њезини противници него и њезини присталице, 10) туђе стопе распознава на ћилимима, 11) на том благословљеном острву, 12) то су били последњи ропци, 13) у осталом он...; идан-данас,

Год. II бр. 16, 11: 1) да се... пробије јашењем, 2) бријегови, снијегови, 3) небо је плавије, 4) овим препоручамо, 5) давај рјечима облик и садржај, 6) закон каже: гласуј; гласовање, 7) он је прегледавао ногу, 8) нисам смио стављати питање на доктора, 9) старац је умро прошли мјесец, 10) она оста часак стајати, 11) владало је неко наговијештање, 12) он одговори мрзовољасто, 13) останите сједити, 14) он му је зафалио.

Год. II бр. 17, 11: 1) момци његове добе, 2) посебним ријешењем суда, 3) продаја робе... започела је... са четвртком, 4) он се прао с четком, 5) требало је почети засиједање скупштине, 6) био је то чланак у којем се Црнце успоређивало са мајмунима, 7) глас му је благо звучио, 8) требало је узети у рачун и телење крава, 9) поновно, 10) кад је чуо резати мазге, 11) све је то проузрочило, 12) подозрење, 13) запознато, 14) снабдијеване са робом, 15) који требају судјеловати код израдбе устава, 16) наша омладина постаје сваким даном све више зрела.

Год. II бр. 18, 11: 1) тренутак у ком живем, 2) не смијеш ме судити, 3) руководство школе борило се разноврсним тешкоћама, као што су, 4) полази од идеје привјенства индивидуе, 5) и зато мрзи на ме, 6) продај то буд за што, 7) то значи себе понизивати, 8) ненавист, а и неко гађење што осјећам, 9) ту на суду ја га нуђам, 10) а сад се чувај због тога.

Год. II бр. 19, 11: 1) да бисмо знали да их се клонемо, 2) сумљив, 3) бјегство, 4) треба... истребљавати, 5) младе раднице, која и погиба у борби, 6) тај несрећни узник, 7) сликовно је чишћи, 8) он би хтио да сам себи невјерује... незнају... неможе, 9) материјал кога је, 10) он дрхће, 11) црвена армија се прославила са својим хероизмом, 12) ишчекивајући, 13) кад и кад он прекине ћутање,

14) у приповијетци... у тој приповијетки, 15) о судбини тројице варшављана, 16) он је богат са знањем, 17) и ако физички... исцрпљени, 18) књига је подјељена, 19) рад те групе је бесумње претстављао, 20) примих вјест.

Год. II бр. 20, 11: 1) завијам господи, 2) објашњује се то тиме, 3) јер се ограничује, 4) то значи од прилике пљачкација, 5) да би се достојали примити, 6) ја те позивљем, 7) рекао ми је нека вечерас дођем, 8) акт је потписан по господи, 9) и немојте се појавити преда мном, изим да ми положите рачун, 10) ево двадесет и четири сата што те тражим, 11) а могу се богме такмичити с онима из, 12) зар вам није ударило у очи да је та дјевојка неубројива, 13) страшив, 14) приђе својој снази, 15) она је штедила, 16) тако је човјек морао бдити цијелу ноћ, 17) њихову бјеснењу, 18) гњездо, 19) Мирко је дошао код вас.

Год. II бр. 21, 11: 1) дјеца се гоњала, 2) док јој се сатару сви зуби, 3) међу полусестрама било пиљежи, 4) нама на далеко, 5) пред вече је навраћао, 6) друге су још четверонашке пузле по кући, 7) све то није сметало носача, 8) рекао је одрјешито, 9) даваће им гас и зејтин, 10) било саљевено од самог туча, 11) у соби су гориле двије лампе, 12) издизала је својим крјештавим гласом, 13) једна је виљушка полетила, 14) спомињала се свих радосних догађаја, 15) ма што је то с тобом, 16) засретавала је она често дјевојку, 17) указивало се посвуда, 18) болило га је у глави, 19) солуфи који су висјели, 20) они су отишли за Дубровник, 21) на тргу је било јутрос прасећине, 22) рођен-дан.

Год. III бр. 1, 11: 1) лепрше анђели, 2) он је по ваздан, 3) стилиста попут Герцена, 4) све око њега тако врије, 5) разњела, 6) погета, 7) јашио, 8) рапаве руке, 9) он га је прекорео, 10) објашњује се то, 11) од прије, 12) обесан, 13) луђачки, 14) најчишће именице, 15) ништа се необично није догодило, 16) шпирит за горити.

Год. III бр. 2, 11: 1) бољи идејни рад, 2) да би смо, 3) грлење, 4) кадгод је дошла увијек је тражила, 5) авијони су кружили, 6) видјели по први пута, 7) радили су репортери све до оснутка, 8) с нама је из Брода путовало неколико брођана, 9) то му је било сумњиво, 10) одржао је сутра-дан, 11) то је било најдесније крило, 12) тако сам добијао где-што.

Год. III бр. 3, 11: 1) који су један за другим потрчавали, 2) рашчишћавање идејног... проблема, 3) и брзо зафрљачила бомбу, 4) безсадржајност, 5) командантово присуство на њу је дјеловало охрабрујући, 6) у Спасојиној глави, 7) кад је већ хтио да поново прихвати за срп, виђе, 8) који је требао да отпочне свој рад, 9) талентован писац треба данас потребу свог идеолошког уздизања... 10) захтјева намјењена, замјенити, 11) у једној приповјетци, 12) нагео се, 13) непоколебиво, 14) ја не спрјечавам, 15) бјели жал, 16) он би хтјео, 17) о стол шакама лупао је.

Год. III бр. 4, 11: 1) он није посветио много времена детаљивираној обрадби, 2) борећи се за злехудо парче хлеба, 3) што више и кроз стихове продире често..., 4) допуњује савјесно и тачно извршење задатка којег обављају, 5) досађивајући, 6) да протестују, 7) није дозволио улаз путника у службена кола, 8) на нашем тлу још увијек живе облици који сижу у дубоку прошлост, 9) умије да пробуди осјећајну страну у човјека, 10) у припремама за наступајући фестивал, 11) велики број нечистих и неправилних рима ослабљује њихов ритам.

Год. III бр. 5, 11: 1) ако се узме да је... сва трава опашена, 2) речемо да је цијелу ноћ плакао, 3) принос далеко мањи, 4) о празнику са колима, на пут далеко ишли често, 5) на очиглед старе управне власти, 6) успоредба, 7) о разговору синоћњем, 8) у досадашњем управљању са планинским пашњацима, 9) женке лептира... обљепиле су воћке, 10) крај ограда их поређали.

Год. III бр. 6, 16: 1) упознава их, 2) та атмосфера коју нам је оставила ова изложба оставила је у нама ехо... 3) некако напипа пут до свога одељења, 4) да би с примањем на занат странац био уважан... и у обитељ мајсторову, 5) непосредно иза њихова доласка збила се и окупација Босне по Аустријанцима.

Год. III бр. 7, 11: 1) театар... за дуље времена покапа Стерију Поповића, 2) пашњачке плохе, 3) пише комедије у првом реду за читатеља с надом да ће доћи и до гледаоца, 4) ако те зграбим ни сви ти свеци од мојих шака помоћи неће, 5) требамо само подсетити, 6) једном ријечи, 7) ови конкурси се у главном односе, 8) разумљиво, да је и лични положај овакових радника релативно лош, 9) и као да га нису видиле.

Год. III бр. 8—9, 15: 1) у приповјетки, 2) посвјетиће највећу пажњу, 3) једни пишу с великим, а други с малим почетним словом, 4) требало је разбити штрајк, кога су властодршци... 5) двије богате жњетве, 6) воде тијан разговор, 7) нису наишли на никакву подршку, 8) запеваше снажну и крјепку пјесму, 9) из тих калења, 10) и умро концем те исте године од посљедица и озлиједа, 11) издао их је сам Касапин Нурија, којег је била бајшта и сјеница, 12) садржај... није посвема исцрпљен.

Год. III бр. 10, 11: 1) продавај, 2) оне које су јој спасиле највриједније ствари, 3) ко тога не схваћа тај је занешењак, 4) с мало ријечи и пар мајсторских пјеза, 5) онаку каква јест моментално, 6) од туда је јасно, 7) та лица... као љешеви притишћу дјечака.

Год. III бр. 12, 11: 1) крајишници су добри дрвосјече, 2) дријемовно, 3) кнез никад није био на чисту с његовим... 4) сво животно искуство, 5) процес... почима, 6) али и критика и теорија умјетности и сувише често су пропустиле прилику да укажу, 7) шгг више, форма и садржај..., 8) ни напрама вани ни напрама унутра, 9) обзиром на све, 10) да излази и израштава из њега, 11) наглашава значење... извањске реалности.

404. Разлике између хрватскога и српскога књижевнога језика, СКГл I-XII-1940, 554—556.

[Оцена]. Издање Матице хрватске, писци су П. Губерина и К. Крстић. Дата је критика са неколико илустрација из речника, врло неповољно.

405. Рончевић Никола, Прилог за ред ријечи, ХрЈ 8—10 (1939) 168—171.

Писац говори о положају енклитике *је* и *су* у нашем језику. Не слаже се у свему с правилима која поставља Маретић у својој Граматици и стилистици.

406. С., При превођењу, НЈ VII (1939—1940) 84.

Замера употребу израза *данас јуштру* м. *јушрос* и ковање сложеница типа: *предмобилизација*, *предрадња*, *предсирема* и сл.

407. С., Са и без — у и ван — улазе и излазе из, НЈ VII (1939—1940) 78—79.

Истиче неправилност оваквих конструкција.

408. Стевановић М., Двојство облика посесивних придева и заменица на -ов и -ин, НЈ ис I (1949) 24—38.

На великом броју примера из наших најбољих писаца и са убедљивим лингвистичким образложењем показује неоснованост правила да се ови придеви и заменице смеју мењати само по именичкој промени.

409. Стевановић М., Један прилог објашњењу значења имперфективног аориста, НЈ VII (1939—1940) 101—105.

Илуструје примерима из дела Лазе Лазаревића разлику у значењу имперфективног аориста и имперфекта.

410. Стевановић М., Рефлективни глаголи и променљивост радног глаголског придева, НЈ VII (1939—1940) 196—205.

Сасвим исправно доказује да се радни придев рефлексивних глагола у придевској функцији употребљава само онда када се стање — прешло у сталну особину — аперцепира језичким осећањем као главно. Трпни придев рефлексивних глагола, међутим, долази много чешће у оваквој служби, с једне стране, стога што је елемент пасивности већ једна погодна подлога за прелазак у придевску функцију (оно што је једном на себи претрпело извесну радњу задобило је нешто измењено и ново као својство), а, с друге стране, зато што су рефлексивни глаголи богати категоријом трпних придева као глаголи прелазни и који уствари означају процес.

411. Стевановић Михаило, в. Алексић Радомир, Стевановић Михаило бр. 340.

412. Стевановић Михаило, За повишење културе нашег књижевног језика, в. бр. 487.

413. Стевановић Михаило, Питање значења глаголских времена у релативној употреби њиховој, ЈФ XVII (1938—1939) 150—179.

414. Стевановић Михаило, Посесивне форме у српскохрватском језику, ГодСФФ IV (1939—1940) 1—50.

Писац разматра све наставке помоћу којих се добијају посесивни придеви и утврђује све нијансе њихових значења. Даље на темељу анализе примера посесивног генитива утврђује када је оправданије употребљавати генитив посесивни а када посесивни придев. Што се тиче посесивног датива, писац долази до закључка да је његова функција помешана „с другим функцијама његовим које се наслањају на основно значење тога облика — из значење намене, преко кога је несумњиво дошло до употребе датива у служби за означавање припадности“, јер је припадност уствари ужи појам намене. Рад је рађен на темељу новог материјала, углавном, из новијих приповедача: М. Глишића, Л. Лазаревића и П. Кочића.

К. Т.

415. Уредништво (НЈ), Мразови : мразеви, носови : носеви и сл., НЈ ис I (1949) 53—54.

Позива читаоце да саопште да ли су код њих обичнији облици на *-ови* или *-еви*. Док облици на *-еви* не преовладају у језику већине, не треба их уводити у књижевни језик.

416. Урсић Иво, Граматика хрватскога или српскога језика (1947, Загреб) 1—207.

Књига је уџбеник за ниже стручне школе и течајеве. У њој је изнесено градиво на практичан начин. Подијељена је у четири дијела: граматика, правопис, правописни рјечник, вјештина писања и говора.

417. Фрол Иво и Брабец Иван, Наш језик, граматика и правопис за V разред седмогодишње школе и I разред гимназије (1948, Загреб) 1—101.

Ова је књига школски уџбеник у којем се проширује и заокружује градиво у књигама: Наш језик за трећи разред основне школе и Наш језик за четврти разред основне школе у Народној републици Хрватској.

418. Ч. К., Неколико напомена о језику и стилу омладинског часописа „Зора“, ПСКЈ I књ. I св. I (1949) 93—97.

Указује на извесне граматичке и стилске погрешке.

419. Ш(амић) М(идхат), Употреба запете пред релативном реченицом, ПСКЈ I књ. I св. I (1949) 131—135.

Упутства.

в) Савремени књижевни језик

420. Андрић Иво, Живом и активном човеку не може бити свеједно како се пише и говори, Двадесети октобар 11-III-1949 (Београд) 5.

421. Арнаутовић А., в. Белић, А., Арнаутовић А. бр. 429.

422. Б., Народни говор на позорници, Двадесети октобар 8-IV-1949 (Београд) 5.

Изјава Д. Милутиновића: „... Велику традицију коју има наше позориште ваља и даље чувати...“.

423. Барац Антун, Стогодишњица Вукове победе. О хрватским вуковцима, Вјесник 8-IX-1947 (Загреб) 3.

Маретић се са својом „Граматицом и стилистиком“ појавио у време несигурности и неодређености језичког израза код Хрвата. „Хрватски је књижевни језик прерастао оквире што му их је ударио он [Маретић] као најсвеснији и најупорнији хрватски вуковац. Али основни правац, што га је дао хрватскоме књижевноме језику, остаје“.

424. Белић А., Београд и књижевни језик, НЈ VII (1939—1940) 193—196.

Истиче улогу Београда као стваралачког центра нашег књижевног језика и објашњава је тиме што „београдско грађанско становништво говори књижевним језиком као својим матерњим језиком“.

Даје дефиницију београдског стила: он је „извесна слобода у употреби језичких средстава, гипкост у њиховој примени, многостручност у изналажењу нових путева, откривање нових значења и прелива њихових и, најзад, смелост у употреби онога што се јавља у тренутку интуитивног стварања“.

425. Белић А., Једно поређење француске и српске стилистике, СКГл 16-XI-1939, 338—441.

Подвлачи принципску истоветност Балијеве концепције основних контура књижевног језика и Вукове концепције. Истиче да су постојеће разлике плод сасвим различитог историског развојног пута нашег књижевног језика према француском књижевном језику.

426. Белић А., Поводом покретања овог часописа, ПСКЈ I књ. I св. I (1949) 6—8.

Скреће се пажња на важност проучавања „босанских говора који чувају у себи одговор на многа загонетна питања и досадашњег развика нашег језика и данашњег његова стања“. Скупљање речничког блага „био би један од лепих и корисних задатака овог часописа“.

427. Белић А., Српскохрватски књижевни језик и правопис, НЈ VII (1939—1940) 161—168.

Они који су подигли заједнички српскохрватски књижевни језик учинили су то „и са изванредно дубоком погледом у суштину књижевног језика... и са

далековидошћу која ће далеко премашити време када су се појавили данашњи незадовољници том реформом... То исто вреди и за правопис*.

428. Белић А., Наш књижевни језик, Књижевност I св. I (1946, Београд) 214—222.

О развоју и богаћењу нашег књижевног језика у току Народноослободилачке борбе и после ње. Затим о опасностима од претеране употребе скраћених речи као УСАОЈ и од многих позајмица из страних језика. На крају о потреби чувања правилности у облицима, у изговору и у акценту говорног језика.

429. Белић А., Арнаутовић А., Циљ предавања националне књижевности (љубав за књижевност, стилски осећај, упознавање корифеја националне књижевности и културних покрета), III Конгр. бр. I, 171—172.

„Упознавање са националним животом, тежњама и жељама свога народа, његовом етиком и филозофијом живота“. Књижевно дело треба да постане сабеседник у животу. То је важније чак и од упознавања стила, осећања стила, познавања корифеја књижевности.

430. Белић Александар, О данашњим задацима књижевног језика, Билтен Удружења новинара НРС I бр. 9 (1949, Београд) 1—4.

Принципско лингвистичко предавање намењено широј образованој публици: о улози књижевног језика у друштву и о његовом развоју. Језик има две стране, спољашњу и унутрашњу. За спољашњу страну треба да постоји норма (она већ постоји, само је треба донекле ревидирати). Важнија је унутрашња страна: нове прилике довеле су и до много новина у нашој лексици; ту је ствар књижевног језика да добре новине канонизује, а рђаве одбаци. Даје се теорија потребних и непотребних туђица са богатом збирком примера из наше штампе. Кованице су нам потребне, само морају одговарати принципима нашег језика. У томе погледу Загреб као центар у основи игра добру улогу, иако се појединостима по штошта може замерити.

431. Белић д-р Александар, О позоришном језику, Позориште 1—2 (1948, Београд) 5—8.

Позоришни језик важан је због својег утицаја на живи говор.

432. Белић д-р Александар, Савремени српскохрватски језик. I део: Гласови и акценти (1948, Београд) 1—167.

Литографисан универзитетски уџбеник.

433. Белић д-р Александар, Савремени српскохрватски језик. II део: Наука о грађењу речи (1949, Београд) 1—326.

Литографисан универзитетски уџбеник.

434. Бубић М., Неколико ријечи о пјесничкој прози Силвија Страхимира Крањчевића и о њеним језичким особинама, в. бр. 725.

435. Бубић М., Још неколико ријечи о неким чланцима штампаним у часопису „Питања савременог књижевног језика“, Бразда II бр. 11-12, 911—913.

У овој биљешци Бубић се осврнуо на неколико чланака. Истиче чланке Ј. Вуковића „Глаголске именице на *-ње* и *-ће*“, „О примјерима погрешне употребе приједлога с падежима“ и „О примјерима погрешног слагања објекта с понеким глаголима“. За чланак Марка Марковића „Трагом кварења нашег језика у недавној прошлости“ каже да је добар прилог овом часопису, да је Марковић савјесно сакупио грађу и одабрао примјере који добро илуструју тежњу аустроугарског

окупатора да исквари народни језик и потисне народне ријечи*. Затим помиње још чланке Митхата Шамића „О новом учењу у науци о језику“, Николе Кнежевића и Петра Пејчиновића „Обрада матерњег језика у нашој средњој школи“ и Невенке Вукмановић „О писмености наших средњошколаца“.

436. В(уковић) Ј(ово), О култури књижевног језика, ПросвР 2—3 (1946) 8—13.

Неговање књижевног језика је врло важан задатак наших културних радника уопште, а стручњака за језик посебно. Брига о чистоти и правилности књижевног језика и књижевног говора треба да постане општом бригом свих стручњака, јавних радника, уитеља, професора, свих који данас било усмено било писменом ријечју шире просвијећеност и културу у народу. Тај интерес за неговање језика и говора треба нарочито да се пренесе на омладину средњошколску и студентску, како бисмо добили што више и што боље стручне кадрове за наш језик у чему много оскудијевамо.

Н. С.

437. Вуковић Ј., Нешто о језику и стилу данашње босанске приповијетке, Бразда II бр. 3, 186—191.

У овом чланку В. се осврнуо на три књижевна прилога објављена у току 1948 — три приповијетке три босанска писца: Скендера Куленовића (Мали Ђуро), Меша Селимовића (Велико срце) и Ива Андрића (Електробих). То су писци, каже Вуковић, који се, поред способности да својим језиком добро пишу, „труде да својства свога језика што боље упознају“, који његују свој језик.

438. Вуковић Ј., О језику и стилу једног савременог босанског приповједача, в. бр. 728.

439. Вуковић Ј., О језику младих босанских писаца, Бразда II бр. 7—8, 554—565.

Потребно је подвргавати анализи дјела младих писаца. „Да би књижевно дело критичким погледом било потпуније обухваћено, о његову књижевном језику морало би се такође чешће говорити“. Вуковић указује на правописне грешке које су врло честе код наших младих писаца. Говори о уобличењу реченице у јасном изражавању, у умјетничком доживљавању читалаца; каже да наши млади писци морају да воде борбу против изражајних констракција које не одговарају духу нашег језика.

440. Вуковић Л. Ј., О новим променама Вукова правописа, НЈ VII (1939—1940) 268—278.

Интерпретација Белићевог објашњења о Вуковом колебању при писању групе *дс*; *дс* се не изговара увек на исти начин (отсећи, љуцки, срество). Зато је Вуково колебање разумљиво, али уклањање тог колебања оправдано (*џс* м. *дс*), ма да ни званични правопис није у томе довољно доследан.

441. Вуковић Ј., Питања и одговори, ПСКЈ I књ. I св. I (1949) 142—144.

Реч је о односу глаголских облика *јесам* и *биши*. Између осталог Вуковић нарочито истиче да је „облик *будем* у смислу вида несвршен као и инфинитив *биши*, ако је самосталан глаголски облик“.

442. Вуковић Л. Ј., Хрватски стручњаци о књизи г. г. Губерине и Кристића, НЈ VIII (1940—1941) 1—10.

Осврт на чланке Јосипа Шкавића и Ј. П. Гршковића који су критиковали покушај цепања српскохрватског књижевног језика. Аргументима Шкавићевим и Гршковићевим Вуковић додаје своје.

443. Вуковић Јован, За бољу културу књижевног језика, ГлПД XX св. 1 (1940) 1—8.

444. Вуковић Л. Јован, Поводом „критике“ „новога“ (Белићева) правописа, НЈ VII (1939—1940) 210—222.

Полемика са чланком П. Губерине „Критика „новог“ (Белићева) правописа“. Писац показује како је уствари у питањима интерпункције недоследан сам П. Г. који пребацује Белићевом Правопису због недоследности. Исто тако Ј. В. објашњава разлоге писања пре~~ш~~седник, а код куће, и показује да у таквом писању нема недоследности.

445. Вуковић д-р Јово, Наши задаци у раду на култури књижевног језика, Преглед 6 (1948, Сарајево) 442—448.

Указује на потребу стварања планова рада на изграђивању књижевног језика у оквиру наших општих културних планова. Препоручује колективан рад и тесну сарадњу стручњака за језик са књижевницима, књижевним критичарима, јавним радницима уопште — тако би се уклониле многе грешке прошлости када су стручњаци самоувјерено решавали питања и утврђивали норму за књижевни језик, не проучивши довољно појаве које се очитују у процесу језика.

446. Вуковић д-р Јово, Његовање и обрада књижевног језика у плану нашег културног рада, Бразда I бр. 6, 473—479.

Вуковић се прво осврнуо на рђаве појаве у писању наше штампе, на грубе правописне, граматичке и стилистичке погрешке. „Зато би био први и основни задатак нашег стручног рада на савременом језику његовање, поправљање и усавршавање књижевног језика наше штампе“.

Устаје против претеране ревности у чишћењу језика, јер то „који пут иде на штету језичког богатства“. Сматра да је потребно проучити добро језик послје Вука и Даничића, па тек тако проконтролисано грађом дати правила за многе нове језичке појаве, а нека стара правила подврћи ревизији. Н. С.

447. Губерина Петар, Интерпункција новога (Белићева) правописа у свијетлу логике и стилистике, НВЈ XLVIII (1939—1940) 329—351.

Писац приговара интерпункцији којом смо се служили у школама и јавном животу за вријеме од 1929—1939 године. Ој није за логичку него за граматичку интерпункцију.

448. Губерина Петар, На обрану лингвистике, НВЈ XLVIII (1939—1940) 460—468.

Писац износи и утврђује своје мисли о погодбеним реченицама полемизирајући с Јосипом Томићем који је у свом приказу Губеринина рада „Valeur logique et valeur stylistique des propositions complexes en français et en croate“ изнио о њима своје мишљење. Губерина је то питање боље и правилније ријешило него Томић. М. Х.

449. Губерина Петар, Развој језика и поједино стање језика, НВЈ XLIX (1940—1941) 335—345.

Износи мишљење своје и других модерних лингвиста да хрватски књижевни језик мора бити онај којим пишу добри савремени књижевници. На темељу тога језика треба написати граматику и рјечник хрватскога језика. Дијакронија и синхронија — како се у модерној лингвистици називају повијест језика и одређено стање језика — биле су криве што филолози нису знали повући границу између једне истине и друге.

450. Губерина Петар и Крстић Круно, Разлике између хрватскога и српскога књижевног језика (издање Матице хрватске) (1940, Загреб) 1—220.

Књига има два дијела: I лингвистичка расправа о хрватском књижевном језику. II Рјечник разлика између српскога и хрватскога књижевног језика.

Чим је изашла, много се писало о њој у стручним часописима и у дневној штампи у Загребу и Београду. Књига је имала поред научног и политички карактер и била је увод у мучно стање нашега језика и правописа од 1941 до 1945.

М. Х.

451. Дујмушић Јозо, Д-р Антун Радић проти др. Томи Маретићу, НВЈ XLVIII (1939—1940) 222—232.

Писац износи мишљење да треба према тражењу А. Радића у Хрватској писати јекавштином и умјереним етимолошким правописом.

452. Ж. В., О језику „Полетарца“, КњН I бр. 33 (1948) 4.

У листу има пуно свакојаких језичких неправилности а о штампарским грешкама да се и не говори. Све је то тим незгодније што је лист намењен деци.

453. Ж. В., О нашем правопису. Академија наука у Београду почеће с издавањем Речника који ће бројати знатно више речи него сви досадашњи наши речници, Двадесети октобар, 25-11-1949 (Београд) 5.

Изјава проф. Белића, у вези са издавањем Речника, о решавању језичких и правописних питања.

454. Живановић д-р Ђ., Језик и позориште, Позориште 7—8 (1948, Београд) 318—321.

Оно што се чује више се запамти од прочитаног, отуд потреба неговања позоришног језика.

455. Ившић д-р Стјепан, Наш изговор кроз риме. *Alma mater croatica* 8—9 (1942, Загреб).

Проф. Ившић износи у том чланку своје мишљење о етимолошком и фонетском правопису. За вријеме окупације у Хрватској било је људи који су тражили да Хрвати не само етимолошки пишу него да тако и говоре. Проф. Ившић на темељу дјела старије и новије хрватске књижевности доказује да народ говори фонетски, јер само тај начин одговара бићу нашега језика, а писати можемо како хоћемо, јер се писмо и правопис могу за сваки језик по вољи бирати и мијењати.

М. Х.

456. „Јустус“, Тражење „самосвојности“ у језику, Видици 4 (1939, Београд) 122—125.

Оштро се осуђује аутохтонизам извесних загребачких кругова и критикује се Есихов „Хрватски правописни рјечник“ који у својим претеривањима иде до гротеске.

457. Клаић д-р А. Б., в. Ципра Фрањо, Клаић д-р А. Б. бр. 498.

458. Костић Д., Књижевни језик и политика, XX Век март 1939 (Београд) 458—463.

Идејно сасвим исправно довођење у везу политичких момената са рађањем књижевних језика. Али недовољно историско посматрање чињеница допушта, рецимо, овакву констатацију: „књижевну вредност народног говора намењеног за будући књижевни језик имала је пре свега да докаже књижевна вредност дела

писаних њиме, а затим претежан њихов број*. И тако излази да су екавци, пошто су предњачили у свему томе, само због тога и наметнули свој, екавски говор. О политичко-социјалним моментима, међутим, који су Војвођане учинили водичима у књижевности и тиме осигурали победу екавизма, писац уопште не води рачуна.

М. И.

459. Крстић Круно, в. Губерина Петар, Крстић Круно бр. 450.

460. Лалић Радован, О неким проблемима српског књижевног језика, Наша књижевност I књ. 2 (1946, Београд) 91—100.

„Питање књижевног језика код нас данас је у највишој мери актуелно“. Актуелни су проблеми односа између „српског“ и „хрватског“ књижевног језика — који треба да се зближе, проблеми уношења страних речи, проблем терминологије. У изграђивању књижевног језика треба да играју улогу лингвисти ослобођени од формализма и празног граматизирања. Неопходно је издати нов речник савременог књижевног језика и написати нормативну граматiku.

461. Лалић Радован, Проблем нашег књижевног језика, КњН I бр. 5 (1948) 3.

Постојећи књижевни језик треба сазлаћивати, а на будућности његовој потребно је радити стручно и савесно, оспособљавајући га да достигне стварност и обогаћујући га потребном терминологијом.

462. М. П., Онима који пишу, НО 1—2 (1939) 27.

Одобрава став „Југословенског гласника“ у Чикагу који је, прештампавши чланак једног загребачког часописа, са своје стране у загради додао уз стране речи и домаће речи. Са одобравањем се наводе примери *анархија* = безвлађе, *актуелан* = савремен, *солиднош* = чврстоћа, темељ (!).

463. М. Ф., О преводиоцима са „хрватског“ на „српски“ и обратно, КњН I бр. 35 (1948) 3.

Осуђује разбијање српскохрватског језика на српски језик и хрватски језик. У речницима који се често додају на крају издања наших писаца издвајају се понекад као специфично хрватски изрази оне речи које су познате и у српском делу народа, што све доводи до штетног и често злонамерног раздвајања српскохрватског језика преко исконструисаних разлика.

464. Марковић Марко, „О стилу и језику“, Бразда I бр. 7—8, 583—590.

Реферат одржан на савјетовању младих писаца Босне и Херцеговине.

Писац подвлачи нарочито потребу познавања савременог језика: језика радника; сељака; интелектуалаца итд. Упозорава младе писце да нарочито обратe пажњу на „промјену значења ријечи која је настала у нашем животу“.

465. Марковић Марко, Трагом кварења нашег језика у недавној прошлости, ПСКЈ I књ. I св. I (1949) 15—40.

За време аустроугарске окупације у језик је унесен велики број израза који се противе духу језика. Свако треба да се труди „да свој језик очисти од окупаторског труња и да га даље непрекидно богати и усавршава“.

466. Московљевић Милош, О хрватском и српском језичком осећају, СКГл 1-V-1940, 58—62.

Поводом чланка Петра Губерине, „Хрватски језични осјећај и српски језични осјећај“. Критикује чланак због ненаучности и тенденције насилног одвајања српског језика од хрватског. Оспорава вредност пишчевих примера о разли-

кама између „српског“ и „хрватског“ језика („српски“ пилетина, „хрватски“ пилетина).

467. Московљевић д-р Милош, Култура књижевног језика, СКГл 16-VII—1-VIII-1940, 460—464.

Писац се диже у одбрану чистог изговора; у школама и у радио-емисијама треба нарочито пазити да не промичу дијалектизми и страначки изговор.

468. Московљевић Милош, Посебан језик хрватски?, СКГл 16-I-1940, 110—115.

Критикује настојање неких хрватских научника да одвоје „хрватски“ језик од „српскога“ и њихов захтев да се у школама учи и у јавности пише језиком којим би „провејавао хрватски дух“. М. се позива на хрватске граматичаре од Кашића наовамо који су се залгали за штокавштину као хрватски књижевни језик и на „трезвене мисли“ Илира и Анта Радића о потреби једног књижевног језика. Наглашавајући разлике између појединих кајкавских и чакавских говора М. се пита који би од њих могао послужити као основица новог хрватског књижевног језика.

469. Московљевић С. Милош, Чувајмо и негујмо наш књижевни језик, ГлПД ХХ св. 4 (1940) 260—265.

470. Н. С., Примјери богаћења књижевног језика, ПСКЈ I књ. I св. 1 (1949) 88—92.

Износи примере нових народних речи које уводе у наш књижевни језик данашњи писци.

471. О Матици српској данас, (1945, Нови Сад) 1—66.

Чланци Васе Стајића, Младена Лесковца, д-р Исидоре Секулић, Јована Поповића, Живана Милисавца, Петра Коњовића, д-р Стевана Јосифовића, Вељка Петровића, д-р Милана Петровића и Светислава Марића и песма Жарка Васиљевића. За нас је као мишљење интересантно тврђење В. Стајића да Вукове правописне реформе нису „нарочито срећне“, поткрепљено старим аргументима да су те реформе „наш правопис удаљиле од правописа великог руског народа, и да с успехом сакривају порекло основа, њихове корене“. Наравно, овај став иначе заслужног В. С. не може се одобрити и ми га помињемо више зато да региструјемо да је тако мишљење доживело и наше дане.

П. И.

472. О хрватском језику, чистунцима и исправљачима, Видици 22 (1939, Београд) 583—584.

Из „Хрватске ревије“ бр. 11, из есеја Ивана Горана Ковачића прештампан део где писац говори да из хрватског књижевног језика не треба гонити дијалектизме, као ни све друго што би могло дати богатство изражаја.

473. Павешин Фрањо, Душа и тијело чакавштине, Сушак 1939, — СКГл 16-VIII-1939, 588.

[Оцена]. Претерана је љубав према чакавштини када се тврди да се о Приморју може писати само чакавски, не и штокавски.

474. Панић-Суреп М., Питање речника нашег савременог језика, Двадесети октобар 26-IX-1947 (Београд) 9.

„Речник савременог народног језика, заснован на темељима и резултатима Вуковог Српског рјечника... био би најдостојнији споменик који би наше доба могло подићи бесмртном Вуку“.

475. Перић Ж. М., О језику у предоснови Грађанског законика за Краљевину Југославију, Архив за правне и друштвене науке мај—јуни 1940 (Београд) 369—372.

Сматра да је „српско-хрватско-словеначки“ језик предвиђен уставом — фикција, и да постоје уствари два језика: српскохрватски и словеначки. Зато је потребно да „Предоснова Грађ. Зак. за Краљ. Југосл.“ буде писана на два језика.

476. Петровић Вељко, Из увода у књигу „О лепом говорном језику“, ЛМС 356 св. 3 (1946) 177—185.

За културу говорног језика није битна само граматичка правилност и богатство речи, већ и „оно унутрашње изговорно наглашавање, које, диктовано расположењем и вољом, одређује ритам, темпо, конструкцију и мелодику говора“.

Развој кинематографије и радиофоније дао је нову важност изговореној речи.

477. Петровић д-р Милан, Даничићев „Рат за српски језик и правопис“, ЛМС 361 св. 2—3 (1947) 150—161.

Стогодишњица „Рата за српски језик и правопис“ јесте „стогодишњица наше националне науке, јер те године с том књигом на терен научне делатности ступа први пут човек који је у историји наше просвећености у пуној мери испунио својим радом све захтеве које треба да испуни један озбиљан научник“.

478. П(оповић) И(ван), Народни језик као основа књижевног језика, Дуга 6-VIII-1949 (Београд) 12.

Објашњење, намењено широкој публици, о односу књижевног и народног језика и о процесу којим елементи народног говора улазе у књижевни.

479. Потокар Тоне, Неодговорно превођење, КњН I бр. 36 (1948) 4.

Преводи са страних језика нису увек на потребној висини. Показује на примерима како изгледа превод са словеначког Прежихових „Саморасника“. Захтева најодлучније да се неодговорном превођењу стане на пут.

480. Ристановић Сава, Наш књижевни језик, Југословенски расвит VII св. 7—8, 175—178 и св. 9—10, 205—209 (1939, Београд).

У славу јединственог „српскохрватско-словеначког језика“. Ненаучно.

481. С. А. Ј., Питање језика и питање акцента, Српска сцена јун 1943 (Београд) 572—576.

482. Секулић И., О превођењу, о збирци партизанских песама, о преводу А. Савић-Ребац песама на енглески језик, Књижевност IV св. 11—12 (1949, Београд) 336—367.

Говори о тежини проблема превођења, о методима преводилачког рада. Налази да је А. Савић-Ребац преводилац „од много знања и снаге“ мада може да се учини у извесним случајевима да њем превод даје за право постојећем мишљењу да се „интимна чар поезије понекад не да пренети у туђ језик“.

483. Spalatin Krsto, L'influence du français sur le vocabulaire croate, Annales de l'Institut français de Zagreb (1941, Загреб) 191—205.

484. Станић Милија, За чистоту књижевног језика, Стварање (1948, Цетиње) 29—39.

У чланку је указано на погрешке у писању код нас последице ослобођења. Дате су мјере које треба предузети да би се очувала чистота нашег књижевног језика. У закључку се вели: „Сваки омај који пише за народ и то објављује мора

бити свјестан да не може писати како хоће, како било, како му дође под перо, не само у погледу садржине састава *него и у погледу језика*, већ мора писати правилно и тачно, јер је језик народно добро као и свако друго и нико нема право да га квари“.

485. Станић Милија, Језик и наша социјалистичка изградња, Провјетни рад 15-II-1949 (Цетиње).

Позив наставницима у НР Црној Гори да уложе све снаге да се, нарочито кроз школе, започне процес усмјеравања црногорских народних говора ка нашем књижевном језику. Писац нарочито указује на отступања у акценту црногорских народних говора од књижевног језика и у употреби 4, 6, 7-ог надежа.

486. Станић Милија, Ријешимо питање нашег правописа, Провјетни рад 15-IV-1949 (Цетиње).

С обзиром на велику правописну неуједначеност која данас влада код нас и на разлике у писању код Хрвата, с једне, и Срба и Црногораца, с друге стране, писац каже да је неопходно да се одмах формира комисија која би нормирала наш савремени правопис.

487. Стевановић Михаило, За повишење културе нашег књижевног језика, КњН II бр. 30 (1949) 1—2.

Истичући повољне прилике у којима се данас налази наша култура, сматра да треба неговати књ. јез., јер је он у вези са развјетком нашег мишљења, а не гола форма. — Даље објашњава неколико проблема насталих у пракси, дајући увек и принципско образложење: 1) „пиши као што говориш“ (одпустити: отпустити), 2) писање синтагми с предлозима кад добију прилошко значење (засада: за сад), 3) сложенице и полусложенице (народноослободилачки: Природно-математички факултет), 4) ортографија наслова, 5) интерпункција атрибут. и апоз. речен., 6) добра и рђава нова лексика (беземљаш, средњак, секташ; трудодав, прорадити = проучити). — На крају позива на полемику о спорним питањима.

488. Стевановић Михаило, Још о „Питањима савременог језика“, КњН II бр. 39 (1949) 3—4.

То је оцена сарајевског листа „Питања савременог књижевног језика“. Поздрављајући најтоплије појаву овог новог часописа, Стевановић даје критички приказ његов у детаљима. Резултати његове анализе су овакви: часопису су мане извесан пуризам, развученост и каткад догматичност која делује недовољно научно; али он има и великих врлина: богатство покренутих и решених проблема, често тачна анализа, пионирство на томе пољу у овим нашим крајевима и повољно дејство које је имао.

489. Стевановић Михаило, О неким одликама данашњег нашег књижевног језика, КњН I бр. 19 (1948) 3.

„Све што условљава промену мишљења истовремено мења и језик...“ Велике промене у нашој земљи имају за последицу уношење варваризама и провинцијализама у језик, и њихово јављање треба ускладити са принципима развјетка нашег књижевног језика. Износе се најчешћи примери из данашње штампе у којима се види неслагање са начелима српскохрватског језика (стаљински устав м. Стаљинов устав, са Чеховим м. са Чеховом; спасен, исцрпљен м. спасен исцрпен итд.).

490. Стевановић Михаило, О питању нашег савременог књижевног језика, КњН I бр. 31 (1948) 2.

Одговарајући Кисићу на чланак у бр. 25 истоименог часописа М. С. брани на примерима своје раније изнето мишљење против „копирања својстава других језика“, и тражи одржавање једном утврђених принципа.

491. Томановић Васо, Мешање речи, ЈФ XVII (1938—1939) 201—218.

492. Томић Јосип, Petar Guberina: Valeur logique et valeur stylistique des propositions complexes en français et en croate, НВЈ XLVIII (1939-1940) 292—299.

Износи своје мишљење о погодбеним реченицама. Не слаже се с Губерином у одређивању врста погодбених реченица.

493. Тохолъ С., Један језик — један народ и обрнуто, НО бр. 11—12 (1940) 173—175 и бр. 13 (1940) 193—199.

Српски и хрватски нису два језика; ни словеначки се не одваја од њих. Три писма никад нису претстављала оштру границу међу њима. Писац би желео да прикаже југословенске народе као један. Ненаучно.

494. Три правописа. Зашто су Недићева Србија и Независна држава Хрватска правиле два нова правописа, Двадесети октобар 25-V-1945 (Београд) 8.

„Није то просветна, још мање научна потреба, то је само једна глупа и срећом неуспела политика одвајања“.

495. Уредништво „Нашег језика“, Поводом писања о нашем књижевном језику, НЈ VII (1939—1940) 225—226.

Износи као програм Нашег језика: указивати на сваки значајнији проблем који се појави на развојном путу нашег књижевног језика.

496. Ф. Е., Преводац неверан писцу и језику, КњН II бр. 3 (1949) 4.

Осуђује рђав превод књиге „Четрнаест дана“. Превео са маџарског Енвер Чолаковић. Превод је пун накарadne „усташке“ стилистике.

497. Ф. К., Изрази натписа (фирми), реклама и др. у Сарајеву, ПСКЈ I књ. I св. 1 (1949) 128—131.

Треба се борити против језичких неправилности са којима се срећемо на сваком кораку.

498. Ципра Фрањо и Клаић д-р А. Б., Хрватски правопис, (1944, Загреб) 459.

Писци су ту књигу саставили уз сарадњу чланова Уреда за хрватски језик. Дјело је писано за вријеме окупације. Имало је и политичку сврху. Ишло је за тим да се хрватски правопис као и књижевни језик што више разликује од српскога. Подијељено је у ове дијелове: хрватска абечеда; велика и мала слова; о неким гласовима и гласовним скуповима; састављено и растављено писање ријечи; туђе ријечи; растављање на слоге; писмени знаци; кратице; рјечник; кључ; како се исправља тискарски слог.

М. Х.

499. Шимић Станислав, Интерпункција, Вјесник I-VII-1946 (Загреб).

Тај чланак написао је Шимић поводом дискусије у Друштву књижевника Хрватске о питању интерпункције. Аутор тврди да сваки писац у хрватској књижевности има своју интерпункцију, индивидуалну. Граматичка интерпункција боља је за ученика, а за књижевника логичка, завршава Шимић.

г) Дијалекти

500. Алексић д-р Радомир, Извештај о говору Паштровића, ГЗС и ВС VI (1939) 17—20.

Сажет приказ фонетских и акценатских особина.

501. Алексић д-р Радомир, Извештај о испитивању спичанског говора, ГЗС и ВС VIII (1941) 15—22.

Говор католичког становништва се битно не разликује од говора православног становништва. Спичански говор има црта заједничких са црмничким, а и са паштровским. Наводе се 44 фонетске, морфолошке и лексичке особине.

502. Алексић д-р Радомир, Извештај о манском и спичанском говору у Црногорском Приморју, ГЗС и ВС VII (1940) 36—37.

Кратак извештај о разликама између ова два говора и паштровског. Осим тога тумачење образовања занимљивих облика компаратива типа старевј (и старевјин) у паштровском говору.

503. Белић А., Милетић Бранко, Бележење дијалеката у вези са методама дијалекатског испитивања (дијалектологија-дијалектографија), III Конгр. бр. 2, 94.

„Потребно је моћи окарактерисати дијалекат као целину: његову реченичну мелодију, његов стил, лапидарност или епску ширину“.

Тако исто потребно је одредити како се језичке чињенице одмеравају језичким осећањем претставника даног дијалекта.

504. Валеријев Павле, О Храстеовој студији о чакавштини, Брачки зборник I (1940, Сплит) 87—89.

[Приказ]. Врло похвалан.

505. Weifert Ladislaus, Die deutschen Siedlungen und Mundarten im Südwestbanat (1941, Београд) 36.

Аутор је испитао на терену говоре банатских Немаца и у Институту за језичке атласе у Марбургу у Немачкој утврдио област порекла банатских Немаца. У основици њихових говора стоје разни западнонемачки дијалекти, често са баварским примесима. Има разлика по селима и доста мешавине. Ближих података о самим говорима писац не даје.

506. Вуковић Јован, Акцент говора Пиве и Дробњака, СДЗб X (1940) 185—417.

Пореди акценте у граматичким категоријама и речима са системом Вуковим и Даничићевим, а узгред и донекле са материјалом Ружичића, Московљевића, Вушовића, Решетара, Павића и др. На стр. 187—263 акценат именица, 263—272 акценат заменица, 272—297 акценат придева, 299—302 акценат бројева, 303—374 акценат глагола, 374—378 акценат прилога. Уз излагање грађе доста интересантне дискусије. Речник 378—417.

507. Вуковић Л. Јован, Говор Пиве и Дробњака ЈФ XVII (1938—1939) 1—114.

508. Георгијевић Светозар, Бачки буњевачки-говор, ГЗС и ВС VI (1939) 23—32.

Материјал из фонетике и морфологије, мање из синтаксе.

509. Илешин Фр., Травник и Долац у Босни, ЈФ XVII (1938—1939) 130—135.

510. Кирац Лука, Цртице из истарске повијести, в. бр. 1067.

511. Мајнарић д-р Никола, Једно ровтарско нарјечје у Горском Котару, ЈФ XVII (1938—1939) 135—150.

512. Марков Светозар, Божићни обичај у Хрвата-кајкаваца у Банату, Културно-привредни преглед (1940, Нови Сад) 4—5.

У уводу напомиње да се код мушкараца међу Хрватима у селима Хрв. Кечи, Хрв. Неузини, Боки и Кларији већ ретко чује „кај“, али „између себе они су ипак кајкавци“.

513. Милетић Бранко, Извештај о испитивању говора Кикинде и околине, ГЗС и ВС VII (1940) 17—36.

Писац је провео на терену месец и по дана и обишао Кикинду, Мокрин, Семиклуш, Иђош, Башанд, Бочар, Карлово, Кумане и Падеј. Ради поређења свратио у Бачку (Аду) и Срем (Чортановце и Лаћарак). У овом извештају излаже материјал севернобанатског говора: на стр. 17—23 фонетика, 23—31 морфологија, 31—34 синтакса, 34—36 текст.

514. Милетић Бранко, в. Белић А., Милетић Бранко бр. 503.

515. Милетић д-р Бранко, Црмнички говор, СДЗБ IX (1940) 209—663.

[У следећем броју ЈФ биће говора о овом раду].

516. Московљевић С. М., Нове појаве у београдском изговору, НЈ VII (1939—1940) 69—72.

Описује појаве настале услед мешања становништва „које још нису постале опште, нису се усталиле, али се све више шире“. Посматрања су вршена највише на школској омладини. Писац констатује: I продужење ' акцената у ', II врло отворен изговор *e* (и донекле *o*) и мешање *ч* и *ћ*, *џ* и *џ*.

517. Московљевић С. Милош, Извештај о дијалектолошком испитивању југоисточног Баната, ГЗС и ВС VII (1940) 57—60.

Писац је обишао ова места: Ковин, Баваниште, Мраморак, Уљму, Избиште, Вршац, Ватин, Велики Гај, Александров Гај, Маргиту, Белу Цркву, Загајицу, Стражу, Крушчицу, Кусић и Врачев Гај. Испитани говори по писцу припадају косовскоресавском типу, иако нису сачували у потпуности све особине. Око Беле Цркве јак је утицај призренскотимочког дијалекта, а даље на западу кановачког. У северним и западним селима има и икавизама.

518. Московљевић Милош, Извештај о испитивању говора средњег и јужног Баната, ГЗС и ВС VIII (1940) 27—28.

Писац је посетио Панчево, Алибунар, Иланчу, Фердин, Добрицу, Самош, Јарковац, Срп. Неузину, Јашу Томић, Нинчићево, Срп. Итебеј, Ботош, Орловат, Петровград, Меленце, Срп. Елемир, Фаркаждин, Идвор, Сакуле, Црепају, Борчу, Овчу. На већем делу овог терена изукрштане су особине косовскоресавске, шумадиске и потиске.

519. Московљевић С. Милош, Извештај о испитивању икавских трагова у шумадиско-војвођанским говорима, ГЗС и ВС VI (1939) 40—41.

На три места: 1) у београдској Посавини, 2) у околини Ваљева, 3) у западном Срему. Нађен је ограничен број икавизама и примера мешања самогласника *e* и *и*. Писац одређује и границу утицаја бачванског изговора на сремски. То је јужна падина Фрушке Горе.

520. Павешкић Фрањо, Душа и тијело чакавштине, сакупљени полемички чланци који су раније штампани у „Обзору“ и „Приморју“ (1939, Сушак) 28.

Писац полемизира с онима који тврде да чакавски дијалекат изумире. Он криво мисли да чакавски дијалекат не изумире и неће изумријети. **М. Х.**

521. Павловић М., О резултатима испитивања говора Дримљана, Годишњак СКА (1939) 424—430.

„Непревreo говор, управо наставак оних особина које су карактеристичне за дебарску зону“.

522. Павловић Миливој, Говор Сретечке жупе, СДЗВ VIII (1939) 1—352+1 карта.

Сретечка жупа налази се, на северним огранцима Шар Планине, у оној зони призренскотимочке дијалекатске групе која је претрпела јак и многострук утицај македонских говора. Изложени материјал о говору Ср. ж. обухвата особине фонетике (укључујући акценат), морфологије, синтаксе и речника. Грађа је дата уз богату дискусију и осветљена подацима из етничке прошлости овога краја. Јасно се истиче огроман значај миграционих струјања која су у знатној мери изменила првобитни лик и овога и свих суседних говора.

523. Петровић Ж. Петар, Живот и обичаји народни у Грузи, СЕЗВ LVIII књ. 26 (1948) 1—580 са 55 цртежа, 52 фотографије и 1 картом.

Садржи одељке: I Област, II Становништво, III Говор, IV Привреда, V Домаћи живот, VI Јела и пића, VII Ношња, VIII Друштвени живот, IX Обичаји, X Народна веровања, врачања и бајања, XI Забаве, XII Душевне особине, XIII Телесне особине, XIV Народна знања.

Гружани су пореклом највећим делом досељеници, у огромној већини из динарских области. Косовска струја је много слабија, а старинаца је мало. Говорим је доскора био јужни, а сада је шумадиског типа, али се чувају примери као ђе, вође, биљега, усиђелица и сл. (стр. 22). У неким селима „и данас се може чути јужно наречје (сијено, ријека)“ (стр. 22). На крајњем југоистоку два села, Чукојевац и Бајчетина, говоре косовски (онем, лепем, ђаце). На стр. 23—25 налази се списак разних, обично ситнијих, говорних особина Груже. Речник речи којих нема у Вука налази се на стр. 25—26, списак страних речи у народном говору на стр. 26—27. Подаци нису дати на стручан начин, али ће моћи корисно послужити док не добијемо прави дијалектографски опис. Сасвим мало дијалектолошког материјала дају текстови песама на стр. 371—412.

На приложеној карти на крају књиге учтрана је „граница наречја“, али без објашњења којих наречја. Притом та граница ниуколико не одговара подацима у тексту (стр. 22—23).

П. И.

524. Рибарић Јосип, Размјештај јужнословенских дијалеката на полуотоку Истри, СДЗВ IX (1940) 1—207.

Писац налази у Истри три романска дијалекта (млетачки, истроромански и „истрорумунски“), три староседелачка словенска (словеначки кајкавски, кајкавско-чакавски и северно чакавски) и најзад четири дијалекта југословенских досељеника: 1) претежно икавско-чакавски „на краској висоравни“, 2) икавски јужно-чакавски низа села у средишној Истри, 3) штокавско-чакавски прелазни дијалекат „Словинаца“, 4) црногорски у Пероју. За све ове говоре дају се подаци о простирању, понегде и о њиховим особинама, некадашњем пружању и узајамном односу. Исцрпније је описан локални говор Водица у зони „штокавско-чакавског

шрелазног дијалекта" (стр. 52—125). На крају — текстови (125—127) и речник (128—207) с материјалом претежно из Водица.

Штета је што ова студија није снабдевена географском картом. *П. И.*

525. Секулић Анте, Говор бачких Буњеваца (одломак из докторске дисертације), (1947, Сомбор) 1—18.

Преглед буњевачког вокализма и консонантизма. Књижица је врло нестручно написана: аутор не разликује јасно лингвистичке појмове (за њега је $\bar{e} > ie$ палатализација; $zr > \dot{z}dr$ у *ždraka* аналогија према *prožderat*; *l* у *priključe* — епентетско!; као пример за „дифтонг *ao*“ наводи *šivada, Dunav, lolo, popo*; дифтонг *au* налази у *jetravín* итд.); одликује се и незнањем факата (за њега се каже *ševada* и *koleba* због стиха; *sedam* и *šesnaest* имају дуго е). Материјал је врло оскудан, иако је Секулић домородац, а после његовог излагања вокализма — које је слабо — добија се утисак да је непоуздан. Секулићево мишљење, макар и као домороца, о јаким утицајима мађарских вокала на буњевачке биће свакако погрешно и као теорија и као факат.

И. П.

526. Станић М., Д-р Милко Поповић, Жумберачки дијалекат (1938, Загреб), — ГлПД XX св. 2 (1940) 163—164.

[Оцена]. Повољна.

527. Станић Милија, Питање развика народних говора, Стварање (1948, Цетиње) 373—380.

Писац сматра да је у нашим новим друштвено-економским условима потребно посветити велику пажњу развоју заосталих народних говора. Њихов развика треба убрзати како би они стигли народне говоре који чине основицу нашег књижевног језика, те да би се и преко језика створили услови за снажнију и бржу изградњу социјализма код нас.

528. Станојевић Маринко, Тимок, СЕЗБ LV Насеља 29 (1940) 391—544.

Овај се рад надовезује на сличан опис суседног Заглавка од истог аутора (Насеља IX, 1913, 1—184). Садржи општи и посебни део. Одељци општег дела су: I Област и њено име; II Положаји села; III Типови села; IV Кућа и двор; V Зграде у пољу и у планини; VI Постанак села и порекло становништва; VII Привреда и саобраћај. О пореклу становништва говори се сразмерно мало, свакако услед етничке једноставности ове области. Огромну већину имају старинци уз нешто досељеника из оближњих крајева: Загорја (видинска област у северозападној Бугарској) и Заглавка. „По најглавнијим својим особинама, језику, ношњи и обичајима, Тимочани претстављају једну од најхомогенијих области ист. Србије“ (стр. 426). Ова констатација допуњава се закључком проф. Белића: „Тимочки говор показује велику старину. По последности своје језичке системе он долази у ред најчистијих наших говора“ (НЕ Станојевића IV 1070).

529. Стевановић д-р Мих., Ђаковачки говор (извод из рада примљеног за штампу), ГлСАН I св. 1—2 (1949) 153.

Опис говора српског становништва вароши Ђаковице. Утврђује да је говор у основици својој призренско-јужноморавског дијалекатског типа.

530. Стевановић д-р Михаило, Извештај о дијалекатском испитивању Метохије, ГЗС и ВС VI (1939) 56—69.

Писац прво одређује границе пећког говора (варош Ђаковица показује говор ближи призренском), а затим даје његове карактеристике. Основица говора

је косовскоресавског типа, са доста наноса, у првом реду црногорског, али и са истока и југоистока. Насеље је, међутим, готово сасвим ново, али је колонизација била сукцесивна и са разних страна. „Тако се могло десити да се основа дијалекта углавном сачува, али и да говор Метохије постане донекле резултантом оног основног и дошљачких говора“.

531. Стевановић С. Михаило, Систем акцентуације у пиперском говору, СДЗб Х (1940) 69—184.

„Централни положај који Пипери међу осталим црногорским племенима заузимају чини да говор њихова становништва претставља нарочити интерес у проучавању дијалеката Црне Горе, јер нема у овој покрајини ни једног другог краја тако удаљеног од средина које су језички имале утицај на поједине говоре црногорске“. „Пиперски акценат углавном је сачувао старију штокавску систему од два низлазна акцента и не зна — сем делимичног и незнатног утицаја са стране — за узлазне акценте“. Притом се у неким категоријама чува и стари у крајњем слогу, како затвореном тако и у отвореном. Ипак, у акценту овог говора „промена је било, и то у знатној мери“ у положају акцента и квантитету појединих категорија речи. Тај материјал писац излаже у поглављима: акценат именица на стр. 73—133; акценат придева 133—147; акценат бројева 147—148; акценат глагола 148—172; акценат прилога 172—174. Неке посебне напомене о квантитету наглашених и ненаглашених слогова на стр. 174—179. На крају два текста народних прича на стр. 179—184.

П. И.

532. Филиповић С. д-р Миленко, Галипољски Срби, са 8 слика у тексту (1946, Београд) 1—124.

В. приказ у овом броју ЈФ, 336—338.

533. Хам д-р Јосип, Штокавщина Доње Подравине. Посебан отисак из Рада ЈА 275 (1949) 1—70.

Студија је подијељена на ове дијелове: увод, акценат, разведеност (подравске штокавштине), подријетло (подр. шток.).

Писац се осврће специјално на акценат, јер је акценат најважнији елемент говора свакога краја.

На крају су дане и двије дијалектолошке карте.

534. Храсте д-р Мате М., Извештај о испитивању говора острва Шолте, штокавских места на острву Брачу и Хвару и у Пољицама, ГЗС и ВС VI (1939) 73—74.

Набраја места која је посетио.

535. Храсте д-р Мате, Извештај о испитивању чакавских говора на острвима Чиову, Дрвенику и Зларину и местима суседне обале, ГЗС и ВС VII (1940) 55—57.

„Овогодишњи рад ми је омогућио да могу дати сигуран поглед на развој наших говора од Шолте и Каштела до Зларина крај Шибеника“. Ти се говори „уколико су сачували чакавски дијалекат, понеким својим особинама нешто разликују од говора брачких, хварских итд“. „Говори који су припадали територији Беле Хрватске имају неке заједничке црте са западночкавским говорима“.

536. Храсте д-р Мате, Особине говора отока Шолте, Чиова, Дрвеника и суседне обале, Рад ЈА 272 (1948) 123—156.

Овим радом наставља писац проучавање чакавских говора на далматинском оточју. У раду обрађује: гласове, акценат и облике. Највише пажње посвећује

акценту и утицају трогирске и сплитске акцентуације на акцентуацију тога краја. Он се осврће на најважније разлике у гласовима, облицима и у акценту између овога говорног подручја и говора на отоцима: Брачу, Хвару и Вису. На темељу неких особина писац мисли да су говори овога подручја у прошлости били ближи западночакавским говорима него источним. На крају је додана и дијалектолошка карта.

537. Храсте д-р Мате, О штокавским говорима на Брачу, Брачки зборник I (1940, Сплит) 43—46.

Популарно. О ранијој литератури поводом брачких говора, о штокавском говору села Сумартина на крајњем истоку Брача; о чакавском утицају који продире у овај говор и о штокавским особинама.

538. Храсте д-р Мате М., Чакавски дијалекат острва Брача, СДЗб Х (1940) 1—64.

У уводном делу писац даје основне географске и историске податке. На стр. 8 издваја штокавска насеља на Брачу и одређује која су чакавска. Затим фиксира место брачког говора међу нашим дијалектима. Писац приближује овај говор славонском посавском дијалекту: „...долазимо до закључка да је стари шток. посавски говор по многим својим фонетским и морфолошким, а особито по акцентским особинама, у својој основи једнак говорима овога острвља, а особито говору Брача“. Даје опис дијалекта, углавном, по говору села Ложишћа: на стр. 13—28 гласови, 28—36 акценат, 36—62 облици и њихов акценат, на стр. 62 кратке напомене о синтакси и лексци, на стр. 63 примери говора, 63—64 исправке штампарских погрешака у ранијим пишевим радовима о говорима Хвара и Виса. На крају географска карта.

д) Текстови стари и нови, издања; њихова критика, порекло итд.

539. Бадалић д-р Јосип, Поводом спора „Срби сви и свуда“, Прил XIX св. 1—2 (1939) 156.

Поводом неправилно протумаченог наслова чланка „Срби сви и свуда“ од стране уредника „Позора“ Мишкатовића (као да су свуда сами Срби) Вук пише 28 марта 1863 у „Позору“ да није тако мислио.

540. Белић А., Начин издавања старих језичких споменика, III Конгр. бр. 1, 91.

Треба: 1) бити прецизан, 2) умети објаснити ствари, 3) умети их реконструисати.

541. Бојчевић Н. Милан, Ко је писао „Службу св. Петра Коришкога“, ГЛПД XX св. 2 (1940) 130—134.

По мишљењу Бојчевићевом, писац службе је Теодосије који је писао „Живот св. Саве“.

542. Вајс д-р Јосип, Најстарији хрватскоглагољски мисал с библиографским описима свих хрватскоглагољских мисала, изд. ЈА (1949) IX+171+6 таблица с фотографијама.

Проф. Вајс доказује да је Ватикански кодекс IIIr 4 „најстарији хрватскоглагољски мисал“ пошто је „у графици сачувао старе облике појединих слова и у језику уздржао језичне особине хрватске рецензије, а по садржају се придржава текста најстаријих глагољских споменика, особито кодекса Асеманова еванђелијарија“.

543. Ванлић Ј. Милорад, Радојичић Сп. Ђорђе, Први српски буквар штампан у Венецији 20 маја 1597 год. — посебни отисак из Учитеља XX бр. 9—10 (1940, Београд) 3—9.

Прво Ђ. Радојичић даје историске податке о буквару, а затим М. Ванлић говори о педагошком значају буквара истичући да је и у погледу педагошке методе први српски буквар био савремен.

544. Вуковић д-р Ј., Ново читање и тумачење неких старих босанских надгробних натписа, Годишњак Историског друштва Босне и Херцеговине I (1949, Сарајево) 80—100 са две слике.

Даје своја објашњења натписа на надгробном камену војводе Миотоша у Влађевини (Срез рогатички) и натписа на једном споменику на Борчу (оба из 15-ог века).

545. Вуковић Л. д-р Јован, Тумачење једног израза у „Горском Вијенцу“, ПросвГл 3—5 (1942) 216—218.

За стихове „Куда си ми улетно, мој соколе! Од дивнога јата твога, брате рано!“ верује да је реч *рано* у њима вокатив од *рдна*, као што је то мислио Вушовић, а не вокатив од *рдна* („храна“) (мишљење Решетарово) или прилог *рано* (мишљење Ђукићево).

546. Вуковић д-р Јово и Кучан Анте, Један стари босански надгробни споменик и натпис, Гласник ЗМС II (1947) 51—68.

У овом чланку Кучан је дао опис надгробног споменика са рељефом и натписом који је откопан 1946 год. у селу Грачаници код Високог, а Вуковић прочитао текст натписа и дао лингвистичка тумачења.

547. Гранић Ф., Одговори охридског архиепископа Димитрија Хомаџијана на питања српског краља Стефана Радослава, Пос. изд. СКА СХХV (1939) 147—189.

Трактат се састоји од 14 питања и одговора (облик питања и одговора је можда фиктиван). Даг је грчки текст и превод на модерни српски језик.

548. Гранић Ф., Одредбе хилендарског типика св. Саве о харитативној делатности манастира у вези с аналогним одредбама ранијих и истовремених типика грчких аутономних манастира, Глас СКА CLXXIX (1939) 165—176.

549. Грицак Евген, Библиографија перекладів із сербської мови на українську, III Конгр. бр. 3, 98—100.

Испитујући превођење српскохрватске књижевности на украјински језик у XIX в. и почетком XX в. на територији Галиције, Буковине и Закарпатске области Г. налази 132 превода и сматра да целокупан тај рад не задовољава ни квантитативно ни квалитативно.

550. Грујић Радослав, Старине манастира Ораховице у Славонији, Старинар (1939, Београд) 7—62.

Нађене текстове само спомиње. Цитира неколико записа и натписа од којих су најстарији из XVI века. Без лингвистичког интереса.

551. D., Une traduction française de Marko Marulić, Annales de l'Institut français de Zagreb (1939, Загреб) 221—227.

О преводу Пола ди-Мон-де-Дуе-а из XVI века извесних Марулићевих латинских стихова на француски језик.

552. Драшковић Ч., Доментијан, Живот Св. Саве и Св. Симеона, превео Л. Мирковић (1938, Београд), — Светосавље 3 (1939, Београд) 45—46 [Оцена]. Превод је успео.

553. Драшковић Ч., Списи Св. Саве и Стевана Првовенчаног, превео Л. Мирковић (1939, Београд), — Светосавље 1—2 (1939, Београд) 51.
[Оцена]. Превод је зналачки урађен.

554. Дрљих д-р Растислав, Један необјављен рјечник нашег језика из Босне, Гласник ЗМС II (1947) 241-244.

Радећи у архиви Фрањевачког манастира писац овога чланка наишао је на рјечник у рукопису српскохрватског језика. Рјечник није пагиниран, а има 210 листова, 420 страна.

Писац рјечника се не може утврдити, јер рјечник нема почетних страница ни завршетка. По рукопису је исто тако немогуће утврдити писца, јер таквих писаца по рукопису и форми у архиви нема.

Рјечник је писан икавским дијалектом, а неке изразе писац образлаже на латинском језику. Писац рјечника употребљава углавном фонетски правопис, гајицу, изузев неких архаичних ортографских црта. Истиче се да писац има развијен осјећај за етимологисање и изводи сложене ријечи уз коријен појединих ријечи.

За рјечник је најкарактеристичније што уз поједине појмове писац додаје народне пословице, те на тај начин детаљније објашњава саму ријеч. Због тога писац чланка наглашава да је рјечник с етнографског гледишта значајан. Пословице имају дидактичну сврху, а већим дијелом досада су непознате. **Ф. К.**

555. Ђорђић Петар, Помени св. Саве у нашим старим споменицима, Пос. изд. СКА СХХV (1939) 191—256.

Многобројни одломци из средњевековних српских повеља, записа и натписа.

556. Ђорић Доситеј, Писмо Теодора Јанковића миријевског епископу вршачком Јосифу Јовановићу Шакабенти из године 1799, ГИДНС XIII св. 41—42 (1940) 158—160.

Текст писма писаног из Русије. Транскрипција модерна, понегде непрецизна (ћ са је: „дјецама“, ш са шч: „шчо“). Језик писма је народни, ма да не без понеког словенизма и русизма. Пробијају црте шумадиско-војвођанског дијалекта. **П. И.**

557. Ђукић Трифун, Горски вијенац, са коментаром г. Божићара Ковачевића, — ГлПД XXI св. 2 (1940) 129—134.

[Оцена]. Тумачење извесних места Његошевог спева Б. К. је — по мишљењу Т. Ђ. — дао са претензијама које се нису оправдале.

558. Ђурђев Бранислав, Још нешто о цариградском архиву, ЈИЧ V св. 1—2 (1939) 154—158.

Вели да постоји велики број докумената од значаја за нас који тек треба да буду испитани.

559. Елезовић Глиша, Један нов именик српских архијепископа и патријараха пећких (приказано на I скупу Академија филозофских и друштвених наука 6 октобра 1947), Глас САН СХСIII (1949) 105—117.

Аутор је у арбанашком месечнику *Nulli i Dritës* год. V, бр. 10 (издање фрањеваца у Скадру, 1924 год.) нашао чланак са списком 35 пећких патријараха; списак се углавном слаже са имеником Серафима Ристића штампаним у Дечанским споменицима 1864 год.; основни извор, међутим, остаје непознат.

560. Живковић Сретен, Начин издавања старих језичких споменика, III Конгр. бр. 1, 92.

Тражи се од издавача прецизност. Најважније — фонетски тачно одредити текст. Захтева сарадњу стручњака: палеографа, лингвиста итд.

561. Ивић д-р Алекса, Списи бечких архива о првом српском устанку; књ. V — 1808, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа друго одељење XIV (1939, Суботица) XIV+1088.

Богата историска грађа. Од докумената само је мали део на нашем језику, од тога ћирилицом 33, а латиницом 13. Један немачки документ има у додатку ћирилично писмо, а други писмо писано латиницом на нашем језику.

562. Ившић С., Чистилиште св. Патриција у хрватском глагољском тексту 15 стољећа, Старине ЈА 41 (1948) 111—118.

Текст из хрватског глагољског зборника (прве половине XV века) који се чува у Бодлејанској библиотеци у Оксфорду. Транскрибован је латиницом. Вршена су поређења са латинским текстом из „Златне легенде“ (у издању Graesse-ову г. 1890). Издати текст праћен је филолошким напоменама.

563. Ившић Стјепан, Огледи Совићева пријевода „Старога за-вјета“, ХрЈ 8—10 (1939) 145—158.

Писац приговара Совићеву језику на више мјеста, али цијени големи труд који је преводилац уложио да пријевод буде што бољи. М. Х.

564. Ившић Стјепан, „Тундалово виђење“ у Лулићеву зборнику, Старине ЈА 41 (1948) 119—157.

Рад је подијелен у два дијела: 1. Увод, 2. Текст из Лулићева зборника.

565. Јанковић Драгослав, Шестстогодишњица Душановог законика, Универзитетски весник II бр. 10 (1949, Београд) 2.

О историској позадини и карактеристикама његовим.

566. [Јанковић Емануил], Физическое сочинение о изсушењу и раздјеленју воде у воздухъ, и изяснение разливаната воде изъ воздуха на землю отъ Е. Јанковича. Шампано у Лаипсигу кодъ госп. Таибела 1757. Изд. Матице српске (1949, Нови Сад).

567. Јонке д-р Људевит, „Дикционар“ Адама Патачића (Студија из хрв. кајк. лексикографије), пос. отисак из рада ЈА 275 (1945) 1—111.

Писац је студију подијелно у ове дијелове: 1. Биографија А. Патачића; 2. Извањски опис Патачићева „Дикционара“; 3. Разлози и вријеме постанка „Дикционара“; 4. Јунијев „Nomenclator omnium regum“ као узор и подлога Патачићева „Дикционара“; 5. Стручни извори „Дикционара“ и њихова употреба; 6. Патачићев лексикографски извори; 7. Патачићев погледи на језик; 8. Правопис „Дикционара“; 9. Патачићева лексикографска настојања и остварења у подручју хрв. језика; 10. Хрв. језично благо и вриједност „Дикционара“; 11. Зашто Патачић није објелоданио „Дикционар“.

568. К(остић) Д(рагутин), Прилог тумачењу Горског вијенца, НЈ VII (1939—1940) 13—16.

Износи један пример утицаја фразеологије Симе Милутиновића.

569. [Канижлић Антун и др.], Пјесме Антуна Канижлића, Антуна Иваношића и Матије Петра Катанчића, приредио за штампу и увод написао Т. Матић, изд. ЈА (1940) ХСV+344+2.

570. [Качић Миошић Андрија], Корабљица, приредио за штампу Т. Матић, Дјела ЈА II (1945) 321+3.

571. [Качић-Миошић Андрија], Разговор угодни народа словинскога, приредио за штампу и увод написао Т. Матић, Дјела ЈА (1942) LX+625.

572. Кирац Лука, Цртице из истарске повјести, в. бр. 1067.

573. Ковачевић Божидар, Колико је пута издаван Горски вијенац?, ЛМС 361 св. 2—3 (1947) 52—54.

Бележи 48 издања.

574. Ковачевић Божидар, О културним везама између Срба и Руса, ЛМС 360 св. 2 (1947) 99—112.

Између осталог говори се о Иловичкој крмчији, о русизмима у њој и о њеном русифицираном издању 1650 г. у Москви.

575. Ковачевић Јован, Белешке за проучавање Мирослављевог јеванђеља и материјалне културе XI—XII века, ИЧ I св. 1—2 (1948) 218—233.

Закључује „да су четири руке... радиле на Мирослављевом јеванђељу. Постоји могућност да их је било више“. Говори даље о владарској ношњи на минијатурама, о минијатури која претставља слепца и о нарочитом типу круне који се на минијатурама јавља.

576. Колендић Петар, Његошев Глас каменштака у талијанском преводу Петра Сентића, Спом. XCIV (1941) 1—49.

577. Костић Д., Прилог тумачењима Горског вијенца, НЈ VII (1939—1940) 13—16.

Стих 2382 „мило ми је за моје оружје“ треба протумачити „[са]н ми је мио за толико, за колико ми је мило моје оружје“, тј. он ми је толико мио колико ми је мило моје оружје, а не „радујем се због свога оружја“. Има белешка о „врагу су два мача“ (доводи се у везу са исламским двокраким мачем „зулфикаром“).

578. Костић Драг., Датирање старословенских књижевних споменика о Кирилу и Методију, III Конгр. бр. 2, 111—113.

Временски локализује два житија, две похвале и три службе. Преко акростиха сазнаје за име, писца службе Методију.

579. Костић Драг., Списи св. Саве и Стевана Првовенчаног, од проф. Л. Мирковића, СКГл 1-V-1939, 61—67.

Замера на „штетној акрибији“. Изнесене погрешке приписује превеликој журби „погубној по систему у раду“.

580. *Sronia Arturo*, Издавања старијих књижевних споменика према потребама и захтевима књижевне историје, III Конгр. бр. 1, 167—169.

Методолошке напомене. Издање за историју књижевности мора се радити друкчије него за лингвистичка проучавања.

581. Куљбакин С., Лексичке студије, Глас СКА CLXXXII (1940) 1—45.

На основу лексичких и морфолошких архаизама закључује које су хомилије постојале у старој македонској редакцији и утврђује везу језика св. Саве и његових сарадника са књижевним језиком Климента.

582. Кучан Анте, в. Вуковић д-р Јово и Кучан Анте бр. 546.

583. Лесковац Мл., О преводима Његошева Горскога вијенца, ЛМС 361 св. 6 (1947) 28—36.

Дајући неке одломке француског, немачког, енглеског и мађарског текста напоредо са оригиналом, писац констатује да сви упрошћавају „опасни и дивни“ језик Његошев, „растачу га у сладуњаву танку водицу“ уместо да улазе у суштину ствари. Према Решетаревим подацима о преводима да једанаест језика треба се убудуће односити „опрезније и са више страхопоштовања према Његошу“.

584. Лесковац Младен, Српска књижевност у Војводини до Велике сеобе, Војводина I (1939, Нови Сад) 415—440.

Даје обилате податке о текстовима (споменицима), углавном српскословенским.

585. Марић Растислав, Трагови грчких историчара у делима Константина Философа, Глас САН СХС (1946) 15—43.

586. Матић Т., Један хрватски пријевод Молијерове комедије L'Avare, III Конгр. бр. 2, 129—130.

Повољан суд о једном „од првих хрватских пријевода из Молијера после Препорода“, о Корајчевом преводу комедије L'Avare.

587. Мирковић Л., Опис рукописа манастира Дечана (извод из рада приказаног на седници Археолошког института), ГлСАН I св. 1—2 (1949) 238.

Дат је опис и садржина 162 рукописа манастира Дечана. Међу нађеним рукописима има их и из XIV а можда је који из XIII века.

588. Мирковић Л., Типик архиепископа Никодима из 1319, Гласник Српске православне цркве 1-IX-1946 (Београд).

Саопштава да припрема за штампу Типик. Текст је још раније фотографисан, док је сам оригинал настрадао овог рата.

589. Мошин Владимир, Акти братског сабора из Хиландара, ГодСФФ IV (1939—1940) 171—203.

У овом раду објављује се „осам хиландарских аката и одлука братског сабора из доба од 1316 до 1437 год.“. „Испод ових аката, осим Романова типика, донесени су њихови фотографски снимци“.

590. Мошин д-р Владимир, Акти из светогорских архива, Спом ХСI (1939) 1—108.

Има текстова из XIV века на нашем и грчком језику.

591. Мошин Владимир, Аренге српских повеља, III Конгр. бр. 3, 104.

Питање аренге добија највећи значај при утврђивању ауторства онога који је повељу издао.

592. Мошин Владимир, Д-р Грегор Чремошник, Босанске и хумске повеље средњег века, Хисториски зборник II бр. 1—4 (1949, Загреб) 315—321.

[Приказ]. Даје критички осврт на Чремошникову анализу сачуваних босанских и хумских повеља из XII и XIII века.

Из критике се да сагледати озбиљна вредност Чремошниковог рада.

593. Мошинъ Владимиръ, Житіе старца Исаи, Сборникъ рускаго археологическаго общества въ королевствѣ Югославіи, томъ III (1940, Београд) 125—167.

В. М. жели да поткрепи новим аргументима, између осталог и помоћу ортографије, тезу о томе да је преводилац дела Дионисија Ареопажита на српски језик и писац белешке о маричком поразу, монах Исаија (савременик и саветник цара Душана) — она иста личност о којој је нађена засебна биографија у Хиландару и о којој говоре и Данилове биографије.

594. Мошин д-р Владимир, Извештај о истраживању повеља у архивама манастира у Светој Гори, ГЗС и ВС VII (1940) 52—54.

Писац је прикупио податке за пројектовано издање српских средњовековних повеља.

595. Мошин д-р Владимир, Повеља краља Владислава Богородичином манастиру у Бистрици и златне буле краља Уроша, ГлСНД XXII (1940) 21—32.

Повеља краља Владислава није оригинал него копија из времена краља Уроша и уз њу је додат текст нове одлуке краља Уроша потврђене златном булом. У време краља Милутина интерполисан је нов текст у Владислављевој повељу. Мошин даје опис спољашњих обележја повеље и Урошевих була са објашњењима.

596. Мошин Владимир, Старац поп Теодосије и хиландарска „братија начелна“, ЈФ XVII (1938—1939) 189—201.

597. Мошин д-р Владимир, Уговор св. Саве са светогорским протатом о земљи за виноград. Са прилогом за историју српског брзописа, Гласник Државног музеја (1946, Сарајево) 81—122 + три снимка.

О овом историском споменику „који досад није био искоришћен за историју“ писац даје исцрпне податке: превод, обавештења о његовом месту у науци, палеографска, језичка и хронолошка тумачења (првобитни текст је писан 1228 г.). Други део расправе је мали „екскурс“ у историју српског правописа, са илустрацијама.

598. Нађ Јосип, Језичке и стилистичке особине исправа, III Конгр. бр. 3, 74.

„Хрватске и српске исправе, не по својој садржини него по језику — подвргнуте су дојму правног посла, доба и мјеста постанка“.

599. Орлов Ђ., Неколико записа из XVIII в., ГИДНС XIII (1940) 160—161.

Неколико записа без лингвистичког интереса на црквенословенском и латинском, писани разним рукописима по листовима Орбинијеве Историје.

600. Острогорски Георгије, Писмо Димитрија Хоматијана св. Сави и одломак Хоматијановог писма патријарху Герману о Савином посвећењу, Пос. изд. СКА СХХV (1939) 87—113.

Писмо упућено Сави Немањићу писано је маја 1220 год.; писмо патријарху Герману није датирано, али се зна да је писано после 1222 или 1223 год. Текстови су дати према фотографским снимцима са оригинала, у грчком оригиналу и модерном српском преводу.

601. Павловић М., Испитивања у вези с Мирослављевим јеванђељем (извод из реферата одржаног на XI састанку Института за вроучавање књижевности) ГлСАН I св. 1—2 (1949) 191.

Сматра да Мирослављево јеванђеље „може у детаљима дати још материјала за извесне шире закључке као и за потврду мишљења А. Белића о писару Глигорију“. Између осталог референт указује на то да ће се прецизирање односа сложеннице *варсамитинъ* постало од грчког *βάροσσιον* (варијанта од *βάλοσσιον*) и *ελαιον* према сложенници *варсамофитъ* „моћи довести до извесних нових закључака“. Референт сматра да се облик слова у Мирослављевом јеванђељу „појављује као прелазни степен у еволуцији ка босанским текстовима XIV—XV века а тиме и као нов доказ везе са глагољским текстовима“.

602. Павловић М., Попуна предговора „Горског вијенца“, Република 19-VIII-1947 (Београд) 4.

У „Посвети праху оца Србије“ недостају 24 стиха. Изнета је попуна Јосипа Берсе која је пре 40 година била публикована у сарајевској „Босанској вили“.

603. Павловић Миливој, Утѣшениѣ грѣшнымъ — О стогодишњици штампања друге књиге Кирила Пејчиновића Тетовца, ГодСФФ IV (1939—1940) 259—272.

Говори се о садржини и језику књиге Утѣшениѣ грѣшнымъ; тај се језик упоређује с језиком писца предговора ове књиге Папа-Теодосија.

604. Перуновић Станко, Два коментара Горског вијенца од: г. М. Решетара (издање Државне штампарије 1940) и г. Б. Ковачевића (издање „Луче“, Београд 1940), — ГлПД XXI св. 4 (1940) 287—298.

Писац даје Решетарева, Ковачевићева и своја објашњења многих тежих места у Горском вијенцу.

605. Писма Петра Петровића Његоша у редакцији Душана Д. Вуксана књ. I (1940, Београд) 1—597, са регистром и речником.

На почетку Вуксан даје кратку карактеристику Његошеве ортографије и њених колебања током година. Затим следује 757 писама, писаних од 1830 до 1841 године.

606. Поленаковић д-р Х., Кореспондентне поуке на југу с почетка XIX века, Јужни преглед XIII (1939) 411—417.

Писац објављује „рукописни приручник кореспондентних поука, писан негде почетком XIX века“, који је нашао у Епархиском музеју у Скопљу. Овај приручник се састоји од шест писама: „1) до старца своего“, „2) до иконома и протопопа“ итд. „Проиугменъ Хиландарскій Леонтиј“ који је потписан испод 1, 2, 4 и 6-ог писма могао би „бити аутор ових поука, уколико ово нису обичне вежбе“.

607. Пурковић А. Миодраг, Марко Краљевић позије очину сабљу, ГлПД XXI св. 3 (1940) 224—225.

Према казивању народне песме Марко је познао сабљу по „три слова“ која су била на њој. Текст (изнет у чланку) на једном средњовековном мачу који се чува у Перасту сведочи о томе да су властела заиста правила натписе на оружју.

608. Радојичић Ђ., Јанићије Девички (извод из рада приказаног на седници Института за проучавање књижевности), ГлСАН I св. 1—2 (1949) 169.

На основу житија, записа и натписа закључује да је Јанићије Девички живео у доба деспота Ђурђа, дакле крајем XIV и почетком XV века.

609. Радојичић Ђ., Епитрахил с именом деспота Стефана, ГИДНС XIII св. 1—2 (1940) 124—125.

Сматра да је епитрахил везла деспотица Ангелина за спас свог болесног мужа деспота Стевана Бранковића, непосредно пред његову смрт.

610. Радојичић Ђ., Један извезен натпис деспотице Ангелине, ГИДНС XIII св. 1—2 (1940) 126—130.

На основу Катанчићеве транскрипције и издања у Acta sanctorum даје реконструкцију натписа.

611. Радојичић Ђ., Л. Мирковић, Опис рукописних богослужбених књига у Сремским Карловцима, ГИДНС XII св. 1 (1940) 103—114.

[Оцена]. Доста замера. Даје и извесна своја тумачења.

612. Радојичић Сп. Ђ., О једној илустрованој српској инкунабули, Уметнички преглед 1-1-1941 (Београд) 23—26.

613. Радојичић Сп. Ђ., О тобожњем новом зборнику Виценца Вуковића, — Гласник Цетињског историског друштва XIII књ. 23 (1940) 57—58.

„Стојановић је погрешно што је одломак огласио за неки нови зборник који је можда из штампарије Виценца Вуковића. Тај одломак је, уствари, део зборника који је... наштампао јеромонах Сава од манастира Дечана. Књига је довршена 19 маја 1597 год. а штампана је у штампарији Ђована Антонија Рампацета у Млечима.

614. Радојичић Ђ., Поменик сремских Бранковића, ГИДНС XIII (1940) 326—327.

Закључује да је овај поменик писан после смрти Стефана Слепог († 9 октобра 1476) а пре смрти деспота Вука († 16 априла 1485).

615. Радојичић Ђ., Стари српски писац Јован из Синајске Горе и рукописни зборник „Словеса душеполезна“ (извод из предавања одржаног на седници Института за проучавање књижевности), ГлСАН I св. 1—2 (1949) 70.

На основу Сперанског побија схватања Вл. Розова да су „Словеса душеполезна“ обичан зборник „који није српске већ бугарске рецензије и који није из прве половине XIV века него, вероватно, из XIII века. Јован није писац рукописа, већ о њему само говори запис који се налази на рукопису“.

616. Радојичић Ђ., Хагиолошки прилози о последњим Бранковићима (1939, Нови Сад) 1—18.

Реч је о деспоту Стефану Слепом, деспотици Ангелини, деспоту Ђорђу, архиепископу Максиму и деспоту Јовану; поред разних података има и расправљања о датуму постанка извесних богослужбених књига.

617. Радојичић Ђ., Четворојеванђеље из 1552, Гласник Народне библиотеке 1—2 (1940, Београд) 12—19.

Доказује да је исправна теза оних који сматрају да је Четворојеванђеље аштампано у Београду на Сави и Дунаву.

618. Радојичић Сп. Ђорђе, в. Ванлић Ј. Милорад, Радојичић Сп. Ђорђе бр. 543.

619. Радојичић Н., О преводу Душанова Законика (извод из рада приказаног на седници Историског института), ГлСАН I св. 1—2 (1949) 264—265.

Треба узимати само оригиналне текстове као подлогу научнога рада, јер преводи не могу бити сасвим поуздани. Илустрације ради предавач је показао на

најзнаменитијим преводима Душановог Законика колико тешиоћа пружају преводи. Затим је предавач упознао слушаоце с језичким особинама Душановог Законика и са главним проблемима који су искрсли приликом његовог превођења на данашњи српски језик. Најзад је пред слушаоце изнео принципе којима се руководио преводећи Душанов Законик.

620. Радојчић Никола, Властел у закону градском номоканона св. Саве (приказано на I скупу Академије друштвених наука 10 јула 1944), Глас САН СХСIII (1949) 1—14.

Овај одељак Савиног номоканона претставља превод из законика византијских царева македонске династије. Писац констатује да се при превођењу са „суптилног грчког језика“ на словенски наилазило на велике тешкоће, потребни изрази су више стварани него што су узимани из живог лексичког блага. Грчка именица *ὀρθρον* преводи се са *власшел* (реч коју је Миклошич у Лексикону потврдио и другим текстовима), *бољар* и *кнев*, — ради избегавања „какофоније“, како то мисли писац. Наука очекује да се тананије испита семантика тих и сличних израза.

621. Радојчић Никола, О једном наслову великога војводе босанскога Хрвоја Вукчића, ИЧ I св. 1—2 (1948) 37—53.

Рђаво прочитана реч *Врама* (*Врама Хрвоје*) као *Ѡ Храма* изазвала је крупне заблуде у науци; *Врама* је реч примљена од Маџара и давала се као висока титула власти.

622. Радонић Јован, Дубровачка акта и повеље III св. 2, Зборник за ИЈК III одељ. IX (1939) XXVI 1—544; III св. 1, Зборник за ИЈК III одељ. X (1939) XIV 545—1098; IV св. 1, Зборник за ИЈК III одељ. XI (1941) IX 1—787; књ. IV св. 2, Зборник за ИЈК III одељ. XII (1942), 2—850.

623. Раичевић Свет., О старим српским гробљима по Метохији, НО 8 (1939) 121—122.

По гробљима, где се понекад нађу једва читљиви натписи на црквенословенском језику, може се закључивати да су Срби раније живели на месту данашњих Арбанаса.

624. Рачки д-р Андрија, Прилози к повјести града Сушака (1947, Сушак) 1—246.

Излажући појединости из разних области друштвеног живота у граду Сушаку током историје, писац укратко износи нека топономастичка тумачења са његове територије (без научног продубљивања, популарно), а на крају даје текстове Винодолског закона, Трсатских урбара (из 1605 год. на талијанском језику, 1610 на народном) и Трсатског статута (из 1640 на народном). Текстове писане народним језиком транскрибује модерном латиницом.

625. Резолуција извршног одбора: Начин издавања старих језичких споменика, III Конгр. бр. 5, 31.

Споменике треба издавати тако да се „може увек реконструисати оригинал и са графичке и ортографске стране“; „када споменици имају првенствено књижевни интерес, они ће се издавати тако да их могу лако читати и шири кругови“.

626. Сведочанство о косовској битци, НО 25—27 (1939) 420—423.

Фрагменти из Константина Филозофа, из писма флорентинске општине краљу Твртку, из Трношког летописа, Шукрулаховог записа, хронике Ашик-паше Заде, записа Бенедикта Курипешића (све из 14—16 в.).

627. С и н д и к И., Архивска грађа у Боки Которској, ИЧ I св. 1—2 (1948) 367—375.

Преглед бокељских архива који су засада у неуређеном стању.

628. С м и р н о в њ Н., Колекција копиј старих надписа в с е р б с к и х љ ц е р к в а х љ, Сборник рускаго археологическаго общества (1940, Београд) 101—124.

Реферат о збирци копија натписа покупљених из 113 цркава и манастира.

629. С о л о в ј е в д-р А., Богишићева збирка омишких исправа XVI до XVII в., Спом ХСII, 9—96.

Збирка од око 200 оригиналних писама писаних омишким властима од стране суседних власти (турских ага и диздара, кнежева пољичких и приморских). Издата обичном данашњом ћирилицом. Писма су „драгоцена грађа за филологију, јер су сва писана живим народним језиком и то од различитих писара од којих је сваки уносио у писање своје дијалекатске црте. Један пише чакавски, други штокавски, већица икавштином али има и екавских облика“.

630. С о л о в ј е в А., Студије из историје нашег народног права у XVIII веку, Гласник ЗМС II (1947) 207-240.

Садржи неколико дијалекатских текстова из Црногорског Приморја.

631. С о л о в ј е в д-р Александар, Извештај (о истраживању исправа у Паштровићима), ГЗС и ВС VI (1939) 55—56.

Писац је прегледао 1462 исправе, углавном у приватним архивама, а преписао је свега 130, из XVI—XIX века. „Мислим да ће сва ова документа, кад буду објављена, бити од велике користи за историско-правне и за филолошке студије“.

632. С о л о в ј е в д-р Александар, О натпису на гробу великог казнаца Неспине, Гласник ЗМС III (1948) 236—237.

Писац чланка слаже се са читањем имена д-ра Јова Вуковића, само даје малу варијанту тумачења текста.

633. „Српски Рјечник“ (1818), Борба 11-IX-1947 (Београд) 2.

Кратке информације о Вукову Речнику. Одломак из предговора првом издању и један пример („Школа“).

634. С т а ј и ћ В а с а, Из историје краљевског и слободног града Сомбора, ГИДНС XIII св. 41—42 (1940) 386—396.

Нема филолошких ни етнографских података, али има неколико икавских и славјанских текстова правне садржине из краја XVIII в.

635. С т о ј а н о в и ћ Д. П., Неколико верзија о подвигу Милоша Обилића, НО 25—27 (1939) 444—445.

Изнето причање Константина Филозофа и неколико старих помена из турских извора (фермана, писаних историја и сл.).

636. С т р а њ а к о в и ћ д-р Драг., Како је постало Гарашаниново „Начертаније“, Спом ХСI (1939) 1—116.

Дат је текст „Заховог плана“ писан предвуковским језиком и ортографијом и текст Гарашаниновог „Начертанија“ на модернијем језику и Вуковим правописом.

637. Тасић Милан, Горски вијенац и његови коментатори. Тумачење најтежег места у Горском вијенцу (1945, Београд) 4—12.

Тумачење стихова 2290—97 М. Решетара, Б. Ковачевића, Т. Ђукића и пишчево.

638. Томић С., О горичком рукописном зборнику из 1442 год. (извод из предавања одржаног на седници Института за проучавање књижевности), ГлСАН I св. 1—2 (1949) 181.

Опис садржине Зборника и његових спољашњих обележја.

639. Торбарина Ј., Методолошко испитивање извора дубровачко-далматинске књижевности, III Конгр. бр. 3, 114—115.

„Да би се могао дати коначан суд о културно-хисториској важности старе дубровачко-далматинске књижевности, потребно је проучити изворе и стране узоре писаца“. ... „Поред незнатног елемента народне и пучко-варошке поезије, постоји врло јак и непосредан талијански, махом петраркистички, утјецај, затим безначајан и посредан утјецај класика, док се о утјецају провансалских трубадура, непосредном или посредном, не може озбиљно говорити“.

640. Троицки Сергије, Ко је превео Кричију са тумачењима? (примљено на I скупу Одељења друштвених наука 22 априла 1948), Глас САН СХСIII (1949) 119—142.

Писац жели да докаже, насупрот разним другим хиотезама које бележи наука, да је превод Иловичке крмчије, и то директно са грчког језика, извршио св. Сава.

641. Turdeanu Emile, Georges Branković et les pays roumains, III Конгр. бр. 2, 203—205.

Даје сумарна обавештења о списима непознатим јавности, а нађеним у заоставштини Ђорђа Бранковића. Ти списи могу да пруже материјала за проучавање веза Ђорђа Бранковића са Румунима.

642. Ђоровић Владимир, Житије Симеона Немање од Стевана Првовенчаног, Пос. изд. СКА СХХV (1939) 1—77.

У издању текста Ђ. се придржавао оригинала, једино је разрешавао скраћенице. Има нешто палеографских и историских података о житију.

643. Ђоровић д-р Владимир, Питање о хронологији у делима св. Саве, ГодНЧ XLIX (1940) 1—69.

У овој историској расправи, у којој писац упоређује податке о хронологији код Саве Немањића и чињенице познате по другим историским изворима, у одељку „Ко је отац Немањин“ (21—43), има палеографских информација о Грдовом натпису, Поваљском натпису и неколико узредних напомена о другим старим споменицима.

644. Ђоровић Владимир, Прошлошко житије св. Саве, Пос. изд. СКА СХХV (1939) 77—89.

Рукопис је из XIV века, од непознатог писца. Издавач га даје са каснијим варијантама.

645. Ђоровић Владимир, Узајамна веза и утицај код старих словенских записа, Глас СКА CLXXVI (1939) 99—170.

646. Филиповић С. Мил., Надгробни споменици из Пусте Реке из XIV века, ИЧ I св. 1—2 (1948) 254.

Натпис кратак, стереотипан.

647. Филиповић С. Мил., Старе српске књиге и рукописи по северноисточној Босни, Гласник ЗМС III (1948) 251—260.

На свом путовању по источној Босни писац чланка нашао је по манастирима, црквама и код приватних лица разне старе рукописе и штампане књиге од којих је већина до данас била непозната. Дат је опис сваког наведеног рукописа. Многе рукописе писац је предао Народној библиотеци у Београду.

Ф. К.

648. Фрчек Јан, Начин издавања старих језичких споменика, III Конгр. бр. 3, 25—27.

Наглашава потребу брижљивог и критичног поступка.

649. Хам д-р Јосип, *Etymologicon Illyricum*, НВЈ LI (1942—1943) 12—36.

Писац говори о нештампаном дјелу М. Р. Катанчића „Правословник“. Катанчић је израђујући тај рјечник дошао до ријечи „свемогућ“. Мало послје тога је умро. Као Славонац писао је икавски. Хам говори о важности овога рјечника и успоређује га с Вуковим. Наводи и Катанчићеве приговоре Вукову рјечнику.

М. Х.

650. Херков д-р З., Статут Града Ријеке из године 1530 (1948, Загреб) 1—609, са 8 слика.

Писац даје палеографско тумачење оригинала и податке о неколиким преписима, о талијанском преводу и о штампаном издању из 1910 год. овог статута. У књизи има историских и правних коментара. Истиче се да је говорни језик у то време на Ријечи био хрватски, а дипломатски, језик писаних докумената — латински, док о издавању званичних аката на талијанском језику у то време нема помена. Даље се даје хрватски превод и латински оригинал статута, а на крају индекс израза, речник мање познатих латинских речи и четири факсимила.

651. Чајкановић Веселин, Живот св. Саве, епископа, сина Симеона Стефана, краља Рашке, од Ивана Томка Мрнавића, Пос. изд. СКА СХХV (1939) 115—147.

Латински оригинал и српски модерни превод текста из 1630 год. Ч. се послужно и са неколико других старијих издања.

652. Чремошник Г., Оригинални документи јужнословенских владара у Млетачком архиву, Спом ХСIII (1940) 123—132.

Опис спољашњих обележја ових повеља: на *српском* Милутинова повеља ртачком манастиру св. Марије; Сандајева повеља од 1 новембра 1423 год. на *авишњинском*; Твртова повеља од 23 августа 1385; уговор Јелене и Балше са Млещима од 27 октобра 1409; повеља Балшина од 30 јануара 1413; повеља Стефана Томе од 15 априла 1444; повеља Стефана Томе од 2 октобра 1450 г.

653. Чремошник д-р Г., Оригинални документи јужнословенских владара у Млетачком архиву, Спом ХСIII (1940) 1—12.

Опис „спољашњих обележја оних наших докумената који се чувају у Млетачком архиву“.

654. Чремошник д-р Грегор, Босанске и хумске повеље средњег века, Гласник ЗМС III (1948) 104—143.

У овом чланку описане су босанске и хумске средњовјековне повеље до средине XIII вијека. Из босанских повеља тога времена сачувана је повеља Кулина бана од 1189 г. и четири повеље бана Матије Нинослава написане 1232—1249

г. Из Хума сачуван је уговор 1196 г. кнеза Мирослава с Дубровником, двије повеље кнеза Андрије написане 1227—1249 г., једна повеља жупана Радослава 1225 г., писмо кнеза Чрномира 1222/54 г. и писмо општине попова Дубровника из треће четвртине XIII вијека. Дат је опис историје сваке повеље и наведена су издања. Опис садржи и детаљније описивање сваке повеље: врста пергаментна на којем је писана повеља, квалитет, дебљина, размјер и припреме за писање. *Ф. К.*

655. *Чремошник Грегор*, Нотарске листине са Ластова, Спом ХСI (1939) 1—63.

656. *Чремошник Грегор*, Студије из српске палеографије и дипломатике, ГлСНД XXI (1940) 1—19.

Писац износи мишљење да термини „улав“, „полуулав“, „скоропис“, („брзопис“) не обухватају све врсте ћирилског писма; досадашње дефиниције појединих врста писма неодређене су, па је потребно да се и за палеографију ћирилице узме „мерило дволиниског или четворолиниског система и мерило међусобне повезаности или неповезаности слова“. Досадашњи палеографски радови „узимали су у обзир готово искључиво писмо књига и једва узгред се освртали на писмо повеља и канцеларских аката“. Међутим ново се стварало у световним канцеларијама. У току XVIII века у овим канцеларијама развило се полумајускулно писмо (полуулав) за које је најкарактеристичније слово *а* са својим продужењима над цртом и испод црте. Крајем XVIII века процес прелаза у четворолиниски систем био је завршен „када су се истом процесу придружила и слова *ѡ*, *з*, *г*“, понекад и слова *ж*, *жс*, а слова *б*, *в*, *к*, *ш* променила свој облик па се тако добило чисто минускулно писмо, из којег су се доцније развиле две врсте дипломатске минускуле. Не треба употребљавати неодређени термин „скоропис“, него треба говорити „о минускули када се ради о књижевном писму, а о курсиву када се ради о писму са међусобно органским повезаним словима“. Према томе у ћирилици постоји 1) улав (мајускулно писмо), 2) полуулав, 3) минускула, 4) дипломатска минускула (косо-непаралелна и окомито паралелна; размер између трупова слова и њихових продужења просечно 1—3), 5) курсив (у почетку полукурсив; међусобно спајање налази се код малог броја слова).

Даље се говори о повељи краља Драгутина (код Миклошича под бр. 20) за коју писац доказује да је Драгутин није никада одобрио, и о верзијама Душанове повеље о уступању Стона Дубровнику, са доказивањем да „српска није превод латинске, ни обратно — латинска није превод српске“. *К. Т.*

657. *Чремошник Грегор*, Хирографи у српској дипломатици средњег века, ГодСФФ IV (1939—1940) 207—213.

Истиче да „у битности хирограф претставља у писаној форми исто што у неписаној форми претставља у нашем народу добро познати рабш“. Међу српским документима има само три хирографа, а сва три су писана од једне исте руке. Хирографисање докумената „нашло је за неколико деценија примену само у Дубровнику где се и уплив запада осећао јаче“.

658. *Шеровић Д. П.*, Натпис с именом краља Твртка на старинској црквици св. Антуна у Тивту, Глас Народног универзитета Боке Которске V (1939).

659. *Шеровић П.*, Неколико цртица о раду епископа Рајачића, ГИДНС XII (1939) 229—232.

Кратак текст на црквенословенском: епископ говори о потреби просвете код свештенства. Препоручује Летопис Матице српске.

660. Штефанић Вјекослав, Глаголски рјечник црквенословенског језика из г. 1754, III Конгр. бр. 2, 65.

Реферат о једном рукописном речнику крчког глагољаша Ивана Краљића.

ђ) Историја српскохрватског језика

661. Барац Антун, Хрватски правописи, Народни лист I-V-1946 (Загреб).

Писац износи укратко историјат хрватског правописа од Илирског прејорода до данас. О питањима правописа у Хрватској увијек су одлучивали политичари и граматичари, а не књижевници. Најбољи хрватски правопис био је у времену од 1929—1939, како га је у својој књизи разрадио Боранић. Будући да је уведен за време диктатуре, дакле из политичких разлога, Хрвати га нису радо примили и нису се радо њиме служили, нарочито не они књижевни кругови који нису морали. Политички разлози довели су и до етимолошког правописа за вријеме окупације. Писац исправно тврди да је потребно да хрватски правопис буде сталан, јер је то једно од обиљежја у континуитету културнога и народног живота. У чланку се Барац залаже за логичку интерпункцију јер она даје могућност књижевнику да своје мисли повеже онако како их сам повезује, а не механички.

М. Х.

662. Барић Х., Наш неолатинизам Бошковићева доба, СКЗ 304 (1943) 67—74.

Дубровчани нису били у културном погледу „романизирани“; Дубровник није дао ниједног песника на талијанском језику; Дубровчани су писали латински јер је то био тада међународни језик науке. Али стилском лепотом се одликују само дубровачка дела писана „словински“, и Дубровчани су тога свесни.

663. Богичевић Јован, Д-р Мита Костић, Покушаји бечке владе око увођења народног језика и правописа у српске, хрватске и словеначке школе крајем 18 века, ГИДНС XII (1939) 246.

[Приказ]. Изражава се похвално и укратко излаже садржину.

664. Брајер Мирко, Сењ — колијевка хрватског тискаства (у књ. „Хрватски културни споменици“) (1940, Загреб) 53—58.

О раду сењске штампарије и њеном значају за културни развој нашег народа.

665. Веселиновић Л. Рајко, Арсеније III Црнојевић у историји и књижевности, Пос. изд. САН СЛI (1949) 103.

О карактеру и историској улози Арсенијевој, са прегледом досад изречених мишљења о њему. Нема нових података о самој сеоби. На стр. 80—89 претреса се питање презимена Арсенијевог. Писац је мишљења да је патријархово презиме одиста било Црнојевић.

666. Гавела Ђуро, Вукова „партија“, Књижевност II св. 2 (1947, Београд) 224—232.

„Вукова реформа разделила је Србе у Аустрији на две главне „партије“: Стратимировићеву, *славјанску* („калуђерску партију“) и Вукову, *народну*“.

„Чланови Вукове партије, нарочито неколико њих, верних и оданих, који су били и главни стубови њени, живо су учествовали у свему што је Вук радио и што се њега тичало“.

667. [Даничић Ђуро], Из Даничићевог „Рата за српски језик и правопис“, Мл IX (1947) 59—63.

Одломци.

668. [Даничић Ђуро], Из „Рата за српски језик и правопис“, Преглед 8—9 (1947, Сарајево) 580—583.

Прештампан онај дио у коме Даничић говори о томе „како нам се књижевници не могу да погоде ни каквијем словима треба да пишемо“, и о потреби увођења једног, Вуковог правописа, затим о заслугама Вуковим за књижевност.

669. Ђоковић М., Народни језик у Стерије, Књижевност II св. 2 (1947, Београд) 253—258.

Стеријине трагедије писане су обично славеносрпски, али зато има у изобиљу народног језика у комедијама. Интересантна је трагедија „Милош Обилић“ у којој Негода, прост човек, говори одличним народним језиком, а племићи књишким.

670. Ђорђић П., Порекло српске азбуке, ПросвГл LX бр. 1 (1944) 26—32.

Препричавање познатих чињеница у вези са глаголицом, ћирилицом, латиницом, Вуковом азбуком.

671. Ефендић Фехим, Извештај о истраживању старе ћирилице у употреби код муслимана у Босни и Херцеговини, ГЗС и ВС VII (1940) 41—46.

Писац је нашао у понеким старим муслиманским породицама употребу „босанчице“, на другим местима трагове или успомену на то писмо. Сазнао је и за називе тог писма у народу и низ појединости о његовој употреби и ишчезавању.

672. Жеравчић М., Српски језик као дипломатски језик на Порти у току XV и XVI столећа, Црква—календар Српске православне патријаршије за преступну 1948 год. (Београд) 23—24.

Даје податке који речито говоре о значају српског језика као дипломатског језика на Балкану, али истиче да ће се „права важност и обим употребе српског језика тек видети када се прегледају и објаве сви важнији документи из турских државних архива“.

673. Д-р И. А. Н., Прве књижевне везе Срба и Хрвата, НО 21 (1939) 325—327.

Разбијање провинцијалних оквира у књижевности заслуга је писца, историчара и граматичара 17—18 в., затим Вука који је био идеолог препорода.

674. Ившић Стјепањ, Сугласнички скуп „шћ“ у ријечима „лише, тријеше и прошће“, НВЈ L (1941—1942) 343—344.

Износи своје мишљење о постанку тих ријечи и не слаже се с мишљењем Маретићевим у „Граматици и стилистици“ 2 изд. 1931, 83.

675. Илић Јордан, Српске школе у доба Немањина, Гласник Српске православне цркве 1-IX-1946 (Београд) 78—81.

Истичући и сам оскудност података, покушава колико-толико да реконструира историју наших школа у средњем веку. Сматра да је писменост била доста развијена, нарочито у доба цара Душана.

676. Јагић Ватрослав, Изабрани краћи списи, уредио и чланке са страних језика превео Миховил Комбол (1948, Загреб) 639.

Књига садржи предговор уредника, 21 Јагићев чланак, 25 Јагићевих приказа и библиографију његових радова. В. приказ у овом броју ЈФ, 311—313.

677. Јонке Људевит, Језикословни рад Блажа Тадијановића (посебан отисак из „Часописа за хрватску повијест, језик, књижевност и умјетност“ књ. II бр. 1—4) (1944, Загреб) 19.

Писац говори о језикословном раду у Славонији у 18 стољећу. Поред осталих језикословаца тога времена потребно је споменути и име фрањевца Блажа Тадијановића који је написао дјело „Свашта по мало, илити кратко сложење именах и ричих у илирски и њемачки језик“, I изд. у Магдебургу 1761, II изд. у Тропави 1766. То је кратка граматика хрватског и њемачког језика, кратак хрватско-њемачки рјечник, хрватско-њемачки разговори и писма, а у другом издању и кратке хрватско-њемачке војничке упуте. Дјело је имало послужити војницима Хрватима, да науче најпотребније из њемачког језика и да се упознају с правилима свога језика. За нас је у дјелу важно то што је Тадијановић наступао као чистунац у подручју хрватског или српског језика. Он наводи у своме рјечнику многе стране ријечи које се говоре у његовом крају, а које би требало замијенити хрватским ријечима.

М. Х.

678. Јуришић д-р Блаж, Нацрт хрватске словнице. I гласови и облици у повијесном развоју (1944, Загреб) 1—194.

Књига је имала послужити као репетиториј студентима Свеучилишта у Загребу прије доласка на испит из хрватског језика. У уводу има обиљежје свога времена.

679. [Караџић Вук], Из предговора „Првог српског буквара“ (из Граматичких и полемичких списа Вука Стефановића Караџића, књ. II 280—281), Глас 12-IX-1947 (Београд) 5.

Одломак.

680. [Караџић Вук], Из предговора првом издању „Српскога рјечника“, Преглед 8—9 (1947, Сарајево) 583—585.

Узето оно мјесто из предговора гдје Вук устаје против словенског језика и „поправљања“ народног језика словенским, а заступа мишљење да „треба писати српским језиком као што народ говори“; и даље, мишљење Вуково како све треба да се растумачи и опише поједина ријеч у рјечнику.

681. [Караџић Вук], Писмо о српском језику, (из Граматичких и полемичких списа Вука Стефановића Караџића, књ. III 187), — Глас 5-IX-1947 (Београд) 5.

682. Кнежевић В. Мил., Вук и народно просвећивање, Народно просвећивање април 1940 (Београд) 52—54.

Вук је просвећивање народа засновао „на непролазним тековинама народног језика и духа“.

683. Ковачевић Б., Српски удео у бугарској култури, изд. Коларчевог народног универзитета (1940, Београд) 1—23.

Од познатих ствари помиње употребу фрањевачког босанског језика у бугарској католичкој цркви и Вуков рад на бугарској филологији; а од мање познатог наводи неколико писаца XIX в. који су у лингвистичком и културном погледу мешавина српског и бугарског.

684. Крушевац Тодор, Вуков одјек у Босни, Преглед 8—9 (1947, Сарајево) 572—580.

Изражаје политичке прилике у Босни и стање писмености до Вука и за вријеме Вука. Констатује да је Босна била заинтересована Вуковом борбом за

нови правопис и за народни језик у књижевности и поред тога што је то вријеме буна и немира у Босни.

Наводи да се писменост почиње да шири у Босни баш преко Вукових књига. Босна је међу првима примила Вукове идеје о језику, народни и нови правопис, без и најмање отпора од стране црквених кругова. Као јединог Вуковог противника наводи Симу Милутиновића Сарајлију.

Помиње неке писце Босне и Херцеговине из прве половине 19 вијека и каже да су сви они писали чистим народним језиком. 1866 отворена је штампарија у Сарајеву и у њој се издају „на двије године раније него у Србији књиге и новине на чисто народном језику и новим правописом“.

Повлачи да је Босна дала највећи број следбеника на пољу сабирања народних умотворина. Н. С.

685. Мајер Антун, Словенски рефлеси илирских гласова и разлике између балканско-илирског и венетског језика, в. бр. 276.

686. Мошин д-р Владимир, Уговор Св. Саве са светогорским протатом о земљи за виноград. Са прилогом за историју српског брзописа, в. бр. 597.

687. [Мркаљ Саво], Сало дебелого ера либо азбукопретрес. У Будиму граду 1810. Изд. Матица српска (1949, Нови Сад).

688. Павичић Јосиф, Недовршено дјело, КњН I бр. 26 (1948) 4. Материјал наших старих речника одговара друштвеним приликама различитих епоха. У поређењу са њима данашња је лексика умногоме измењена. — Веза између наслова овога чланка и његовог садржаја није сасвим јасна.

689. Павловић Миливој, Значај 1839 год. у формирању српскога књижевнога језика, СКГл 16-XII-1939, 464—470.

О постепеном увођењу елемената из других дијалеката у првобитно чист Вуков млађи херцеговачки. Год. 1839 овде је стварна прекретница, тада „је Вук Караџић свој језик схватио као књижевни језик у правоме смислу и... дао дефинитивну форму томе језику“. Најбољи је доказ за то што је он с писањем *тј* и *дј* удружио и писање *ми* место *мл* у примерима као *много*.

690. Панић-Суреп Милорад, Како је постао Српски рјечник, Дуга 13-IX-1947 (Београд).

Популарно испричана историја састављања, обраде и штампања првог издања Вуковог Рјечника.

691. Пејановић Ђорђе, Штампарије у Босни и Херцеговини за турског времена, Преглед IV св. 1 (1949, Сарајево) 22—28.

У почетку писац излаже какво је стање у Босни било после доласка Турака. Говори о побудама за штампање књига — прво црквених — и о првим штампаним књигама ван Босне и Херцеговине; затим о првим штампаријама по нашим земљама. Прва штампарија у Босни била је у Горажду 1529 г. После тога долази до замирања сваког рада крајем XVI вијека, XVII, током XVIII и прве половине XIX в. због врло тешких политичких и економских прилика. Поновно отварање штампарије у Босни пада око 1866 г.; излаже се цијели њен историјат до отварања њеног у државну штампарију 1922 г. Спомиње се и оснивање католичке штампарије у Босни 1872 г. и судбина те штампарије све до 1941 г. Н. С.

692. Петковић М. Константин, Кратка историја штампања књига, Графичка ревија (1941, Београд) 9—12.

Даје историјат српских штампарија од постанка прве српске штампарије до данашњих дана.

693. П(оповић) И(ван), Реформе нашег правописа, Дуга 26-III-1949 (Београд).

Прегледно и популарно говори о реформама св. Саве, Константина Филозофа и Вука Караџића.

694. Поповић Павле, Један заборављен чланак Вуков, Прил. XIX св. 1—2 (1939) 1—7.

Дат у целини Вуков чланак, штампан у Српским новинама 1860 год., где се Вук жестоко обара против министра Црнобарца због његове одбране „правитељственог“, застарелог језика у полемици између Друштва српске словесности и Министарства просвете.

695. Почечи штампарско-издавачког рада, Преглед 11—12 (1947, Сарајево) 754—761.

Опширно говори о власнику прве штампарије Игњату Сопрону, о првом уреднику и о политичкој линији првих недељних новина (Босански вјесник).

Први штампарски рад била је пјесма посвећена Осман паши; послје тога штампан је први број Босанског вјесника. Прва књига, штампана у овој штампарији (1866), била је „Наравоученије о човеку и његовим дужностима“. И пјесма, и новине и књига штампане су Вуковим правописом и писане лијепим и чистим народним језиком.

696. Радојичић Ђ., Доба постанка и развој старих српских родослова, ИстГл II (1948) 21—36.

Родослови су првобитно постали зато да докажу Тврткуву родбинску везу с Немањићима и да на тај начин оправдају његова рефлектирања на српски престо.

697. Радојичић Ђ., О штампању књига у Црној Гори у XV и XVI веку (извод из рефератата одржаног на XVI састанку чланова Института за проучавање књижевности), ГлСАН I св. 1—2 (1949) 192.

Говори о библиографској заблуди Пајсија Хиландарског да се у Бугарској почело са штампањем књига још у XIV веку, у доба цара Шишмана, затим износи нове податке о штампању књига у Црној Гори.

698. Радојичић Ђ., Слова са Обода (извод из предавања одржаног на седници Института за проучавање књижевности), ГлСАН I св. 1—2 (1949) 171.

Даје нове податке о словима која су нађена на месту на коме је по народном предању била штампарија Црнојевића.

699. Радојичић Ђорђе, Да ли је у XV веку постојала штампарија у Подгорици, Богословље XV св. I (1940, Београд) 13—28.

Образлаже несигурност и ненаучност подлоге веровања о Подгоричкој штампарији.

700. Радојичић Сп. Ђорђе, Јеромонах Мардарије од Мркшине цркве, Графичка ревија I (1941, Београд) 1—4.

О преписивачком раду и о првој штампарији у Београду (1552 г.). Први београдски штампар је Мардарије. За Мркшину цркву, из које је био Мардарије,

није утврђено где се налазила. У тексту има шест факсимила из појединих црквених споменика, штампаних током XVI в. у Београду и у Мркшиној цркви.
[Чланак је прештампан у ПросвГл бр. 6—7 (1942) стр. 269—272].

701. Радојичић Сп. Ђ., *Emile Turdeanu, Grégoire Cambiak, faux arguments d'une biographie* (Revue des études slaves, tome XXII 1946, 46—81), ИстГл 2 (1949) 97—98.

Сматра да је после расправе Емила Турдеану сасвим поколебано тумачење Јацимирског да је монах Гаврило исто лице са Григоријем Цамблаком.

702. Радонић д-р Јован, Штампарије и школе римске курије у Италији и јужнословенским земљама у XVII в., Пос. изд. САН СХLIX (1949) 5—147.

После Тридентског сабора специјална конгрегација, која се бринула о црквеним питањима наших католичких крајева, заузела се за подизање штампарије и за проблем азбуке и језика у вези са издавањем црквене литературе. Говори се о књижевној делатности Качића, Леваковића, Микаље и др. У одељку о школству реч је о језуитским колегијима и школама за подизање свештеничког подмлатка. Много историске и архивске грађе.

703. Ражнатовић М., Вук и омладина, Мл IX (1947) 64—68.

Проблем правописа се развио у виду борбе између „младих“ и „старих“; млади су имали право и победили су.

704. Решетар Милан, Главне особине Гундулићева језика, Рад ЈА 273 (1942) 1—44.

На темељу језика у Гундулићевим дјелима и у досада непознатом дјелу Николе Сараковића „Регула присветога Бенедикта“ Решетар утврђује своју ранију тврдњу да су дубровачки пјесници били штокавци и јекавци и када су писали претежно или дјеломице икавски и када су употребљавали неке чакавизме.

705. Решетар Милан, Изговор и писање прасловенскога вокала *ѣ*, Рад ЈА 273 (1942) 207—225.

На темељу својих испитивања старије и новије књижевности, а нарочито на темељу изговора тога гласа у црногорским говорима и у говору дубровачком, писац мисли да треба што конзеквентније проводити правило да се за дуго *ѣ* пише *ије* а што мање *је*, премда то не одговара увијек правој изговору. Писац помиње изузетке у којима се то допушта.

706. Сакач С., Значај јеронимске легенде за одржавање и ширење средњовековне народне хрватске писмености, III Конгр. бр. 1, 156—157.

„Јеронимска легенда је више страног, литерарног, латинско-бenedиктинског, неголи домаћег глагољашког подријетла“... „Cosmographia Aethici Iстриа ad Hieronymo in lat. breviarum redacta“ нема никакве везе са св. Јеронимом и по садржају и лошој латинштини спада у меровиншко доба и писана је послје „Etimologije“ Изидора Севиљског (636)*. Све се више утврђује хипотеза да су Хрвати „смјеса Славена и кавкаско-црноморских Иранаца“ што их је хунски вал концем IV века зано на Вислу*. Зато су они и примили глагољицу као савршенију форму свог некадањег „скитског алфабета“.

707. Стајић Васа, Буњевачки говор као језик званичења у Бачкој, ГИДНС XIII (1940) 162—168.

У XVIII в. је постојао, изгледа, званични „илирски“ језик у Аустроугарској монархији: штокавски икавски. Некипут је тај књижевни икавски језик близак

славонским писцима. Али има и текстова које су несумњиво писали бачки Буњевци, из чијих се редова регрутовао бирократски апарат. С. наводи превод Урбарија Марије Терезије, за који се зна да је израђен у Бачкој. И правопис може имати више славонски или више бачки карактер (славонски *пј*, бачки *пу=њ*). Аутор наводи и неколико других текстова који показују ове две језичке варијанте.

708. Стојичевић Ал., За уважање Кашићеве и Бохоричеве граматике, III Конгр. бр. 2, 62—64.

„Ближи је и важнији однос Кашићев ка Бохоричу од односа ка Мануцију“.

709. Tangl E., Die Stellung des Enklitikon im Hinblick auf die gleiche Frage in den anderen slavischen Sprachen, III Конгр. бр. 2, 66.

Архаична је особина српског језика да енклитика чува друго место у реченици. Даљим развојем појавили су се и ретки случајеви са енклитиком на трећем месту.

710. Тентор Мате, Лексичко подударане чакавштине, словенског (словеначког) језика и кајкавштине, III Конгр. бр. 2, 68.

„То ће подударане потјецати из њихова блискога живота у прадомовини“.

711. Фанцев Фр., Значај јеронимске легенде за одржавање и ширење средњовековне народне хрватске писмености, III Конгр. бр. 1, 155—157.

„Свети Јероним као тобожњи обретник глаголице није требао бити измишљен тек око г. 1248, да због тога Хрвати тобоже лакше добију одобрење за њу, већ се он таквим почео зацијело сматрати од оног часа кад је Далмата престао значити човјека Романа, етнички различнога од Хрвата, Славена, народа који је у VII вијеку населио а од 8—9 почео постајати господујућим народом оних дијелова римске Далмације — Илирика гдје је Јероним рођен“.

712. Форетић д-р Винко, Оток Корчула у средњем вијеку, Дјела ЈА XXXVI (1940) 1—366.

Историја Корчуле са освртом на становништво и језик у одељку „Становништво, насеља и језик у јавном животу“ (стр. 327—328).

е) Метрика

713. Винавер Ст., Покушај ритмичког проучавања мушког десетерца, ППНП 2 (1939) 194—244.

Језик без ритмичких особености могао би и да не буде једносмислен и докраја схватљив. Уз помоћ ритма даје се личнији израз; он враћа речима узмаклу емоцију. Између десетерца и југозападног наречја постоји органска веза. Ритмичке појединости десетерца, његове цезуре, каденце и акценат описују се са доста песничког кићења. Опширна анализа „Почетка буне на дахије“.

714. Wünsch Walther, Der musikwissenschaftliche Beitrag zur Erforschung der serbokroatischen Volksepik, III Конгр. бр. 2, 161—162.

Захваљујући својим формама, каквих на Западу више нема, српскохрватска народна поезија претставља драгоцен прилог науци о епској уметности и музикологији.

715. Витезица В., Мелички и рецитативни стадиј Хомеровог хексаметра и народног десетерца, III Конгр. бр. 2, 158—160.

Покушаји да се од косовских песама сачини косовска епопеја узалудни су: за еп је потребан специјалан стил, потребно је да епски стих пређе из меличког

у рецитативни. Такав прелаз догодио се у грчкој поезији и у химници средњег века, док су наши гуслари још увек певачи, а не рапсоди.

716. Кошутић Радован, О тонској метрици у новој српској поезији (1941, Београд) XVI+294.

В. приказ у овом броју ЈФ, 173—196,

717. Латковић Видо, О транскрибовању неких стихова у „Горском вијенцу“, ГодСФФ IV (1939—1940) 217—223.

У издању „Горског вијенца“, које је 1940 год. за штампу приредио М. Решетар, место дугог *ѝ* свуда је писано *ије*, па се на тај начин у неким стиховима добио један слог више. То је неправилно, јер Његошев десетерац „и кад се највише удаљава од народног, као у Лучи Микрокозма, ... остаје строго силабичан“. „Његош је у свести испуштао један слог из *ије*, елидирао је оно *и* а није га сливао са наредним самогласником у дифтонг“. Ово писац доказује на темељу Његошевог рукописа. Он предлаже да се у случајевима када је у стиху потребно имати један слог мање, пише *је* место *ије*. Даље наводи примере компаратива који се у овом издању свршавају на *ији*, због чега се у стиху добија један слог више. „У Његошевом крају, међутим, ови и слични компаративи не изговарају се са *ији* на крају него са дугим и ненаглашеним *и*; тамо се каже сјајни, чудесни, воли, мрзни“, па је тако писао и Његош, што се види из рукописа: „А воли бихъ да надяча мањи“, које би требало писати „а воли бих...“.

К. Т.

718. Петровић Анте, Класична метрика у хрватској и српској књижевности (1939, Београд) 1—135.

На примерима из стваралаштва југословенских песника — од Матије Петра Катанчића до Владимира Назора — показује како су се у нашу поезију пресађивале стопе (и строфе) класичне поезије. Било је покушаја да се уведе и квантитативна метрика (Катанчић), али се, углавном, сви примери односе на стопе, грађене на бази граматичког акцента.

719. Смердел д-р Антон, Анте Петровић: Класична метрика у хрватској и српској књижевности, Београд, 1939, — ГлПД XX св. 11—12 (1940) 930—935.

[Оцена]. Повољна.

720. Фанцев Фр., Проблем двострукоримованог дванаестерца и његов значај за развитак српскохрватске метрике, III Конгр. бр. 1, 164—165.

У нашој приморској књижевности јављају се два типа таквог дванаестерца, за које не постоји узор у другим литературама.

721. Чеховић Константин, До проблеми ритмичног анализе слов'јанског врша, III Конгр. бр. 2, 91.

У словенској поезији има стихова саграђених не само по силабичном или тоничном принципу него и по шеми музичко-ритмичких тактова, што изискује специјално нотно записивање приликом научне анализе.

ж) Стил

722. А. М., Petar Guberina: Valeur logique et stylistique des propositions complexes en français et en croate, Annales de l'Institut français de Zagreb (1939, Zagreb) 121—122.

Приказ и повољна оцена. Први пут видимо да се анализира језик најбољих хрватских писаца. Досада се сматрало довољним да се увек наводе народне приповетке које не могу да даду реалну слику језика, вели рецензент.

723. [Андрић Иво], Нешто о стилу и језику (стенограм предавања књижевника Ива Андрића), Билтен Удружења новинара НРС I бр. 8 (1949, Београд) 1—4.

Тајна доброг стила је у сталном учењу језика, ослушкивању говора око себе, затим у марљивом дотеривању написаног и — што је веома важно — у простоти израза. Предавач даје примере развоја нашег стила узете из дела Алексе, Матеје и Љубе Ненадовића.

724. Белић А., Стилистика и граматика, НЈ VII (1939—1940) 1—5.

Сажето изложене мисли Јона Риса о односу граматике и стилистике. Постоји објективна стилистика која оцењује језички израз с обзиром на његову намену, и субјективна стилистика, која разматра индивидуалне особине једног писца, њихов однос према особинама других савремених писаца. Сваки резултат до којег стилистика долази мора већ бити унапред дат у идеално замишљеној, граматици, пошто граматика треба да обухвата све што лежи у природи једног језика.

725. Бубић М., Неколико ријечи о пјесничкој прози Силвија Страхимира Крањчевића и о њеним језичким особинама, Бразда 10 (1948, Сарајево) 755—759.

У овом чланку Бубић је забиљежио само „извјесне појаве у његовом језику, не упуштајући се у њихову детаљнију анализу“; К. радо употребљава деминутиве, многе кованице и ријечи узете из дијалекта; има доста и за оно вријеме застарјелих облика и ријечи; несажете облике придјева, замјеница, редних бројева у 2. и 3. падежу множине, употребу глаг. придјева садашњег времена у атрибутској функцији, употребу краћег облика инфинитива.

Констатује да Крањчевић осјећа глаголска времена и да их лијепо употребљава. Сматра да би било „интересантно простудирати његов језик и с морфолошко-фонетске и са синтаксичке стране“.

726. Вуковић Ј (ово), Ка проучавању стила и језика у Горском вијенцу, ПросвР 6 (1947) 5—9.

„Лингвистичке, стилистичке и естетске анализе и анализе мисаоног садржаја овдје иду заједно и неразлучиво, или се морају узајамно помагати и надопуњавати“. Указује на разлику народног десетерца и Његошевог десетерца у овом дјелу. Дотиче се Г. В. и као спјева у драмском облику и каже да „оно што чини један од основних захтјева дјела у драмском облику — језик у нијансама разговорног стила — то је у Г. В. достигло врхунац“.

727. Вуковић Ј., Кочићева борба за језик, Бразда 9 (1948, Сарајево) 684—689.

„Кочићев језик и стил много је значао у доба када је у Босни и Херцеговини књижевни језик и јавна реч уопште била изложена рђавим утицајима“. Описује Кочићеву борбу за језик у Босанском сабору. — Вуковић напомиње да је још доста остало у језику из доба туђинске и ненародне управе и да треба данас водити одлучну борбу против тих остатака.

728. Вуковић Ј., О језику и стилу једног савременог босанског приповедача, Бразда 7—8 (1948, Сарајево) 591—605.

Предмет посматрања је приповедачки језик Марка Марковића, Вуковић износи главне особине језика и стила М. Марковића и каже да се Марковић служи језиком који се не одваја од народног, да Марковић црпи „из богате народне ризнице добар израз и на свој начин га комбинује и компоњује“. Једна од

карактеристика је и широка употреба паратаксе и збијеност реченица, у чему писац понекад претера, што га доводи до грубих грешака. Марковић се обилно служи инверзијом, има развијено језичко осјећање и зна да одржи мјеру. Даље Вуковић подвлачи да писац има „добро однегован смисао“ за употребу глаголских облика. Осврнуо се и на недостатке и грешке Марковићева језика и стила.

Вуковић сматра да „уочавање позитивних и негативних особина у језику и стилу наших приповедача може служити корисно и за усавршавање књижевног језика“.

729. Вуковић Ј., О особинама Крањчевићева песничког израза, Бразда 10 (1948, Сарајево) 745—754.

Вуковић подвлачи Крањчевићеве позитивне и оригиналне особине у ритму и интонацији стиха, његове нове облике верзификације. Указује затим на пластичност Крањчевићевог пјесничког израза. Износи и недостатке његове поезије.

730. Вуковић Ј., Осврт на књижевни израз у приповеци Зије Диздаревића, Бразда 12 (1948, Сарајево) 918—922.

В. констатује да је Зија Диздаревић „писац са изванредним познавањем језичког богатства свога краја, обично могао да једнако лако стилизује своју књижевну реченицу, или да се изрази у стилу непрерађене језичке грађе сликовитог народног причања“.

Он даље сматра да језик Диздаревићевих приповједака претставља „за анализу типова народне говорне реченице, за реченичну грађу говорног језика, за полазну тачку у дијалектолошком испитивању Диздаревићева краја један од драгоцених предмета лингвистичких студија“.

731. Вуковић Л. Јован, О језику и стилу у једном књижевном приказу, НЈ VII (1939—1940) 105—111.

Поједини делови приказа једног романа подвргавају се критици због недостатка оштрије логике при стилизацији.

732. Секулић Исидора, Забелешка о преводилачким напорима, КњН I бр. 5 (1948) 3.

Оцењује са стилске стране разне варијанте превода „Песме о веснику буре“ од Горког.

в) Методика наставе књижевног језика

733. Алексић Р., в. Милетић Б., Алексић Р., Бошковић Р., Ђорђић П., бр. 780.

734. Андријашевић К. Душан, Огледи из српскохрватске наставе од д-ра Илије Мамузића, ГлПД XX св. 8 (1940) 640—646.

[Оцена]. Доста неповољно.

735. Белић А., Павловић М., Да ли учбеници за основне и средње школе треба да буду двојаки: једни за ученике, други за наставнике?, III Конгр. бр. 1, 200—201.

Периодично издавање приручника специјално за наставнике потребно је зато да би наставници непрестано пратили даљи развој своје струке.

736. Богдановић Александар, Значај интерната за наставу књижевног језика, III Конгр. бр. 2, 167.

Високо цени вредност интерната у овом правцу.

737. Бошковић Р., в. Милетић Б., Алексић Р., Бошковић Р., Ђорђевић П. бр. 780.

738. Брабец Иван, Култура усмене и писмене ријечи у средњој школи, Педагошки рад 3 (1949, Загреб) 183—190.

739. Вајнахт Едо, Буквари, читанке и граматике у основним школама, Савремена школа 2—3 (1948, Београд) 38—65.

О питању почетне језичке наставе на конференцији школских радника од 10 до 15 јануара 1948, у реферату Е. В., кореферату Владе Живковића и у дискусији изнето је много занимљивих опаски.

740. Вајнахт Едо, Гласовна аналитичко-синтетичка метода у периоду припреме за почетно читање и писање, Педагошки рад 7 (1948, Загреб) 386—394.

741. Видра д-р Бохумил, Настава језика, књижевности и културне историје словенских народа у а) вишим школама и б) средњим школама словенских и страних земаља, III Конгр. бр. 1, 188—189.

О настави словенских језика у чешким трговачким школама.

742. Врховац Р., Д-р Илија Мумузић: Огледи из српскохрватске наставе у средњим школама, ЛМС 351 св. 3 (1939) 211—220.

[Приказ]. Опширан приказ и повољна оцена.

743. Вујовић Лука, Из наставе граматике, Просвјетни рад 5 (1949, Цетиње).

Граматику у средњим школама треба проучавати искључиво на тексту, развијајући код ученика интересовање за језик и његујући учениково језичко осјећање.

744. Вуковић Л. Јован, О исправљању домаћих задатака из српскохрватског језика, НЈ VII (1939—1940) 143—153.

Поводом чланка д-ра И. Мамузића „Писмене вежбе у нашој средњој школи“ (ГлПД I, 1939). Сматра да као предмет ученичке критике треба износити пре домаће задатке добрих ученика него слабих. Упозорава да наставници често нетачно исправљају задатке и тиме збуњују ученике.

745. Вуковић Л. Јован, Писменост у средњој школи, ГлПД XX св. 3 (1940) 186—190.

О потреби да наставник буде узор ђаку у брижљивом писању.

746. Вуковић Л. Јован, Уз одговор г. Мамузића поводом питања о исправљању домаћих задатака, НЈ VII (1939—1940) 236—247.

Не прима Мамузићев педагошки савет да ученицима нижих разреда гимназије не треба допустити употребу „стилских реткости“, напр. паралелну употребу разних глаголских времена у причању. Он каже ово. Прво, то значи кочење дечијег развитака. Друго, парал. употреба разних гл. врем. и није никаква реткост, него особина нашег језика [који не познаје тзв. „consecutio temporum“].

747. Вукомановић Невенка, О писмености наших средњошколаца, ПСКЈ I књ. I св. I (1949) 57—62.

Највише смета развијању писмености то што „великом броју наших средњошколаца није јасно зашто треба његовати и развијати писменост“. Наставник је „главни ма да не и једини фактор који мора ту сметњу отклонити и то не само наставник матерњег језика, него сви наставници скупа. Све дотле док подизање писмености не буде заједничка брига, заједничка дужност читаве школе, неће се много успјети“.

748. В (укомановић) Н (евенка), Осврт на наставу матерњег језика у нижим разредима гимназије, ПросвР 4—5 (1946) 26—27.

„Граматицка настава матерњег језика, поред задатака да ученике уведу у свјесно знање и дух језика, треба да их упозна са основним правилима књижевног језика“.

749. Георгијевић Светозар, Хрватски књижевни језик и средња школа, ГлПД XX св. 8 (1940) 597—601.

„Језик хрватски не претставља никакву опасност за даље вршење нашег зближења и уједињавања“.

750. Демарин Јосип, О настави читања и обрадби штива, Педагошки рад I (1949, Загреб) 12—21.

751. Димитријевић Радмило, Д-р Илија Мамузић, Огледи из српскохрватске наставе у средњим школама, ГлПД XIX св. 10 (1939) 774—777. [Оцена]. Повољна.

752. Ђорђевић Марија, Настава страних језика у школи, Савремена школа (1949, Београд) 62—67.

Кратак историјат циљева и метода изучавања страних језика, са практичним напоменама.

753. Ђорић П., в. Милетић Б., Алексић Р., Бошковић Р., Ђорђић П. бр. 780.

754. Живковић Драгиша, Српскохрватски језик и југословенска књижевност у средњој школи, ГлПД XX св. 5 (1940) 346—353.

755. И. М., Почетна настава падежа у нашим школама, НЈ VII (1939—1940) 111—120.

Предлаже да се падежи предају деци овим редом и са оваквим ограничењем у значењу: вокатив, номинатив субјекта, акузатив објекта, датив смера, локатив места, инструментал средства, генитив припадања. Сматра да је потребно „да наставни метод рада буде такав да дубље захвати у душевни живот ученика“.

756. Илић Ј. Драгољуб, Из школе (Како наши млади писци уџбеника примају добронамерне напомене), НЈ VII (1939—1940) 120—124.

Полемика са М. Лалевићем око његове Граматике српскохрватског језика за I разред средњих школа (у вези са наставом падежа).

757. Јањушевић Ј. Милан, Вуков рад на реформи српског буквара и букварске наставе, Савремена школа 4—5 (1947, Београд) 78—81.

Вук је одбацио срицање (именовање слова на стари начин). Његов „Први српски буквар“ израђен је по специјалним методама које су намењене одраслима и странцима.

758. Јовановић д-р Душан, Јединство наставе језика и књижевности у средњој школи, III Конгр. бр. 1, 178—179.

„Шта зна теоретичар, историчар или критичар литературе о књижевности људској — ако је проучава независно од целине оних односа које обухватамо под називом широким као човечанство: језик?“

759. Јуришић Блаж, Хрватски језик и књижевност у средњим школама, НВј XLVIII (1939—1940) 422—428.

Износи резултате стручнога састанка загребачких професора хрватског језика. На састанку се тражи уклањање Мусулинове граматике из средње школе,

Јер примјери у њој нису ни језички, ни стилистички ни садржајно изабрани у хрватском духу, а има превише примјера у екавштини. Треба написати нову граматику за ниже разреде гимназије којој ће бити основа савремени народни говор и говор живих добрих писаца. Изнесено је и мишљење да треба написати и посебну граматику за VII и VIII разред гимназије у којој би се обрадила и повјест хрватскога језика. Та би граматика морала бити таква, да би се њома могла добро послужити и сва хрватска интелигенција. Правопис би морао бити онакав какав је био прије 15-VI-1929. Главне су мисли изнесене с политичком позадином у духу тадашњег времена.

М. Х.

760. Киселиновић Ђ. Ј., Учење живих страних језика, ГлПД XIX св. 8 (1939) 604—608.

761. Киселиновић Ђорђе, Матерњи језик у гимназијама других словенских народа, ГлПД XXI св. 2 (1940) 100—104.

О програму и методама бугарских уџбеника матерњег језика за VI, VII и VIII р. гимн.

762. Кнежевић Никола и Пејчиновић Петар, Обрада матерњег језика у нашој средњој школи, ПСКЈ I књ. I св. I (1949) 54—57.

„У нашој старој школи учење домаћег језика није давало добре резултате... Јер је било засновано на формалистичкој основи“. У нашој новој школи извршене су „револуционарне промјене и у основном постављању обраде предмета и у методама рада у настави“.

763. Коларић д-р Рудолф, Циљ предавања народног језика (владање књижевним језиком, познавање језичке грађе, познавање језика уопште), III Конгр. бр. 1, 175—176.

Критикује претерану теоретичност наставе; ставља и разне друге примедбе.

764. Kolarič Rudolf, Jezikovni pouk materinega jezika v osnovni in srednji šoli glede na naše učne načrte, III Конгр. бр. 4, 133—139.

Потребно је ускладити наставу матерњег језика у основи и у средњој школи; наставни план за више разреде гимназије треба темељно ревидирати.

765. Колетић д-р Маријан, О проблемима методике материнског језика, Педагошки рад 4—5 (1948, Загреб) 248—263.

766. Д(алевић) М., Белешка о српском језику на вишем течајном испиту, Савремена школа 2 (1946, Београд) 125—128.

Треба захтевати од кандидата да везује појам писца и пишчевог језика; да на питања не одговара само илустрацијом већ и принципски.

767. Лалевић М. С., Још из школе, НЈ VII (1939—1940) 16—19. Преписка са Драгољубом Илићем око методологије у Лалевићевом уџбенику српскохрватског језика.

768. Лалевић М., О потреби уједначавања наставе српскохрватског језика, НЈ VII (1939—1940) 154—157.

Указује на извесне ствари које ометају наставу и на начин на који би се могле уклонити.

769. Мамузић И., Погодбене реченице у III разреду средње школе НЈ VIII (1939—1940) 10—18.

Израже начин на који је ученицима објаснио појам погодбених реченица њихове врсте и др. примењујући начело ученикове саморадње.

770. Мамузић И., Уз примедбе г. Вуковића „О исправљању домањих задатака“, НЈ VII (1939—1940) 176—184.

Полемика са Ј. Вуковићем око Мамузићевог чланка „Писмене вежбе у нашој средњој школи“.

771. Мамузић д-р Илија, Да ли уџбеници за основне и средње школе треба да буду двојаки: једни за ученике, други за наставнике?, III Конгр. бр. 1, 203.

Издавање засебних уџбеника било би теже изводљиво него штампање упутстава за наставнике уз ђачке уџбенике.

772. Мамузић д-р Илија, Јединство наставе језика и књижевности у средњој школи, III Конгр. бр. 1, 179—180.

Одвајање наставе језика и књижевности на Универзитету доводи у настави матерњег језика до рђавих последица: ученици „су волели и знали једно или друго, а ретко, и врло ретко када, обоје“.

773. Мамузић д-р Илија, Летњи курсеви за усавршавање средњошколских наставника који предају словенске језике и књижевности, III Конгр. бр. 1, 204.

Пропагира такве курсеве.

774. Мамузић д-р Илија, Месни дијалекти, акценти и изговор и напори основне и средњошколске наставе да се постигне јединство књижевног језика, III Конгр. бр. 1, 185—186.

„Потребно [је] утврдити начела којих треба да се придржава матерња настава при увођењу ученика из локалних говора у књижевни језик, затим утврдити методичке поступке за тај рад“. „Јединство књижевног језика... стварати на бази поштовања локалних говора и користи књижевног за модеран национални живот“.

775. Мамузић д-р Илија, Огледи из српскохрватске наставе у средњим школама (1939, Београд) 5—151.

Осим једног чланка (о настави писмености) у збирци се налазе раније штампане расправе (нешто измењене) о настави граматике, говорним вежбама, настави писмености и предавању књижевности.

776. Мамузић д-р Илија, Писмене вежбе у нашој средњој школи, ГлПД XIX св. 5 (1939) 325—331.

777. Мамузић д-р Илија, Поступност у настави о основним категоријама граматичким, III Конгр. бр. 1, 196.

Засада [1939] не постоји методска постепеност у средњим школама у настави о падежима; требало би да ђаци уче падеж по падеж, значење по значење, а не: тражити од њих да за један час схвате појмове свих седам падежа.

778. Мамузић д-р Илија, Старословенски језик и историјски развитак народног језика у средњошколској настави, III Конгр. бр. 1, 199.

Тражи реорганизацију наставе старословенског језика у вишим разредима средње школе да би се постигао бољи успех.

779. Мамузић д-р Илија, Формална и садржајна страна градива које обрађује настава матерњег језика у средњој школи, III Конгр. бр. 1, 195.

Залаже се за давање предности садржини: „настава језика у средњој школи треба да буде увек и настава ствари, догађаја, доживљаја, датих ситуација“.

ција, уопште прјалка животних у којима ће се јављати и онда посматрати извесна језичка појава*.

780. Милетић Б., Алексић Р., Бошковић Р., Ђорђић П., Циљ предавања народног језика (владање књижевним језиком, познавање језичке грађе, познавање језика уопште), III Конгр. бр. 1, 173—174.

„Нема тако важног предмета у средњошколској обуци као што је народни језик, или, боље да речемо, национални књижевни језик... Настава матерњег језика не сме бити механизана или шаблонизирана у средњој школи*.

781. Миоч Јелена, Писмени задатак у основној школи, ПросвР 7—8 (1948) 13—21.

Писац чланка говори прво о важности вјежби посматрања и говора као увода у писмено изражавање. Вјежбање за писмено изражавање треба да буде систематско и разноврсно: преписивање, диктат, допуњавање реченица, одговор на питања, израда заједничких писмених састава итд. Даје затим конкретне предлоге шта треба давати ученицима у појединим разредима за писмене саставе.

782. Мулахалиловић А., Писменост у средњој школи, ПросвР 2—6 (1947) 23—29.

Потребно је да се више пише о појединачним искуствима наставника и методама рада. Његовање правилног књижевног језика је ствар свих наставника, не само наставника народног језика и књижевности. „Код ученика треба развити свијест о значају језика као оруђа културе“. О потреби његовања и богаћења изражајних способности, како у писменом тако и у усменом изражавању.

783. М(улахалиловић) А(хмед), Једна форма побољшања писмености у средњој школи, ПросвР 12 (1948) 52—53.

У овом чланку писац описује „недељу писмености“ која је спроведена у његовој гимназији, а која „мора да се осјети у цијелој школи, да покрене све ученике, и да има карактер једног удара, једне смишљене и добро припремљене офанзиве против неписмености“.

784. Павловић М., в. Белић А., Павловић М. бр. 735.

785. Павловић М., Летовање ученика у крајевима језички динамичним, III Конгр. бр. 2, 174—176.

Предлаже оваква летовања ради освежења језичког осећања ученика. Крајеви језички динамични су они где није било скорашње дијалекатске мешавине (дакле не само они и не сви они који су у основици књижевног језика).

786. Павловић М., Циљ предавања народног језика (владање књижевним језиком, познавање језичке грађе, познавање језика уопште), III Конгр. бр. 1, 173.

„Књижевни језик је средство културе и несумњиво најважнија основица за стицање општега образовања... књижевни језик мора бити један за народно-културну заједницу... Језичка грађа се мора постепено и солидно прибирати у вези са животом, читањем, са знањима уопште“.

787. Павловић Миљивој, Јединство наставе језика и књижевности у средњој школи, III Конгр. бр. 1, 177—180.

„Језик и књижевност су у стварном животу и у културном стварању толико неразделиви да се не смеју ни у настави делити ако се желе неједнострани, интензивни и пун резултати“.

788. Павловић Миливој, Настава језика, књижевности и културне историје словенских народа у а) вишим школама и б) средњим школама словенских и страних земаља, III Конгр. бр. 1, 191—193.

На универзитетима и у гимназијама земаља словенских народа важно је појачати наставау словенских језика.

789. Павловић Миливој, Општа граматика као предмет наставе у средњим школама, III Конгр. бр. 1, 187.

Треба говорити у средњој школи „о општим језичким вредностима, о општејезичким појавама, о општим категоријама и тенденцијама“ јер такве напомене „могу имати конкретну подлогу у учењу других језика, класичних и живих, а нарочито у настави старословенског језика“.

790. Павловић Миливој, Поводом наставе народног језика и књижевности, III Конгр. бр. 4, 140—150.

У настави језика треба развијати језичко интересовање и језичко осећање, у настави књижевности — интересовање за књижевна дела и осећање за лепо.

791. Павловић Миливој, Посебни циљ наставе језика и књижевности у нижим разредима средњих школа, III Конгр. бр. 1, 184.

... да се на крају нижег течаја средње школе стекне сигурно владање нормалним књижевним језиком, поузданост у граматичким односима и лакоћа у изражавању“.

792. Павловић Миливој, Примена нових принципа лингвистике и историје у средњошколекој настави словенских језика и књижевности, III Конгр. бр. 1, 194.

„Настава треба да иде у корак са науком, и да се временски непосредно примењују повољним методолошким средствима све нове тековине науке“... „Принципи социјалне и психолошке оријентације у проучавању језика могу унети нову динамику и у метод наставе, а тиме осигурати боље резултате“.

793. Павловић Миливој, Старословенски језик и историски развитак у средњошколској настави, III Конгр. бр. 1, 199.

Раније се „настава старословенскога језика сводила на заморни вербализам и није доносила користи општем образовању. Ако би се довела у везу са народним језиком и другим словенским језицима — та би настава била живља и ефикаснија“.

794. Павловић Мирко, Упознавање са народним језиком и његовим дијалектима, III Конгр. бр. 2, 177—178.

Ученицима који путују по нашој земљи наставници треба да скрену пажњу на дијалекте.

795. Панић Зора, *Corso di lingua croata o serba* (1947, Загреб) 1—318.

Књига је намијењена ученицима средњих школа с наставним језиком талијанским. У њој се не даје систематска граматика хрватског или српског језика, него се језик учи првенствено из одломака дјела наше књижевности и из других чланака из практичнога живота. Уз сваки чланак обрађено је неко граматичко правило и наводе се непознате ријечи. Корисно ће послужити својој сврси.

796. Пејчиновић Петар, в. Квежевић Никола, Пејчиновић Петар бр. 762.

797. Плетњев д-р Ростислав, Настава језика, књижевности и културне историје словенских народа у а) вишим школама и б) средњим школама словенских и страних земаља, III Конгр. бр. 1, 190.

Учење старословенског језика у V разр. гимн. је корисно. Учење руског језика од V до VIII разр. наших средњих школа било би неопходно.

798. Плетњев Ростислав, О језику наше средње школе, III Конгр. бр. 2, 49-50.

О аргоу средњошколске деце.

799. Поповић Слободан, Слободни књижевни покушаји као средства за развијање младишевог интереса за наставу матерњег језика и књижевности, III Конгр. бр. 2, 179—181.

Реферат је извод из књиге „Два прилога методици наставе књижевности и психологији младости“ (1938, Београд). Слободни састав у школи користи ученику, а и наставнику, при изнајлажењу правилних метода рада.

800. Проблем почетног читања и писања, Савремена школа 2—3 (1949, Београд) 79—92.

Дискусија и предлози по том питању које је покренуто од стране Министарства просвете НР Словеније.

801. Продановић д-р Никола, Д-р Илија Мамузић, Огледи из српскохрватске наставе у средњим школама, Глас МС 102—103 (1939) 157.

[Оцена]. Погољна.

802. Работин д-р Владимир, Страни језици у средњој школи, ГлПД XXI св 1 (1940) 16—21.

О потреби да се страни живи језици уче и у нижим разредима гимназије.

803. Радивојевић Павле, Страни језици у средњој школи, ГлПД XX св. 11—12 (1940) 883—893.

Пропагира се „директна жива метода“; дају се разне стручне сугестије; у нижим разредима гимназије, по мишљењу П. Р., није потребно учити стране језике.

804. Радовановић Г. Богољуб, Писмени састави основне наставе у светлости старе и нове дидактике, ПросвГл 5—6 (1943) 196—203.

Од почетка основне наставе треба потстицати индивидуалност саопштавања, будити вољу за писање, оспособљавати ученика за практично писмено изражавање.

805. Резолуција извршног одбора: Настава народног језика и књижевности у средњим школама, III Конгр. бр. 5, 32.

Одлука о поступку при дискусији о овим питањима.

806. Резолуција наставника живих језика, ГлПД XX св. 11—12 (1940) 883—884.

Конференција наставника живих језика (априла и маја 1940) донела је неколико закључака о настави тих језика у нашим средњим школама. Инсистира, се на директној методи и на ефективнијем искоришћавању времена.

807. Рупел д-р Мирко, Да ли уџбеници за основне и средње школе треба да буду двојаки: једни за ученике, други за наставнике?, III Конгр. бр. 1, 201—203.

Посебна књига за наставника била би му „вођ, саветодавац и методички кажипут“.

808. Станић Милија, Фонетика српскохрватског језика у средњим школама, ГлПД XX св. 10 (1939) 752—756.

Препоручује да се лекције из историске фонетике, као мало приступачне дечјем разумевању, сведу на што мању меру.

809. Stoilkovitch N. D., *Récitation collective dans l'enseignement de la langue maternelle*, III Конгр. бр. 2, 182—184.

Истиче се потреба колективног читања као једне од успешних метода у настави матерњег језика.

810. Tomšič d-r Franc, Старословенски језик и историски развитак народног језика у средњошколској настави, III Конгр. бр. 1, 197—198.

На старословенски језик и историју језика потребно је у настави обратити више пажње.

811. Trdina d-r Silva, Посебни циљ наставе језика и књижевности у нижим разредима средњих школа, III Конгр. бр. 1, 181—184.

Препоручује постепено увођење ученика у наставу књижевности почев од I разреда гимназије, обраћање веће пажње домаћем штиву, цртање „литерарних атласа“, литерарне екскурзије, посећивање позоришта и сл.

812. Trnka Bohumil, Општа граматика као предмет наставе у средњим школама, III Конгр. бр. 1, 187.

Потребно би било изучавати општу граматику на основу поређења неколико језика уз помоћ поређења историских стадија тих језика. Не треба мешати логику и психологију у проучавање лингвистичких факата.

813. Уредништво Нашег језика, Позив стручњацима и читаоцима, НЈнс I (1949) 70—71.

Позивају се на сарадњу сви који желе да помогнуу повољном решењу проблема у вези са проучавањем матерњег језика у школама.

814. [Ушински К. Д.], Матерњи језик у основној школи. Превели с руског М. Чоловић и Б. Пејхел (1948, Београд) X (1) — 251 — (1).
[Превод].

815. [Ушински К. Д.], О васпитном значењу матерњег језика, ПросвР 7 (1946) 13—20.
[Превод].

816. [Ушински К. Д.], О почетној настави матерњег језика, ПросвР 3—4 (1947) 24—33.
[Превод].

817. Филиповић Рудолф, Примјена фонетике у настави страних језика, Педагошки рад 3 (1949, Загреб) 191—196.

„Потребно је да се унутар наставе једног страног језика избегавају варијанте изговора“.

818. Фрол Иво, О настави матерњег језика у школи, Савремена школа 1 (1946, Београд) 62—65.

„Граматику, тј. њено изучавање у школама, треба повезати у недељиву целину са културом говора, са литерарним читањем, треба се борити против формалистичког предавања...“

819. Havránek Bohuslav, Примена нових принципа лингвистике и књижевне историје у средњошколској настави словенских језика и књижевности, III Конгр. бр. 3, 39.

У школама се изучава пре свега савремени књижевни језик. Његово проучавање треба да доведе до његове најисправније употребе. Раније се савремени језик јављао као рушилац правилне језичке структуре у прошлости, а тиме се створила погрешна претстава о језичкој вредности. Познавање законите структуре у савременом језику упућује нас на исправно гледање на језик, на рационализацију његове употребе.

820. Хам Јосип, Хрватски језик на средњим школама, ХрЈ 8—10 (1939) 181—183.

Писац анализира језик у 26 читанака које се употребљавају у средњим школама и тврди да је језик у тим читанкама крив што је писменост наших абитуријената на тако ниском ступњу.

821. 1839—1939, Спомена о стогодишњици Прве мушке гимназије у Београду (1939, Београд) 1—487.

У књизи се налазе расути драгоцени подаци о историји наставе српског језика у Србији током последњих сто година.

822. Цвитан Виктор, Почетно читање и писање по гласовној аналитичко-синтетичкој методи, Педагошки рад 8—9 (1948, Загреб) 472—480.

Ученици треба да стичу правилно схватање „гласовног састава речи.“

823. Шамић Мидхат, Неколико напомена о наставним програмима страних живих језика за средње школе, Савремена школа 6—7 (1949, Београд) 58—66.

Кроз програм наставе страних језика не избија у довољној мери момент васпитања и општег образовања. Програми за поједине стране језике међусобно се разликују. Писац критикује директну методу, карактеристичну за капиталистичке земље у којој се теорија потпуно одваја од праксе.

824. Шамић Мидхат, О превођењу са живих језика на матерњи у средњој школи, ГлПД XX св. 4 (1940) 271—277.

825. Шамић Мидхат, Учење речи у настави живих језика, ГлПД XXI св. 5 (1941) 329—335.

826. Шаулић Аница, Једна потребна реформа у настави нашег народног језика, ГлПД XXI св. 4 (1940) 265—266.

У вези са градивом за V и VI разр. гимн. А. Ш. каже: „Требало би теорију књижевности учити као целину, а старословенски везати за изучавање наше средњевековне књижевности“.

и) Терминологија

827. Бујас Рамиро, Проблем наше поморске терминологије, Поморство I бр. 4 (1946, Сплит) 3—5.

Добар познавалац наше поморске терминологије, говори о њој до 1918 године, како се она мијењала за време старе Југославије и за време окупације. Бујас мисли да није био срећан пут којим се ишло у измјени те терминологије. Данас, када се та терминологија ревидира, треба поступати врло опрезно и по извесним начелима, водећи рачуна о духу нашега језика.

828. Вуковић д-р А., Народна ветеринарска терминологија (А—О) 1939, Београд) 1—186.

829. Гложих Владимир, Прилози за хрватско називље у кожарској и крзнарској струци, Вјесник за кожу и текстил II бр. 5—6 (1946, Загреб) 164—177.

830. Павловић Миливој, Прилози речнику, 1. Из ватрогасних организација, НЈ VII (1939—1940) 40—44.

Анализа пожарничке терминологије.

831. Петровић Надежда, Реч „одредница“ као библиотечки термин, Гласник Народне библиотеке I св. 3—4 (1940, Београд) 8—9.

„Одредница је библиотечки термин за реч која одређује на коме ће месту у азбучном каталогу доћи листић са библиографским описом књиге“. Реч је „добро нађена, у духу је језика, а садржајно потпуно обухвата појам који именује“.

832. С., Из гробљанског речника, НЈ VII (1939—1940) 84.

Бележи речи *кандиларка* и *дежурач*.

833. Хирц д-р Мирослав, Рјечник народних зоологичких назива, ИздЈА [1988], (1941 и 1947) 1—599.

Писац је у три свеске дао називе свих птица, како их народ употребљава. Рјечник је солидно израђен. Сваки назив потврђен је с неколико примјера из народног говора различитих крајева нашега језика.

834. Чајкановић В., Старе српске скаске и легенде о биљкама и дрвећу, Богословље 3—4 (1940, Београд) 222—232.

У чланку има народних тумачења назива *јабучица* (Адамова јабучица), *богородички цвеш* (крин), *жалосна врба*, *сџидак* (*caucalis grandiflora*), *незаборавак*.

Ј) Народне умотворине (текстови, тумачења итд.)

835. Бановић С., Вукова народна пјесма „Женидба краља Вукашина“ није настала под утјецајем приче о француском јунаку *Bueves d'Henstone*, III Конгр. бр. 2, 83—85.

„Не може се никако узети да је народ узимао извана оно што му је код куће дала сама хисториска истина“.

836. Белић А., Збирка наших епских песама на пољском језику, КњН I бр. 35 (1948) 3.

„Ова мала, брижљиво израђена књига показује несумњиво и најобичнијем пољском читаоцу лепоту југословенских јуначких песама“. Издање је приредио Марјан Јакубец. Његов је увод, и поред извесних напомена које би му се могле учинити, „врло јасно дао претставу пољском читаоцу о значају и вредности југословенске народне поезије, о њену проучавању и најважнијим резултатима који осветљавају природу и развитак наше народне поезије“. Јакубец је узео песме из веће Бенешине збирке, али је у неким случајевима сам дотеривао превод. У преводу је главно „садржина песме, без оног особитог поетичног колорита који наша добра народна песма има, а који је било немогуће пренети“. Али ипак „пољски се текст чита са интересовањем које расте до краја сваке песме“.

837. Белић А., Поводом неких Његошевих стихова, НЈ VII (1939—1940) 134—136.

Један стих из Његошеве песме „Србин Србима на части захваљује“ („лактом вере глупост чојка мјери“) тумачи се по принципу да нејасне делове текста треба размотрити и граматички и логички.

838. Берса Вл., Збирка народних пописевака (из Далмације) (1944, Загреб) 9—414+1—XXXI.

Неакцентовани текстови народног или књижевног порекла.

839. Bogatyrev Petr, Задаци и методе савремених теренских испитивања традиционалне поезије, III Конгр. бр. 3, 35—36.

Досадашње изучавање народне поезије треба продубити још тананијим испитивањем њених услова, фактора и манифестација.

840. Будимир М., Старобалкански мотиви код Вука, III Конгр. бр. 2, 190.

Само констатација: „Калимахови *Јамби о несјрећном просцу и о прејирци међу штаблима* налазе се код Вука у више варијаната“.

841. Вуковић Војин, Стање народне песме код сјеничких муслимана (извод из рада приказаног на седници Етнографског института), ГЛСАН I св. 1—2 (1949) 292.

Епска песма, певана уз гусле или без пратње, још је доста очувана, мада се нове песме слабо стварају. У овом раду је први пут забележена дуга песма „крајишкиња“ од скоро 1500 стихова.

842. Гаваци Милован, Година дана хрватских народних обичаја. I књ. (од Поклада до јесени) 5—108. II књ. (око Божића) 5—86. Издање Матице хрватске (1939, Загреб).

Излагање народних обичаја. Има текстова обичајних песама које се у народу певају. На стр. 19 говори се о етимологији речи *бадњак*.

843. Ганчевић д-р Анте, L. K. Goetz: Volkslied und Volksleben der Kroaten und Serben, I Band XII+226, II Band 244, Heidelberg [6.г.], — ГлПД XIX св. 9 (1939) 629—631.

[Оцена]. Повељна.

844. Golenistcheff-Koutousoff E., Two epic travels in Herzegovina, III Конгр. бр. 2, 103.

Неколико идеја из области епског стварања Југословена и методских питања у вези с његовим проучавањем (са пута Е. Голенишчева-Кутузова и М. Пари-а, проф. Харвардског универзитета по Херцеговини).

845. Ђорђевић-Малагурска Мара, Буњевка о Буњевцима, (1941, Суботица) 1—126.

Пропагандна књига чији је је циљ да се популарно докаже сродност Буњевца са Србима. Писана је уопште књижевним језиком, али икавштином. Садржи неколико прозних и стихованих народних текстова, али је питање са колико критичности су забележени.

846. Ђорђевић Р. д-р Тих., Неколики самртни обичаји у Јужних Словена, ГодНЧ XLVIII (1939) 246—292, XLIX (1940) 70—84, L (1941) 144—176.

У студији, поред описа обичаја, има терминологије, фразеологије, цитата из народне поезије и са гробних натписа у вези са сахрањивањем.

847. Ђорђевић Р. Тихомир, Белешке о нашој народној поезији, (1939, Београд) 1—183.

Прештампан из разних часописа 41 чланак са тумачењима појединих места у народним песмама (објашњене су поједине речи, обичаји итд.).

848. Ђурић Војислав, Нека питања тумачења народне епике. Савремена школа 6—7 (1949, Београд) 60—92.

О проблемима садржајне стране епских народних песама.

849. Ђурић Хајрудин, Једна необјављена песма о Али-паши Ризванбеговићу (из „Забилежења Фра Иве Кресића“ 1836), ГлПД XX св. 8 (1940) 629—630.

850. Из Вукове збирке народних умотворина (издање Главног одбора АФЖ-а Србије) (1947, Београд) 1—31.

Популаран предговор, 7 народних песама, 6 приповедака, неколико пословица и загонетака.

851. Јанковић С. Љубица, Русалије, ГлЕМ XIV (1939) 20—30.

Наведено је Миклошичево тумачење речи *Русалије* (од латинског *rosa*) и Шафариково (име богиња река и потока, словенског порекла). Код Брсака име *Русалије* значи обичаје (који се обављају између Божића и Богојављења), игре или играче. Следи опис обичаја и игара, уз објашњење неколиких специјалних израза.

852. [Караџић Вук], Прави узрок и почетак скупљања нашијех народнијех пјесама, Борба 1-IX-1947 (Београд) 2.

Одломци из истоименог Вуковог чланка штампаног 1842 год. (6—10 септ.) у листу „Пештанско-Будимски скоротеча“.

853. [Караџић Вук Стефановић], Народне песме. Уредио д-р Војислав Ђурић (1947, Београд) 1+1+1+3+1+410+(2).

854. [Караџић Стефановић Вук], Народне приповетке. Уредио д-р Војислав Ђурић (1948, Београд) 464+(5+1).

855. Катанић Томаш, Песма о Куштриму Васојевићу, ГлЕМ XV (1940) 147—155.

Две варијанте досада необјављене песме, са коментаром.

856. Катанић Томаш, Песма о Стеви Васојевићу, ГлЕМ XIV (1939) 70—79.

Варијанта која се чува код самих Васојевића, а досада још није забележена. Са коментаром.

857. Кнежевић В. Мил., Народно песништво код суботичких Буњеваца, ГлПД XX св. 11—12 (1940) 854—859.

Две главне врсте буњевачких народних песама из околине Суботице су „грокталице“ (у икавском дијалекту, десетерачке, епског садржаја) и „крајичке песме“ (певају се о Духовима; у шестерцу, лирског садржаја). Прве говоре, између осталог, о ускочким и приморским јунацима, што се доводи у везу са њиховом старом постобјином.

858. Кнежевић В. М., О најстаријој словенској народној песми, ППНП 2 (1989) 268—269.

Писац сматра да би то могао да буде прозни превод на арапски језик једне жетелачке молитве (у фрагменту) који нам је сачуван од арапског путника Идризија из IX века.

859. Ковачевић Божидар, Вук и народна поезија, Млади Борац 18-IX-1947 (Београд) 6—7.

Популарно излагање мотива и лепота наших народних песама и Вуковог значаја за њихово скупљање.

860. Костић Драг., Старост народне епике наше, III Конгр. бр. 2, 114—122.

По индицијама у нашој старој књижевности (десетерачким стиховима уплетеним у прозу и сл.) и по неким садржајним и језичким елементима наше народне епске поезије закључује да је она „стара бар колико и писана стара књижевност наша“.

861. Кухач Фрањо, Јужно-словјенске народне попијевке, V књига, уредили д-р Божидар Широла и Владоје Дукат (1941, Загреб) 1—512.

Збирка текстова које је Кухач музички обрадио. Осим текстова на народном, има их и на страним језицима (напр. на немачком). Има доста бугарских песама. Текстови на народном језику или су народног или књижевног порекла и прикупљени су из свих крајева наше земље. Има их и дијалекатски интересантних.

862. Лалевић М. С., Бугарштице и тужбалице, III Конгр. бр. 2, 126—128.

Сматра да су и бугарштице и тужбалице „потекле из једног заједничког извора и то са истог извора етичког и психичког, а отуда и етничког“. Тужбалице су „ближе основном типу, с обзиром на стих“.

863. Матић С., Белешка о епској импровизацији, ППНП I (1939), 70—75.

Приказ д-ра К. Георгијевића (у СКГЛ од 1-III-1938) Муркове књиге о Хасанагиници дао је потстицаја за овај чланак. Писац сматра да се у приказу претерује кад се каже да је Мурко „оснивач читаве школе“. Иако се не може порећи да за теренско проучавање народне поезије Мурко има значајних заслуга, његова констатација о томе да се народна песма увек донекле импровизује — није нова. Првенство у открићу те чињенице припада Александру Гиљфердингу; поједина Гиљфердингова запажања у вези са народном песмом слажу се и са Вуковим.

864. Меденица Рад., Задаци и методе савремених теренских испитивања традиционалне поезије, III Конгр. бр. 1, 122—126.

Пропадање народног усменог песништва налаже потребу да се наука што брже и што свестраније прихвати професионалног проучавања народне песме и њене историје.

865. Мојашевић М., Један поглед на партизанске народне песме по Санџаку (извод из рада приказаног на седници Етнографског института), ГЛСАН I св. 1—2 (1949) 241.

Песме захватају период од почетка народног устанка 1941 па до данас. Оне потичу из разних крајева наше земље, јер су их доносили борци и у току рата и после демобилизације. „Нова песма црпе из старије народне песме, она се надовезује на предатну народну, првенствено антирежимску песму“... „Једно од обележја песама побележених на овом терену јесте и сусретање утицаја народних песама и мелодија из Србије и Црне Горе и њихово спајање у санџачкој песми“. Тематика песама је разнолика.

866. Мојашевић Миљан, Две прве штампане Вукове приповетке, ЛМС 361 св. 2—3 (1947) 165—169.

Говори о Шоткијевом преводу „Међедовића“ и „О Ћоси и детету“ (код Вука „Лаж за опкладу“) истичући да се „код Шоткија не осећа тенденција да на своју руку дотерује приповетку“. Стога су разлике између његових превода и штампаних приповедака „уствари разлике између Вукове раније и дефинитивне стилизације, те би отуда могле бити више значајне за проучавање Вукова понашања према народним приповеткама, које је стилизовао, како сам наглашава, с доста напора“.

867. Најплоднији период скупљања народних умотворина у Босни, Преглед 11—12 (1947, Сарајево) 834—838.

Скупљање народних умотворина у Босни било је нарочито живо 80-их година прошлога столећа, па све до краја тог столећа. Највише су скупљали народне прјесме и др. свештеници и учитељи, скупљали су их и Срби и Муслимани. Скупљача је било и странаца.

868. Народне лирске песме, (1947, Београд) 1—339.

Јубиларно издање. Одабране лирске песме из I и V Вукове књиге. На крају је напомена у којој редактор В. Ђ. саопштава да је унеколико изменио правопис; слово *x* оставио је онако како га је Вук писао.

869. Недић В., Српске народне песме на украјинском језику, ЛМС 360 св. 3 (1947) 188—189.

Белешка о томе да је совјетски Државни издавачки завод у Кијеву штампао малу збирку српских народних песама на украјинском језику у преводу М. Риљског, са предговором Л. Булаховског. Песме су побројане.

870. Радојичић Ђ., О песми „Максим владика“ из Петрановићеве збирке, Црква—календар Српске православне патријаршије за просту 1947 год. (Београд) 43—44.

Писац закључује да се у овој песми опева пренос костију грофа Ђорђа Бранковића, али је народни певач „очевидно побркао деспота Ђорђа Бранковића (архиепископа Максима) са грофом Ђорђем Бранковићем“.

871. Раичевић Св., Косовска битка у народној традицији Јужне Србије, НО 20 (1939) 452—454.

Различита предања код Срба и Арбанаса.

872. Халими Кадри, Народна поезија код Шиптара у селу Лешане у Подриму (Метохија) (извод из рада приказаног на седници Етнографског института), ГлСАН I св. 1—2 (1949) 291.

Закључује да у народној поезији Шиптара и Срба има доста заједничких мотива. Даје текст неких шиптарских народних песама.

873. Хафнер Ст., Спричање код градиштанских Хрвата, ППНП 2 (1939) 282—288.

У селу Штињаки (Штајерска, насеље из 16—17 века) забележено је нарицање у дванаестерцу, у строфама по четири стиха, са рефреном.

874. Hođáková d-r Анна, „Балкански мотиви“ у народној поезији Јужних Словена, III Конгр. бр. 1, 220.

875. Чајкановић Веселин, Über den Ursprung und die Entwicklung der serbischen Heldendichtung, III Конгр. бр. 2, 90.

Постоје три групе мотива народних јуначких песама. Хронолошки стоје овако: 1) похвале, 2) епски мотиви, 3) бајке. Епски мотиви су врхунац.

876. Шаулић Новица, Народно предање о боју на Косову, НО 25—27 (1939) 412—414.

Прозна предања која се данас чувају у Црној Гори.

877. Schmaus A., Albanische und serbisch-moslimische Epik (Zum albanischen Lied über die Amsselfeldschlacht), III Конгр. бр. 1, 220—221.

Албански десетерци су готово прост превод српске муслиманске поезије. Терен одакле су ове песме допрле у Албанију — биће Санџак, а време, можда, XVIII в.

VIII Речници стари и нови српскохрватског језика (српскохрв. и ког страног језика)

878. Андровић Иван, Рјечник талијанско-хрватски, изд. д-р Винко Есих (1942, Загреб) XIV+1232+45.

879. Бешир М. Стеван, Српско-енглески речник (издавач Јован Нахман) (1946, Београд) 318+IV.

880. Булат д-р Петар, в. Накић-Војновић Ф., Булат д-р Петар бр. 898.

881. Вилхар д-р А., Немачко-српски речник, саставили Вилхар д-р А. и Јефтић И. (1941, Београд) VI+819.

882. Вилхар д-р А., Српско-немачки речник (1943, Београд) IV+826.

883. Голик Мирослав и Александра, Цепни руско-хрватски рјечник (1946, Загреб) 1—295.

884. Деановић Мирко, Додатак I издању талијанско-хрватског рјечника од Мирка Деановића (уз сурадњу Јосипа Јернеја), (1945, Загреб) 1—24.

885. Деановић д-р Мирко, Талијанско-хрватски рјечник (1942 [1945], Загреб) 1—808.

886. Дрводелић Милан, Енглеско-хрватски рјечник. Први дио: енглеско-хрватски (1946, Загреб) 1+768.

887. Ђуровић П. д-р Димитрије, Речник руско-српскохрватски са граматицом руског језика. Друго поправљено изд. (1946, Београд) 1—1102.

888. Есих Винко, Хрватско-њемачки рјечник, дио 2 (1944, Загреб) 1—558.

889. Есих Иван, Талијанско-хрватски рјечник, написали д-р Иван Есих и Анте Велзек (1942, Загреб) 1—286.

890. Жепић Милан, Рјечник латинског и хрватског језика за школску употребу. I део, приредила проф. Бранка Хорват-Жепић, XIII изд. (1942, Загреб) 1—440.

891. Кангрга Јован, Цепни немачко-српски речник. Друго поправљено и граматичким упутствима умножено издање (1942, Београд) XLVII+752.

892. М., Д-р Димитрије Ђуровић, Речник руско-српскохрватски са граматику руског језика, Јужни преглед (1939, Скопље) 190—191.

[Приказ]. Погољан. Замерке малобројне и сумарне (недостатак терминологије, преносних значења и нијансирања). Без улажења у детаљнију анализу.

893. Мали рјечник страних ријечи (издано приликом приказивања филма „Зоја“), (1945, Загреб) 1—16.

894. Марјански Јован, Немачко-српски речник германизама, изрека и пословица (1941, Београд) 1—148.

895. Мерхаут Јарослав, Чешко-хрватски рјечник ([без године], Загреб) 1—596.

Рјечник има да пружи, како сам писац у уводу каже, прилику појединцу да исправно употребљава чешки језик за трговачке, техничке, културне, школске, друштвене и преводилачке потребе. Према томе је рјечник намијењен потребама практичнога живота.

896. Милићевић Мита, Француско-српски речник (издање Кредитне и припомоћне задруге професорског друштва), (1942, Београд) 1—714.

897. Московљевић Милош, Руско-српски речник (1949, Београд) 1—441.

898. Накић-Војновић Ф., Булат д-р Петар, Илустровани речник италијанско-српскохрватски (1941, Београд) 9—564.

899. Перић П. Александар, Илустровани речник француско-српскохрватски (1939, Београд) 7—382.

900. Polácsy János, Српско-мађарски речник (Szerb-Magyar Zsebszótár) (1941, Ujvidék [Нови Сад]) 1—293.

901. [Стевовић Н. Ј.], Речник француско-српски (израђен по речнику Ј. Н. Стевовића), (1947, Београд) 1—406.

902. Ухлик Раде, Српскохрватско-цигански речник (1947, Сарајево) 1—194.

Предговор: цигански језик се дели на две велике групе: влашки и невлашки цигански. Прва група је пуна романског утицаја, и код нас живи у Босни, Србији и Војводини; друга група нема готово никаквих романских елемената, а живи у Хрватској и Словенији. Дијалекатске разлике су врло велике, често условљене утицајем српскохрватских дијалеката. Језичка структура је врло сложена: гласовни систем има велики број аспирата; деklinација има шест падежних облика; богата употреба деминутива. — Затим следује речник влашког циганског језика у Југославији који садржи неколико хиљада речи преведених са српскохрватског на цигански.

И. П.

903. Херцег Јован, Српско-мађарски речник (издање Војвођанског мађарског културног савеза), (1946, Сомбор) 1—283.

IX Биографије, аутобиографије и сл. грађа

904. Адамовић Д., Вук Стефановић Караџић, Мл IX (1947) 69—75. Биографија.

905. Албала Паулина, Демократска стремљења у борби Вука Караџића, Глас 26-IX-1947 (Београд) 5.

Вук је био гласило народне мисли коју сам народ у оно време још није умео да изрази.

906. Алексић Р., Д-р Данило Вушовић, НЈ VII (1939—1940) 86—88. Некролог.

907. Андрић Иво, Вук и иностранство, Борба 19-IX-1947 (Београд) 2. „И с поносом бих могао казати да је готово све што свијет има достојно знања о данашњем народу нашем од мене или чрез мене“ — те Вукове речи су смеле, али тачне.

908. Андрић Иво, Вук, реформатор, Књижевност II св. 2 (1947, Београд) 178—186.

Књижевно и пластично приказан Вуков борбени елан и непомирљивост.

909. Андрић Иво, Вуков пример, Политика 14-IX-1947 (Београд) 3.

И поред физичке удаљености од своје земље током већег дела свога живота, Вук је, захваљујући необичном памћењу, имао изванредан смисао за стварност својег народа и времена.

910. Барић Х., Некролог М. Вајнгарту, XX век јануар 1939 (Београд) 157—158.

Кратка оцена Вајнгарта као филолога старог типа и као великог и значајног ерудита.

911. Белић А., Вук и Даничић, чланци и расправе (1947, Београд) 1—214.

Књига је зборник раније објављених студија и дели се на три велика одељка: 1) *Вук Караџић*, 2) *Ђура Даничић* и 3) *Што јодина после Вукове победе*. У предговору се дају библиографски подаци о објављеним студијама.

912. Белић А., Вук и Словени, Борба 20-IX-1947 (Београд) 6.

Колико су остали Словени помогли да Вук постане оно што је постао? Износи се улога Копитарова, везе са претставницима руске науке и књижевности; однос са Хрватима и Словенцима; Чеси су у његовој делатности имали мањег удела. Вуков рад је израз словенске узајамности.

[Прештампано у листу „Слободна Војводина“ 21-IX-1947 (Нови Сад) и у листу „Хрватска ријеч“ 26-IX-1947 (Суботица)].

913. Белић А., Вуков дух и наша национална култура, Књижевност II св. 2 (1947, Београд) 119—131.

О здравим народним основама Вуковог рада и о значају његових следбеника који нису били епигони већ творачки сарадници.

914. Белић А., Вукова борба за народни и књижевни језик, расправе и предавања (1948, Београд) 1—274.

Зборник објављених и необјављених студија. Објављени су I чл. (Библиотека Коларчевог универзитета, књ. 11, Београд, 1935), II чл. (Глас САН LXXXII, стр. 101—242, Београд, 1910) и III чл. (НЈ VI, св. 1—2, Београд, 1937). Нису дотад објављени: IV чланак (Вуков превод Новог завета, предавање на Коларчевом универзитету 1947) и V чланак (Даничићево учешће у Вуковој победи 1847 год., предавање на Коларчевом универзитету).

915. Белић А., Даничић, ЛМС 361 св. 2—3 (1947) 146—150.

Издајући поједине моменте из живота Ђуре Даничића, истиче значај његове борбе, велику вредност његовог рада.

916. Белић А., Д-р Томислав Маретић, ЈФ XVII (1938—1939) 218—222. Некролог.

917. Белић А., Друштво српске словесности, поводом стогодишњице, СКГл 16-I-1941, 118—125.

Приказ рада Друштва и његовог значаја за наш културни живот и за развој научне мисли.

918. Белић д-р А., Уводна реч поводом „Вукова дана“, СКГл 16-XI-1940, 448—450.

[Одржана на Коларчевом универзитету 8-XI-1940].

919. Белић Александар, в. Бошков Живојин и други бр. 932.

920. Белић д-р Александар, Борба око нашег књижевног језика и правописа, II издање (1949, Београд) 1—98 (I издање Београд 1935; као I. чланак изишло 1948 у Белићевој књизи „Вукова борба за народни и књижевни језик“).

921. Белић д-р Александар, Вук Караџић и наша народна култура, Београд I издање (1947) 1—32; II издање (1949) 1—26 (изишло у књизи Вук и Даничић, Београд, 1947, 134—149).

Текст предавања одржаног на Коларчевом народном универзитету.

922. Белић д-р Александар, Вук Караџић, II засебно издање (1948, Београд) 1—48 (I издање Београд 1933; као чланак изишло у Белићевој књизи „Вук и Даничић“, Београд, 1947).

923. Белић д-р Александар, Вукова прослава, Политика I-IX-1947 (Београд) 1.

О значају Вукових идеја и о њиховом данашњем остварењу.

924. Белић д-р Александар, Дело Вуково, II засебно издање, (1949, Београд) 1—63 (I издање Београд 1937; као чланак изишло у Белићевој књизи „Вук и Даничић“, Београд, 1947).

925. Белић д-р Александар, Осврт на Вукову прославу, Народно просвећивање 2—3 (1948, Београд) 81—84.

На ликовима Вука, Даничића и Бранка откривене су приликом прославе велике стогодишњице нове позитивне црте.

926. Богдановић М., Стогодишњица једне знамените године, Народно просвећивање 1 (1947, Београд) 1—5.

Година 1847 осигурала је „моралну победу народнога језика у књижевности“.

927. Богдановић Милан, Вук и његово доба, Слободна Војводина 6-IX-1947 (Нови Сад).

Извод из предавања које је М. Богдановић одржао на Народном универзитету у Новом Саду. Б. између осталог истиче како је Вук настојао да примени „романтичарску идеологију... на једном терену тешког језичког проблема“. Иначе је Вук реалиста „и по факту што је тражио императивно од литературе да се прикључи народном животу, да се инспирише народним животом, што је тежио за стварношћу“.

928. Богдановић Милан, До Вука и од Вука, Књижевност II св. 2 (1947, Београд) 107—118.

Чланак баца марксистичко осветљење на познати материјал о Вуку и значи уствари потврду оних истина о Вуку-реформатору језика које су Љуб. Стојановић и, нарочито, А. Белић открили и протумачили: сав Вуков рад је историски неопходан, позитиван и претставља најкрупнији прелом, јер су стари славјански

језик и књижевност били преживели и кочница културном развитуку. И Богдановић прима да би прогрес био спорији без Вукове личности, и он види Вукове непријатеље и носиоце мрачањаштва на истој страни: карловачка Митрополија пре свега.

[Прештампано у књижиди „Вук Караџић. Његов живот и културно-револуционарни рад“ (1948, Београд) 11—29].

929. Богдановић Милан, 1847 година и Његош (1947, Београд) 45. Књижидица нема филолошки карактер, али је значајна због историског прецизирања епохе у којој је, поред осталих, делао и Вук Караџић.

930. Богдановић Милан, Ковачевић Божидар, Вук Караџић. Његов живот и културно-револуционарни рад, издање Коларчевог народног универзитета (1947, Београд) 7—44.

М. Б. написао поглавље *Културно-револуционарно дело Вука Караџића*, Б. К. — *Вуков живото*.

931. Бошков Живојин, Творац српске књижевне критике, ЛМС 361 св. 1—3 (1947) 66—79.

Вук, „отац српске књижевне критике“, даје и својој критичарској делатности „народни, борбено-револуционарни карактер“.

932. Бошков Живојин, Георгијевић д-р Крешимир, Милисавац Живан, Лесковац Младен, Белић д-р Александар и Петровић д-р Милан, Кроз Летопис Матице српске, Гласник МС II бр. 7 (1947) 8—10.

Од сваког писца по једна мала белешка о Вуку Караџићу, Бранку Радичевићу или Ђури Даничићу.

933. Бошковић Рад., Ђуро Даничић и књижевни језик наш, Мл IX (1947) 54—58.

„...Вук је сав здрава памет, пракса, узус... Даничић је пре свега — ерудиција, школа, знање...“ Ипак је Даничић заслужан за практичну помоћ народном језику, пошто је Вукову линију правилно каналисао.

934. Бошковић Радосав, Прослава педесетогодишњице научног рада проф. Александра Белића, Народни студент 31-X-1949 (Београд) 2.

Извод из говора одржаног приликом прославе на Београдском универзитету. Белић стоји и остаје по своме научном интересовању „на линији такозване опште лингвистике“. Он је „својим самосталним путем, својим, оригиналним методама дошао до својих погледа на језик ...Он је сам школа“.

935. Вук и његово доба, Зора, орган АФЖ-а Србије III бр. 25 (1947, Београд) 1—2.

Популарно излагање Вукове реформе и њеног значаја за данашње доба, доба културног уздицања и масовног описмењавања.

936. Вук о Црној Гори, Стварање II св. 9 (1947, Цетиње).

Из књиге Вука Караџића „Црна Гора и Бока Которска“ издате први пут 1837 г. у Штудгарту на немачком језику.

937. В(уковић) Ј(ово), Поводом стогодишњице Даничићева „Рата за српски језик и правопис“, ПросвР 8 (1947).

Писац карактерише појаву Бранкових „Песам“ и Даничићева „Рата за српски језик и правопис“ као „потпуни пробој противничког фронта у књижевној борби, који се, може се рећи, пре тога још чврсто држао“.

938. Вуковић Ј., Педесет година рада Александра Белића, ПросвР 10 (1949) 45—47.

Кратким потезима Вуковић илуструје рад А. Белића у области науке о српскохрватском језику и у области славистике уопште, његов развојни пут као научника, његов плодоносан научни рад.

939. Вуковић Ј., Педесетогодишњица рада А. Белића, Бразда II бр. 12 (1949, Сарајево) 867—873.

У кратком осврту Вуковић је изложио научни и стваралачки пут нашег највећег научног радника на пољу лингвистике проф. А. Белића.

940. Георгијевић К., Вук и Пољаци, Књижевност II св. 2 (1947, Београд) 311—314.

Преглед Караџићевих познанстава с Пољацима, с лексикографима Банткеом и Линдеом, са санскритологом Мајевским, са славистима Кухарским и Цибулским. Поменути су и песници Бројински, Залески и Зморски, који су преводили песме из Вукових збирака и Јашовски, који је певао о Вуку као скупљачу народних песама. Нарочита пажња посвећена је Мицкјевичевом односу према Вуку и нашој народној поезији.

941. Георгијевић К., Илија Кеџмановић, Вук Караџић, његов живот и рад, ЛМС 362 св. 7 (1948) 441—442.

„Можда би се у Кеџмановићеву излагању могло пожелети мало више реда и система, тако да би се јасније истакла економско-друштвена подлога Вукова рада, класна припадност његова, али у основи својој, његови су закључци правилни и тачни“.

942. Георгијевић д-р Крешимир, Вук и Стратимировић, ЛМС 361 св. 2—3 (1947) 80—91.

Осветљава класно становиште Стратимировића у његовој борби против Вука.

943. Георгијевић д-р Крешимир, Друштвени услови Вукове борбе за језик, Двадесети октобар 9-IX-1947 (Београд) 3.

„Снага Вукова била је снага широких сељачких маса које су извеле револуцију у Србији... снага ојачале српске грађанске класе у Угарској“.

944. Георгијевић Крешимир, в. Бошков Живојин и др. бр. 932.

945. Глигорић Велибор, Бранко Радичевић, Глас 21-IX-1947 (Београд) 5.

Бранко није примио Вукове реформе „напола“. Весело и несташно, као што му изгледа и сва његова младалачка поезија, он је исмејао Вукове противнике и уједно испевао апотеозу Вуку.

946. Глигорић Велибор, Вук Караџић, Југославија-СССР 24—25 (1947, Београд) 60—64.

Свестрано осветљена Вукова делатност.

947. Глигорић Велибор, Лик Вука Караџића, Књижевност II св. 2 (1947, Београд) 132—141.

Приказ Караџићеве личности.

948. Д. Б., [Ковачевић Божидар], Далматинска штампа 1847 године о Вуку, Република 14-IX-1947 (Београд) 3—4.

Чланак је написан на основу грађе из Државне архиве и из новина које су излазиле пре сто година у Задру. Види се да је Вук уживао велике симпатије књижевника у Далмацији.

949. Дописивање Вука Караџића с Хрватима, Вјесник 8-IX-1947 (Загреб) 3.

Одломци из Бабукиневог писма Вуку и Вуковог одговора (из 1847).

950. Др Љић д-р Растислав, Први Илир Босне фра Мартин Недић, 1810-1895 (1940, Сарајево) 115—116, 134—138.

После биографских података даје приказ фра-Недићевог рада. Између'оста-лог говори о Недићу као о лексикографу (стр. 115—116). Приказује његов стил, језик и ортографију (стр. 134—138).

951. Дукат Владоје, Иван Трски и Шулекови рјечници, Рад ЈА 277 (1943) 1—64.

Својом расправом Дукат доказује да је Трски сарађивао са Шулеком при изради његових рјечника.

952. Дурковић-Јакшић д-р Љубомир, Прилог историји превода Новог Завета на српски језик, Гласник Српске православне цркве 1-VI-1947 (Београд) 185—186.

Претставник Енглеског библиског друштва пише 1832 г. кнезу Милошу писмо у којем га моли да му да малог за умножавање Стојковићевог или каквог другог превода Н. завета. У своме одговору Милош одбија да то учини, с мотивацијом да његов народ неће хтети да прихвати ту новину, као што није прихватио ни Вуков превод.

953. Ђилас Милован, Вуково мјесто у развиту српске културе (прештампано из часописа „Наша стварност“ 13—14 1938), Мл IX (1947) 1—10.

Вукова борба претставља борбу двеју епоха, двеју идеологија; она има своју дугу предисторију. Дат је приказ Вуковог доба и оцртана величина његова дела које, уствари, значи „окончавање формирања једне нације“.

954. Ђилас Милован, О Вуку Караџићу, Борба 6-IX-1947 (Београд) 2.

Приказ политичких и културних прилика Вукова времена. Борба око језика била је борба идеја. Вук је „створац националног језика“ и „пионир стварања специфичне српске културе“.

955. Ђилас Милован, О Вуку Караџићу, Стварање II св. 9 (1947, Цетиње) 477—486.

У чланку су прецизно оцртане политичке и културне прилике у Србији као предисторија и историја Вукова делања. „... Велики људи и идеје не јављају се с неба, већ су продукт друштвеног развитака“. „Мјесто Вука Караџића у историји српске културе јесте мјесто творца националног језика, с једне, и пионира стварања специфичне српске културе, с друге стране“.

956. Ђурић д-р Војислав, Значај дела Вука Караџића за нашу националну културу, Просветни преглед 4-IX-1947 (Београд) 1.

957. Ђурић-Клајн Стана, Вук Караџић и српска музика, Књижевност II св. 2 (1947, Београд) 259—267.

Вуково познанство са Корнелијем Станковићем утицало је на овога да се заинтересује за наш народни мелос. Заслуга је Вукова што су по његовом певању записане прве световне мелодије у српској музици (шест народних песама). Записао их је пољски музичар Мирецки и објављене су у другој књизи Вукових песама из 1815.

958. Ж. П. Ј., Хронологија важнијих догађаја из живота Вука Ст. Караџића, Књижевност II св. 2 (1947, Београд) 315—325.

959. Ж. П. Ј., Хронологија најважнијих догађаја из живота Ђура Даничића, Књижевност II св. 2 (1947, Београд) 329—334.

960. Игњатовић Ђорђе, Вук Караџић и бугарски језик, в. бр. 96.

961. Из Вукове борбе за књижевни језик и правопис, одабране стране уредили М. Стевановић и Р. Алексић (1948, Београд) 1—166.

Зборник садржи већи број Вукових мањих списа и одломака из великих дела, одломак Бранковог „Пута“, три Даничићева текста и текст Књижевног договора. Уредници су уз многе текстове дали уводне напомене. На крају се налази кратак поговор.

962. Јовановић М. Војислав, О лику Филипа Вишњића (извод из реферата одржаног на XVII седници Института за проучавање књижевности), ГЛСАН I св. 1—2 (1949) 200.

Војислав М. Јовановић саопштава резултате својих истраживања о лику Ф. Вишњића при чему се осврће на ликове других гуслара Вукова времена и указује на потребу извесних даљих трагања о томе у нашим и страним библиотекама.

963. Јовичић Стојан, Дака Поповић, Вук и његово доба, Нови Сад 1940, — ГлПД XX св. 11—12 (1940) 945—946.

[Оцена]. Повољна.

964. Југовић Миодраг, Вукова борба за отварање школа, Двадесети октобар 19-IX-1947 (Београд) 9.

965. [Караџић, Вук Стефановић], Први и други српски устанак. Грађа за српску историју нашега времена. Са једном сликом и четири факсимила ван текста. Уредио Ђуро Гавела (1947, Београд) 458+(1).

966. [Караџић, Вук Стефановић], Писмо кнезу Милошу (1947, Београд) 38+(1).

967. [Караџић, Вук Стефановић], Писма (1947, Београд) 295+(1+1+1).

[Редактор Ђ(ура) Г(авела)]. У напомени на крају књиге износи се историјат прикупљања Вукове преписке, и напомиње се да се изабрана Вукова писма издају први пут.

968. Кеџмановић Илија, Вук Караџић, његов живот и рад (1947, Сарајево) 5—74.

О Вукову животу, свим гранама делатности и о његовом значају. Садржи и малу библиографију старих и нових публикација о Вуку Караџићу.

969. Кеџмановић Илија, О животу и раду Вука Стефановића Караџића, Преглед I (1947, Сарајево) 534—567.

У овоме чланку прегледно је, на основу постојеће литературе, за ширу образовану публику приказан Вуков живот и рад.

970. Кнежевић В. М., О забелешкама Вука Ст. Караџића, ППНП 2 (1939) 261—264.

О ситним белешкама Вуковим уз једну песму, (*Секула и вила*) и једну пословицу (*Субоша — ђачка бубоша*).

971. Ковачевић Божидар, в. Богдановић Милац, Ковачевић Божидар бр. 930.

972. Ковачевић Божидар, Вук и година 1947, Просветни преглед 4-IX-1947 (Београд) 1.

„И у Вуковој реформи правописа и у његовој борби за народни језик дошла је... до израза демократска и револуционарна идеја: да култура и просвета нису и не треба да буду плод који ће уживати једна малобројна каста образованих и повлашћених људи, него њима треба да се користи и пук, — народ српски у целокупности својој“.

973. Ковачевић Божидар, Вук Караџић (1949, Београд) 9—36. Популарно излагање Вукова живота и рада.

974. Ковачевић Божидар, Вуков живот, Књижевност II св. 2 (1947, Београд) 159—177.

Популарно и занимљиво. Живот Караџића подељен је на ове периоде: I Вуково детињство (1787—1803), II Вуков живот за Првога устанка (1804—1813), III Вуков живот до објављивања „Рјечника“ (1818), IV Вукове невоље и борбе до добијања руске пензије (1826), V Вукова борба од 1827—1847, VI Вуков живот и рад од 1847 до смрти (1864).

[Прештампано у књижици „Вук Караџић, његов живот и културно-револуционарни рад“ (1948, Београд) 33—58].

975. Ковачевић Божидар, Вуково школовање, Двадесети октобар 5-IX-1947 (Београд) 9.

О учењу код Гргуревића, о школовању у Трноши, о неуспелом покушају студирања богословије у Карловцима, о подучавању код Југовића у Београду, о студијама на Доситејевој Великој школи и на филозофији у Немачкој.

976. Ковачевић Божидар, Вук-учесник и историчар Устанка, Омладина 24-XI-1947 (Београд) 3.

Популарно је испричан онај део Вуковог живота који је у вези са Првим устанком и дата је сасвим кратка карактеристика Вука као историчара устанка и његових вођа. Новог материјала у чланку нема.

977. Ковачевић Божидар, Две књиге о Вуку (А. Белић, Вукова борба за књижевни народни језик. Расправе и предавања, „Просвета“, издавачко предузеће Србије, Београд 1948, стр. 289. Цена у повезу 89 дин. — А. Белић, Вук и Даничић. Чланци и огледи, „Просвета“, Београд 1947 стр. 216. Цена у повезу 60 дин.), ЛМС 362 св. 9—10 (1948) 623—625.

„Треба нарочито обратити пажњу читалаца на две публикације које се издвајају као најозбиљнији принос приликом Вукове прославе. То су две књиге скупљених огледа, чланака и предавања у којима је Александар Белић по добром обичају који треба што више неговати — јасно, чак и неученим људима приступачно, изложио све што ваља знати о Вуку и његовим сурадницима у борби која се прославља“.

978. Ковачевић Божидар, Живот и дело Вука Караџића, у књизи „Из прошлости“, СКЗ 308 (1949) 31—55.

[Прештампано из књиге „Вук Караџић, његов живот и културно-револуционарни рад“ Милана Богдановића и Божидара Ковачевића].

979. Лалић Радован, Вук Караџић — велики неимар српске културе, Борба 1-IX-1947 (Београд) 1.

О Вуковом делу и његовом значају. Култура се и данас развија у оном правцу којим ју је Вук упутио.

[Прештампано у часопису Република 9 (1947, Загреб).]

980. Латковић д-р Видо, Зашто је Вук Караџић морао побиједити, Стварање (1947, Цетиње) 533—540.

Вукову победу ћемо разумети ако будемо уочили чињенице да је Вук и „стихиски носио у себи борбеност тек пробуђених народних маса“ и разумом увиђао да је „дошао час да народне масе узму удела у стварању своје културе“, а поред тога имао довољно снаге за упорну, бескомпромисну борбу.

981. Латковић Видо, О животу Вука Ст. Караџића (1787—1864), Борба 14-IX-1947 (Београд) 2.

982. Латковић Видо, Прве борбе за књижевну критику, Књижевност II св. 2 (1947, Београд) 224—232.

Слика проблематике коју је покренула Вукова полемика с Видаковићем.

983. Лесковац М., Д. Бачвански, Вук (Детињство и младост), I део, издање „Дана“, Нови Сад 1937, стр. 95. — ГИДНС XII (1939) 122—123.

[Оцена]. Књига претставља живописно популарисање познатих чињеница, корисно за шире народне слојеве.

984. Лесковац М., Приказ рада у Вуковој години, од Исидоре Секулић, — ГИДНС XIII (1940) 419—420.

Само цитати у којима се Вук приказује већим од Доситеја.

985. Лесковац Младен, Бранко Радичевић, Политика 11-IX-1947 (Београд) 5.

Вукове песме су условиле да се Бранко развије у песника који је омогућио победу народног језика и демократизацију књижевности.

986. Лесковац Младен, Вук и Бранко, Слободна Војводина 21-IX-1947 (Нови Сад).

Однос Вука и Бранка није тако једноставан. Велика је Вукова заслуга што се у Бранковој поезији „осећа радост владања народним језиком“. Али Бранков песнички развој, стих његов, кретање његовог песничког расположења тешко да би се увек допадали Вуку, јер нису увек и у свему у складу са Вуковим идејама.

987. Лесковац Младен, Једна нова књига о Вуку Караџићу, Културно-привредни преглед (1940, Нови Сад) 357—358.

Повољан приказ књиге „Вук и његово доба“ од Даке Поповића. Хвали „лепе, тачне и дефинитивне судове“. Нарочито истиче Поповићево гледиште о Вуку као централној политичкој фигури српског народа у XIX веку. На крају „неколико ситних примедба“ [в. бр. 1009].

988. Лесковац Младен, в. Ђошков Живојин и др. бр. 932.

989. Мајнарић Н., Д-р Аугуст Мусић, ЈФ XVII (1938—1939) 228—234. Некролог.

990. Маринковић А., Вук Ст. Караџић и наша народна поезија, Мл IX (1947) 75—77.

О томе како је Вук скупљао и издавао песме. Оне су му биле полазна тачка и основ борбе за народни језик.

991. Марковић Љубица, Мина, кћи Вука Караџића, Република 23-IX-1947 (Београд) 2, 3, 4.

992. Милановић Бранислав, Педесетогодишњица научног рада Александра Белића, КњН II бр. 44 (1949) 1.

М. приказује научничку развојну линију А. Белића и даје јасну карактеристику многобројних његових најважнијих дела. Из чланка се лепо види Белићев рад као целина и чињеница да без Белића не само српскохрватска лингвистика него и славистика уопште данас не би била оно што је: „писати и говорити данас о Белићу и развојку његовог научног рада значи ништа мање него пратити развојак и напредак те науке код нас за више од пет деценија“.

993. Милетић Б., Josef Chlumský, ЈФ XVII (1938—1939) 221—226.
Некролог.

994. Милетић Б., Miloš Weingart, ЈФ XVII (1938—1939) 225—229.
Некролог.

995. Милисавац Живан, Два табора, ЛМС 361 св. 2—3 (1947) 93—104.

„Вук и Стратимировић — то су две осовине око којих су се груписале снаге напретка и назака у времену прелома у културној историји нашег народа“. Писац се осврће на оне који су се прикључили једној или другој „осовини“.

996. Милисавац Живан, в. Бошков Живојин и др. бр. 932.

997. Милићевић А., Вук као расни учитељ енергије, НО 20 (1940) 253—255.

О Вуковом значају, о доживљеним почастима и понижењима; без научног значаја.

998. Милутиновић д-р К., Доситеј и Вук, Глас МС 118 (1941) 2—8.

О односу између Доситеја и Вука и о интерпретаторима њиховим у различитим епохама и са различитих гледишта.

999. Миљковић Бранислав, Око Вука 1847, Република 30-IX-1947 (Београд) 3—4.

О Вуковим идејама и њиховом победоносном продирању.

1000. Мојашевић Миљан, Доситеј и Вук у односу према нашој и другим европским књижевностима, Стварање II (1947, Цетиње) 498—502.

„Док Доситеј показује Србима какав је образован, просвећен човек и шта је он створио, Вук показује цивилизованом свету какав је природан човек из народа, са својом народном културом“. „Вук се појавио као посредник у међусобним односима наше и других европских књижевности у време... кад је књижевни романтизам... створио одличан терен за њено пласирање на широким стазама“.

1001. Необјављена писма Вука Караџића у Русији, СКГл 1-XII-1940, 557.

Белешка о томе да ће Државни књижевни музеј у Москви издати низ Вукових необјављених писама.

1002. Николајевић Душан, Вук Караџић — рудар над рударима, Исељенички свет II бр. 4—5 (1939, Београд) 5—6.

Књижевни приказ лика Вуковог, уопштен, са неколико поређења.

1003. Пет досада непознатих писама Вука Стефановића Караџића, Борба 25-IX-1947 (Београд) 2.

Изнет садржај писама од 3-X-1816 и 9-I-1817 г. горњокарловачком епископу М. Миоковићу и од 13-VIII-1836, 9-V-1840 и 27-VIII-1841 г. темишварском епископу П. Живковићу. У њима Вук говори о својим делима која ће штампати или растурати. Доноси се и факсимил првог писма.

1004. Петровић Вељко, Вуково дело, Глас 7-IX-1947 (Београд) 7.

Вуку нико никад није озбиљно оспорио назив „оца српске књижевности“. Српске књижевности би било и без њега, али би се она формирала кроз кабинетска размишљања, као код суседних народа, а не на оним здравим темељима, у изразито демократском духу који највише одговара нашим широким народним масама.

1005. Петровић Вељко, Вук, револуционар у борби за народни језик у српској књижевности, Југославија I бр. 2 (1947, Београд) 14.

Код Вука Караџића преовлађују особине смелог борца и револуционара.

1006. Петровић Вељко, Наслеђено сећање на Вука, ЛМС 361 св. 2—3 (1947) 162—164.

Једна мала епизода из Вуковог живота која лепо осветљава његову личност.

1007. Петровић д-р Милан, в. Бошков Живојин и др. бр. 932.

1008. Поленаковић д-р Х., Мијачки лексикограф Ђорђе М. Пуљевски, Глас Југа (1941, Скопље) 30—32.

У чланку се даје укратко лик овог македонског лексикографа и песника из друге половине прошлог века и оцењује се његов рад.

1009. Поповић Дака, Вук и његово доба (1940, Нови Сад) I—396.

После књиге Љубе Стојановића и многих Белићевих студија Поповићева књига не доноси о Вуку ништа ново ни у материјалу ни у реду излагања. Само су политичке прилике, нарочито маџарска буна, изложене опширно: види се да је Вук пажљиво пратио те догађаје. — Поповић, за разлику од Љубе Стојановића, износи мишљење (али без доказа) да је Вук на своје идеје дошао још пре познанства са Копитаром, у Карловцима под утицајем Мушицког.

Дело садржи грубљих грешака против књижевног језика и правописа, нарочито виз војвођанских дијалектизама (разуму, сво, у Карловци, променути, стидити итд.).

1010. Поповић И., Вук Стефановић Караџић, Народни студент 1-IX-1947 (Београд) 7.

О условима који су омогућили Вука, о његовом раду и борби, о месту Вуковом у историји наше културе.

1011. Поповић Јован, Вук Караџић и свест народа о себи, Глас 15-IX-1947 (Београд) 1—2.

Вук је „створио предуслове за величанствену културну револуцију која се сада... довршава у нашој земљи“. Грађанској класи, када се она налази у успону, потребан је јединствен језик и Вук се и борио за њега. У чланку је дата прецизна оцена културних прилика у Србији и Војводини и показано какво је место заузимао Вук. Вук је први стао пред Европу у име једног народа који је већ носио у себи културу у потенцијалу. Он афирмира националну индивидуалност српског народа, он ствара од њега свесни субјекат и као таквог га уводи у светску културу. Тај генијални човек полази од конкретног и брзо долази до теориски правилних уопштавања. Вук је инспиратор у стварању стила наше епохе.

1012. Поповић Јован, Значај Вуков за пуну демократизацију наше културе данас, Рад 20-IX-1947 (Београд) 4.

„Потребе су биле ту, дело је требало извршити. Извршио га је Вук Караџић...“. Он је први указао на то да је сам народ субјект, творац и законодавац језика и културе... не само извор него и носилац културе“.

1013. Поповић Јован, Нови квалитети у поезији Бранка Радичевића, КњН II бр. 12 (1949) 1.

Анализирајући Бранка као уметника — борца за нови свет, писац истиче да би Вукова победа била штурa да Вукове језичке принципе Бранко није праксом поткрепно. Језик се развија заједно са народом: Бранко је одговорио духу новог времена и својом формом, и зато је и данас остала његова уметничка вредност; Лукијан Мушички, иако не без патриотизма у поезији, пао је давно у заборав због своје преживеле форме.

1014. Поповић д-р Слободан, Вук Караџић као омладински психолог и педагог, Република 23-IX-1947 (Београд) 3.

У својој бризи око питомаца „Правитељства српског“ Вук се показао као васпитач и родољуб, што се и види из његових писама.

1015. Продановић М. Јаша, Реч-две о Вуку Караџићу (одломак из расправе штампане у Професорском гласнику 1938), Република 9-IX-1947 (Београд) 1.

Делатност Вука је „понародила“ нашу књижевност. И поред опозиције Вук је био „убеђен у значајност своје реформаторске идеје“. Његова је полемика оштра, али то има своје оправдане разлоге, и победа припада њему.

1016. Радовић Ђуза, Сусрети Вука с Његошем, Књижевност II св. 2 (1947, Београд) 235—244.

Преглед Вукових веза с Његошем и путовања у Црну Гору.

1017. Радочић Никола, Стојан Новаковић као научењак, Просв. Гл 10 (1942) 533—539.

Стојан Новаковић је ушао у науку преко филологије, он се у науци бавио многим стварима, али га је трезвеност и марљивост спасла од сваштарства.

1018. Секулић Исидора, Вук Караџић — чело народа, Република 16-IX-1947 (Београд) 3, 4.

Вуков језик, са својом лепотом и прецизношћу, претставља оличење оне потенције коју садржи српски језик.

1019. Селимовић М., Вук Караџић — путоказ у борби за развој наше народне културе, Рад III бр. 104 (1947, Београд) 1.

1020. Симић Сима, Бартол Кашић, Видици фебруар 1939 (Београд), 69—72.

Истиче његов рад послушног и вредног језуите.

1021. Скок П., L'importance de l'oeuvre des slavistes Kopitar et Miklošič pour la linguistique balkanique, III Конгр. бр. 1, 207—208.

Концепт за предавање.

1022. Скок П., О важности Копитарове и Миклошићеве славистике за балканологију, III Конгр. бр. 4, 65—78.

„У обојице првобитно практичко цензорско бављење румунским и грчким књигама испољило се у широк научни интерес за све балканске језике уопће“.

„Заслугом Копитара и Миклошића везао се..., нарочито у Бечу, уз славистику и интерес за балканске језике“.

1023. Смодлака Лука, Копитар и Вук, Видици септембар 1939 (Београд) 447—450.

Познати подаци укратко изнети.

1024. Спектатор, Ђура Даничић и Србија, Република 16-IX-1947 (Београд) 2, 3, 4.

1025. Спектатор, Младост Ђуре Даничића Република 9-IX-1947 (Београд) 2, 3.

1026. Стевановић М., Ватрослав Јагић, Поводом 25-годишњице смрти великог словенског филолога, Глас 5-VIII-1948 (Београд).

Биографија, научне и педагошке заслуге Јагићеве. У време појачаног културног успона у Хрватској, када се наука „ослобађала дотадашњег дилетантизма“, тај велики научник, „више филолог него лингвист“, више „интерпретатор него стваралац“ постављао је својим радом словенску узајамност на здраве основе.

1027. Стевановић Михаило, Дело Вука Караџића, Словенско братство 9 (1947, Београд) 636—644.

Популарно о Вуковом раду, о друштвено-историским условима тога рада, о тешкоћама које је Вук савладао, о његовом значају и резултатима. Најзад — о Вуковим везама с осталим словенским народима.

1028. Стевовић Игрутин, Јован Бошковић (1834—1892), Универзитетски весник II бр. 2 (1949, Београд) 4.
Биографија.

1029. Стевовић Игрутин, Лик великог српског научника Александра Белића (поводом прославе педесетогодишњице наставног и научног рада), Универзитетски весник II бр. 14 (1949, Београд) 1—2.

У вези са научним радом проф. Александра Белића изнете су најважније „идеје из области његових лингвистичких испитивања: ... он је врло реалан научник и цело његово учење о језику директно излази из чињеничког језичког материјала“.

1030. У спомен Ватрослава Јагића, КњН II бр. 12 (1949) 3.
Кратка репортажа са прославе 25-годишњице. Чланак претставља сасвим сумаран резиме говорâ А. Белића и П. Колендића. Ти говори оцењују Јагића као највећег слависту свога времена.

1031. Уз Даничићев „Рат за српски језик и правопис“, Преглед 8—9 (1947, Сарајево) 649—650.

Говори се о важности Даничићева „Рата за српски језик и правопис“, којим је заправо завршена борба између Вука и Хаџића. Даје се затим укратко живот и рад Ђуре Даничића.

1032. Vasmer M., Jakob Grimm und die Slaven, III Конгр. бр. 3, 82.

1033. Цар Емин Виктор, Ватрослав Јагић и Истра, КњН II бр. 12 (1949) 3.

Интимна успомена на дане у којима је Јагић проводио одмор у Опатији. Цар Емин у чланчићу доноси Јагићев одговор на поздрав националних радника у Опатији (1913 год.).

1034. Цар М., Вук и његови најближи сарадници и сапобедници, Република 2-IX-1947 (Београд) 1.

Уз Вука, који је имао натчовечанску снагу и извршио свој посао исцрпно, Бура Даничић претставља мирну научничку „радну пчелу“, а Бранко — песника са језиком „чистим као суза“.

Х Библиографија

1035. Библиографија, ЈФ XVII (1938—1939) 283—366.

I Филозофија и језик (284—285); II О прасловенском и словенским језицима (285—289); III Етимологије, историја речи, тумачење речи, збирке речи (289—293); IV Несловенски језици (293—294); V Балканологија (294—298); VI Старословенски језик (298—302); VII Српскохрватски језик: а) фонетика (експериментална, физиолошка, фонолошка), б) граматика и граматичка питања, в) савремени књижевни језик, г) дијалекти, д) текстови стари и нови; њихова критика, порекло итд., њ) историја српскохрватског језика, е) метрика, ж) стил, з) методика, настава књижевног језика, и) терминологија, ј) народне умотворине (текстови, тумачења итд.) (302—331); VIII Речници стари и нови српскохрватског језика (српскохрв. и ког страног језика) (331—332); IX Биографије, аутобиографије и сл. грађа (333—337); X Библиографија (337—338); XI О становништву (338—339); XII Различно (339—341); XIII Словеначки језик (342—366).

1036. Библиографија Вукових радова, Преглед 8—9 (1947, Сарајево) 653—664.

Библиографија садржи радове (150) штампане још за живота Вукова, затим његова „посмртна издања“: државно издање Вукових списа и „Наслови неких радова о Вуку“.

1037. Губерина Петар, *Linguistica Slovaca*, НВЈ XLIX (1940—1941) 150—154.

Даје попис свих радова штампаних у књизи под горњим насловом. Књига је изашла у Братислави године 1939/40. Уредио ју је свеуч. проф. д-р Људовит Новак. Губерина се осврће на садржај и на бит сваке расправе. По његову мишљењу ова књига иде у ред досадашњих најбољих лингвистичких издања.

М. Х.

1038. Издавачка делатност у ФНРЈ (издање Дирекције за информације при влади ФНРЈ).

Почев од новембра 1947 г. Дирекција за информације издаје библиографски месечник у коме су пописане све књиге и брошуре које излазе у ФНРЈ. У сваком билтену постоји глава „Наука о језику“.

1039. К(овачевић) Б(ожидар), Вукова дела, Књижевност II св. 2 (1947, Београд) 307—311.

Библиографија Вукових радова (укупно 80 књига и чланака), са напоменом о његовим још неиздатим рукописима.

1040. Костић Д., Годишњица Николе Чупића. Издаје његова задужбина. Књига XLVII. Београд 1938 стр. 323, — ЈФ XVII (1938—1939) 260—273.

1041. М. Ј., Први број часописа „Питања савременог књижевног језика“ КњН II бр. 37 (1949) 4.

Преглед садржаја, са резимеом публикација и са цитатима.

1042. М. Ј., *Revue des études slaves* за 1948 год., ЛМС 363 св. 5 (1949) 324—325.

Кратак приказ чланака, са напоменом да у часопису недостаје савремена проблематика.

1043. Одзиви из Босне на Вукове прославе до 1914, Преглед 8—9 (1947, Сарајево) 643—649.

Иако су у Босни усвојена рано језичка и правописна правила (1866), њихових видних „признања Вуку као човјеку који је цио живот провео у борби за њихову побједу“ ни прослава није било у Босни прије 1914 г. Аустриске власти нису то дозвољавале.

Али било је одзива и одјека из Босне на Вукове прославе на страни — босански листови пратили су и забиљежили све те прославе. Н. С.

XI О становништву

1044. Белић д-р Александар, Јулиска Крајина (1946, Београд) 43.

Има историских и етнографских података о становништву Јулиске Крајине.

1045. Веселиновић Рајко, в. Мано-Зиси Ђорђе и др. бр. 1072.

1046. Вински д-р Зденко, О значењу етнологије за културну историју словенског југа (прештампано из ГЛЕМ XIV, 1939, Београд) 1—7.

Општи теориски чланак без значаја за лингвистику. На крају помиње да се код Срба лакше одваја словенско од балканског неголи код Бугара.

1047. Вукановић Татомир, Вуков рад на проучавању наше земље и народа, Гласник српског географског друштва XXVII (1947, Београд) 33—49.

Сумаран приказ Вуковог географског и етнографског рада; углавном, о познатим стварима. На крају резиме на руском и енглеском језику.

1048. Вукчевић Мило, Југословени у румунском Банату (прештампано из књиге Наш забавник, 1939, Нови Сад) 1—26.

Популарно писан преглед насеља и етничког стања Југословена у Румунији. Писац разликује 5 етничких група: I Срби у равном Банату (највећа група). II Банатска Црна Гора (досељеници из 1739 год. из Скопске Црне Горе, у крају североисточно од Темишвара). III Карашевци („Крашовани“) — уз њих писац помиње и кајкавце Туропољце у Кечи и Ченеју и Шокце у Рекашу. IV Срби у Банатској Клисурси (дуж леве обале Дунава). V Срби у Поморишју. Из наведених статистичких цифара види се да се српски језик у многим местима губи.

Опажања о дијалекту нема.

П. И.

1049. Гаковић П. Н., Босна вилајет (1939, Сарајево) 25—36.

Подаци о становништву.

1050. Гарашанин Милутин, Ископавање у Птују, нови археолошки радови у Југославији, Музеји I (1948, Београд) 145—147.

У Птују је ископано врло значајно налазиште са објектима из разних епоха: преисториске, римске и словенске. „Ископавањем у Птују добивена је, дакле,

потпуно јасна слика једног словенског културног места и гробља које се око овога налази".

1051. Гарашанин Милутин, в. Мано-Зиси Ђорђе и др. бр. 1072

1052. Гарашанин В. Милутин, Најновији резултати словенске археологије у Југославији, ИстГл I (1948) 49—54.

На основу постојећих оскудних података оцртава материјалну културу првих Словена у нашим крајевима.

1053. Грујић М. д-р Радослав, Духовни живот, Војводина I (1939, Нови Сад) 330—414.

Садржи многе податке о православнима (како изгледа, редовно Словенима) у јужној Угарској у средњем веку.

1054. Грујић М. Рад., Сегедински Срби око Пожаревачког мира (1718), Војвођански зборник (1939, Нови Сад) 86—92.

У времену између Карловачког и Пожаревачког мира Бачка је била чисто српска област. Сегедин, као средиште „Потиско-Поморишког генералата“ и цео „генералат“ били су насељени српском већином. 1719 г. аустријске власти делом су раселиле српско становништво Сегедина — тада економски врло развијено — и тиме су Маџари у Сегедину постали већина; можда су и систематски досељени нови Маџари.

1055. Грујић Радослав, Историски значај Срба у Хрватској (1940, Београд) 1—26.

Популарно испричано досељавање Срба у Хрватску и њихова историја.

1056. Дробњаковић Боривоје, Варошица Љиг (извод из рада примљеног на седници Етнографског института), ГлСАН I св. 1—2 (1949) 301. Историјат варошице Љига са подацима о становништву.

1057. Дробњаковић д-р Бор., Српска етнографија од Вука до данас, Музеји I (1948, Београд) 27—39.

Вуков рад је значајан за етнографију, пошто се Вук јавно баш онда када су се многи обичаји почели губити.

1058. Ђорђевић Р. Тих., Један пример досељавања Румуна у Србију, СКГл I-I-1941, 47—53.

Излаже према архивским подацима како су се у село Михаиловац у Тимочкој Крајини доселили 1833 и 1834 год. Румуни са оближњег Великог Острва бежећи од тешке феудалне експлоатације у Влашкој.

1059. Етнографический атлас Словенской Коринтии (без ознаке места и године).

Карте показују податке званичних статистика о језику, школама, пописима становништва и о садашњој етничкој ситуацији у словеначкој Корушкој (после II светског рата). Има 25 карата са објашњењима.

1060. И. Г., Градиште код Кикинде, Музеји I (1948, Београд) 147—148.

На Градишту код Кикинде ископано је утврђење са објектима из преисториског и раног словенског доба.

1061. Ивић д-р А., Досељавање Срба у Угарску, Хрватску и Славонију, ЛМС 354 св. 3—4 (1940) 85—190.

О узроцима и начинима сеоба, затим о њиховим резултатима.

1062. Ивић д-р Алекса, Насељавање Војводине, ЛМС 351 св. 2 (1939) 113—118.

Дискусија поводом чланка д-ра Д. Поповића (в. бр. 1080). Расправљање о појединим историским моментима у вези са сеобама.

1063. Јанкулов д-р Борислав, Споменици Војводине из доба сеобе народа, Војводина I (1939, Нови Сад) 81—90.

Даје, поред осталог, списак археолошких налазишта мађарских насеља (стр. 82) и словенских (стр. 88).

1064. Јовановић Коста, Неготинска Крајина и Кључ, СЕЗ6 LV Насеља 29 (1940) 388+9 фотографија и 1 фотографска карта.

Остатака старог становништва у овим областима необично је мало: 1,40% родова са 2,20% кућа. Од имиграционих струја најјача је „румунско-српска“ (Румуни и порумуњени Срби; 40,11% кућа). Затим се ређају косовска струја (21,09% кућа), динарска (8,48% кућа), браничевско-тимочка (7,94% кућа) и друге слабије. По топономастици, по историским изворима и по сачуваним предањима писац закључује да је старо становништво ових области било искључиво српско. О језику тог живља не знамо ништа; можда би се нешто сазнало испитивањем говора Трњана и Сиколе где старинаца има у јачем проценту (63,18% одн. 43,26%). Међутим ни за та села ни за друга писац не даје података о наречју. *П. И.*

1065. Julijska Krajina — Juliska Krajina — The Julian March — Юлијская Крайна — La Marche Julienne — La Regione Giulia.

Албум са текстом, географским картама и фотографијама. Садржи документарни материјал који је служио у нашој политичкој борби за прикључење Јулиске Крајине домовини. Има много података о распореду и броју Словенаца и Хвата у Јулиској Крајини.

1066. Јутронић Андре, Брачка насеља и подријетло његовог становништва, Брачки Зборник I (1940, Сплит) 8—17.

Садржи доста података. — До 1444 г. сва се брачка насеља налазе у унутрашњости острва. Од тога времена становништво се премешта на обалу, а у XV, XVI, XVII и XVIII веку постоји јак прилив становништва с копна.

1067. Кирац Лука, Цртнице из истарске повјести (1946, Загреб) 5—346.

Књига је писана са настојањем „да докажемо аутохтоност нашег живља у Истри и његову повезаност са осталим јужним Словенима“. Износиће политичку и културну историју истарског народа, писац износи и језичке везе које га везују за остале наше народе. У „Прилозима“ на крају има текстова из „Истарских развода“ (год. 1325).

1068. Ковачевић Јован, в. Мано-Зиси Ђорђе и др. бр. 1072.

1069. Ковачевић Јован, Словенске и српске старине у Винчи крај Београда и манастир Винча, Музеји 3—4 (1949, Београд) 114—123.

Археолошки чланак. Важна је констатација да словенски археолошки објекти из Винче указују на епоху која се иначе назива далматинска хрватска или старохрватска: то значи да је ова култура распрострањена не само у динарским крајевима него и у Панонији. *И. П.*

1070. Љубинковић Мирјана, в. Мано-Зиси Ђорђе и др. бр. 1072.

1071. М. Г., Ископавање на Градишту-код Кикинде — Словенско утврђење из доба раног Средњег века, ЛМС 361 св. 5 (1947) 298—299.

У октобру 1947 на Градишту код Кикинде ископано је словенско утврђење из раног Средњег века, подигнуто на месту преисториског насеља. Време подизања утврђења моћи ће се поближе утврдити тек даљим проучавањем.

1072. Мано-Зиси Ђорђе, Љубинковић Мирјана, Гарашанин Милутин, Ковачевић Јован, Веселиновић Рајко, Заштитно ископавање код Панчева, Музеји 1 (1948, Београд) 53—95.

Први становници ископаног насеља били су „по свему судећи Јазиги“. „Изнад насеља јазигског доба у касније време подигло [се] ново словенско“ „Керамички материјал овог насеља спада у комплекс оних појава које се обично датирају у IX—X век н. е. Многе индикације говоре да би у нашим крајевима ... овај материјал могао бити и ранији“.

1073. Матић Василије, Привреда, саобраћај и насеља у Кочанској котлини, Гласник Географског друштва XXVI (1940, Београд) 1—41.

Говори, углавном, о садашњем стању саобраћаја. Главни саобраћајни правци су: ка Повардарју долином Брегалнице и ка котлинама Пијанец и Малеш. Важнијих комуникација преко бугарске границе нема. Из рада се види да крупних и далекосежних метанастасичких покрета словенског живља у новије време није било.

1074. Мијатовић Станоје, Белица, СЕЗБ LVI Насеља 30 (1941) 1—213.

Општи и посебни део. Општи део садржи поглавља: I Област и њено име, II Положаји и типови села, III Кућа, двор и окућница, IV Зграде у пољу и у планини, V Приче и тумачења о именима села, VI Оснивање села, ранија насеља и њихови трагови, VII Неке карактеристичније народне особине овога краја, VIII Занимање становништва.

Број старинаца међу Беличанима је врло мали (свега 277 кућа од 6809). Досељеници припадају највећим делом косовско-метохиској струји (2439 кућа), затим вардарско-моравској (1470 кућа) и тимочко-браничевској (965 кућа); остале струје заступљене су далеко слабије.

П. И.

1075. Мидивојевић Б. Ж., Долине Западне Мораве, Мораче и Треске, Пос. изд. Српског географског друштва 26 (1948, Београд) 1—79.

„Географска проматрања“. На стр. 64 нешто података о размештају македонских и шиптарских села у долини Треске.

1076. Николић Добривој, Срби у Банату у прошлости и садашњости (монографија Баната), (1941, Нови Сад) 1—429.

Популарно писано. Садржи поглавља о географији, историји и етнографији Баната, затим о верско-просветном и привредном животу и најзад збирку статистика из разних времена које су највећим делом значајне због података о етничком кретању нашег живља у Банату. У историском и етнографском делу (рађеним највише по другим ауторима) има доста материјала о пореклу и сеобама Срба Банаћана. Кратак одељак о језику (154—155), рађен нестручно и углавном неоригинално, не даје ничег новог сем два-три лексичка опажања.

П. И.

1077. Павловић Љ. Радослав, Подибар и Гокчаница, СЕЗБ LVI Насеља 30 (1941) 217—442.

Општи део садржи одељке: I Предела и њихова имена, II Географска средина, III Положаји села, IV Типови села, V Кућа, двор и окућница, VI Зграде

у пољу и у планини, VII Подибар и Гокчаница у прошлости и њихове старине. Трагови старијег становништва, VIII Порекло данашњег становништва, IX Занимање становништва, X Саобраћај.

Становништво Подибра и Гокчанице (обе су области на десној обали доњег тока Ибра) састављено је највећим делом од досељеника (93,65% домова). Међу дошљацима претеже динарска струја (82,23% домова; најчешће из новопазарске околине, Рашке, ибарског Колашина и црногорских Брда), за њом долази косовско-метохиска (14,61% домова); све остале струје су незнатне. Података о језику нема у овоме раду.

П. И.

1078. Поповић Васиљ, Босанске избеглице у Војводини педесетих година 19 века, ГИДНС XII (1939) 174—185.

Лутања Боснаца избеглих због нереда и терора. Највећи део бегунаца вратио се убрзо у завичај.

1079. Поповић Д., Број, етнички и класни састав становништва Србије 1717—1739 (извод из рада примљеног на седници Етнографског института), ГЛСАН I св. 1—2 (1949) 283—284.

О броју становника, о етничком саставу, о класним односима у Србији тога доба.

1080. Поповић д-р Д. Ј., Војводина у турско доба, Војводина I (1939, Нови Сад) 145—300.

За нас је од највећег значаја одељак о насељавању Војводине (стр. 152—163). Била су три основна начина сеоба: 1) уз феудалце, 2) приликом ратова, 3) по директном споразуму широких маса с владарем (угарским, аустриским итд.). Срби као сточари и војници били су врло покретљиви, многа њихова првобитна насеља у Војводини била су само привремена (земунице). У XIV веку у Србима у Војводини „једва да имамо помена“ („Срба је могло бити нешто у Срему уз Саву и у Банату уз Дунав“). Током XV в. населили су Срби источни Срем, а у Банату две паралелне зоне уз Дунав и уз Мориш, и мали део Бачке уз Тису У XVI в. пада најјаче надирање Срба. Мађарски живаљ иселио се из Срема и Бачке. Срби између 1526 и 1553 етнички освајају Бачку, али крајем истога века напуштају 34 села Бајске, Сомборске и Суботичке нахије селили се на аустријско земљиште. Крајем XVI в. Срби напредују у северозападном углу Баната где су се дотле држали Мађари. У XVII в. није било битних измена у етничким односима. Врло је занимљива и од битног значаја пишчева констатација да се Велика сеоба 1690 г. излила изван тадашње наше етничке територије, далеко у дубину угарске земље, и да за први моменат није појачала српски елемент у Срему, Бачкој и Банату. Значајна је анализа друштвених односа међу Србима у Угарској под Турцима, а нарочито опис њихових насеља, врло слабо грађених и покретљивих, и занимања, углавном, сточарског. Такви услови омогућавали су јако мешање становништва, а самим тим и нивелацију дијалеката.

П. И.

1081. Поповић Д. Ј., Војна Граница, Војводина II (Нови Сад) 209—349.

Историјат граничарске установе у Војводини. О метанастасичким кретањима има само мало података: после развојачења зап. Срема и Поморишја Срби су се из тих крајева раселили. Граничари из зап. Срема населили су источни — као нову границу, а они из Поморишја и ист. Бачке, уколико нису пресељени у Русију, населили су Банат. Али је било у то време и нових досељавања из Србије.

1082. Поповић Д., Срби у Срему 1736—1737 (извод из рада приказаног на седници Етнографског института), ГЛСАН I св. 1—2 (1949) 303.

Даје преглед метанастасичког кретања Срба у Срему и историју насеља. Има доста топономастичког материјала.

1083. Поповић д-р Душан, Насељавање Војводине, ГИДНС XII св. 1 (1939) 20—32.

Са малим изменама овај је чланак ушао у састав расправе пишчеве у монографији Војводина I (стр. 152—160).

В. бр. 1080.

1084. Радојковић Б., Политичке прилике у Срба од досељења на Балканско Полуострво до краја X в. (1940, Београд) 1—139.

Враћа се на сведочанство Константина Порфирогенита и Попа Дукљанина. Одбацује мишљење да су пре досељења Срба и Хрвата на нашем терену живели други Словени. Срби и Хрвати су населили територију опустошену од Авара. Назив *Гоши* нема никаквог етнографског значења. — Од детаља треба поменути тврђење да је зетско приморје било глагољашко и Поп Дукљанин глагољаш; да је Томислав на сабору 925 г. био — заштитник, а не противник глагољаша. У осталоме аутор приказује политички развитак југословенских земаља. *И. П.*

1085. Радонић д-р Јован, Војводина од Велике сеобе (1690) до сабора у Крушедолу (1708), Војводина II (Нови Сад) 1—47.

Политичке прилике Срба досељених у Угарску приликом Велике сеобе. Изгледа (стр. 28) да су се Срби, судећи по одлуци аустриског „ратног савета“, населили делом у крају између Мориша и Кереша и у тзв. Малој Влашкој, тј. у Срему и Славонији. Познато је да су Србима 1694 г. нуђени за колонизацију крајеви између Дунава и Тисе, али се то остварило само делимично. — Славонија је у XVI и XVII веку била већ доста густо насељена Србима.

1086. Радонић д-р Јован, Србија и Угарска у средњем веку, Војводина I (1939, Нови Сад) 128—144.

Позивајући се на стране изворе, претежно мађарске, писац прати Словене у јужној Угарској од њиховог насељења до пада Деспотовине.

1087. Рађеновић Петар, Унац, CE36 LVI Насеља 30 (1948) 443—638.

Пре отприлике 250 година Унац је био сасвим пуст. Све данашње породице доселиле су се у међувремену. Највише их је дошло из оближњих области северне Далмације, затим из Лике и најзад из околних срезова у Босанској Крајини. За многе домове могло се утврдити и даље порекло: *Херцеговина*. Северна Далмација била је често само етапна област.

1088. Рајичевић Свет., О старим српским гробовима у Метохији, Јужни преглед (1939, Скопље) 26—29.

Српска гробља постоје и у арбанашким селима, а понегде се на старо српско гробље наставља и муслиманско; знак да је старо становништво села примило ислам и није се отселило. Има села са више од једног старог гробља, што сведочи да се и само српско становништво кретало и смењивало.

1089. Скок д-р Петар, Хрвати и Балкан, Видици мај 1939 (Београд) 277—284.

Преглед крупних историских појава на Балкану, од VI в. до данас. Кратко и популарно. Има нешто лингвистичких и етнографских података о Србима и Хрватима.

1090. Скок д-р Петар, Хрвати и Срби. Видици јануар 1939 (Београд) 4—6.

У најкраћим потезима износи опште моменте из историје Срба и Хрвата. Два главна момента српскохрватске „симбиозе“ (вероватно и језичке) јесте богумилско кретање по Балкану и српска сеоба у XVI веку. Али је, изгледа, и раније било Срба на хрватској територији: пример је место *Срб* у Лици, по сведочанству Константина Порфирогенита.

1091. Словени у Рајху, Видици новембар 1939 (Београд) 552. Сасвим кратка статистика у цифрама.

1092. Филиповић М., Етнолошки (етнографски) рад у Војводини и ЛМС 363 св. 4 (1949) 224—230.

Писац укратко резимира досадашњи рад на етнолошком проучавању Војводине. Осврћући се на Ердељановићев рад, изражава мисао да је у Војводини било Словена још од првог доласка Јужних Словена у наше крајеве: код Панчева су забележени народни обичаји за које не знају ни Срби ни Бугари: то је панонскословенско. Али ова испитивања треба продужити.

1093. Филиповић Миленко, Вукашин Сировина, Прошлост и насеља града Добоја, Добој 1938, 8^о, 28, — ЈИЧ V св. 1—2 (1939) 271—272.

Приказ са исправком нетачности.

1094. Филиповић д-р Миленко, Доњи Бирач, ГлЕМ XV (1940) 33—40.

Доњи Бирач је крај северозападно од Власенице. Становништво је српско православно. Има знакова да је некада било и католика. Бирчаци су већим делом пореклом из Херцеговине (само за неке родове верује се да су староседеоци). Струја исељавања води из Бирча даље ка североисточној Босни и северној Србији.

1095. Хаџи-Васиљевић Јован, Арнаути наше крви, Браство XXX (1939, Београд) 107—145.

Има пуно оригиналних података о одрођавању православних Словена у Македонији и на Косову, мање у Црној Гори — од почетка турске владе до 1913 год. Овај наш елемент прошао је кроз низ фаза на том путу одрођавања: и данас постоје муслимани који сасвим добро говоре наш језик, који га знају слабо и који су га изгубили.

1096. Хаџи-Васиљевић д-р Јован, Трагови словенских насеља преко границе Југославије на југу по називима места, по црквама и манастирима, Хришћанско дело V св. 5 (1939, Скопље) 353—371.

Прикупљени подаци немају дубљег научног интереса.

1097. Хрватско-словеначке мањине у Италији и Немачкој, Видици септембар 1939 (Београд) 470.

Статистички, географски и просветнокултурни подаци о нашим мањинама у тим земљама.

1098. Цар Емин Виктор, Вјековна борба Славена Истре, Словенско братство I (1947, Београд) 515—534.

Популаран приказ борбе истарских Словена против талијанизирања — од Средњег века па до Народноослободилачке борбе.

XII Различно

1099. Белић А., Предлог о организовању словенске филолошке и лингвистичке библиографије, III Конгр. бр. 1, 89.

Једна словенска установа требало би да узме организацију библиографског посла у своје руке.

1100. Белић А., Уводна реч поводом „Вукова дана“, СКГл 16-XI-1940, 448—450.

На Коларчевом универзитету приказана је „Апотеоза Вуку Караџићу“ од Божидара Ковачевића. Проф. Белић даје кратак приказ личности које ће се јавити у комаду а које су имале своју улогу у Вуковом животу.

1101. Бубић М., Часопис „Питања савременог књижевног језика“, Бразда II бр. 10 (1949, Сарајево).

Послије краћег осврта на поједине чланке даје сугестију редакцији часописа да „по могућности у сваком броју доноси покоји прилог у којем би се говорило о језичким питањима с гледишта марксистичке науке о језику“.

1102. Вуксан Душан, Још нешто о пренумерацији из Црне Горе на Вуков „Рјечник“, Записи децембар 1940 (Цетиње).

Допуна уз чланак Риста Драгићевића о претплатницима из Црне Горе на I издање Вукова „Рјечника“ (Записи 1940), нарочито у погледу броја примерака.

1103. Вуковић Ј., Институт за савремени језик у својој првој години рада, Одјек III бр. 5 (1949, Сарајево).

Израже укратко рад Института за савремени језик, који се налази при Вишој педагошкој школи у Сарајеву, и говори о смјерницама даљег рада.

1104. Вуковић Ј., Почетак нове серије часописа „Наш језик“, Бразда II бр. 10 (1949, Сарајево) 789—795.

Поздравља изражење овог часописа и, осврћући се на уводну ријеч, каже да је врло важан задатак развити дискусију о настави језика у школи, како би се настава матерњег језика ослободила формализма. Опширније говори о чланцима А. Белића и М. Стевановића.

1105. Драгићевић Ристо, Претплатници из Црне Горе на Вуков „Српски рјечник“, Записи (1940, Цетиње) 316—318.

Поводом чланка д-ра Петра И. Поповића (Политика 28-IV-1938) о претплати Црногораца на Вуков „Рјечник“ даје се списак претплатника из Црне Горе на „Српски рјечник“ Вука Караџића (I изд. 1818). Међу претплатницима се налази и Петар I (2 ком.); свега 19 претплатника.

1106. Ивић д-р А., Војводина I, ЛМС 353 св. 5—6 (1940) 418—431. [Приказ]. Различита оцена прилога у зборнику. Дискусија, исправљање грешака и попуњавање празнина у зборнику.

1107. Kurz Jozef, Предлог о организовању словенске филолошке и лингвистичке библиографије, III Конгр. бр. 1, 89.

Библиографски рад на словенској филологији треба усретсредити у једном центру.

1108. Милисавац Ж., Један мост између Срба и Руса, Билтен за сарадњу Војводине са СССР 4 (1947, Нови Сад) 30—44.

Летопис Матице српске (испрва „Сербске Летописи“) у првом периоду свог изражења био је „иако нејак, мост између културе руског и нашег народа“.

Тај часопис је испочетка заступао Вукову реформу, а затим се окренуо против ње, позивајући се на ауторитете у Русији где се одиграла слична језичка борба.

1109. Митровић М., У славу борбе и победе Вука Караџића, Глас 1-IX-1947 (Београд) 1.

Борба за националну културу добила је свој најизразитији вид у борби за књижевни језик и правопис и она с правом носи име културне револуције XIX века. Овогодишње сећање на њу треба да „побуди осећање одговорности... пред... великанима наше прошлости“.

1110. М(улахаалиловић) А(хмед), „Питања савременог књижевног језика“, ПросвР IV бр. 8—9 (1949) 61—63.

[Приказ]. Писац приказа констатује да је ово први стручни часопис последице ослобођења који се бави питањима нашег књижевног језика и поздравља његово излагање. Говори укратко о појединим чланцима.

1111. О неодговорним тумачењима значаја Вука Караџића, КњН I бр. 22 (1948) 4.

Твртко Чубелић је у књижевном часопису „Република“ (Загреб, мај 1948) изнео поводом Вукова рада на скупљању народне поезије србобоске идеје које је Јуре Каштелан у шестој свесци „Дјела“ подвргао оправданој критици.

1112. Пред Трећим међународним конгресом слависта у Београду, XX век април 1939 (Београд) 627—628.

Садржи извод чланка проф. Белића у коме је изнесен програм конгреса.

1113. Радовић Ђуро, Значај 1847 године у културном развоју наше земље, Двадесети октобар 29-VIII-1947 (Београд) 9.

1114. Резолуција извршног одбора, Организовање словенске филолошке и лингвистичке библиографије, III Конгр. бр. 5, 30.

О потреби организовања Централног бироа и што скоријег публиковања библиографије.

1115. Речници народа Совјетског Савеза, КњН I бр. 44 (1948) 2.

Кратка белешка о активности Академије наука СССР на изради речника језика разних совј. народа (украјински, киргиски, ерзјански, неначки, летонски, естонски, литавски и др.).

1116. Септембарска прослава Вука Караџића — велики допринос на културно-просветном подизању народа, Глас 7-X-1947 (Београд) 4.

Биланс септембарске прославе. Побројени су чланци о Вуку и његовим сарадницима у дневној штампи; споменути су специјални бројеви наших часописа посвећени прослави, затим књижевне вечери, турнеје књижевника по унутрашњости, појачана издавачка делатност, изложбе српске књиге и Вукових дела, предавања, активност у вези са ликвидацијом неписмености итд.

1117. Скок д-р Петар, Анте Старчевић и Балкан, Видици март 1939 (Београд) 157—162.

Политичка расправа. На крају у две речи даје податке о Старчевићевом ставу према Вуковом и илирском правопису.

1118. Слависта, Трећи конгрес слависта у Београду и његове публикации, Јужни преглед (1939, Скопље) 282—283.

Чланак пригодан и популарно-информативан, не улази у анализу научних прилога у конгресним публикацијама.

1119. Соловјев Александар, Нестанак богомилства и исламизација Босне, Годишњак Историског друштва Босне и Херцеговине I (1949 Сарајево) 42—79.

1120. Статут Савеза есперантиста Хрватске (1945, Загреб) 7+1.

1121. Тарановски Кирил, Предлог о организовању словенске филолошке и лингвистичке библиографије, III Конгр. бр. 3, 23—24.

У библиографијама се запоставља питање лингвистичког проучавања књижевности. Поред периодичног библиографског мотирања требало би предузети и издавање ретроспективне библиографије за поједина питања.

1122. III Међународни конгрес слависта (словенских филолога) 18—25 септембра 1939 (Београд).

У издању извршног одбора изашло је пет књига материјала спремљеног за конгрес: I Збирка одговора на питања (1—230); II Саопштења и реферати (1—218); III Допуне (1—124); IV Говори и предавања (1—151); V Организација (1—58).

1123. Уредништво Нашег језика, Пред новим задацима, NJ ас I (1949) 1—6.

Нова епоха у животу наше земље ставља овај часопис пред специфичне задатке (постојање на што бржој и што бољој изради речника књижевног језика, пречишћавање правописних питања, неговање ортоеписје).

1124. Navránek Bohuslav, Предлог о организовању словенске филолошке и лингвистичке библиографије, III Конгр. бр. 3, 23.

У једној лингвистичкој публикацији треба концентрисати библиографију, класификовану и стручно резимирану, пропраћену евентуално и критиком.

1125. Шамић Мидхат, Борба против безидејности и аполитичности у лингвистичкој науци у СССР, ПСКЈ I књ. I св. I (1949) 136—141.

Реферат о дискусији која се у последње време водила у Совјетском Савезу „о многим дјелима и о многим питањима из области науке о језику“. Референт се ставља на страну оних који меарају извесним лингвистима на њиховој безидејности и аполитичности.

ХIII Македонски језик

1126. Бошковић Радосав, Извештај о испитивању говора Радовишта и околине, ГЗС и ВС VII (1939) 60.

„Хтео сам да проверим раније сакупљени дијалекатски материјал — то је једно, а друго — да још дубље уђем у однос, генетички и стварни, плачковичке говорне варијанте према радовишкој. Радећи та два посла бележио сам и нов језички материјал“.

1127. Галички свадбарски песни, Редактирал Г. Милошев, Државно книгоиздателство на Македонија (1947, Скопје).

1128. Збирка на македонски народни песни, Редакција и предговор Блаже Конески (1945, Скопје) 1—383.

Солидна антологија од лирски и епско-лирски народни песни.

1129. Збирка на македонски народни песни. Редактирал Бл. Конески. II изд. (1947, Скопје).

1130. Исаиловић Даница, Мијачка варијанта народне песме „Зидање Скадра“, ППНП 2 (1939) 290—291.

„Фрагментарна варијанта“ познате песме, на мијачком дијалекту.

1131. Јунак над јунаци. Редактор Ј. Бошњовски (1947, Скопје).

Македонски епски песни за Крали Марко.

1132. Кепески Круме, Македонска граматика (1947, Скопје).

Книгата содржи: 1. Краток предговор во кој што се подвлекува дека грама-
тиката е работена според програмата на Министерството за просвета за учени-
ците во гимназиите и дека е затоа напишана популарно. 2. Увод, во кој што се
дава историски поглед на славјанските јазици и македонскиот јазик и односот
меѓу нацијата и јазикот, утврдувањето на македонскиот литературен јазик како
резултат на народноослободителната борба. 3. Фонетика. 4. Етимологија. 5. Мор-
фологија. 6. Синтакса. 7. Интерпункција. — Оваа прва македонска граматика
дава добар материјал, кој што е по некојпат научно третиран, но често има нена-
учни и површни погледи по одделни прашања. К. Т.

1133. Кепески Круме, Македонска граматика. II изд. (1947, Скопје).

Ова издание не се разликува од првото. Направени се само мали исправки.

1134. Колендиќ П., Вести за печатницата во македонското село
Ваташа, Нов ден 10 (1948, Скопје).

Ја побива легендата дека божем. ваташката печатница е основана пред
печатницата во Солун и мисли дека во 1847 год. само бил направен опит за
оснивање на печатница.

1135. Колендиќ П., За печатницата во Ваташа, Нова Македонија
29-XI-1946 (Скопје).

1136. Конески Бл., Загубата на интервокалното *в* во западнома-
кедонските говори, Годишен зборник на Скопскиот филозофски факултет (1948,
Скопје).

Во оваа работа ја подвргнува на критика претпоставката на М. Ивковиќ
(*Revue des études slaves* II, 1922, 80—85) дека пред губењето на интервокалното
в во западномакедонските говори постоела редуција на ненагласени вокали.
Авторот, како и Облак (*Macedonische Studien*), ја разпледува оваа појава во врска
со губењето и на други согласки во тие говори, во прв ред *ж* и *ј*. Значителна
улога во губењето на слабото *в* одиграло местото на ударението, како што ни
покажуваат формите *колкава*, *-о*, *-и*. — На крајот се изведува заклучок дека во
втората половина на 16 век била веќе востановена современата акцентска система
во западномакедонските говори. К. Т.

1137. Конески Бл., Македонската литература и македонскиот лите-
ратурен јазик (1945, Скопје) 1—38.

Книшката дава краток преглед на новата македонска литература, почну-
вајќи од Јоакима Крчовски па до 1945 г. Истовремено писателот го следи и
развојот на македонскиот јазик. Констатирајќи дека македонскиот литературен
јазик треба да се оснива на централното македонско наречје и излагајќи дека
тоа македонско наречје има најтипични македонски црти, писателот вели: „Ние
треба на прво место да ја истакнеме мислата, нашиот литературен јазик да се
развија од своите можности, преку живите наставни и начини на образување
што ги има во нашиот народен говор. Потаму, сосам природно иде земањето на
заним од другите јазици, па и од рускиот“. К. Т.

1138. Конески Бл., Некои белешки во врска со речникот на нашиот јазик, Нов ден 7—8 (1946, Скопје).

Писателот на статијата констатира дека македонскиот јазик е беден во апстрактни зборон. Во колку има такви зборон тие се многу често земено од блиските јужнословенски балкански јазици. Бранејќи ја тезата дека граматичката структура на македонскиот јазик има зачетоци што можат да помогнат во изградбата на апстрактни зборон и термини, тој смета дека зборонте: *настан*, *ушока*, *илака*, како и глаголските именки образувани со живиот народен суфикс *-ње* можат да ги заменат туѓите зборон што свршуваат на суфиксот *-ние*: *прашање* (м. *вопрос*, *пишање*), *движање* (м. *движение*), *значење* (м. *значение*), *учење* (м. *учение*) и сл. Понатака, смета дека му се поблиски на македонскиот јазик: *управа*, *превсшава*, *појава* место: *управление*, *превсшавление*, *појавление*, како и: *положба* место: *положение* и *сосшојание*.

Во другиот дел на статијата писателот го изнесува своето мислење против оние што во македонскиот јазик би сакале вештачки да внесат елементи од бугарскиот литературен јазик, и погрешно заклучуваат дека со тоа ќе можат да го приближат македонскиот литературен јазик до јазикот што се употребува во Пиринска Македонија.

К. Т.

1139. Конески Бл., Одживените речнички елементи во нашиот јазик, Нов ден 3 (1945, Скопје).

Писателот на статијата констатира дека турските зборон, кои што и денеска многу пати се употребуваат во народниот јазик, се остаток од минатото, кога Турците владееле во Македонија. Тие се, значи, тесно сврзани со еснафскиот живот и неговото разбирање на животот и светот. Денеска многу турски зборон (*сабајле*, *демек*, *беља*, *мајшаи*) ја губат својата боја и смисла, затоа треба да се избегнуваат во литературниот јазик. Во колку слични зборон не можат да се најдат или направат во духот на граматичката структура на македонскиот јазик, треба да се послужиме од словенските или другите јазици.

К. Т.

1140. Конески Бл., По повод на најновиот напад на нашиот јазик, Земски одбор на НФ 1948 (Скопје).

Писателот на статијата одговара на злонамерните тврдења во бугарската штампа против самостојноста во македонскиот литературен јазик и македонската нација и заклучува дека македонскиот литературен јазик има право на постоење.

1141. Конески Блаже, Даља етапа у развиту македонског правописа, КњН I бр. 19 (1948) I.

Све је више људи који улазе у проблеме македонског књижевног језика и свесно раде на неговом развиту.

1142. Конески Блаже, Македонска књижевност и македонски књижевни језик, Мл V (1947) 62—67.

Македонски народ није пре рата имао национална права, па су дела на македонском језику штампана кришом; језик је био копија језика народних песама, а правопис хаотичан. У народноослободилачком рату појавила се прва македонска проза. Данас је уједначен правопис, а књижевни језик се развија на бази дијалеката „западно од Вардара, на линији Велес—Прилеп—Битола“.

1143. Лалић Радован, Македонски превод „Горског вијенца“, КњН I бр. 37 (1948) 3.

Превод је потпуно успео и доказ је богатства, гipкoсти и лепоте македонског језика. Успех овог превода илуструје у исто време и успехе македонске књижевности и македонског књижевног језика.

1144. Македонски народни приказни. Редактори В. Иљоски и К. Тошев (1946, Скопје) 1—240.

Збирката е првенствено наменета за работа по школите. Приказните се разделени на: фантастични приказни, легенди, реалистични приказни, басни и хумористични приказни.

1145. Македонски правопис (1945, Скопје) 1—20.

Овој прв македонски правопис го изработи Комисијата за јазик и правопис при Министерството за народна просвета. Ги содржи следните глави: а. Краток увод, во кој што се подвлекува дека македонскиот правопис во прв ред се оснива на фонетскиот принцип; б. Основни правописни правила; в. Преглед на формите и нивниот правопис; г. Употребата на големи букви; д. Интерпункција.

1146. Милошев Г., Велешкиот говор, Нов ден 3 (1947, Скопје).

Дава материјал од велешкиот говор и ја одредува неговата територија. Приложена е и карта за теренот на велешкиот говор.

1147. Мисирков П. Крсте, За македонските работи. Редакција и предговор Д. Џамбаз (1946, Скопје) 1—123.

Оваа книга за прв пат ја издаде Мисирков во Софија 1903 год., но била запленета, оти писателот е ватрен присталица на автономната македонска нација и нејзиниот литературен јазик. Писателот е уверен дека треба за основа на македонскиот литературен јазик да се земат македонските централни говори и затоа на тоа нарече ја пишува својата книга, иако е родом од Егејска Македонија (Ениџе-Вардар).

1148. Мисирков П. Крсте, Неколку зборни за македонскиот литературен јазик. Редактор К. Тошев (1948, Скопје).

Тоа е статија од книгата „За македонските работи“ печатена по повод 45-годишнината од првото издање на книгата. Во предговорот е даден краток поглед на животот и работата на Крсте П. Мисирков и неговите разбирања за македонскиот литературен јазик.

1149. Народне игре III, скупиле и описале Љ. и Д. Јанковиќ (1939, Београд) 7—352.

Уз описе и мелодије игара Скопља са неговом широм околином дају се текстови одговарајуних песама.

1150. Недељковиќ Д., Разматрање на изворима старе македонске епике (извод из рада примљеног на седници Етнографског института), ГлСАН I св. 1—2 (1949) 296—300.

У рату су страдале старе епске песме и изгинули народни певачи. Аутор говори о методу који треба употребити да се старе народне песме ишчупају из заборава и освеже у народном сећању. Критички се осврће на досадашње буржуаске теорије о народној епизи.

1151. Од борбата, народни песни. Редактор Бл. Конески (1947, Скопје) 1—61.

Народни песни со мотиви од народноослободителната борба во Македонија

1152. Павловић д-р М., О скопским Торбешима, НО бр. 5 (1939) 69—70.

Јужно од Скопља живе скопски Торбеша који једини чувају разлику — изгубљену другде већ око III в. — између прасл. **tj* и **kt* испред *i*: у једном случају имају врло меко *ћ* на бази *ш*, у другом на бази *к*.

1153. Павловић д-р Миливој, Извештај о испитивању говора Крушева и скопских Торбеша, ГЗС и ВС VI (1939) 42—44.

Торбеша су досељеници са југозапада; они скопски показују карактеристичне црте које тај говор везују за њихов матични, дебарски дијалекатски тип, али са извесним архаичнијим, боље очуваним цртама, но што је данас у Дебру*. Торбеша у близини Крушева показују новије стање, а „у самом Крушеву, пак, имамо и мијачки, старији слој, и брсјачки, новији“. Аутор је исцрпно проучио и аромунски говор крушевских Цинцара и износи низ закључака о карактеру, епоси и домаћају симбиозе македонских словенских и аромунских говора.

1154. Павловић д-р Миливој, Извештај Српској краљевској академији наука о испитивању дебарске групе говора, Годишњак СКА L (1940) 262—281.

„Дебарски говор у ужем смислу у ствари је један нов дијалекатски чвор, са непреврелим, каткад тек започетим процесима дијалекатске мешавине. Али компоненте су му говори са извесним јако архаичним цртама и са неким специфичним особинама, а донекле са другим ранијим и врло давнашњим мешавинама“.

1155. Павловић Миливој, О резултатима испитивања говора Дримљана, Годишњак СКА XLIX (1939) 424—430.

О говору Дримкола, краја од дванаест села крај границе Албаније. Говор припада западномакедонској групи (ж најчешће > о) и садржи наставак оних језичких особина које су карактеристичне за дебарску зону, али многе црте указују на непреврелу мешавину.

1156. Поленаковић д-р Х., Кирил Пејчиновић Тетоец и његово Утјешение грјешним — поводом стогодишњице штампања Утјешениа, Хришћанско дело V (1940, Скопље) 359—376.

Дело је „писано на народном језику“ у говору краја из кога је Кирил, измешано са разним елементима из суседних говора, затим прошарано читавим реченицама из српског књижевног језика, из бугарског и, нарочито, црквено-словенског језика“. Да би се видео начин писања Кирила Пејчиновића, као и језик којим је писао, писац доноси „главну његову беседу у овоме делу... транскрибујући је моредном графицијом“.

К. Т.

1157. Поленаковић Х., Крсте П. Мисирков и неговото дело, Единство 162 (1948, Скопје).

1158. Поленаковић Х., Неколку историско-књижевни прилога, Нов ден 6 (1948, Скопје).

Оваа статија опфаќа: 1) Обид на Димитар Миладинов да стане учител во Белград; 2) Димитар Миладинов како собирач на књижевно-историски споменици; 3) Изворот на Таблица прваја од Јордана Хаџи-Константинов (Цинот); 4) Една необјавена стихотворба на Јордан Хаџи-Константинов (Цинот).

1159. Поленаковиќ Х., Нови податоци за К. Пејчиновиќа, Годишен зборник на Скопскиот Филозофски факултет 1948 (Скопје).

Во оваа статија писателот врз основа на три документи што се наоѓаат во Белградската државна архива покажува зошто „Утешение грешним“ не било печатено во Белград.

Во вториот дел дава еден ран препис од „Утешение грешним“.

1160. Стевановиќ д-р Михаило, О македонском језику, Југославија II бр. 6 (1948, Београд) 28—29.

Популаран чланак у којем писац одлучно изразува мишљење да је македонски јазик у оквиру јужнословенских језика — засебна лингвистичка индивидуалност (по неким битним цртама разликује се од суседних му словенских језика — српског и бугарског). Стевановиќ износи ову лингвистичку аргументацију: полугласници у македонском дају *o* и *e*; за прасловенско **tj*, **dj* овде стоји *k*, *f*; тотално очвршћавање „меких“ сугласника; извесна специфична испадања сугласника; фиксиран акценат; тројаки члан; неки специфични суфикси — све то разликује македонске говоре од осталих словенских.

1161. Силјан Штркот и Кузман Капидан, (1945, Скопје).

Книшката ја содржи најдолгата македонска епска песна „Кузман Капидан“ и најдолгата народна привазна „Силјан Штркот“.

1162. Тошев К., Како се учеше оваа година македонскиот јазик во нашите гимназии и професионални училишта, Просветно дело 2 (1945, Скопје).

Писателот на статијата ги констатира методските и научните грешки во предавањето на македонскиот јазик и литература.

1163. Тошев К., Крста П. Мисирков, Нова Македонија 1236 (1948, Скопје).

1164. Тошев К., Неколку прашања во врска со нашиот правопис-Нова Македонија 993 (1948, Скопје).

Писателот на статијата смета дека има извесни тешкотии во правописот на гласот *j*, како и во правописот на глаголските форми од глаголите тип *кујувам*: *кујувам* и ги предлага глаголските форми од типот *кујувам* за литературни.

1165. Тошев К., Оформувањето на нашиот литературен јазик и нашата интелегенција, Нов ден 4—5 (1946, Скопје).

Разгледувајќи ги историските промени што настанале во речникот на македонските народни говори, писателот на статијата стои на становиште дека речникот на македонскиот литературен јазик ќе мора да претрпи уплив од блиските словенски јазици и дека ќе треба да отпадне се она што му е непотребно на јазикот, а ќе се задржи се она што е нужно и конструктивно. *К. Т.*

1166. Трифуновски, Јегејска Македонија (1946, Београд) 1—67. Географски опис. Садржи податке о насељима и бројном стању становника.

1167. Џамбаз Даре, Крста П. Мисирков, Нов ден 10 (1948, Скопје).

Го дава животот и работата на К. П. Мисирков, како и неговите погледи врз македонската нација и литературниот јазик.

XIV Словеначки језик

Израдио Звонко А. Бизјак

- 1168. Andrejka Rudolf**, Čistimo svoj jezik, Slovenija 1938, št. 32, 33, 36, 37.
- 1169. Andrejka Rudolf**, Doneski k postanku in razvitku rodbinskih imen v Selški dolini, GMDS XX (1939) 310—332.
- 1170. Andrejka Rudolf**, Pfeifer-Pišec, ZČ II—III (1948—1949) 152—156.
- 1171. Anžič Anton**, O koledarskih imenih in naših godovih, Slovenčev koledar 1941, 249—255; 1942, 234—242.
- 1172. Bajec Anton**, Nekaj besed o jeziku Kranjskih komedijantov, Gledališki list, Drama (1948—1949), 41—42.
- 1173. Bane ali Bani?** Ljudski tednik/10-VII-1947, 75.
- 1174. Barbalič Fran-Mihovilović Ivo**, Proscription du Slo-vène et du Croate des écoles et des églises sous la domination italienne (1918—1943). Avec trois cartes. Editions de l'Institut Adriatique 28.
- 1175. Bartel Anton †**, Spisal osmrtnico F(rance) T(omšič), SJ II (1939) 135—136.
- 1176. Baš Franjo**, Referat: Glauert Günter, Landschaftsbild und Siedlungsgang in einem Abschnitt der südöstlichen Kalkalpen (Ostkarawanken und Steiner Alpen) und seinen Randgebieten, Südostdeutsche Forschungen III (1938) 457—524, — ČZN XXXV (1939) 85—86.
- 1177. Beg Ante**, Nemška propaganda na Kočevskem pred vojno, M i D V (1939) 218—222.
- 1178. Bezljaj Francè**, Doneski k poznavanju glagolskega aspekta, NS (1948) 199—222.
- 1179. Bezljaj Francè**, Drobci iz pravadnine. Čebelarstvo. Z 9 slikami (posebni odtis iz Slovenskega čebelarja; 1948, Ljubljana) 8°, 16.
- 1180. Bezljaj Francè**, Dr. Rajko Nahtigal, LZ LIX (1939) 268—275.
- 1181. Bezljaj Francè**, Franc Ramovš (ob petdesetletnici), LZ LX (140) 454—459.
- 1182. Bezljaj Francè**, Oris slovenskega knjižnega izgovora, Razprave Znanstvenega društva v Ljubljani, 17, filološko-lingvistični odsek 5 (1939, Ljubljana) 124 in 7 prilog (122 slik in 58 grafikonov).
Ref.: J. Šolar, SJ II (1939) 126—132; T. Šifrer, LZ LIX (1939) 307—308.
- 1183. Bezljaj Francè**, Развој славистике код Словенаца. Преглед XIII бр. 15 (јун— јул 1939, Сарајево) 340—345.
- 1184. Bizjak Zvonko A.**, Beneško-slovenska in rezijanska bibliografija, „Trinkov zbornik“, Gregorčičeva založba (1946, Trst) 123—133 in posebni odtis, 11.
- 1185. Бизјак Звонко А.**, Библиографија XIII Словеначки језик за 1937 и 1938 год., ЈФ XVII (1938—1939) 342—366.
- 1186. Bizjak Zvonko A.**, Biografije in bibliografije o prof. dr. Rajku Nahtigalu, SR I (1948) 104—105.

1187. Bizjak Zvonko A., Nemški slavist K. H. Meyer na obisku v Ljubljani, JŽXX (št. 139, 18. 6. 1939) 4.

1188. Bizjak Zvonko A., Prof. d-r Rajko Nahtigal — 70-letnik, Ljudska pravica, 14-IV-1947.

1189. Bizjak Zvonko A., Spisi prof. d-ra Rajka Nahtigala, SR I (1948) 100—104.

1190. Bizjak Zvonko A., Še o Levstikovem „Najdihojci“, J XXV (št. 151, 5. 7. 1944) 3.

1191. Bizjak Zvonko A., Vseučiliški profesor d-r Fran Ramovš v Beogradu, J XX (št. 235, 8. 10. 1939) 4.

1192. Blaznik Pavle, O metodah proučevanja kolonizacijske zgodovine, ČZN XXXV (1940) 33—39.

1193. Blaznik Pavle, O naselitvi Slovencev, Slovencev koledar 1941, 60—62.

1194. Bobič Ferdinand, Slovenska slovnica s pravopisom za ljudske šole (1939, Ljubljana) 8°, 127.

1195. Bohinec Valter, Ref.: Jože Rus, Vaške table in vaška imena. Izredna publikacija Geografskega društva v Ljubljani (ponatis iz „Samouprave“ 1938, 48—54), GMDS XXI (1940) 138—139.

1196. Borko Božidar, Kopitar, Miklošič, Murko (ob stoletnici Kopitarjeve smrti), J XXIV (št. 182, 10. 8. 1944) 3.

1197. Borko Božidar, O prevodih in prevajanju, Razglednik „Jutra“ I/1 (1943, Ljubljana) 33—34.

1198. Bradač Franc, Slovensko-latinski slovar. Založila Ljudska knjigarna v Ljubljani 1944 (Zbirka žepnih slovarjev in učbenikov) 8°, 309.

1199. Bratko Ivan, Naša kolonizacija, Sd VIII (1940) 70—74.

1200. [Breznik Anton], Biografija in bibliografija kot dopisnega člana AZU v Ljubljani, LAZU I (1943) 157—160 (s sliko).

1201. Breznik Anton, Jezik naših časnikarjev in pripovednikov. Priredil Jakob Šolar. Cvetje iz domačih in tujih logov. 19. Založila Družba sv. Mohorja v Ljubljani (ponatis razprav in člankov iz DS in ČJKZ; 1944, Ljubljana) 65—243.

1202. Breznik Anton, Kako besede izgubljam, Slovencev koledar 1943, 69—70.

1203. Breznik Anton, Ljubi svojega bližnjega kakor sam sebe, SU XLIV (1943) 9—11, 38—41, 76—80.

Prim. F. Grivec, SU XLIV (1943) 37—38; S 8-VI-1943, 3; S 9-VI-1943, 4; L. Potočnik, SU XLIV (1943) 112—114.

1204. Breznik Anton, Ljudski jezik. Narodopisje Slovencev, II del. Založba Klas (posebni odtis; 1945, Ljubljana) 5—11.

1205. Breznik Anton, Maks Pleteršnik, SBL II (1949) 381—384.

1206. Breznik Anton, Najnovejše razprave d-ra Fr. Grivca (Poročilo o kritikah knjige o Koclju), S LVII (5. 12. 1939) 8.

1207. Breznik Anton, Ob dvajsetletnici smrti p. St. Škrabca, Cvetje z vrtov sv. Frančiška LV (1938) 290—292 in ponatis v Kočevskem Slovincu II št. 26, 27 (1939).

1208. Breznik Anton, Prešernova Puščica brez zela, SJ III (1940) 182.

1209. Breznik Anton, Primeri predikatnega nominativa v slovenščini, SJ IV (1941) 33—39.

1210. Breznik Anton, Stavčna negacija v slovenščini, RAZU filoz.-filol.-hist. razred I (1943) 41—154 in posebni odtis, 44.

1211. Breznik Anton, Zloženke v slovenščini, RAZU II (1944) 53—76.

1212. Breznik Anton, Referat: F. Grivec, Vitae Constantini et Methodii. Versio latina, notis dissertationibusque de fontibus ac theologia ss. Cyrilli et Methodii illustrata. Acta Academiae Velehradensis, ann. XVII, fasc. 1—2, p. 1—127, — GMDS XXIII (1942) 101; BV XXII (1942) 200—201.

1213. Breznik Anton, Referat: E. Kranzmayer, Reste germanischen Lebens in Kärntner Ortsnamen. Carinthia I (1942) 105—111, — GMDS XXIV (1943) 121.

1214. Breznik Anton † 26-III-1944. Nekrologi: F. Jesenovec, Prelatur Antonu Brezniku v spomin, Slovencev koledar 1945, 86—87. — J. Moder, KMD 1945, 134—135. — F. Ramovš, LAZU II (1943—1947) 61—74, s popolno bibliografijo.

1215. Brnaški, Beneški Slovenci, KMD 1945, 74—75.

1216. Budal A., Referat: Urbani Umberto-Cronia Arturo, Letteratura e lingua Slovena. Unione Tip.-editrice Torinese (1938, Torino) 11, — LZLIX (1939) 100.

1217. Budal Andrej, Italijanski slavist Arturo Cronia v Padovi p zve-nečem „r“, Razgledi III (1948) 269.

1218. Budal Andrej, O slovanski misli v Slovenskem Primorju, Razgledi II (1947) 300—306.

1219. Budal Andrej, O visokošolskem študiju slovenskih jezikov v Italiji, Razgledi II (1947) 227—229.

1220. Budal Andrej, Ob 70-letnici prof. Rajka Nahtigala, Razgledi II (1947) 231—233.

1221. Budal Andrej, Nazori o najzapadnejših Slovencih, LZ LX (1940), 521—522.

1222. Budal Andrej, Slavistika med Italijani, Razgledi (1948) 184—188.

1223. Budal Andrej, Slovanska himna, Razgledi II (1947) 427—432.

1224. Bunc Stanko, Cojzla, SJ II (1939) 110—111.

1225. Bunc Stanko, Imena za denar na Slovenskem, SJ III (1940) 56—67.

Ref.: B. Saria, GMDS XXII (1941) 92.

1226. Bunc Stanko, Kako se kličemo po imenu, Slovencev koledar 1943, 170—173.

1227. Bunc Stanko, Pregled slovnice slovenskega jezika. Založila Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani 1940. 8°, 152.

Ref.: J. Moder, MI XXI (1941) 34—35. — F. Tomšič, SJ IV (1941) 184—186

1228. C. K., Slovenščina mednarodni jezik pred 100 leti. Zanimiva in redka knjižica iz l. 1837, Slovenčev koledar 1944, 74—77.

1229. Cadastre national de l'Istrie d'après le Recensement du 1-er Octobre 1945. Edition de l'Institut Adriatique (1946, Sušak) XIII in 626 in 3 zemljevidi.

1230. Čebelen, čebelin, čebelji, Sl. čebelar 1946, 219.

1231. Čermelj Lavoslav, „Interfakultetni zavod za inozemske Jugoslovane“ v Ljubljani, M i D VI (1940) 23—24.

1232. Čermelj Lavoslav, Jüllijska Krajina, Beneška Slovenija in Zadrška pokrajina. Imenoslovje in politično-upravna razdelitev. Založilo Slovensko kulturno-prosvetno društvo „France Rozman“ v Beogradu (1945, Beograd) 73 s karto upravne razdelitve v prilogi.

1233. Čermelj Lavoslav, Life- and Death Struggle of A National Minority (The Yugoslaves in Italy). English translation by F. S. Copeland. Second Edition (1945, Ljubljana) 218 z 1 karto v prilogi.

1234. Čermelj Lavoslav, Nova pota manjšinske zaštite, M i D V (1939) 337—342.

1235. Čermelj Lavoslav, Славянское меньшинство в Италии. Словенцы и Хорваты в Юлийской Крайне (1945, Любляна), str. 64 z etnografsko karto v prilogi.

1236. Čermelj Lavoslav, Recensement de 1910 à Trieste. Institut Yougoslave d'études internationales (1946, Beograd) 28.

1237. Čermelj Lavoslav, Zanimiva etnografska karta, M i D VI (1940) 148—150.

1238. Černič Mirko, Brusimo, rešetajmo, vejajmo, ZdrV 1948, 132—142 (medicinska terminologija), 153—154, 295—298.

1239. Černič Mirko, Dosedanje in bodoče smernice v izgrajevanju slovenske zdravstvene besede, ZdrV 1947, 77—88, 96—103, 231—235.

• **1240. Černič Mirko,** Klinični besednjak. S podporo bivše Kralj. banske uprave v Ljubljani in Akademije znanosti in umetnosti je izdal to knjigo konzorcij Zdravniškega vestnika v Ljubljani (1941, Ljubljana) 8°, 237.

1241. Černič Mirko, Med zrnjem in plevelom, S Por 10-V-1947 št. 109.

1242. Černič Mirko, Naš jezik, J 7-XI-1942 in dalje s polemiko.

1243. Černič Mirko, Oznake bolezni na -ica in -ice, ZdrV 1948, 206—211.

1244. Černič Mirko, Razločujmo besedno, da bomo razločevali strokovno! (sufiksi -ski, ški, -iski, -čen), ZdrV 1947, 230—231.

1245. Černič Mirko, Seznam bolezni, ZdrV 1947, 433—442.

1246. Černič Mirko, Slovenska zdravstvena beseda. Izbor člankov. 1. zvezek Zdravstvene knjižnice (1947, Ljubljana) 8°, 160.

Ref.: Obzornik II (1947) 502.

1247. Černič Mirko, Vejališče za naše strokovno besedje in izrazje (s prispevki raznih avtorjev), Zdr. XI (1939) 104—107, 184—187, 246, 303—308, 343—347, 416; XII (1940) 17—21, 62—64, 95—102, 133—134, 169—172, 261—263, 300—302, 338—341, 395—397; XIII (1941) 23—24, 69—73, 114—117.

Ref.: Ž. K., LZ LIX (1939) 97 sl., 627—628.

1248. Černič Mirko, Za čast slovenščine, M i D VI (1940) 165—170.

1249. Čremošnik Gregor, Najstarejši dokument o našem narodnem edinstvu, M i D V (1939) 121—122.

1250. Danovski B., Govorni zbor. Prevedel B(oris) M(erhan), Obzornik I (1946) 272—275.

1251. Debeljak Anton, Lovska latinščina, Lovec 1946, 361—363.

1252. Debeljak Anton, Mavke — duše rajnih, SJ IV (1941) 181.

1253. Debeljak Anton, Od kod „drnice“?, SJ IV (1941) 181—182.

1254. Debeljak Anton, Platno — plačilno sredstvo; SJ IV (1941) 180—181.

1255. Debeljak Anton, Tuja imena pri Nemcih, Tovarš 1948, 672.

1256. Debeljak Anton, Živalski priimki v Slovencih, Lovec 1946, 4—10, 43—47, 74—77; 1947, 20—25, 70—75, 120—125, 166—170.

1257. Debeljak Tine, Ob stoletnici Kopitarjeve smrti. (Poročilo o dveh razpravah Fr. Grivca: 1. Jernej Kopitar v Rimu; 2. Poštenost sv. Cirila; BV 1944) S LXXII št. 183 (1944) 3.

1258. Djilas Milovan, O Vuku Karadžiču (prevod iz „Borbe“), Vprašanja naših dni 14-IX-1947 št. 37, 906—910.

1259. Dolenc Metod, „Gorske bukve“ v izvorniku, prevodih in priredbah. Izdala Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani, pravni razred. Pravni spomeniki slovenskega naroda, knjiga I (1940) 8°, 276.

1260. Donnés statistiques sur la structure ethnique de la Marche Julienne (brez navedbe letnice in založbe), IX in 33.

1261. Erde, Uspěhi sovjetskega jezikoslovja, Prim. dnevnik 12-X-1947.

1262. Erjavec Fraň, Slovenija in Slovenci. Izdala in založila Slovenska straža v Ljubljani (1940) 8° 96 in zemljevid.

1263. Ethnographical and Economic Bases of the Julian March — Народные и экономические основы Юлийской Краины — Les bases ethnographiques et économiques de la Marche Julienne (brez navedbe letnice in založbe).

1264. Felaher Julij, Koroški Slovenci v letih 1945—1946, Razgledi II (1947) 157—167.

1265. Filipič Lojze, Oton Župančič in slovensko gledališče leta 1912 (detalj iz Župančičeve borbe za slovenski odrski jezik), Nova obzorja 1949, 473—479.

1266. Fink-Kopriva-Žerjav, Slovenska jezikovna vadnica za IV razred osnovnih šol, DZS (1947, Ljubljana) 8°, 269.

1267. Gaberski Vinko, Slovenska imena. Beseda o imenu. Koledar OF (1948, Trst) 145—160.

- 1268.** Glonar J. A., „Stoji, stoji tam. Beligrad“, Obzorja III (1940) 505.
- 1269.** Glonar J. A., „Ulinger-Jelengar-Lajnar“, Zbornik Zimske pomoči 1944, 384—391.
- 1270.** Glonar J. A., Referat: M. Murko, Rozpravy z oboru slovanske filologie. Uspofadal J. Horak. V Praze 1937. V: 8°, str. 619 (Práce Slovanského ústavu v Praze. Svaz IV), — ČZN XXXIV (1939) 123—126;
- 1271.** Gnidovec Franc, Vpliv sv. Gregorija Nazianskega na sv. Cirila in Metodija ter na njuni žitji (1942, Ljubljana) 8°, 68;
Ref.: F. Grivec, GMDS XXIII (1942) 102;
- 1272.** Goričar Maks, Doneski k postanku in pisavi rodbinskih prilimkov in krajevnih imen med Slovenci, Et XII (1939) 82—122.
Ref.: S. Bunc, ČZN XXXV (1939) 90—91.
- 1273.** Grad Anton, Slovensko-italijanski slovarček — Dizionario sloveno-italiano. Ljudska knjigarna v Ljubljani (Zbirka žepnih slovarjev in učbenikov; 1941) 8°, 130.
• Ref.: F. Glinšek, Č XXXVI (1942) 47.
- 1274.** Gradivo za slovenski gozdarski slovar, Gozdarski vestnik 1946, 25, 43, 164, 220.
- 1275.** Grafenauer Bogo, Koroški Slovenci v zgodovini. Znanstveni inštitut, oddelek za mejna vprašanja (1945, Ljubljana) 48.
Ref.: Slovenski tisk I (1946) 22.
- 1276.** Grafenauer Bogo, Naša Koroška, Obzornik II (1947) 1—12, 146—152.
- 1277.** Grafenauer Bogo, Priključitev Karantanije na Zapad, Č XXXVI (1942) 17—40.
- 1278.** Grafenauer Bogo, Statistika. o. Juljski krajin. Zgodovinski časopis I (1947) 192—195.
- 1279.** [Grafenauer Ivan], Biografija in bibliografija kot dopisnega člana AZU v Ljubljani, LAZU I (1943) 161—165 (s sliko).
- 1280.** Grafenauer Ivan, Najstarejši slovenski „kirielejsoni“, GMDS XXIII (1942) 63—73.
- 1281.** Grafenauer Ivan, „Duhovna bramba“ in „Kolomonov žegen“ (Nove najdbe in izsledki), RAZU I (1943) 201—340. in posebni odtis, 140.
- 1282.** Grafenauer Ivan, O srednjeveški slovenski Marijini litanijski pesmi, RAZU II (1944) 213—236.
- 1283.** Grafenauer Ivan, Slovensko-kajkavske bajke o Rojenicah-Sojenicah, Et XVII (1944) 34—51.
- 1284.** Grafenauer Ivan, Študija o izvoru, razvoju in razkroju narodne balade o Lepi Vidi, AZU filoz.-filol.-histor. razred. Dela IV (1943, Ljubljana) 8°, 399.
- 1285.** Grafenauer Ivan, „Ta stara velikanočna pejsen“ in še kaj, Č XXXVI (1942) 89—138.
- 1286.** Grafenauer Ivan, „Vondrákove in Grafenauerjeve zmote o zgradbi Klimentovega govora v spomin apostola in mučenca“, Č XXXV (1940—1941) 350—364.

1287. Grivec Franc, Clozov — Kopitarjev glagolit v slovenski književnosti in zgodovini, RAZU I (1943) 341—408 s 3 fotografskimi posnetki in posebni odtis, 68.

1288. Grivec Franc, Čigavi so frisinški spomeniki? DS LV (1943) 158—160.

1289. Grivec Franc, Drugi frisinški spomenik, DS LIV (1942) 122—129.

1290. Grivec Franc, Drugi frisinški spomenik in Cirilova književna šola, GMDS XXII (1941) 106—115.

Ref.: A. Breznik, S LXIX št. 302. (1941) 5.

1291. Grivec Franc, Dve pismi papeža Hadrijana II. knezu Koclju in Hadrijanov slog, GMDS XXII (1941) 65—67.

1292. Grivec Franc, Govor sv. Metoda Solunskega, BV XXII (1942) 35—51.

1293. Grivec Franc, Iz slovenske zgodovine 9. stoletja, BV XIX (1939) 97—112.

1294. Grivec Franc, O idejah in izrazih žitij Konstantina in Metodija, RAZU II (1944) 167—193.

1295. Grivec Franc, Slovansko bogoslužje v Panoniji, GMDS XXI (1940) 60—62.

1296. Grivec Franc, Spominu nesmrtnega Jernèja Kopitarja † 11-VIII-1844, S LXXII št. 183 (1944) 3.

1297. Grivec Franc, Staroslovenska in cerkvenoslovenska bogoslovna vprašanja, BV XXII (1942) 52—57.

1298. Grivec Franc, Sv. Ciril in Metod v Spodnji Panoniji, GMDS XX (1939) 168—179.

1299. Grivec Franc, Učitelj v Žitjih Konstantina in Metodija, BV XIX (1939) 1—9.

1300. Grivec Franc, V Cirilovi zarji, Zbornik Zimske pomoči 1944, 563—569.

1301. Grivec Franc, Zarja slovenske zgodovine, Slovenčev koledar 1943, 30—35.

1302. Grivec Franc, Zarje stare slovenske književnosti. Frisinški spomeniki v zarji sv. Cirila in Metoda (1942, Ljubljana) 8°, 66.

Ref.: A. Breznik, S LXX št. 53 (1942) 3.

1303. Gustinčič Drago, Trst ali problem razmejitev med Jugoslavijo in Italijo (1945, Ljubljana) 8°, 34 z narodnostno karto v prilogi.

Tudi italijanski prevod: Trieste o il problema della dilimitazione dei confini fra la Jugoslavia e l'Italia (1946, Ljubljana).

1304. Hacin Fridolin, Vprašanje našega tehniškega izrazoslovja, Industr. vestnik II (1947) 13—15, 76—78.

1305. Herič Franjo, O Kopitarjevem pravopisu, III Конгр. бр. 3, 65.

Копитарева правописна правила (изложена 1808 године у Граматици словеначког језика) захтевала су етимолошки правопис.

- 1306.** Hribar Franc, Nekaj pripomb k strokovnemu besedju in „Kilbesu“, ZdrV 1946, 155—160, 300—305.
- 1307.** Index patronymique, Supplément au Cadastre national de l'Istre d'après le Recensement du 1-er Octobre 1945. Edition de l'Institut Adriatique (1946, Sušak) 150.
- 1308.** [Ilešič Fran], A. M. Slomšek in d-r Vi. Maček v filologiji. Jezikovna sorodnost vzhodno-štajerskega in hrvatsko-kajkavskega narečja [referat o razpravi Fr. Ilešiča, Neke kajkavske (slovenačke i hrv.-kajkavske) jezičke pojave, naročito u prezimenimaj, J XX št. 47 (1939) 7.
- 1309.** [Ilešič Fran], Polonica univ. prof. d-r Fr. Ilešiča, J XX št. 21 (1939) 7.
- 1310.** Ilešič Svetozar, Pregled Slovencev v Evropi in izven nje, KCMD 1939, 50—51.
- 1311.** Imena ulic, J XX št. 19a (1939) 4.
- 1312.** Isačenko A. V., Narečje vasi Sele na Rožu. Razprave Znanstvenega društva v Ljubljani, 16, filološko-lingvistični odsek 4. Natisnila Učiteljska tiskarna v Ljubljani (1939) 8°, 146.
Ref.: B. Borko, J XX št. 52 (1939) 4. — F. Tomšič, SJ II (1939) 234—236. — F. Bezlaj, LZ LIX (1939) 187—189. — F. Jesenovec, DS LI (1939) 287—239.
- 1313.** Isačenko A. V., Ne bojmo se ruščine! Poljuden uvod v ruski jezik za samouke s slovnico in slovarjem. Založba Modra ptica (1939, Ljubljana) 8°, 219.
Ref.: V. Novak, Dejanje III (1940) 127—128.
- 1314.** Isačenko A. V., Nekaj misli o Korševem prevodu Prešernovih „Poezij“, SJ III (1940) 151—155.
- 1315.** Isačenko A. V., Slovenski verz. Pri Akademski založbi v Ljubljani (1939) 8°, 104.
Ref.: T. Orel, Dejanje II (1939) 434—436. — A. Vratuša, Sd VIII (1940) 274—275, 375—378, 424—428. — M. Trost, Z. sl. Ph. XVII (1941) 237—239. — J. Kastelic, DS LII (1942) 419—424.
- 1316.** Isačenko A. V., Vokalični nastavek, proteza in hiat v slovenščini, SJ IV (1941) 55—57.
- 1317.** Janežič Jelo, Boj slovenskega učitelja za narodno šolo v dobi pred narodnim osvobojenjem, M i. D V (1939) 328—332, 365—369.
- 1318.** Jesenovec France, Očistimo jezik pegl! Nekaj nerešenih vprašanj in najvidnejših napak našega knjižnega jezika, Slovenčev koledar 1943, 127—129.
- 1319.** Jesenovec France, „Oj ljubi, lep ino pošten slovenski jezik!“, Slovenčev koledar 1942, 43—45.
- 1320.** Jesenovec France, Pomenske funkcije slovenskih členic. Odloemek iz razprave o slovenskem modu, Zbornik Zimske pomoči 1944, 529—536.
- 1321.** Jezik naj bo v osnovni šoli knjižni, Vestnik Mariborske oblasti 23-VIII-1945.
- 1322.** Jug Stanko, Slovenski „Zapovedni list“ iz l. 1570 in novi vinski davek, GMDS XXIII (1942) 74—84.

1323. Jug Stanko, Referat: G. B. Corgnall, La confraternità udinese di s. Girolamo degli Schiavoni. Posebni odtis iz Archivio Veneto XXX (1942) 112—120, — GMDS XXIII (1942) 103.

1324. Jurančič Janko, Vuk Stefanović Karadžić v borbi za demokratizacijo kulture, Obzornik II (1947) 373-377.

1325. Jurković Ljubo, Srpskohrvatski jezik za srednji i viši tečaj, Skripta br. 1 (1945, Ljubljana) 8° 16.

1326. [Karadžić V. St.], France Kidrič, Zgodovina slovenskega slovstva (1929—1938, Ljubljana). Gl. ib. osebno kazalo XXXVIII.

1327. [Karadžić V. St.], Odperta je velika razstava srbske knjige in Karadžićevih del (v Beogradu), Ljudska pravica 3-IX-1947, št. 207.

1328. [Karadžić V. St.] Otvoritev razstave „Vukov dom“, Ljudska pravica 4-IX-1947, št. 208.

1329. [Karadžić V. St.], Proslava Vuka Karadžića, Ljudski tednik 1947, št. 83.

1330. [Karadžić V. St.], Proslava Vuka Karadžića na Kolarčevi univerzi v Beogradu, Ljudska pravica 14-IX-1947, št. 216.

1331. [Karadžić V. St.], V. St. Karadžić, Ob proslavi stoletnice njegove zmage. Tovariš 1947, št. 36, 837.

1332. [Karadžić V. St.] Vuk Karadžić in njegova doba, Zbornik člankov. Slovenski knjižni zavod v Ljubljani (1948) 8°, 125.

Tekste srbskih avtorjev so prevedli: B. Borko, Boris Merhar, Tone Potokar in Maks Robič.

Vsebina: Radovan Lalić, Vuk Karadžić — veliki graditelj srbske kulture. — Aleksandar Belić, Vuk in Slovani. — M. Bogdanović, Do Vuka in od Vuka. — Veljbor Gligorić, Podoba Vuka Karadžića. — Božidar Kovačević, Vukovo življenje. — Izmail Ivanović Sreznjevski, Vuk o Kopitarju. — Vuk knezu Milošu Obrenoviću. — Anton Slodnjak, Nekoliko pripomb o Vukovem vplivu na slovensko slovstvo. — Anton Slodnjak, Fran Levstik pri Vuku.

Referati: tg. [Herbert Grün], Slovenski poročevalec 14-III-1948, št. 63. — Slavko Tominec, Ljudska pravica 14-IV-1948, št. 89. — Obzornik III (1948) 164—165.

1333. [Karadžić V. St.] Vuk v srbskem jeziku, Slovenski poročevalec 14-IX-1947, št. 217.

1334. [Karadžić V. St.], Vuk Stefanović Karadžić, Ljudska pravica 7-VII-1947, št. 64.

1335. [Karadžić V. St.], Vuk Stefanović Karadžić, Mladina 12-IX-1947, št. 37.

1336. [Karadžić V. St.], Vuk Stefanović Karadžić in delavski razred. Ob stoletnici demokratične misli v srbski literaturi, Delavska enotnost 12-IX-1947, št. 37.

1337. Kelemina Jakob, K terminologiji gorskega prava, GMDS XX (1939) 284—289.

1338. Kelemina Jakob, Kozarje in Vižmarje, Zbornik Zimske pomoči 1944, 392—393.

1339. Kelemina Jakob, Popa Dukljanina „Libellus Gothorum“ (I/VII). Studija o starogermanskih spomenikih v naši zemlji, Et XII (1939) 15—35.

1340. Kelemina Jakob, Referat: E. Wallner, Gissübel und Ramsau (1950, München—Berlin), 8°, 45 str. in zemljevid. (Die Flurnamen Bayerns. Herausgegeben von Joseph Schmetz. IX, 2), -- ČZN XXXV (1939) 86.

1341. [Kidrič Francè], Biografija in bibliografija kot rednega člana AZU v Ljubljani, vložek na str. 51 LAZU I (1943) 51*—62* (s sliko). Izdano posebej 1945.

1342. Kidrič Francè, Prešernov vir za francosko oceno Kopitarjeve slovnice, SJ II (1939) 229.

1343. Kidrič Francè, Prvi slavisti med Virštanjem in Drevenikom, S 12-XI-1939.

1344. Kidrič Francè, Zois 1819 o prerodu slovenskega jezika, SJ IV (1941) 24—25.

1345. Kidrič Francè, Zoisova korespondenca: 1. zvezek: 1808—1809. Korespondence pomembnih Slovencev. 1. Izdala Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani (1939) 8° 226. — 2. zvezek: 1809—1810 (1941) 8° 196.

1346. Kočevski zbornik. Razprave o Kočevski in njenih ljudeh. Izdala in založila Družba sv. Cirila in Metoda v Ljubljani. Natisnila Učiteljska tiskarna v Ljubljani (1939) 8° 382 in 8 str. fotografskih posnetkov ter 3 zemljevidi.

Vsebina: str. 7. Ivan Simonič, Geografski pregled kočevskega jezikovno mešanega ozemlja. 45 Ivan Simonič, Zgodovina Kočevskega ozemlja. 131 Jože Rus, Jedro kočevskega vprašanja. 175 France Marolt, Slovenske prvine v kočevski ljudski pesmi. 321 O Kočevcih in kočevščini. 335 Saša Šantel, O izvoru kočevske narodne noše. 349 Janko Lokar, Kočevarji in Bela Krajina. 353 Janko Kumer, Kočevska gimnazija. 357 Ljudska šola na Kočevskem. 363 Ivan Simontč, Literatura.

Ref.: M. Miklavčič, Dejanje II (1939) 89—91. — J. Žontar, DS LI (1939) 354—355. — S. Ilešič, LZ LIX (1939) 305—307. — R. Savnik, GV XV (1939) 139—140. — F. K. Kos, Et XII (1939) 161—164. — S. Bajič, M i D V (1939) 31—34. — A. Vode, ŽS XVII (1939) 120. — O. F., KCMD (1940) 64—67. — M. Mikuz, GMDS XXII (1941) 161.

1347. Kopač Vlasto, Krajevna imena v Grintovcih. Gore in ljudje (1946) 47—49, 204—206.

1348. Kopitariana, J XX št. 3 (1939) 7.

Glej nadalje pod Nahtigal Rajko, Ob stoletnici smrti in Jerneja Kopitarja spisov I, II del.

1349. Koroški zbornik. Uredili Bogo Grafenauer, Lojze Ude, Maks Veselko. Državna založba Slovenije v Ljubljani (1946) 8° 660 in več zemljevidov.

Vsebina: str. 5 Lojze Ude, Uvodna beseda. 9 Svetozar Ilešič, Geografski opis Koroške. 43 Milko Kos, Slovenska naselitev na Koroškem. 77 Bogo Grafenauer, Država karantanskih Slovencev. 105 Bogo Grafenauer, Kmečki upori na Koroškem. 117 Bogo Grafenauer, Narodnostni razvoj na Koroškem od srede 19. stoletja do danes. 249 Germanizacija treh Avstrij. 276 Fran Ramovš, O pomembnosti nekaterih pojavov v slovenskih narečjih na Koroškem. 284 Ivan Grafenauer, Slovensko slovstvo na Koroškem, živ člen vseslovenskega slovstva. 345 France Marolt, Gibno-zvočni obraz slovenskega Korotana. 383 Bogo Grafenauer, Vprašanje jugoslovansko-avstrijske meje na mirovni konferenci leta 1919. 421 Ivan Tomšič, Plebiscit na Koroškem s pravne strani. 493. France Škerl, Koroška v boju za svobodo. 605 Lojze Ude, Avstrija, pangermanizem in Koroška.

1350. Korošec Josip, Poročilo o izkopavanju na ptujskem Gradu leta 1946. Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani. Poročila 3 (1947, Ljubljana) 8° 62 in 17 tabel.

1351. Korošec Josip, Slovansko svetišče na ptujskem gradu, SAZU Razred za zgodovinske in zemljepisne vede, za filozofijo in filologijo. Dela 6 (1948, Ljubljana) 8° 42, 32 slik, 18 skic ter z ruskim in angleškim resumejem.

Ocena: Franjo Baš, Zgodovinski časopis II—III (1948—1949) 206—213. — Josip Korošec, Odgovor na kritiko Franja Baša..., ib. 213—239.

1352. Kos Milko, Gorica in meje okoli nje. Slovenski poročevalec 16-VII-1948, št. 163.

1353. Kos Milko, Gradišče in Gradec v slovenskem srednjem veku (posebni odtis iz GMDS XXII; 1941, Ljubljana).

1354. Kos Milko, Историческое развитие словенской западной границы. Опубликовал и издал Научный Институт, отделение по изучению вопроса о границах (1946, Любляна) 8° 20.

1355. Kos Milko, Naša zapadna meja v novejši italijanski zgodovinski literaturi. Zgodovinski časopis I (1947) 187—192.

1356. Kos Milko, O pismu papeža Hadriana II. knezom Rastislavu, Svetopolku in Koclju. Z nemškimi posnetkom (pos. odt. iz RAZU 2 filoz.-filol.-histor. razred, 269—301; 1944, Ljubljana) 8°, 32.

1357. Kos Milko, Slovenske prisege loških in blejskih kmetov iz prve polovice 17. stoletja, GMDS XXII (1941) 71—74.

1358. Kos Milko, Stanje in naloge slovenske kolonizacijske zgodovine, ČZN XXXV (1940) 26—32.

1359. Kos Milko, „Tri velike zmote“ o Cirilu, Metodu in Koclju, GMDS XXII (1941) 68—70.

1360. Kos Milko, Urbarji salzburške nadškofije. Viri za zgodovino Slovencev, knjiga prva. Srednjeveški urbarji za Slovenijo, zvezek prvi. Izdala Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani (1939) 8° XXIV+167, 2 zemljevida v prilogi.

Ref.: J. Žontar, SP LIV (1940) 272—275. — B. Grafenauer, Dejanje III (1940) 167—168. — I. J. Kolar, M i D VI (1940) 144—145. — J. Turk, Č XXXIV (1939—1940) 335—336. — F. Zwitter, St VIII (1940) 277. — A. Šarc, DS LII (1940) 239—241. — J. Polec, GMDS XXIII (1942), 110—111.

1361. Kos Milko, Urbanji Slovenskega Primorja. I. del. Viri za zgodovino Slovencev, knjiga druga. Srednjeveški urbarji za Slovenijo, zvezek drugi. Izdala Slovenska akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani (1948) 8° 85 in 2 zemljevida.

Ref.: Bogo Grafenauer, Zgodovinski časopis II—III (1948—1949) 243—245.

1362. Kos Milko, Vlahi in vlaška imena med Slovenci, GMDS XX (1939) 226—235.

1363. Kos Milko, Vojvoda in knez v krajevnih imenih, GMDS XXIV (1943) 77—83.

1364. Kos Stanislav, De auctore expositionis verae fidei S. Constantino Cyrillo adscriptae (Napisanije o pravěj věřě). Dissertatio ad lauream Universitatis Gregorianae (1942, Ljubljana) 233.

Ref.: F. Grivec, BV XXII 199—200; GMDS XXIII (1942) 102.

- 1365.** Košir Alija, Iz našega poljudnega zdravstvenega slovstva, ZV 1947, 428—432.
- 1366.** Košir Alija, Slovenska medicinska terminologija, ZV 1946, 150—153; 1947, 228—230.
Pripombe: Lojz Kraigher, Zobozdravn. vestnik 1946, 64—67.
- 1367.** Košir Alija, Terminologica, ZV 1947, 228—230.
- 1368.** Koštiál Ivan, Imena naših krkonov in plazilcev, Proteus IX (1946—1947) 13—14.
- 1369.** Koštiál Ivan, Imena naših ptic, Proteus 1945, 53—56.
- 1370.** Koštiál Ivan, Imena naših sesalcev, Proteus 1945, 145—147.
- 1371.** Koštiál Ivan, O besedi „grlica“, Proteus 1945, 116.
- 1372.** Koštiál Ivan, O slovenski in srbohrvatski ljudski mlekarški terminologiji, Et XIII (1940) 125—128.
- 1373.** Koštiál Ivan, Planika ah planinka?, SJ II (1939) 115—116.
- 1374.** Koštiál Ivan, Slovenska imena živali in rastlin pri Namnichu, Proteus 1945, 112—113.
- 1375.** Kotnik F., Referat: Mat Josip. Contributo alla mitologia slovena. Estratto da Studi e materiali di storia delle religioni. Vol. XVIII (1943, Bologna) 18, — GMDS XXIV (1943) 127.
- 1376.** Kotnik Francè, Bukovniki, Koroški zbornik 1946, 312—316.
- 1377.** Kotnik Francè, Bukovniški rokopisi Antikrista, Zbornik Zlmske pomoči 1944, 415—424.
- 1378.** Kotnik Francè, Drabosnjakov Svovenje Obace, SJ IV (1941) 40—54.
- 1379.** Kotnik Francè, O piri in ženitovanjskem kruhu, Et XVII (1944) 51—61.
- 1380.** Kotnik Francè, Slovenske starosvetnosti. Nekaj zapiskov, orisov in razprav (Slovenska poljudno-znanstvena knjižnica „Svet“. Letnik I št. 4; 1943 Ljubljana) 8° 152.
- 1381.** Kotnik Janko, Slovenian-english dictionary (1945, Ljubljana) 8° 8+538.
- 1382.** Kranjec Silvo, Slovenci v Jugoslaviji. Spominski zbornik Slovenije ob dvajsetletnici Jugoslavije (1939, Ljubljana) 66—109.
- 1383.** Kraigher Lojz, Sistola in diastola — stis in raztez, ZV 1947, 442—443.
- 1384.** Kranzmayer Eberhard, Die deutschen Lehnwörter in der slowenischen Volkssprache. Veröff. d. Instituts f. Kärntner Landesforschung (1944, Laibach) 8° 48.
- 1385.** Kranzmayer Eberhard, Die wichtigsten Kärntner Ortsnamen I. Zollfeld. Veröff. d. Inst. f. Kärntner Landesforschung (1944, Laibach) 8° 35.
- 1386.** Krumpstar Franc, Oznanilna knjiga pri Sv. Gregorju iz L. 1930—34. Et XII (1939) 127—141.

- 1387. Kuhar Alojzij**, „Dokler slovenski rod biva, po zemlji hod...“ (o slovenskih izseljencih), Slovencev koledar 1941, 113—118.
- 1388. Kunstler Pavel**, Slovenci v Jugoslaviji, M i D VI (1940) 11—22.
- 1389. Kyovský Rudolf**, Pripombe k načrtu avtonomije za Slovence na Koroškem z dne 17. julija 1927; Sd VIII (1940) 145—149, 219—223, 252—255, 410—413, 458—460, 506—511, 543—548.
- 1390. Lah Ivo**, Slovenska bratovščina sv. Hieronima iz l. 1452 v Udinah (pos. odt. iz Slovenca 3-XI-1942; 1942, Ljubljana).
- 1391. Lajovic Anton**, Jezik in pravo, M i D VI (1940) 153—157.
- 1392. Lalič Radovan**, Vuk Karadžić — veliki graditelj srbske kulture (prevod iz „Borbe“), Vprašanja naših dni 7-IX-1947, št. 36, 881—883.
- 1393. [Lessiak Primus]**, Die deutsche Mundart von Zarz in Oberkrain. A. Grammatik. Von Primus Lessiak † mit Ergänzungen von Eberhard Kranzmayer und Annemarie Richter, Kärntner Forschungen I Veröffentlichungen d. Kärntner Wissenschaftlichen [Gesellschaft. Band III. Verlag Hermann Böhlau Nachfolger, Weimar 1944. Gedruckt in der Volksdruckerei (Ljudska tiskarna) in Laibach, 8°, 219 + zemljevid.
- 1394. Letopis Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani**. Prva knjiga 1938—1942. Uredil Fran Ramovš (1943, Ljubljana) 8°, 364.
- 1395. Logar Tine**, Akanje in nepoudarjeni vokalizem v horjuljskem govoru (iz inavguralne disertacije „Horjuljski govor“), Č XXXV (1940—1941) 207—210.
- 1396. Ložar Rajko**, Referat: Zdenko Vinski, Die südslavische Grossamilie in ihrer Beziehung zum asiatischen Grossraum. Zagreb, 1938, — Et XVII (1944) 151.
- 1397. Mal Josip**, Osnove ustoličenja karantanskega kneza, GMDS XXIII (1942) 1—62.
- 1398. Mal Josip**, Probleme aus der Frühgeschichte der Slowenen. Verlag Nova založba (1939, Ljubljana) 8°, 174.
Ref.: Lj, Hauptmann, LZ LIX (1939) 408—410. — M. Dolenc, SP LIII (1939) 144—145. — M. Miklavčič, MI XX (1939) 195—196.
- 1399. Mal Josip**, Rota — staroslovenska prisega, GMDS XXII (1941) 58—64.
- 1400. Mal Josip**, Slovenske mitološke starine, GMDS XXI (1940) 1—37.
- 1401. Mal Josip**, Svoboda ali sužnost? Č XXXIV (1939—1940) 84—87.
- 1402. Mal Josip**, Referat: E. Klebel, Von den Edlingern in Kärnten. Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie. 28. Bd.: 1942, 8°, str. 134 in 3 priloge, — GMDS XXIV (1943) 121—125.
- 1403. Mal Josip**, Referat: K. Gottfried Hugelmann, Die Rechtsstellung der Slowenen in Kärnten im deutschen Mittelalter. Abhandlungen zur Rechts- und Wirtschaftsgeschichte. Weimar 1941. Str. 233. — 64, — GMDS XXIII (1942) 104—106.
- 1404. Mal Josip**, Referat: Viktor Živić, Hrvati u Kranjskoj. Zagreb 1939. M. 8° str. 16 (posebni odtis iz „Hrvatskega Dnevnika“ 5-II-1939), — GMDS XXII (1941) 90—91.
- 1405. Malnerič Martin**, Žeželj, Et XVII (1944) 99.

- 1406. Matičetov Milko**, Koledovanje, DS LII (1940) 37, 101.
- 1407. Matičetov Milko**, Nekaj pregovorov s Pivke. Biblioteka za pouk in zabavo XXIII (1939, Gorica) 90—93.
- 1408. Matičetov Milko**, Nove smeri in Lepa Vida, DS LII (1940) 405.
- 1409. Matičetov Milko**, Padova na čelu slavističnih študij v Italiji, DS LIII (1941) 452—454.
- 1410. Matičetov Milko**, Renata Steccati in njeni zapisi beneško-slovenskih ljudskih pesmi, Razgledi II (1947, Trst) 120—128 in pos. odtis 11.
- 1411. Matičetov Milko**, Rezijanska pripovedna pesem, Et XVII (1944) 26—33.
Prim.: I. Grafenauer, Pojasnilo glede Sintivladiča in zlodeja, Et XVII (1944) 33—34.
- 1412. Matičetov Milko**, Slavistika v Italiji, J 18-1-1941.
- 1413. Maučec Jože-Novak Vilko**, Slovensko Porabje. Založil SKZ v Ljubljani (1945) 8°, 30 s karto.
- 1414. „Mazavo“** ali „mazivno“ milo? Elektrotehniški vestnik, 1947, 192.
- 1415. Mazi Vilko**, Preprečenje in zdravljenje jecanja (navodilo za samopomoč) DZS, 1947 Ljubljana 8° 80.
- 1416. Melik Anton**, Še o imenu Ljubljane, GV XVI (1940) 120—127.
- 1417. Mikuš F. R.**, Što je u stvari rečenica. Fragment iz teorije jezika i mišljenja. Vlastita naklada (1945, Ljubljana) 8°, 24.
- 1418. Milčinski-Slodnjak Breda**, Primčeva predavanja na graškem liceju, SJ III (1940) 98—105.
- 1419. Mišič Fran**, Ledinska in hišna imena okoli Luč, ČZN XXXV (1940) 40—49.
- 1420. Mohaj Tine**, Dokument beneškega slovenstva, DS LI (1939) 364—365.
- 1421. Mravljak Josip**, Chemenatem — Caminata — Kluže, ČZN XXXV (1940) 59—60.
- 1422. Mrkun Anton**, Etnografija velikolaškega okraja. I, II. (1943, Ljubljana).
- 1423. Murko Matija**, Indija slovenskih narodnih pesmi, SJ III (1940) 20—27.
- 1424. Muser Erna**, Za lep in pravilen jezik, Popotnik 1947, 49—51.
- 1425. [Nahtigal Rajko]**, Biografija in bibliografija kot rednega člana Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani, LAZU I (1943) 71—75 s sliko.
- 1426. Nahtigal Rajko**, Euchologium Sinaiticum. Starocerkvenoslovanski glagolski spomenik. I. del. Fotografski posnetek. Založila Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani, (1941) 8°, XXVI in 215 posnetkov. — II. del. Tekst (v cirilici) s komentarjem (1942, Ljubljana) 8°, LXXII in 423 ter 2 fotograf. posnetka.
Ref.: J. Logar, Č XXXV (1940—1941) 217—218. — F. Grivec, DS LIV (1942) 309—313; GMDS XXIII (1942) 102—103; BV XXII (1942) 215—216.

1427. Nahtigal Rajko, Jerneja Kopitarja spisov II. del. Srednja doba. Doba sodelovanja v „Jahrbücher der Literatur“. 1818—1834. Izdala Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani. 1. knjiga 1818—1824 (1944) 8°, XXIX + 443. — 2. knjiga 1825—1834 (1945) 8°, VI + 418.

Ref.: F. Grivec, DS LVI (1944) 144—148.

1428. Nahtigal Rajko, Kopitarjev lastnoročni pripis na Cvetni triodi iz 1.1563, SJ IV (1941) 173—174.

1429. Nahtigal Rajko, Moje znanstveno delo med velikima počema 1941—1944, Zbornik zimske pomoči 1944, 547—554.

1430. Nahtigal Rajko, Nekaj pripomb k pretresu Hrabrovega spisa o azbuki Konstantina Cirila, SR I (1948) 5—18.

1431. Nahtigal Rajko, O pomenu panonsko-slovenskega kneza Koclja, SJ II (1939) 1—14.

1432. Nahtigal Rajko, Ob stoletnici smrti Jerneja Kopitarja. Predavanje na slavnostni glavni skupščini AZU dne 11. avgusta 1944, LAZU II (1943—1947) 185—191.

Prim.: Proslava Kopitarjeve stoletnice v Slovenski akademiji znanosti in umetnosti, J XXIV št. 184 (1944) 3. — Venci na grobu Jerneja Kopitarja, S LXXII št. 184 (1944) 3.

1433. Nahtigal Rajko, Prezrta izdaja I. I. Sreznoveskega slovenskih narodnih pesmi „Mlade Brede“ in ziljskega „reja“, SJ III (1940) 28—44.

1434. Nahtigal Rajko, Rekonstrukcija treh starocerkvenoslovenskih izvirnih pesnitev, RAZU I (1943) 41—154 in posebni odtis, 116.

1435. Nahtigal Rajko, Starocerkvenoslovenski imperativ s formantom a (ě), RAZU II (1944) 77—96.

1436. Nahtigal Rajko, Starocerkvenoslovenski part. praes. act. grędy: grędy i. pod.; RAZU II (1944) 97—109.

1437. Nahtigal Rajko, Rus. браздá „brazda“ in браздá „brzda“, SR II (1949) 303.

1438. Nahtigal Rajko, O imenu Косы'ь, SR II (1949) 303—305.

1439. Nahtigal Rajko, Uvod v slovansko filologijo. Univerza v Ljubljani. Humanistični oddelek filozofske fakultete. Založba Državna založba Slovenije 1949, Ljubljana 8°, 121 (+7).

1440. Narodopisje Slovencev. S sodelovanjem Antona Breznika, Ivana Grafenauerja, Franca Kotnika, Franca Marolta, Borisa Orla in Sergija Vilfana, priredil Rajko Ložar, I. del. Založba Klas (1944, Ljubljana) 8°, 352.

Ref.: V. Bohinec, Et. XVII (1944) 119—125.

1441. Našega jezika sol, Razglednik „Jutra“ I/1 (1943, Ljubljana) 161.

1442. Novak Vilko, Avgust Pavel, Slovenski etnograf I (1948) 136—139.

1443. Novak Vilko, Etnografski značaj Slovenskega Porabja, Slovenski etnograf I (1948) 90—106.

1444. Novak Vilko, Gajica v prekmurskih tiskih, SJ II (1939) 113—115.

1445. Novak Vilko, Narečje v šoli, SU XL (1939) 235—237.

- 1446. Novak Vilko**, Pridelovanje lanu v Slovenski Krajini, Et XVII (1944) 61—62.
- 1447. Novak Vilko**, Slovenica med Madžari, DS LI (1939) 620—622.
- 1448. Novak Vilko**, Slovenska Krajina ali Prekmurje, KCMD 1940, 43—45.
- 1449. Novak Vilko**, Referat: Vend-szlovenszka kniga cstenyá za I, II i-III zlócs národne sóle. Budapest A Szent-István Társulat kiadása 1939. Str. 138, — SJ IV (1941) 187—188.
- 1450. Novak Vojko**, Vuk [Stef. Karadžić in njegovo delo. Mladinska revija 1947—1948, 59—63.
- 1451. O izposojenkah in tujkah**, Ljudski tednik 1948, št. 119
- 1452. O nenavadni črki f**, Pionir 1947—1948, 184—185; Mlada Koroška 1948, št. 7.
- 1453. O ruščini** (hvalnica, slavospev), Kmet.-del. enotnost 1948, št. 2.
- 1454. Overiti ali poveriti**, Ljud. pravnik 1948, 475—476.
- 1455. O. F.** Pregled pomembnejših knjig in razprav o narodnoobrambnih vprašanjih (problemih), KCMD 1940, 67—69; 1941, 52—54.
- 1456. P. P.** Narodno-jezikovne opombe ob nekem romanu, M i D VI (1940) 71,
- 1457. P. P.** Referat: Handwörterbuch des Grenz- und Ausland-Deutschtums, Mji D VI (1940) 267—271.
- 1458. Pahor Drago**, Slovansko šolstvo na Tržaškem ozemlju, Razgledi II (1947, Trst) 241—245.
- 1459. Pahor Jože**, Čistimo naš jezik, Ljudski tednik 1947, št. 2—16.
- 1460. Pahor Jože**, Knjižna in časnikarska slovenščina (po Stritarju) Vestnik Prosvetne zveze (1946, Trst) št. 18.
- 1461. Pahor Jože**, Naša beseda mora biti lepa, Ljudski tednik (1946, Trst) št. 21—34.
- 1462. Pečenko Vojko**, Zobarsko izrazoslovje, Zobozdravniški vestnik 1945, 31—33.
- 1463. Perko M.**, Zobarsko izrazoslovje, Zobozdravniški vestnik 1946, 107—110, 149—151.
- 1464. Petrè Fran**, Vpliv karantansko-panonske teorije na razplet illirizma, SJ IV (1941) 112—121.
- 1465. Plesničar Pavel**, Narod naš dokaze hrani. Bibliografski pregled slovenskega tiska na Primorskem do konca l. 1918 (1940, Ljubljana) 8°, 128. Ref.: P. P., M i D VI (1940) 296.
- 1466. Počkov**, Jezik očistimo peg. Vestnik Maribor. oblasti 31-VII-1945, št. 30.
- 1467. Pogačnik Jože**, O imenih, KMD 1940.
- 1468. Poljanec A.**, Nekaj besed k pravdi o starih Slovanih, Sd VII (1939) 151—155.

1469. Pomembnost slovenščine na Koroškem, Koroška kronika 23-V-1947, št. 22. — Raznarodovanje, ib. št. 23. — Ali je to slovenščina? ib. št. 22, 23.

1470. Pomurski, Rabski Slovenci, KCMD 1941, 39—40.

1471. Potokar Tone, O Cincarjih, MP X (1938—1939) 61—65.

1472. Potokar Tone, O slavističnem kongresu, ki ga ni bilo, MP X (1938—1939) 392.

1473. Potokar Tone, Ob stoletnici Vukove zmage, Slovenski poročevalec 24-VI-1947, št. 146.

1474. Potokar Tone, Poglavlje o prevajanju, Novi svet 1948, 872—876.

1475. Potokar Tone, Vuk Stefanović Karadžić (ob stopetdesetletnici njegovega rojstva), S LXV št. 265 (1937) 9.

1476. Prebivalstvo naše države in Slovenije, Slovenčev koledar 1941, 171.

1477. Preobraženski Nikolaj F., Prvi korak. Первый шаг. Ruski učbenik. Državna založba Slovenije (1946, Ljubljana) 8°, XX in 320 s prilogo Slovarja, 128.

1478. Preobraženski Nikolaj F., Ruska čitanka za višje razrede srednjih šol. Sestavila N. F. Preobraženski in F. Šafar. Državna založba Slovenije (1947, Ljubljana) 8°, 272.

1479. Preobraženski Nikolaj F., Ruska vadnica za srednjo stopnjo. Državna založba Slovenije (1945, Ljubljana) 8°, 120.

1480. Preobraženski Nikolaj F., Ruska vadnica za prvi razred gimnazij. Državna založba Slovenije (1946, Ljubljana) 8°, 128. — 2. izdaja (1946). — 3. izdaja (1947). — 4. izdaja (1948).

1481. Preobraženski Nikolaj F., Ruska vadnica za drugi razred gimnazij. Državna založba Slovenije (1949, Ljubljana) 8°, 136.

1482. Preobraženski Nikolaj F., Rusko-slovenski slovar k Ruski čitanki za višje razrede srednjih šol. Sestavila N. F. Preobraženski in F. Šafar. Državna založba Slovenije (1948, Ljubljana) 8°, 160.

1483. Preobraženski Nikolaj F., Slovenski Zbogar pri Puškinu in Lermontovu, SJ III (1940) 125—131.

1484. Pretnar Janko, Francosko-slovenski slovar, III. izdaja. Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani (1941) 16°, 8 + 623.

1485. Prijatelj Ivan, Kulturna in politična zgodovina Slovencev 1848—1895. V zvezek. Uredil Anton Ocvirk. Pri Znanstvenem društvu v Ljubljani (1940). Na str. 32—111: Slovensko, slovansko in južnoslovansko vprašanje pri Sloven-cih na prelomu 60-ih in 70-ih let.

Ref.: DS LIII (1941) 249—257.

1486. Priprave za kongres slovanskih filologov v Beogradu, J XX št. 10 (1939) 7.

1487. [Ramovš Fran], Biografija in bibliografija kot rednega člana AZU v Ljubljani, LAZU I (1943) 105—110 s sliko.

1488. [Ramovš Fran] N., Fran Ramovš — petdesetletnik, Sd VIII (1940) 479—480. :

1489. Ramovš Fran, Да ли етимолошки речник прасловенског језика треба да обухвати семантичку страну речи у историском развитуку? Le dictionnaire étymologique du slave commun doit-il embrasser les faits sémantiques présentés dans l'ordre historique?, III Конгр. бр. 1, 23.

1490. Ramovš Fran, Anton Breznik (nekrolog z bibliografijo spisov), LAZU II (1943—1947) 61—74.

1491. Ramovš Fran, Fonetična vrednost psl. ě, RAZU II (1944) 111—124.

1492. Ramovš Fran, Iz pojavov soglasniške sklanje, SJ IV (1941) 26—32.

1493. Ramovš Fran, K naglaševanju slovenskih pridevnikov, SJ III (1940) 45—51.

1494. Ramovš Fran, Kako bi se mogla epoha praslovenskog jezika vremenski odrediti, III Конгр. бр. 1, 15—17.

1495. Ramovš Fran, Komisija za etimološki slovar slovenskega jezika, LAZU I (1943) 352—359.

1496. Ramovš Fran, O pomembnosti nekaterih pojavov v slovenskih narečjih na Koroškem, Koroški zbornik 1946, 276—283.

1497. Ramovš Fran, Obči momenti iz razvoja slovenskega jezika III Конгр. бр. 4, 37—44.

1498. Ramovš Fran, Poročilo, podano na svečani seji glavne skupščine dne 8. februarja 1946. — Poročilo, podano na seji glavne skupščine dne 21. decembra 1946. — Poročilo generalnega sekretarja o delu Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani v letu 1947, LAZU II (1943—1947) 136—166.

Med drugim podatki o slovarju slovenskega knjižnega jezika, etimološkem slovarju, lingvističnem atlasu, historično-topografskem leksikonu, slovenskem prilimku, jezikovni komisiji, slavističnem sestanku v Leningradu od 25. junija do 15. julija 1946, terminološki komisiji ipod.

1499. Ramovš Fran, Slavistični sestanek v Leningradu, Ljudska pravica 23-VII-1946 št. 169, 5.

1500. Ramovš Fran, The national frontier between Slovenia and Italy. Linguistic and social features. Tiskali J. Blasnika nasl. d. d. v Ljubljani (1945) 8°, 18 in mapa.

1501. Ramovš Fran, Vejališče za naše strokovno izrazje in besedje, ZV XII (1940) 62—64.

1502. Ravbar Miroslav, O prekmurskem knjižnem narečju, Sd VIII (1940) 526—528.

1503. Razprave filozofsko-filološko-historičnega razreda Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani. Uredil Fran Ramovš. I (1943, Ljubljana) 8°, 408 in 3 priloge; II (1944, Ljubljana) 438 in 12 priloge.

1504. Rejec J. K., Številke govoriyo... Nekoliko statistike o Primorski izpred prve svetovne vojne, KMD 1945, 91—92.

1505. Rezijanščina, pristno slovensko narečje. Soča, 1948 št. 39.

- 1506. Roglič J.**, Le recensement de 1910, ses méthodes et son application dans la Marche Julienne. Institut Adriatique (1946, Sušak) 8°, 74 in 5 zemljevidov.
- 1507. Rozman Franc**, Gasilstvo — orodje — nazivi. Nazivi za naše gasilno orodje, Gasilski vestnik 1947 št. 3—4 (ovitek).
- 1508. Rupel Mirko**, Ali naj govorimo učitelca ali učiteljica? Obzornik I (1946) 231.
- 1509. Rupel Mirko**, Cankarjeva beseda, Slovenski poročevalec 1948, št. 294.
- 1510. Rupel Mirko**, Daljni ali daljnji? Obzornik I (1946) 376.
- 1511. Rupel Mirko**, Izgovor sičnikov pred šumevci, SJ (1939) 116.
- 1512. Rupel Mirko**, Kdaj pišemo v začetku besede u-, kdaj v- (urezati ali vrezati)? — Ali je težnja slovenska beseda? — Horjul ali Horjulj? — Bolnišnica ali bolnica? — Čebelnjak ali uljnjak? — Kako bi slovenski rekli konzerva? Obzornik I (1946) 83.
- 1513. Rupel Mirko**, Nekaj o današnjem pisanju, Popotnik 1948 230—233 (ponatis iz Novega sveta 1948, 709—711).
- 1514. Rupel Mirko**, O izreki slovenskih samoglasnikov, Obzornik I (1946) 172—173.
- 1515. Rupel Mirko**, O novem slovenskem pravopisu, Slovenski poročevalec 1949, št. 261.
- 1516. Rupel Mirko**, O Župančičevem jeziku, NS 1948, 46—51.
- 1517. Rupel Mirko**, Oton Župančič, mojster slovenske besede, Slovenski poročevalec 1948, št. 19.
- 1518. Rupel Mirko**, Rdeče črnilo? — Kaj pomeni „kolosalen“? — Kaj pomeni ambicija, ambiciozen? — Poudariti ali povdariti? — Družben ali družben? Obzornik I (1946) 179—180.
- 1519. Rupel Mirko**, Splávar ali splavár? — Daljni ali daljnji? Obzornik I (1946) 376.
- 1520. Rupel Mirko**, Zborna ali knjižna izreka, Obzornik I (1946) 54—57.
- 1521. Rupel Mirko**, Slovensko pravorečje. Državna založba Slovenije (1946, Ljubljana) 8°, 120.
- 1522. Sadar Vinko**, Malo krtačice, Umni kmetovalec 1948, 22.
- 1523. Sadar Vinko**, Na rešeto kmetijsko izrazje! Umni kmetovalec 1946, 113—114.
- 1524. Sajovic Rudolf**, Izrazoslovje Zakonika cerkvenega prava, SP LVIII (1944) 99—106.
- 1525. Sienčnik Luka-Grafenauer Bogo**, Slovenska Koroška. Seznam krajev in politično-upravna razdelitev (priložen 1 zemljevid). Založil Znanstveni inštitut, oddelek za mejna vprašanja (1945, Ljubljana) 8°, 68.
- 1526. Sito uradne slovenščine**, Vžet 1947, št. 5.
- 1527. Slodnjak Anton in Koželj V.**, Kotiček elektrotehniškega izrazoslovja, Elektrotehn. vestnik 1946, št. 1—12.

1528. Slovar, Italijansko-slovenski. Dizionario italiano-sloveno. Sestavila Anton Bajec in Pavle Kalan. Ljudska knjigarna v Ljubljani (1941) 16°, VII + 638.

Ref.: Umberto Urbani, *Piccolo mondo sloveno* — *Mali slovenski svet* (1941, Ljubljana) 172—179. — F. Glinšek, *Č XXXVI* (1942) 45—47.

1529. Slovar, Italijansko-slovenski — Dizionario italiano-sloveno. Sestavila Vojteh Strnad in Anton Debeljak. „Umetniška propaganda“ v Ljubljani (1941) 16°, 663.

1530. Slovar, Rusko-slovenski — Русско-словенский словарь. Sestavil Janko Pretnar. Sodelovala sta Zvonko A. Bizjak in Joško Prezelj. Slovenski knjižni zavod v Ljubljani (1947) 16°, XII + 947.

1531. Slovenska čitanka in slovnica za prvi, drugi, tretji, četrti razred srednjih in sorodnih šol. Sestavili Anton Bajec, Rudolf Kolarič, Mirko Rupel, Anton Sovrè, Jakob Šolar. Druga, predelana izdaja. Banovinska zaloga šolskih knjig in učil (1939, Ljubljana). — Tretja izdaja. Državna založba Slovenije (1945, Ljubljana).

Ref.: J. Logar, *SJ II* (1939) 239—243. — -k, *MI XX* (1939) 467—469.

1532. Slovenska slovnica, za tretji in četrti razred srednjih in sorodnih šol. Sestavili Anton Breznik, Anton Bajec, Rudolf Kolarič, Anton Sovrè, Jakob Šolar. Izdalo Slavistično društvo v Ljubljani (1940) 8°, 191.

Ref.: J. Logar, *SJ IV* (1941) 182—184. — S. J. *DS LIII* (1941) 49—50. — J. Logar, *MI XXI* (1940) 66.

1533. Slovenska slovnica. Sestavil uredniški odbor [Anton Bajec, Rudolf Kolarič, Mirko Rupel, Jakob Šolar]. Državna založba Slovenije (1947, Ljubljana) 8°, 334.

Ref.: *Obzornik II* (1947) 424—425.

1534. Slovenska slovstvena čitanka za višje razrede srednjih in sorodnih šol. Prirejena po Grafenauerjevih čitankah za višje razrede... I—IV. Pokrajinska šolska založba v Ljubljani (1942) 8°, 392.

Ref.: V. Beličič, *DS LV* (1943) 140—141.

1535. Slovenski biografski leksikon. 7. zvezek: Peterlin-Pregelj C. Urejuje Francè Kidrič s sodelovanjem uredniškega odbora. *SAZU* (1949) 4°, 321—480.

1536. Slovenski izrazi iz elektrotehnike. Daljnovid 1946 št. 6, 8—12.

1537. Slovenski jezik. Glasilo Slavističnega društva. Izdalo Slavistično društvo v Ljubljani. Letnik I (1938) uredili Anton Bajec, Mirko Rupel, Jakob Šolar; II (1939), III (1940), IV (1941) uredili Janez Logar, Jakob Šolar, Franc Tomšič.

Ref.: A. Vratuša, *Sd VIII* (1940) 519—520, 564—568. — K. V., *ŽS XVIII* (1940) 184. — T. Logar, *Č XXXIV* (1939/1940) 91—92, 239—240, 406—407.

1538. Slovensko Primorje in Trst. Merilo 1 : 200.000. Izdelala Pečnik Milan in Škrabar Lacko. Trst. Izdal Pokrajinski narodno osvobodilni odbor za Slovensko Primorje in Trst. Statistični urad (1945, Ljubljana).

1539. Smerdu Franjo, O slogu v zdravstvenih spisih, *ZV* 1947, 421—427.

1540. Smerdu Franjo, Za lepo in pravilno slovenščino v zdravniških in zdravstvenih spisih, *ZV* 1946, 142—144.

- 1541. Snoj Andrej**, Uvod v sveto pismo nove zaveze. Založila Jugoslovska knjigarna (1940, Ljubljana).
Iz vsebine: str. 43—50 Starocerkvenoslovanski prevod. 188 fotografski posnetek Codex Assemanianus (glagolski) Mt 16, 13—20.
- 1542. Sovrè Anton**, Oziralni odvisnik-sintaktični omnibus, SJ II (1939) 88—102.
- 1543. „Spajkalna svetilka“**, ali kako bolje? Elektr. vestnik, 1947, 120.
- 1544. Stanek Leopold**, Še o rovaših, MI XXI (1940) 353—354.
- 1545. Starè Leo**, Pregled pomembnejših knjig o narodno-obrambni problemih, KCMD 1939, 52—55.
- 1546. Steska Viktor**, Razlaga nekaterih naših krajevnih imen, Slovenčev koledar 1944, 78—80.
- 1547. Struna Albert**, Izrazoslovje avtomobilske stroke, Lokalni promet 1949 št. 15—17.
- 1548. Struna Albert**, Vprašanje našega tehniškega izrazoslovja, Industr. vestnik 1947, 30—31.
- 1549. Sturm Fran**, Francosko-slovenski slovar. Zvezek 1—7 (do „critailleur“; 1939—1941, Ljubljana).
Vsa naklada zgorela od požara v NUK 29. januarja 1944. Ostal nedokončan zaradi skrivnostne avtorjeve smrti.
Ref.: Tone Čokan, DS LI (1939) 610—611. — F. Glinšek, Č XXXIV (1939—1940) 402—406. — DS LIII (1941) 251.
- 1550. Styriacus**, Narodopisni položaj Dravske doline, KCMD 1941, 33—36
- 1551. Šašel Josip**, Pravne starožitnosti iz Roža, Et XVII (1941) 1—15.
- 1552. Šašel Ivan**, Slovenski pregovori in reki, Et XII (1939) 36—40, 123—126; XIII (1940) 140—145; XVI (1943) 81—83; XVII (1944) 102—107.
- 1553. Šedivý J.**, Češčina za samouke. Založila Jugosl.-češkoslovaška liga v Mariboru (Slovanska knjižnica I; 1938) 8°, 200.
Ref.: J. G., Dejanje II (1939) 216.
- 1554. -šk-**, Knjižica, ki se tiče nas (F. M. Cianciulli, Carniola italiana), Sd. VIII (1940) 140—142.
- 1555. Škerl France**, Režim stoletnega potujčevanja na Koroškem, Koledar Gregorčičeve založbe za l. 1947 (1946 Trst) 74—81.
- 1556. Škerlj Ria**, Angleško-slovenski slovar. Rekla in jezikovne posebnosti. Samozaložba Grad (1944, Ljubljana) 8°, 217.
- 1557. Škerlj Ria**, Angleško-slovenski slovar. Založba Grad (1944, Ljubljana) 8°, 8 + 416.
- 1558. [Šlebinger Janko]**, Biografija in bibliografija kot dopisnega člana AZU v Ljubljani, LAZU II (1943—1947) 54—58 s sliko.
- 1559. Šolar Jakob**, Fonetični pouk v srednji šoli, SJ II (1939) 103—106.
- 1560. Švajger Verij**, Železniška vozila (s slovarčkom strokovnih izrazov).
Ref.: Obzornik III (1948) 42.

1561. Tavzes Janko, Italijanski in slovenski poslovni slovar s pismf. Dizionario commerciale sloveno e italiano con alcune lettere. Samozaložba — Edizione del' autore (1941, Ljubljana) 16°, 96.

1562. Tavzes Janko, Slovensko-italijanski slovar. Ljudska izdaja. Založila knjigarna Ant. Turka nasl. (1941, Ljubljana) 16°, 432.

1563. Tavzes Janko, Italijansko-slovenski in slovensko-italijanski slovar, II. ljudska izdaja. Dizionario italiano-sloveno e sloveno-italiano. II edizione popolare. Založila knjigarna Ant. Turka nasl. Editore (1943, Ljubljana) 16°, 248 + 432.

1564. Tomšič France, Nemško-slovenski slovar. Druga, predelana izdaja. Deutsch-slovenisches Wörterbuch. Zweite, neubearbeitete Auflage. Založba: Ljudska knjigarna (1944, Ljubljana) 8°, 627.

1565. Tomšič France, Refleksivni glagoli v slovenščini, SJ II (1939) 155—169.

1566. Tomšič France, Starocerkvenoslovanska slovnica in čitanka za višje razrede srednjih šol. Pokrajinska šolska založba (1943, Ljubljana) 8°, 76.

1567. Tomšič Ivan, Nekaj misli glede znanstvenega dela o inozemskih Jugoslovanih (ponatis iz „Slovenskega pravnika“ 1939 št. 11—12, 286—298; 1939, Ljubljana) 15.

Ref.: grb [Bogo Grafenauer], Č XXXIV (1939—1940) 341—342.

1568. Trdina Silva, Nove slovenske učne knjige: Dejanje III (1940) 365—367.

1569. Timofejev L., Jezik umetniškega dela. Prevedel Bruno Hartman, Mlad. revija (1948—1949) 326—331.

1570. Tiran Jože, Beseda in oder, Vestnik prosv. zveze (1946, Trst) št. 1.

1571. Tschinkel Wilhelm, Gottscheer Volkstum gesamtdeutsch gesehen. Marburger Zeitung 14-XI-1991, št. 289.

1572. Tuma Henrik, K imenoslovju Stolove skupine, Gore in ljudje 1947, 157—164, 209—216, 230—235; PV 1948, 247—253, 291—299, 318—325.

1573. Turk Alojz, Vuk Stefanović Karadžić Juriju Kobetu, SJ IV (1941) 174.

1574. Turk Ernest, Naš narod v tujih državah, Vodnikova pratika XIV (1940) 110—111.

1575. Umek Jože, Očistimo našo govornico (časnikarski jezik), Ljudski tednik 1948, št. 117.

1576. Urbanc Anton, Slovenska bratovščina sv. Hieronima v Vidmu iz leta 1452 (Confraternità di S. Girolamo degli Schiavoni). Najstarejša listina zavarovalno-pravne zgodovine Slovencev (poseben odtisk iz „Glasnika Udruženja aktuarov Kraljevine Jugoslavije“ IV br. 1—2 (1940, Ljubljana) 23.

Ref.: Stanko Jug, GMDS XXII (1941) 91—92. — Ć. B. Corgnani, „Ce fastu?“ 1940, 197—201. — I. J. Kolar, M i D VI (1940) 150—151. — I. Bizjak, Č XXXV (1940—1941) 68.

1577. Ušeničnik Aleš, Filozofski slovar. Založila Ljudska knjigarna (1941, Ljubljana) 8°, 102.

- 1578. Vardjan France**, Gradivo za kmetijski besednjak. O semenu in semenarstvu, Umni kmetovalec 9-XI-1947, št. 2.
- 1579. Vidali Ivan**, Več živega jezika, NS 1947, 729—733.
- 1580. Vilfan Sergij**, Naše lesene listine, Slovencev koledar 1945, 106—110.
- 1581. Vodušek Božo**, Napake našega pisanja, Ljudski pravnik 1946, 315—316.
- 1582. Vodušek Božo**, O jeziku in jezikovnih pravilih, Ljudski pravnik 1946, 152—154.
- 1583. Volc Josip**, Narodne primere, Slovencev koledar 1944, 70—73.
- 1584. Vozlič-Podbreški Pavle**, Kakšna je slovenščina v našem javnem življenju, Mlad. revija 1947, 47—48; Delav. enotnost 1947, št. 8.
- 1585. Vozlič-Podbreški Pavle**, Odpravljajmo tujke in spačenke v našem jeziku, Mariborski vestnik 1947, št. 1.
- 1586. Vratuša Anton**, Jezikovne razmere v severnem Prekmurju in slovenskem Porabju, SJ II (1939) 213—228.
- 1587. Vratuša Anton**, Tri o rabskih Slovencih, Sd VIII (1940) 30—39.
- 1588. Vrtovčeva Vida**, O Megiserjevem slovarju, SJ III (1940) 68—72
- 1589. Weingart Miloš †**, J XX št. 12 (1939) 14.
- 1590. Začasni učni načrt za slovenski jezik** z jugoslovansko književnostjo za V. do VIII. razred gimnazije. Priloga št. 2 k Vestniku Ministrstva za prosveto LR Slovenije 2-X-1947 št. 13, 4.
- 1591. Zadnikar M.**, Kočevska topografija, „Varstvo spomenikov“ I (1948)
- 1592. Zbornik koroških pesmi.** Izdala Državna založba Slovenije. Uredil L. Kramolc. Uvod napisal Prežihov Voranc (1948, Ljubljana) 104.
- 1593. Zupanc Lojze**, Bela Krajina in Belokranjci, Vodnikova pratika XIV (1940) 71—76.
- 1594. Zupanc Lojze**, Kočevska ob rojstvu Jugoslavije in danes... Vodnikova pratika XIII (1939) 57—60.
- 1595. Zwitter Fran**, Narodnost in politika pri Slovencih. Zgodovinski časopis I (1947) 31—69.
- 1596. Zwitter Fran**, O Beneških Slovencih, Slovenski zbornik 1945, 449—453.
- 1597. Zwitter Fran**, Prva koncepcija slovenske zgodovine, GMDS XX (1939) 355—372.
- 1598. Zwitter Fran**, Trst, Slovenski zbornik 1945, 426—432.
- 1599. Žic A.**, Julijska Krajina, Beneška Slovenija in Zadrška pokrajina. Založilo Slovensko kulturno-prosvetno društvo „France Rozman“ (1945, Beograd).
- 1600. Žontar Josip**, K zgodovini prevedbe koseščin v kupna zemljišča. Slov. pravnik LIV (1940) 285—295.
Ref.: J. Mal, GMDS XXII (1941) 88—90.

1601. Žontar Josip, Kastavščina in njeni statuti do konca 16. stoletja. Zbornik znanstv. razprav jur. fak. v Ljubljani XXI (1945—1946) 153—219.

1602. Žontar Josip, Knežji kamen in vojvodski stol, MI XXI (1940) 349—350.

1603. Žontar Josip, Rovaši, MI XXI (1940) 310—311.

1604. Župančič Oton, Naš jezik v novi dobi, NS 1946, 23—26.

1605. Župančič Oton, Pismo o slovenščini na odru, Obzornik III (1948) 10—12.

1606. Župančič Oton, Zavod za kulturo slovenskega jezika, ZV 1947, 103.

1607. Županič Niko, K antskemu problemu. Odgovor kritiku K. Boudi, Zgodovinski časopis II—III (1948—1949) 145—152.

1608. Županič Niko, Značenje barvnega atributa v imenu „Crvena Hrvatska“. Predavanje na IV. Kongresu slovenskih geografov in etnografov v Sofiji dne 18. avgusta 1936 (posebni odtis iz Etnologa IX, 1938).

1.

НИКОЛА ВАН ВЕЈК

4. X. 1880—25. III. 1941

Од слависта-странаца ниједан се, чини ми се, није толико духовно приближио Словенима и словенској славистици колико им се био приближио холандски лингвист покојни Никола ван Вејк (Nicolaas van Wijk), професор балтичке и словенске филологије на Универзитету у Лајдену (Холандија). Он је подједнако добро говорио три словенска језика: руски, пољски и чешки. Он се бавио питањима свих словенских језика, свакога словенског језика понаособ. Он је, као ниједан од страних слависта, више од три деценија редовно и тачно обавештавао културну јавност своје земље о свима манифестацијама дужовног живота код Словена.

Ван Вејк је имао одличну лингвистичку школу: Амстердам (Уленбек) — Лајпциг (Бругман) — Москва (Фортунатов) — то је линија на којој се он научно изграђивао и изградио.

Ван Вејк је много радио и нарочито — много писао. За тридесет и осам година свога научног рада, он је написао преко 570 расправа, чланака, бележака и оцена (исп. одличну библиографију његових радова у *Zeitschrift für slavische Philologie* XVIII, 1, стр. 124—161). То је — цифра за дивљење.

Писао је на разним језицима: холандском, немачком, француском, руском, пољском, чешком. Писао је о разним питањима: лингвистичким, књижевним, друштвеним, политичким, националним. Био је уопште човек широке културе.

Бавио се питањима индоевропске лингвистике — упоредне граматице индоевропских језика. Бавио се питањима балтичке и словенске филологије и лингвистике, готово свих области балтичке и словенске филологије и лингвистике. Био је уопште лингвист широког интересовања.

Ван Вејк је био одличан познавалац балтичких језика: старопруског, литавског и летонског језика. То показује његова позната расправа *Altpreussische Studien* (Haag 1918,

XI + 150); то показују, нарочито, његове расправе и његови чланци из области балтичко-словенске лингвистичке проблематике: *Balties-slaviese problemem* (Groningen 1918, стр. 31); *Die baltischen und slavischen Akzent- und Intonations-systeme*; *Zu den slavischen und baltischen Präteritalstämmen auf -ā, -ē* (Tawta ir Žodis IV 67—84); *Le problème des préterito-présents slaves et baltiques* (Studi baltici III 134—139).

Као славист, ван Вејк је, свакако, највише познат по својим радовима из области старословенског језика. Он је познат, прво, по својој књизи *Geschichte der altkirchenslavischen Sprache. Erster Band: Laut- und Formenlehre* (Berlin—Leipzig 1931, XV + 254); то јест — по одличном уџбенику старословенског језика, с одличном и потпуном библиографијом. Он је познат, друго, по својој расправи *Zu den altbulgarischen Halbvokalen* (ASPh XXXVII 330—377, XXXIX, 15—43, XL 22—43); то јест — по исцрпној и солидној студији о природи и развоју полугласника у старословенском језику. Он је познат, треће, по својој расправи *Studien zu den altkirchenslavischen Paterika* (Amsterdam 1931, стр. 43); то јест — по одличној монографији о старословенским патерицима. Он је написао, поред тога, преко четрдесет чланака — већих или мањих, лингвистичких или филолошких — из области старословенског језика *sensu stricto*.

Засебно место међу ван Вејковим радовима из словенске лингвистике заузимају, свакако, његови чланци и његове расправе о „прасловенском“ језику и о формирању појединих група словенских језика. То су, по моме мишљењу, најинтересантнији чланци његови и најинтересантније расправе његове: у њима је ван Вејк показао највише смисла за теорију, највише смисла за синтезу.

У те и такве чланке његове ишли би: 1) његов чланак *O stosunkach pokrewieństwa między językami południowo-słowiańskimi* (Prace filologiczne XI 94—112), у коме је покушао да да лингвистичку карактеристику јужнословенске језичке заједнице; 2) његов чланак *Kilka uwag o stosunkach pokrewieństwa między językami zachodnio-słowiańskimi* (Ibidem 113—122), у коме је покушао да да лингвистичку карактеристику западнословенске језичке заједнице; и 3) његов чланак *O dwóch okresach w rozwoju języka prastłowiańskiego i o ich znaczeniu dla językoznawstwa ogólnego* (Ibidem XII 395—404), у коме је изнео интересанту — иако не и довољно образложену — идеју о два епохама у развоју прасловенског језика: о првој, мирној, и другој, револуционарној епоси општесловенској.

У те и такве расправе његове ишле би: а) његова расправа *Le slave commun dans l'ensemble indo-européen (Le monde slave XIV, 1, 472—499)*, у којој је изнео своје погледе на прасловенски језик, на његово место међу језицима индоевропске групе; б) његова расправа *Les langues slaves de l'Est (Ibidem 3, 14—40)*, у којој је изнео своје погледе на источнословенску језичку групу, на њено лингвистичко формирање и њен историски развитак; в) његова расправа *Les langues slaves de l'Ouest (Ibidem 3, 369—395)*, у којој је изнео — развијајући идеје из чланка под 2) — своје погледе на западнословенску језичку групу, на њено лингвистичко формирање и њен историски развитак; и г) његова расправа *Les langues slaves du Sud (Ibidem 4, 76—101)*, у којој је изнео — развијајући идеје из чланка под 1) — своје погледе на јужнословенску језичку групу, на њено лингвистичко формирање и њен историски развитак.

Ове расправе ван Вејкове штампане су и у засебној књизи с насловом: *Les langues slaves. De l'unité à la pluralité. Série de leçons faites à la Sorbonne (Dijon 1937, стр. 136)*.

Ван Вејк се нарочито много бавио питањима словенског акцента; и то — како питањима словенског акцента уопште тако и питањима словенске метатоније напосе; овим другим питањима — нарочито. Од његових радова који се тичу акцента, балтичко-словенског или само словенског акцента, најважнији су: *Die baltischen und slavischen Akzent- und Intonationssysteme (Amsterdam 1923, VII+109)*; *O intonacji przymiotników złoŕonych typu nowŕjŕ, ŕestŕjŕ (RS VII 157—164)*; *Zur sekundären steigenden Intonation im Slavischen, vornehmlich in ursprünglich kurzen Silben (ASPh XXXVI 321—377)*; *Zur Betonung der Verba mit stammbildendem i (Ibidem XXXVII 1—46)*; *Zum baltischen und slavischen Akzentverschiebungsgesetz (IF XL 1—40)*; *Die aus altem Akutus entstandenen sekundären slavischen Intonationen (Ibidem 275—293)*; *Die slavischen Metatonien im Lichte der Phonologie (Ibidem LVIII 51—66)*.

Оцену ван Вејкових акцентолошких радова дали су С. М. Куљбакин (*ЈФ II 106—110, III 46—60*) и Т. Лер-Сплавински (*RS IX 109—125*).

Кад је 1928 године „званично инаугурисан“ фонолошки правац у лингвистици, ван Вејк је постао ватрен присталица тога правца. Он је између 1930 и 1941 године написао низ чланака из фонологије или у духу фонологије, полазећи од материјала словенских језика или од материјала холандског језика. Холандски језички материјал има за основу и његово најважније и најкрупније дело

фонолошког лингвистичког правца — *Phonologie* (1939, XVI+207; на холандском језику).

Да поменем, на крају, и ван Вејкове чланке о српскохрватском језику, о појединим питањима српскохрватског језика. Да поменем само неке од њих, најважније. Држећи се хронолошког реда, да поменем ове чланке његове из области српскохрватског језика: *Du déplacement de l'accent en serbo-croate* (RES I 28—37); *Zur Vorgeschichte der čechoslovakischen und serbokroatischen Vokalsysteme* (Sborník Matice slovenskej XIV 48—55); *Zur serbokroatischen Entwicklung des slavischen Vokals ě* (ZSPH XIV 1—16); *Zur Geschichte der serbokroatischen Polytonie* (Ibidem XVI 261—269).

Ван Вејк је био члан многих научних установа и многих научних друштава. Он је био редовни члан Холандске академије наука у Амстердаму. Он је био дописни члан Пољске академије знаности и уметности у Кракову и Чешке академије знаности и уметности у Прагу. Он је био члан *School of Slavonic Studies* у Лондону и *České společnosti nauk* у Прагу. И тако даље.

Проф. ван Вејк био је сарадник Јужнословенског филолога (исп. ЈФ V 42—45). Јужнословенски филолог доноси и у овом броју своје два његова чланка — два посмртна и последња чланка његова: један на француском, један на руском језику. На тај начин, опраштајући се с ван Вејком, Јужнословенски филолог опрашта се с њим не само у своје име него и у име славистике и лингвистике уопште.

ВЈДН КЕМОУ ВЕЧНАМА ПАМЈАТЬ.

Р. Б.

2

СТЕПАН МИХАЈЛОВИЧ КУЉБАКИН

(† 22.-XII-1941)

Био је професор Београдског универзитета (1924—1941) и редовни члан САН. Српска наука изгубила је у њему великог пријатеља и одличног научника. Његова је најужа специјалност била старословенски језик којему је посветио велики број научних радова, затим историја бугарског, пољског и српског језика. Нарочито је обрађивао и словенску палеографију и историју словенских акцената. У великом раду на утврђивању основних типова словенских акцената, њихових промена у прасловенском језику и њихова развита у засебним словенским језицима (нарочито пољском) он је имао знатног учешћа, нарочито својим многобројним критичким радовима у овој области.

Ст. М. Куљбакин родио се у Тифлису 28. VII 1873 г. Свршио је Новоросиски универзитет у Одеси (1896) и био је један од најистакнутијих ученика Александра Алекс. Кочубинског. Од њега је и примио нарочиту љубав према испитивањима старословенског језика. Од 1896 до 1900 год. радио је у библиотекама Петрограда и Москве и у Москви је слушао предавања Ф. Ф. Фортунатова. Ту је знатно проширио и продубио своје лингвистичко образовање. 1900 год. постао је доцент Одеског универзитета, а већ 1901 год. послат је на научно путовање по словенским земљама на којем је пробавио две и по године. Крајем 1902 год. дошао је у Београд и остао у њему око три месеца проучавајући наш језик.

На поменутом путу Куљбакин је проучавао нарочито западнословенске дијалекте (лужичке, чешке и пољске) и као резултат тих истраживања појавила се научна расправа под називом О историји и дијалектологији пољског језика (1903), његова магистарска дисертација у којој је изнео нове погледе, нарочито из пољске акцентуације.

1904—5 г. Куљбакин прелази у Харков за професора Харковског универзитета. Ту развија Куљбакин живу делатност како у Универзитету тако и на тадашњим Вишим женским курсовима чији је и ректор био. У то време њада рад Куљбакинов на старословенском језику. Његов одлични Стари црквенословенски језик изашао је ту у три издања (1911—1917) и читав низ расправа, нарочито о развитку и језику тзв. средњебугарских и македонских споменика. Издање и исцрпна анализа једног охридског споменика XII в. (Охридски рукопис апостола конца XII в.) послужили су му као докторска дисертација (1908 г.). После 1919 г. Куљбакин је дошао у нашу земљу и 1920 год. постао је професор старословенског језика на Скопском факултету. Одатле је 1924 год. дошао за професора Београдског универзитета. У Београду је већ 1920 год. био изабран за дописника САН, а 1925 год. и за редовног члана.

Куљбакинови радови познати су целом славистичком научном свету. Његове књиге о старословенском језику излазиле су на многим језицима (сем на нашем и руском, на француском и чешком). Француско издање *Le vieux slave* (Paris, 1929) постало је једна од основних књига за познавање старословенског језика.

Ја нећу давати исцрпне библиографије Куљбакинових дела. Њу може читалац наћи у Годишњаку САН XXIX, XXXV и у повременим књигама Јужн. филолога. Он је био његов верни сарадник од друге књиге. Па и сад, далеко после смрти Куљбакинове, читаоци ће наћи одзиве Куљбакинове о делима која су изашла после 1938 г. (кад је изашла XVII књ. ЈФ).

Наш универзитет и наша наука много дугују Куљбакину. Никада обрада старословенског језика, његових најстаријих и познијих споменика, није вршена са толико познавања предмета као у радовима Куљбакиновим (исп. његову засебну расправу о старословенском језику у Мирослављевој јеванђељу). У малој групи наших стручњака окупљених око Лингвистичког друштва, Јужнословенског филолога и Нашег језика он је био један од најистакнутијих и највреднијих чланова. Он нам је оставио у аманет да издамо његову потпуно израђену за школску употребу Палеографију ћирилице и глаголице које је он увек са подједнаком љубављу обрађивао. То ће ускоро бити и извршено.

У Куљбакину, иако му је било 68 год. кад је умро, наша је наука изгубила човека који је, и поред тешке болести која га је притискивала, још могао позитивно радити. Али долепотписани губи у њему и искреног друга и пријатеља с којим га је везивало право пријатељство од студентске клупе до старости. А то се ничим надокнадити не може. Ја сам срећан што ми је било дано да у блиском општењу са њим проведем око 20 последњих година што је за мене значило и у научном правцу врло много. Нека му је светао помен међу нама!

А. Б.

3.

МИЛАН РЕШЕТАР

(† јануара 1942)

У 82 години живота умро је у Фиренци где се населио да — слично својим славним земљацима — проведе последње године живота у лепој и цветној Италији, радећи до последњег дана живота на проучавању нашег језика и његових споменика. Плодан је и многострук живот овог научника који је провео највећи део свога радног живота уз В. Јагића, свога таста, којег је делимиче и на катедри Бечког универзитета заменио. Велим делимиче због тога што су Јагића, кад се због навршених седамдесет година (1908) морао повући са Бечког универзитета, заменила двојица: М. Решетар и В. Вондрак.

Решетар се родио у Дубровнику 1. II. 1860 г. После свршене гимназије у Дубровнику студирао је словенску и класичну филологију у Бечу и Грацу. После свршених студија био је професор гимназије у Копру (Истра), Задру и Сплиту готово целих десет година, а доцније, као добар познавалац и свога матерњег језика и других језика (немачког, талијанског и сл.), постао је

уредник повремениог листа за српскохрватски текст државних закона у Министарству унутрашњих послова у Бечу. Ту је дошао у блиске везе са Јагићем и 1895 год. постао је доцент Бечког универзитета. 1904 г. постао је ванредни професор на катедри српскохрватског језика, а 1908 редовни професор словенске филологије. После слома Аустрије прешао је у Загреб као редовни професор 1919 г., а 1927., навршивши године службе, прешао је у Фиренцу где је остао до краја свога живота.

Проф. Решетар продужио је традиције П. Будманија, такође Дубровчанина, износећи нам, у извесном правцу обилније него Будмани, чији је велики део живота био испуњен уређивањем и издавањем великог речника Југосл. академије, који је започео Ђ. Даничић, све што се тичало језика и књижевне прошлости његова роднога града. Решетар нам је дао и савремену акценатску систему дубровачког говора у потпуности, најстарију историју дубровачког језика (од XIII—XV в.), цео низ испитивања дубровачких споменика, метрику Гундулићеву, сјајна, управо досада најбоља издања дубровачких писаца Марина Држића, Игњата Ђорђића, Гундулића, Либра од мнозијех разлога и др. (већином у издању Југосл. академије, Стари писци хрватски, а последњу у издању наше Академије). Да поменем овде и монументално дело Решетарово: Дубровачка нумизматика I—II (у издању САН 1924 и 1926 г.).

Али се Решетар није зауставио само на Дубровнику. Већ прва његова већа расправа „Чакавски дијалекат и његове некадашње и данашње границе“ (Јагићев Архив XIII) једно је од значајних дела из те области. Иако је данас већ знатно застарела, ипак се мора још увек о њој водити рачуна када се расправља о чакавским говорима по различним нашим крајевима. Иако се са крајњим резултатом те расправе не слажемо (да је хрватски-чакавски језик засебан према српском-штокавском), као што се већ и тада Јагић са тим није сложио и дао израза своје несллагању у додатку тој расправи, ипак она и данас још није изгубила своју вредност (штампана је 1889). Ја нећу помињати мање расправе Решетарове, оцене и одзиве о многим научним делима која су у то време излазила. На то га је гонила близост Архиву Јагићеву и самом Јагићу. Али ћу поменути да је 1888 г. отпочео са својим тумачењима Горског вијенца (Јагићев Архив XI), а већ 1890 г. изашло је у Загребу (ћирилицом) његово издање: Горски вијенац владике црногорскога Петра Петровића Његоша (са уводом и коментаром).

Поменућу овде Решетарова најзнатнија дела: Српскохрватска акценатуација југозападних говора (на немачком, 1900, у издању

Бечке академије). Он је ту изнео три акценатске системе (озри-нићску, прчањску (бокељску) и дубровачку), што је у то време било од великог значаја за ширење наших погледа о српскохрватској акцентуацији.

Друго крупно дело, у овом правцу, Решетаров је *Штокавски дијалекат* (на немачком 1907, у изд. Бечке академије) у којем је, сем својих посматрања, изнео и резултате језичке анкете коју је предузео нарочито по Босни и Херцеговини и Далмацији. Иако дело није потпуно, оно је значајно и за савремено стање наших дијалеката и за нашу историску дијалектологију.

Најзад да поменем и његове Српскохрватске колоније у јужној Италији (на нем., 1911, у издању Бечке акад.).

Списак осталих многобројних дела наћи ће читаоци у Решетарову зборнику, посвећену седамдесетој годишњици живота Решетарова, 1931 (Дубровник), стр. 487—495 (203 рада). Остало после те године наћи ће читаоци у ЈФ XVII, а остатак у овој књизи ЈФ (преглед његових радова може се наћи и у годишњим библиографијама Рочника славистичког).

У свима својим делима Решетар је био поуздан и врло опрезан. На првом је месту свугде код њега филолошка тачност и филолошка акрибија. У својим издањима он је ненадмашан; ту је претекао и самог В. Јагића. У својим констатацијама о језичким особинама, он се држи средње линије, зато су каткада његови описи, према захтевима савремене науке, недовољни. Он је, устварј, историк језика и испитивач стварне или фактичке стране језичке. Његове студије о дубровачким повељама, о далматинским лекционарима и многе друге о језику или каквој црти језичкој — драгоцене су прилози нашој науци. Ми се можемо каткада неслогати са његовим претстављањем или чак и разумевањем језичких појава, али тиме вредност многобројних његових дела не остаје умањена. Решетар улази у први ред истраживача нашег језика у којем су, поред Вука и Даничића, толика светла имена наше науке. Нека му је вечито светла успомена.

А. Б.

4.

ОЛДЖИХ ХУЈЕР

4 априла 1942, кад је Хитлерова чизма била већ докусурила и онако танке слободе западнословенских и јужнословенских народа, умро је у Прагу Олджих Хујер (Oldřich Hujer), професор-упоредне граматике индоевропских језика на Карлову универзи-

тету и генерални секретар Чешке академије знаности и уметности. Умро је у Протекторату и — може се рећи — због Протектората. Умро је напрасно — у дане такозване и тако крваве „хајдрихијаде“.

Хујер је рођен 23 новембра 1880 у селу Пацержице у Чешкој. Године 1899 уписао се на Филозофски факултет Карлова универзитета у Прагу. Студирао је словенску и класичну филологију, упоредну граматику индоевропских језика и староиндски језик. Ђак је — највише — познатог чешког лингвиста Јозефа Зубатог. Године 1904, пошто је положио професорски испит, постављен је за професора гимназије — прво у Часлави, затим у Прагу. Докторат је положио 1905. Школску 1908—1909 годину провео је на студијама у Немачкој: један семестар слушајући Бругмана, Хирта и Виндиша у Лајпцигу, један семестар слушајући Шулцеа, Цимера и Брикнера у Берлину.

Године 1911 почиње Хујер своју универзитетску каријеру: те године он је изабран за доцента за упоредну граматику индоевропских језика на Карлову универзитету у Прагу. Ванредни професор универзитета постао је 1919, редовни — 1924 године. Као професор Карлова универзитета у Прагу, предавао је десет година упоредну граматику индоевропских језика и на Масарикову универзитету у Брну.

Први научни рад, једну малу рецензију, објавио је Хујер 1901, као студент треће године (исп. LF XXVIII 478—479).

Смрћу Олджиха Хујера изгубила је чешка лингвистика једнога од најистакнутијих претставника својих.

Она је смрћу Хујеровом изгубила научника широке спреме, сигурних судова, изванредне акрибије. Она је смрћу Хујеровом изгубила лингвиста ретке савесности, необичне научне обавештености, пуне преданости науци. Она је смрћу Хујеровом изгубила одлична организатора научног рада.

Смрћу Олджиха Хујера изгубио је чешки народ човека ретких особина.

Он је смрћу Хујеровом изгубио човека који је тражио истину у науци, који је служио истини у животу; који је био без рекламе у науци, који је био без позе у животу; који је био на око — сав професор, који је био у души — сав човек; који је — због урођене отмености и словенске честитости — био више него омиљен у лингвистичком научном свету, како код куће, у Чехословачкој, тако и у другим земљама, словенским и несловенским.

У своје научном развоју Хујер је ишао, мање-више, путем којим су ишла још два крупна лингвиста словенска: Пољак Розва-

довски и Хујеров учитељ — Чех Зубати. Тај пут, којим могу ићи само лингвисти широке ерудиције, води од упоредне граматике индоевропских језика преко „прасловенског“ језика или упоредне граматике словенских језика у неки словенски језик, конкретно: чешки и пољски. Тај пут илуструју три Хујерова најпознатија и највећа рада — ако се узму заједно, као лингвистичка „трилогија“.

Први од тих радова — јесте *Slovanská deklinace imenná* (*Rozpravy České akademie* 33, стр. XVIII + 137). То је — општеиндоевропска деклинација именичка пројигирана на словенски терен, пројигирана — компаративистички.

Данас се више, наравно, на многа питања именичке деклинације словенске не гледа онако како је на њих гледао Хујер 1910 г. Али ни данас ниједан лингвист који се бави питањима словенске деклинације не може бити без те — по богатству литературе, савесности обраде и трезвености критике — јединствене књиге Хујерове.

На ову Хујерову расправу надовезују се, у неку руку, његове познате и мање расправе о заменицама у словенским и индоевропским језицима: *K slovanské deklinaci zájmené* (*Sb Fil II* 189—207); *Zur Deklination der Personalpronomina* (*IF XXX* 49—54); *Genitiv singularu indoevropských zájmen osobních* (*Sb Fil III* 168—182); *Slov. my, lit. mēs* (*LF XLV* 188—193).

Други од тих радова — јесте *Úvod do dějin jazyka českého*. То је, свакако, најсолиднија ствар о прасловенском језику, о предисторији чешког језика. По композицији, по томе с колико су прецизности у њој формулисана и изнесена научна гледишта, и властита и туђа, и по томе с колико је успеха у њој одвојена „пшеница од кукоља“ — ова књига Хујерова претставља ремек-делце словенске лингвистике. Ипак — она је пре свега дело једнога индоевропеиста; индоевропеиста од заната, али — индоевропеиста.

Хујеров *Úvod* и с друге стране носи барјак међу лингвистичким делима — он је досад доживео четири издања: прво — 1914, друго — 1924, треће — српскохрватско — 1935, четврто — посмртно — 1946 (у редакцији проф. В. Махека).

Трећи од тих радова — јесте *Vývoj jazyka československého*. (*Československá vlastivěda III, Jazyk*, 1—84). То је, углавном, историја гласова и облика чешког језика, у неку руку наставак Хујерова *Úvod*-а — и по даљем излагању материјала и по хујеровском начину излагања тога материјала.

То су три крупнија и најкрупнија Хујерова лингвистичка рада.

Око тих радова групишу се многобројни Хујерови чланци и ситни прилози из ове или оне области лингвистичке, о овом или оном питању лингвистичком.

Међу тим чланцима свакако органску и најважнију целину чине чланци које је Хујер деценијама објављивао у часопису *Listy filologické*, неки пут под насловом *Drobnosti grammatické*, сваки пут под каквим скромним насловом: то јест — познати Хујерови чланци о етимологији, семазиолошком развоју и животу речи. Ја овде нећу наводити све те и такве чланке његове, поменућу само неке од њих: *Slov. *stergq *sterkti, *storža* atd. (LF XLII 430—434); *Slov. vęzati* (LF XLII 222—227); *Výraz pro pojem „rodiče“ v jazycích indoevropských* (LF XLII 421—433); *Drobnosti grammatické. 10. glybokъ. 12. Slov. bridъkъ* (LF XLIV 26—30, 226—228); *K výkladu některých slov. 1. Svъbožъje, svčęstъje. 2. Csl. onušta, čes. onučě* atd. (LF XLVI 181—189, 340—345). И тако даље.

По тачним речима проф. Белића (ЈФ IX 318), Хујер је био један од ретких лингвиста словенских који се бавио и могао бавити овим послом, етимолошко-семазиолошким испитивањима.

Ниједан се, ваљда, од словенских лингвиста није толико бавио критиком лингвистичких и филолошких дела колико Хујер; и ниједноме од њих, свакако, тај посао није толико одговарао — колико њему. Часописи: *Listy filologické*, *Česka věda*, *Časopis pro moderní filologii*, *Slavia* итд. пуни су, тако да кажемо, Хујерових оцена, неки пут и оштрих, увек објективних. Пуне су Хујерових оцена — нарочито *Listy filologické*.

Хујер је био критичар и критичан — у добром смислу тих речи — по целу своје научно менталитету.

Многобројни Хујерови библиографски прегледи радова из индоевропске и словенске лингвистике — с једне стране и једне врсте (лингвистика индоевропска) у часопису *Sborník filologický* (исп. књ. III, IV и V), с друге стране и друге врсте (балтичко-словенска и само словенска лингвистика и филологија) у *Indo-germanisches Jahrbuch*-у (почевши од 1915) — заузимају посебно и важно место у његовој научној делатности — напосе, у индоевропској и словенској лингвистици — уопште.

Своје особине одлична научника и одлична организатора показао је Хујер и као уредник научних часописа: од 1913 као један од неколика уредника часописа *Listy filologické*, од 1922 и као један од два уредника часописа *Slavia*. Овде треба поменути — и нарочито истаћи — и Хујеров рад на редакцији великог речника чешког језика Чешке академије наука (*Příruční slovník jazyka českého. Vydává třetí třída České akademie věd a umění*). Хујер је био један од редактора тога речника од прве свеске његове, од 1935 године.

Потпуно библиографију Хујерових радова објавио је 1940 — у засебној књизи с насловом *Soupis prací Oldřicha Hujera* —

о Хујеровој шездесетогодишњици — *Pražský lingvistický kroužek*. Уз ту библиографију треба поменути и њену допуну: у осмој свесци (1942) часописа *Slovo a slovesnost* дат је списак Хујерових радова из 1941 и 1942 године. Посао око сређивања библиографије обавио је, чешки педантно, проф. Јозеф Курц.

Хујер је био члан многих академија и многобројних научних друштава. Био је редовни члан Чешке академије знаности и уметности (последњих година свога живота — њен генерални секретар). Био је дописни члан Српске, Пољске и Бугарске академије наука. Био је почасни члан *Philological Society* у Лондону. И тако даље.

Проф. Хујер био је стални сарадник Јужнословенског филолога од друге књиге његове, од 1921 г. Он је у Филологу штампао свој рад „Чешка филологија и лингвистика од 1909—1921 г.“ (исп. ЈФ III 112—137). Он је Филолог приказивао у другим часописима (исп. *Slavia* I, 1, 195—196). Прва библиографија његових радова — до 1930 године — изишла је у Филологу (исп. ЈФ IX 327—344).

Опраштајући се — иако с извесним и разумљивим закашњењем — с Олджихом Хујером, Јужнословенски филолог, дакле, опрашта се не само с једним од крупних лингвиста словенских него и с једним од најистакнутијих сталних сарадника својих.

Нека је светао помен Олджиху Хујеру међу његовим пријатељима и ученицима!

Р. Б.

5.

РАДОВАН КОШУТИЋ

(1866—1949)

9 априла прошле године умро је у дубокој старости др Радован Кошутић, наш познати славист који је пуних четрдесет пет година држао Катедру источних и западних словенских језика и књижевности на нашем Универзитету.

Проф. Кошутић је рођен у Руми 20 фебруара 1866 год. (по ст. кал.). Гимназију је учио у Сремским Карловцима и Новом Саду, где је и матурирао 1885 год. У јесен исте године уписао се на Филозофски факултет Бечког универзитета изабравши као главни предмет студија словенске језике и књижевности. У жељи да што боље изучи словенске језике, провео је два семестра у Прагу, један у Кракову и три у Лавову, а затим школ. 1889/90 год. као ванредни слушалац у Петрограду — да би се опет вратио

у Беч где је и завршио своје студије. Под јесен 1890 поново је у Петрограду где ће остати с кратким прекидима више од три године. Год. 1893 провео је осам месеци на студијама у Паризу. Затим долази у Београд где штампа своје прве научне радове (из француске књижевности). 1 јануара 1895 буде постављен за лектора Велике школе, и то за руски, чешки и пољски језик и књижевности. За његове радове из пољског језика Јагелонски универзитет у Кракову прогласио га је 1900 год. за доктора филозофије *honoris causa*. 31 марта 1905 био је постављен за сталног доцента Београдског универзитета и то за језике и књижевности Источних и Западних Словена. Као наставник универзитета Кошутин и даље одржава везу с Русијом: скоро сваке године бар на краће време одлази у Русију; тамо га затиче и рат 1914 год. За све време рата Кошутин борави у Русији; за време Октобарске револуције налази се у Петрограду где у то време штампа своју фонетику руског језика; тек после њеног изласка из штампе (1919) враћа се у отаџбину. Још док је Кошутин боравио у Русији, Савет Филозофског факултета изабрао га је за ванредног професора на катедри коју је и пре рата заузимао (потврђен 29 септ, 1919). За редовног професора постављен је 14 јануара 1922 год., на коме је положају остао све до пензионисања (1936 год.). Али и после пензионисања проф. Кошутин све до 25 марта 1941 предаје руски језик на нашем Факултету у својству хонорарног редовног професора. Комесарска влада за време окупације разрешила га је у јуну 1941 год. те дужности. Све време рата проф. Кошутин је провео у Београду ни за тренутак не губећи веру у победу напредних снага човечанства. Ускоро после ослобођења преселио се у Опово (у Банату), где је и раније често проводио летње месеце. Ту га је и смрт затекла.

Списак научних радова проф. Кошутина из области словенских језика није велик, али је зато свако његово дело било плод дугогодишњег рада и обележило датум у нашој науци. Већ његов први рад те врсте, „Граматика пољског језика“ (Београд 1898), иако је, углавном, рађена по граматици Адама Крињског, значајна је по томе што се у њој полази од оног што је у српском и пољском језику заједничко и систематски указује на све разлике између српског и пољског језика. То ће бити основни принцип и његове руске граматике. За разлику од пољске, његова „Граматика руског језика“ (II. Облици, Београд 1914; I. Гласови. А. Општи део [Књижевни изговор], Петроград 1919) плод је дугогодишњих студија руског књижевног језика и самосталног испитивања раз-

говорног језика руске интелигенције.¹⁾ Његови „Облици“ били су значајан прилог руској науци о језику по томе што се у њима први пут доследно истицала разлика у грађењу и употреби облика у књижевном и разговорном руском језику. Његови „Гласови“ претстављају најдетаљнији опис књижевног изговора руског, при чему је проф. Кошутић у том свом делу први утврдио читав низ особина руске фонетике које су биле измакле пажњи ранијих испитивача. Ти његови радови нису ни данас изгубили свој значај — доказ томе је чињеница да скоро и нема озбиљнијег научног дела о руском језику које се не би користило резултатима Кошутићевих испитивања.

Посебно место у Кошутићеву раду заузимају и две његове читанке: „Примери књижевног језика пољског“ (Београд 1901) и „Примери књижевног језика руског“ (у три књиге, прво издање у Београду 1910).²⁾ И по избору штива и по књижевним и језичким коментарима оне претстављају права ремек-дела своје врсте. Али оно што им даје нарочиту вредност — то су речници пољског и руског језика који су дати уз одабране текстове. Проф. Кошутић је био не само рођени фонетичар него и рођени лексиколог. Проф. Кошутић је умео тачно да осети не само сва значења неке речи него и све стилске нијансе њене и да јој увек нађе адекватан израз у српском језику. По својој научној обради његови речници истичу се међу осталим речницима тог времена, нарочито његов руски речник; а тек детаљно испитивање руске лексикографије, која је данас на великој научној висини, показало би и Кошутићев допринос њеном развоју. За своје радове из руског језика проф. Кошутић је добио и видно признање од Академије наука СССР која га је 2 фебруара 1928 год. изабрала за свог дописног члана. Проф. Кошутић је био још и дописни члан Словенског института у Прагу (од 1929 год.).

Кошутићев научни рад пада, углавном, у раздобље од 1895 до 1920 год. После Првог светског рата, по повратку у отаџбину, проф. Кошутић је намеравао да настави свој рад у започетом правцу. Међутим, послератне прилике у Југославији биле су врло неповољне за то. Морао је одустати од намере да изради „Синтаксу руског језика“, јер није био у могућности да одлази у Совјетски Савез да би у том правцу вршио испитивања руског разговорног језика. Због малог броја студената који су проучавали чешки језик и због немогућности да нађе издавача, одустао

¹⁾ Друго издање Кошутићевих „Облика“ (новим правописом) налази се у штампи.

²⁾ Друго издање је изишло одмах идуће године (1911), а треће (фото-типско) — 1926.

је и од израде чешке читанке за коју је већ имао припремљен материјал. За време револуције у Петрограду био му је пропао скоро довршени рукопис диференцијалног руско-српског речника. Па ипак проф. Кошутин није био напустио идеју да изради велики руско-српски речник. У ту сврху затражио је од Филозофског факултета годишњу новчану помоћ од које би плаћао само своје техничке сараднике. Савет Филозофског факултета одбио је да му да ту помоћ. Чак ни за скраћено издање своје фонетике (с кратким историским коментаром), које је имао готово у рукопису, није могао да нађе издавача. Своје последње научно дело, једну нормативну метрику српског стиха („О тонској метрици у новој српској поезији“, Београд 1941), штампао је о свом трошку. То дело више је плод његових индивидуалних погледа на српски стих и његове властите песничке праксе неголи ширег бављења проблемима версификације. Међутим, и као такво, оно има несумњивог значаја за нашу науку о стиху.

Нарочитих заслуга за наш Универзитет проф. Кошутин има и као наставник и управник Словенског семинара. Још од првих дана своје наставничке каријере он је настојао да да својим слушаоцима солидне уџбенике који би били на висини науке тог времена. Тиме је већ био, такорећи, унапред одређен цео ток његова доцнијег научног рада, који ће увек бити у најтежњој вези с његовим наставничким позивом. И у тај свој научни и наставнички рад проф. Кошутин је уносио сву своју душу. Као предавач живих језика проф. Кошутин је био изванредан. Изузетно обдарени фонетичар, он је као ретко ко умео да „постави“ изговор код својих слушалаца. Сем тога, проф. Кошутин је увек на својим часовима обраћао пажњу на разлике између српског језика и другог словенског језика који је предавао. Полазећи увек од матерњег језика својих слушалаца, уводио их је непосредно у „дух“ тог другог словенског језика. При томе је увек пазио на чистоту српског језика код својих ђака; он сам, иако се целог века бавио руским језиком, није у својим делима употребио ниједан русизам. Брига о чистоти српског језика стално провејава и кроз његове уџбенике, на првом месту кроз његове читанке. И зато су, проучавајући њих, сви наши бољи преводиоци с руског и пољског језика, чак и они који нису били његови ђаци на универзитету, прошли одличну школу превођења. Тако је проф. Кошутин у току свог дугогодишњег наставничког рада био не само учитељ великог броја наших слависта него и читавог кадра наших преводаца са словенских језика. Заслуга је проф. Кошутина утолико већа што се у току свог наставничког рада морао

борити с многобројним тешкоћама, нарочито после Првог светског рата. Државне власти у предратној Југославији су очигледно нерадо гледале на проучавање руског језика на нашем Универзитету. Руски језик (као и остали словенски језици) проучавао се, углавном, само као споредни предмет (два до три семестра); дипломирани студент руског језика није имао никаквих перспектива да се запосли у државној служби, јер је руски језик после Првог светског рата био укинут у гимназијама.¹⁾ Иако је проф. Кошутић у више махова доказивао властима да је потребно вратити руски језик у гимназије — никад у томе није успео. Тако је проф. Кошутић био приморан да држи на Универзитету, углавном, само почетне курсеве руског језика. Став власти у предратној Југославији према изучавању руског језика види се и по томе што су оне настојале да ускрате Словенском семинару кредите за набавку књига (неких година је кредит Словенског семинара износио само 1000—1500 дин., док су други неки заводи добијали по 20.000—30.000 дин.); међутим, проф. Кошутић је ипак био успео да створи врло лепу библиотеку у свом семинару; он је тој библиотеци поклонио много својих књига и у више махова је давао из својих средстава веће суме (по 4000—5000 дин.) за корицење књига. Пред рат је библиотека Словенског семинара претстављала знатну вредност. На велику нашу несрећу, Немци су је приликом повлачења из Београда спалили заједно с новом зградом Универзитета у којој је она била привремено смештена.

Везан за свој наставнички позив, проф. Кошутић није узимао виднијег учешћа у јавном животу ван своје школе, ма да је за време анексионе кризе имао извесни политички задатак у Русији и написао у своје време врло хваљену и цењену брошуру о анексији Босне и Херцеговине (на руском језику), а за време Првог светског рата — као што је сам написао у свом Службеничком листу — „радио народне послове у Петрограду“. Једно се јасно очитује из целог његова живота: да он никад није тежио за спољним почастима; у том погледу карактеристична је његова жеља „да му се никаква одликовања не дају“, коју је изразио такође у свом Службеничком листу (1926 год.) набројивши све ордене које је дотле био добио. Ја сам имао прилике да ближе упознам проф. Кошутића тек у току последњих двадесет година његова живота. У то време он је живео врло повучено, имао је

¹⁾ За двадесет година између два светска рата на Београдском универзитету дипломирало је из руског језика свега шест кандидата.

уски круг пријатеља с којима је општио и очигледно је избегавао веће друштво; многи су га зато сматрали особењаком. Проф. Кошутин је био врло душеван човек, што се види из његова односа према ђацима. Он је, истина, био веома строг као испитивач, увек је захтевао од својих ученика радну дисциплину (на његовим вежбањима нико није смео да учествује ако се за њих није редовно спремао) и тешко би могао да врати своје поверење ономе у коме би се једанпут преварио, али је зато умео и да се интимно заинтересује за приватан живот својих ученика, био је увек спреман да им пружи сву своју моралну подршку, па чак и да их у невољи и новчано помогне из својих сопствених средстава; једном речју — било је мечег очинског у његову ставу према ђацима. Како нико од његових ђака није био на време обавештен о његовој смрти и зато се није могао опростити са својим учитељем над његовим скромним гробом у Опову, нека ми је допуштено да му на овоме месту у име његових ученика упутим речи топле захвалности за све што им је он давао од себе као наставник и за све што им је чинио као човек.

К. Т.

6.

ЂУРО ГРУБОР

Смрћу проф. Ђуре Грубора (18. III. 1950) прекинут је успешан и савестан рад солидном и истрајном раднику на пољу српскохрватске лингвистике, једном од одличних познавалаца свога матерњег језика, једном од највећих љубитеља народнога говора. Рођен (29. X. 1869) у крају у којем је сачуван чист и леп народни говор (у Кореници), прочувши добро народни говор Баније, Лике, Далмације, Босне и Херцеговине, проф. Грубор је у свом наставничком и научном раду сачувао не само чистоту и лепоту тога говора, него и љубав, чак — може се рећи — и култ према њему.

Свршивши гимназију у Карловцу (Раковцу) 1889 године, стекао је на Универзитету у Загребу (3 године) и у Бечу (1 годину) солидне темеље за даљи рад на српскохрватској филологији. На срећу и корист наше лингвистике, проф. Грубор се на тим темељима сам научно изграђивао, иако је као млад наставник, за првих шест година свога наставниковања у унутрашњости, променио шест места, шест гимназија (Сењ, Карловац, Петриња, Сењ, Госпић, Сушак); и не само то: у једној години премештан је по двапут (1896 у Карловац па у Петрињу, 1897 у Сењ па у Госпић). У сушачкој

гимназији остаје десет година (1889—1909). Ипак је поред наставничке службе проучавао стручну литературу, а путујући по селима и засецима поменутих крајева, проверавао је и допуњавао своје знање народнога језика и скупљао материјал за каснији научни рад. 1909 године дао је први плод, и то добар и зрео плод, свога рада, своју „Рецензију Маретићеве граматике“.

1909 године премештен је у Загреб у реалну гимназију. Тиме му је пружена прилика да се користи библиотекама и да научно ради; али за кратко време, јер је већ после три године службе опет премештен у Вараждин (1912—1917). Тек 1917 године враћен је поново, дефинитивно у Загреб, у доњоградску гимназију. Ту издаје своје друго важно дело: „Коментар Смрти Смаил-аге Ченгића“ (1923). У јесен 1924 године постављен је за редовног професора Више педагошке школе у Загребу и на том положају пензионисан је крајем 1928, пошто је навршио пуни број година службовања. У том времену је објавио неколико научних чланака.

Живећи у Загребу још двадесет и две године ван службе, „у миру“, проф. Грубор није мировао: наставио је лингвистичке студије и проучавање нашега језика обилазећи неуморно места којих је говор проучавао и бележећи сва своја опажања. Богати материјал таквих забележака сведок је његове активности. Иако га је издавао вид и слух, он је обрађивао скупљени материјал и сређивао скупљено знање пишући сам с највећим напором своје рукописе. Рукопис *о говору акаваца* налази се у Српској академији наука у Београду, а дело „*Аспектна значења*“ штампа се као издање Југославенске академије у Загребу. То су два најважнија Груборова дела, резултати дугогодишњих студија и истраживања, његова животна дела.

Његова је „Рецензија Маретићеве граматике“ с правом била запажена, јер она прелази оквир рецензије и постаје знатним прилогом и богатом допуном граматички. „Коментар Смрти Смаил-аге Ченгића“ објашњава језички тако темељито Мажуранићев еп да му не треба никакве исправке ни допуне више. „Аспектна значења“, рађена годинама, највиши су домет Груборова стварања. Тај важан и тежак проблем не само за нашу и словенску лингвистику него и за општу лингвистику захватио је Грубор са потребном спремом, истрајношћу и проницљивошћу, дабогме само у оном делу који је насловом обухваћен. Критички је претресао сва досадашња тумачења и мишљења, и она највећих ауторитета, држећи се познате изреке: *Amicus Plato, sed ...* Пажљиво проучавајући, истрајно размишљајући у драматичној борби за истину, радовао се као дете кад је — по његову мишљењу —

схватио суштину постављенога проблема. По његовој изјави, управо му је на Сљемену синула јасна спознаја, и усхићен, узвикнуо је: *хеурека!*

Строг према себи, без претензија, повучен до осамљености, био је добра срца, спреман да помогне потребите и да себе целога да науци и народу; али у борби за истину и правду био је неустрашив и бескомпромисан. Много је учио и скупљао, а релативно мало написао, али то је вредело да се штампа. Што је знао, знао је, своје погрешке признавао је; погрешке других критиковао је, а заслуге им хонорисао. Био је свој и остао је сав свој. Истрајан и прав, клонуо је само пред — смрћу.

Ср. Живковић

7.

ФРАНЦЕ КИДРИЧ

претседник Словеначке академије знаности и уметности

(23. III. 1880—11. IV. 1950)

На велику штету наше науке, а словеначке понаособ, са жаљењем свих оних који су га познавали, примљена је вест о смрти Франца Кидрича, претседника Словеначке академије знаности и уметности и дугогодишњег професора Љубљанског универзитета. Он је у њему био професор од његова оснивања, од 1920 год. Пре тога, радећи на проналажењу значајних извора о словеначкој књижевности најстарије епохе, па све до Прешерна, укључујући ту и њега, Кидрич је био чиновник у Дворској библиотеци у Бечу и доцент Бечког универзитета. Ту је обилно помагао Јагићу на уређивању Архива, сарађујући на њему и указујући своје остарелом професору своје драгоцене услуге и у свима другим пословима.

Кидрич је ђак бечке славистичке школе, на првом месту филолошко-историске, али и са улажењем у све друге помоћне дисциплине. Зато је могао, посвећујући своју нарочиту пажњу Трубару и његовим знатно слабијим епигонима све до словеначког препорода почетком XIX века, да унесе потпуну светлост у кретање и реформаторске књижевности и оне коју је она потстицала као реакцију на протестантски покрет који је засновао Трубар. Многобројни радови Кидричеви у том периоду, у којима није ништа пропуштено што се и најмање тицало развитка књижевности и културе словеначке, претстављају углед критичности, солидности и улажења у све проблеме који су се тицали тога

тешкога времена словеначке историје. Своје многобројне расправе и своје засебне књиге о том периоду Кидрич је слио у своје велико дело под називом Историја словеначке књижевности од почетка до Зоисове смрти, тј. од најстаријих времена до 1819 год. То је огромно дело (од 724 стр.) са пространим критичким апаратом. У њему се истиче велика фигура Трубарова (у другој половини XVI в.), почетак словеначког препорода у другој половини XVIII в. и нарочито велики значај Зоисов за подизање културе и књижевности код Словенаца од 1779 до 1819 год. Менторство Зоисово, како га назива Кидрич, заузима највећи део његове књиге (више од 500 страна). Јасно је одавде да је Кидрич морао посветити своју нарочиту пажњу и Копитару.

Али се Кидрич није зауставио само на овом периоду словеначке књижевности. Велики је број студија Кидричевих о највећем песнику словеначком Фр. Прешерну. И живот његов, испитан по архивским подацима, и текст његових песама, и време и услови под којима су састављане — све то улази у многобројне расправе, чланке, саопштења и различне саставе Кидричеве и најзад чини две књиге Кидричеве: песама, писама и живота песникових (од 1934—1938). Словеначка Република, ценећи високо целокупни рад Кидричев у овом правцу, а годишњици смрти Прешернове наградила га је највећом научном наградом.

Али и овим далеко није исцрпено целокупно научно-културно дело Кидричево. Нема ниједног дела културе словеначке, тичала се она просвете, културних установа, штампарија и сл. којему Кидрич није посветио пажњу додајући нешто ново, што је он у архивама проналазио, или знатно допуњујући оно што је дотле било познато.

Велики део свога рада Кидрич је посветио Љубљанском универзитету у којем је, заједно са Иваном Пријатељем, предавао словеначку књижевност. Био је више пута декан Филозофског факултета, а 1923—4 год. и ректор Универзитета. Један је од покретача Часописа за словеначки језик, књижевност и историју и један од његових сарадника; радио је на свима славистичким часописима (Архиву, Славији и др.), па тако исто и на Јужнословенском филологу. Од 1938 год., тј. од оснивања Словеначке академије знаности и уметности, њен је редовни члан, а од 1945 год. и њен претседник. За време свога претседниковања Кидрич је врло много учинио за Словеначку академију која данас са пуном чашћу стоји напоредо са Југословенском академијом знаности и уметности у Загребу и Српском академијом наука у Београду.

Тешко је у једном оваквом осврту оцртати рад човека са тако богатим радним животом као што је био Ф. Кидрич. Али ми који пратимо његов рад од првих почетака до данас можемо рећи да је он држао врло високо мерило у своме раду, па је то мерило примењивао и свугде другде, у свима многобројним оценама својим. Он је стално уздизао у животу словеначког народа оно што је од стварне вредности, пажећи да се ниједна права вредност не изгуби за словеначку културу. То је чинио са нарочитим успехом откада је постао претседник Словеначке академије. Његов благотворни утицај осећао се свугде, на свим странама. Тако се његовим заслугама за преображај Словеначке академије, који је са успехом, а под његовим непосредним руководством, извршен у Љубљани последњих година, придружује и овај значајни социјални рад у стручним срединама словеначким.

Широк Југословенин, који је однеговао у сину свом једног од најзначајнијих бораца за наш савремени социјалистички поредак, Фр. Кидрич, заједно са целом породицом својом, тешко је проживео, држан у заточеништву и мучен на најразличније начине, за време немачко-талијанске окупације наше земље. Те дуге године талијанско-немачког изнуравања високог научног радника учиниле су да се он после ослобођења, знатно ослабљен и скрхан, вратио у своју отаџбину.

Дело Франца Кидрича остаће и даље врло значајно за нашу науку. Мало је научника за које се то може рећи у оноликој мери у коликој за Кидрича. А тако исто у трајној успомени он ће остати код свих који су га познавали или сарађивали са њим.

А. Б.

I ПРЕДМЕТНИ РЕГИСТАР

Акцент: јачина наглашености дво-
сложних речи с кратким акцен-
тима у српскохрв. јез. 123—131;
скраћивање индоевр. акута у ју-
жнослов. јез. заједници 249

Анакруза 185

Арбанашки језик

I Књиж. јез. 107—108

II Говори 107—122

III Фонетика: *a* || *o* 109; дифтонзи *ie*,
uo, *ua*, *ue* 109, 112; дуги вокали
111; *kl*, *gl* 113; *l* > *ll* у тоскском
гов. 115; *ll* > *dh* у скадарском гово-
ру 115; *mb*, *nd*, *ng* 113—114;
носни вокали 110; носни сугла-
сници и др. 109; полугласник *ě* у
гегиском гов. 109; полугласник *ě*
< *e* 111; прелаз звучних сугл. у
безвучне на крају речи 110, 114;
преф. *sh-* (*zh-*), *ç-* 115; *r* и *rr* 115;
редукција вокала 108; сугласничке
групе 112—113; суф.: *-uer*, *-uar*,
-tuer 112, *-s-*, *-c-* 115; трп. прид.
на *-m* у гер. гов. и на *-r* (*ě*) у
у тоск. 113; *va* || *vo* 111; *y* > *i* у
тоск. гов. 111; *y* > *ej* у дебарском
гов. 112

IV акценат 115

V морфологија: именице 116—117;
заменице 117—118; члан 117—118;
придеви 116, 120; глаголи 117—120

Асеманово јеванђеље 103, 273, 326

Банатски говори

I Уопште 141—156; вршачко-бело-
црквански говор 142; говор Радо-
јева 145

II Фонетика: вокализам 145—147; *ж*
148—149; *s* 149; *л* 148; *х* 149; *ч*
148—149; *ш* 148—149; *ѝ* 142, 147—
148, 155

III Морфологија: деklinација име-
ничка 145, 149—151, 153, 154; декл.
заменичка 153, 155; придевски на-
ставак *-ов* м. *ев* 151; конјугација
151—153

IV Акцент 142—145, 153—155

V Синтакса: енклитике, њихов по-
ложај 153; ред речи 153

Белић: јубилеј 223—242; карактери-
стика научног рада 224—227, 232—
233, 238, 241—242; научни радови
227—229; о постанку „Лингви-
стике“ 1—2; педагог 230; одли-
ковања 241

Бечки листићи: уопште 269, 272, 276;
порекло 270, 271; палеографске
особине 271; поређење са Кијев-
ским мисалом 273—275

Библиографија за 1939—1949 г.
(Скраћенице) 341—342

I Филозофија и језик 343—347

II О словенској језичкој заједници
и словенским језицима 347—363

III Етимологије, историја речи, тумачење
речи, збирке речи 363—371

IV Несловенски језици 371—375

V Балканологија 375—378

VI Старословенски језик 378—380

VII Српскохрватски језик

а) фонетика (експериментална, фи-
зиолошка, фонолошка) 380

- б) граматика и граматичка питања 381—394
- в) савремени књижевни језик 394—403
- г) дијалекти 404—409
- д) текстови стари и нови, издања; њихова критика, порекло итд. 409—423
- ђ) историја српскохрватског језика 423—429
- е) метрика 429—430
- ж) стил 430—432
- з) методика наставе књижевног језика 432—441
- и) терминологија 441—442
- ј) народне умотворине (текстови, тумачења итд.) 442—447
- VIII Речници стари и нови српскохрватског језика (српскохрв. и ког страног језика) 447—448
- IX Биографије, аутобиографије и сл. грађа 448—461
- X Библиографија 461—462
- XI О становништву 462—468
- XII Различно 469—471
- XIII Македонски језик 471—476
- XIV Словеначки језик 477—500
- Билингвизам словенско-румунски 255, 329
- Бојански палимпсест 272
- Вајс: живот 294; дело 293—295
- Ватикански канон: сродство с Кијевским мисалом 309; њ 310; лексика 310
- ван Вејк Никола: као слависта 501; радови и њихов значај 501—504
- Велика школа 2
- Вунт: динамичност 3; „Die Sprache“ 3; психологизам 3; статизам 3; улога претставе предмета 9
- Галипољски Срби, говор: уопште 336—338; фонетика 337; морфологија 337
- Генитив, у поредбеним конструкцијама 326

Глагол: подударане са придевским значењем 61; point of view — situation код Ружића 338; вид и лик глаголски 839; глаголи са два вида 339—340

Глаголеки прилог садашњи: попридевљивање: насилно 56, обично 70, сметње попридевљивању 68; схватање А. Белића 59; употреба: придевска 81—85; атрибуцка 81—82, предикативна 82—84; у књижевном језику 62; у језику: М. Глишића 65, И. Андрића 65, Ј. Скерлића 66, М. Богдановића 67, Кс. Ш. Ђалског 70, Ђ. Јакшића 72; у преводима на наш језик 75

Грамматика, нормативна 335—336

Грубор Ђуро: биографски подаци 517—518; радови и њихов значај 518—519

Дакословенски језик: уопште 328—330; назали 328, 329, 330, 332; припадност источној јужнословенској групи 328, 329, 332; топономастика у Ердељу 330; фонетска разматрања ради одређивања припадности 328—329

Даничић Ђура: о 125-годишњици рођења 243—244; карактеристика рада 268; значај 243—244, 268—269

Датив: апсолутни 296, у поредбеним конструкцијама 326

Депревербација 95, 333—334

Депрефиксација 87—101

Десетерац наше народне поезије, начин његова певања 177

Дијалекти: говор Ораховца (код Призрена) 133—140; у основици Вукова књижевног језика 307—308; хрватски кајкавски, генеза 251; чакавски и хрватски кајкавски, однос 250; штокавски и чакавски, однос 250—251

Distinction 324

Добромирово јеванђеље 326

Друштво српске словесности 305—306

Дужине иза акцента у српском стиху 191—196

Душанов законик: Раковачки рукопис 161; Ходошки рукопис 161

џ > r у јужносл. јез. заједници 249

Зографско јеванђеље 103, 275

Илирски: *potina agentis* 291; однос месапског и венетског 282; однос према старомакедонском 281—291; ономастика, значај 282, 287; палатали индоевропски, замена 287—291; патронимици 291; *v-* на почетку речи 286

Инфлексија 23

Јагић В.: слависта у старом смислу речи 311; заслуге 312; критике, прикази Јагићеви 312; издање радова 312

Јампски метар: у српском стиху 183—189, 196; у бугарском 184—185; у енглеском 184—185; у немачком 184—185; у руском 184—186

Јеванђеље босанског типа XIV—XV в. 297—298 (фонетске особине 298, морфолошке особине 298)

Језик: природа језика 2; *langue* и *parole* 3; језичко стварање и језичко грађење 4, 27; суштина језика 4—5; екстензивно и интензивно испитивање 5; принципска једнакост свих језика 7; услови јез. стварања 7—8; моногенеза и полигенеза 9; законитост и мотивисаност јез. знака 10; главне категорије јез. изражајних средстава 11; везе мишљења са стварношћу и њен одраз у језику 16; промене и развитак 22, 25; динамика 22; квалитативне промене 23; диференцијални знак у језику 24; социјални услови, њихов значај за развитак језика 29—30; типологија језичка 31; унутрашња форма као основица спољашње 32; Шлајхерова класификација језика, њени недостаци 32; непостојање примитивних језика 35, 324; узајамни

утицаји 35; позитивни развитак језика 36; развој културне мисли — развој језика 37

Јужнословенска језичка заједница: уопште 246, 247, 248; формирање западне групе 249; словеначки и хрватски кајкавски, однос 249; штокавско-чакавско-кајкавски односи и хронологија 249; ликвиде, метатеза 247; *kvě, gvě > cvě, zvě* 247, 248; *praes. sing. -m, plur. -mo* 249; мешање тврдих и меких именичких основа 249; *-om, masc. -neutr. sing.* 249, преф. *iz-, z-* м. *vy-* 250; *instr. fem. sing. -oig || -e* 250

Juxtaposition 324

Караџић Вук: прослава 205—223 (изложба Српске књиге 212—213; књижевно вече 213; изложба „Из Вуковог завичаја“ 213; вече фолклора и вече народних умотворина 213; Вуков сабор у Тршћу 213—214; свечаност у Сремским Карловцима и на Стражилову 214; групе књижевника 214; свечана академија 215; свечана седница САН 216—220; библиографски подаци о прослави 221—223); живот 261—262; везе са Копитаром 263—264; односи са Милошем Обреновићем 264—265; односи са Хрватима 265—266; борба са непријатељима 266—267; борба за народни и књижевни језик 299, 303—309; карактеристика његова времена и средине 300—303; превод Н. Завјета 306

Кидрич Франце: биографски подаци 519; рад 520—521

Кијевски мисал 270—271, 272, 276; поређење са Бечким листићима 273—275

Књижевни договор 266

Књижевни језик, идеје Добровског и Караџића 304—306

Кошутин Радован: биографски подаци 512—513; радови и њихов значај 513—514; као научник и као човек 515—517

Крашовански говор:

I уопште 253, 318—322; сродност са призренско-тимочким 320—321, 322

II фонетика: *ǎ, i* > *a* 253; *e* и *ě* 255; *ć, d* 255; питање о **tj, *di, -jt-, -jd-* и новом јотовању 318—321; *l* на крају слога 320; *l* 318, 320; *u* < *vb-* 318, 321; *x* 318, 321; *čr* 318, 320; полугласник 320, 321; *ě* (замена) 318, 322; *ρ, e* 257

III морфологија: деклинација именичка 253, 254, 318—320; декл. заменичка 319; декл. заменичко-придевска 318; аналитичка компарација 320; бројне конструкције 320; конјугација 253, 258, 259, 318—320; о суфиксима 259, 320

IV акценат 319—321

Куљбакин Степан Михајлович: биографски подаци 504—505; проучавалац старословенског језика 505; радови и њихов значај 505—506

Лингвистика: логика у л. 3; социологија у л. 3; психологија у л. 3; филозофија у л. 3; структурално-семантичка л. 4; функционална л. 4; формалистичка л. 4; лингвистичка л. 4; материјалистичка основица лингвистике А. Белића 6; разлика према филологији (Белићева критика Нахтигалова схватања) 277—278

Маријино јеванђеље 103, 275

Марко епископ, аутор службе архиеп. Никодиму 202—204

Мађарски језик: синхармонизам вокала 145; *ρ, e* у позајмицама 330

Меропаш: етимологија Шафарикова 161, Вирагова 167, Рј. Ј. Ак. 168, Јиречекова 168—169, Шуфлајева 169—170, Новаковићева 170—171

Метрика: нормативна 189—195; описна 189—190, 195—196; силабичка 174—175, 195; тонска 173—196

Мисали: Новаков 310; Рочки 310

Митрополит: Стратимировић 302, 303, 307

Младограматичарска школа 3, 225

Натпис видинске „бољарке“ Станице (време постанка) 314

Никољско јеванђеље 103

-*nk-* > -*nk-* у српскохрватским деминутивним глаголима 322

Новоросиски универзитет 2

Норопси, народ трачког порекла 161—164

Ономастика, архаична српска у Ораховцу 134—139

Остромирово јеванђеље 43, 104

Охридско јеванђеље 272

Партикуле, упућивачке 12

Патронимика 291

Пеластиски језик: уопште 288; сатемски карактер 283; докласичне сатемске позајмице у грчком и латинском 283

Полногласје 43

Поређење неједнаких величина 324—328

Похвала Ђирилу и Методију, морфолошке особине 281

Прасловенска епоха 246

Прашки листићи 273

Предлози: систем *над*: *изнад* у словенским језицима 98—100; предлог испред другог предлога 100; за поређење 325—326

Префикси: *ив* (значење) 94; преношење значења на предлоге 95—96; *на* 339

Реч: реч-именица и реч-особина 9; несамосталне и самосталне речи 14; реч као засебна категорија и у реченици 14; пролазна устаљеност врста речи 18; праве и не-

- праве речи 19; критерији за разликовање категорија речи 19; претварање правих речи у неправу и обр. 20
- Реченица: дефиниција 12; функција подмета и прирока 13, 20; творачка улога реченице 16; психолошка реченица 22
- Решетар Милан: биографски подаци 506—507; радови и њихов значај 507—508; заслуге 508
- Ритмичке тенденције 176
- Румуни: име код нас 254; замена *ѝ* у слов. позајмицама 255; слов. суф. *-inți* у топономастици 328, 329; слов. суф. *-ov-* у топономастици 328, 329; словенски полугласници 328, 329; суф. *-văt, -vat, -vet* у топономастици 329; *ѝ > ea* у топономастици 329
- г, ђ*: у источнословенским језицима 39; грађија у старословенском 40; у јужнословенским језицима 40; у руском 41, 42; полугласници у групама типа *ѣрѣ* 43; у западнословенским језицима 44
- Самуилов натпис 315
- Свезе: за поређење једнаких величина 325, 327; опозиционог карактера 325
- Симбиоза словенско-румунско-мађарска 330—331
- Синајски еухологиј 275, 310
- Синајски псалтир 272
- Синтагма 14, 28
- Словеначки језик: *vi-* (< *уу-*) 249, 250; *г > ѝ* 250; говорне особине околине Рашчице 151; вокализам 252
- Слово... Константина Филозофа 292—293
- Служба архиепископу Никодиму 197—204
- Служба св. Ђирилу 281
- де Сосир Ф.: динамика и статика у језику 22; фонолошка школа 23; *langue* и *parole* 23
- Србљаци 201
- Српска академија наука 239, 240
- Српска редакција 314
- Стадијалност 23
- Становништво: метанастасички покрети у призренском крају 133; односи Срба и Арбанаса у прошлости 133—134
- Старомакедонски: однос према илирском 281—291; *s* интервокално > *z* 285, 286
- Стих српски, његов карактер 174—176
- Сугласници, очвршћавање у јужносл. јез. заједници 247
- Суперлатив 327
- Супрасаљски кодекс 103, 104, 317
- г', д'*, развитак у јужносл. јез. заједници 249
- Текстови, говор Ораховца (код Призрева) 139—140
- шј, дј* (код Вука) 265, 266, 308
- шк-* у деминутивним глаголима 322, 323
- ил, дл*, развитак у јужносл. јез. заједници 246, 247—248
- Трохејски метар: у српском стиху 176—183; у руском стиху 178—183
- Ђирило и Методије, грађа за историју 279—281
- Универзитет београдски, историјат 233—234, 236—237
- Фразирање поетско 175, 179—180, 181—183, 187
- Фрајзиншки одломци: порекло, историјат, издање 315; фонетика 316; морфологија 316; разматрања о дијалекту 316—317

х (код Вука) 265, 308

Хујер Олджих: биографски подаци
508—509; вредност као лингвисте
510; радови и њихов значај 510—
512

Црквена поезија у старој српској
књижевности 197—201

Члан као неизграђена категорија 15

шш, жд старословенско у Панонији
и Дакији 246

џ, њ у јужносл. јез. заједници 248, 249

у > *i* у јужносл. јез. заједници 248

џ > *a* у српскохрв. јез. 259

II РЕГИСТАР РЕЧИ

abagna 287
 Абазовић 139
 Ἀβαθῖνον 328
 avoir 256
 agjëroj 120
 Agraiol 290, 291
 Agrianes 290, 291
 Agrinion 290, 291
 Agron 289, 290
 agros 290, 291
 адраповац 365
 Akrisios 291
 Acruvium 289, 290, 291,
 369
 Алаксандус 371
 Алан 354
 Албанија 571
 Албатин 314
 alienigena 287
 aliza, ἄλιζα, alisa 284, 285,
 286
 aller 256
 andej 120
 andrakhñē 287
 ἀνδροπόδον 365
 андробус 367
 Ант 354
 ἀπάρτα 367
 Apenestai 283
 апотекар 370
 ara 283
 Aranyos 331
 Ardiaioi 286
 Asamus 283
 asia 283
 Asina 283
 asht 110

ашотъ 296
 baça 368
 бадњак 363, 443
 Băcăinți 328
 Bălgrad 329, 330, 331
 Балдвин 865
 Балић 137
 balteus 283
 bām 113
 банда 370
 banim 258—259
 банка у сребру 367
 banues 259
 Barginna 287
 barrigena 287
 баруштина 370
 bassus 283
 bastakes 351
 Bastarni 351
 bashkuem 113
 bāhef 110
 Бач 368
 Бачка 368
 беземљаш 402
 Бела Црква 367
 бело 370
 белогуњац 366
 бијаше 147
 bindun 113
 biskup 297
 Biștra 331
 Bistrița, Βιστρίτσα 328, 333
 bjerri 122
 БЛАГОДѢТЬ 310
 Blaževa 330
 [na] blém 113
 БЛАСТИ 311

богородичин цвет 442
 Bozeș 328
 bóli me srce 259
 Bononia 364
 bora 120, 122
 Borysthenes, Βορυσθένης
 351, 375
 Brașova 328, 329
 Brátka, Bratca 330—331
 Breaza, Βριάζα 328, 333
 brez, bres 110, 114
 brenda 114
 бројка 365
 Baryllis 288
 Бубић 137
 Бугарин 371
 Бугарче 138
 bŭse 149
 βούζα 333
 bysova 149
 Bujáne 257—258
 bulliti 333
 bulla 283
 burnimi 115
 bursa 283
 БУДИМЪ 364
 *Bělъgradъ 330
 varza 122
 вѣрсило 149
 varfēr 111
 vatŭjak 259
 vdjeri 122
 veac 255
 *védim 256
 вѣдра 153
 vel-/vol-256—257
 vēllazēn 122

ven oroje 122-
 venē 109
 vèri 115
 Veselia, Felicitas 286
 veseli 286
 Vesclevisis 289
 [sě] vetit 122
 veton 122
 вечиташ 366
 видрица 147, 155
 Wiesel 286
 вијати 147, 155
 vim 319
 виолина 370
 више 93
 вишки 387
 vjam 121
 vjedhi 115
 Vlonē 109
 vobég 115
 voesē 122
 voj 111
 vojtn 111
 voket 111
 Vqltrex 289
 vonoj 121
 vorr 111
 vorfēr 109
 votrē 111
 воћкати 322
 врагъ 310
 vrea 256
 вршити 155
 взинж 310
 вкѣжж 278
 wybraniec 363
 высовывать 355
 вѣкъ 351
 *vylēi 351
 vylčica 351
 вѣсѣда 310
 вѣсѣмогги 310
 вѣсь миръ 310
 вѣсѣкъ 326
 vědē, věť 296, 352
 gabróva 320
 Gāvojdia, Καβοζδα 332
 Gaztuar 112
 gandeia 284
 гарда 370

gardh, garth 110, 114
 gas 114
 gēgenes 287
 gela 351
 gen- 287
 geus- 256
 giatē 113
 гибѣтити 366
 giseria 283
 giŭhē 113
 Glāmboca, Glimboka 328,
 329, 330
 Glimbošeni 330
 глощнути 323-
 гњиван 147
 гњяздо 147
 година 103—104
 Голубинци 329
 gondola 284
 Grabe, Graben 367
 Grabnic 255
 градиште 361
 Grāiugena 287
 Грбић 136—137
 Грлић 136—137
 градѣши, градши 298
 грех 366
 гријати 147, 155
 гри(ј)ѣта 142
 гријѣта 146
 grykēsa 115
 grlica 488
 grua 109, 110
 gruaја 112
 градж 310
 γουστερίσα 333
 [e] guci 114
 гуцнути 323
 Danastris 351
 dhāmbi 110
 [me] dhanē 115
 darsmē 120
 dashem 256
 dashtun 120
 dboj 122
 двоножан 370
 дворимо 334
 dēgjoj 114
 deždeňák 320
 дежурач 442:

декан 370
 дяко-делкоња 366
 dhēmbet 109
 deri 121
 des 122
 dėftesa 112
 dėshira 113
 dėshmija 112
 dėshpērimi 113
 дй 147
 dy 111
 diell 112
 dzyot 121
 дијете 147
 dhimbet 121
 Димитровци 387
 dimnuer 112
 diogenēs 287
 диплома 370
 djeg 110
 djek 114
 djelmni 121
 djersē 120
 Dnjestř 351
 Дорѣѣ, Dobra 333
 Dobroј 330
 додејати 147, 155
 домочадацъ 53
 допримети 382
 доспѣти 296
 Δραβѣλος, Драма 357
 Драгсин 314
 дрѣча 366
 dryshej 114
 druni 109
 duarēt 112
 дубровачки 387
 duke 121
 дѣти 368
 dětský 53
 gjāja 110
 gjēmb 109
 gjēndje 109
 gjer 121
 gjysē 121
 Gyula-fehérvár 330, 331
 edhē 121
 едро 298
 ěm-bělsira 113
 ěnderr 109

enë 109
 erdhi 120
 ерѣи 310
 етѣр 310
 aesculus 283
 ësht 109
 жалосна врба 442
 ždraka 407
 zhduk 115
 Jeledinji 328
 Живан 138
 животъ 310
 жинъ 310
 жрѣтѣ 310
 жупа 364, 376
 жупан 364, 376
 за 91—93
 Загреб 367
 зазвиждукати 323
 zapatiti 333
 začin(j)avac 370
 zvolenik 296
 Zemunik 258
 ziem 112
 Ziašti 328, 331
 знаоци 381
 zog 114
 zojë 122
 zok 114
 zotin 113
 zotnija 122
 zoç 114
 зѣнсов 149
 idhnuem 121
 љза 91, 93—94, 101
 Izvor 333
 извоз 370
 izela 284, 286
 изангт(ъ) 311
 љзмеђу 81, 93—94, 101
 љзнад 87—89, 91, 93—94,
 101
 љзрѣком 147
 институт 370
 инъ 327
 iрpus 286
 исклична цена 366, 382
 Исмић 138
 испакити 311
 љспод 90—91, 93—94, 101

љспред 89—90, 91, 93—94,
 101
 испросни 368
 Исташић 138
 исто 389
 italos 286
 ja 259
 јабучица 442
 јавнути се 323
 ја̀реко 152
 jedinajst 320
 јединица 366
 јединъ 326
 јелѣћа, аљча, јелча 285
 јеткати 323
 jetravin 407
 junъ 53
 јеѣи 259, 322
 kaj 250
 Калајцић 136
 калудар, калуђер 355
 Cameneţ 328
 kanga 110
 кандиларка 442
 canna 284
 Kanthelia 284
 kanthysai 284
 Karáševo 258
 Caraşovean 254
 karū 291
 katanašák 319
 КАТАНТАЗМА 298
 katërdhetë 121
 kahë 115, 121
 kváčka 320
 këmbë 109
 kën-ga 114
 këngë 109
 khend- 284
 këcej 121
 Kecskés 331
 кикерики 370
 Küküllő 331
 kyilignë 288
 *killtna 351
 kingj 122
 киноси 298
 kjáj 113
 kjumshtë 113
 клепати 296

Клишкиња 389
 кључнути 323
 coagulata 254
 koalddein 351
 кова̀ница 139
 Cozia, ко̀ѣа 332
 Cozla 331
 кон 104
 koleba 407
 koll 121
 koljada 254
 kondeli, kondru, kendë 284
 Копаник 139
 король 351
 Косаница 139
 Котел 360
 котѣри 103
 Craiova 328, 329
 král 351
 краљ 351
 крачун 363
 Krassó 254
 Kretogenës 287
 krye 110
 kryeqyteti 111
 критичар 370
 krishtenë 121
 król 351
 krrue 116
 Крѣвьѣ 361
 ксилолит 309
 kqyt 122
 Кумовска слама 371
 kurrizi 115
 кѣн 103—105, 326
 Ladogenës 287
 Laz 333
 lam 256, 319
 lati 257
 ла̀х 319
 levada 407
 Лех- 50, 52
 лешкарити 323
 Ifjati 351
 лијек 366
 Lindina 330
 Lozna, Лосна 333
 lúd'e 319
 Lunca 333

Luncavița 328, 330

лутрија 370

lavdi 121

lart 121

lém 113

ketrén 118

Lesh 115

libër 121

livadh 121

lik 114

lypet 121

lipi 255

lodhum 118

Μαρούλα 328, 333

Macstrna 351

Malësia 115

Margites 287

maroj 114

marsupium 283

math 114

матуфовица — матуфо-
вача 367

Măhaciu 328

mbasandej 121

mbydhun 115

mbytin 111

mbret 109, 113

mbretnuer 112

међу 91—93

Ме(и)шлин 138

mejtım 121

mënd 110, 114

mendim 121

ment 114

mēni 319

mēnoj 121

меропах 157—171

Méроψ 162

mestve 161, 162

mësuar 112

mësues 121

метати се 333

мѣтѣм 152

метнути 334

miell 110, 112

mikun 113

многостез 310

миръ 310

Mitnic 332

митровачки 337

micina 161, 162

Mjet 115

младница 368

mnich 297

мѣжду 152

močerilo 247

mplakem 115

мрѣзан 366

мргањ, мргинь 378

mrrij 120

mrtávac 320

mua 109

myjtım 121

мућкати 322

mučenik 296

mushkajë 121

*Мръпникъ 332

на (префикс) 96, 98

над 91—93

назочан, назочност 365

нан- (на-) 327

nalt 121

pandëdhetë 121

напастъ 310

напавинти 311

натроути 296

način 162

nga 115, 121

ngatruem 114, 115

ngim 113

ngul 109

ndarë 115

nderë 121

ndëgjonj 112

nder 109

ndërmjet 121

ndým 113

ndodhi 115

ndosta 121

n-dryshimi 114

ngjeti 121

ngjeshun 114

n-gjyëj 114

незаборавак 442

ннрнѣтѣ 310

νεσσουπη 364

нѣслин 364

Nérmić 258

nehedu 152

njejm 115

nzijm 115

nxënës 115

nxjerrun 115

нѣди 142, 147

nier 112

nierl 115

ниже 93

није 147

нѣки 142, 147

nim 319

nisam 142, 147

nitrov, nitrum 367

nihma = помох 114

nkuqi 115

Новак 314

porak 114

vóроψ 162

Noci 114

ноштъ 352

нуткати 328

нѣски 311

ннрнѣнѣм 310

nje 109, 112

Нѣруш 369

Nyermegy 258

njersa 114

njinoj 114, 120

njot 121

о (префикс) 96, 97, 98

oare 257

обединити 382

области, власти 298

obullti 333

оѣтѣ 310

овца пре(х)одница 366

одредница 442

ozli 322

окиносъ 298

олина 365

оѣм 142

опѣнде 142

описменити 382

оплѣцнути 323

Оравац 139

ogendita 259

ogési 320

oroagenas 287

осека 378

осим (осѣм) 147, 378

остављаша 298
 Ostrov 333
 отпусти 311
 охеду 152
 padus 283
 pázuka 320
 p(a)lasea 283
 Palaštu 283
 [deae] Palestinae 283
 палус 370
 pándi 257
 пањка 323
 пањкати 322—324
 rarež 297
 паракнути 828
 параметичар 370
 парасквини 298
 паркетар 370
 pastaj 114, 121
 pasun 121
 Pathissus 369
 patiti 333
 pvetun 122
 Pelagōnes 287
 Пелазги 372
 pelastai 283
 Peliganes 287
 Pelignas 287
 Peligni 287
 pelikhne 288
 pelsas 122
 pénde 109
 Penestai, Menestaj 283
 përdredhi 115
 perzjerë 113
 përmadshëm 115
 përtëj 122
 përcjedhi 115
 pëtāk 30
 peshk 122
 Pešt 328
 пшти 352
 pështoj 122
 [na] pīm 113
 pithos 287
 pláni 258
 plojba 373
 plum(b) 110, 114
 по (префикс) 96, 97
 под 91—93

подријетло 375, 378
 Poiana 333
 poidem, podem 253
 полаженник, полажоник
 итд. 367
 ро'апиъ 52
 Popor 330, 333
 роръриште 296
 porsá 122
 после 93
 Поточанац 136
 потълѣга 278
 почеху 385
 роčimati 161, 162
 gramja 114
 Πράδαλλα, Predeal 828,
 332
 пре (префикс) 93, 96, 97,
 98
 пред 91—93
 предмобилизација 892
 предрадња 392
 предспрема 392
 прелетнути 323
 преминути 365
 при (префикс) 96, 97, 98
 прид 147
 пријевод 383
 пријевоз 383
 пријенос 383
 пријепис 383
 примаѣмъ 310
 priključe 407
 прико 147
 прилажне 310
 приношени 310
 prituas 122
 prituem 122
 причацающе 310
 про (префикс) 96, 97, 98
 Proitos 291
 пролетер 390
 пролетъ 311
 прорадити 402
 Prst 283
 prrue 116
 prumun 109
 психијатар 70
 punëtòr 110, 112
 pushtet 115

рѣмъ 298
 pëpëdžь 351
 pe'da 257
 pëditi 257
 Радивој, Радивоје 369
 Ράκοβα, Racova 333
 rralë 115
 Раовец 189
 Рафаел 269
 rrasa 115
 рачити 310
 Rega 289
 Regonitus 289
 Regus 289
 ректор 370
 рендген 389
 рано 410
 rreti 115
 Resos 289
 ретко 386
 Ribiša 328
 Rippa 331
 rishtas 122
 rjepun 113
 Русалије 444
 rrufë 108
 sá 120
 sàime 367
 салитра 367
 samentum 283
 samopah 167—168
 saragaron 283
 Sarajevo 258
 sarracum 283
 sarsai 283
 satura 283
 свесебница, свесебан 368
 Свирчов 151
 свобода 375
 сѣдмāk 30
 sejdán 259
 секташ 402
 sëmbër 367
 Semenik 258
 semun 284
 seno-/sân- 364
 Σέρβλοι 254
 seria 283
 Serp 114

- zŕ 111
 sivjet 122
 сѝјати 147, 155
 сѝкира 142, 147
 сјеткарити 323
 sqend 284
 *skla- 351
 Skoloti 351
 скрѡвѡ 310
 Slatina, Σκλάταινα 333
 слодѡга 368
 смејати се 139
 смѝјати се 147, 155
 smirē 120
 смрѣњак 366
 Снаци 364, 371, 372
 сокаљникъ 170
 сокиѡ 170
 спавнути 323
 сподовиши 310
 спыти 296
 Srblje 254
 srebro 369, 375
 средњак 402
 Срем 369
 ставица 363
 стављати 334
 Станислава 314
 старѡвѡ 404
 стидак 442
 стрига 348
 strigljata 254
 стрѝжа 347
 су (префикс) 96, 97, 98
 subulo 283
 супа 370
 sfat 255
 сѡрани 311
 сѡвѡгъ 367
 sŕtŕ 352
 Tagtraum 383
 тѡнна 310
 [na] thám 113
 талац 381
 tánjir 255-256
 Tárnaва 331
 Taurini, Tauromenion,
 Tauros, Antitauros 283
 tébi 319
 thēllezē 122
 Tergitius 291
 terrigena 287
 termek 123
 tetjē 122
 thyem 111
 thyer 113
 Tyrrenia 366
 tjetrē 122
 Topliŕa 333
 thras 122
 треба 389
 trydhi 144
 Tritogenēs 287
 Trōiugena 287
 трудован 402
 tue 121
 thue 116
 tue kenduem 113
 tūe tējē 114
 тумач 375
 Turski grad 258
 qē 109, 112
 qiell 112
 qiri 115
 quqár 122
 ŕ 122
 увод 370
 увоз 370
 úglen 320
 ударник 382
 uliti 333
 улица 390
 Умрѡшоу 314
 unshēm 122
 uoltognas 287
 оуљкати 310
 Урам 418
 услѡвѡш 366
 úsove 320
 ufullē 122
 učenik 296
 ushtimē 121
 фабрика 370
 fajtuar 112
 phaselos 283
 Feketeviz 331
 féllanxē 122
 féljin 256
 Fēhervár 329
 fólli 250
 ftue 116
 фудбал 389
 fshesa 121
 Haderlumpe 365
 hap 120
 hapun 109
 harushē 120
 ХѡМЛЪ ВЪДАТИ 296
 hēnē 109
 heth 114
 hith 284
 hij 121
 hyl 122
 hjedhun 113, 121
 hjekun 121
 ХѡМНИДА 298
 (х)одалица 382
 хѡма 149
 ХѡНИТИ 311
 Хрват 364, 365
 хрѣв 149
 хтједне 322
 htjeti 256
 Hu-urvath 364
 sa 120
 цењкати се 322
 Тѡрѡвѡѡ Tárova 333
 smirē 120
 ŕar 120
 ŕaga 284
 часъ 296
 ŕe 320
 ŕelo 251
 Cernavoda 331
 Cerniŕoara 328
 чех- 49—50, 53, 54
 çil 120
 çilēsi 115
 ðlovik-ðlovēka 255, 322
 чорт 371
 чух- 52
 çēđŕ 54
 -çēti 259
 shám 113
 Schanze 284
 Sebes 331
 shēndoshi 122
 shērbtuar 112

shikjoj 122
shim 118
shisa 121
shkatrojt 115
Şchei 254
shkyem 118
shkruar 112

shkruem 109
shkuar 113
shkruar 357
shlirimi 115
shlodhem 115
shpënesoj 122
shpi 122

Shqipëtar 108
shtatòr, shtatuer 110, 112
shtëpi 108
shtërngoj 122
shtypi 111
Shqypni 122

III РЕГИСТАР ПИСАЦА

- Август П. 491
 Агрел 290
 Адамовић Д. 222, 448
 Албала П. 448
 Алексић Р. 222, 223-224, 350, 381, 393,
 404, 432, 437, 449, 454
 Алечковић М. 214, 222
 Алимпић Д. 381
 Ангелов Б. 197
 Андрејка Р. 477
 Андријашевић Д. 432
 Андрић И. 62, 65, 81, 188, 189, 221,
 394, 396, 431, 447, 449
 Анжич А. 477
 Аристотел 3
 Арнаутовић А. 394, 395
 Арума П. 347
 Бабукић 453
 Бадалић Ј. 409
 Бајец А. 477, 496
 Бајић С. 486
 Бајрактаревић Ф. 363, 371
 Бајрон 184
 Бајук Х. 371
 Балота 329, 332
 Бали Ш. 42, 343, 394
 Бановић С. 442
 Бантке 452
 Барада М. 363
 Барац А. 394, 423
 Барбалич Ф. 477
 Барић Х. 281-291, 348, 349, 363, 371,
 423, 449
 Барјактаревић М. 343
 Бартел А. 477
 Бартоли М. 347
 Батовски Х. 375
 Бачвански Д. 456
 Баш Фр. 477, 487
 Бег А. 477
 Безлај Фр. 477
 Белић А. 1-37, 55, 59-61, 70, 83; 87-101,
 149, 150, 206, 207, 209-211, 215-222,
 233-242, 243-252, 260-269, 276-279,
 286-297, 299-309, 811-813, 815-817,
 329, 335, 338, 343, 848-350, 859,
 363, 378, 381, 394-395, 397, 398,
 405, 407, 408, 416, 481, 482, 442,
 443, 449-452, 455, 457, 458, 490,
 462, 468-470, 485, 504-508, 510-512,
 519-521
 Бенвенист 279
 Бенешовски М. 54
 Берић И. 199
 Бернекер Е. 49, 53, 167
 Берса Ва. 443
 Бешир Ст. 447
 Бизјак Зв. 341, 477, 478, 496
 Билер 291
 Биџаљи-Мерин О. 214
 Блазник П. 478
 Блок 191
 Бобић Ф. 478
 Богатирев П. 443
 Богдани 116
 Богдановић А. 432
 Богдановић М. 63, 67, 69, 213, 221-223,
 359, 450, 451, 455, 485
 Богичевић Ј. 423
 Бођански 280
 Божовић Ва. 371
 Бојчевић М. 200, 409
 Болје Ј. (Beaujeux) 347
 Боранић Др. 243, 381

- Борисављевић М. 63
 Борко Б. 478, 485
 Бороздин И. 350
 Боројевић Н. 188
 Босанац Стј. 364, 381
 Бохинец В. 478
 Бочек А. 51
 Бошков Ж. 221, 222, 450, 451, 458
 Бошковић Ј. 460
 Бошковић Р. 56, 222, 224-230, 350, 351, 433, 437, 451, 471, 501-504, 508-512
 Бошковски Ј. 472
 Брабец И. 381, 382, 393, 433
 Брадач Фр. 478
 Брајер М. 423
 Братко И. 478
 Брезник А. 478, 483, 491, 494, 496
 Брикнер А. 49, 50, 277, 509
 Бришки 479
 Бројински 452
 Броз 88
 Бругман К. 2, 232, 279, 501-509
 Бубић М. 381, 387, 390, 395, 431, 469
 Буда А. 479
 Буди 116
 Будимир М. 232, 233, 281-291, 349, 351, 364, 371, 372; 375, 443
 Будмани П. 87-90, 168, 507
 Бузику 116
 Бујас Р. 441
 Булат П. 447, 448
 Булаховски Ј. 446
 Бунц Ст. 381, 479, 482

 Важни В. 351
 Вајан А. 95, 98, 175, 322-324, 333-335, 351
 Вајнахт Е. 433
 Вајнгарт М. 269-276, 271, 274-277, 379, 449, 457
 Вајс Ј. 103, 293-297, 309-311, 409
 Вајферт Ј. 404
 Валде-Покорни 256, 291
 Валнер Е. 486
 Валерије П. 404
 Вандриес 3
 Ванлић М. 410
 Варђан Фр. 499
 Васиљевић Ж. 400
 Васиљевски З. 52

 Васић М. 376
 Вашица Ј. 295, 296
 Вебер-Ткалчевић 174, 193-195
 ван Вејк Н. 39-47, 103-105, 292, 344, 352, 501-509
 Вемајер Х. 346
 Венглаж В. 352
 Веселиновић Р. 423, 462, 465
 Веселко М. 486
 Видаковић 303, 304, 307, 456
 Видали И. 499
 Видра Б. 433
 Викоукал А. 297
 Вилфан С. 491
 Вилхар А. 447
 Винавер Ст. 429
 Виндиш 2, 509
 Виноградов 90
 Вински Зд. 462, 489
 Винш В. 429
 Вираг 167-168
 Вирт П. 352
 Висински Здр. 364
 Витезица В. 429
 Вишњић Ф. 454
 Воде А. 486
 Водушек Б. 499
 Возлич-Подбрешки П. 490
 Волц Ј. 499
 Вондрак В. 42, 52, 56, 92, 103, 274, 482, 506

 Востоков 277
 Вратуша А. 484, 499
 Врашњил Ј. 296
 Вртовчева В. 499
 Врховац Р. 433
 Вујовић Ј. 433
 Вукадиновић Ж. 382, 386
 Вукановић Т. 222, 364, 462
 Вуковић А. 442
 Вуковић В. 443
 Вуковић Ј. 343, 364, 378, 380-383, 396, 397, 404, 410, 414, 431, 433-436, 451, 452, 469
 Вукомановић Н. 396, 433, 434
 Вуксан Д. 416, 468
 Вукчевић М. 462
 Вунт 2, 3, 9, 12
 Вушовић Д. 231, 404, 410, 449

- Габеленц 2
 Габерски В. 481
 Гавац М. 443
 Гавела Ђ. 221-223, 423, 454
 Гаковић Н. 462
 Галис А. 324-328
 Ганчевић А. 443
 Гарашанин М. 376, 462, 463, 465
 Гебауер 44, 51, 53, 54, 98, 100
 Генов М. 197
 Гемели А. 344
 Георгијев Вл. 288-289
 Георгијевић Кр. 221, 222, 230, 352, 451, 452
 Георгијевић Св. 380, 404, 434
 Герке-Норден 285
 Гершић Гл. 307
 Гете. 185, 186
 Гец Л. 443
 Гиљфердинг А. 445
 Глаурт Г. 477
 Глигорић В. 214, 221, 452, 485
 Глишић М. 62, 65, 393
 Глонар Ј. 482
 Гложић Вл. 442
 Глумац Д. 372, 380
 Глушчевић М. 383
 Гнидовец Фр. 482
 Гогољ 99
 Голенишчев-Кутузов И. 349, 443
 Голик А. 447
 Голик М. 447
 Голоубек Ј. 844
 Горичар М. 482
 Горки М. 79
 Горски 292
 Гошев И. 279-281, 353
 Гранић Ф. 410
 Граур А. 372
 Графенауер Б. 482, 486, 487, 495
 Графенауер И. 486, 491
 Грацијански П. 358
 Гривец Фр. 295, 379, 478, 479, 482, 483, 487
 Григоријев А. 353
 Григорович В. 277
 Грим Ј. 460
 Грим Х. 485
 Грицак Е. 410
 Грицкат И. 322-324, 324-328, 335-336, 341, 343-471
 Грот К. 277
 Грубор Ђ. 517-519
 Грујић Р. 297-298, 410, 468
 Гршковић Ј. 396
 Губерина П. 344, 372, 392, 396-399, 403, 430, 461
 Гундоров А. 359
 Гундулић 507
 Густинчић Др. 483
 Гушић М. 353
 Давичо О. 213, 222
 Даминани Е. 353
 Даничић Ђ. 55, 56, 87, 152, 167, 208, 210, 212, 216-222, 226, 229, 243, 244, 260, 261, 266, 267, 309, 397, 401, 404, 423, 424, 449-452, 454, 455, 460, 461, 507, 508
 Дановски В. 481
 Деановић М. 369, 373, 447
 Дебељац Т. 481, 496
 Девото 286
 Делбрик Б. 92, 97
 Демарин Ј. 434
 Десница Вл. 383
 Димитријевић Р. 434
 Димитријевић Ст. 199
 Дитјаткин В. 353
 Добровски 49, 277, 304, 305, 311
 Доленц М. 481
 Достојејевски Ф. 75
 Драгићевић Р. 469
 Драгутиновић М. 383
 Драинац Р. 385
 Драшковић Ч. 410, 411
 Дрводелић М. 447
 Држић М. 507
 Дрљић Р. 411, 453
 Дробњаковић Б. 463
 Дујмушић Ј. 398
 Дукат Вл. 365, 445, 453
 Дурковић-Јакшић Љ. 453
 Лучић Ј. 173, 188, 190, 191
 Ђалски Кс. 62, 70, 72
 Ђилас М. 79, 80, 208, 221, 222, 452, 481
 Ђоковић М. 221, 424
 Ђорђевић М. 434
 Ђорђевић-Малагурска М. 443
 Ђорђевић Ђ. 218

- Борђевић П. 218
 Борђевић Т. 365, 443, 444, 463
 Борђић И. 507
 Борђић П. 349, 411, 424, 434, 437
 Борић Д. 411
 Букић Тр. 410, 414
 Бурђевић Бр. 411
 Бурђевић Ч. 351, 354, 358
 Бурић В. 223, 444, 453, 463
 Бурић Х. 444
 Бурић-Клајић Ст. 222
 Буровић Д. 354, 447, 448
 Елезовић Гл. 107-122, 133-140, 365, 373, 411
 Ербен Ј. 51
 Ерде 481
 Ерјавец Фр. 481
 Ернић В. 354
 Есих В. 447
 Есих И. 447
 Ефендић Ф. 424
- Жепић М. 447
 Жеравчић М. 424
 Живановић Ђ. 398
 Живић В. 489
 Живковић Др. 434
 Живковић Ст. 344, 383, 412, 517-519
 Живојновић Ј. 318, 321
 Жире А. 291
 Жинуглеа 254
 Жиц А. 499
 Жоџтар Ј. 486, 487, 499, 500
 Жупанић Н. 354, 500
 Жупанчић О. 495, 500
- Вадникар М. 499
 Залески 452
 Зиверс 2
 Зихерл Б. 263, 354
 Змај Ј. 173, 177, 181, 194, 196, 262
 Зморски 452
 Зоис 520
 Зубати 510
 Зупанц Л. 499
- Иванов Ј. 197
 Ивановић И. 201
 Иваношић А. 412
 Ивековић 58, 59, 62, 88
 Ивић А. 412, 463, 464, 469
- Ивић М. 333-335, 338-340, 341, 343-471
 Ивић П. 141-156, 318-322, 336-338, 341, 343-471
 Ивковић М. 472
 Ившин Ст. 349, 355, 365, 380, 398, 412, 424
 Игњатовић Ђ. 222, 355, 454
 Илешић Св. 484, 486
 Илешић Фр. 404, 484
 Илић А. 373, 376
 Илић В. 173, 174, 192
 Илић Др. 434, 435
 Илић Ј. 424
 Илићски 277
 Иљоски В. 474
 Иринеј, епископ бачки, 380
 Исаиловић Д. 472
 Исаченко В. 355, 484
- Јагић В. 49-51, 269, 276, 277, 311-313, 424, 460, 506, 507, 508, 519
 Јакопсон П. 23, 49
 Јаковљев Н. 345, 346
 Јаковљевић Ст. 235, 359
 Јакшић Ђ. 62, 72, 74, 173, 262
 Јанежич Ј. 484
 Јанко Ј. 296
 Јанковић Др. 412
 Јанковић Е. 299, 412
 Јанковић Љ. 444
 Јанковић Т. 411
 Јанкулов Б. 464
 Јањушевић М. 222, 434
 Јесеновец Фр. 479, 484
 Јесперсен 3
- Јиречек К. 163, 164, 166, 168, 169
 Јовановић В. 454
 Јовановић Д. 434
 Јовановић К. 464
 Јовановић Љ. 218
 Јовановић П. 239
 Јовичић Ст. 454
 Јокл Н. 283, 287, 288, 290
 Јонке Љ. 365, 412, 425
 Јосифовић Ст. 373, 400
 Југ Ст. 484, 485
 Југовић М. 221, 454
 Јунгман 49, 277
 Јуранчић Ј. 485
 Јуришић Бл. 425, 434

Јуришић Г. 201
 Јурковић Љ. 485
 Јутровић А. 464
 Кадлец К. 169
 Калан П. 496
 Кангрга 97, 447
 Канижлић А. 412
 Капидан Т. 355, 376
 Караџић В. 58, 59, 62, 69, 91, 96, 97,
 149, 152, 174, 180, 205-223, 229,
 260, 277, 394 397, 400, 404, 409
 425, 434, 444-446, 448-463, 469,
 470, 485, 489, 492, 498, 498, 508
 Карловић Ј. 52
 Карски 297
 Кастелић Ј. 484
 Катанић Т. 444
 Катанчић П. 412, 417
 Качић-Миошић А. 413
 Кашић Б. 400, 459
 Каштелан Ј. 470
 Квјатковски В. 355
 Келемина Ј. 485, 486
 Кепески Кр. 472
 Кеџмановић И. 222, 452, 454
 Кидрич Фр. 486, 519-521
 Киовски Р. 489
 Кирац Ј. 405, 413, 464
 Киселиновић Ђ. 435
 Кисић Ч. 385, 403
 Клаић А. 398, 403
 Клебел Е. 489
 Клопшток 175
 Кнежевић М. 425, 444, 454
 Кнежевић Н. 396, 485
 Книежа 328, 330-332
 Ковачевић Б. 214, 221, 222, 356, 373,
 413, 416, 425, 445, 451, 452, 454,
 455, 461, 469, 485
 Кожељ В. 485
 Козловски 43
 Ковачевић Ј. 413, 464, 465
 Ковачевић Љ. 199
 Ковачић И. 400
 Колаковић Ф. 341, 343-471
 Колар И. 487
 Колар Ј. 49
 Коларич Р. 435, 496
 Колеџић П. 366, 413, 460, 472
 Колетић М. 435

Кољцов 99
 Комбој 311
 Конарски Фр. 58
 Конески Бл. 471-474
 Коњовић П. 220, 400
 Копач Вл. 486
 Копитар Ј. 207, 219, 263, 264, 277, 303,
 449, 459, 460, 478, 481, 483, 485,
 486, 491, 520
 Корџали Г. 485
 Коржинек Ј. 50, 296, 344, 356
 Корошец Ј. 487
 Корш 177, 193, 484
 Кос М. 315-317, 486, 487
 Кос Ф. 486
 Костић Др. 198, 200, 366, 385, 386,
 398, 412, 418, 445, 461
 Костић Ђ. 123-131, 222
 Костић Ј. 173, 183, 187, 192
 Костић М. 201, 423
 Котик А. 49, 51
 Котним Ј. 488
 Котник Фр. 488, 491
 Кох 330
 Кочић П. 62, 393
 Кочубијски А. 508
 Кошир А. 488
 Коштић И. 488
 Кошутин Р. 43, 173-196, 430, 512-517
 Кравар М. 856
 Крае Х. 282, 286, 287, 291
 Крајгер Ј. 488
 Крањцајер Е. 479, 488
 Крањчевић С. 395
 Кречмер П. 283, 285-288, 290
 Крињски А. 513
 Кронна А. 356, 379, 413, 479
 Крстић К. 392, 396, 398, 399
 Крумпетстар Фр. 488
 Крушевац Т. 425
 Крчовски Ј. 472
 Куленовић Ск. 396
 Кулуџић Зв. 344
 Куљбакин Стј. 226, 227, 231, 269-276,
 279-281, 292-293, 297, 298, 300-311,
 313-314, 317, 356, 379, 413, 506,
 504-506
 Кумер Ј. 486
 Кунстлер П. 489
 Курашкјевич Вл. 356

- Курилович 279
 Курц Ј. 294, 295, 356, 379, 469, 512
 Кухар А. 489
 Кухарски А. 161, 452
 Кухач Фр. 445
 Кучан А. 364, 410, 414

 Лавров 277, 279, 281, 292, 297
 Лагеркранц 283
 Лазаревих К. 62, 898
 Лајовиц А. 489
 Лах И. 489
 Лалевих М. 366, 376, 385, 386, 434, 435, 445
 Лалић М. 214
 Лалић Р. 221, 233, 356, 359, 386, 399, 456, 474, 485, 489
 Ламански В. 277
 Латкових В. 221, 222, 480, 456
 Лауренчик Ј. 296
 Лебл-Албала П. 221
 Лев В. 357
 Левстик Фр. 485
 Леков И. 357
 Лер-Сплавнишки 46, 508
 Леснак Пр. 489
 Лескин А. 2, 40, 55, 232, 317
 Лесковач Мл. 221, 222, 386, 400, 414, 451, 456
 Линде 277, 452
 Линдрот 343
 Логар Т. 489
 Ложар Р. 489
 Ломоносов 173, 183
 Лориш 45
 Лос Ј. 56, 98, 103
 Локар Ј. 486
 Лудат Х. 857
 Лукшић Л. 214
 Лулић 412
 Луњак И. 50

 Љубибратић 58, 59, 62
 Љубинковић М. 464, 465
 Љубиша Стј. 62

 Магарашевић Бр. 243, 244, 307
 Мажуранић В. 168, 518
 Мази В. 490
 Мајевски 452

 Мајер А. 282, 289-291, 357, 369, 373, 426
 Мајер К. 104, 478
 Мајер М. 268
 Мајер-Липке 254, 256, 259, 282
 Мајнарић Н. 373, 405, 456
 Максимовић Д. 213, 214, 222
 Максимовић Ј. 68, 75, 77
 Мал Ј. 488, 489
 Малецки М. 818-822, 351, 376
 Малеш Бр. 367
 Малнерић М. 489
 Мамузић И. 379, 432-434, 436, 439
 Ман Х. 383
 Мандић Св. 222
 Мано-Зиси Ђ. 462, 463, 465
 Мансика В. 358
 Мар Н. 5, 6, 23, 344, 345, 362
 Марган Вл. 367
 Маргулис 317
 Маретић Т. 55, 58-60, 71, 72, 94, 100, 168, 196, 386, 389, 392, 394, 398, 449, 518
 Маринковић А. 222, 456
 Марић Р. 414
 Марић Св. 400
 Марјански Ј. 448
 Марков Св. 405
 Марковић Љ. 221, 457
 Марковић М. 373, 385, 399
 Марковић Св. 385
 Маролт Фр. 486, 491
 Марулић 259
 Матезиус В. 358
 Матић В. 465
 Матић Св. 174, 195, 196, 199, 386, 445
 Матић Т. 386, 412, 413, 414
 Матичетов М. 490
 Маучец Ј. 490
 Маха 195
 Махек В. 296, 510
 Меденица Р. 445
 Меје 56, 92, 279, 290, 372
 Мелик А. 490
 Мелих 258
 Менхарт О. 295
 Меркер Б. 481, 485
 Мерхаут Ј. 448
 Мешчањинов 5, 6, 32, 229, 335, 344, 345
 Медерзизи О. 108
 Мијатовић Ст. 465

- Микић Д. 367
 Миклавић М. 486
 Миклошић Фр. 53, 55, 56, 92, 108,
 164-167, 219, 228, 459, 460, 478
 Миковић М. 386
 Микола Ј. 40
 Микуж М. 486
 Микуш Ф. 345, 490
 Миланковић М. 287, 238, 240
 Милановић Бр. 223-242, 887, 457
 Милетић Бр. 141, 152, 289, 345, 349,
 350, 374, 379, 404, 405, 437, 457
 Милетић Љ. 253, 318
 Миливојевић Б. 465
 Милисавец Ж. 221, 222, 400, 451, 457,
 469
 Милићевић А. 457
 Милићевић М. Ђ. 200
 Милићевић Мита 448
 Миловановић Ј. 174, 180, 193, 194
 Милосављевић С. 131
 Милошев Ђ. 471, 474
 Милутиновић Д. 394
 Милутиновић К. 457
 Милутиновић С. 412
 Милчињски-Сладњак Бр. 490
 Миљанов М. 62, 69
 Миљевски Т. 358
 Миљковић Бр. 457
 Миндеровић Ч. 213
 Милић М. 240
 Миоч Ј. 437
 Мирецки 453
 Мирковић Ј. 410, 411, 413, 414
 Мирковић Н. 358
 Мисирков К. 474, 475, 476
 Митровић М. 221, 359, 470
 Митровић П. 345
 Митропан П. 358
 Мићовић В. 367
 Михајловић З. 345
 Миховидовић И. 477
 Мишић Фр. 490
 Младенов 40, 313, 314
 Младеновић М. 367
 Младеновић Т. 214
 Модер Ј. 479
 Мојашевић М. 222, 445, 446, 457
 Молберг 271
 Московљевић М. 141, 367, 387, 899,
 400, 404, 405, 448
 Мохај Т. 490
 Мочошкин М. 51
 Мошин Вл. 414, 415, 426
 Мрављак Ј. 490
 Мразовић К. 243
 Мркаљ С. 303, 307, 426
 Мркун А. 490
 Мукаржовски Ј. 195, 358
 Муке 46
 Мулахалиловић А. 437, 470
 Мурко М. 478, 482, 490
 Мусер Е. 490
 Мусић А. 55, 58, 374, 456
 Мусуљин С. 243, 434
 Мушички Л. 301, 357, 458, 459
 Нађ Ј. 415
 Накић-Војновић Ф. 448
 Нандиш Гр. 278, 279
 Нахтгал Р. 39, 49-54, 275, 276-279,
 477-479, 486, 490, 491
 Недељковић Добривоје 230
 Недељковић Душан 233, 238, 474
 Недић В. 446
 Недић фра М. 453
 Ненадовић Љ. 262
 Нидерле Ј. 49-50, 52, 278
 Николајевић Д. 457
 Николић А. 345
 Николић Д. 465
 Никољски В. 345, 346
 Новак В. 484
 Новак Вилко 490, 491, 492
 Новак Војко 492
 Новак Љ. 461
 Новаковић Ст. 170-171, 200, 459
 Носовић И. 52
 Његош 221, 262, 305, 369, 413, 414,
 416, 459, 507
 Њич К. 45, 351
 Облак 472
 Обрадовић Д. 219, 299, 300, 312, 453,
 457
 Огијенко И. 295, 356
 Ореј Б. 491
 Орел Т. 484
 Орлов Ђ. 415
 Орфелин З. 219, 299, 300, 302
 Осровски Ј. 367
 Острогорски Г. 193, 415

- Павешин Фр. 400, 406
 Павин 404
 Павичин Ј. 426
 Павловић Др. 230
 Лавловић Миливој: 346, 350, 359, 367,
 376, 389, 406, 416, 426, 432, 437,
 438, 442, 475
 Павловић Мирко 438
 Павловић Р. 368, 463
 Пажур Ф. 195
 Пандуровић Вл. 368
 Панић З. 438
 Панић-Суреп М. 400, 428
 Пањкевич И. 296
 Паску 250
 Пата Ј. 296
 Патачић А. 412
 Паул 2
 Пахор Др. 492
 Пахор Ј. 492
 Пач 372
 Педерсен 45, 284
 Пејановић Ђ. 426
 Пејчиновић К. 416, 475, 476
 Пејчиновић П. 396, 435, 438
 Перволф Ј. 49
 Перић А. 448
 Перић В. 214
 Перић Ж. 401
 Перко М. 492
 Перковић М. 368, 389
 Перовић Р. 199
 Перуновић Ст. 416
 Петира Ст. 359
 Петковић К. 427
 Петковић С. 198, 199
 Петравић А. 430
 Петрарка 188
 Петре Фр. 492
 Петров Ст. 389
 Петровић В. 221; 222, 400, 401, 458
 Петровић Ђ. 359
 Петровић М. (Мика Алас) 62
 Петровић М. С. (сарадник „Поли-
 тике“) 359
 Петровић Милан 222, 400, 401, 451,
 458
 Петровић Н. 442
 Петровић П. 406
 Петровичи Е. 253-259 318-322, 328-338
- Пехушка Фр. 295
 Печенко В. 492
 Пизани В. 285, 286, 287, 359
 Пијаде М. 241
 Платон 3
 Плесничар П. 492
 Плетершник М. 54, 478
 Плетњев Р. 439
 Погачник Ј. 492
 Погодин А. 359, 374
 Полак В. 296
 Пољачи Ј. 448
 Поленаковић Х. 377, 416, 458, 475, 476.
 Полец Ј. 487
 Пољанец А. 492
 Помурски 493
 Поп Север 255, 377
 Попов Н. 207
 Поповић Б. 62
 Поповић Васил 466
 Поповић Вл. 233, 374
 Поповић Дака 454, 456, 458
 Поповић Душан 368, 464, 466
 Поповић И. 221, 328-333, 341, 342-471
 Поповић Ј. 215, 221, 300, 400, 458,
 459
 Поповић Милко 346, 407
 Поповић Милодраг 222
 Поповић Павле 188
 Поповић Петар 469
 Поповић Сл. 221, 439, 459.
 Поповић Ст. 222
 Потокар Т. 401, 485, 493
 Почков 492
 Почуча М. 243
 Пражак А. 297
 Презељ Ј. 496
 Преображенски Н. 493
 Претнар Ј. 493, 496
 Прешерн Фр. 484, 519, 520
 Пријатељ И. 493, 520
 Продановић Ј. 221, 459
 Продановић Н. 439
 Прусик Фр. 49
 Пурковић М. 368, 416
 Пушкин 177, 178, 183-186
- Работин Вл. 439
 Равбар М. 494

- Радивојевић П. 489
 Радих А. 398, 400
 Радичевић Бр. 173, 180, 181, 183, 185,
 188-190, 208, 210, 212, 214, 216, 221-
 223, 262, 267, 305, 450-452, 454,
 456, 459, 461
 Радишић В. 189
 Радовановић Б. 439
 Радовић Буза 221, 459
 Радовић Бура 470
 Радојичић Ђ. 197-204, 368, 410, 416,
 417, 427, 428, 446
 Радојковић Б. 467
 Радојчић Н. 157-171, 418, 459
 Радојчић Св. 232
 Радонић Ј. 418, 428, 467
 Радошевић Н. 349, 360
 Рађеновић П. 467
 Ражнатовић М. 222, 428
 Рајић Ј. 299-301
 Рајичевић Св. 418, 446, 467
 Рајхенкрон 328
 Ракић 173, 188, 190, 194
 Раковица К. 360
 Рамовш Фр. 41, 49, 53, 241-242, 245,
 252, 315-317, 360, 369, 477, 479, 48
 493, 494
 Ратковић Р. 63
 Рачки А. 418
 Рејец Ј. 494
 Рендић-Миочевић Д. 374
 Решетар М. 150, 218, 369, 389, 404,
 410, 414, 416, 428, 506-508
 Рибарић Ј. 406
 Рибецо 287, 290
 Риљски М. 446
 Ристановић С. 222, 401
 Ристић М. 214
 Ристић Светомир 97
 Ристић Серафим 411
 Ришанек Фр. 297
 Робич М. 485
 Роглич Ј. 495
 Розвадовски. 46, 509, 510
 Розман Фр. 495
 Романски Ст. 380
 Рончевић Н. 392
 Росандић Т. 220
 Роспонд Ст. 346, 360
 Рота Ј. 108, 110, 111, 114, 118
 Руварац И. 198, 200, 201
 Рудњицки М. 361, 369
 Рудњицкиј Ј. 360, 361
 Ружић Р. Х. 338-340
 Ружићић Г. 404
 Рупец М. 489, 495, 496
 Рус Ј. 486
 Савић-Ребац А. 401
 Савник Р. 486
 Садар В. 49
 Садулах Д. 185
 Сајовић Р. 493
 Сакач С. 428
 Сатурњић Т. 296
 Сафаревичова Х. 363
 Секулић А. 407
 Секулић И. 220-222, 238, 289, 401, 432,
 456, 459, 460
 Селимовић 396, 459
 Сенић Н. 341, 343-471
 Свјетић П. 413
 Сепир З, 32
 Сергијевић Д. 374
 Сердјученко Г. 346
 Сивдик И. 369, 374, 419, 459, 496, 495
 Скарин 258
 Скерлић Ј. 62, 65-67
 Скок П. 258-259, 328, 369, 371, 372,
 374, 375, 377, 378, 459, 469, 470
 Слодњак А. 485, 495
 Слоњски Ст. 380
 Смердел А. 430
 Смерду Фр. 496
 Смирнов Н. 419
 Смодлака Ј. 370
 Смодлака Ј. 460
 Сној А. 497
 Соболевски А. 49-51
 Совић 412
 Совре А. 496, 497
 Соларић П. 299
 Соловјев А. 199, 419, 471
 Сосир З, 22, 23, 279, 326
 Спалатин К. 401
 Спектатор 221, 351, 361, 460
 Спиридоновић 63
 Срезњевски 277, 485, 491
 Сремац С. 62
 Стајић В. 419, 428

Станек Л. 497
 Станић М. 341, 343-471
 Станковић К. 453
 Станојевић М. 407
 Ставојевић Ст. 189, 200, 202
 Старе Л. 497
 Старчевић А. 470
 Стевановић М. 55-85, 149, 222, 260-269,
 299-309, 350, 381, 385, 392, 393,
 402, 403, 407, 408, 454, 460, 469, 476
 Стевовић И. 205-223, 460
 Стевовић Н. 448
 Стекати Р. 490
 Стеска В. 497
 Стефановић Венцловић Г. 148, 219, 299,
 300
 Стибер Зђ. 361
 Стириакус 497
 Стојановић Д. 419
 Стојановић Љ. 197-200, 207, 218, 227,
 281, 386, 458
 Стојиљковић Н. 440
 Стојичевић А. 429
 Стојковић 453
 Страњковић Др. 419
 Стриад В. 496
 Струна А. 497
 Стурм Фр. 497
 Суботић Ј. 174, 181, 193, 194
 Сутнар Ј. 49

 Тавзес Ј. 498
 Талоци Л. 169
 Тангл Е. 429
 Тарановски К. 173-196, 346, 471, 512-517
 Тарановски Т. 169
 Тартаља Г. 214, 222
 Тасић М. 420
 Ташички В. 361
 Тентор М. 429
 Техинкел В. 498
 Тимофејев Л. 498
 Тиран Ј. 498
 Тито Ј. Б. 237-238, 240
 Тодоров И. 361
 Тодоровић Д. 370
 Томановић В. 341, 403
 Томашек 289, 290
 Томашевски А. 361
 Томинец Сл. 485
 Томић Ј. 397, 403

Томић С. 218, 420
 Томшич И. 486
 Томшич Фр. 440, 498
 Торбарина Ј. 420
 Тохоль С. 403
 Тошев К. 341, 471-476
 Травњичек Фр. 44, 51, 100, 296
 Трајмер К. 361, 378
 Траутман П. 278, 279
 Трдина С. 440, 498
 Третјаков П. 362
 Тривунац М. 370
 Трифонов Ј. 292-293
 Трифуновски 476
 Трнавски В. 222
 Трка Б. 440
 Трнски И. 174, 453
 Троицки С. 420
 Тромбети А. 9, 34
 Трост М. 484
 Трост П. 347
 Трстењак Д. 54
 Трубар 520
 Трубецкој 23, 344
 Трухелка 169
 Тума Х. 498
 Турдеану Е. 420
 Турк А. 498
 Турк Е. 498
 Турк Ј. 487

 Тесаровић М. 131
 Топић Бр. 213, 214
 Торовић Вл. 198, 199, 200, 220
 Торовић Св. 62
 Тосић Б. 63

 Уде Л. 486
 Улеџбек 501
 Умек Ј. 498
 Уотмав 287, 290
 Урбанц А. 498
 Урбани У. 479
 Урсић И. 393
 Ухлик Р. 375, 448
 Ушаков 52, 53, 99
 Ушеничник А. 498
 Ушински К. 440

 Фанцев Фр. 370, 429, 480
 Фасмер М. 460
 Фелакер Ј. 481

Фетер Е. 290
 Филипич Л. 481
 Филиповић М. 336-338, 408, 420, 421, 468
 Филиповић Р. 440
 Финк 481
 Флорински Т. 277
 Флоровски А. 297
 Форетић В. 429
 Фортунатов Ф. 2, 232, 501, 505
 Франк О. 386
 Франко 292
 Францев В. 296
 Френкел Е. 370
 Фрол И. 393, 440
 Фрчек Ј. 296, 380, 421

Жавранек Б. 56, 296, 347, 362, 378, 380, 441, 471

Хајне 190
 Хала Б. 363
 Халими К. 111, 446
 Хам Ј. 370, 380, 408, 421, 441
 Хафнер А. 441
 Хаџидакис Ј. 285, 286
 Хацин Фр. 483
 Хаџи-Васиљевић 378, 468
 Хаџић Ј. 267, 309
 Хаџи-Константинов Ј. 475
 Херич Фр. 483
 Херков З. 421
 Херман Е. 284
 Херменголд Ј. 448
 Херцег Ј. 448
 Хесихије 291
 Хирт 509
 Хирић М. 442
 Хлумски Ј. 457
 Холуб Ј. 50
 Хорак 482
 Хоракова А. 446
 Хоралек К. 296
 Хофман Ј. 286
 Хофман О. 284, 285
 Хошек Ј. 49
 Храбак Ј. 363
 Храсте М. 341, 343-471
 Хрибар Фр. 484
 Христов К. 184
 Хрозни 288

Хугелман Г. 489
 Хујер О. 508-512
 Хусек Ј. 363

Цанкар 495
 Цар М. 222, 461
 Цар Е. В. 460, 463
 Цаф О. 54
 Цвјант В. 441
 Цвјитер Фр. 487, 499
 Цибулски 452
 Цимер 509
 Ципра Фр. 398, 403
 Цуцић С. 221

Чајкановић В. 370, 421, 442, 447
 Челаковски 195
 Чермељ Л. 480
 Чернич М. 480, 481
 Чернишев 43, 336
 Чех Е. 296, 363
 Чехович К. 430
 Чижевски Дм. 295
 Чиплић Б. 221
 Чолаковић Е. 403
 Чолаковић Р. 241
 Чремошник Гр. 371, 414, 421, 422, 481
 Чубелић Тв. 470
 Чубриловић В. 233

Џамбаз Д. 474, 476
 Џувани А. 375

Шамић М. 347, 394, 396, 441, 471
 Шантел-С. 486
 Шантић 173, 194
 Шарц А. 487
 Шаулић А. 441
 Шаулић Н. 447
 Шафарик 49, 54, 161-167, 200, 217, 277, 278,
 Шафор Ф. 493
 Шахермајер 288
 Шахматов 12, 42, 43, 44
 Шашел Ј. 497
 Шашељ И. 497
 Швајгер А. 347
 Швајгер В. 497
 Швицер 285, 286, 288
 Шевић А. 214
 Шедиви Ј. 497
 Шекспир 184
 Шепери И. 108, 109, 110, 114

Шеровић Д. 422
Шрепфер Ј. 380
Шилер 184, 186
Шимнић Ст. 403
Шимовић Л. 351
Ширила Б. 445
Шкавић Ј. 396
Шкерл Фр. 486, 497
Шкерљ Р. 497
Шкерљ С. 350
Шлебингер Ј. 497
Шлајхер 32

Шмаус А. 371, 447
Шмилауер В. 380
Шолар Ј. 496, 497
Шотка 446
Шрепел М. 183
Штедимљанја С. 371
Штефановић Вј. 423
Шулек 453
Шулце 509
Шуфлај М. 169-170
Шухарт К. 288
Шухарт Х. 282

ИСПРАВКЕ

на стр. 269	ред 8	одоздо	треба	за.	— м. 3. —
. . . 821	. 7 и 8	одозго	треба	ъ, ъ > а	у једном од крашованских села и -jt-, -jd- м. ъ, ъ > а, а у једном од крашованских села -jt-, -jd-
. . . 841	. 8	.	.	.	З. Бизјак м. А. Бизјак
. . . 844	. 19	одоздо	.	.	Zagabria м. Zagrabia
. . . 845	. 11	одозго	.	.	Микуш м. Микули
. . . 868	. 14	одоздо	.	.	ИздЈА (1948) 1—552 м. ЈдЈА (1948) 552
. . . 472	. 20	.	.	.	се подвргнува м. ја подвргнува
. . . 478	. 10	одозго	.	.	движење м. движање
. . . 478	. 14	одоздо	.	.	самостојноста на м. самосталноста во
. . . 475	. 9	.	.	.	модерном м. моредном
. . . 475	. 9	.	.	.	В. Т. м. К. Т.
. . . 475	. 2 и 1	.	.	.	Џинот м. Џинот
. . . 476	. 7 и 6	.	.	.	се она м. се она

